C. PLINI SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE

LIBRI XXXVII

POST LVDOVICI IANI OBITVM

RECOGNOVIT ET SCRIPTVRAE DISCREPANTIA ADIECTA

EDIDIT

CAROLVS MAYHOFF

VOL. III. LIBRI XVI–XXII

EDITIO STEREOTYPA EDITIONIS

PRIORIS (MDCCCXCII)

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMLXVII

Verlags-Nummer 1652

Printed in Germany
Druck: Julius Beltz, Weinheim a. d. B.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI XVI—XXII

ALFREDO FLECKEISENO

COLLEGAE

QUONDAM PER TRIA LUSTRA

CARISSIMO

PROMPTO SEMPER STUDIORUM ADIUTORI

SACRUM

PRAEFATIO

Multo serius quam putaveram mihi contigit, ut tertium hoc volumen in lucem emitterem. non infitior equidem aliquamdiu quodam taedio me captum fuisse talis negotii in primis operosi et difficilis. etenim gratius est commentationes scribere, quibus quae arrideant eligas, enarratisque dilucide quae recte explorasse videare praecipuae sagacitatis laudem ferre; editoris vero est magna ex parte industriam et ingenium quodammodo abscondere neque tamen praeterire quidquam, quamvis molestum, et in minutissimis rebus operam consumere haud ita multis placituram atque adeo contemptam, his praesertim senescentis iam saeculi moribus, quibus qui talia studiose consectantur a magno vociferantium choro 'frivoli operis' facile arguuntur, exili sane solacio Pliniano (XI 4), ut 'in contemplatione naturae', sic in litterarum scientia 'nihil posse videri supervacuum'. sed redintegratis mox studiis iam a. 1884 ita praeparaveram omnia, ut paulo post typothetae librum mandari posse cogitarem, cum Lipsiae suscepto rectoratu otii penuria coactus sum Horatii illi de nono anno parere consilio. nunc demum scholastico munere et onere deposito peregi quod volebam et, si per deum licebit continuare me haec studia, minoribus posthac temporum intervallis me reliqua volumina spero absoluturum.

De critici negotii ratione non alia opus est praefari quam quae in vol. II exposui. codicum subsidiis usus sum iis, quae in Silligii et Detlefseni editionibus parata sunt; nova nec adhibui nec quaesivi, nisi quod in ultimis libris, ubi E deest, codicis *Luxemburgensis* scripturam arcessivi et *Arundeliani* aliquot enotavi lectiones ex iis,

quas speciminis gratia Victor Ryssel, collega quondam coniunctissimus Lipsiensis, nunc Turicensis, officiosissima voluntate rogatu meo Londini a. 1886 excerpsit. quibus perlustratis non multum praesidii inde exspectandum esse cognovi, et vix posse arbitror, nisi casu mirifico pervetustum aliquod exemplum luci reddatur, ex aliis codicibus nondum collatis dignum conferendi impendio emolumentum percipi, siquidem etiam meliores, quos collatos habemus, libri quam mendosi sint, illustri exemplo codicis *Monei* manifestum est. collatis uti sano iudicio interim satis erit; de virtutibus autem vitiisque eorum non universe, sed singillatim ex ipsis verbis Plinii et pro loci cuiusque natura et ratione iudicandum esse usus me in dies magis docuit. non minoris quam codices momenti Plinianae scientiae et fontes et fossas derivatas esse (auctores dico et eos, e quibus Plinius, et eos, qui rursus e Plinio hauserunt) iam prius intellexeram quam Birtio auctore Ahly, Heigl, Sprengel de libris nonnullis privatim scripserunt, hodieque paenitet me non iam in priore volumine locos parallelos, quotquot investigaveram, textui perpetuo subiunxisse. nunc id sedulo feci, et novam hanc huius voluminis dotem, ut necessaria est critico, ita multis reor profuturam; qua in re Stadleri de libro XIX commentatione non tam adiutus sum — nam pridem mea peracta erat opera — quam adductus in spem, in ceteris quoque libris insignium locorum paucos fore, qui me praeterierint.

Hoc duplici subsidiorum genere ut certissimis fundamentis nixus simulque elocutione Pliniana diligenter observata in textu recensendo emendandoque elaboravi; perfunctus demum hoc toto opere postremo vetustiorum editionum lectiones assidue contuli (quo factum est, ut haud raro quod novum esse putaveram olim iam praereptum esse cognoscerem), easque lectiones fere omnes siglis appositis perpetuo indicavi, ut, quoad fieri posset, emendationum suo quamque auctori redderem et unoquoque loco lectionis quasi quandam historiam emendandique progressum regressumve patefacerem. quod etsi infiniti

laboris erat, omittere tamen nolui, quia sic doctorum hominum commodo non mediocriter consultum esse arbitrabar. nec in scripturae discrepantia conscribenda chartae peperci et multa librariorum menda ideo adnotavi, ut neglegentia aut licentia eorum vel insigne aliquod mendi genus significaretur. quot ad quemque locum codices collati essent quo facilius intellegeretur, in omnium paginarum superiore margine siglas repetendas curavi.

Interpunctioni praecipuam curam impendi non modo ad corrigendam verborum structuram, sed etiam ut legentium succurrerem intellectui, id quod in Pliniano opere non iniucundum erit, obsecutus hac re maxime CFWMüllero, a quo quae facete monita sunt planissime conveniunt cum iis, quae ipse semper sensi. ita autem res ferebat, ut non liceret putidam aequabilitatem affectare, ac mihi praestat, si modo peccandum est, frequentius quam rarius distinguendo peccare.

De coniecturis denique, quas plus mille locis protuli, legentes quaeso meminerint, quantum praeter omnium opinionem tralaticius contextus quondam mutatus sit optimi codicis *Monei* auctoritate, atque accurate inspiciant et fontes a me indicatos et Plinianae dictionis proprietatem. plures proferre poteram — nam multis locis vitia latere credo —, si uberius exponendi locus fuisset. interim in his quoque multa erunt, quae subtili inquisitione digna sint nec ingrata fortasse adulescentulis dissertationum materiam quaerentibus, qui etiamsi me 'aculeata mordacitate', quam urticae foliis Plinius tribuit (XXI 91), petituri sint, non aegre feram, modo verum patescat.

Scribebam Dresdae kal. Iul. MDCCCLXXXXII.

CONSPECTUS CODICUM

De codicum manu scriptorum, quorum lectiones discrepantes in hoc volumine adnotatae sunt, origine et auctoritate uberrime disputavit Detlefsenus a. 1869 in philologi vol. XXVIII p. 284—337; quae scripserat partim retractavit a. 1870 in praef. edit. vol. IV p. V sqq. et, postquam de correctionibus ab altera manu factis in nov. lucubr. p. 54 sqq. contradixi, in diurn. litt. Ienens. 1874 n. 26 p. 395 ssq. confidentius de pluribus rebus contradixit Carolus Welzhofer in progr. gymn. Ludov. Monac. a. 1878, quod inscribitur 'Ein Beitrag zur Handschriftenkunde der nat. hist. des Plinius'. praeterea cfr. quae exposuerunt Urlichs in Bursiani annal. litt. antiqu. 1878 II p. 267 —272, Carolus Rück in progr. gymn. Ludov. Monac. a. 1888 p. 61 sqq., Carolus Welzhofer de locis e Plinii nat. hist. a Beda citatis in commentationibus philologis Guil. Christio sexagenario (Monachii 1891) dicatis p. 25—41.

I. Ac vetustiores quidem codices in tertio hoc volumine habemus nullos praeter pauca fragmenta in codicibus miscellaneis servata, quae Detlefsenus contulit et edidit.

1) **P**: *codicis Parisini latini 9378* folium unum litteris uncialibus saeculo fere VI exaratum, quod continet XVIII 87—99;

2) **H**: *codicis Lucensis* folia septem saeculo VIII scripta, quae sub titulo DEDIUISIONE TEMPORUM plENI SECUNDI continent XVIII 309—365.

Praeterea ad libros XIX et XX ex editionis Gelenianae a. 1545 exemplo in bibliotheca Barberiniana Romae adservato Detlefsenus transcripsit ediditque

3) **S**: *varias lectiones* ab homine docto margini adscriptas, quae putantur ex optimi generis codice aliquo nunc deperdito desumptae esse. quod num ita se habeat, mihi quidem dubium est, nam etsi non desunt quae confirmentur meliorum codicum consensu, aliae tamen congruunt cum editionum vetustiorum scriptura a Gelenio damnata, aliae coniecturarum speciem prae se ferunt. certe solae per se non multum habent auctoritatis.

II. Recentiores autem codices, qui totum opus Plinianum plus minusve integrum continent et toti aut maximam partem perpetuo collati sunt, variis gradibus, qui certo definiri vix posse videntur, redeunt omnes ad archetypos duos, ut duae sint familiae discernendae.

1. Prioris familiae sunt

1) [D + G + V]: is codex, qui, in Gallia septentrionali saeculo XI maioribus litteris Gothicis scriptus, quondam integer fuit et in unum coniunctus, nunc exstat quibusdam locis mutilatus et divisus (ut Detlefseno videtur, dubitante Welzhofero) in tres partes has:
   a) D: *codicem Vaticanum latinum 3861,* continentem XVI —XVIII 167. 230—XIX 50. 69—156, quos libros omnes contulit Detlefsenus;
   b) G: *codicis Parisini latini 6796* (Silligio et Iano c) folia 52 et 53, continentia XIX 189—XX 10. 162 —186;
   c) V: *codicem Leidensem Vossianum fol. n. LXI,* continentem XX 186—XXII, quos libros contulit Nauta.

2) G: *codicis Parisini latini 6796* partes eae, quae continent XVI—XVII 33. 220—XVIII 134. 337—XIX 189, scriptae illae quidem saeculo XI, et eae, quae continent XXI 2—68. 81—172. XXII 71—135, manu saeculo fere antiquiore scriptae. librum XIX contulit Ianus, reliquos Detlefsenus.

3) F: *codex Leidensis* [Lipsii] *n. VII* saeculi XI, continens integros libros XVI—XXII. diu oblitteratum Detlefsenus invenit et contulit; librorum XVIII, XIX, XX varias lectiones usui critico patefecit, reliquorum nondum edidit. transcriptum autem esse hunc codicem ex codice (D + G + V) nondum ab altera manu correcto contendit Detlefsenus edit. vol. IV praef. p. V sqq., refellere conatus est Welzhofer l. l. p. 31 sqq.

4) d: *codex Parisinus latinus 6797* (Harduino Regius II), saeculo XIII binis columnis scriptus, continens libros XVI—XXII, quos omnes contulit Ianus. hunc totum e codice F transcriptum esse ideoque in universum neglegi posse Detlefsenus censuit, sed mihi non persuasit, nam haud pauca habet ille propria eademque confirmata optimorum subsidiorum auctoritate, ut carere eo non possimus.

Omnes hi codices ab altera manu correcti sunt, sed in harum correctionum usu critico summa cautione opus est, ut quid cuique loco conveniat maximeque sit probabile, argumenti, verborum, artis palaeographicae ratione habita diligenter perpendatur. diffidendum minime est correctori

D², qui si non omnibus, at multis locis haud dubie hausit codice meliore et pleniore explevitque probabilissime lacunas aliquot; multo magis **F**², quem tam saepe apparet non abstinuisse ab interpolationibus, ut aliis quoque locis, nisi evidenter cogamur rerum et verborum nexu, non sit cur ei fidem habeamus. non magni momenti sunt **G**²**V**², exigui vel nullius **d**².

Eiusdem familiae sunt codices hi, quos non plane neglegendos duxi:

x: *codicis Luxemburgensis* (quem totum notavi sigla **X**) partes eae, quae suppletae sunt ex archetypo priori huic familiae cognato. scripturae discrepantiam ex XXI 162—XXII 65 publici iuris fecit Matthaeus Michel p. 15—22 singularis libelli ('Le manuscrit de Pline le naturaliste conservé à la bibl. de l'Athénée de Luxembourg'), quo a. 1865 codicem accurate descripsit.

Praeterea multis locis, sed ita ut e silentio nihil concludendum sit, adnotavi lectiones

f: *codicis Chiffletiani*, desumptas ex margine editionis Dalecampianae, quem codicem Detlefsenus statuit eundem esse atque codicem Leidensem **F**, contradicente Welzhofero l. l. p. 31 sqq., et

T: *codicis Toletani*, saeculo XIII binis columnis scripti, qui continet integros libros XVI—XXII et a Pintiano quondam diligenter inspectus, in Silligii usum totus collatus est a duobus presbyteris Hispanis (cfr. edit. Sill. vol. I praef. p. X).

2. Alterius familiae sunt

codices ii, qui plurimum valuerunt ad constituendam lectionem iam vetustissimis editionibus vulgatam. in his principem locum tenet

1) **E**: *codex Parisinus latinus 6795* (Silligio et Iano **a**, Harduino Regius I), saeculo X vel XI litteris Gothicis binis columnis exaratus, qui continet libros XVI—XXI 161 et XXII 66—164. cum librarius sive ipsius codicis sive eius archetypi haud raro verba, quae invenerat, temeraria emendandi libidine mutaverit, praecipua cautione utendum est, nec plus tribuendum correctori **E**²; cfr. quae disputavi nov. luc. p. 88 sqq. contulerunt libros XVI, XVII, XVIII Dübnerus, XIX, XX Ianus, XXI, XXII Detlefsenus.

Communem cum hoc habent originem

2) **R**: *codicis Riccardiani*, qui Florentiae adservatur, circa a. 1100 binis columnis litteris minusculis scripti, partes eae, quae continent XXI—XXII 144, collatae a Iano.

Ad eandem familiam pertinent tres codices, quorum lectiones selectas paucis locis commemoravi:

X: *codicis Luxemburgensis* partes genuinae et principales, quoad non suppletae sunt (x) ex archetypo prioris familiae;

man. Dal.: codex a Dalecampio in editionis margine sigla *M* vel *Man.* notatus, de quo cfr. Urlichs in Eo II (1866) p. 359, Detlefsenus philol. vol. XXVIII (1869) p. 301, Welzhofer l. l. p. 36;

Arund.: *codex Arundelianus 98*, Londini in museo Britannico adservatus et a catalogi auctore saeculo XII adscriptus. est membranaceus maximae formae, in libro primo quaternis, in ceteris binis columnis litteris minusculis exaratus, initialibus librorum capitumque litteris auri et colorum varietate magnifice distinctis. continet 160 foliis (praemissa 'Vita plini ſecundi ex catalogo uirorum illustrium tranquilli') praefationem et libros I—XVIII, sed desunt inter folia 143 et 144 totus fere liber XVII a § 50 *alio cibo celerius* usque ad finem et libri XVIII initium usque ad § 143 *sistebant aluum bubus*. magnae illius in libris II—V foliorum perturbationis, quae in archetypo quondam sinistro casu facta et per complures codices propagata est (cfr. Silligii edit. vol. I praef. p. XIII, Detlefs. mus. rhen. vol. XV p. 270), nullum vestigium conspicitur. ex nonnullis libris et huius et superiorum voluminum aliquot lectiones speciminis gratia Rysselius roganti mihi excerpsit, sed ne omnes quidem in apparatu critico commemorari opus esse visum est. eiusdem cuius E originis Arundelianum esse apparet, sed ita ut ad *man. Dal.* et *Ambros. I. II* propius accedat, interdum etiam cum dT conspiret nec propriis careat interpolationibus.

III. Accedunt ad subsidia haec et instrumenti critici vice funguntur excerpta quaedam, qualia saeculis ad medium aevum vergentibus non raro facta sunt ex iis partibus operis Pliniani, quae sunt de siderali et medica scientia.

1) m: *excerpta astronomica* e libris II et XVIII ad fidem decem codicum (4 Monacensium, 1 Vindobonensis, 1 Montepessulani, 2 Bernensium, 2 Parisinorum) a Carolo Rückio edita in libello, qui inscribitur 'Auszüge aus der Naturgeschichte des C. Plinius Secundus in einem astronomisch-komputistischen Sammelwerke des 8. Jahrhunderts' (Monachii 1888) p. 43—50. quae e libro XVIII excerpta sunt, complectuntur sub titulo *De temporum mutatione* §§ 220—225. 275—277 et sub titulo *De praesagiis temporum* §§ 340—365.

2) *schol. Germ.*: excerpta e libro XVIII *scholiis ad Germanici Caesaris Aratea* inserta, quae complectuntur §§ 213.

222. 234—294. 309—313. 341—359. edita sunt ad fidem maxime codicum Strozziani et Urbinatis ab Alfredo Breysigio una cum editione Germanici Berolini 1867 p. 203—220.

3) **Q**: *codicis Parisini latini 10318* (sive *suppl. lat. 685*) miscellanei folia 262—290, quibus continentur excerpta medica ex libris XIX 3—XX 253, deperditis foliis sex, quae XX 73—218 complectebantur. codex olim fuit Claudii Salmasii, qui his excerptis saepe usus est in emendando Plinio eaque inscripsit Pseudo-Appuleii fragmentum de remediis salutaribus; quare sub eodem titulo Silligius textum a Dübnero descriptum quinto editionis volumini praemisit. codicem post Dübnerum Detlefsenus denuo contulit. his excerptis (de quibus cfr. Silligii quaest. Plin. spec. I Dresdae 1839) Ianus in editione sua adornanda cautissime usus est eorumque fidem perangustis finibus circumscribi voluit (cfr. de auctor. codd. Plin. Suevof. 1859 p. 9), prorsus tum adsentiente Detlefseno, sed postea hic mutata sententia Urlichsio, ut videtur, maxime auctore nimium ferme iis tribuit auctoritatis. multis certe locis Pliniana verba excerptor non intacta reliquit: in artum contraxit orationem, mutavit structuram, variavit verborum collocationem, ut in huius modi rebus iure ei diffidas.

NOTARUM EXPLICATIO

a. = ante.
add. = addit, addunt, addito.
coni. = coniecit, coniectura.
corr. = correxit, correctura.
del. = delevi, delevit, deleto.
dist. = distinxi, distinxit.
lac. = lacunam.
ll. = libri manu scripti (**PH**) **DGVFd(x)RE**, quotquot quoque loco collati et uniuscuiusque paginae in margine superiore siglis indicati sunt.
r = reliqui codices praeter eos, qui ad eandem lectionem adnotati sunt.
ras. = rasura.
v = lectio vulgata inde a vetustissimis editionibus usque ad hanc aut ad eam, quae una adnotata est, velut *v. a. G.* = vulgata ante Gelenium.

---

codd. dett. = codices deteriores (plerumque neglecti).
cod. Murbac. = codex Murbacensis Cornarii.
vet. Dal. = coniectura incerti hominis docti vel vetustioris alicuius editionis lectio a Dalecampio ad marginem enotata.

B = Hermolai Barbari castigationes Plinianae. Romae 1492. 1493.
Bas. = Basileensis editio (Erasmi) 1525.
Brot. = Broterii editio Parisina 1779.
C = Io. Caesarii editio Coloniensis 1524.
D = Detlefseni editionis Berolinensis vol. III. 1868.
Dal. = Dalecampii editio Lugdunensis (1587) 1606.
G = Gelenii editio Basileensis 1554. (Eiusdem castigationes sive annotationes 1535).
H = Harduini editio Parisina (1685) 1741.
Hack. = Hackiana editio. Lugd. Bat. 1668.
J = Iani editionis Teubnerianae vol. III. Lipsiae 1857.
Lugd. = Lugdunensis editio (I. N. Victorii) 1563.
P = Pintiani in C. Plinii nat. hist. libros omnes observationes. (Salmanticae 1544) Lugduni 1593.
Par. = Parisina editio 1514.
S = Silligii editionis vol. III. Hamburgi et Gothae 1853.
Salm. = Salmasii Plinianae exercitationes in Solini polyhistora. (Parisiis 1629). Traiecti ad Rhenum 1689.
Turneb. = Turnebi adversariorum libri XXX. Parisiis 1580.
U = Urlichsii vindiciarum Plinianarum vol. II. Erlangae

1866. (Eiusdem *chrest.* = chrestomathia Pliniana. Berolini 1857).
Ven. = Veneta editio (I. B. Palmarii) 1499.
Verc. = Alexandri Benedicti editio 1507.

Frobeen (C.): quaestionum Plinianarum specimen. Regiomontani 1888.
Gronovius (J. F.): in aliquot libros C. Plinii Secundi notae (1669). v. Sill. edit. vol. VI.
CFWMüller: Kritische Bemerkungen zu Plinius' nat. hist. Breslau 1888.
Müller (Jo.): Emendationen zur nat. hist. des Plinius. III. IV. Wien 1879. 1880.
— Der Stil des älteren Plinius. Innsbruck 1883.
Oehmichen: Berliner philologische Wochenschrift 1889 nr. 21 p. 658—661.
Pliniana (mea): v. Philologische Abhandlungen (Martin Hertz dargebracht). Berlin 1888. (p. 28—43).

Th. H. = Theophrasti historiae plantarum libri IX (ed. Wimmer).
Th. C. = Theophrasti de causis plantarum libri VI (ed. Wimmer).
Diosc. = Dioscoridis de materia medica libri V (ed. C. Sprengel 1829).
Geop. = Geoponicorum sive de re rustica libri XX (ed. J. N. Niclas 1781).
Cato = M. Porci Catonis de agri cultura liber (ed. H. Keil 1882).
Varro = M. Terenti Varronis rerum rusticarum libri III (ed. H. Keil 1884).
Col. = L. Iunii Moderati Columellae de re rustica libri XII et liber de arboribus (ed. J. G. Schneider 1794).
Pall. = Palladii Rutilii de re rustica libri XIV (ed. J. G. Schneider 1795).
Plin. iun. Gargil. = Plinii Secundi quae fertur una cum Gargilii Martialis medicina edita a Valentino Rose. Lipsiae 1875.
Scribon. = Scribonii Largi conpositiones (ed. G. Helmreich 1887).
Marc. Emp. = Marcelli de medicamentis liber (ed. G. Helmreich 1889).

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XVI.

---

(1) Pomiferae arbores quaeque mitioribus sucis vo- 1
luptatem primae cibis attulerunt et necessario alimento
delicias miscere docuerunt, sive illae ultro ab homine di-
dicere blandos sapores adoptione et conubio — idque
5 munus etiam feris volucribusque dedimus —, intra prae-
dictas constant. proximum erat narrare glandiferas, qu*a*e
primae victum mortalium aluerunt nutrices inopis ac ferae
sortis, ni praeverti cogeret admiratio usu comperta, quae-
nam qualisque esset vita sine arbore ulla, sine frutice
10 viventium.

1. Diximus et in oriente quidem iuxta oceanum com- 2
plures ea in necessitate gentes. sunt vero et in septen- 18,189
trione visae nobis C*h*aucorum, qui maiores minoresque
appellantur. vasto ibi meatu bis dierum noctiumque singu-
15 larum intervallis effusus in inmensum agitur oceanus,
operiens aeternam rerum naturae controversiam dubiam-

---

1 quaequae **DG** *Par.* 3 ille **EX.** | ultro siue ab *Arund. v.a.D.* 4 blando saporis **EX.** 5 a feris *D coll. XVII 99.* | dedimus **D**[2]**d***v.* dedicimus **D**[1]. didicimus *r Arund. D.* divididimus *S.* 5. 6 intra praedictas *ll. v.* ita *Arund.* 6 constant *Arund. v.* -stat *ll.* | quae *D.* que **D**[2]. quoque *r Arund. S.* quoque quae *v.* 7 primo uictu *Arund. man. Dal. S.* | aluorum **E** *Arund. man. Dal. S.* | ferreae *Arund.* 8 ni **dE** *Arund. v.* in *r.* | congreget **DG.** | conferta **DG.** 13 Chaucorum *H.* Cauch- *C.* cauc- *ll. v.* 16 alternam **D**[2]*D.* | dubiumque **E** *v.a.S.*

3 que terrae [sit] an partem maris. illic, misera gens, tumulos optinent altos aut tribunalia exstructa manibus ad experimenta altissimi aestus, casis ita inpositis navigantibus similes, cum integant aquae circumdata, naufragis vero, cum recesserint, fugientesque cum mari pisces circa tuguria 5 venantur. non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit omni procul 4 abacto frutice. ulva et palustri iunco funes nectunt ad praetexenda piscibus retia captumque manibus lutum ventis magis quam sole siccantes terra cibos et rigentia septen- 10 trione viscera sua urunt. potus non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo domus. et hae gentes, si vincantur hodie a populo Romano, servire se dicunt! ita est profecto: m u l t i s f o r t u n a p a r c i t i n p o e n a m.

5 (2) Aliud e silvis miraculum: totam reliquam Ger- 15 maniam *o*periunt adduntque frigori umbras, altissimae 2 tamen haud procul supra dictis Chaucis circa duos praecipue lacus. litora ipsa optinent quercus maxima aviditate nascendi, suffossaeque fluctibus aut propulsae flatibus vastas complexu radicum insulas secum auferunt, atque 20 ita libratae stantes navigant, ingentium ramorum armamentis saepe territis classibus nostris, cum velut ex industria fluctibus agerentur in proras stantium noctu, in-

---

1 *uncos ego posui.* sitam **d**. situm an *S.* sit in *Dederich.* sitne *Cornelissen Mnemos. 1879 p. 298.* | pars *Arund. man. Dal. v.* parte in *G.* in parte *Müller de stilo p. 135.* parte an *Dederich.* pars an *Cornelissen.* 2 optinet D^2 *v. a. J.* | aut D^1**GdE** *Arund. v.* sub D^2. ut *P.* ceu *D.* 4 naufragiis **dEX** *v. a. G.* 8 abaucto **DG**. 10 cibo **GE** *Arund.* cibis **d.** | et *v.* set D^2. sed *r Arund.* | rigentia **d***v.* -gantia *r Arund.* 11 potuus **DG***D.* potius **E**. potus iis *G.* 12 hae gentes D^2**d***v.* accentes D^1**G**. -te **E**. accedente **X**. hae terrae *Arund. man. Dal.* 14 parcior **E***S.* partior *Arund.* pactior *man. Dal.* | poena **E** *Arund. man. Dal.* 16 operiunt *D.* replent *B.* reperiunt **DGdf**. referunt **E** *Arund. man. Dal. v. an* referciunt*?* 17 Chaucis *H.* Cauchis *C.* caucis **d***v.* chausis D^2**GE**. causis D^1. 20 complexu **d** *Arund. v.* conplexa (com- **E**) *r.* | insulas D^2**d***v.* in siluas D^1**G**. siluas **EX** *Arund. S.* 21 libratae **d** *Arund. v.* -ta *r***X**. 22 ex D^2*D. om. r G.* de *v.* 23 proras *G.* -ra **d**. prospera *r Arund.* prospectu *v.*

opesque remedii illae proelium navale adversus arbores
inirent. **2.** in eadem septentrionali plaga Hercyniae silvae 6
roborum vastitas intacta aevis et congenita mundo prope
inmortali sorte miracula excedit. ut alia omittantur fide
5 caritura, constat attolli colles occursantium inter se radicum repercussu aut, ubi secuta tellus non sit, arcus ad
ramos usque et ipsos inter se rixantes curvari portarum
patentium modo, ut turmas equitum tramittant.

3. Glandiferi maxime generis omnes, quibus honos
10 apud Romanos perpetuus. **4.** (3) hinc civicae coronae, 7
militum virtutis insigne clarissimum, iam pridem vero et
clementiae imperatorum, postquam civilium bellorum profano meritum coepit videri civem non occidere. cedunt
his murales vallaresque et aureae, quamquam pretio ante-
15 cedentes, cedunt et rostratae, quamvis in duobus maxime
ad hoc aevi celebres, M. Varrone e piraticis bellis dante
Magno Pompeio, itemque M. Agrippa tribuente Caesare e
Siculis, quae et ipsa piratica fuere. antea rostra navium 8
tribunali praefixa fori decus erant, veluti p. R. ipsi corona
20 inposita. postquam vero tribuniciis seditionibus calcari ac
pollui coepere, postquam vires ex publico in privatum agi
singulisque civium quaeri et sacrosancti omnia profana
facere, tum a pedibus eorum subiere in capita civium
rostra. dedit hanc Augustus coronam Agrippae, sed civi-
25 cam a genere humano accepit ipse.

(4) Antiquitus quidem nulla nisi deo dabatur — ob 9
id Homerus caelo tantum eam et proelio universo tribuit,
viritim vero ne in certamine quidem ulli — feruntque
primum omnium Liberum patrem inposuisse capiti suo ex
30 hedera. postea deorum honori sacrificantes sumpsere, vic-

§ 9: Homerus Σ 485. N 736.

2 Hercyniae *C.* -ciniae **D**(?). hirciniae **G**. -caniae **EX**. hyrcinie **d***v*. 3 euis **d**. *om. v. a. G.* 17 itemque **D**[2]**dE***v*. quae *r*. 19 publice R. **dT**. 21 priuatum agi f *Brot.* -tu magis *ll.* -tum magis *v.* 22 sacrosancta **T** *v. a. S.* 23 subire **dE**. 26—28 *dist. Brunn. p. 26.* 27 eā **D***S*. ea *r*. eas *v*. 30 eorum **E**.

10 timis simul coronatis. novissime et in sacris certaminibus usurpatae, in quibus hodieque non victori da*n*tur, sed patriam ab eo coronari pronuntiatur; inde natum ut et triumphaturis conferrentur in templis dicandae, mox ut et ludis darentur. longum est nec instituti operis disse- 5 rere, quis quamque Romanorum primus acceperit; neque enim alias noverant quam bellicas. quod certum est, uni gentium huic plura sunt genera quam cunctis.

11 (5) Romulus frondea coronavit Hostum Hostilium, quod Fidenam primus inrupisset. avus hic Tulli Hostilii 10 regis fuit. P. Decium patrem tribunum militum frondea donavit exercitus ab eo servatus imperatore Cornelio Cosso cos. Samnitium bello. civica ilign*a* primo fuit, postea magis placuit ex aesculo Iovi sacra, variatumque et cum quercu est ac data ubique quae fuerat, custodito tantum 15 12 honore glandis. additae leges artae et ideo superbae quasque conferre libeat cum illa Graecorum summa, quae sub ipso Iove datur cuique muros patria gaudens rumpit: civem servare, hostem occidere, utque eum locum, in quo sit actum, hostis optineat eo die, ut servatus fateatur — 20 13 alias testes nihil prosunt —, ut civis fuerit. auxilia quamvis rege servato decus non dant, nec crescit honos idem imperatore conservato, quoniam conditores in quocumque cive summum esse voluere. accepta licet uti perpetuo. ludis ineunti semper adsurgi etiam ab senatu in more est, 25 sedendi ius in proximo senatui, vacatio munerum omnium 14 ipsi patrique et avo paterno. XIIII eas accepit Siccius 7,102 Dentatus, ut retulimus suo loco, VI Capitolinus, is quidem et de duce Servilio. Africanus de patre accipere noluit

---

§ 12: Masurius Sabinus apud Gellium V 6, 13.

---

2 dantur *D*. datur *ll*. *G*. dant *v*. 5 institutio **E**. | oneris **DGf**. 13 iligna *Verc*. -no **DGE**. in ligno **d**. 14 ioui sacra **D**[2]*v*. iouis ara *r*. | uastatumque **D**[1]**GE**. 15 tamen *v*. *a*. *G*. 19 ciuem **D**[2]**G***v*. quem *r*. | ut ne *J*. utcumque *S*. 21 ciuis **D**[2]*v*. ciues *r*. 24 ciue **d***v*. -em *rS*. 25 ludi **E**. ludos *B*. | ineunti *B*. sine uentis **E**. inouentis **DG**. innouanti **d**. 26 uacatio **d***v*. uoc- *r*. | numerum **DG**.

apud Trebiam. o mores aeternos, qui tanta opera honore solo donaverint et, cum reliquas coronas auro commendarent, salutem *ci*vis in pretio esse noluerint, clare professi ne servari quidem hominem fas esse lucri causa!

5 **5.** (6) G*l*ande opes nunc quoque multarum gentium 15 etiam pace gaudentium constant. nec non et inopia frugum arefactis emolitur farina spissaturque in panis usum; quin et hodieque per Hispanias secundis mensis glans inseritur. dulcior eadem in cinere tosta. cautum est praeterea lege 10 XII tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.

Genera earum multa. distant fructu, situ, sexu, sa- 16 pore. namque alia fageae glandi figura, quernae alia et ilignae, atque inter se quoque generum singulorum diffe- 15 rentiae. praeterea sunt aliquae silvestres, aliae placidiores, quae culta optine*n*t. iam montuosis planisque distant, sicut et sexu, mares ac feminae, item sapore: dulcissima omnium fagi, ut qua obsessos etiam homines durasse in oppido Chio tradat Cornelius Alexander. genera di- 17 20 stinguere non datur nominibus, quae sunt alia alibi, quippe cum robur quercumque vulgo nasci videamus, aesculum non ubique, quartam vero generis eiusdem, quae cerrus vocatur, ne Italiae quidem maiore ex parte nota*m* esse. distingu*e*mus ergo proprietate naturaque et, ubi res coget, 25 etiam Graecis nominibus.

6. (7) Fagi glans nucleis similis triangula cute in- 18 cluditur. folium tenue atque e levissimis, populo simile,

§ 16: Th. H. III 8, 2.

3 ciuis *v.* quis *ll.* | clara *v. a. H.* 3. 4 professi ne T f *H.* -sione (-seone G[1]) *rv.* 5 glande *J.* grande DG. -des dE. glandes *v.* | oppes DG. | nunc d*J.* sunt *r.* sunt nunc *S.* esse nunc *v.* 6 constat *v. a. S.* 7 emollitur D. molitur dE *v. a. D.* 13 alia d*v.* in alia *r.* | queronae DG. alia quernae *v. a. J.* | alia et *J.* et alia *ll. v.* 14 iligneae E. 16 optinent *v.* -net *ll.* | iam *ego.* iam in *ll. v.* 22 currus D[1]G. eurrus d. 23 notam *v.* -ta *ll.* 24 distinguemus *v.* -guimus *ll. S.* | cogit d*J.* 27 populeo D[2]*D.*

celerrime flavescens et media parte plerumque gignens superne parvolam bacam viridem, cacumine aculeatam. fagum muribus gratissimum est, et ideo animalis eius una proventus, glires quoque saginat, expetitur et turdis. arborum fertilitas omnium fere alternat, sed maxime fagi. 5

19 (8) Glandem, quae proprie intellegitur, ferunt robur, quercus, aesculus, cerrus, ilex, suber. continent hispido calyce per genera plus minusve complectente. folia praeter ilicem gravia, carnosa, procera, sinuosa lateribus, nec, cum cadunt, flavescentia, ut fagi, pro differentia generum bre- 10 viora vel longiora.

Ilicis duo genera. ex his in Italia folio non multum ab oleis distant milaces a quibusdam Graecis dictae; in provinciis aquifoliae sunt ilices. glans utriusque brevior et gracilior, quam Homerus aculon appellat eoque no- 15 mine a glande distinguit. masculas ilices negant ferre.

20 Glans optima in quercu atque grandissima, mox aesculo. nam robori parva, cerro tristis, horrida, ec*h*inato calyce ceu castaneae. sed et in querna alia dulcior, molliorque feminae, mari spissior. maxime autem probantur 20 latifoliae ex argumento dictae. distant inter se magnitudine et cutis tenuitate, item quod aliis subest tunica

21 robigine scabra, aliis protinus candidum corpus. probatur et ea, cuius in balano utrimque ex longitudine extrema lapidescit duritia, melior cui in cortice quam cui in cor- 25 pore, utrumque non nisi mari. praeterea aliis ovata, aliis

---

§ 19. milaces: Th. H. III 16, 2. — Homerus κ 242. Th. H. III 8, 1. — § 20: ibid. 2. 3.

---

3 fagum **D**[2]**d E** *S.* in facum *r.* fagi glans *v.* fagus *U 256.* | gratissimum **D**[2]**d** *J.* -mam **E** *S.* -ma *v. Ul. l.* gratis sunt **D**[1]**G**. | est **DGE** *v.* esse **d** *S.* | eius **dE** *v.* ei *r.* 4 expedit **E** *S.* 8 minusue **D**[2]**d** *S.* -nus ite **D**[1]**G**. -nus item **E** *v.* minus *C.* -nus cutem *G.* -nusve cutem *J.* 12 non *v.* non t **D**[2]. non ut *rS.* non ita *J.*

14 *dist. Salm. exerc. 192*[a] *G.* | ilices **D**[2] *Salm.* -cis **dE** *v. a. D.* -ci *r.* 15 et gracilior **d** *v.* e (*del.* **E**[2]) grac- **E**. *om.* **DG**. 18 robori **D**[2]**d** *D.* -ris *rv.* | horrid **d**. | echinato *v.* ecyn- **DGd**. cin- **E**. 19 ceu **E** *Verc.* seu *r.* 25 duritiam **E**. in dur- *v. a. G.*

rotunda, aliis acutior figura, sicut et colos nigrior candidiorve, qui praefertur. amaritudo in extremitatibus, mediae dulces. quin et pediculi brevitas proceritasque differentiam habet. in ipsis vero arboribus quae maximam fert 22
5 hemeris vocatur, brevior et in orbem comosa alasque ramorum crebro cavata. fortius lignum quercus habet et incorruptius, ramosa et ipsa, procerior tamen et crassior caudice, excelsissima autem ae*gil*ops, incultis amica.

Ab hac proxima latifoliae proceritas, sed minus utilis 23
10 aedificiis atque carboni: dolata vitiis obnoxia est, quamobrem solida utuntur; carbo in aerariorum tantum officinis compendio, quoniam desinente flatu protinus emoriens saepius recoquitur, cetero plurimus scintillis. idem e novellis melior. acervi consertis taleis recentibus luto ca-
15 minantur, accensa strue contis pungitur durescens calyx atque ita sudorem emittit.

Pessima et carboni et materiae haliphloeos dicta, cui 24 crassissimus cortex atque caudex et plerumque cavus fungosusque. nec alia putrescit ex hoc genere, etiam
20 cum vivit. quin et fulmine saepissime icitur, quamvis altitudine non excellat. ideo ligno eius nec ad sacrificia uti fas habetur. eidem rara glans et, cum tulit, amara, quam praeter sues nullum attingat animal, ac ne hae quidem, si aliud pabulum habeant. hoc quoque inter reliqua
25 neglectae religionis est, quod emortuo carbone sacrificatur.

Glans fagea suem hilarem facit, carnem cocibilem ac 25 levem et utilem stomacho; iligna suem angustam, nitidam,

§ 22: ibid. 4. — § 23: ibid. 5. 7 extr. V 9, 1. 4. — § 24: Th. H. III 8, 5. 7 init.

2 qui praefertur d*v*. quippe fertur *r*. 8 aegilops *v. e Theophr.* aezops (ez- d) *ll.* 9 hac d*v*. haec *r*. 10 dotata D[1]GE *v. a. H.* 11 carbo in *H.* -oni *ll. G.* -one *v.* -one in *U 257.* | aerariorum d*v*. -iarum E. era- *r*. 13 ceterum E*S.* 14 paleis D[2] *v. a. B.* 15 calix E *(ut semper) D.* 19 *an* nec alia pariter (*vel* ita)? *cfr. Theophr. h. pl. III 8, 5.* 20 icitur *v.* iacitur *ll. D. cfr. II 146. XV 134.* 22 habetur *om.* d. | rare E. raro *v. a. S.* 23 atongat G. attingit E *v. a. G.* 26 coquibilem d*G.*

strigosam; ponderosam querna, diffusam, gravissima et ipsa glandium atque dulcissima. proximam huic cerream tradit Nigidius, nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. iligna temptari sues, nisi paulatim detur. hanc novissimam cadere. fungosam carnem fieri aesculo, robore, subere. 5

26 (9) Quae glandem ferunt, omnes et gallam alternisque annis glandem, sed gallam hemeris optimam et coriis perficiendis aptissimam, similem huic latifolia, sed leviorem multoque minus probatam. fert et nigram — duo enim 27 genera sunt —; haec tinguendis lanis utilior. **7.** nascitur 10 autem galla sole de geminis exeunte erumpens noctu semper universa. crescit uno die candidior et, si aestu excepta est, arescit protinus neque ad iustum incrementum pervenit, hoc est ut nucleum fabae magnitudine habeat. nigra diutius viret crescitque, ut interdum mali 15 compleat magnitudinem. optima Commagena, deterrima ex robore. signum eius quod cavern*ae* tralucent.

28 (10) Robur praeter fructum plurima et alia gignit. namque fert et gallae utrumque genus et quae*d*am veluti mora, ni distarent arida duritie, plerumque *et* tauri caput 20 imitantia, quibus fructus inest nucleis olivae similis. nascuntur in eo et pilulae nucibus non absimiles, intus habentes floccos molles, lucernarum luminibus aptos. nam et sine oleo flagrant, sicuti galla nigra. fert et aliam inutilem pilulam cum capillo, verno tamen tempore mel- 25 29 liginis suci. gignunt et alae ramorum eius pilulas corpore, non pediculo adhaerentes, candicantes umbilicis, cetera nigra varietate dispersa; media cocci colorem

---

§ 26: Th. H. III 8, 6. — § 27: Th. H. III 5, 2 (Diosc. I 146). — §§ 28. 29: Th. H. III 7, 4. 5.

---

1 *dist. Strack.* | diffusam D²*v*. -sa et D¹. -saa G. -sa/// d. -sa E*S*. | grandissima *CFWMüller p. 20.* 10 lanis D²*P e Theophr. om. r v.a.S.* 17 cauernae *v*. -na *ll. D.* | tralucent D¹G. -cet D²*D*. translucent *rv*. 19 quaedam *v*. quae iam *ll. S.* 20 et *ego. om. ll. v. cfr. Theophr.* 21 nucleis d*v*. -eus *r*. 26 suci plenam *U 258.* | alae *B e Theophr.* aliae *ll. C.* alii *v*. 27 candicantibus D²*D*.

habent, apertis *at*ra inanitas est. aliquando et pumices gignit nec non et e foliis convolutas pilulas et in foliorum venis aquosos nucleos candicantes ac tralucidos, quamdiu molles sint, in quibus et culices nascuntur. maturescunt
5 in modum . . . . .

8. (11) *F*erunt robora et cachrym; ita vocatur pi- 30
lula in medicina urendi vim habens. gignitur et in abiete, larice, picea, tilia, nuce, platano, postquam folia cecidere, hieme durans. continet nucleum pineis similem. is crescit
10 hieme, aperitur vere. pilula tota cadit, cum folia coepere crescere. tam multifera sunt, tot res praeter glandem 31
pariunt robora, sed et boletos suillosque — gulae novissima inritamenta —, qui circa radices gignuntur, quercus probatissimos, robur autem et cupressus et pinus
15 noxios. robora ferunt et viscum et mella, ut auctor est Hesiodus, constatque rores melleos e caelo, ut diximus, 11,30
cadentes non aliis magis insidere frondibus. cremato que robore cinerem nitrosum esse certum est.

(12) Omnes tamen has eius dotes ilex solo provocat 32
20 cocco. granum hoc primoque ceu scabies fruti*ci*s, parvae aquifoliae ilicis. cusculium vocant. pensionem alteram tributi pauperibus Hispaniae donat. usum eius *ac* ratio-

§ 30: Th. H. III 5, 5. — § 31: Hesiodus ἔργα καὶ ἡμ. 233. Th. H. III 7, 6.

1 atra *Pe Theophr.* amara *ll.v.* autem atra *J.* 2. 3 foliorum uenis D²*S.* folio rubens *r.* -bente *G.* -tes *v.* 4 indurescunt *B coll. Theophr.* 5 *lacunam ego indicavi.* in modum gallae *B.* in nodum ad parvae levis gallae modum *J coll. Theophr.* 6 ferunt *v.* serunt *ll.* 10 uero D¹G. | *dist. D coll. Theophr.* | coeperit E. -rint *v. a. H.* 14 probatissimos D²*v.* -mum *rS.* 17 crematoque *ego.* craemato (crem- *D*) quoque D²*D.* cremati (craem- D¹. graem- G) quoque *rv.* 18 robore D²*D.* robi *r.* roboris *v.* 20 hic GE*D.* | scabies dT*H.* scaptes *r.* scapus *G.* spectes *v.* | fruticis *G.* -ces *ll. v.* | paruae *G.* parua DdE. -ui G. -uos *v.* 21 ilices GdE *v. a. G.* | cusculium DG*G.* cuscolium E*J.* esciiscolium d. quisquilium *v.* scolecium *D coll. XXIV 8.* 22 ac rationem *D.* grationem DG. -iorem d*v.* generationem E. *an* grani et rationem?

9,140 sq. nem in conchylii mentione tradidimus. gignitur et in
Galatia, Africa, Pisidia, Cilicia, pessimum in Sardinia.
33 (13) Galliarum glandiferae maxime arbores agaricum
ferunt. est autem fungus candidus, odoratus, antidotis
efficax, in summis arboribus nascens, nocte relucens. si- 5
gnum hoc eius, qu*o* in tenebris decerpitur. e glandiferis
sola quae vocatur ae*gil*ops fert pannos arentes, muscoso
villo canos, non in cortice modo, verum et e ramis de-
12,108 pendentes cubitali magnitudine, odorat*o*s, uti diximus
34 inter unguenta. suberi minima arbor, glans pessima, rara, 10
cortex tantum in fructu, praecrassus ac renascens atque
etiam in denos pedes undique explanatus. usus eius an-
coralibus maxime navium piscantiumque tragulis et cado-
rum obturamentis, praeterea in hiberno feminarum calceatu.
quamobrem non infacete Graeci corticis arborem appel- 15
lant. sunt et qui feminam ilicem vocent atque, ubi non
nascitur ilex, pro ea subere utantur in carpentariis prae-
cipue fabricis, ut circa Elim et Lacedaemonem. nec in
Italia tota nascitur aut in Gallia omnino.
35 **9.** (14) Cortex et fagis, tiliae, abieti, piceae in 20
magno usu agrestium. vasa eo corbesque ac patentiora
quaedam messibus convehendis vindemiisque faciunt atque
protecta tuguriorum. scribit in recenti ad duces explora-
tor incidens litteras a suco. nec non et in quodam usu
sacrorum religiosus est fagi cortex. sed non durat ar- 25
bor ipsa.
36 **10.** (15) Scandula e robore aptissima, mox e glan-
diferis aliis fagoque, facillima ex omnibus, quae resinam

---

§ 33: Th. H. III 8, 6. — § 34: Th. H. III 17, 1. 16, 3.

---

4 antidotus **DGd**. 6 quo *G*. que **DG**. quae **E**. *om.* **dT**. quod *v*. *an* qui? 7 aegilops *v*. *cfr*. § *22*. aezops (ez- **d**) *ll*. 9 odoratos *v*. -tus *ll*. | uti *D*. ut **E***v*. ubi *r*. 10 et rara **D**^{2}*D*. 15 cortices arborum **E** *Verc*. 21 eo **D**^{2}*D*. *om*. *rv*. 23 protecta **D**^{2}**dT***S*. -exta **D**^{1}**G**. pretexta **E**. praet- *v*. proiecta *coni*. *H coll*. *Vitruv*. *IV 2, 1*. | recenti *v*. -tia *ll*. 27 scandulae ... aptissimae **d** *v*. *a*. *S*. 28 facillima **f***S*. -me **DGE**. -mae **d***v*.

ferunt, sed minime durans praeterquam e pino. scandula contectam fuisse Romam ad Pyrrhi usque bellum annis CCCCLXX Cornelius Nepos auctor est. silvarum certe 37 distinguebatur insignibus, Fagutali Iove etiam nunc ubi 5 lucus fageus fuit, porta Querquetulana, colle in quem vimina petebantur, totque lucis, quibusdam et geminis. Q. Hortensius dictator, cum plebes secessisset in Ianiculum, legem in aesculeto tulit, ut quod ea iussisset omnes Quirites teneret.

10 (16) Peregrinae tum videbantur, quoniam non erant 38 suburbanae, pinus atque abies omnesque, quae picem gignunt. de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo cognoscatur, quae ferunt in Asia aut 14,122 oriente praedictis.

15 Picem in Europa sex genera cognatarum arborum ferunt. ex his pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo praetenue longumque et mucrone aculeatum. pinus fert minimum resinae, interdum et nucibus ipsis, de quibus dictum est, vixque ut adscribatur generi. 15,35

20 (17) Pinaster nihil est aliud quam pinus silvestris 39 mi*n*or altitudine et a medio ramosa, sicut pinus in vertice. copiosiorem dat haec resinam quo dicemus modo. 57 sqq. gignitur et in planis. easdem arbores alio nomine esse per oram Italiae quas tibulos vocant, plerique arbitrantur, 25 sed graciles succinctioresque et enodes liburnicarum ad usus, paene sine resina.

(18) Picea montes amat atque frigora, feralis arbor 40 et funebri indicio ad fores posita ac rogis virens, iam tamen et in domos recepta tonsili facilitate. haec pluri- 30 mam fundit interveniente candida gemma, tam simili turis, ut mixta visu discerni non queat; unde fraus Sep*l*asiae.

---

1 durant *v. a. S.* 5 lucus D²d*v.* litus *r.* 6 minis DG. 7 Q. *v.* quae *ll.* | plebs E *v. a. D.* | successisset E. 9 tenerent D². 11 pice DG. 12. 13 *dist. ego. cfr. Pliniana p. 30.* 13 quae ferunt *v.* quae ferrunt DG. quae ferrent dE*S.* quaedam ferunt *Bas.* 14 praedictis *ll. v.* e praed- *B.* 16 pinastri DG. 21 minor *D.* miror DG. mira *rv.* 24 quas D²*v.* quos *rG.* | stibulos E. 31 uisu D²*v.* a uisu *r Lugd.* | seplasiae T*B.* sepra- *r.*

41 omnibus his generibus folia brevia, sed crassiora duraque ceu cupressis. piceae rami paene statim ab radice modici velut bracchia lateribus inhaerent.

Similiter abieti expetitae navigiis situs in excelso
42 montium, ceu maria fugerit, nec forma alia. materies vero 5
praecipua est trabibus et plurimis vitae operibus. res*ina* in ea vitium, unde fructus piceae, exiguumque sudat aliquando contactu solis. e diverso materies, quae abieti pulcherrima, piceae ad fissiles scandulas cupasque et pauca alia secamenta. 10

43 (19) Quinto generi e*s*t situs idem, facies eadem. larix vocatur. materies praestantior longe, incorrupta *a*evis, umori contumax, rubens praeterea et odore acrior. plusculum huic erumpit liquoris melleo colore atque lentore, numquam durescentis. 15

44 Sextum genus est taeda proprie dicta, abundantior suco quam reliqua, parcior liquidiorque quam picea, flammis ac lumini sacrorum etiam grata. hae, mares dumtaxat, ferunt et eam, quam Graeci sycen vocant, odoris gravissimi. laricis morbus est ut taeda fiat. 20

45 Omnia autem haec genera accensa fuligine inmodica carbonem repente exspuunt cum eruptionis crepitu eiaculanturque longe, excepta larice, quae nec ardet nec carbonem facit nec alio modo ignis vi consumitur quam lapides. omnia ea perpetuo virent nec facile discernuntur 25
in fronde etiam a per*i*tis; tanta natalium mixtura est.

---

§ 42: (Th. H. III 9, 5). — § 43: Vitruv. II 9, 14. — §§ 44. 45: Th. H. III 9, 3. 5. Vitruv. l. l.

---

1 breuia sed D²*D*. breui saeta et *rv*. | crassiora *D*. crasi- D². -ore D¹Gd. crassiore E*v*. 4 *dist. Külb.* 6 praecipua est f*S*. -puaes G. -pues D. -pue E. -pua d*v*. 6. 7 resina in ea *ego*. resinae *ll*. -na ei *v*. -na est *D*. 11 est *coni. J.* et DGET. *om.* d*v*. 12. 13 incorrupta aeuis *ego*. *cfr. XXIV 17. XVI 6. Pliniana p. 31.* -ptae uis DGd. -pte uis E. -pta uis *v*. -pta ei uis *J*. -pta est usu *S*. 13 umori DGE*v*. u maiori d. mori *Verc.* umore *J*. 14. 15 lentore *coni. S.* -tiore d*v*. rentiore D¹G. recentiore D²E*D*. 15 *dist. J.* | durescenti *coni. S.* durascentis E *v. a. Bas.* 26 a peritis *v*. apertis *ll*.

sed picea minus alta quam larix; illa crassior leviorque 46
cortice, folio villosior, pinguior et densior, mollius flexo;
a*t* piceae rariora siccioraque folia et tenuiora ac magis
algentia, totaque horridior et perfusa resina, lignum abieti
5 similius. larix ustis radicibus non repullulat, *picea repullulat*, ut in Lesbo accidit incenso nemore Pyrrhaeo.
alia etiamnunc generibus ipsis in sexu differentia. mas 47
brevior et durior, femina procerior, pinguioribus foliis et
simplicibus atque non rigentibus. lignum maribus durum
10 et in fabrili opere contortum, feminae mollius, publico
discrimine in securibus. hac in quocumque genere deprehendunt marem, quippe respuuntur et fragosius sidunt,
aegrius revelluntur. ipsa materies retorrida et nigrior
maribus. laricis circa Idam in Troade et alia differentia, 48
15 montanae maritimaeque. nam in Macedonia et Arcadia
circaque Elim permutant nomina, nec constat auctoribus,
quod cuique generi adtribuant. nos ista Romano discernimus iudicio. abies e cunctis amplissima est et femina
etiam prolixior, materie mollior utiliorque, arbore rotun-
20 dior, folio pinnato densa, ut imbres non tramittat, atque
hilarior in totum. e ramis generum horum panicularum 49
modo nucamenta squamatim compacta dependent praeterquam larici. haec abietis masculae primori parte nucleos
habent, non item feminae. piceae vero totis paniculis,
25 minoribus gracilioribusque, minimos ac nigros, propter
quod Graeci phthiropo*e*on eam appellant. in eadem

---

§ 46: Th. H. III 9, 5. — § 47: Th. H. III 9, 2. 3. — §§ 48. 49: Th. H. III 9, 6. II 2, 6.

---

2 molliorque flexu **dT** *v. a. S.* 3 at piceae *v.* ac pi- *J.* ac picae **D²**. ac pitae **D¹G**. ac pice **d**. a capite et **E**. 4 abieti **E***v.* -tis *rG.* 5. 6 picea repullulat *inseruit B e Theophr. om. ll. v.* 8 durior foliis *coni. P coll. Theophr.* 14 laricis **D²***D coll. Theophr.* radicis **D¹G**. -ix **dE***v. del. P.* | *dist. D.* 19 mollior **D²d***v.* -orum **D¹***G.* -ore **E**. | arbor **E**. 21 panicularum **d***v.* pini- *r.* 22 nucamenta *v.* nunc- *ll.* 23 haec **D²d***G.* hae *rv.* | prima in **E** *v. a. G.* 26 phthiropoeon *ego. cfr. Theophr.* -poron **d**. pthiroporen *r.* phthirophoron *Verc.*

nucamenta maribus compressiora sunt ac minus resina roscida.

50 (20) Similis his etiamnunc aspectu est, ne quid praetereatur, taxus minime virens gracilisque et tristis ac dira, nullo suco, ex omnibus sola bacifera. mas noxio 5 fructu; letale quippe bacis in Hispania praecipue venenum inest, vasa etiam viatoria ex ea vinis in Gallia facta morti-
51 fera fuisse compertum est. hanc Sextius milacem a Graecis vocari dicit et esse in Arcadia tam praesentis veneni, ut qui obdormiant sub ea cibumve capiant mori- 10 antur. sunt qui et taxica hinc appellata dicant venena — quae nunc toxica dicimus —, quibus sagittae tinguantur. repertum innoxiam fieri, si in ipsam arborem clavus aereus adigatur.

52 **11.** (21) Pix liquida in Europa *e* taeda coquitur, 15 navalibus muniendis multosque alios ad usus. lignum eius concisum furnis undique igni extra circumdato fervet. primus sudor aquae modo fluit canali. hoc in Syria ce-dr*i*um vocatur, cui tanta vis est, ut in Aegypto corpora hominum defunctorum perfusa eo serventur. 20

53 (22) Sequens liquor crassior iam picem fundit. haec rursus in cortinas aereas coniecta aceto spissatur ut coagulo et Bruttiae cognomen accepit, doliis dumtaxat vasisque ceteris utilis, lentore ab alia pice differens, item colore rutilante et quod pinguior est reliqua omni. illa 25

---

§ 51: Diosc. IV 80. — § 52: Herodotus II 87. — § 53: (Dion. Halic. frgm. XX 15 [20, 6] Kiessl.).

---

1 nucamenta d*v*. nunc- *r*. 5 nullus DG. | bacifera mas D²*v*. bacis fera mas D¹G. bacis fert ramos d. bacas fert. Mas E*S*. 7 uas DG. 8 milacem DGd*G*. *cfr.* *§ 19*. smillacem E. smilacem *B coll. Diosc. IV 80*. 13 reperto DG*D*. *an* reperio? | ipsa arbore dE*S*. 14 adicatur d. addicatur E *v.a.C.* 15 e *v. om. ll.* 17 feruet d*G*. fero (ferro D²) ex DG. ferro ut E *v.a.C.* 18. 19 cedrium *B e Vitruv. II 9, 13* (*ubi nunc* cedreum *legitur*). cedrum *ll.* 22. 23 ut coagulo et dT*S*. et coagulo et DGf. et coagulat E. -lata *v.* 24 lento E. 25 omni illa D². illa omni D¹Gdf*D*. illa omnia TE *Arund. v.* | *dist. ego. cfr. XIV 127.*

fit e piceae resina ferventibus coacta lapidibus in alveis validi roboris aut, si alvei non sint, struis congerie, velut in carbonis usu. haec in vinum additur farinae modo 54 tusa, nigrior colore. eadem resina si cum aqua le*n*ius
5 decoquatur coleturque, rufo colore lentescit ac stillaticia vocatur. seponuntur autem ad id fere vitia resinae cortexque. alia temperies ad crapulam. namque flos crudus resinae cum multa astula tenui brevique avulsus conciditur ad cribrum minuta. dein ferventi aqua, donec coquatur,
10 perfunditur.

Huius expressum pingue praecipua resina fit atque 55 rara nec nisi paucis in locis subalpinae Italiae, conveniens medicis. resinae albae congium in II aquae pluviae cocunt. alii utilius putant sine aqua coquere lento igne toto
15 die, utique vase aeris albi, item terebinthinam in *s*artagine cinere ferventi, hanc ceteris praeferentes. proxima e lentisco. **12.** (23) non omittendum apud eosdem zo- 56 pis*s*am vocari derasam navibus maritimis picem cum cera, nihil non experiente vita, multoque efficaciorem ad omnia,
20 quibus pices resinaeque prosunt, videlicet adiecto salis callo.

Aperitur picea e parte solari, non plaga, sed vulnere 57 ablati corticis, cum plurimum bipedali hiatu, ut a terra cubito cum minimum absit. nec corpori ipsi parcitur, ut
25 in ceteris, quoniam astula in fructu est. verum haec proxima laudatur, altior amaritudinem adfert. postea umor

---

§ 55: Diosc. I 93. 91. Th. H. IX 2, 2. — § 56: Diosc. I 98. — §§ 57. 58: Th. H. IX 2, 7.

---

1 fiunt **dTE** *Arund. v. a. D.* | e *om.* **D**[1]. | picea **dfTE***v.* pice **D**[2]. | *an* cocta? 3 uinum **d***v.* uimum **DG**. fimum **E**. fumum *Arund.* 4 lenius *ego. cfr. XXV 90.* leuius *ll. v.* 7 crapula **DGd.** 9 cribri **d***G.* | coquatur **d***v.* coquentur *r.* cogatur *J coll. § 53.* 13 II *ego.* duobus *ll. v.* *nonne* binis? 15 utrique **DGd** *v. a. Bas.* 15. 16 sartagine *v.* cart- *ll.* 16 cinere feruenti **dT** *Brot.* ref- *rv.* 17 e *ego.* et *ll.* ex *v.* 17. 18 zopissam *B e Diosc. I 98.* zosippam *ll.* 18 cera **d***B.* cetera *r.* 19 multo **d***C.* 22 uulnere **d***v.* -ra *r.*

58 omnis e tota confluit in ulcus. item in taeda. cum id manare desiit, simili modo ex alia parte aperitur ac deinde alia. postea tota arbor succiditur et medulla eius uritur. sic et in Syria terebintho detrahunt cortices, ibi quidem et e ramis ac radicibus, cum resina damnetur ex his 5 partibus. in Macedonia laricem masculam urunt, feminae
59 radices tantum. Theopompus scripsit in Apolloniatarum agro picem fossilem, non deteriorem Macedonica, inveniri. pix optima ubique ex apricis aquilonis situ, ex opacis horridior virusque praeferens, frigida hieme deterior ac 10
60 minus copiosa et decolor. quidam arbitrantur in montuosis copia praestantiorem ac colore et dulciorem fieri, odore quoque gratiorem, dum resina sit, decoctam autem minus picis reddere, quoniam in serum abeat, tenuioresque esse ipsas arbores quam in planis, sed has et illas serenitate 15 steriliores. fructum quaedam proximo anno ab incisu largiuntur, aliae secundo, quaedam tertio. expletur autem plaga resina, non cortice nec cicatrice, quae in hac arbore non coit.

61 Inter haec genera propriam quidam fecere sappinum, 20
15,36 quoniam ex cognatione harum seritur, qualis dicta est *in* nucleis, eiusdemque arboris imas partes taedas vocant, cum sit illa arbor nil aliud quam picea feritatis paulum mitigatae satu, sap*p*inus autem materies caesurae genere
196 fiat, sicuti docebimus. 25

62 **13.** (24) Materiae enim causa reliquas arbores natura genuit copiosissimamque fraxinum. procera haec ac teres, pinnata et ipsa folio, multumque Homeri praeconio et Achillis hasta nobilitata. materies est ad plurima utilis;

§§ 58—60: Th. H. IX 2, 1. 3. 5. 6. — § 62: Homerus Υ 277.

12 colore d*G*. -rem *r*. | odore **T**. -rem *rv*. *cfr*. *U 261*. 14 ſerum abeat d*B coll. Theophr.* ferum habeat *r*. 17 aliae **D***v*. -ia *r*. 20 proprium **d** *v*. *a*. *S*. | sappinum *J*. sapi- **dT**. sappium *rv*. 21 cognatione **D²d** *Arund*. *v*. cogita- *r*. | in *C*. *om*. *ll*. 24 sapinus (sapp- *D*) **DG***GD*. -ni **E***C*. -na **dT**. sapii *Arund*. | caesurae **D²***D*. -sare *r*. -sarum e *v*. | generata **E** *Arund*. 25 fiat **DG***G*. fit **TE** *Arund*. *v*. ſit **d***H*.

ea quidem, quae fit in Ida Troadis, in tantum cedro similis, ut ementes fallat cortice ablato. Graeci duo genera eius 63 fecere: longam enodem, alteram brevem duriorem fuscioremque, laureis foliis. bumeliam vocant in Macedonia 5 amplissimam lentissimamque. alii situ divisere, campestrem enim esse crispam, montanam spissam. folia earum iu- 64 mentis mortifera, ceteris ruminantium innocua Graeci prodidere; in Italia nec iumentis nocent. contra serpentes vero suco expresso ad potum et inposita ulceri opifera, 10 *ut* nihil aeque, reperiuntur, tantaque est vis, ut ne matutinas quidem occidentesve umbras, cum sunt longissimae, serpens arboris eius adtingat, adeo ipsam procul fugiat. experti prodimus, si fronde ea circumcluda*n*tur ignis et serpens, in ignes potius quam in fraxinum fugere ser- 15 pentem. mira naturae benignitas, prius quam hae prodeant, florere fraxinum nec ante conditas folia d*e*mittere.

14. (25) In tilia mas et femina differunt omni modo. 65 namque et materies maris dura rufiorque ac nodosa et odoratior, cortex quoque crassior ac detractus inflexibilis. 20 nec semen fert aut florem ut femina, quae crassior arbore, materie candida praecellensque est. mirum in hac arbore fructum a nullo animalium adtingi, foliorum corticisque sucum esse dulcem. inter corticem ac lignum tenues tunica*e* multiplici membrana, e quibus vincula tiliae vo- 25 cantur tenuissimumqu*e* eorum philyrae, coronarum lemniscis celebres antiquorum honore. materies teredinem non sentit, proceritate perquam modica, verum utilis.

---

§ 63: Th. H. III 11, 3. 4. 5. — § 64: Diosc. I 108. Pl. iun. p. 111, 10. — § 65: Th. H. III 10, 4. I 12, 4.

---

8 nocent d*C.* -cet *rv.* 9 ulterior E. -ori d. 10 ut nihil *ego.* ac nihil *ll. v.* | uis ut D[1]d*v.* uisui E. uis huic D[2]. 11 cum d*P.* quam *rv.* 13 experta D[2] *v. a. G.* | circumcludantur *ego.* -datur D[2]*D.* ciroque cludatur D[1]G. giro concludatur *Arund.* gyroque cludatur E*v.* gyroque circumclaudatur dT. *cfr. U 262.* | et igni *D.* 16 demittere *ego.* dim- *ll. v. cfr. § 81. 83. XIX 66.* 24 tunicae *coni. Dal.* -cas d*v.* tonicas *r.* tunicae sunt *D.* 25 tenuissimumque eorum *ego.* -mum quorum DG*D.* -mum eorum E*v.* -mae earum d*G.*

66 **15.** (26) Acer eiusdem fere amplitudinis, operum elegantia ac subtilitate citro secundum. plura eius genera: album, quod praecipui candoris, vocatur Gallicum in transpadana Italia transque Alpes nascens. alterum genus crispo macularum discursu, qui cum excellentior fuit, a 5 similitudine caudae pavonum nomen accepit, in Histria Raetiaque praecipuum. e viliore genere crassivenium vo-
67 catur. Graeci situ discernunt, campestre enim candidum esse nec crispum — quod *g*linon vocant —, montanum vero crispius duriusque, etiamnunc e mascula crispius ad 10 lautiora opera, tertium genus zygian rubentem, fissili lign*o*, cortice livido, scabro. hoc alii generis proprii esse malunt et Latine carpinum appellant.
68 **16.** (27) Pulcherrimum vero est bruscum, multoque excellentius etiamnum molluscum. tuber utrumque arboris 15 eius, bruscum intortius crispum, molluscum simplicius sparsum et, si magnitudinem mensarum caperet, haud dubie praeferretur citro; nunc intra pugillares lectorumque soli*d*os aut lamnas raro usu spectatur. e brusco fiunt
69 et mensae nigrescentes. reperitur et in alno tuber, tanto 20 deterius, quantum ab acere alnus ipsa distat. aceris mares prius florent. etiamnum in siccis natae praeferuntur aquaticis, sicut et fraxini. est trans Alpes arbor simillima aceri albo materie, quae vocatur staphylodendron. fert siliquas et in iis nucleos sapore nucis abellanae. 25
70 (28) In primis vero materies honorata buxo est raro crispanti nec nisi radice, de cetero ..... le*v*isqu*e* est

---

§ 67: Th. H. III 11, 1. 2 (III 3, 1).

---

9 glinon *v e Theophr.* alinon **D²dTE**. -ono *r.* 11 ligno *v.* -ni *ll.* 12 liuido *ego.* -do de *ll.* -do et *v.* -do ac *D.* 19 solidos *Salm. exerc. 296ᵃ D.* solicios **DGf**. sili- **dE²***v.* sibli- **E¹**. *cfr. U 263.* 20 *an* mensae, sed nigrescentes? | alni **D¹Gd**. | tuber **D²***v.* -ber et **E***S.* -bere *r.* -ber set *J.* 27 crispi//canti **E**. | radice *ll. v.* cortice *Arund.* | *lacunam ego indicavi. excidit fortasse* simplicis. | leuisque est *ego.* lenis qui est **E** *Arund.* lenis quies *rv.* lenis quies est *S.* leui cuius *U 264.*

materiae, *set* lent*or*e quodam et duritie ac pallore commendabilis, ipsa vero arbor *et* topiario opere. tria eius genera: Gallicum, quod in metas emittitur amplitudinemque proceriorem. oleastrum, in omni usu damnatum,
5 gravem praefert odorem. tertium genus nostratis vocant, e silvestri, ut credo, mitigatum satu, diffusius et densitate parietum, virens semper ac tonsile. buxus Pyrenaeis ac 71 Cytoriis montibus plurima et Berecyntio tractu, crassissima in Corsica, flore non spernendo, quae causa amaritudinis
10 mellis. semen cunctis animantibus invisum. nec in Olympo Macedoniae gracilior, sed brevis. amat frigida, aprica. in igni quoque duritia quae ferro, nec flamma nec carbone utili.

17. (29) Inter has atque frugiferas materie vitiumque amicitia accipitur ulmus. Graeci duo genera eius 72
15 novere: mont*an*am quae sit amplior, campestrem quae fruticosa. Italia Atinias vocat excelsissimas et ex iis siccan*e*as praefert, quae non sint riguae, alterum genus Gallicas, tertium nostrates, densiore folio et ab eodem pediculo numerosiore, quartum silvestre. Atiniae non ferunt sa-
20 maram — ita vocatur ulmi semen —, omnesque radicum plantis proveniunt, reliquae semine.

§ 70 extr.: Th. H. III 3, 3. — § 71: Th. H. III 15, 5. 4, 6 (IV 5, 1). — § 72: Th. H. III 14, 1. Colum. V 6, 2. de arb. 16, 1. Tremellius Scrofa ap. Colum. l. l. (IX 13, 2).

1 materia E *Arund. v. a. G.* | set lentore *ego.* silentio D²*G.* -tiae D¹Gd. -ti E *Arund. v.* est lentitie *U.* | et quadam E *Arund. v. a. G.* quadam et *U.* 2 ipsa *ego.* in ipsa *ll. v.* | arbor et *ego.* -bore *ll. v.* 3. 4 amplitudine procerior est E. -ores *S.* 4 oleastrum *ll. v.* siluestre *U 264.* 5 nostratis DGd*v.* -trates TE*S.* -trate *Verc.* -tras *D.* 6 siluestre (*om.* e) E *v. a. D.* 9 corsica d*v.* -cam *r.* | flore *G.* -rem *ll. v.* 10 mellis. semen *D.* semen mellis *ll.* mellis. semen illius *v.* 11 *an* aspera (*Theophr.* τραχέϲι)*?* 11. 12 in igni DGE*v.* ligni dT*D.* 12 duritiam E. | quae DdT*v.* que G. *om.* E*S.* | ferri E*S.* | utilis dE *v. a. G.* 15 montanam *ego.* -tuosam *ll. v. cfr. § 48. 63. 67. 128. XVIII 63. 179. XX 173. XXI 160. XXIV 34.* 16 uocat d*v.* -ant *r.* 16. 17 siccaneas *vet. Dal. cfr. index libri et Colum. II 2, 4. 16, 3. IV 30, 5.* siccanas *ll. v.* 19 Atiniae *v.* rat- *ll.* 19. 20 samaram d*H.* -riam E*v.* -rim D. -ritim G. -ra *B.*

73 **18.** (30) Nunc celeberrimis arborum dictis quaedam in universum de cunctis indicanda sunt. montes amant cedrus, larix, taeda et ceterae, e quibus resina gignitur, item aquifolia, buxus, ilex, iuniperus, terebinthus, populus, ornus, carpinus. est in Appennino et frutex, qui vocatur 5 cotinus, ad linamenta modo conchylii colore insignis. 74 montes et valles diligit abies, robur, castaneae, tilia, ilex, cornus. aquosis montibus gaudent acer, fraxinus, sorbus, tilia, cerasus. non temere in montibus visae sunt prunus, punicae, oleastri, iuglans, mori, sabuci. descendunt et in 10 plana cornus, corylus, quercus, ornus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. subeunt et in montuosa ulmus, malus, pirus, laurus, myrtus, sanguinei frutices, ilex tinguendisque vestibus nascentes genistae. gaudet frigidis sorbus, sed 75 magis etiam betulla. Gallica haec arbor mirabili candore 15 atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis, eadem circulis flexilis, item corbium costis. bitumen ex ea Galliae excoquunt. in eosdem situs comitantur et spina, nuptiarum facibus auspicatissima, quoniam inde fecerint pastores qui rapuerunt Sabinas, ut auctor est Masurius. nunc 20 facibus carpinus, corylus familiarissimae.

76 (31) Aquas *o*d*e*re cupressi, iuglandes, castaneae, laburnum. Alpina et haec arbor, nec vulgo nota, dura ac candida materie, cuius florem cubitalem longitudine apes non adtingunt. odit et quae appellatur Iovis barba, in opere 25 topiario tonsilis et in rotunditatem spissa, argenteo folio. 77 non nisi in aquosis proveniunt salices, alni, populi, siler, ligustra tesseris utilissima, item vaccinia Italiae in aucupiis sata, Galliae vero etiam purpurae tinguendae causa ad

---

§ 73: (Th. H. III 3, 1). — § 76: Th. C. V 15, 3. H. II 7, 1. — § 77: Cato 9. Th. H. III 3, 2.

---

5 est *D.* est et *ll. v.* | et *om.* dE*v.* 6 linamenta *H.* ligna- *ll.* linea- *v.* 8 sorbus d*v.* soruus D². oruus D¹G. ornus E. 10 mori f*S.* -ris D¹GE. -rus D²d*v.* 13 fruticis DG(?)*D.* 14 nascentis DG(?)E²*D.* -ndis E¹. 17 costis D²df*H.* cortis *r.* sportis *v.* | galli D²*D.* 18 comitatur *v.* *sed cfr. IX 110. XXI 65.* 22 aquas odere *v.* aqua sudore *ll.*

servitiorum vestes. quaecumque communia sunt montibus planisque, maiora fiunt *et* aspectu pulchriora quae in campestribus, meliora autem fructu, materie crispiora qu*a*e in montibus, exceptis malis pirisque.

5 **19.** (32) Praeterea arborum aliis decidunt folia, aliae sempiterna coma virent, quam differentiam antecedat necesse est prior. sunt enim arborum quaedam omnino silvestres, quaedam urbaniores, quoniam his placet nominibus distinguere a*c* mites, quae fructu aut aliqua dote um-10 brarumque officio humanius iuvant, non improbe dicantur urbanae. 78

20. (33) Harum generi*s* non decidunt oleae, lauro, palmae, myrto, cupressis, pinis, hederae, rhododendro et, quamvis herba dicatur, sabinae. rhododendron, ut nomine 15 apparet, a Graecis venit. alii nerium vocarunt, alii rhododaphnen, sempiternum fronde, rosae similitudine, caulibus fruticosum. iumentis caprisque et ovibus venenum est, idem homini contra serpentium venena remedio. 79

21. Silvestrium generis folia non decidunt abieti, 20 larici, pinastro, iunipero, cedro, terebintho, buxo, ilici, aquifolio, suberi, taxo, tamarici. inter utraque genera sunt andrac*h*le in Graecia et ubique unedo; reliqua enim folia decidunt iis praeterquam in cacuminibus. non decidunt autem et in fruticum genere *cedro* cuidam, rubo, calamo. 80

25 in Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipsa urbe prospiciebatur quercus una numquam folia demittens nec ante 81

§§ 78—80: Th. H. I 9, 3. — § 81: ibid. 5. I 3, 5.

2 fiunt et *ego*. fiunt *ll. v.* | aspectuque *v. a. S.* | pulchriora quae d. -oraque *rS.* -ora *v.* 3 autem fructu D[2]*D. om. rv.* | et materie *D.* | crispiora quae *ego. cfr. Pliniana p. 40.* -oraque *ll. v.* 8 quoniam DG*S.* quõ E. q[ll]m d. quas *v.* 9 ac *ego. cfr. p. 27, 7.* hae *ll. H.* h. e. *Müller emend. III 8.* ergo *v.* 12 generis *ego. cfr. § 80.* -ri *ll. v.* 13 cupresso dE *v. a. S.* 22 andrachle *Salm. exerc. 362[a] F. (cfr. Theophr.).* -acile *ll.* -achne *v.* adrachne *B.* 24 cedro cuidam *ego coll. Theophr. h. p. I 9, 4.* cuidam dE*v.* cudam DG. *del. D.* quibusdam *S.* | calami E. calam G.

mediam aestatem germinans; idque mirum est, Graecis auctoribus proditum, apud nos postea sileri. nam locorum tanta vis est, ut circa Memphim Aegypti et in Elephantine Thebaidis nulli arborum decidant, ne vitibus quidem.

82 **22.** (34) Ceterae omnes extra praedictas — etenim 5 enumerare longum est — folia deperdunt, observatumque non arescere nisi tenuia et lata et mollia, quae vero non decidant, callo crassa et angusta esse. falsa definitio est non decidere iis, quarum pinguior sucus sit. quis enim potest in ilice intellegere? decidere Timaeus mathemati- 10 cus sole scorpionem transeunte sideris vi et quodam veneno aëris putat. cur ergo non eadem causa adversum 83 omnes polleat, iure miremur. cadunt plurimis autumno, quaedam amittunt tardius atque in hiemes prorogant moras, neque interest maturius germinasse, utpote cum quaedam 15 primae germinent et inter novissimas nudentur, ut amygdalae, fraxini, sabuci, morus autem novissima germinet, 84 cum primis folia demitt*at*. magna et in hoc vis soli. prius decidunt in siccis macrisque, et vetustae prius arbori, multis etiam antequam maturescat fructus, ut sero- 20 tinae fico et hibernae piro et malo, granatumque est pomum *tali* tantum aspici in matre. neque iis autem, quae semper retinent comas, eadem folia durant subnascentibus aliis; tum arescunt vetera, quod evenit circa solstitia maxime. 25

85 (35) Foliorum unitas in suo cuique genere permanet, 15,25 praeterquam populo, hederae, crotoni, quam et cici dixi-

---

§ 82: Th. H. I 9, 4. — §§ 83. 84: ibid. 6. 7. — §§ 85—87: Th. H. I 10, 1.

---

4 nullae E. | arborum dT*S*. -res *r*. -ri *v*. 13 plurimi E. -ma *Arund*. 14 amittunt tardius *ego*. tardius amittunt d*v*. tardius *r Arund*. *S*. 16 germinent d*v*. -nant *r*. 17 *dist*. *D*. | aut G. haud E. | germinat dE*v*. 18 demittat *D*. -ttet DG. dimittit *rv*. | solis E. 19 uetustae d*v*. -tate *r*. 20 ut D²d*S*. in *rv*. 20. 21 serotina *v. a. S*. 21. hibernae D²*S*. -na E*v*. -no *r*. | malo E*v*. -la *r*. | *dist*. *D*. | granatumque DG*D*. -tum d. -tum quod E*S*. -to *v*. 22 tali *ego*. *om*. *ll*. *v*. | aspicit E. -citur *J*. | matrem E. 23 durant sed d (?) *v. a. S*. | *dist*. *D*.

mus vocari. **23.** populi tria genera: alba ac nigra et quae Libyca appellatur, minima folio ac nigerrima fungisque enascentibus laudatissima. alba folio bicolor, superne 86 candicans, inferiore parte viridi. huic nigraeque et crotoni 5 in iuventa circinatae rotunditatis sunt, vetustiora in angulos exeunt. e contrario hederae angulosa rotundantur. populorum foliis grandissima lanugo evolat candida et radiata, folio numerosiore candi*cant* ut vill*i*. folia granatis et amygdalis rubentia.

10 (36) Mirum in primis id quod ulmo tiliaeque et oleae 87 et populo albae et salici evenit. circumaguntur enim folia earum post solstitium, nec alio argumento certius intellegitur sidus confectum. **24.** est et publica omnium 88 foliorum in ipsis differentia. namque pars inferior a terra 15 herbido viret colore, ab eadem leviora nervos callumque et articulos in superiore habent parte, incisuras vero subter, ut manus humana. oleae superne candidiora et minus levia, item hederae. sed omnium folia cotidie ad solem oscitant, inferiores partes tepefieri volentia. supe-20 rior pars omnium lanuginem quantulamcumque habet, quae in aliis gentium lana est.

(37) In oriente funes validos e foliis palmae fieri 89 dictum est, eosque in umore utiliores esse. et apud nos 13,30 ver*o* palmis a messe decerpuntur. ex his meliora quae 25 sese non diviserint. siccantur sub tecto quaternis diebus, mox in sole expanduntur et noctibus relicta, donec candore inarescant, postea in opera finduntur.

(38) Latissima fico, viti, platano, angusta myrto, 90 punic*ae*, oleae, capillata pino, cedro, aculeata aquifolio et

§ 88: ibid. 2. — §§ 90. 91: ibid. 4. 5. 6. 7.

2 appellatur *v*. -antur *ll*. 4 crotoni T*v*. -tam G. cotoni d. -tam D. -ta E. 7. 8 candida et radiata D²*J*. -dae traditae d*H*. -dae tradita *rv*. 8 filo T*J*. | candicant ut *ego*. candida et ut *ll*. *v*. -dae fiunt *J*. | uilli *v*. uillae *ll*. *J*. iuli *B*. iulus *C*. 19 uolentia d*v*. uiol- *r*. 24 uero *D*. uere DGE*v*. fere d*G*. | decerpuntur d*v*. -pantur *r*. | ex his D²*G*. iis D¹. eis *r*. 25 sese D²d*G*. esse *r*. | diuiserint d*G*. -rit G. deuiserit D. diuisis erit E. 29 punicae *v*. -co *ll*. *D*.

ilicum generi — nam iuniperis spina pro folio est —, carnosa cupresso, tamarici, crassissima alno, longa harundini, salici, palmae et duplicia, circinata piro, mucronata malo, angulosa hederae, divisa platano, insecta pectinum modo piceae, abieti, sinuosa toto ambitu robori, spinosa 5
91 cute rubo. mordacia sunt quibusdam, ut urticis, pungentia pino, piceae, abieti, larici, cedro, aquifoliis, pediculo brevi oleae, ilici, longo vitibus, tremulo populis, et iisdem solis inter se crepitantia. iam et in pomo ipso mali quodam in genere parva mediis emicant folia, interim et gemina, 10 praeterea aliis circa ramos, aliis et in cacumine ramorum,
92 robori et in caudice ipso. iam dens*a* a*ut* rara semperque lata rariora. disposita myrto, concava buxo, inordinata pomis, plura eodem pediculo exeuntia malis pirisque, ramulosa ulmo et cytiso. quibus adicit Cato decidua po- 15 pul*e*a quernaque, animalibus iubens dari non perarida, bubus quidem et ficulnea *i*lignaque et hederacea. dantur et ex harundine ac lauru. decidunt sorbo universa, ceteris paulatim. et de foliis hactenus.

93 **25.** (39) Ordo autem naturae annuus ita se habet: 20 primus est conceptus flare incipiente vento favonio, ex a. d. fere VI idus Febr. hoc maritantur vivescentia e terra,
8,166 quippe cum etiam equae in Hispania, ut diximus. hic est genitalis spiritus mundi a fovendo dictus, ut quidam existi-
94 mavere. flat ab occasu aequinoctiali ver inchoans. catli- 25 tionem rustici vocant, gestiente natura semina accipere eaque animam ferente omnibus satis. concipiunt variis diebus et pro sua quaeque natura alia protinus, ut ani-

---

§ 92: Th. H. I 10, 8. Cato 5, 8. — § 93: (Th. H. III 4, 1. C. I 10, 1). — § 94 extr.: Th. C. II 11, 11.

---

1 ilicum d*v*. licum *r*. | iunipero d *v*. *a*. *S*. 5 toto d*v*. tota *r*. 8 oleae ilici D²*D*. -ae et ilici d*v*. -ae et lici E. -a et lici *r*. 12 densa *v*. -so *ll*. | aut *ego*. ac *ll*. *v*. 15 decidua *G*. -dua ea DG*D*. -due a d. -dua a E*v*. 15. 16 populea *G*. -lo a *ll*. -lo *v*. 17 ilignaque *v*. lig- *ll*. 25 aequinoctiali D²*v*. noct- *r*. 25. 26 caditionem d. catulit- *C*. 27 anima E *v*. *a*. *B*. | inferente dE *v*. *a*. *S*.

malia, tardius aliqua et diutius gravida partus gerunt, quod germinatio ideo vocatur. pariunt vero, cum florent, flosque ille ruptis constat utriculis; educatio in pomo est.
Haec et germinatio la*bor ar*borum, (40) flos est pleni 95
5 veris indicium et anni renascentis, flos gaudium arborum. tunc se novas aliasque quam sunt ostendunt, tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant. sed hoc negatum plerisque; non enim omnes florent, et sunt tristes quaedam quaeque non sentiant gaudia annorum. nam
10 neque ilex, picea, larix, pinus ullo flore exhilarantur natalesve pomorum annuos versicolori nuntio promittunt, nec fici atque caprifici; protinus enim fructum pro flore gignunt. in ficis mirabiles sunt et abortus qui numquam maturescunt. nec iuniperi florent. quidam earum duo 96
15 genera tradunt: alteram florere nec ferre, quae vero non floreat ferre protinus bacis nascentibus, quae biennio haereant. sed id falsum, omnibusque his dura facies semper. sic et hominum multis fortuna sine flore est.
(41) Omnes autem germinant, etiam quae non florent, 97
20 magna et locorum differentia, quippe cum ex eodem genere quae sunt in palustribus priora germinent, mox campestria, novissima in silvis, per se autem tardius piri silvestres quam ceter*ae*. primo favonio cornus, proxime laurus pauloque ante aequinoctium tilia, acer, inter primas
25 vero populus, ulmus, salix, alnus, nuces. festinat et platanus. cetera vere coepturo, aquifolium, terebinthus, paliurus, castanea, glandes, serotino autem germine malus, tardissimo suber. quibusdam geminatur germinatio, nimia 98

§§ 95. 96: Th. H. III 3, 8. — §§ 97. 98: Th. H. III 4, 1. 2.

3 illa E. | ruptis D²d*v*. prumtis D¹G. epromptis E. e promptis *Arund.* | utriculi E *Arund.* | educatio D²d*v*. *cfr. Pliniana p. 41.* edubitatio D¹G. sed dubitatio E *Arund. U 267.* sed educatio *S.* 4 haec *ego.* hoc *ll. v.* | labor arborum *coni. S.* laborum *ll.* arborum *v.* 8 non enim D²d*G*. nomen in *r.* 9 quaedam d*v*. *om. r.* 12 pro flore D²*S*. flores *rv.* 14 eorum E. 23 ceterae *U 268.* -ra *ll. v.* 26 ceterae *v. a. D.* 27 serotino d*v*. -nae *r.* 28 germinatur Gd *Lugd.* | nimia D*v*. minima *r.*

soli ubertate aut invitantis caeli voluptate, quod magis in herbis segetum evenit. in arboribus tamen nimia germi-
99 natio elactescit. sunt aliae naturales quibusdam praeterque vernam, quae suis constant sideribus — quorum ratio
18, 201 sqq. aptius reddetur tertio ab hoc volumine —, hiberna 5 aquilae exortu, aestiva canis ortu, tertia arcturi. has duas quidam omnibus arboribus communes putant, sentiri autem maxime in fico, vite, punicis, causam adferentes, quoniam in Thessalia Macedoniaque plurima tum ficus exeat. maxime
100 tamen in Aegypto apparet haec ratio. et reliquae quidem 10 arbores, ut primum coepere, continuant germinationem, robur et abies et larix intermittunt tripertito ac terna germina edunt. ideo et ter squamas corticum spargunt, quod omnibus arboribus in germinatione evenit, quoniam praegnatium rumpitur cortex. est autem prima earum 15 incipiente vere circiter XV diebus. iterum germinant transeunte geminos sole. sic fit, ut prima cacumina inpelli
101 secutis appareat, geniculato incremento. tertia est earundem a solstitio brevissima, nec diutius septenis diebus, clareque et tunc cernitur excrescentium cacuminum arti- 20 culatio. vitis sola bis parturit, primum cum emittit uvam, iterum cum digerit. eorum, quae non florent, partus
102 tantum est et maturitas. quaedam statim in germinatione florent properantque in eo, sed tarde maturescunt, ut vitis. serotin*o* quaedam germinatu florent maturantque celeriter, 25 sicuti morus, quae novissima urbanarum germinat nec

§ 99: Th. H. III 5, 4. — §§ 100. 101: Th. H. III 5, 1. 2.

1 soli D²d*v*. sol *r*. | inuitantes D¹G. -nte *D*. 3 elactescit D²*D*. *cfr. XVII 15. XVIII 281.* elacescit *r*. elasse- *v*. | quibusdam d*G*. quiddam DG. quidam E. 3. 4 praeterque D²*G*. paterque *r*. 4 uernam E*S*. -nas *rG*. 12 tripertita E*S*. 13 ter d*H*. inter *rv*. 18 secundis *D cum U 269. sed cfr. CFWMüller p. 9 et XIV 61. XVI 110. XVIII 242.* 19 a T*D*. ad *rv*. | solstitio T. solisstitio DG*D*. solstitium *rv*. 21 sola bis D²d*v*. sola ab his D¹. sol ab his *r*. | primum cum *P*. cum pri- *ll. v. a. D.* 24 tarde *om.* D¹G. | ut D²d *v. om. r.* | uites dE*v*. 25 serotino *v*. -na *ll. D.* | geminatu G. germinant *D*.

nisi exacto frigore, ob id dicta sapientissima arborum. sed cum coepit, in tantum universa germinatio erumpit, ut una nocte peragatur etiam cum strepitu.

(42) Ex iis, quae hieme aquila exoriente, ut diximus, 103
5 concipiunt, floret prima omnium amygdala mense Ianuario, 99
Martio vero pomum maturat. ab ea proximae florent Armeniaca, dein tuberes et praecoces, illae peregrinae, hae coactae; ordine autem naturae silvestrium primae sabucus, cui medulla plurima, et cui nulla, cornus mascula, urba-
10 narum malus parvoque post, ut simul possit videri, pirus et cerasus et prunus. sequitur laurus, illam cupressus, 104
dein punica, fici. et vites et oleae florentibus iam his germinant, concipiunt vergiliarum exortu. hoc sidus illarum est. floret autem solstitio vitis et, quae paulo serius
15 incipit, olea. deflorescunt omnia septenis diebus non celerius, quaedam tardius, sed nulla pluribus bis septenis, omnia et intra VIII id. Iul. etesiarum praecursu.

26. (43) Nec statim fructus sequitur in aliquibus. 105
cornus enim circa solstitia reddit primo candidum, postea
20 sanguineum. ex eo genere femina post autumnum fert bacas acerbas et ingustabiles cunctis animantibus, ligno quoque fungosa et inutilis, cum mas e fortissimis durissimisque sit. tanta differentia ab eodem genere fit sexu. et terebinthus messibus reddit semen et acer et fraxinus, 106
25 nuces et mala et pira praeterquam hiberna aut praecocia autumno, glandiferae serius etiamnum, vergiliarum occasu, aesculus tantum autumno, incipiente autem hieme quaedam genera mali pirique et suber. abies floret croci colore

§§ 105—107: Th. H. III 4, 3—6.

3 peragatur et iam D^2*S*. -gat etiam d*v*. -geret iam (etiam E) *r*. | sterritu D^1G. 6 maturant d. -ra E. | proxime d *v. a. S*. 6. 7 Armeniaca dein *v*. -nia cadent (-dunt d) in *ll*. 7 et dE*v*. set *rD*. | hae d*v*. hac DG. ac E*D*. 9. 10 urbanarum D^2*v*. -norum *r*. 22 fungosa d*v*. -so *S*. fumgosa DG. fumigoso E. | inutili GE*S*. | cum mas e D^2d*B*. summa se *r*. 22. 23 durissimisque D^2*S*. quae D^1. que *r*. quoque *v*. 23 sexu D^2*D*. sceu E. seu *r*. sed *G. del. v*. 28 floret D^2dT*D*. -res *rv*.

circa solstitium, semen reddit post vergiliarum occasum. pinus autem et picea praeveniunt germinatione XV fere diebus, semen vero post vergilias et ipsae reddunt.

107 (44) Citreae et iuniperus et ilex anniferae habentur, novusque fructus in his cum annotino pendet. in maxima 5 tamen admiratione pinus est: habet fructum maturescentem, habet proximo anno ad maturitatem venturum ac deinde tertio. nec ulla arborum avidius se promittit; quo mense ex ea nux decerpitur, eodem maturescit alia; sic dispensatur, ut nullo non mense maturescant. quae se in 10 arbore ipsa divisere, azaniae vocantur laeduntque ceteras, nisi detrahantur.

108 (45) Fructum arborum solae nullum ferunt — hoc est ne semen quidem — tamarix, scopis tantum nascens, populus, alnus, ulmus Atinia, alaternus, cui folia inter 15 ilicem et olivam. infelices autem existimantur damnataeque religione, quae neque seruntur umquam neque fructum ferunt. Cremutius auctor est numquam virere arborem, ex qua Phyllis se suspenderit. quae *c*ummim gignunt, post germinationem aperiunt; *c*ummis non nisi fructu detracto 20 spissatur.

109 (46) Novellae arbores carent fructu, quamdiu crescunt. perdunt facillime ante maturitatem palma, ficus, amygdala, malus, pirus, item punica, quae etiam roribus nimiis et pruinis florem amittit. qua de causa inflectunt 25 ramos eius, ne subrecti umorem infestum excipiant atque contineant. pirus et amygdala, etiam si non pluat, sed fiat austrinum caelum aut nubilum, amittunt florem et primos fructus, si, cum defloruere, tales dies fuerint.

§ 109 init.: Th. H. II 8, 1.

1 solisstitium *D*. 3 uero **d***v*. uere *r*. 8. 9 quo mense **d***v*. quod mense **D**[2]. qm̄ se **D**[1]. quō se (si **E**) *r*. 10 nulla **GdE**. | maturescant **d***v*. -cunt *r*. 14 tamarix **d***v*. -ris **D**[2]**E**. -ri *r*. | copiis **E**. | *post* nascens **D**[2] *ins*. Nec semen tantum. 17 quae **d***v*. *om*. *r*. 19 cummim *et* cummis *S*. gum- *ll*. *v*. 20 aperiuntur *v*. *sed cfr*. *§ 109* inflectunt, *§ 124* tingunt.

ocissime autem salix amittit semen, antequam omnino 110
maturitatem sentiat, ob id dicta Homero frugiperdia.
secuta aetas scelere suo interpretata est hanc sententiam,
quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum
5 esse constat. sed in hoc quoque providens natura facile
nascenti et depacto surculo incuriosius semen dedit. una
tamen proditur ad maturitatem perferre solita in Creta
insula ipso descensu Iovis speluncae *du*rum ligneumque,
magnitudine ciceris.

10 (47) Fiunt vero quaedam loci vitio infructuosa, sicut 111
in Paro silva Cende quae nihil fert. persicae arbores in
Rhodo florent tantum. fit haec differentia et sexu, ut in
iis quae mares non ferunt; aliqui hoc permutant et mares
esse quae ferant tradunt. facit et densitas sterilitatem.

15 (48) Gignentium autem quaedam et lateribus ramorum 112
et cacuminibus ferunt, ut pirus, punica, ficus, myrtus.
cetero eadem natura quae frugibus. namque et in eis
spica in cacumine nascitur, legumina in lateribus. palma
sola, ut dictum est, in spathis habet fructum, racemis 13, 30
20 propendentem.

(49) Reliquis sub folio pomum, ut protegatur, excepta 113
fico, cui folium maximum umbrosissimumque, et ideo supra
id pomum. eidem uni serius folium nascitur quam pomum.
insigne proditur in quodam genere Ciliciae, Cypri, Helladis,
25 ficos sub folio, grossos vero post folium nasci. ficus et

---

§ 110: Th. H. III 1, 3. Homerus κ 510. Th. C. II 9, 14.
H. III 3, 4. — § 111: Th. H. III 3, 5. C. II 3, 7. C. II 10, 1.
Colum. V 10, 5. de arb. 19, 3. — § 113: Th. C. V 1, 8 (6 extr.).

---

2 frugiperdia D²d*J*. -da *v*. frugifer die *r*. 8 descensu
d*v*. -so *r*. | durum *ego. cfr. Pliniana p. 33.* dorum DG. edorum
d. torum E. thorum *Arund.* torvum *v*. 11 cende DGd*D*.
-dae E. -da *v*. caedua *B*. *videtur arboris nomen latere in* cende
(*vel* cende quae) *et pro* silua *ponendum esse* insula. 12. 13 et
sexu ut in iis D²*D*. et ex sexu in iis d*v*. e sex uiciniis D¹G.
ex uicinis E. 13 quae DGE*D*. que d*G*. esse *v*. | permutant
et D²d*D*. -tante D¹G. -tantes E*v*. 16 ut D²d*v*. et *r*.
17 cetera E. | matura D¹GE. 22 ficu d. | umbrissimumque
D²GdE. 23 eidem uni D²*D*. ei demum *rv*. eidemque *G*.

praecoces habet, quas Athenis prodromos vocant, in Laconico genere maxime.

114 Sunt et biferae in isdem; **27.** (50) in Ceo insula caprifici triferae sunt; primo fetu sequens evocatur, sequenti tertius. hoc fici caprificantur. et caprifici autem 5 ab adversis foliis nascuntur. biferae et in malis ac piris quaedam, sicut et praecoces. malus silvestris bifera. sequens eius fructus post arcturum, in apricis maxime.

115 vites quidem et triferae sunt, quas ob id insanas vocant, quoniam in his alia maturescunt, alia turgescunt, alia 10 florent. M. Varro auctor est vitem fuisse *Z*myrnae apud Matr*oo*n triferam et malum in agro Consentino. hoc autem evenit perpetuo in Venesi Africae agro, de quo plura 18, 188 alias. ea est soli fertilitas. trifera est et cupressus. namque bacae eius colliguntur mense Ianuario et Maio et 15 Septembri, ternasque earum gerit magnitudines.

116 Est vero et in ipsis arboribus etiam onustis peculiaris differentia. summa sui parte fertiliores arbutus, quercus, inferiore iuglandes, fici mariscae. omnes quo magis senescunt, hoc maturius ferunt, et in apricis locis nec pingui 20 terra. silvestria omnia tardiora. quaedam ex his omnino nec maturescunt. item quae subarantur aut quae ablaqueantur celeriora neglectis. haec et fertiliora.

117 (51) *Est* etiamnum aetatis differentia. amygdala enim et pirus in senecta fertilissimae, ut et glandiferae et 25

§ 114: (Athenaeus III 77e) Th. C. II 9, 13. H. I 14, 1. — § 115: Th. C. I 11, 3. Varro r. r. I 7, 6. — § 117: Th. C. II 11, 10. 6.

3 *dist. D.* | biferae d*v*. -re D². ibi fere *r*. | ceo dE. *cfr. Athen. III 77*e. Cea *v*. caeco D¹. oaeco G. coho D². Coö *D*. 4 fetu d*v*. fetus *r*. 8 fructus D²d*v*. -um *r*. 9 infanas d*v*. infra sanas DGE². infrabsanas E¹. 11 Zmyrnae *S*. smy- E*v*. my- *r*. 12 Matroon *P*. -oum *H*. matream T *Verc*. -ean D²Gd. matrem an *r*. mare *C e Varr. de re rust. I 7, 6.* | triferam *ll. v.* biferam *C e Varr. l. l.* | consentino d*v*. -ina *r*. 13 uenesi *ll. D.* Tacapensi *B coll. XVIII 188.* frauennesi *v*. 16 generit D¹G. | magnitudinis DG (?) *D*. 21 siluestria *P*. -triora *ll. v.* 23 haec D²d*v*. bacae *r*. 24 Est *v*. A DG. *om.* dE. *an* Alia (*vel* mira)?

quoddam genus ficorum, ceterae in iuventa tardiusque maturantes, quod maxime notatur in vitibus. vetustioribus enim vinum melius, novellis copiosius. celerrime vero senescit et in senecta deteriorem fructum gignit malus.
5 namque et minora poma proveniunt et vermiculis obnoxia; quin et in ipsa arbore nascuntur. ficus sola ex omnium 118 arborum fetu maturitatis causa medicatur, iam quidem et portentis, quoniam maiora sunt pretia praeposteris. omnia autem celerius senescunt praefecunda. quin et protinus
10 moriuntur aliqua caelo fecunditatem omnem eblandito, quod maxime vitibus evenit. **28.** contra morus tardissime 119 senescit, fructu minime laborans, tarde et ea, quorum crispa materies, ut palma, acer, populus. **29.** et subarata ocius senescunt, silvestria autem tardissime. atque in
15 totum omnis cura fertilitatem adicit, fertilitas senectam. ideo et praeflorent *t*alia et praegerminant, *in* totum praecocia fiunt, quoniam omnis infirmitas caelo magis oboedit.

(52) Multae plura gignunt, ut diximus in glandiferis, 120 inter qua*s* laurus uvas suas maximeque sterilis, quae 26 sqq.
20 non gignit aliud; ob id a quibusdam mas existimatur. ferunt et abellanae iulos compactili callo, ad nihil utiles, **30.** plurima vero *ilic*es, nam et semen suum et granum, quod crataegum vocant, et a septentrione viscum, a meridie hyphear — de quis plura mox paulo — interdumque 245
25 pariter res quaternas habent.

(53) Arbores quaedam simplices, quibus a radice 121 caudex unus et rami frequentes, ut olivae, fico, viti.

---

§ 118. 119: ibid. 2. 3. 7. — § 120: Th. H. III 7, 3. III 16, 1 (cfr. III 15, 5). — § 121: Th. H. I 3, 3. C. II 12, 6. H. I 8, 2.

---

1 ceterae in *G*. -ra in **d**. -ra eius *r*. | inuenta **E**. 3 uinum **DG***v*. uuam **d**. uina **E**. 6 *an* qui et? | in ipsa **d***v*. ipsa *r*. 7 medicatur **D**^{2}**d***v*. -itatur *r*. | et **dT***P*. ex *rv*. 12 ea **D**^{2}**dT***v*. a **D**^{1}**G**. *om*. **E**. 16 talia *B*. ealia **D**^{1}**G**. alia *rv*. | in totum *ego*. totum **DGd**. tota **E***S*. atque in totum *v*. 17 oboedit **D**^{2}*S*. ob oidit **f**. oboccidit *r*. 19 quas *G*. quae **Dd***v*. que *r*. 22 ilices *ego*. ilex *P e Theophr*. buxeis **D**^{2}. buxiis **D**^{1}**G**. buxus *rv*. 23 crataegum *H* (*cfr. index libri*). crategum **f**. grataegum **DGE**. -tecum **dT**. *cfr. U 272*.

quaedam fruticosi generis, ut paliurus, myrtus, item nux abellana, quin immo melior et copiosior fructu in plures dispersa ramos. hi quibusdam omnino null*i*, ut in s*at*o
122 genere buxi, loto transmarinae. quaedam bifurcae atque etiam in quinas partes diffusae, quaedam dividuae nec 5 ramosae, ut sabuci, quaedam individuae, ramosae, ut piceae. quibusdam ramorum ordo, sicut piceae, abieti, aliis inconditus, ut robori, malo, piro. et abieti quidem subrecta divisura ramique in caelum tendentes, non in latera
123 proni. mirum, cacuminibus eorum decisis moritur, totis 10 vero detruncatis durat. et si infra quam rami fuere praecidatur, quod superest vivit, si vero cacumen tantum auferatur, tota moritur. alia ab radice bracchiata, ut ulmus, alia in cacumine ramosa, ut pinus, faba Graeca, quam Romae a suavitate fructus, silvestris quidem, sed 15
124 cerasorum paene natura, loton appellant. praecipue domibus expetitur ramorum petulantia brevi caudice latissima expatiantium umbra et in vicinas domos saepe transilientium. nulla opacitas brevior, nec auferunt *rami* solem hieme decidentibus foliis. nullis cortex iucundior aut 20 oculos excipiens blandius, nullis rami longiores validioresque aut plures, ut dixisse totidem arbores liceat. cortice pelles tingunt, radice lanas. malis proprium genus. ferarum enim rostra reddunt adhaerentibus uni maximo minoribus. 25

125 (54) Ramorum aliqui caeci, qui non germinant, quod natura fit, si non evaluere, aut poena, cum deputatos cicatrix hebetavit. quae dividuis in ramo natura est, haec

---

§ 122: Th. H. I 8, 3. — § 123: Th. H. III 7, 2. — §§ 124 extr. 125: Th. H. I 8, 4. 5. I 9, 1. III 13, 1. I 9, 1.

---

3 hi quibusdam **DG***D*. in qu- **E***v*. haec d quibus **d**. | nulli *D*. nullum **DGE**. nullus **d***v*. | sato (*vel* satiuo) *ego*. *cfr*. *§ 70 et Theophr*. suo *ll*. *v*. universo *Müller emend*. *III 8*. 4 buxo *v*. 7 piceae **D**[2]*v*. piseae (-ee **d**) *r*. | aliis **G***v*. alias *r Hack*. 11 intra **fE**. 14 faba *ll*. *J*. lotos sive faba *v*. 15 a **E***v*. ac *r*. 16 natura *om*. **dT**. 19 nulli **E** *v*. *a*. *S*. | auferunt rami *ego*. auferunt *ll*. *S*. aufert *v*. 21 rami **d***v* ramis *r*. 22 arbores **d***v*. -ore *r*. 28 hebetauerit **d**. | ramo **d***v*. roma *r*.

viti in oculo, harundini in geniculo. omnium terrae pro-
xima crassiora. in longitudinem excrescunt abies, larix,
palma, cupressus, ulmus et si qua unistirpia. ramosarum
cerasus etiam in XL cubitorum trabes aequali per totam
5 duum cubitorum crassitudine reperitur. quaedam statim
in ramos sparguntur, ut mali.

31. (55) Cortex aliis tenuis, ut lauro, tiliae, aliis 126
crassus, ut robori, aliis levis, ut malo, fico, idem scaber
robori, palmae, omnibus in senecta rugosior. quibusdam
10 rumpitur sponte, ut viti, quibusdam etiam cadit, ut malo,
unedoni, carnosus suberi, populo, membranaceus viti, ha-
rundini, libris similis ceraso, multiplex tunicis vitibus,
tiliae, abieti, quibusdam simplex, ut fico, harundini.

(56) Magna et radicum differentia: copiosae fico, ro- 127
15 bori, platano, breves et angustae malo, singulares abieti,
larici; singulis enim innituntur, quamquam minutis in
latera dispersis. crassiores lauro et inaequales, item oleae,
cui et ramosae. at robori carnosae. robora suas in pro-
fundum agunt; si Vergilio quidem credimus, aesculus
20 quantum corpore eminet, tantum radice descendit. oleae 128
malisque et cupressis per summa caespitum, aliis recto
meatu, ut lauro, oleae, aliis flexuoso, ut fico. minutis
haec capillamentis hirsuta et abies multaeque silvestrium,
e quibus montani praetenuia fila decerpentes spectabiles
25 lagoenas et alia vasa nectunt. quidam non altius descen- 129
dere radices, quam solis calor tepefaciat, idque natura loci
tenuioris crassive dixere, quod falsum arbitror. apud
auctores certe invenitur, abietis planta cum transferretur,

---

§ 126: Th. H. I 5, 2. — § 127: Th. H. I 6, 3. Verg. Georg. II 291. — § 128: Th. H. I 6, 4. — § 129: Th. H. I 7, 1. II 5, 2.

---

3 ulmus **d**v. -mis r. 4 XL *ll. v.* XXIIII (*pro* XXXX) *U 273 e Theophr.* 11 uiti *J.* ut uiti *ll. v.* 12 uitibus *coni. S.* ut uitibus *ll. v.* 16 innituntur **d**v. -tentur r. 21 *an* serpunt per summa? *cfr. XXI 99. XVII 144.* 23 *fortasse* hirsuta, ut et abies. *cfr. CFWMüller p. 15.* 27 tenuioris **D**^{2}**dT***G*. -res *rv.* | crassiue **D**^{2}*S*. grauisue **dT**. grauis siue **D**^{1}**G**. -uissime **E**. -mas v. siue crassiores *B*. crassiorisue *G*.

octo cubitorum in altitudinem nec totam refossam, sed
abruptam. maxima spatio atque plenitudine citri est, ab
130 ea platani, roboris et glandiferarum. quarundam radix
vivacior superficie, ut laurus. itaque cum trunco inaruit,
recisa etiam laetius fruticat. quidam brevitate radicum 5
celerius senescere arbores putant, quod coarguunt fici,
quarum radices longissimae et senectus ocissima. falsum
arbitror et quod aliqui prodidere, radices arborum vetu-
state minui. visa enim est annosa quercus eversa tempe-
statis vi, iugerum soli amplexa. 10

131 (57) Prostratas restitui plerumque et quadam terrae
cicatrice vivescere volgare est. familiarissimum hoc pla-
tanis, quae plurimum ventorum concipiunt propter densi-
tatem ramorum, quibus amputatis levato onere in suo
scrobe reponuntur; factumque iam est hoc et in iuglandi- 15
132 bus oleisque ac multis aliis. **32.** est in exemplis et sine
tempestate ullave causa alia quam prodigi cecidisse multas
ac sua sponte resurrexisse. factum hoc populi Romani
Quiritibus ostentum Cimbricis bellis Nuceriae in luco
Iunonis ulmo, postquam etiam cacumen amputatum erat, 20
quoniam in aram ipsam procumbebat, restituta sponte ita
ut protinus floreret, a quo deinde tempore maiestas p. R.
133 resurrexit, quae ante vastata cladibus fuerat. memoratur
hoc idem factum et in Philippis salice procidua atque
detruncata et Stagiris in museo populo alba, omnia fausti 25
ominis. sed maxime mirum, Antandri platanus etiam
circumdolatis lateribus restibilis sponte facta vitaeque
reddita longitudine XV cubitorum, crassitudine quattuor
ulnarum.

---

§ 130. fici: Th. H. I 7, 2. — § 131: Th. H. IV 16, 2. —
§ 133: ibid. 3. 2.

---

1 altitudinem **dT**. *cfr. XXVII 123.* -ine *rv.* (*an* in *ante ablativum delendum?*). 2 citri *D.* et citri *ll. v.* 4 lauri **E** *v.a.D.* 8 aliqui **D**^{2}**d***v.* aliqui ut *r.* 8. 9 uetustate minui uisa **D**^{2}**Gd***v.* -ate/////uisa **D**^{1}. -atem indiuisa **E**. 14 suo **DGd***D.* sua **E***v.* 20 amputatum **d***v.* amputamentum *r.* 22 p. r. **D**^{2}**d***v.* py *r.* 25 musaeo ropulo **E**. 27 restibulis **E**. 28 x cubitorum *U 273.*

(58) Arbores quas naturae debemus tribus modis 134 nascuntur, sponte aut semine aut ab radice. cura numerosior extitit, de qua suo dicemus volumine. nunc enim 17,58 totus sermo de natura est multis modis mirisque memo-
5 rabili. namque non omnia in omnibus locis nasci docui- 12,51 mus nec tralata vivere. hoc alias fastidio, alias contumacia, saepius inbecillitate eorum quae transferantur evenit, alias caelo invidente, alias solo repugnante.

(59) Fastidit balsamum alibi nasci, nata *As*syria 135
10 malus alibi ferre, nec non et palma ubique nasci aut nata parere vel, cum promisit etiam ostenditque, educare, tamquam invita pepererit. non habet vires frutex cinnami in Syriae vicina perveniendi. non ferunt amomi nardique deliciae, ne in Arabia*m* quidem, ex India et nave pere-
15 grina*ri*; temptavit enim Seleucus rex. illud maxime mirum, 136 ipsas plerumque arbores exorari, ut vivant atque tramigrent, aliquando et a solo impetrari, ut alienas alat advenasque nutriat, caelum nullo modo flecti. vivit in Italia piperis arbor, casiae vero etiam in septentrionali plaga,
20 vixit in Lydia turis, sed unde sorbentes sucum omnem ex iis soles coquentesve lacrimam? illud proxime mirum, 137 mutari naturam in iisdem atque pro indiviso valere. cedrum aestuosis partibus dederat, *s*et in Lyciis Phrygiisque montibus nascitur. frigus inimicum lauro fecerat, sed

---

§ 134: Verg. Georg. II 9 sqq. — § 137: Th. H. IV 5, 2. 3.

---

1 debemus *U 273*. debeamus *ll. v.* 6 hoc (haec d) alias dT*H*. hoc aliaque *r*. hocque alias *v*. 8 caelo inuidente alias *om*. DG. 9 alibi *om*. *Arund.* | nata Assyria *H*. natura syria DGfdT. natura nisi in syria EX *Arund. man. Dal.* Assyria *G*. natura quae in Syria *v*. 10 maluit fere nec *Arund.* fere noluit nec *man. Dal.* noluit fere nec *v. a. G.* | palmam nasci ubique aut natam *Arund. man. Dal. v. a. G.* 11 ostenditque etiam *Arund. man. Dal.* 11. 12 quae (quae si *Arund.*) tamquam d *Arund. v. a. S.* 12 peperit dT *v. a. S.* 14 Arabiam *J.* -bia *ll. v.* 14. 15 peregrinari *v*. peregrinauit (perig- DG) *ll.*
20 sorbentes D²d*v*. scor- *r*. 21 his D²E*D*. | soles d*v*. solis *rD*. 22 iisdem f*H*. iisdem locis *ll. v.* | pro indiuiso DGd*G*. inprouiso E*v*. ex improuiso f. 23 set *ego*. et *ll. v.*

in Olympo copiosior nulla est. circa Bosporum Cimmerium in Panticapaeo urbe omni modo laboravit Mithridates rex et ceteri incolae sacrorum certe causa laurum myrtumque habere: non contigit, cum teporis arbores abundent ibi, punicae ficique, iam mali et piri laudatissimae. 5
138 frigidas eodem tractu non genuit arbores, pinum, abietem, piceam. et quid attinet in Pontum abire? iuxta Romam ipsam castaneae cerasique aegre proveniunt, persica in Tusculano, nuces Graecae cum taedio inseruntur Tarracina silvis scatente earum. 10
139 **33.** (60) Cupressus advena et difficillime nascentium fuit, ut de qua verbosius saepiusque quam de omnibus aliis prodiderit Cato, satu morosa, fructu supervacua, bacis torva, folio amara, odore violenta ac ne umbra quidem gratiosa, materie rara, ut paene fruticosi generis, 15
140 Diti sacra et ideo funebri signo ad domos posita. femina .... sterilis. diu metae demum aspectu non repudiata distinguendis tantum pinorum ordinibus, nunc vero tonsilis facta in densitate*m* parietum coercitaque gracilitate perpetuo tere*s* trahitur etiam in picturas operis to*p*iarii, 20 venatus classesve et imagines rerum tenui folio brevique
141 et virente semper vestiens. duo genera earum: meta in fastigium convoluta, quae et femina appellatur. mas spargit extra se ramos deputaturque et accipit vitem. utraque autem immittitur in perticas asseresve amputatione ramo- 25

---

§ 139: Cato 48. 151. Th. C. I 8, 4. Geop. XI 5, 5. — § 140: Verg. Aen. III 680. Varro r. r. I 15. — § 141: Varro r. r. I 126. Colum. IV 26, 1.

---

4 teporis *G*. temporis *ll. del. v.* 9 Tusculano nuces *ego.* -ano non nuces **DG** (*dittogr. vitio*). -ano nec non nuces **d***v*. -ano nam nuces **E***S*. -ano iam nuces *D*. 13 satu *D*. sato **D**[2]. yato **D**[1]**GE**. raro **d**. natu *v*. | morosa **E***v*. mur- *r*. 15 fruticosi **d***v*. -sis *r*. 17 *lacunam ego indicavi coll. XVII 73. exciderunt* fert femen, mas. *cfr. § 247.* | *dist. U 275.* 18 pinorum *ll. v. cfr. Varr. de re rust. I 15.* uinearum *P parum apte coll. Varr. I 26.* 19 densitatem *ego.* -ate *ll. v.* 20 teres *Salm. exerc. 122*[a] *A.* tere **G**. tera **D**[1]. terra **D**[2]. tenera **dE***v*. | pictura **DG**. | operis topiarii *P*. operistoriarii (-ri **D**) **DG**. operi istoriarum **E**. operi historiari **dT**. -iali *v. a. H.* 25 persicas **E**.

rum, qui XIII anno denariis singulis veneunt, quaestuosissima in satus ratione silva, vulgoque dotem filiae antiqui plantaria *ea* appellabant. huic patria insula Creta, quamquam Cato Tarentinam eam appellat, credo, quod
5 primum eo venerit. et in Aenaria succisa regerminat; sed in Creta quocumque in loco terram moverit quispiam, 142 nis*u* naturali haec gignitur protinusque emi*c*at, illa vero etiam non appellato solo ac sponte maximeque in Idaeis montibus et quos Albos vocant summisque in his, unde
10 numquam nives absunt, plurima, quod miremur, alibi non nisi in tepore proveniens et nutricem magno opere fastidiens.

(61) Nec terrae tantum natura circa h*as* refert aut 143 perpetua caeli, verum et quaedam temporaria vis. imbres
15 aliqua plerumque semina adferunt et certo fluunt genere, aliquando etiam incognito, quod accidit Cyrenaicae regioni, cum primum ibi laserpicium natum est, *ut* in herbarum 19,41 natura dicemus. nata est et silva urbi ei proxima imbre piceo crassoque.*

20 **34.** (62) Hedera iam dicitur in Asia nasci. *circiter 144 urbis Romae annum CCCCXXX*x** negaverat Theophrastus, nec *in* India nisi in monte Mero, quin et Harpalum omni modo laborasse, ut sereret eam in Medis frustra, Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu victorem ex India

---

§ 142: Th. H. III 1, 6. IV 1, 3. Solin. 11, 12. — § 143: Th. H. III 1, 5. 6. C. I 5, 1. — § 144: Th. H. IV 4, 1. III 18, 10.

---

1 ueneunt d*v*. -nerunt D[1]GE. -nierunt D[2]*D*. 2 filiae d*S*. -lia *r*. -liarum *v*. 3 plantaria ea *coni. S*. -ariae *ll.* -aria *v*. 4 quamquam *ll. det. v.* quam *ll.* cum *H.* | appellet *H.* 5 in aenaria D[1]Gd*v*. marenaria E. in ea D[2]. in Tarra *Bentleius non accurate coll. Theophr. h. pl. II 2, 2.* 7 nisu naturali *U 276*. nisi naturalia DGE. ni (nisi *v.*) seratur alia d*v.a.H.* ui naturali *coni. Dal.* | emicat *C.* emigrat *ll. v.* 8 ac sponte dE*v*. ae sponso *r*. 13 has *v*. hos *ll.* 14 *dist. ego.* | imbres DGd*G*. imbrium E*v*. 15 aliqua *ego.* -quae E*v*. -que DG. aquae d*H.* | certo d*v*. certe *rS*. 17 ut *v. om. ll.* 20. 21 circiter — ccccxxx *in ll. leguntur post* crassoque (*v. 19*); *transposuit et numerum corr. U 277.* 22 in *v. om. ll.* 23 medis D[2]d*v*. -diis *r*. 24 uictore DG.

redisse exemplo Liberi patris. cuius dei et nunc adornat thyrsos galeasque etiam ac scuta in Thraciae populis sollemnibus sacris, inimica arbori*bu*s satisque omnibus, sepulchra, muros rumpens, serpentium frigori gratissima, ut mirum sit ullum honorem habitum ei. 5

145 Duo genera prima, ut reliquarum, mas atque femina. maior traditur mas et corpore et folio, duriore etiam ac pinguiore et flore ad purpuram accedente; utriusque autem similis est rosae silvestri, nisi quod caret odore. species horum generum tres: est enim candida aut nigra hedera 10
146 tertiaque vocatur helix. etiamnum haec species dividuntur in alias, quoniam est aliqua fructu tantum candida, alia et folio. fructum quoque candidum ferentium aliis densus acinus et grandior, racemis in orbem circumactis, qui vocantur corymbi, *i*idem Silenici, cum est minor acinus, 15
147 sparsior racemus, simili modo *ut* in nigra. alicui et semen nigrum, alii crocatum, cuius coronis poetae utuntur, foliis minus nigris, quam quidam Nysiam, alii Bacchicam vocant, maximis inter nigras corymbis. quidam apud Graecos etiamnum duo genera huius faciunt a colore acinorum, 20 erythranum et chrysocarpum.

148 Plurimas autem habet differentias helix, quoniam folio maxime distat. parva sunt et angulosa concinnioraque, cum reliquorum generum simplicia sint. distat et longitudine internodiorum, praecipue tamen sterilitate, quoniam 25 fructum non gignit. quidam hoc aetatis esse, non generis existimant primoque helicem esse, fieri hederam vetustate.
149 horum error manifestus intellegitur, quoniam helicis plura

---

§ 145: Th. H. VI 2, 1. — §§ 145. 146: Th. H. III 18, 6. — § 147: Diosc. II 210. — §§ 148—151: Th. H. III 18, 7—9.

---

3 arboribus *coni. S.* -oris **DGd**. -ori **E***G*. 5 ei **D**[2]**d***G*. e/// **D**[1]. ē **G**. *om.* **E***v*. 8 pinguiore et **E***v*. -ore set **D**[2]*D*. -orem et *r*. *an* -ore ut et? 11 tertia quae **E**. -tiaque quae *v*. *sed cfr. § 70. 177. XVIII 112.* | hae **D**[2]*v*. 15 idem **DG***D*. item *rv*. 16 *dist. ego.* | ut in *ego. cfr. Theophr.* in **DGE***v*. *om.* **d**. 22 habet *v*. -ent *ll.* 24 quam **d**. | sunt **DGd**. 27 primoque **d***v*. primo qui *r*.

genera reperiuntur, sed tria maxime insignia: herbacea ac virens, quae plurima est, altera candido folio, tertia versicolori, quae Thracia vocatur. etiamnum herbaceae tenuiora folia et in ordinem digesta densioraque; in alio genere
5 diversa omnia *ea*. in versicolori alia tenuioribus foliis et 150 similiter ordinatis densioribusque est, alteri generi neglecta haec omnia; maiora quoque aut minora sunt folia macularumque habitu distant. et in candidis aliis sunt candidiora. adulescit in longitudinem maxime herbacea. arbores 151
10 autem necat candida omnemque sucum auferendo tanta crassitudine augetur, ut ipsa arbor fiat. signa eius folia maxima atque latissima, mammae rigentes, quae sunt ceteris inflexae, racemi stantes ac subrecti. et quamquam omnium hederarum generi radicosa bracchia, huic tamen
15 maxime ramosa ac robusta, ab ea nigrae. sed proprium 152 albae, quod inter media folia emittit bracchia utrimque semper amplectens, hoc et in muris, quamvis ambire non possit. itaque etiam pluribus locis intercisa vivit tamen duratque, et totidem initia radicum habet quot bracchia,
20 quibus incolumis et solida arbores sugit ac strangulat. est *et* in fructu differentia albae nigraeque hederae, quoniam aliis tanta amaritudo acini, ut aves non attingant. est et rigens hedera, quae sine adminiculo stat sola omnium generum, ob id vocata or*th*ocissos, e diverso
25 numquam nisi humi repens chamaecissos.

35. (63) Similis est hederae e Cilicia quidem primum 153

---

§§ 151. 152: ib. 8. 9. 10. 6 init. — §§ 153. 154: Th. H. III 18, 11. 12 (Diosc. IV 142).

---

3 et hi annum E. 5 omnia ea *ego*. omnia. et DGE*v*. omnia d. *cfr. Theophr.* 8 distat DG. | aliis *ego*. alii DGE. alia d*v*. *cfr. Theophr.* 10 necat d*v*. nec ad *r*. 12 latissime G. | mammae rigentes *ego*. *cfr. § 152*. -mas erigentes DGE. -mas erigentis d*v*. 13 racemi *v*. -mis *ll*. | quamquam d*v*. quamque *r*. 14 *an* omni? *cfr. XVII 120*. 16 utrimque d*C*. utrumque *rv*. 17 muris D²d*v*. -res *r*. -ros f*S*. 21 est et *v*. *e Theophr*. est *ll*. *J*. 22 aliquis *U 279*. *sed cfr. § 20 et Müller de stilo Pl. p. 91*. 24 orthocissos *P*. oriocissos D². cissos *r v. a. S*. 26 similis d*v*. -le *r*. | hederae e *v*. -reae E¹. -rae (ed- G) *r*.

profecta, sed in Graecia frequentior, quam vocant smilacem, densis geniculata caulibus, spinosis frutectosa ramis, folio hederaceo, parvo, non anguloso, a pediculo emittente
154 pampinos, flore candido, olente lilium. fert racemos labruscae modo, non hederae, colore rubro, conplexa acinis 5 maioribus nucleos ternos, minoribus singulos, nigros durosque, infausta omnibus sacris et coronis, quoniam sit lugubris virgine eius nominis propter amorem iuvenis
155 Croci mutata in hunc fruticem. id volgus ignorans plerumque festa sua polluit hederam existimando, sicut in 10 poetis aut Libero patre aut Sileno quis omn*i*no scit quibus coronentur?

E smilace fiunt codicilli, propriumque materiae est, ut admota auribus lenem sonum reddat. — Hederae mira proditur natura ad experienda vina, si vas fiat e ligno 15 eius, vina transfluere ac remanere aquam, si qua fuerit mixta.

156 **36.** (64) Inter ea, quae frigidis gaudent, et aquaticos frutices dixisse conveniat. principatum in his tenebunt harundines belli pacisque experimentis necessariae atque 20 etiam deliciis gratae.

Tegulo earum domus suas septentrionales populi operiunt, durantque aevis tecta talia; et in reliquo vero orbe
157 et camaras levissime suspendunt. chartisque serviunt calami, Aegyptii maxime cognatione quadam papyri. proba- 25 tiores tamen *C*nidii et qui in Asia circa Anaeticum lacum nascuntur. nostratibus fungosior subest natura, cartilagine bibula, quae cavo corpore intus, superne tenui inarescit

---

§ 154: Ovid. Met. IV 283. — § 155: Cato 111.

---

1 profecta d*v*. -cto *r*. | graecia dE*v*. traccia *r*. 1. 2 similacem E (*ut v. 13*) *v.a.B*. 3 folio D²d*v*. -ia *r*. | pediculo D²d*v*. red- D¹G. ret- E. 4 libium E. 6 ternos D²d*B*. inter nos D¹. unt nos G. undenos E*v*. 11 quis omnino scit *ego*. qui somno nescit *ll. P*. qui (quis *G*) omnino nescit *v*. qui quis omnino nescit *coni. S*. 12 coronetur *P*. 18 gaudent et D²d*G*. -dentes *r*. gaudent *v*. 23 talia D² *coni. S*. alta *rv*. 24 chartisque *v*. trhacisque D. thra- *r*. *an* chartis quoque? 26 Cnidii *S*. gnidi DGE. -dii d*v*.

ligno, fissilis, praeacuta semper acie. geniculata cetero 158
gracilitas nodisque distincta leni fastigio tenuatur in cacumina, crassiore paniculae coma, neque hac supervacua. aut enim pro pluma strata cauponarum replet aut, ubi
5 li*gn*osiore induruit callo, sicut in Belgis, contusa et interiecta navium commissuris feruminat textus glutino tenacior rimisque explendis fidelior pice.

(65) Calamis orientis populi bella conficiunt, calamis* 159 mortem adcelerant pinna addita, calamis *spicula addunt
10 inrevocabili hamo noxia* fitque et ex ipso telum aliud fracto in vulneribus. his armis solem ipsum obumbra*n*t. propter hoc maxime serenos dies optant, odere ventos et imbres, qui inter illos pacem esse cogunt. ac si quis 160 Aethiopas, Aegyptum, Arabas, Indos, Scythas, Bactros,
15 Sarmatarum tot gentes et orientis omniaque Parthorum regna diligentius conputet, aequa ferme pars hominum in toto mundo calamis superata degit. praecipuus hic usus 161 in Creta bellatores suos nobilitavit. sed in hoc quoque, ut ceteris in rebus, vicit Italia, quando nullus sagittis
20 aptior calamus quam in Rheno Bononiensi amne, cui plurima inest medulla pondusque volucre et contra flatus quoque pervicax libra. quippe non eadem gratia Bel*g*icis haec et Creticis commendatioribus. quamquam praeferuntur Indici, quorum alia quibusdam videtur natura, quando
25 et hastarum vicem praebent additis cuspidibus. harundini 162 quidem Indicae arborea amplitudo, quales vulgo in templis videmus. differre mares ac feminas in his quoque Indi

§ 161 extr.—163 init.: Th. H. IV 11, 13. Herodot. III 98. — § 162: Solin. 52, 48.

2 nodis d *v.a.S.* 4 pro d*v.* *om. r.* | plurima D². 5 lignosiore *P.* limosiore *ll.v.a.H.* 7 rimisque D²d*v.* prim- *r.* 9. 10 spicula — noxia *ll. v. habent post alterum* calamis (*v. 8*), *transposui auctore U 280.* 10 noxia *v.* noxiae D¹GE. noxie d. noxia et D²*D.* 11 obumbrant *v.* -rat *ll.* 13 quis d*v.* quid *r.* 17 usus D²d*v.* uisus *rS.* 18 nobilitauit D²*S.* praecipitauit *rv.* 22 Belgicis *v.* bellicis *ll.* 23 *dist. ego.* | commendatioribus d*B* (*cfr. XXV 130*). -ationibus D¹GE. -atio D². -atio. omnibus *coni. S.* 26 arborum D².

tradunt. spissius mari corpus, feminae capacius. navigiorumque etiam vicem praestant, si credimus, singula internodia. circa Acesinen amnem maxime nascitur.

163 Harundo omnis ex una stirpe numerosa, atque etiam recisa fecundius resurgit. radix natura vivax, geniculata 5 et ipsa. folia Indicis tantum brevia, omnibus vero a nodo orsa conplexu tenues per ambitum inducunt tunicas, atque a medio internodio cum plurimum desinunt vestire procumbuntque. latera harundini calamoque in rotunditate bina, super nodos alterno semper inguine, ut alterum a 10 dextera fiat, alterum superiore geniculo ab laeva per vices. inde exeunt aliquando rami, qui sunt calami tenues.

164 (66) Plura autem genera. alia spissior densiorque geniculis, brevibus internodiis, alia rarior maioribus, tenuiorque et ipsa. calamus vero alius totus concavus, quem 15 vocant syringian, utilissimus fistulis, quoniam nihil est ei cartilaginis atque carnis. Orchomenio et nodi continuo foramine pervi*i*, quem auleticon vocant. hic tibiis utilior,

165 fistulis ille. est alius crassiore ligno et tenui foramine. hunc totum fungosa replet medulla. alius brevior, alius 20 procerior, exilior crassiorque. fruticosissimus, qui vocatur donax, non nisi in aquaticis natus, quoniam et haec differentia est, multum praelata harundine quae in siccis

166 proveniat. suum genus sagittario calamo, ut diximus, sed

161 Cretico longissimis internodiis, obsequiumque quo libeat 25 flecti calefacto. differentias faciunt et folia non multitudine *tantum et longitudine*, verum et colore. va*r*ia Laco-

§§ 164—167: Th. H. IV 11, 10—13.

7 conplexu **D**²**d***v*. con (cum **E**) conplexo *r*. 10 ut **d***v*. *om. r.* | a *S.* ad *ll. v.* 11 dexteram **d**¹*v.a.G.* -ras **d**². | ableua **E** *Verc.* ad laeua *v.* 17 orchomenio *ll. D.* -ius *v.* | nodi **D**²*D.* *om. ll. v.* 18 peruii *D.* peruit **Gd**¹. perum **E**. perui//t **D**¹. aperuit **d**². perui//s **D**². pervius *v.* 20 replet *v.* -leet **D**². -leeti **D**¹. -leti **GE**. -leuit **d***S.* 21 procerior et tenui foramine **D**². 22 natus **D**²**d***v*. natis *r*. 24 proueniat *v*. -nit **d**. praeueniat (pre- **G**) *r*. 27 tantum et longitudine *ego e Theophr.* *om. ll. v.* tantum *P* (non modo multitudine *coni. J*). | uaria *B e Theophr.* ualida *ll. v.*

nicis et ab ima parte densiora, quales in totum circa stagna gigni putant dissimiles amnicis longisque vestiri foliis spatiosius a nodo scandente complexu. est et obli- 167 qua harundo, non in excelsitatem nascens, sed iuxta ter-
5 ram fruticis modo se spargens, suavissima in teneritate animalibus. vocatur a quibusdam ele*t*ia. est et in Italia* palustris ex cortice tantum sub ipsa coma *nascens, adarca nomine*, utilissima dentibus, quoniam vis eadem est quae sinapi.
10 De Orchomenii lacus harundinetis accuratius dici cogit 168 admiratio antiqua. characian vocabant crassiorem firmioremque, ploci*mo*n vero subtiliorem, hanc in insulis fluvitantibus natam, illa*m* in ripis exspatiantis lacus. tertia est 169 harundo tibialis calami, quem auleticon dicebant. nono
15 hic anno nascebatur. nam et lacus incrementa hoc temporis spatio servabat, prodigiosus, si quando amplitudinem biennio extendisset, quod notatum apud Chaeroniam infausto Atheniensium pr*o*elio est. . . aepe . . . Lebadia . . . vocatur influente Cephiso. cum igitur anno permansit inun-
20 datio, proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem. vocabantur zeugitae, contra bombyciae maturius reciproco; graciles, feminarum latiore folio atque candidiore, modica lanugine; at omnino nulla spadonum nomine insignibus.

---

§ 167: Diosc. V 136. — §§ 168. 169: Th. H. IV 11, 1. 2. — § 169: ib. 8. 9. 3.

---

5 in *del. U 281* in eius *coni. Dal.* | temeritate D¹GdE. 6 eletia *D.* iletia *U 281.* elegia *ll. v.* | Galatia *U 282 coll. Diosc. V 136.* 7. 8 nascens adarca nomine *ll. v. habent post* Italia; *transposui auctore U 282 coll. XX 241.* 8 utilissime DG. 10 orchomenii E*v.* orcomeni DG. comenti d. | lacus *v.* flacus DG. flaccus E. raciis d. 12 plocimon *U 283 e Theophr.* plocian DGfE*v.* politian d. plotiam *Bas.* 13 natas dE. | illam *v.* illas *ll.* 15. 16 *an* incremento . . spatium? 18 praelio D²*v.* *om.* r*H.* | *dist. ego; lacunas indicaverunt J. U 283.* | Est aepe DG. et saepe dTE*v.* Est prope *D.* | Lebadia *D.* lebaida (laeb- DG) *ll. H.* apud Lebadiam *B.* | notatur *v. a. H.* 20 *an* aucupatoriae? 21 *dist. U 284 coll. Theophr.* | *an* reciproca (*sc.* inundatione)? 23 at *ego.* aut *ll. v.* | insigni// D¹. -gnis D²*D.*

170 hinc erant armamenta ad inclutos cantus, non silendo et reliquo curae miraculo, ut venia sit argento iam potius cani. caedi solebant tempestivae usque ad Antigeniden tibicinem, cum adhuc simplici musica uterentur, sub arcturo. sic praeparatae aliquot post annos utiles esse in- 5
171 cipiebant, tunc quoque multa domandae exercitatione et canere tibiae ipsae edocendae, comprimentibus se linguis, quod erat illis theatrorum moribus utilius. postquam varietas accessit et cantus quoque luxuria, caedi ante solstitia coeptae et fieri utiles in trimatu, apertioribus earum lin- 10
172 gulis ad flectendos sonos, quae inde sunt et hodie. sed tum ex sua quamque tantum harundine congruere persuasum erat, et eam, quae radicem antecesserat, laevae tibiae convenire, quae cacumen, dexterae, inmensum quantum praelatis quas ipse Cephisus abluisset. nunc sacri- 15 ficae Tuscorum e buxo, ludicrae vero e loto ossibusque asininis et argento fiunt. — Aucupatoria harundo *e* Panhormo laudatissima, piscatoria Abaritana ex Africa.

173 (67) Harundinis Italiae usus ad vineas maxime. Cato seri eam iubet in umidis agris bipalio subacto prius solo, 20 oculis dispositis intervallo ternorum pedum, simul et corrud*ae*, unde aspar*a*gi fiant, concordare amicitiam, salicis vero circa. **37.** qua nulla aquaticarum utilior, licet populi vitibus placeant et Caecuba educent, licet alni saepibus muniant contraque erumpentium amnium impetus 25 riparum muro in tutela ruris excubent in aqua satae densius caesaeque innumero herede prosint.

---

§§ 170—172: Th. H. IV 11, 4. 5. 7. 9. — § 173: Cato 6, 3, 4.

---

1 inclutos *Aldus*. -lytos **D**^{2}. -lusos *rv. a. D.* 7 edocendae *Palm.* doc- **d***B.* educ- *rv.a.G.* | linguis **D**^{2}*D.* liguris *r.* lingulis *Verc.* lig- *v.* 9 luxuriantes **E** *v. a. G* 9 antes **DG** | solstitia **D**^{2}*v.* stultitia **D**^{1}**GE**. -iciae **d**. 10. 11 lingulis *Verc.* ung- **DGE***v.* lig- **d***B.* 15. 16 sacrificae tuscorum **d***v.* -cae tusquorum **DG**. -cetur quorum **E**. 17 e *ego.* a *ll. v.* 21. 22 corrudae *ego.* -dam *ll. v.* 22 asparagi *v.* aspargi **D**^{2}. -git **D**^{1}**G**. aspergit *r.* | salicis **d***v.* sil- *r.* salices *S.* -cem *Bas.* 24 alni *v.* alnis **D**^{2}**dE**. alny *r.* 24. 25 saepes *v. a. G.* epirus **D**^{2}. 26. 27 densius caesaeque *U 285.* caesaeque densius *ll. v.*

(68) Salicis *e*tiam plura genera. namque et in pro- 174
ceritatem magnam emittunt iugis vinearum perticas pari-
untque balteo corticis vincula, et aliae virgas sequacis ad
vincturas le*n*titiae, alia*e* praetenues viminibus texendis spec-
5 tabili subtilitate, rursus aliae firmiores corbibus ac pluri-
mae agricolarum supellectili, candidiores ablato cortice le-
nique tractatu m*a*ioribus vasis, qua*m* ut e corio fiant e*a*dem,
atque etiam supinarum in delicias cathedrarum aptissimae.
caedua salici fertilitas densiorque tonsura ex brevi pugno 175
10 verius quam ramo, non, ut remur, in novissimis curanda
arbore. nullius quippe tutior reditus est minorisve inpendi
aut tempestatium securior.

(69) Tertium locum ei in aestimatione ruris Cato 176
adtribuit prioremque quam olivetis quamque frumento aut
15 pratis, nec quia desint alia vincula. siquidem et genistae
et populi et ulmi et sanguinei frutices et betullae et
harundo fissa et harundinum folia, ut in Liguria, et vitis
ipsa recisisque aculeis rubi alligant et intorta corylus —
mirumque contuso ligno alicui maiores ad vincula esse
20 vires —, salici tamen praecipua dos. finditur Graeca 177
rubens, candidior Amerina, sed paulo fragilior, ideo solido
ligat nexu. in Asia tria genera observant: nigram utilio-
rem viminibus, candidam agricolarum usibus, tertiam, quae
brevissima est, helicem vocant. apud nos quoque multi
25 totidem generibus nomina inponunt, viminalem vocant ean-
demque purpuream, alteram nitelinam a colore, quae sit
tenuior, tertiam Gallicam, quae tenuissima.

§ 176: Cato 1, 7. — § 177: Colum. IV 30, 4. Th. H. III 13, 7.

1 etiam *ego*. statim *ll. v.* autem *U 285. an* utilitatum?
2. 3 pariuntque d*v*. paritque *r*. pariterque *D*. 3 sequaces E. |
iuncturas E *v. a. G*. 4 lentitiae *v*. laet- DG. let- *r*. | aliae *v*.
-ias *ll. S*. | praetenuae DG. 6. 7 lenique d*H*. leuique *rv*.
7 tractatu D[2]d*v*. tractat ut D[1]G. -tatu ut E. | maioribus (*an* am-
plioribus?) *ego*. melio///ribus E. molioribus DG. mollio- dT*v. S*.
uilio- *G*. | quam ut e *v*. quae (que dT) ut ne *ll*. quae sine
Salm. 7. 8 eadem, atque *ego*. eodem atque *ll. v*. atque
eodem *U 285*. 8. 9 aptissimae caedua (-uas D[1]G) DG*G*.
-ma ecce duas E. -ma haec eduas d. 26 colore d*v*. cal- *r*.
26. 27 *an* est tenuior?

178 (70) Nec in fruticum nec in veprium cauliumve neque in herbarum aut alio ullo quam suo genere numerentur iure scirpi fragiles palustresque*, e quibus *[et] tegulum tegetesque*, detracto cortice candelae luminibus et funeribus serviunt. firmior quibusdam in locis e*o*rum rigor. 5 namque iis velificant non in Pado tantum nautici, verum et in mari piscator Africus praepostero more velum intra malos suspendens, et mapalia sua Mauri tegunt, proximeque aestimanti hoc videantur esse, quod in interiore parte mundi papyrum. 10

179 (71) Sui, sed frutectosi generis sunt inter aquaticas et rubi atque sabuci, fungosi generis, aliter tamen quam ferulae, quippe plus ligni est, utique sabuco, ex qua magis canor*am* bucinam tubamque credit pastor ibi caesa, ubi 180 gallorum cantum frutex ille non exaudiat. rubi mora fe- 15 runt et alio genere similitudinem rosae qu*ae* vocatur cyn*o*sbatos. tertium genus Idaeum vocant Graeci a loco, teneri*us* quam cetera minoribusque spinis et minus aduncis. flos eius contra lippitudines inlinitur ex melle et igni sacro; contra stomachi quoque vitia bibitur ex aqua. 20 sabuci acinos habent nigros atque parvos, umoris lenti, inficiendo maxime capillo. qui et ipsi aqua decocti manduntur.

---

§ 180: Diosc. IV 38. Th. H. III 13, 6.

---

3 scirpi *v.* -pis *ll.* | e quibus *ll. v. habent post* tegetesque; *transposui cum U 286.* | et *del. U* ad *v.a.D.* 4 stragulum tegetesque texuntur *U.* 5 eorum *Dal.* earum *ll. v.* 7 uelum D²*D.* uela dE*v.* leua G. *in* D¹ *ras.* 9 aestimanti d*B.* -ati r*S.* | uideantur E*B.* -atur r*v.* | quo T*B.* | inferiore parte Nili *B.* 10. 11. papyrum. Sui *S.* -rum usui *ll.* -rum usu *Brot.* -ri sunt usu *B.* 13 ligni est D²d*S.* -gnist D¹G. -gnit E. -gni *G.* 14 canoram *v.* -rum *ll.* | caesa *C.* -sae d*v.* causae r. 15 mora D²d*v.* more r. 16 quae *ego. cfr. XXIV 121.* qui *ll. v.* 16. 17 cynosbatos *v.* cynusbatos D²E. -tus d. -tis r. 17. 18 tenerius *ego.* teneriores D². tenuiores r. *cfr. XXIV 123 et Diosc.* tenuior est *v.* tenerior est *B.* tenuius est *C.* tenerioribus *D.* 18 spinis d*v.* pinis DE. -nus G. 22 capillos D²*D. sed cfr. XXIV 54.*

38. (72) Umor et cor*por*i arborum est, qui sanguis 181
earum intellegi debet, non idem omnibus: ficis lacteus —
huic ad caseos figurandos coaguli vis —, cerasis cummi-
nosus, ulmis salivosus, lentus ac pinguis, malis, vitibus,
5 piris aquosus. vivaciora quibus lentior. atque in totum
corpori arborum, ut reliquorum animalium, cutis, sanguis,
caro, nervi, venae, ossa, medullae. pro cute cortex. mi- 182
rum, is in moro medicis sucum quaerentibus vere hora
diei secunda lapide incisus manat, altius fractus siccus
10 videtur. proximi plerisque adipes. hi vocantur a colore
alburnum, mollis ac pessima pars ligni, etiam in robore
facile putrescens, teredini obnoxia, quare semper ampu-
tabitur. subest huic caro, c*arn*i ossa, id est materiae
optimum. alternant fructus quibus siccius lignum, ut 183
15 olea, magis quam quibus carnosum, ut cerasus. nec omni-
bus adipes carnesve largae, uti nec animalium acerrimis.
neutrum habent buxus, cornus, olea, nec medullam mini-
mumque etiam sanguinis, sicuti ossa non habent sorba,
carnem sabuci — *a*t plurimam ambae medullam — nec
20 harundines maiore ex parte.

(73) In quarundam arborum carnibus pulpae venae- 184
que sunt. discrimen earum facile; venae latiores candi-
dioresque. pulpae fissilibus insunt. ideo fit, ut aure ad
caput trabis quamlibet praelongae admota ictus ab altero
25 capite vel grap*hii* sentiantur penetrante rectis meatibus
sono, unde deprehenditur, an torta sit materies nodisque
concisa. quibus sunt tubera, sic*ut* sunt in carne glandia, 185

---

§ 181: Th. H. I 12, 2 (cf. ib. IX 1, 2). — §§ 181. 182: Th. H. I 2, 4—6.

---

1 corpori *ego cfr. Theophr.* (τῶν δένδρων αὐτῶν) *et infra v. 6.* cortici *ll. v. del. P.* 2 lacteus **d***v.* acteus **f.** lactens *rS.* 4 ac **D**[2]**dE***v.* e *r.* | *dist. D. cfr. Theophr.* | ac piris **d***v.a.D.* 6 corpori **d** *Hack.* -re *rv.* 9 incisus **dT.** incussus *rv.* 11 arbornum **DG.** -borum **d.** 12 facile **dE***v.* ſacre (-rae **D**[2])*r.* 13 carni *ego.* cui *ll. v.* 19 at *ego.* et *ll. v.* sed *Dal.* | plurimam **d***v.* -mas **D**[1]. -mae *r.* 22 letiores **DGd.** 23 pulpe **G.** pulpa (*puncto posito*) *D.* 25 graphii *G.* grapi **DG.** graui r. grauis *v.* 25 sentiatur **d** *v.a.S.* sencientur **DG.** 27 sic-ut sunt *v.* sic sunt *ll. H.* sicut *S.*

in iis nec vena nec pulpa, quodam callo carnis in se convoluto. hoc pretiosissimum in citro et acere. cetera mensarum genera fissis arboribus circinantur in pulpam; alioqui fragilis esset vena in orbem arboris caesa. fagis pectines traversi in pulpa. apud antiquos inde et vasis honos. 5
M'. Curius iuravit se nihil ex praeda attigisse praeter gut-
186 tum faginum, quo sacrificaret. — Lignum in longitudinem fluv*i*tat, ut *quae*que pars fuit ab radice, validius sidit. — quibusdam pulpa sine venis mero stamine et tenui constat. haec maxime fissilia. alia frangi celeriora quam findi, 10 quibus pulpa non est, ut oleae, vites. at e contrario totum e carne corpus fico, tota ossea ilex, ornus, robur, cytisus,
183 morus, hebenus, lotos et quae sine medulla esse diximus. ceteris nigricans color, fulva cornus in venabulis nitet incisuris nodata propter decorem. cedrus et larix et iuni- 15
187 perus rubent. **39.** larix femina habet quam Graeci vocant aegida mellei coloris. *hoc lignum proximum medullae est. in abiete lusson Graeci vocant*. inventum pictorum tabellis inmortale nullisque fissile rimis. * cedri quoque durissima quae medullae proxima, ut in corpore ossa, deraso 20 modo limo. et sabuci interiora mire firma traduntur, qui*d*amque venabula ex ea praeferunt omnibus, constat enim ex cute et ossibus.

188 (74) Caedi tempestivum quae decorticentur *et* teretes

---

§ 186: Th. H. V 4, 8. — § 187: Th. H. III 9, 3. 7. Vitruv. II 9, 17. — § 188: Th. H. V 1, 1.

---

3 in pulpam **D**[2]**dE***v*. ut pul- *r*. 4 arboris caesa **dE***v*. -oribus cercenantur (circ- **D**[2])*r*. | fagis **D***v*. ſagis *r*. 6. 7. guttum **d***v*. gutum *r*. 8 fluuitat *ego cum P* (fluitat) *e Theophr. cf. § 204. XIII 57.* fluctuatur *ll. v.* | ut quaeque *CFWMüller p. 17.* ut quae **dE***v*. utque *rD*. 12 ossea *ego*. ossea est *ll. v. an* ossea sunt? | ornus **DG**. cornus *rv*. 16 femina *B e Theophr.* -nam **DdE**. et fem- **G**. 17. 18 hoc lignum — uocant *ll. v. habent post* rimis (*v. 19*); *transp. ego coll. Theophr.* 18 lusson *Robertus Constant. e Theophr.* (λοῦσσον). leuson *ll. G.* leucon *v*. 19 fissile *v*. -lem **dE**. fyssyle **D**[2]. -lem *r*. 22 quidamque *J*. qui namque *ll. v.* | faciunt praeferunt *v. a. J.* 24 et *P e Theophr.* ut *ll. v.*

ad templa ceteraque usus rotundi, cum germinant, alias cortice inextricabili et carie subnascente ei materiaque nigrescente; tigna et quibus aufert securis corticem a bruma ad favonium aut, si praevenire cogamur, arcturi
5 occasu et ante eum fidiculae, novissima ratione solstitio. dies siderum horum reddentur suo loco. vulgo satis 18, 271 putant observare, ne qua dedolanda sternatur ante edi- 313 tos suos fructus. robur vere caesum teredinem sentit, 189 bruma autem neque vitiatur neque pandatur, alias ob-
10 noxium etiam, ut torqueat sese findatque, quod in subere tempestive quoque caeso evenit. infinitum refert et luna- 190 ris ratio, nec nisi a XX in XXX caedi volunt. inter omnes vero convenit utilissime in coitu eius sterni, quem diem alii interlunii, alii silentis lunae appellant. sic certe
15 Tiberius Caesar concremato ponte naumachiario larices ad restituendum caedi in Raetia praefinivit. quidam dicunt, 191 ut in coitu et sub terra sit luna, quod fieri non potest nisi noctu. si competant coitus in novissimum diem brumae, illa *f*it aeterna materies; proxime, cum supra dictis
20 sideribus. quidam et canis ortum addunt, et sic caesas materias in forum Augustum. nec novellae autem ad ma- 192 teriem nec veteres utilissimae. circumcisas quoque in medullam aliqui non inutiliter relinquunt, ut omnis umor stantibus defluat. mirum apud antiquos primo Punico bello
25 classem Duilli imperatoris ab arbore LX die navigavisse, contra vero Hieronem regem CCXX naves effectas diebus XLV tradit L. Piso. secundo quoque Punico Scipionis classis XL die a securi navigavit. tantum tempestivitas etiam in rapida celeritate pollet.
30 (75) Cato hominum summus in omni usu de mate- 193 riis haec adicit: Prelum ex sappino atra potissi-

§ 192: Vitruv. II 9, 3. — § 193: Cato 31, 2.

1 ceterosque **E***S*. | retundi **DGd**. 6 reddentur **D**[2]**G***v*. -etur *rBrot.* 9 uitiatur **D**[2]*v*. uiatur **D**[1]**GE***G*. deiciatur **dT**. 18 si competant **D**[2]**d***v*. sic opet- **D**[1]**G**. sic oppet- **E**. | coitus **D**[2]*v*. coetus **D**[1]**GE**. ceptus **d**. 19 fit *Dal.* fit *ll.v*. 22 in **DG***D*. ad *rv*.

mum facito. ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam materiem omnem cum *ec*fodies, luna decrescente eximito post meridiem sine vento austro. tum erit tempestiva, cum semen suum maturum erit. cavetoque per rorem trahas aut 5
194 doles. idemque mox: Nisi intermestri lunaque dimidiata ne tangas materiem. *q*uam effodias aut praecidas abs terra. diebus VII proximis, quibus luna plena fuerit, optime eximitur. omnino caveto ni *qu*am materiem doles neve caedas neve 10 tangas nisi siccam, neve gelidam neve rorulentam. — Tiberius i*t*em et in capillo tondendo servavit interlunia. M. Varro adversus defluvia praecipit observandum id a pleniluniis. —

195 (76) ⟨1⟩ Larici et magis abieti succisis umor diu de- 15 fluit. haec omnium arborum altissimae ac rectissimae. navium malis antemnisque propter levitatem praefertur abies. communia his pinoque, ut quadripertitos venarum cursus bifidosve habeant vel omnino simplices. fabrorum *in* intestina opera medulla sectilis optima quadripertitis, 20 .... materies et mollior quam ceterae. intellectus in cor-
196 tice protinus peritis. abietis quae pars a terra fuit, eno-
186 dis est. haec qua diximus ratione fluviata de*t*oratur atque ita sappinus vocatur, superior pars nodosa duriorque

§ 194: Cato 37, 3. 4. Varro I 37, 2. — § 195: Th. H. V 1, 6. 9. 10. 11. — § 196: Vitruv. II 9, 7. — Th. H. V 1, 11; IV 1, 4. Vitruv. II 9, 17.

2 ecfodies *ego*. exf- **DGE**. eff- **d***v*. 7 quam *ego e Cat. 37, 4*. tuam **D**². tam *r*. tunc ne *v*. tum *Brot.* 8 VII **E** (?) *H e Cat.* IIII *rv*. 10 ni quam *Gesner ad Cat. l. l.* ne quam *Brot.* nigram *ll. v*. 12 item *U 287*. idem *ll. v*. 14 pleniluniis **d***v*. plenal- *r*. 15 larici *v*. -cis *ll. S.* | abieti *v*. -tis *ll. S.* | diu **d***v*. dio *r*. 16 hae **d***v*. *cfr. XVII 5*. 18 pino quoque **D**². *an* commune et his et pino quoque? 19 bifidosque **E***v.a.D.* | ad fabrorum *B*. 20 in *coni. S. om. ll. v*. 21 *dist. ego et lac. indicavi e Theophr. h. pl. V 1, 10. exciderunt* pessima bifidis. | materiis **D**²**E***v. a. G*. 23 hac **dE***v.a.G.* | detoratur *coni. D philol. XXXI p. 391 coll. Vitruvii II 9, 7* „eiecto torulo". decoratur *ll.* decorticatur *v*.

fusterna. et in ipsis autem arboribus robustiores aquiloniae partes, et in totum deteriores ex umidis opacisque, spissiores ex apricis ac diuturnae. ideo Romae infernas abies supernati praefertur.

5 Est per se gentium quoque in his differentia. Alpibus Appenninoque laudatissimae, in Gallia Iuribus ac monte Vosego, in Corsica, Bithynia, Ponto, Macedonia. deterior Ae*ni*a*n*ica et Arcadica, pessima Parnasia et Euboica, quoniam ramosae ibi et contortae putrescentesque facile. at 10 cedrus in Creta, Africa, Syria laudatissima. cedri oleo peruncta materies nec tiniam nec cariem sentit. iunipero eadem virtus quae cedro. vasta haec in Hispania maximeque Vaccaeis. medulla eius ubicumque solidior etiam quam cedris. publicum omnium vitium vocant spiras, 15 ubi convolvere se venae atque nodi. inveniuntur in quibusdam, sicut in marmore, centra, id est duritia clavo similis, inimica serris. et quaedam forte accidunt, *ut* lapide comprehenso aut recepto in corpus aut alterius arboris ramo. ⟨2⟩ Megaris diu stetit oleaster in foro, cui 20 viri fortes adfixerant arma, quae cortice ambiente aetas longa occultaverat, fuitque arbor illa fatalis excidio urbis praemonita*e* oraculo, cum arbor arma peperisset, quod succisae accidit ocreis galeisque intus repertis. ferunt lapides ita inventos ad continendos partus esse remedio.

[197] [198] [199]

§ 197: Th. H. V 2, 1. Vitruv. II 9, 13. — §§ 198. 199: Th. H. V 2, 3. 4.

3 ideo romae **D**[2]**d***v*. ideo rumae **D**[1]**G**. id eorum. hae **E**. | infernas **D**[2]*B*. -na *rv*. 4 praeferunt **D**[2]. 5 se **dT***S*. *om*. *rv*. | quoque regiones *v.a.S*. 6 *dist. U 289*. *an* Galliae? 7 uosago **E**. Vogeso *C*. 8 Aenianica (*vel* Aeanica) *B e Theophr*. aeneatica (ene- **G**) *ll. v. a. D*. | euboica **D**[2]*G*. eb- **d**. eubuica **D**[1]**G**. euboea **E***v*. 9 ramosae **D**[2]**d***v*. ramos ac *r*. 9. 10 ac cedros **DG**. 13 uaccaeis **D**[2]*H*. -ceis **dT**. -cae eis *rv*. -cae eius *C*. | medullae uis **D**[2]. | *an* utique? 14 cedris **DGf**. -rus *rv*. *an* cedri? 15. 16 in quibusdam **d***v*. quib- *r*. 16 clauso **DG**. 17 accidunt **d***v*. acced- r. | ut *coni*. *Dal*. in *ll.v*. iis *D*. *del*. *C*. 18 *an* ac recepto? 22 praemonitae *v*. -tas **G**. -ta **D**. -tis **d***S*. post monita **E**. | oraculo cum **d***v*. -lum cum **E**. -lo **D**[2]. -lum *r*. -lorum cum *S*.

200 **40.** Amplissima arborum ad hoc aevi existimatur Romae visa, quam propter miraculum Tiberius Caesar in eodem ponte naumachiario exposuerat advectam cum reliqua materie, duravitque ad Neronis principis amphitheatrum. fuit autem trabs ea e larice, longa pedes CXX, (5) bipedali crassitudine aequalis, quo intellegebatur vix credibilis reliqua altitudo fastigium ad cacumen aestimanti-
201 bus. fuit memoria nostra et in porticibus saeptorum a M. Agrippa relicta aeque miraculi causa, quae d*i*ribitorio superfuerat, XX pedibus brevior, sesquipedali crassitudine. (10) abies admirationis praecipuae visa est in nave, quae ex Aegypto Gai principis iussu obeliscum in Vaticano circo statutum quattuorque truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit. qua nave nihil admirabilius visum in mari certum est. $\overline{\text{CXX}}$ modium lentis pro saburra ei fuere. (15)
202 longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus latere laevo. ibi namque demersa est Claudio principe cum tribus molibus turrium altitudine in ea exaedificatis obiter Puteolano pulvere advectisque. arboris eius crassitudo quattuor hominum ulnas conplectentium imple- (20) bat, vulgoque auditur $\overline{\text{LXXX}}$ nummum et plur*i*s malos venundari ad eos usus, rates vero conecti $\overline{\text{XL}}$ sesterti*um*
203 plerasque. at in Aegypto ac Syria reges inopia abietis cedro ad classes feruntur usi. maxima [ea] in Cypro traditur ad undec*i*rem*em* Demetri succisa CXXX pedum, (25) crassitudinis vero ad trium hominum conplexum. Germaniae praedones singulis arboribus cavatis navigant, qua-

§ 203: Th. H. V 7, 1. V 8, 1.

5 trabs **D²d** *Verc.* traps **D¹G**. trabes **E***v*. | ea e **D¹G***D*. ae **D²**. e **dE***v*. 6 uix **E***v*. uia *r*. 9 diribitorio *B*. dilib- **DG**. del- **E**. delibat- **d***v*. 15 $\overline{\text{cxx}}$ *D*. cxxM *G*. cxx **E***v*. cxxx **DGdf**. 16 ostensis **d**. -sus **E**. 17 a Claudio **d***v*. *a*. *D*. *sed cfr. VII 74. 158. VIII 37. IX 10.* 19 ob iter *Brot.* ob id ex *D*. (*cfr. XXXVI 70*). ob id ter (advecto) *P*. 20 crassitudine **D²**. 21 pluris *v*. -res **E**. -re *r*. 22 connecti **d***v*. coniecti *r*. | sestertium *J*. -tii **DGE**. HS **d**(?) *H*. -tiis *v*. 24 maximae **DG**. -me **E**. | *uncos ego posui.* 25 undeciremem *v*. undecumcegem **D²**. unde cerem *r*.

rum quaedam et xxx homines ferunt. ⟨3⟩ spississima 204
ex omni materie, ideo et gravissima iudicatur hebenus et
buxus, graciles natura. neutra in aquis fluvitat, nec suber,
si dematur cortex, nec larix. ex reliquis *spiss*issima lotos,
5 quae Romae ita appellatur, dein robur exalburnatum. et
huic nigricans color magisque etiam cytiso, quae proxime
accedere hebenum videtur, quamquam non desunt qui
Syriacas terebinthos nigriores adfirment. celebrav*i*t et T*h*e- 205
ricles nomine calices ex terebintho solitus facere torno;
10 perquam probatur materies. omnium haec sola ungui vult
meliorque fit oleo. colos mire adulteratur iuglande ac
piro silvestri tinctis atque in medicamine decoctis. omni-
bus quae diximus spissa firmitas. ab iis proxima est 206
cornus, quamquam non potest videri materies propter
15 exilitatem, sed lignum non alio paene quam ad radios
rotarum utile aut si quid cuneandum sit in ligno clavisve
figendum ceu ferreis. ilex item et oleaster et olea atque
castanea, carpinus, populus. haec et crispa aceris modo,
si ulla materies idonea esset ramis saepe deputatis. castra-
20 tio illa est adimitque vires. de cetero plerisque horum, 207
sed utique robori, tanta duritia, ut terebrari nisi made-
factum non queat et ne sic quidem adactus avelli clavus.
e diverso clavum non tenet cedrus. mollissima tilia. ea-
dem videtur et calidissima. argumentum adferunt quod
25 citissime ascias retundat. calidae et morus, laurus, hede-
rae et omnia, e quibus igniaria fiunt.

(77) Exploratorum hoc usus in castris pastorumque 208
repperit, quoniam ad excudendum ignem non semper lapi-
dis occasio est. teritur ergo lignum ligno ignemque con-

---

§§ 204. 205: Th. H. V 3, 1. 2. — §§ 206. 207: ib. 3. 4.

---

1 spississima *Salm. exerc. 728*[b] *E coll. Theophr.* sciscima **G**. scissima **DE**. siccissima **d***v*. 8 celebrauit *ego*. -ratur *ll. v.* | Thericles *Bas.* teri- **DGE***v*. tetri- **d**. 10 per quem *v. a. J.* | *dist. U 290.* 11 fit oleo. colos **D**[2]*S*. fit oleo olos **D**[1]. fit oleae olos (olor **d**) *r*. oleo fit colos *v*. 14 uideri *ll. v. an* nitere? *cfr. § 186. 215. XVII 26.* 22 clauus **dE***v*. clabus **D**[1]**G**. clauis **D**[2]. 26 omnia **D**[2]*D*. omina **D**[1]**G**. homine **d**. omnes **E***v*. 28 excudendum **D**[2]*G*. exclud- *r*. excuti- *v*.

cipit adtritu, excipiente materie aridi fomitis, fungi vel foliorum facillimo conceptu. sed nihil hedera praestantius quae teratur, lauro quae terat. probatur et vitis e silvestribus — alia quam labrusca —, et ipsa hederae modo
209 arborem scandens. frigidissima quaecumque aquatica, len- 5 tissima autem et ideo scutis faciendis aptissima quorum plaga contrahit se protinus cluditque suum vulnus et ob id contumacius tramittit ferrum, in quo sunt genere *vitis*, vitex, salix, tilia, betulla, sabucus, populus utraque. levissimae ex his vite*x*, salix ideoque utilissimae; omnes 10 autem ad cistas quaeque flexili crate constent. habent
210 et candorem, rigorem et in sculpturis facilitatem. est le*n*titia platano, sed madida, sicut alno. siccior eadem ulmo, fraxino, moro, ceraso, sed ponderosior. rigorem fortissime servat ulmus, ob id cardinibus *co*assamentisque por- 15 tarum utilissima, quoniam minime torquetur, permutanda tantum si*c*, ut cacumen ab inferiore sit cardine, radix
211 superior. palma est .... similis et suberis materies, spissae et malus pirusque, nec non acer, sed fragile, et quaecumque crispa. in omnibus silvestria et mascula dif- 20 ferentia*m* cuiusque generis augent. et infecunda firmiora

---

§ 208 extr.: Th. H. V 9, 6. 7 init. — §§ 209—211 init.: Th. H. V 3, 4—6. (ad § 209 cfr. etiam Th. H. V 9, 5. V 7, 7. Vitruv. II 9, 9). — § 211: Th. H. V 3, 3. V 4, 1.

---

2 facillimo d*H*. -me DG*v*. -mae E. | conceptum *v.a.H*. 3 e *Salm. exerc. 126*[b] *C e Theophr.* et GdE. *om.* D *v*. ex *D* | siluestris *v. a. D*. 8. 9 uitis *ego e Theophr. et § 176*. fici *ll. v*. 9 uitex *ego e Vitruv*. ut ex D[1]G. ilex D[2]. frutex d. ut haec E. *del. Verc.* ut *v*. 10 leuissima D G (?). | uitex *ego. cfr. XXIV 59*. sicut et *ll. v*. ficus et *C*. 11 quaequae *D*. | constent E*S*. -tet D[2]. -test D[1]G. cum testa d. constant *v*. | habent dE*v*. habilia (-les *D*) habent D[2]*D*. habera *r*. 12. 13 lentitia *v*. laetitia (let- d) *ll*. 15 coassamentisque *D cum Schneidero ad Theophr. h. pl. V 3, 5*. crass- *ll. H*. ass- *v*. 17 sic *v*. sit DGE. *om.* d. 18 palma est dTE*v*. -mae est *r G*. | *lac. ego indicavi coll. Theophr. exciderunt fortasse* leuis et mollis, sed lenta, palmae. | similis D[2]*J*. milis D[1]GdT. mitis E. mollis *v*. | suberis D[2]dT*v*. superies G.-ius E. | materies D[2]dT*v*. *om. r G*. 20. 21 differentiam *S*. -tia *ll. v*. -tias *G*.

fertilibus, nisi quo in genere mares ferunt, sicut cupressus et cornus.

(78) Cariem vetustatemque non sentiunt cupressus, 212 cedrus, hebenus, lotus, buxum, taxus, iuniperus, oleaster, 5 olea, e reliquis tardissime larix, robur, suber, castanea, iuglans. rimam fissuramque non capit sponte cedrus, cupressus, olea, buxum.

(79) Maxime aeternam putant hebenum et cupressum 213 cedrumque, clar*o* de omnibus materiis iudicio in templo 10 Ephesiae Dianae, utpote cum tota Asia extruente CXX annis peractum sit. convenit tectum eius esse e cedrinis trabibus. de simulacro ipso deae ambigitur. ceteri ex hebeno esse tradunt, Mucianus III cos. ex iis, qui proxime viso eo scripsere, vitigineum et numquam mutatum 15 septies restituto templo, hanc materiam elegisse End*o*eon, 214 etiam nomen artificis nuncupans, quod equidem miror, cum antiquiorem Minerva quoque, non modo Libero patre, vetustatem ei tribuat. adicit multis foraminibus nardo rigari, ut medicatus umor alat teneatque iuncturas — quas 20 et ipsas esse modico admodum miror —, valvas esse e 215 cupresso et iam CCCC prope annis durare materiem omnem novae similem. id quoque notandum, valvas in glutinis compage quadriennio fuisse. cupressus in eas electa, quoniam praeter cetera in uno genere materiae nitor maxime 25 valeat aeternus. non *et* simulacrum Veiovis in arce e 216 cupresso durat a condita *urbe* DLXI anno dicatum? me-

§§ 212. 213: Th. H. V 4, 2. Vitruv. II 9, 13. — § 214 extr. 215: Th. H. V 4, 2.

4 buxus dTE*v.a.G. sed cfr. § 227. 231.* 6 non D[2]d[2]*v. om. r.* 7 buxus dT*H.* 8 eternae G. aeterna dT. 9 claro *v.* -ra *ll.* 10 cxx D[2]*D coll. XXXVI 95.* cccc *rv.* 14 eo dE*v.* om. DG*D.* 15 Endoeon *S.* eandem con *ll.* Pandemion *H.* Endyon *Brot.* 17 mineruam DGE*v.a. Verc.* | quoque non *Bas.* non quoque *ll.v.* 18 ei tribuat D[2]d *Bas.* et trib- D[1]G. attrib- E*v.* | nardo D[2]G*v.* -di *r.* 21 durare d*v.* -ri *r.* 24 in *om.* E. 25 non et *ego.* non ae DGE. nonne d*v.* 26 urbe *v. om. ll.* | DLXI dTE[2]. DLI DG*G.* DCLXI E[1]*v.* DLX *D cum Merkelio (ad Ovid. fast. CXXVIII).*

morabile et Uticae templum Apollinis, ubi cedro Numidica trabes durant ita, ut positae fuere prima urbis eius origine annis MCLXXVIII, et in Hispania Sagunti templum Dianae a Zacyntho advectae cum conditoribus annis CC ante excidium Troiae, ut auctor est Bocchus; infra ipsum 5 oppidum id habent — pepercit religione inductus Hanni-
217 bal — iuniperi trabibus etiam nunc durantibus. super omnia memoratur *aedis* Aulide eiusdem deae saeculis ante Troianum bellum exaedificata, quonam genere materiae, scientia oblitterata. in plenum dici potest utique quae 10
218 odore praecellant, eas *et* aeternitate praestare. a praedictis morus proxume laudatur, quae vetustate etiam nigrescit. et quaedam tamen in aliis diuturniora sunt usibus quam alia: ulmus in perflatu firma, robur defossum et in aquis quercus obruta. eadem supra terram rimosa facit 15 opera torquendo sese. larix in umore praecipua et alnus nigra. robur marina aqua conrumpitur. non inprobatur et fagus in aqua et iuglans, hae quidem in iis quae defodiuntur vel principales, item iuniperus, eadem et subdialibus aptissima. fagus et cerrus celeriter marcescunt. 20
219 aesculus quoque umoris inpatiens. contra adacta in terram in palustribus alnus aeterna onerisque quantilibet patiens. cerasus firma, ulmus et fraxinus lentae, sed facile pandantur, flexiles tamen, stantesque ac circumcisura siccatae fideliores. laricem in maritimis navibus obnoxiam 25

---

§ 218: ibid. Vitruv. II 9, 8. Th. V 4, 3. V 7, 7 init. V 7, 6 extr. Vitruv. II 9, 9. — § 219: Vitruv. ib. § 9. 10. 11. Th. H. V 4, 4.

---

3 sagunt E. -unti aiunt d*v.a.S.* 5 est *v.* erit DG. erat *rS.* | *an* intra? 6 habent *ego.* habenteui (*ortum ex* habentent) DG. -benti. Cui E. -bens cui dT. -bent cui *S.* -beri. Cui *v.* | *dist. ego.* 7 nunc d*v.* nonc *r.* 8 memorantur DGE. | aedis *S.* elis *ll.* aedes in *v.* 9 quonam genere d*G.* quō (q̅m̅ D) genera *r.* 11 eas et *Salm. exerc. 31ᵃB.* ea sed *ll.* ea *v.* 14 ad alia *Müller emend. III 12. an* alias *vel* in aliis? | perflatu D²*Bas.* prefatu dE. praefa- *r.* praeflante *v.* 24 *dist. D philol. XXXI p. 393.* | ac D²*D.* a *rv.* 25 siccatae fiunt duriores *coni. D l. l. coll. Vitr. II 9, 11.*

teredini tradunt, omniaque praeterquam oleastrum et oleam. quaedam enim in mari, quaedam in terra vitiis opportuniora.

41. (80) Infestantium quattuor genera: teredines ca- 220
5 pite ad portionem grandissimo rodunt dentibus. hae tantum in mari sentiuntur, nec aliam putant teredinem proprie dici. terrestres tinias vocant, culicibus vero similes thripas. quartum est et e vermiculorum genere, et eorum alii putrescente suco ipsa materie, alii pariuntur sicut in
10 arboribus ex eo, qui cerastes vocatur. cum tantum erosit, ut circumagat se, generat alium. haec nasci prohibet 221 in aliis amaritudo, ut cupresso, in aliis duritia, ut buxo. tradunt et abietem circa germinationes decorticatam qua 189 diximus luna aquis non corrumpi. Alexandri Magni
15 comites prodiderunt in Tylo Rubri maris insula arbores esse, ex quibus naves fierent; quas ducentis annis durantes inventas, etsi mergerentur, incorruptas. in eadem esse fruticem baculis tantum idoneae crassitudinis, varium tigrium maculis, ponderosum et, cum in spissiora decidat,
20 vitri modo fragilem.

42. (81) Apud nos materiae finduntur aliquae sponte, 222 ob id architecti eas fimo inlitas siccari iubent, ut adflatus *ne* noceant. pondus sustinere validae abies, larix, etiam in traversum positae. robur, olea incurvantur ce-
25 duntque ponderi. illae renituntur nec temere rumpuntur, priusque carie quam viribus deficiunt. et palmae arbor 223 valida; in diversum enim curvatur, [et populus] c*e*t*e*ra

§§ 220. 221: Th. H. V 4, 4—7. — §§ 222—224: Th. H. V 5, 6. 6, 1.

4 infestantium D^{2}*v*. -estatiuum E. -ertatiuum *r*. 5 grandissimo D^{2}*D*. grad- D^{1}. graui- *rv*. 8 quartum D^{2}*v*. quarum *r*. | est *om*. E. | et a E. 13 decorticatam D^{2}d*v*. de costis (coctis E) aram *r*. 16 fuere D^{2}. | *dist. U 294 e Theophr.* 17 durantes *del. P.* 20 uitri D^{2}*v*. cuitri D^{1}GE. eyt d^{1}. eyit d^{2}. 22 inlaetas DG. 23 ne *ego*. non (*ortum e* no) *ll. v*. 24 posita et D^{2}. 25 ne dT. | rumpantur dTE*S*. 26. 27. arbor ualida d*H*. -orum ual- *rv*. -or inual- *G*. 27 curuatur d*v*. -tus *r*. | *uncos posui cum Brot. et Schneidero ad Theophr. h. pl. V 6, 1.* at populus *v. a. H.* | cetera *H*. contra *ll. v*.

omnia *in* inferiora pandantur, palma ex contrario fornicatim. pinus et cupressus adversus cariem tiniasque firmissimae. facile pandatur iuglans, fiunt enim et ex ea trabes. frangi se praenuntiat crepitu, quod et in Antan-
224 dro accidit, cum e balineis territi sono profugerunt. pi- 5
nus, piceae, alni ad aquarum ductus in tubos cavantur; obrutae terra plurimis duratur*ae* annis eaedem, si non integantur, cito senescunt, mirum in modum fortiores, si umor extra quoque supersit.

225 (82) Firmissima in rectum abies, eadem valvarum pagi- 10
nis et ad quaecumque libeat intestina opera aptissima sive Graeco sive Campano sive Siculo fabricae artis genere, spectabilis ramentorum crinibus, pampinato semper orbe se volvens ad incitatos runcinae raptus, eadem e cun*ct*is maxime sociabilis glutino in tantum, ut findatur 15
ante, qua solida est.

226 **43.** (83) Magna autem et glutinatio propter ea, quae sectilibus laminis aut alio genere operiuntur. stamineam in hoc usu probant venam, et vocant ferulaceam argumento similitudinis, quoniam lacunosa et crispa in omni 20
genere glutinum abdica*n*t. quaedam et inter se et cum aliis insociabilia glutino, sicut robur, nec fere cohaerent nisi similia natura, ut si quis lapidem lignumque coniun-

§ 225: Th. H. V 6, 2 (IV 1, 2). — § 226 med.: Th. H. V 7, 2.

1 in *P. om. ll. v. a. J. cfr. XVIII 178.* 4 crepitu **dT***D.* screp- **G**. strep- *rv.* 4. 5 Antandro *B e Theophr.* andro *ll. v.* antro **T**. 6 in tubos **D**[2]**d***B.* intobos **D**[1]**G**. intus **E**. 7 obrutae terra **D**[2]*v.* -ta uerra **D**[1]**G**. -ta terra *r.* | duraturae *D.* -ratur **DG**. -rantur **E**. -rant **d***v.* | *dist. ego.* | no **DG**. 8 tegantur **E***S.* 13 *dist. ego.* 14 runcinae **D**[2]**dT** *Brot.* -nam *r.* -narum *v.* 14. 15 e cunctis *D.* e curris **DGd**. et curris **E**. et curribus *v.* 15 glutino **d***v.* -nos *r.* | findatur **d***v.* -antur *r.* 16 qua **d***B.* quam *rv.* 18 aut *ego.* aut in **D**[2]*Dal.* ac in *rv.* 19 ferulaceam *Brot.* -cea **D**[2]. fertile eam *r.* feruleam *H.* 20 lacunosa et **E***Brot.* -osae **d***Palm.* -ose *rv.* lacrimose *B.* laciniose *H.* | *dist. Brot.* 21 genere et **DG**. | abdicant *v.* -cat *ll.* 22 robur **D**[2]**d***v.* robius *r.* 23 ni similia **G**. dissimilia *U 295.* | coniungat **D**[2]*v.* -git *rS.*

gat. cornum maxime odit sorbus, carpinus, buxus, postea tilia. cuicumque operi facilia flexilia omnia, quae lenta 227 diximus, praeterque morus et caprificus. forabilia ac sec- 209 tilia, quae modice umida. arida enim latius quam teras 5 cedunt, viridia praeter robur et buxum pertinacius resistunt serrarumque dentes replent aequalitate inerti. qua de causa alterna inclinatione egerunt scobem.

Oboedientissima quocumque in opere fraxinus, eadem- 228 que hastis corylo melior, cornu levior, sorbo lentior, Gal- 10 lica vero etiam ad currus flexi*li* l*e*vita*te*. aemularetur ulmus, ni pondus esset in culpa. (84) facilis et fagus, 229 quamquam fragilis et tenera. eadem sectilibus lamnis in tenui flexilis capsisque ac scrineis sola utilis. secatur in lamnas praetenues et ilex, colore quoque non ingrata, sed 15 maxime fida iis, quae terantur, ut rotarum axibus, ad quos lentore fraxinus sicut duritia ilex et utroque legitur ulmus. sunt vero et parvi usus fabrilium ministeriorum 230 insignes, ideoque proditum, terebris vaginas ex oleastro, buxo, ilice, ulmo, fraxino utilissimas fieri, ex iisdem mal- 20 leos, maioresque e pinu et ilice. et his autem maior ad firmitatem causa tempestivae caesurae quam in*m*aturae, quippe cum ex olea, durissimo ligno, cardines in foribus diutius immoti plantae modo germinaverint. Cato vectes aquifolios, laureos, ulmeos fieri iubet, Hyginus manubria 25 rusticis carpinea, iligna, cerrea.

Quae in lamnas sec*e*ntur quorumque operimento ve- 231 stiatur alia materies, praecipua sunt citrum, terebinthus,

---

§ 227: Th. H. V 6, 2. 3. — §§ 229 extr. 230: Th. H. V 7, 6—8. — § 230: Th. H. V 9, 8. Cato 31, 1.

---

1 odit d²T *Brot.* audit *rv.* 2 tilia D²*v.* talia *r.* 3 forabilia D²*J.* fur- *r.* ferrabilia *H coll. Theophr.* | fectilia D²d*v.* fect- D¹G. fecti E. 10 flexili *ego.* -ibili *ll. v.* | leuitate *D.* uita *ll.* uitem *v.* cui *coni. S.* 11 taxus *P coll. Theophr. h. pl. V 7, 6.* 12 et tenera D²*B.* -ro E. e tenore *rv.* | fectilibus D²*v.* fict- *r.* | laminis DG*D.* 18 insignes ideoque *ll. v. an* insigneque? *cfr. § 113.* 21 inmaturae *v.* in nat- DG. mat- dT. in natura E. 22 cum d*v.* eum *r.* 26 secentur *U 295.* -cantur *ll. v.*

aceris genera, buxum, palma, aquifolium, ilex, sabuci ra-
69 dix, populus. dat et alnus, ut dictum est, tuber sectile,
sicut citrum acerque. nec aliarum tuber ia*m* in pretio.
media pars arborum crispior et, quo propior radici, mi-
232 noribus magisque flexilibus maculis. haec prima origo 5
luxuriae arborum, alia integi et vilioris ligni e pretiosiore
corticem fieri. ut una arbor saepius veniret, excogitatae
sunt et ligni bratteae. nec satis, coepere tingui anima-
lium cornua, dentes secari lignumque ebore distingui, mox
233 operiri. placuit deinde materiem et in mari quaeri. te- 10
studo in hoc secta, nuperque portentosis ingeniis princi-
patu Neronis inventum, ut pigmentis perderet se pluris-
que veniret imitata lignum. sic lectis pretia quaeruntur,
sic terebinthum vinci iuvat, sic citrum pretiosius fieri,
sic acer decipi. modo luxuria non fuerat contenta ligno, 15
iam lignum et e testudine facit.

234 **44.** (85) Vita arborum quarundam inmensa credi pot-
est, si quis profunda mundi et saltus inaccessos cogitet.
verum ex iis, quas memoria hominum custodit, durant in
Liternino Africani prioris manu satae olea, item myrtus 20
eodem loco conspicuae magnitudinis — subest specus, in
235 quo manes eius custodire draco traditur —, Romae vero
lotos in Lucinae area, anno, qui fuit sine magistratibus,
CCCLXXIX urbis aede condita. incertum, ipsa quanto vetu-
stior; esse quidem vetustiorem non est dubium, cum ab 25
eo luco Lucina nominetur. haec nunc D circiter annum
habet. antiquior, sed incerta eius aetas, quae capillata

---

2 tuber **G***v*. su- *r*. 3 tuber iam *ego*. tuberia **G**. -era *rv*. tuber tam *D*. 5 flexilibus **d***v*. -lis **E**. -les *r*. 6 luxuriae **d***v*. -iam *r*. | uiliores ligni **E***S*. -res ligno *v*. | e **G***D*. ae **D**. *om*. *rv*. | pretiosiores *v*. 7 corticem **DG***D*. -ce *rv*. 10 operiri **d***v*. -ire *r*. 12 penderet **G**. | se *om*. **DG**. 14 iuuat **dT**. iubant **DG**. iubent **E***v*. 16 et e *Salm. exerc. 296*^{b} *A*. et **D**^{2}*D*. eme **G**. emi **D**^{1}**E***v*. enim e **dT***H*. | testudinem **D**^{2}*v*. 18 cogitet **D**^{2}**d***G*. -ite **D**^{1}**G**. -itat **E***v*. 19 durat **D**^{2}. 20 satae olea *ego*. sata olea **D**^{2}. satae oliuae *rv*. 24 CCCLXXIX *Pigh. ann. 1, 254. (cfr. Liv. VI 35, 10)*. CCCLXIX *ll. v. a. H.* | quanto ipsa **dT**. 26 D **D**^{2}*D*. *cfr. index libri. om. r.* CCCCL *v*. 27 antiquiorem **E**. -ior est *S*. -ior illa est *G*.

dicitur, quoniam Vestalium virginum capillus ad eam defertur.

(86) Verum alter*a* lotos in Volcanali, quod Romulus 236 constituit ex victoria de decumis, aequaeva urbi intellegi-
5 tur, ut auctor est Masurius. radices eius in forum usque Caesaris per stationes municipiorum penetrant. fuit cum ea cupressus aequalis, circa suprema Neronis principis prolapsa atque neglecta.

(87) Vetustior autem urbe in Vaticano ilex, in qua 237
10 titulus aereis litteris Etruscis religione arborem iam tum dignam fuisse significat. Tiburtes quoque originem multo ante urbem Romam habent. apud eos extant ilices tres etiam Tiburno conditore eorum vetustiores, apud quas inauguratus traditur. fuisse autem eum tradunt filium
15 Amphiarai, qui apud Thebas obierit una aetate ante Iliacum bellum.

(88) Sunt auctores et Delphicam platanum Agamemnonis manu satam et alteram in Caph*y*a Arcadiae l*o*co. 238 sunt hodie ex adverso Iliensium urbis iuxta Hellespon-
20 tum in Protesilai sepulchro arbores, quae omnibus ex eo aevis, cum in tantum adcrevere, ut Ilium aspiciant, inarescunt rursusque adolescunt. iuxta urbem autem quercus in Ili tumulo tunc satae dicuntur, cum coepit Ilium vocari.

25 (89) Argis olea etiamnum durare dicitur, ad quam 239 Io in taur*a*m mutatam Argus alligaverit. in Ponto citra Heracleam arae sunt Iovis Cτρατίου cognomine, ibi quercus duae ab Hercule satae. in eodem tractu portus Amyci

§ 238: Th. H. IV 13, 2.

3 altera *v.* -ter *ll.* 4 de *om.* **GdE**. 10 aereus *Hübner.* - 18 in Caphya *ego.* -phiae *ll. v.* -phyis *B e Theophr.* Caphyae in *D.* | loco *U 297.* luco *ll. v.* 20 protesilai **D**²*v.* -liai **D**¹**G**. -lia **dE**. | sepulchro **D**²*v.* in sep- **d**. ipse p- **D**¹. ipsae p- **G**. ipsa pulchre **E**. 20. 21 ex eo aeuis **D**²*S.* aeuis *H.* ex foaebis **D**¹**G**. exfebis **d**. ephebis **E**. -biis eius *v.* 21 aspiciunt (ads- **E**)**DGE**. 26 tauram *U 298.* -rum *ll. J.* vaccam *v.* | citra *D.* cytra **DG**. circa *rv.* 27 Cτρατίου *S.* stratiu **DG**. -atiui **E**. -tii **d***B.* Statiui *v.*

est, Bebryce rege interfecto clarus. eius tumulus a supremo die lauro tegitur, quam insanam vocant, quoniam, si quid ex ea decerptum inferatur navibus, iurgia fiunt, 240 donec abiciatur. regionem Aulocrenen diximus, per quam 5, 106 Apamea in Phrygiam itur. ibi platanus ostenditur, ex 5 qua pependerit Marsuas victus ab Apolline, quae iam tum magnitudine electa est. nec non palma Deli ab eiusdem dei aetate conspicitur, Olympiae oleaster, ex quo primus Hercules coronatus est, et nunc custoditur religio. Athenis quoque olea durare traditur in certamine 10 edita a Minerva.

241 (90) Ex diverso brevissima vita est punicis, fico, malis, et ex his praecocibus brevior quam serotinis, dulcibus quam ac*id*is, et dulciori in punicis, item in vitibus, praecipueque fertilioribus. Graecinus auctor est sexa- 15 genis annis durasse vites. videntur et aquaticae celerius interire. senescunt quidem velociter, sed e radicibus repullulant laurus et mali et punicae. firmissimae ergo ad vivendum oleae, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat. 20

242 (91) Est in suburbano Tusculani agri colle, qui Corne appellatur, lucus antiqua religione Dianae sacratus a Latio, velut arte tonsili coma fagei nemoris. in hoc arborem eximiam aetate nostra amavit Passienus Crispus bis cos., orator, Agrippinae matrimonio et Nerone privigno 25 clarior postea, osculari conplectique eam solitus, non modo cubare sub ea vinumque illi adfundere. vicina luco est ilex, et ipsa nobilis XXXIV pedum ambitu caudicis, decem

§§ 240. 241: Th. H. IV 13, 2. 3. 5.

1 bebryce **f***v*. bebrice **D**[2]. hebrice **D**[1]**GE**. thebe rice **d**. 4 aulotrenen **DGE**. 11 edito **DGE** *v. a. Bas.* 14 acidis *P.* acutis *ll. v.* acerbis *U 299. at v. XIII 113 coll. Diosc. I 151. XVII 259. XXIII 109.* | dulciori *codd. G.* -ior *ll v.* | item in *ll. v. a. D.* item *U 299. at cfr. Theophr. h. pl. IV 13, 2* καὶ ἀμπέλων ἔνια γένη. 19 uiuendum **d***v*. uide- *r.* 23 fagei nemoris **D**[2]*B.* fagenei moris **D**[1]**GE**. faginei mori (moris *v*) **d***v*. | arbore eximia **EX**. 28 decem ceu *Müller emend. III p. 13.*

arbores emittens singulas magnitudinis visendae silvamque sola faciens.

(92) Hedera necari arbores certum est. similem quidam et in visco, tametsi tardiorem, iniuriam earum arbi- 243
5 trantur. namque et hoc praeter fructus adgn*a*scitur, non in novissimis mirabile. quaedam enim in terra gigni non 244 possunt et in arboribus nascuntur. namque cum suam sedem non habeant, in aliena vivunt, sicut viscum et in Syria herba quae vocatur ca*dy*tas, non tantum arboribus,
10 sed ipsis etiam spinis circumvolvens sese, item circa Tempe Thessalica quae polypodion vocatur et quae dolichos ac serpyllum. oleastro quoque deputato quod gignatur, vocant phaunos; quod vero in spina fullonia, h*ipp*opha*es*ton, cauliculis inanibus, foliis parvis, radice alba,
15 cuius sucus ad detractiones in comitiali morbo utilissimus habetur.

(93) Visci tria genera. namque in abiete, larice ste- 245 lin dicit Euboea nasci, hyp*h*ear Arcadia, viscum autem in quercu, robore, ilice, piro silvestri, terebintho, nec *non*
20 *et* aliis arboribus adgnasci plerique. copiosissimum in quercu q*uo*d h*y*phear vocant. in omni arbore, excepta

§ 243: Th. C. V 15, 4. — § 244: Th. C. II 17, 1. 3. 4. 18, 3. Diosc. IV 160 (cfr. Plin. XXVII 92). — § 245: Th. C. II 17, 1 (cfr. Th. H. III 16, 1 et Plin. XVI 120).

1 arboris D²*D*. arbo D¹G. | emittens D²*D*. mittens d*G*. mitiens *r*. metiens *v*. 2 faciens D²dT*S*. -ent D¹E. fatient G. facit *v*. 5 adgnascitur *Müller l. l. p. 14*. adgnosc- *ll. v*. 9 cadytas *B e Theophr.* castas *ll.* cassytias *v*. 11 Tempe *B*. templi *ll.* -pla *v*. | thessalica d*v*. etess- D¹GE. edess- D². 13 phaunos *ll. v*. phaulias *Salm. exerc. 911ᵇ D. cfr. Theophr. h. pl. II 2, 12. c. pl. VI 8, 3. 5.* | spina *B*. hispiria DGd*v*. hispania E. 13. 14 hippophaeston *G*. -sto *B e Diosc.* hypophacto (-ofa- d) in *ll.v*. 14 cauliculis D²*S*. calli- dE*v*. galli- *r*. calyc- *C*. capitulis *H*. 18 nasci *del. B*. | hyphear *v e Theophr.* hypear DGE. -pea d. 19 piro D² *coni. H.* primo DGE. pruno d*v.a.D*. 19. 20 nec non et *ego*. nec *ll. v*. *cfr. Theophr.* καὶ ἐν ἑτέροις πλείοσιν. 20 *an* plerisque? 21 quod hyphear *ego*. adhisphear D². adhasphear D¹Gd. ada- E*S*. quod dryos hyphear *v*. Arcades hyphear *U 300*.

ilice et quercu, differentiam facit... odor virusque, et folium non iucundi odoris, utroque visci amaro et lento.
246 hyphear ad saginanda pecora utilius. vitia modo purgat primo, dein pinguefacit quae suffecere purgationi; quibus sit aliqua tabes intus, negant durare. ea medendi ratio 5 aestatis quadragenis diebus. adiciunt discrimen: visco in iis, quae folia *a*mittant, et ipsi decidere, contra inhaerere
247 nato in aeterna fronde. omnino autem satum nullo modo nascitur nec nisi per alvum avium redditum, maxime palumbis ac turdi. haec est natura, ut nisi maturatum in 10 ventre avium non proveniat. altitudo eius non excedit cubitalem, semper frutectosi ac viridis. mas fertilis, femina sterilis, nisi quod et fertilis aliquando non fert.
248 (94) Viscum fit ex acinis, qui colliguntur messium tempore inmaturi. nam si accessere imbres, amplitudine 15 quidem augentur, visco vero marcescunt. siccantur deinde et aridi tunduntur ac conditi in aqua putrescunt duodenis fere diebus, unumque hoc rerum putrescendo gratiam invenit. inde in profluente, rursus malleo tusi, amissis corticibus interiore carne lentescunt. hoc est viscum pin- 20 nis avium tactu ligandis oleo subactum, cum libeat insidias moliri.
249 (95) Non est omittenda in hac re et Galliarum admiratio. nihil habent Druidae — ita suos appellant magos — visco et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, 25 sacratius. iam per se roborum eligunt lucos nec ulla

§§ 246. 247: Th. C. II 17, 6. 2. 5. 8. 9.

1 *lac. ego indicavi. excidit* acini. 2 utriusque *v.* in utroque *G.* | uiscum amarum et lentum *v.a.H.* 3 uicia DG*D* (*puncto posito ad* utilius *referens*). 4 sufficere dE. 5 labes *P.* 6 aestatis D²d*G.* aetatis *rv.* | uisco D²*G.* uiso *r. del. v.* 7 amittant *C.* mittant *ll.S.* 10 turdi *C.* -dis *ll.v.* 13 nisi quod et fertilis D²*S. om. rv.* 14 fit D²*v.* cum fit E. confit *rG.* 16 augetur DGE. 19 malleo *v.* a malleo *ll. Brot.* aqua malleo *Müller emend. III 15.* 21 ligandis D²dT*H.* liglandis D¹G. iugl- E. ligandis iuglandis *v.* 23 hac D²*S.* ga *r.* ea *v.* 24 magis E. 26 iam iam d. *an* cum iam?

sacra sine earum fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Graeca possint Druidae videri. enimvero quidquid adgnascatur illis e caelo missum putant signumque esse electae ab ipso deo arboris. est autem 250
5 id rarum admodum inventu et repertum magna religione petitur et ante omnia sexta luna, quae principia mensum annorumque his facit et saeculi post tricesimum annum, quia iam virium abunde habeat nec sit sui dimidia. omnia sanantem appellant suo vocabulo. sacrificio epulisque rite
10 sub arbore conparatis duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tum primum vinciantur. sacerdos 251 candida veste cultus arborem scandit, falce aurea demetit, candido id excipitur sago. tum deinde victimas immolant precantes, suum donum deus prosperum faciat iis
15 quibus dederit. fecunditatem eo poto dari cuicumque animalium sterili arbitrantur, contra venena esse omnia remedio. tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio est.

C. PLINI SECUNDI

20 # NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVII

---

1. (1) Natura arborum terra marique sponte sua pro- 1 venientium dicta est; restat earum, quae arte et humanis ingeniis fiunt verius quam nascuntur. sed prius *mi*rari
25 succurrit, quae retulimus paenuria pro indiviso pos- 16, 1. sessa feris, depugnante cum his homine circa caducos 15. fructus, circa pendentes vero et cum alitibus, in tanta

1 appellati d*G*. -atio *r*. -ari *v*. 2. 3 *an* tum vero? 5 admodum D²*v*. ad morum *r*. 7 secula E. 9 appellant *ego*. -antes (*ortum ex iterata littera* s) *ll*. *v*. *U*. *chrest*. *p*. *217* omnia — vocabulo *transposuit post* arboris (*v*. *4*). 24 mirari *v*. *cfr*. *index libri*. arari *ll*. 25 quae f*v*. qua *ll*. *H*. | abstulimus *v*. *a*. *H*. 25. 26 possessa *ego*. -essa a D²*v*. -essas a *rH*.

deliciarum pretia venisse, clarissimo, ut equidem arbitror,
2 exemplo L. Crassi atque Cn. Domiti Ahenobarbi. Crassus orator fuit in primis nominis Romani. domus ei magnifica, sed aliquanto praestantior in eodem Palatio Q. Catuli, qui Cimbros cum C. Mario fudit, multo vero 5 pulcherrima consensu omnium aetate ea in colle Viminali C. Aquili, equitis Romani clarioris illa etiam quam iuris
3 civilis scientia, cum tamen obiecta Crasso sua est. nobilissimarum gentium ambo censuram post consulatus simul gessere anno conditae urbis DCLXII frequentem iurgiis 10 propter dissimilitudinem morum. tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, praeterea accensus odio, quod ex aemulatione avidissimum est, graviter increpuit tanti censorem habitare, |$\overline{LX}$| HS pro domo eius identidem pro-
4 mittens, et Crassus, ut praesens ingenio semper, ut faceto 15 lepore sollers, addicere se respondit exceptis sex arboribus. ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emptam volente Domitio, Crassus: U t r u m n e i g i t u r e g o s u m, i n q u i t, q u a e s o, D o m i t i, e x e m p l o g r a v i s e t i p s a m e a c e n s u r a n o t a n d u s, q u i d o m o, q u a e m i h i h e r e- 20 d i t a t e o b v e n i t, c o m i t e r h a b i t e m, a n t u, q u i s e x
5 a r b o r e s |$\overline{LX}$| a e s t i m e s? haec fuere lotoe patula ramorum opacitate lascivae, Caecina Largo e proceribus crebro iuventa nostra eas in domo sua ostentante, duraveruntque
16, 234 sqq. — quoniam et de longissimo aevo arborum diximus — 25 ad Neronis principis incendia cultu virides iuvenesque,
6 ni princeps ille adcelerasset etiam arborum mortem. ac

§§ 3. 4: cfr. Valer. Max. IX 1, 4.

5 quę **E**. 8 *an* tum tamen? 9 *post* ambo *ll. v. habent* Crassus est (est *om.* **dE***v*) atque Domitius; *glossema cognovit U 301.* 12 ira ȯdio **d**. 13 audissimum **E**. *an* acidissimum? 14 |$\overline{LX}$| HS *ego coll. § 4 et Val. Max.* his **d**. tis **G**. //is **D**. is **E**. milia nummorum *v*. sestertium milies *G*. sestertium sexagies *Brot.* (*post* eius). $\overline{HS}$ *S*. $\overline{M}$ HS *D*. 19 et **G***D*. et ab *rv*. | *an* ipse? 21 comiter **d***v*. cumiter (-tor **D**[1]) *r*. conmuniter *S*. 22 |$\overline{LX}$| *ego*. cx **D**[1]. *om. rv*. HS milies *G*. sestertio sexagies *Brot.* (*ante* sex). $\overline{HS}$ *S* (*post* aestimes). $\overline{M}$ *D*. | haec **DGE**. eae **d***v*. hae *D*. *cfr. XVI 195.* 26 incendia *D*. incendia quibus cremauit urbem annis (CLXXX *add. v*) postea *ll. v*.

ne quis vilem de cetero Crassi domum nihilque in ea iurganti Domitio fuisse licendum praeter arbores iudicet, iam columnas VI Hymetti marmoris, aedilitatis gratia ad scenam ornandam advectas, in atrio eius domus statuerat,
5 cum in publico nondum essent ullae marmoreae. tam recens est opulentia, tantoque tunc plus honoris arbores domibus adferebant, ut sine illis ne inimicitiarum quidem pretium servaverit Domitius.

Fuere ab his et cognomina antiquis: Frondicio militi 7
10 illi, qui praeclara facinora Volturnum transnatans fronde inposita adversus Hannibalem edidit, Stolonum Liciniae genti. ita appellatur in ipsis arboribus fruticatio inutilis, unde et pampinatio inventa primo Stoloni dedit nomen. fuit et arborum cura legibus priscis, cautumque est XII
15 tabulis ut, qui iniuria cecidisset alienas, lueret in singulas aeris XXV. quid existimamus? venturasne eas credidisse ad supra dictam aestimationem illos, qui vel frugiferas tanti taxaverant? nec minus miraculum in pomo est 8 multarum circa suburbana fructu annuo addicto binis mili-
20 bus nummum, maiore singularum reditu quam erat apud antiquos praediorum. ob hoc insita et arborum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperibus nascerentur. nunc ergo dicemus, quonam maxime modo tan- 9 tum ex his vectigal contingat, veram colendi rationem
25 absolutamque prodituri, et ideo non volgata tractabimus nec quae constare animo advertimus, sed incerta atque dubia, in quibus maxime fallitur vita. nam diligentiam supervacuis adfectare non nostrum est. ante omnia autem [in universum et] quae ad cuncta arborum genera perti-
30 nent in commune de caelo terraque dicemus.

---

2 iurganti *U chrest. p. 219.* -nte *ll. v. a. D.* | licendum *ego.* dic- *ll. v.* 3 VI (*pro* IV) *U chrest. l. l. cfr. XXXVI 7.* quattuor *ll. v.* 9 fronditio dE *v. a. D.* 10 fronde DGE*D.* fronde capiti d(?)*v.* 13 inde dT. 16 futurasne E *v. a. H.* | credidisse *v.* -set *ll.* 17 uel *om.* E *v. a. S.* 18 taxauerant *v.* tuex- E[1]. uex- *r.* 20 maiore d*v.* -res *r.* 23 dicemus d*v.* dicimus *r.* | quonam T*S.* quo̅ E. quo d*v.* qm̅ D. qu G. 25 tractauimus EX. 28 in superuacuis d *v. a. D.* 29 *uncos ego posui.* 30 dicimus D[1]GE.

10 **2.** (2) Aquilone maxime gaudent, densiores ab adflatu eius laetioresque et materie firmiores. qua in re plerique falluntur, cum in vineis pedamenta non sint a vento eo opponenda et id tantum a septentrione servandum. quin immo tempestiva frigora plurimum arborum firmitati 5 conferunt, et sic optime germinant, alioqui, si blandiantur 11 austri, defetiscentes, ac magis etiam in flore. nam si, cum defloruere, protinus sequantur imbres, in totum poma depereunt, adeo ut amygdalae et piri, etiam si omnino nubilum fuit austrinusve flatus, amittant fetus. circa vergilias 10 quidem pluvere inimicissimum viti et oleae, quoniam tum coitus est earum. hoc est illud quadriduum oleis decretorium, hic articulus austrinus nubili spurci, quod 16, 109 diximus. fruges quoque peius maturescunt austrinis die- 12 bus, sed celerius. illa sunt noxia frigora, quae septentrio- 15 nibus aut praeposteris fiunt horis. hiemem quidem aquiloniam esse omnibus satis utilissimum. imbres vero tum expetendi evidens causa est, quoniam arbores fetu exinanitas et foliorum quoque *a*missione languidas naturale est 13 avide esurire, cibus autem earum imber. quare tepidam 20 esse hiemem, ut absumpto partu arborum sequatur protinus conceptus, id est germinatio, ac deinde alia florescendi exinanitio, inutilissimum experimentis creditur. quin immo si plures ita continuentur anni, etiam ipsae mori*u*ntur arbores, quando nemini dubia poena est in 25 fame laborantium. ergo qui dixit hiemes serenas optan- 14 das, non pro arboribus vota fecit; nec per solstitia imbres vitibus conducunt; hiberno quidem pulvere laetiores fieri

§ 10: Th. H. IV 1, 4. (V 1, 11). Colum. IV 16, 3. Varro r. r. I 26. Th. H. IV 14, 1. Th. C. II 1, 2. 3. — §§ 11—13: Th. C. II 2, 1. 2. 3. 2. 3. Verg. G. I 100. 101. §§ 14—16: Verg. G. ib. Th. C. II 1, 3. 4. 5. 6. 7. Cato 40, 4.

2 materie *D*. -riae **D**[2]**dE***v*. maturia ore **G**[2]. -uriore *r*. | firmioris *v.a.S.* 4 ea **E**. | ponenda **d**. 6 alioqui **d***v*. alio qua **DG**. alia qua **E***S*. 7 defatiscentes **E***v.a.D.* | flore *G*. florem *ll.v.* 10 fuerit **d**. 11 pluuere *S*. puluere **DGE**. pluere **d***v*. 16 hiemem **d***v*. -mes **D**[2]**E**. -nes *r*. 19 amissione *v*. emiss- *ll.J.* 25 moriuntur *v*. -iantur *ll.H.*

messes luxuriantis ingenii fertilitate dictum est. alioqui vota arborum frugumque communia sunt nives diutinas sedere. causa non solum quia animam terrae evanescentem exhalatione includunt et conprimunt retroque agunt 5 in vires frugum atque radices, verum quod et liquorem sensim praebent, purum praeterea levissimumque, quando nix aquarum caelestium spuma est. ergo umor ex his 15 non universus ingurgitans diluensque, sed quomodo sititur destillans velut ex ubere, alit omnia, qu*i*a non inundat. 10 tellus quoque illo modo fermentescit, et sui plena, a lactescentibus satis non effeta, cum tempus aperit, tepidis adridet horis. ita maxime frumenta pinguescunt, praeterquam ubi calidus semper aër est, ut in Aegypto. continuatio enim et ipsa consuetudo idem quod modus alibi 15 efficit, plurimumque prodest ubicumque non esse quod noceat. in maiore parte orbis, cum praecoces excurrere 16 germinationes evocatae indulgentia caeli, secutis frigoribus exuruntur. qua de causa serotinae hiemes noxiae, silvestribus quoque, quae magis etiam dolent urguente 20 umbra sua nec adiuvante medicina, quando vestire teneras intorto stramento in silvestribus non est. ergo tem- 17 pestivae aquae hibernis primum imbribus, dein germinationem antecedentibus; tertium tempus est, cum educant poma, nec protinus, sed iam valido fetu. quae fructus 25 suos diutius continent longioresque desiderant cibos, his et serotinae aquae utiles, ut viti, oleae, punicis. hae *ta*m*en* pluviae generis cuiusque arboribus diverso modo desiderantur, aliis alio tempore maturantibus. quapropter eisdem imbribus aliqua laedi videas, aliqua iuvari, etiam 30 in eodem genere, sicut in piris alio die hiberna quaerunt

---

§ 17: Th. C. II 2, 1. 3.

---

1 *an* de fertilitate? 7 puma D[1]G. pruina E *U 302.* 9 quia non *ego.* quae non *ll. v.* neque *P.* 10 illo d*v.* ullo *r.* | a *del. D.* ac *v.* 15 efficit d*v.* effecti *r.* 17 indulgentia d*v.* -tiam *r.* 22 in imbribus E*S.* 22. 23 germinationem d*v.* -ione et *r.* 26 ut uiti d*v.* ut uitio D. et uitio *r.* 26. 27 tamen *ego.* iam *ll. v.* 30 *dist. J.*

pluvias, ali*o* vero praecocia, ut pariter quidem omnia de-
18 siderent hibernum tempus, set ante germinationem. quae
aquilonem austro utiliorem facit ratio, eadem mediterranea
maritimis praefert — sunt enim plerumque frigidiora —
et montuosa planis et nocturnos imbres diurnis. magis 5
fru*un*tur aquis sata non statim auferente eas sole.

19 Conexa et situs vinearum arbustorumque ratio est,
quas in horas debeant spectare. Vergilius ad occasus
seri damnavit, aliqui sic maluere quam in exortu*s*. a plu-
ribus meridiem probari adverto, nec arbitror perpetuum 10
quicquam in hoc praecipi posse. ad soli naturam, ad loci
ingenium, ad caeli cuiusque mores dirigenda sollertia est.
20 in Africa meridiem vineas spectare et viti inutile e*t* colono
insalubre est, quoniam ipsa meridianae subiacet plagae,
quapropter ibi, qui in occasum aut septentriones conseret, 15
optime miscebit solum caelo. cum Vergilius occasus
improbet, nec de septentrione relinqui dubitatio videtur.
atqui in cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis
21 compertum est nullas esse fertiliores. multum rationis
optinent et venti. in Narbonensi provincia atque Liguria 20
et parte Etruriae contra circium serere imperitia existi-
matur, eundemque oblicum accipere providentia. is nam-
que aestates ibi temperat, sed tanta plerumque violentia,
22 ut auferat tecta. **3.** quidam caelum terrae parere cogunt,
ut, quae in siccis serantur, orientem ac septentriones 25
spectent, quae in umidis, meridiem. nec non ex ipsis

---

§ 18: ib. II 3, 1. II 2, 4. — §§ 19. 20: Verg. G. II 298. Colum. III 12, 5. 6. — § 22: (cfr. Colum. III 12, 6) [Pallad. II 13, 6]. Colum. III 1, 7.

---

1 alio uero *v.* uero alia *ll.* 1. 2 *dist. J.* 2 set *ego.* est *ll. v. del. J.* 6 fruuntur *v.* fruitur **DGdE**[1]. -tura **E**[2]*S.* | auferente **d***v.* -rent *r.* | solae **E.** 8 horas *v.* (*cfr.* *§ 83. 84*). oras **d** *Verc.* hora *r.* 9 exortus *vet. Dal.* -tu *ll. v.* 11 ad soli **d***v.* ac soli *r.* 13 etsi uiti *v.* uiti *H.* | et colono *D.* col- (eol- **G**) *ll. v.* 14 salubre *v. a. H.* 16 optimi **D**[2]**G.** -mu **D**[1]. 17 relinqui **d***v.* -iqui **DG.** -iqua **E***S.* 18 *an* subalpina? *cfr. XVI 55.* | Gallia *pro* Italia *coni. Strack.* 19 nulla **E.** 23 aestatem sibi **E.**

vitibus causas mutuantur in frigidis praecoces serendo, ut maturitas antecedat algorem, quae poma vitesque rorem oderint, contra ortus, ut statim auferat sol, quae ament, ad occasus vel etiam ad septentriones, ut diutius eo
5 fruantur. ceteri fere rationem naturae secuti in aquilonem 23 obversas vites et arbores poni suasere. odoratiorem etiam fieri talem fructum Democritus putat. **4.** aquilonis situm ventorumque reliquorum diximus secundo volumine 2, 119 18, 321 dicemusque proximo plura caelestia. interim manifestum sqq.
10 videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem etiam spectantium semper ante decid*u*nt folia. similis et in maritimis causa. quibusdam locis adflatus maris noxii, 24 in plurimis iidem a*l*unt. quibusdam satis e longinquo aspicere maria iucundum, propius admoveri salis halitum
15 inutile. similis et fluminum stagnorumque ratio. nebulis adurunt aut aestuantia refrigerant. opacitate atque etiam rigore gaudent quae diximus. quare experimentis optime 16, 74 creditur.

(3) A caelo proximum est terrae dixisse rationem, 25
20 haud faciliore tractatu, quippe non eadem arboribus convenit et frugibus plerumque, nec pulla, qualem habet Campania, ubique optima vitibus, aut quae tenues exhalat nebulas, nec rubrica multis laudata. cretam in Albensium Pompeianorum agro et argillam cunctis ad vineas generi-
25 bus anteponunt, quamquam praepingues, quod excipitur in eo genere. invicem sabulum album in Ticiniensi multisque in locis nigrum itemque rubrum, etiam pingui terrae permixtum, infecundum est. argumenta quoque 26

§ 25: Colum. III 11, 6. Verg. G. II 217. Colum. III 11, 10. 7. — § 26: Verg. G. II 207. 184. 185 (219).

1 uitis *D*. 3 auferat **D**²**d***v*. -ant *r*. | amant **E**. 4 eo *v*. con **d**. com **D**². eum **E**. cum *r*. 6 obuersas *G*. obseruas **DE**. obser **G**. -eruantes **dT**. 11 decidunt *v*. -dant *ll*. *G*. 13 alunt *J*. aiunt *ll*. utiles *v. a. S*. 14 satis **dE** *Hack*. 23 lubrica **GdTE** *v. a. B*. 24 pompeianorumque **E** *v. a. Bas*. 25 praepingues **DG***v*. -guis *rS*. -gue est *D*. 26 Ticinensi *v. a. J*.

iudicantium saepe fallunt. non utique laetum solum est, in quo procerae arbores nitent, praeterquam illis arboribus. quid enim abiete procerius? at quae vixisse possit alia in loco eodem? nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent. nam quid laudatius Germaniae 5 pabulis? *at* statim subest harena tenuissimo caespitum 27 corio. nec semper aquosa est terra, cui proceritas herbarum, non, Hercules, magis quam pinguis, adhaerens digitis, quod in argillis arguitur. scrobes quidem regesta in eos nulla conplet, ut densa atque rara ad hunc modum de- 10 prehendi possit, ferroque omnis rubiginem obducit. nec gravis aut levior iusto deprehenditur pondere. quod enim pondus terrae iustum intellegi potest? neque fluminibus adgesta semper laudabilis, quando senescant sata quaedam 28 aqua. sed neque illa, quae laudatur, diu praeterquam 15 salici utilis sentitur. inter argumenta stipulae crassitudo est, tanta alioqui in Leborino Campaniae nobili campo, ut ligni vice utantur. sed id solum ubicumque arduum opere, difficili cultu, bonis suis acrius paene, quam vitiis 29 posset, adfligit agricolam. et carbunculus, quae terra ita 20 vocatur, emendari *in*te*nt*a *cu*ra videtur. nam tofus natura*e* friabilis expetitur quoque ab auctoribus. Vergilius et

§ 27: Verg. G. 184 (261). 248—250 (Colum. II 2, 18). 227 sqq. (Colum. II 2, 19) [Pallad. I 5, 3]. 220. 254. 186. 187. Hyginus apud Colum. III 11, 8. — § 29: Colum. III 11, 7. 9 [Pallad. II 13, 6]. (cfr. Varro r. r. I 9, 2. Vitruv. II 6, 6). Colum. arb. 3, 6 [Pallad. II 13, 3]. (cfr. Vitruv. II 7, 2). Verg. G. II 189.

2 procerae **d***v*. -ras *r*. 3 abiete procerius **d***v*. ab iste proceries *r*. | at **D***v*. aut *r Verc*. | *an* possint (*sc*. sata)? 6 at *ego*. et **DGE***S*. et tamen **d**(?)*v*. 14 senescunt *S cum Gesnero*. 15 aqua *v*. aquae *ll*. *an* aquae sede, neque? 16 salici *v*. -cis *ll*. 18 is **E**. idem *v. a. D*. 20 terrae **D**². 20. 21 ita uocatur (-antur **DGE**) *ll. v*. *an* damnatur *vel* inprobatur? 21 intenta cura *ego*. (*an* inuicem arte? *cfr*. § *58*). uidemacra **D¹G**. idemacra **D²**. uite macra **dE***G*. macra *D*. quidem cura *Müller emend. III 16*. marga *U*. | utetur **E**. putatur *v. a. S*. | naturae *ego* (*cfr*. *XXXVI 144*). satur ac **dT***J*. satura ac *r*. scaber natura *v*. scaber ac *S*. natura *D*. 22 fricabilis **E**.

quae felicem ferat non inprobat vitibus. salsaeque terrae multa melius creduntur, tutiora *a* vitiis innascentium animalium. nec colles opere nudantur, si quis perite fodiat, nec campi omnes minus solis atque perflatus, quam opus
5 sit, accipiunt, et quasdam pruinis ac nebulis pasci dixi- 14, 23
mus vites. omnium rerum sunt quaedam in alto secreta et suo cuique corde pervidenda. quid quod mutantur saepe 30
iudicata quoque et diu comper*ta*? in Thessalia circa Larisam emisso lacu frigidior facta ea regio est, oleaeque
10 desierunt, quae prius fuerant, item vites aduri, quod non antea, ... Aenos sensit admoto Hebro, et circa Philippos cultura siccata regio mutavit caeli habitum. at in Syracusano agro advena cultor elapidato solo perdidit fruges luto, donec regessit lapides. in Syria levem tenui sulco
15 inprimunt vomerem, quia subest saxum exurens aestate semina. iam in quibusdam locis similes aestus inmodici 31
et frigorum effectus. est fertilis Thracia frugum rigore, aestibus Africa et Aegyptus. in Chalcia Rhodiorum insula locus quidam est in tantum fecundus, ut suo tempore
20 satum demetant hordeum sublatumque protinus serant et cum aliis frugibus metant. glareosum oleis solum aptissimum in Venafrano, pinguissimum in Baetica. Pucina vina in saxo cocuntur, Caecubae vites in Pomtinis paludibus madent. tanta est argumentorum ac soli varietas ac diffe-
25 rentia. Caesar Vopiscus, cum causam apud censores ageret, 32
campos Rosiae dixit Italiae sumen esse, in quibus

---

§ 30: Th. C. V 14, 2. 3. 5. III 20, 5. — § 31: Th. C. III 23, 4. H. VIII 2, 9. — § 32: Varro r. r. I 7, 10.

---

1 filicem *v. a. S.* 2 tumora DG. | a *Bas. om. ll. v.* 3 perite fodiat *v.* periteff- D[1]GE. perit'eff- d. per id eff- D[2]. 8 comperta *G.* -pressa dTE. conpressa G. -raessa D. comprehensa *v.* 11 *lacunam cognovit P coll. Theophr., explevit U 304 his:* coeperunt, contra calorem augeri. 14 luto *del. P.* gelu *U 305, sed ap. Theophr. lectio est incerta.* 16 similes d*v.* -lis *rS.* 17 *an* frugum Thracia*?* 18 chalcia d*C.* chalchia G*v.* calchia *r.* 20 ferant d*v.* ferant *r.* 22 uenafrano d*v.* uenef- *r.* | pucina D*B.* punica *r.* 26 rosiae DGE *Verc.* roseae d(?)*G.* Rosciae *v.* | sumens E.

perticas pridie relictas gramen operiret, sed non nisi ad pabulum probantur. non tamen indociles natura nos esse voluit, et vitia confessa fecit etiam ubi bona certa non fecerat. quamobrem primum crimina dicemus.

33 5. Terram amaram [probaverim] demonstrant *eius* atrae degeneresque herbae, frigidam autem retorride nata, item uliginosam tristia, rubricam oculi argillamque, operi difficillimas quaeque rastros aut vomeres ingentibus glaebis onerent, quamquam non quod operi, hoc et fructui adversum; item e contrario cineraceam et sabulum album. nam sterilis dens*o* callo facile deprehenditur vel uno ictu 34 cuspidis. Cato breviter atque ex suo more vitia determinat: Terram cariosam cave, neve plaustro neve pecore inpellas. quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari, ut paene vestigiis quoque interdicat? redigamus ad ligni cariem, et inveniemus illa, quae in tantum abominatur, vitia aridae, fistulosae, scabrae, cane-35 *sc*entis, ex*esae*, pumicosae. plus dixit una significatione quam possit ulla copia sermonis enarrari. est enim interpretatione vitiorum quaedam non aetate (quae nulla in ea intellegi potest), sed natura sua anus terra, et ideo infe-36 cunda ad omnia atque inbecilla. idem agrum optimum iudicat ab radice montium planitie in meridiem excurrente,

§ 33: (cfr. Varro r. r. I 9, 7. Colum. III 11, 6. 9. [Pallad. I 5, 2. 34, 3.] Verg. G. II 255). — § 34: Cato 5, 6. — § 35: Colum. II 1, 2. — § 36: Cato 1, 3. 151, 2.

4 dicemus dT *U 305.* -cimus *rS.* -camus *v.* 5 *uncos ego posui.* probauerim *ll. D. an* probaturis? -averint *coni. S.* siue macram si quis probare uelit *v.a.J.* | demonstrantes *J.* | eius *ego.* eas *ll. H.* eam *v.* sata *J.* 6 degenerisque *J.* 7 oculi *v.* -lis *ll. S.* 8 difficillima *v.a.G.* -mam *D.* | quaequae *D.* 9 onerent d*G.* -ret *rv.* 10 cinericeam E*S. sed cfr. XXVII 44.* 11 denso *D.* -sa *ll. v.* 13 cariosam D²*v.* -otam d. -ota E. carior iam D¹. | cave ne ares *P e Catone.* | plostrum *et* pecus *Cato.* 14 pecores Dd. 15 tanto opere ab eo dE*S.* 17 abominatur *v.* abominantur (abho- D) *ll.* 17. 18 canescentis *v.* canentientis (-tes DE) *ll.* canentis *J.* 18 exesae *v.* ex se *ll.* 21 *an* anilis? 23 ab radice D²dT*D.* -cem D¹. ad radicem E*v.* sub radice *P e Catone.*

qui est *t*otius Italiae situs, terram vero teneram, quae vocetur pulla. erit igitur haec optima et operi et sati*s*. intellegere modo libeat dictam mira significatione teneram, et quidquid optari debet, in eo vocabulo invenietur.
5 illa temperatae ubertatis, illa mollis facilisque culturae, 37 nec madida nec sitiens. illa post vomerem nitescens, qualem fons ingeniorum Homerus in armis a *d*eo caelatam dixit addiditque miraculum ni*g*rescentis, quamvis fieret ex auro. illa quam recentem exquirunt inprobae
10 alites vomerem comitantes corvique aratoris vestigia ipsa rodentes. reddatur hoc in loco luxuriae quoque sententia et aliqua in propositum certe. Cicero, lux doctrinarum 38 altera, Meliora, inquit, unguenta sunt quae terram, quam quae crocum sapiunt. hoc enim maluit dixisse
15 quam redolent. ita est profecto, illa erit optima quae unguenta sapiet. quod si admonendi sumus, qualis sit 39 terrae odor ille qui quaeritur, contingit saepe etiam quiescente ea sub occasum solis, in quo loco arcus caelestes deiecere capita sua, et cum a siccitate continua immaduit
20 imbre. tunc emittit illum suum halitum divinum e*x* sole conceptum, cui conparari suavitas nulla possit. is esse *e* commota debebit repertusque neminem fallet, ac de terra odor optime iudicabit. talis fere est in novalibus caesa vetere silva, quae consensu laudatur. et in frugibus quidem 40
25 ferendis eadem terra utilior intellegitur, quotiens intermissa cultura quievit, quod in vineis non fit, eoque est diligentius eligenda, ne vera existat opinio eorum, qui

---

§ 37: Hom. Σ 541. 547. — § 38: Cic. de or. III 25, 99. — § 39: Th. C. VI 17, 6. 7. — § 40: Colum. I praef. 1. 2. II 1, 2.

---

1 totius *v*. potius *ll*. 2 satis *P*. satia **DE**. sata **dT**. 3 dictam **E***v*. -ta *r*. 7 a deo *B*. ab eo *ll. v*. 8 nigrescentis *B*. incresc- *ll. v*. 11 rodentis **D***D*. 12 et aliqua *ll. v*. Italica *S parum apte coll. § 93. an* et alioqui (*cfr. XIII 21*) *vel* ex obliquo (*i. e.* inproprie)*?* 18 caelestis **DE** *v.a.S*. 19 deucere **E**. deiecerit *v.a.S*. 20 ex *v*. et *ll*. | sole **d***v*. solem *r*. 21 e *ego* (*cfr. XXXIII 98*). *om. ll. S*. odor in *v*. 22 fallet **d***v*. -lat *r*. 26 fit **E**.

41 iam Italiae terram existimavere lassam. operis quidem fac*il*i*tas in aliis generibus constat et caelo, nec potest arari post imbres aliqua, ubertatis vitio lentescens. contra in Byzacio Africae illum centena quinquagena fruge fertilem campum nullis, cum siccum est, arabilem tauris, 5 post imbres vili asello et a parte altera iugi anu vomerem trahente vidimus scindi. terram enim terra emendandi, ut aliqui praecipiunt, super tenuem pingui iniecta aut gracili bibulaque super umidam ac praepinguem, dementi*s* operae est. quid potest sperare qui colit talem? 10

42 **6.** (4) Alia est ratio, quam Britanniae et Galliae invenere, alendi eam ipsa, genusque, quod vocant margam. spissior ubertas in ea intellegitur et quidam terrae adipes ac velut glandia in corporibus, ibi densante se pinguitudinis nucleo. **7.** non omisere et hoc Graeci — quid 15 enim intemptatum illis? — leucargil*l*on vocant candidam argillam, qua in Megarico agro utuntur, sed tantum in 43 umida frigidaque terra. illam Gallias Britanniasque locupletantem cum cura dici convenit.

Duo genera fuerant, plura nuper exerceri coepta pro- 20 ficientibus ingeniis. est enim alba, r*u*fa, columbina, argillacea, tofacea, harenacea. natura duplex, aspera aut pinguis; experimenta utriusque in manu. usu*s* aeque geminus, ut 44 fruges tantum alant aut eaedem et pabulum. fruges alit

---

§ 41: Th. C. III 20, 3. — § 42 extr.: Th. C. III 20, 3. 4.

---

2 facilitas *ego.* facultas *ll. v. cfr. XVIII 110.* 3 aliquo **E.** 4 byzantio **d** *v. a. G.* 5 cum **d***v.* eum *r.* | siccum *ll. J.* -us *v.* | arabile **E.** 6 iugi anu *v.* iungi anum *ll. U 306* et a parte altera iungi anum *post* scindi *transponi vult.* 7 trahente *v.* -tem *ll.* | terra **E.** | terrae **DE.** 7. 8 emendari **d** *v. a. S. sed cfr. Nipperd. ad Tac. ann. XIII 26 extr.* 8 intecta **DE.** 9. 10 dementis *coni. J. cfr. II 85.* -tia *ll. v.* 11 britanniae **dT***J.* -nia **E***v.* brittannia **D.** | gallia **E** *v. a. J.* 12 ipsa **d***v.* ipsae **DE***S* (*indicata lacuna*). ipsa. est *U 307.* | quod genus *v. a. S.* genus quod *U.* *an* quod *delendum?* 13 quidem **E.** 16 leucargillon *G.* -ilion **dE.** leugargilion **D.** 18 illas **Dd** *v. a. H.* 18. 19 locupletantes *v. a. H.* 21 rufa *v.* rofa *ll.* 23 manu usus aeque *D.* manus usaeque **Dd.** manus usu quae **E.** manus usus que *v.*

tofacea albaque, si inter fontes reperta est, ad infinitum fertilis, verum aspera tract*atu*; s*i* nimia iniecta est, exurit solum. proxima est rufa, quae vocatur acaunumarga, intermixto lapide terrae minutae, harenosae. lapis contunditur
5 in ipso campo, primisque annis stipula difficulter caeditur propter lapides; inpendio tamen minima levitate dimidio minoris, quam ceterae, invehitur. inspergitur rara; sale eam misceri putant. utrumque hoc genus semel iniectum in L annos valet et frugum et pabuli ubertate.
10 8. Quae pingues esse sentiuntur, ex his praecipua 45 alba. plura eius genera: mordacissimum quod supra diximus. alterum genus albae creta argentaria est. petitur 43 ex alto, in centenos pedes actis plerumque puteis, ore angust*o*, intus, ut in metallis, spatiante vena. hac maxime
15 Britannia utitur. durat annis LXXX, neque est exemplum ullius, qui b*i*s in vita h*a*nc eidem iniecerit. tertium genus 46 candidae glisomargam vocant. est autem creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quam frugum fertilior, ita ut messe sublata ante sementem alteram laetissimum secetur.
20 dum fruges, nullum aliud gramen emittit. durat XXX annis. densior iusto Signini modo strangulat solum. columbinam Galliae suo nomine eglecopalam appellant. glaebis excitatur lapidum modo, sole et gelatione ita solvitur, ut tenuissimas bratteas faciat. haec ex aequo fertilis. harenacea 47
25 utuntur, si alia non sit; in uliginosis vero, et si alia sit. Ubios gentium solos novimus, qui fertilissimum agrum colentes quacumque terra infra pedes tres effossa et pedali crassitudine iniecta laetificent. sed ea non diutius

---

1 albaque dE *Brot.* alba quae Dv. | si Dd *Brot.* sit E*D.* si sit *v.* 2 *dist. Brot.* | aspero *D.* | tractatu *v.* tractuus D. tractu r*D.* | si *S.* et si *v. om. ll.* 3 acaunumarga TfE*H.* -nomarga *r.* 6 minima DE*D.* -mo *v.* nimia dT. 7 *dist. Müller emend. III 17.* 8 eam d*v.* ea *r.* 12 cretae dE *v.a.J.* | argumentaria DdT. 14 angusto *ego.* (*an* angustiore?) -tur D[1]. -tatur r*Brot.* -tatis *v.* -tis *vet. Dal.* 15 durat *C.* -ant *ll. v.* 16 qui bis *v.* quibus *ll.* | hanc *v.* hunc *ll.* 20 fruges *ego.* in fruge est *ll. v.* in frugem exit *Müller emend. III 17.* 22 gallia E *v.a.H.* | glecopalam d. | appellat *v.a.H.* 25 uero Dd*G.* uerti E. 26 ubi hos E *v.a.G.* 28 intecta DE.

annis X prodest. Aedui et Pictones calce uberrimos fecere agros, quae sane et oleis vitibusque utilissima reperitur.
48 omnis autem marga arato inicienda est. ut medicamentum rapiatur, et fimi desiderat quantulumcumque, primo plus aspera et quae in herbas non effunditur; alioquin novitate 5 quaecumque fuerit solum laedet, ne sic quidem primo anno fertilis. interest et quali solo quaeratur. sicca enim umido melior, arido pinguis. temperat*o* alterutra, creta vel columbina, convenit.

49 9. (5) Transpadanis cineris usus adeo placet, ut ante- 10 ponant fimo iumentorumque, quod levissimum est, ob id exurant. utroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo, nec in arbustis cinere nec quasdam ad fruges, ut dicemus. sunt qui pulvere quoque uvas ali iudicent pubescentesque pulverent et vitium arborumque radicibus 15 adspergant. quod certum est, Narbonensi provinciae et vindemias c*i*rcius sic coqui*t*, plusque pulvis ibi quam sol confert.

50 (6) Fimi plures differentiae, ipsa res antiqua. iam apud Homerum regius senex agrum ita laetificans suis 20 manibus reperitur. Augeas rex in Graecia excogitasse traditur, divulgasse vero Hercules in Italia, quae regi suo Stercuto Fauni filio ob hoc inventum inmortalitatem tribuit. M. Varro principatum dat turdorum fimo ex aviariis, quod etiam pabulo boum suumque magnificat neque alio 25 cibo celerius pinguescere adseverat. de nostris moribus bene sperare est, si tanta apud maiores fuere aviaria, ut

§ 49: Th. H. II 7, 5 (Colum. XI 2, 60). — § 50: Hom. ω 225. Varro r. r. I 38, 2.

2 et uitibus d *v.a.S.* 3 aratro initienda E. 4 *dist. D.* | fimum D[2] *D.* | quantulumcumque *D.* -lumquae *ll.* aliquantulum, quae (quaeque *J*) *v.* 8 temperato *B.* -te F. -tae d*G.* -poratae D. 11 quod quia (*pro* que quod) d (?) *v.a.D.* | est d*v.* esse *r.* 12 exurunt *v.a.S.* exarant *J.* 14 dicimus D[1]E. diximus *v.a.S.* 16 narboniensi E. -sis d. 17 circius *D coll. § 21 et II 121.* cercius D. certius *rv.* | sic coquit *D.* sicco quid D. sicco quod E. sic (certius) coqui dT*v* (*add.* eo). | plus quia *D.* quia plus *v.a.S.* 22 quae *om.* E.

ex his agri stercorarentur. primum Columella e columbariis, mox gallinariis facit, natantium alitum damnato. ceteri auctores consensu humanas dapes ad hoc in primis advocant. alii ex his praeferunt potus hominum in cori-5 *ar*iorum officinis pilo madefacto, alii per sese aqua iterum largiusque etiam, quam cum bibitur, admixta. quippe plus ibi mali domandum est, cum ad virus illud vini homo accesserit. haec sunt certamina, invicemque ad tellurem quoque alendam *al*untur homines. proxime spurcitias suum 10 laudant, Columella solu*s* damnat. alii cuiuscumque quadripedis ex cytiso, aliqui columbaria praeferunt. proximum deinde caprarum est, ab hoc ovium, dein boum, novissimum iumentorum. 51 52

Hae fuere apud priscos differentiae, simulque prae-15 cepta non invenio re*centi* utendi, quando et hic vetustas utilior; visumque iam est apud quosdam provincialium in*veter*atum, abundante geniali copia pecudum, farinae vice cribris superinici, faetore aspectuque temporis viribus in quandam etiam gratiam mutato. — (Nuper repertum oleas 20 gaudere maxime cinere e calcariis fornacibus.) — Varro praeceptis adicit equino, quod sit levissimum, segetes alendi, prata vero graviore et quod ex hordeo fiat multasque gignat herbas. quidam etiam bubulo iumentorum 53 54

§ 51: Colum. II 14, 1. Chartodras ap. Th. H. II 7, 4. Th. C. III 9, 3. 17, 5. — § 52: Colum. II 14, 4. Varro r. r. I 38, 3. — § 53: Varro I 13, 4. Colum. I 6, 21. Geop. II 21, 11. — § 54: Varro I 38, 3. Colum. II 14, 4. 5. 6 [II 15, 5. 6]. Pallad. I 33, 2.

1 primum *P e Colum.* proximum *ll. v.* | e D*D. om. rv.* ex *P.* 4. 5 coriariorum *C.* (*cfr. § 258*). coriorum *ll. v.* 7 iam ibi d (?) *v. a. D.* | mali d*H.* male *rv.* | domandum d*v.* -dus D[2]E. -mundus D[1]. 8 inuicemque *ll. S.* quibus inuicem *v.* 9 aluntur *ego.* utuntur *ll. v.* | homine *U 312.* 10 solus *v.* solum *ll.* 11 exciti. so E. exitiosum *v. a. G.* 12. 13 nouissimum d*G.* -us *rv.* 15 non inuenio *ll. v.* ut inuenio *B.* non inuenta ingeniorum *S.* plura non inuenio *J.* *eici vult U 313.* | recenti *ego.* rettuli *ll. S.* re tali *v.* 17 inueteratum *ego.* in tantum *ll. v.* 18 iniici d T. 19. 20 *verba* Nuper — fornacibus *videntur pertinere ad § 49* (*post* ut dicemus). 23 bubula d. bubalo E.

praeferunt ovillumque caprino, omnibus vero asininum, quoniam lentissime mandant. e contrario usus adversus utrumque pronuntiat. inter omnes autem constat nihil esse utilius lupini segete, priusquam siliquet*ur*, aratro vel bidentibus versa manipulisve desectae circa radices arbo- 5 rum ac vitium obrutis. et ubi non sit pecus, culmo ipso vel etiam felice stercorare arbitrantur.

55 Cato: Stercus unde facias, stramenta, lupinum, paleas, fabalia ac frondis ilignea*m* quernea*m*. ex segete evellito ebulum, cicutam et 10 circum salicta herbam a*l*tam ulvamque. eam substernito ovibus, *bubus*que frondem putidam. — Vinea si macra erit, sarmenta sua comburito et indidem inarato. idemque: Ubi saturus eris frumentum, oves ibi delectato. 15

56 (7) Nec non et satis quibusdam ipsis pasci terram dicit: segetem stercorant fruges: lupinum, faba, vicia; sicut e contrario: cicer, quia vellitur et quia salsum est, hordeum, fenum Graecum, ervum, haec omnia segetem exurunt et omnia quae velluntur. 20 nucleos in segetem ne indideris. — Vergilius et lino segetem exuri et avena et papavere arbitratur.

57 (8) Fimeta sub diu concavo loco et qui umorem colligat, stramento intecta, ne in sole arescant, palo e robore

---

§ 55: Cato 37, 2. Cato 30. — § 56: Cato 37, 2. 1. Verg. G. I 77. — § 57: Colum. I 6, 22. II 14, 7. 6. Varro r. r. I 38, 3. Cato 29. Colum. II 14, 9.

---

1 suillumque dT. 4 siliquetur *v.* -quet D. -queat d. -quent T. -quę E. 5 uersa *v.* -sae *ll.* 8 facias *P e Catone.* faciat *ll.* fiat *v.a.S.* 9 frondes d *v.a.S.* | iligneam *J.* -nea DE. -nas *v.* iliginea d. 9. 10 querneam *J.* -nea DE. -na d. -nasque *v.* 11 altam *P e Catone.* actam DE. auctam *v.* mactam dT *Brot.* 12 bubusque *S e Catone.* que *ll. om. v.* | frondemque *v.a.S.* 13 uitis *Cato.* | macra erit *H e Catone.* macrauerit *ll.* macruerit *v.* macra fuerit *S.* 13. 14 sua concidito minute et ibidem inarato aut infodito *Cato.* 14. 15 ubi sementim facturus eris, ibi oues delectato *Cato.* 16 et d*v.* est *r.* 17 *dist. ego.* 18. 19 quod uellitur et quod salsum *Cato.* 20 exsugunt *Cato.* 21 nucleos d*v.* -eus D. -eum E. 24 stramenta E.

depacto fieri iubent. ita fore ne innascantur iis serpentes. fimum inicere terrae plurimum refert favonio flante ac luna sitiente. id plerique prave intellegunt a favonii ortu faciendum ac Februario mense tantum, cum id pleraque
5 sata aliis postulent mensibus. quocumque tempore facere libeat, curandum, ut ab occasu aequinoctiali flante vento fiat lunaque decrescente ac sicca. mirum in modum augetur ubertas effectusque eius observatione tali.

10. (9) Et abunde praedicta ratione caeli ac terrae 58
10 nunc de iis arboribus dicemus, quae cura hominum atque arte proveniunt. nec pauciora prope sunt genera; tam benigne naturae gratiam retulimus. aut enim semine proveniunt aut plantis radicis aut propagine aut avolsione aut surculo aut insito aut consecto arboris trunco. nam
15 folia palmarum apud Babylonios seri atque ita arborem provenire Trogum credidisse demiror. quaedam autem pluribus generibus seruntur, quaedam omnibus.

(10) Ac pleraque ex his natura ipsa docuit et in 59 primis semen serere, cum decidens exceptumque terra
20 vivesceret. sed quaedam non aliter proveniunt, ut castaneae, iuglandes, caeduis dumtaxat exceptis; et semine autem, quamquam dissimili, ea quoque, quae aliis modis seruntur, ut vites et mala atque pira. namque his pro semine nucleus, non, ut supra dictis, fructus ipse. et
25 mespila semine nasci possunt. omnia haec tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda, interdumque etiam castaneae.

---

§ 58: Th. H. II 1, 1. Trogus: cfr. Th. H. II 2, 2. — § 59: Colum. IV 33, 2. 4. Verg. Geo. II 15. Th. H. II 2, 4. 5. Th. C. I 8, 1. IV 1, 1. I 9, 1. 16, 12.

---

1 iuuent E. 3 silente *P e Catone.* 9 et TE*J. om. rv.* 10 dicemus D[2]d*v.* -cimus *rH.* 14 aut consecto DE*S.* (*cfr. Theophr.*) in cons- dT*H.* et cons- *v.* 16 proueniret D. | Trogum *om.* D. | deuenisse credidisse E[1]. 21 iuglandes E*v.* ut glandes *r.* | dumtaxat *v.* -xaret *ll.* | et Dd*G.* e E*S.* ex *v.* 22 dissimilia *D.* 24 dictus E. 25 tardo d. 26 interdumque DT*D.* -dum *rv.*

60 (11) Quibusdam natura contra omnino non degenerandi, quoquo modo serantur, ut cupressis, palmae, lauris.
15, 127 sqq. namque et laurus pluribus modis seritur. genera eius diximus. ex his Augusta et bacalis et tinus simili modo seruntur. bacae mense Ianuario aquilonis adflatu siccatae 5 leguntur expanduntur que rarae, ne calefiant acervo. postea
61 quidam f*i*mo ad satu*m* praeparatas urina madefaciunt, alii in qualo pedibus in profluente deculcant, donec auferatur cutis, quae alioqui uligine infestat nec patitur *partum*. in sulco repastinat*o* palmi altitudine vicenae fere acer- 10 vatim *seruntur*, mense Martio. eaedem et propagine*,
62 triumphalis talea tantum. myrti genera omnia in Campania bacis seruntur, Romae propagine. Tarentina*m* Democritus et alio modo seri docet, grandissimis bacarum tusis leviter, ne grana frangantur, ... , eaque intrita 15 reste*m* circumlini atque ita seri. parietem fore . . . densitatis, ex quo virgulae differantur. sic et spinas saep*is* causa serunt, tomice moris spinarum circumlita. pilas autem laurus et myrti inopia a trimatu tempestivum est transferre. 20
63 Inter ea, quae semine seruntur, Mago in nucibus operosus est. amygdalam in argilla molli meridiem spec-

§ 60: Th. H. II 2, 6. — § 61: Pallad. III 23, 2. — § 62: Geop. XI 7, 4. Colum. XI 3, 5. Pallad. I 34, 5. — § 63: Pallad. II 15, 7. 8. 15. Colum. V 10, 12. 13.

1 contra *om.* d. *an* contra natura? 2 quoquo d*v*. quo *r*. | serantur d*v*. seruantur *r*. seruntur *S*. 4 tinus *G*. (*cfr. XV 128*). tpinus E[1]. pinus *rv*. 7 fimo *Verc*. fumo *ll. v*. | satum *G*. -tu *ll*. | paratas E *v. a. G*. | urina *v*. ad urinam (-na D) *ll*. 9 quae D*D*. que d. *om.* E*v*. | uligo *v. a. S*. | infestatur *D*. | patitur partum *ego*. (*an potius* parturire? *cfr. § 135. XVI 101*). patitur *ll*. patitur nasci *v*. panditur *D*. 10 repastinato *v*. -nati *ll*. 11 seruntur *ll. v*. *habent post* propagine; *transposui et dist. ego*. 12 triumphali E. 13 Tarentinam *P coll. XV 122*. -na *ll. v*. 15 *lacunam ego indicavi his fere explendam:* ex aqua farinam misceri: *cfr. Pall. I 34, 5*. | ea quae *D*. 16 restem *Bas*. reste *ll. v*. | pariete E. | *lacunam ind. J*. mirae *expl. Dal*. 16. 17 densitates D. -ate *D*. 17 saepis *v*. -pe D. sepe *r*. (*cfr. § 68*). 21 Mago *v*. magno *ll*. 22 amygdalam d*S*. amygdala (amig- D) *rG*.

tante seri iubet; gaudere et dura calidaque terra, in pingui aut umida mori aut sterilescere; serendas quam maxime falcatas et e novella fimoque diluto maceratas per triduum aut pridie, quam serantur, aqua mulsa; mucrone
5 defigi, aciem lateris in aquilonem spectare; ternas simul serendas, triangula ratione palm*o* inter se distantes; denis diebus adaquari, donec grandescant. iuglandes nuces por- 64
rectae seruntur commissuris iacentibus, pineae nucleis septenis fere in ollas perforatas additis aut ut laurus, quae
10 bacis seritur. citrea grano et propagine, sorba semine et a radice planta et av*ol*sione proveniunt, sed illa in calidis, sorba in frigidis et umidis.

(12) Natura et plantaria demonstravit multarum radi- 65
cibus pullulante subole densa et pariente matre, quas
15 necet: eius quippe umbra turba indigesta premitur, ut in lauris, punicis, platanis, cerasis, prunis. pauc*a*rum in hoc genere rami parcunt suboli, ut ulmorum palmarumque. nullis vero tales pulluli proveniunt nisi quarum radices amore solis atque imbris in summa tellure spatiantur.
20 omnia ea non statim moris est in sua locari, sed prius 66
nutrici dari atque in seminariis adolescere iterumque migrare, qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres, sive arborum quoque, ut hominum, natura novitatis ac peregrinationis avida est, sive discedentes virus
25 relincunt mansuescunt*q*ue tractatu ceu ferae, dum radici avellitur planta.

(13) Et aliud genus simile monstravit, avolsique ar- 67

---

§ 64: Pallad. IV 10, 11. II 15, 2. — § 65: Verg. Geo. II 17. 55. 17. — § 67: Th. H. II 5, 3. Pallad. IV 10, 19.

---

6 palmo *v.* (*cfr. Colum.*) -mas *ll.* -mam *D.* 8 commissuris **d***v.* -ra *r.* 9 abditis *D.* 11 auolsione *v.* auers- *ll.* 13 demonstrauit **d***v.* -aui *r.* 14 qûis **E.** 15 ingesta **E***S.* 16 paucarum *U 314* (*cfr. v. 18* quarum). paucorum *ll. v.* 18 pilluli **E.** 20 sua (*i. e.* tellure) **DE***v.* suo **dT.** *an* suo solo? | locari **T***v.* iocati *r.* 21 nutrici **d***v.* -cis **E.** -risci **D.** 25 mansuescuntque *v.* -cunt ceu *ll.* | radicis *P.* 25. 26 dum —planta *videntur post* relincunt *transponenda esse.* 27 *an* avolsi namque (*vel* quippe)? *cfr. § 65. 96.*

boribus stolones vixere, quo in genere *e*t cum perna sua
avelluntur partemque aliquam e matris quoque corpore
aufer*u*nt secum fimbriato corpore. hoc modo plantantur
punicae, coryli, mali, sorbi, mespilae, fraxini, fici inpri-
misque vites. cotoneum ita satum degenerat. ex eodem 5
68 inventum est surculos abscisos serere. hoc primo saepis
causa factum, sabucis, cotoneo et rubis depactis, mox et
culturae, ut populis, alnis, salici, quae vel inverso surculo
seritur. iam haec ibi disponuntur, ubi libeat esse eas.
quamquam seminarii curam ante convenit dici, quam 10
transeatur ad alia genera.

69 (14) Namque ad id praecipuum eligi solum refert,
quoniam nutricem indulgentiorem esse quam matrem saepe
convenit. sit ergo siccum sucosumque, bipalio subactum,
advenis hospitale et quam simillimum terrae *ei*, in quam 15
transferendae sint, ante omnia elapidatum munitumque ab
incursu etiam gallinacei generis, quam minime rimosum,
70 ne penetrans sol exurat fibras. intervallo sesquipedum
seri — nam si inter se contingant, praeter alia vitia
etiam verminosa fiunt —, sariri convenit saepius herbas- 20
que evelli, praeterea semina ipsa fruticantia supputare ac
71 falcem pati consuescere. Cato et furcis crates inponi
iubet altitudine hominis ad solem recipiendum atque integi
culmo ad frigora arcenda. sic pirorum malorumque semina
nutriri, sic pineas nuces, sic cupressos semine satas et 25
72 ipsas. minimis id granis constat, vix ut perspici quaedam

---

§ 68: [Pallad. III 25, 21]. Th. C. I 1, 4. — § 69: Colum. arb. 1, 4. 5. Cato 46, 1. Colum. V 9, 1. 10, 1. — § 70: Colum. V 10, 7. Cato 46, 2. Colum. V 6, 7. — § 71: Cato 48, 2. 3. Th. C. I 5, 4 (IV 4, 3). Varro I 40, 1.

---

1 et *v.* ut *ll.* *S.* *an* ut ... avellantur, partem plerumque? 3 auferunt **v**. -ant *ll.* *D.* 7 *an* cotoneo, rubis? 8 quae **d***v.* aquae **r**. 9 haec ibi **E** (*cfr. § 5. XVI 195*). helbi **D**. eae ibi **d** (?) *v.* hae ibi *S.* 10 quamquam *ll. dist. ego. cfr. XVIII 125.* quamobrem *v.* 15 ei *ego. cfr. Cato. om. ll. v.* 16. 17 ab incursu **D** *D.* -sum **dT**. ad incursum **E***v.* 19 alia **D**[2]**dT***v.* aha **D**[1]. ea ali **E**. 20 uermiosa **d** *v. a. C.* | *ante* sariri *habent* ideo **E***v.* *dist. ego.*

possint, non omittendo naturae miraculo e tam parvo gigni arbores, tanto maiore tritici et hordei grano, ne quis fabam reputet. quid simile origini suae habent malorum pirorumque semina? his principiis respuentem securis
5 materiem nasci, indomita ponderibus inmensis prela, arbores velis, turribus murisque inpellendis arietes! haec est naturae *v*is, haec potentia. super omnia erit e lacrima nasci aliquid, ut suo loco dicemus. 19, 162. 21, 24
Ergo e cupresso femina — mas enim, ut diximus, (16, 140) 73
10 non gignit — pilulae collectae quibus docui mensibus 60 siccantur sole, ruptaeque emittunt semen formicis mire expetitum, ampliato etiam miraculo tantuli animalis cibo absumi natalem tantarum arborum. seritur Aprili mense, area aequata cylindris aut v*o*lvi*cu*lis, densum, terraque
15 cribris superincernitur pollicis crassitudine. contra maius 74 pondus attollere se non valet torqueturque sub terra. ob hoc et pavitur vestigiis. le*n*iter rigatur a solis occasu in trinis diebus, ut aequaliter bibat, donec erumpant. differuntur post annum dodrantali filo, custodita temperie, ut
20 viridi caelo serantur ac sine aura. mirumque dictu, periculum eo tantum die est, si roravit quantulumcumque imbr*i*s, aut si adflavit. de reliquo tutae sunt perpetua securitate aquasque postea odere. et zizipha grano serun- 75

---

§ 72 extr.: Th. H. II 2, 1. — § 73: Geop. XI 5, 5. Cato 48, 1. 2. 151, 3. — § 74: Cato ibid. 28, 1. Th. H. II 7, 1 (cfr. Plin. XVI 76). — § 75: Pallad. V 4, 1. II 15, 20. X 14, 3. III 25, 32. V 5, 2. Colum. V 6, 8.

---

1 omittendum . . . miraculum **dTE** *v.a.G. cfr. XVI 170.* | e tam *G.* etiam *ll.* ex tam *v.* 5 prela **d***v.* preda **E**. praeda **D**.
5. 6 arbores *v.* -ris **DE***D.* -ribus **d**. 6 hoc **E**. 7 naturaé uis *C.* -ra eius *ll.v.* 10 *an* docuimus*?* 14 uoluiculis *ego.* uuluoalis **Df**. uulgo alis **dT**. uulgiualis **E**[1]. ualgi- **E**[2]. uolgiolis *v.* pauiculis *U 315.* (*cfr. Cato 91. 129. Colum. XI 3, 34*).
15 superincernitur **DdT***S.* supercern- **E***v.* | maius **D**[2]*D.* mans **D**[1]. mas/// **d**. immane **E***v.* 17 pauitur **Df***H.* patitur *r.* parcitur *v.* | leniter *v.* (*cfr. Cato 151, 3*). leuiter *ll. S.* | rigatur **d***v.* lig- *r.* 18. 19 deferuntur *P.* 21 quantulacumque **Df**.
22 imbris *ego.* imbres **Ddf**. imbrem **E***v.* 23 odere **E**[2] *Verc.* uidere **Dd**. odore **E**[1]*v.*

tur Aprili mense. tubures melius inseruntur in pruno
silvestri et malo cotone*o* et in calabrice. ea est spina
silvestris; quaecumque optime et myxas recipit; utiliter et
sorbos.

11. Plantas ex seminario transferre in aliud, prius- 5
quam suo loco ponantur, operose praecipi arbitror, licet
translatione folia latiora fieri spondeant.

76 (15) Ulmorum, priusquam foliis vestiantur, samara
colligenda est circa Martias kalendas, cum flavescere incipit.
dein, biduo in umbra siccata, serenda densa in ref*r*acto, 10
terra super minuta incribrata crassitudine, qua in cupressis.
pluviae si non adiuvent, rigandum. differendae ex arearum
venis post annum in ulmaria intervallo pedali in quam-
77 que partem. Ati*ni*as ulmos autumno serere utilius, quia
carentes semine plantis seruntur. in arbustum quinquennes 15
sub urbe transferunt aut, ut quibusdam placet, quae vice-
num pedum esse coeperunt. sulco, qui novenarius dicitur,
altitudine pedum III, pari latitudine et eo amplius circa
positas pedes terni undique e solido adaggerantur. arulas
id vocant in Campania. intervalla ex loci natura sumun- 20
78 tur. rariores serendas in campestribus convenit. populos
et fraxinos, quia festinantius germinant, disponi quoque
maturius convenit, hoc est ab idibus Februariis, plantis
et ipsas nascentes. in disponendis arboribus arbustisque

§ 76: Colum. V 6, 6. — § 77: Colum. V 6, 9. 10. 12. arb. 16, 3. Th. H. II 5, 6.

1 tuberes **d***v*. tubes **E**^{2}. tubescere **E**^{1}. 2 cotoneo *v*. -onea **E**. -one **d**. cotinne **D**. | et *om*. **E**. 3 quacumque **E**. 5 in **d***v*. m **D**. *om*. **E**. 10 refracto *v*. refacto **DE**. arefacta **dT**. area facta *Schneider, sed cfr. Colum. V 6, 6 cum XI 2, 60.* 11 qua *CFWMüller p. 18*. quae *ll. v.* 12 deferendae **TE***v*. disse- *G*. 14 Atinias *ego coll. XVI 72. 108 et Colum V 6, 9.* maritas *ll. v.* 15 carentes **T** *U 316*. -ente *ll.* -ent *v*. | *post* semine *habent* nam (non **dTf**) ut e *ll. S.; eieci ut ex iterato* semine *orta*. nam et eae *D*. nam eae e *v*. 16 transferuntur **f** *v.a.Bas.* 18 III *ego*. trium *ll. v. nonne* ternorum? | latitudine *v*. altit- *ll. om.* **d**^{1}. 19 terni **D**^{2}*v*. sterni *r*. 20 ex loci *v*. sex luci *ll.* 21 rariores **dTf***H*. ariores **D**^{1}**E**. aridiores **D**^{2}*v*. | populos **D**^{1}**d***v*. -lus *r*. 22 fraxinos **d***v*. -nus *r*.

ac vineis quincunc*i*alis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et aspectu grata, quoquo modo intueare, in ordinem se porrigente versu. populos eadem ratio semin*e* quae ulmos serendi, transferendi quo-
5 que e seminariis eadem et silvis.

(16) Ante omnia igitur in similem transferri terram 79 aut meliorem oportet, nec ex tepidis aut praecocibus in frigidos aut serotinos situs, ut neque ex his in illos; praefodere scrobes ante; si fieri possit, tanto, donec pingui
10 caespite obducantur. Mago ante annum iubet, ut solem 80 pluviasque conbibant, aut, si id condicio largita non sit, ignes in mediis fieri ante menses duos, nec nisi post imbres in his seri, altitudinem eorum in argilloso aut duro solo trium cubitorum esse in quamque partem, in pr*o*nis
15 palmo amplius, iubetque caminata fossura ore conpressiore *esse*, in nigra vero terra duo cubita et palmum quadratis angulis eadem mensura. Graeci auctores consentiunt non altiores quino semipede esse debere nec latiores II pedibus, nusquam vero semisquipede minus altos. quo-
20 niam in umido solo ad vicina aquae perveniat*ur*, Cato,

§ 79: Pallad. III 9, 5. Th. H. II 5, 1. C. III 5, 2. (Colum. arb. 20, 2). Colum. III 5, 2. 9, 7—9. Th. C. III 4, 1. — § 80: Colum. V 5, 1. 2. 10, 2. arb. 19, 1. 16, 2. 4, 3. V 9, 7. 10, 3. (III 13, 8). V 10, 4. arb. 4, 3. 19, 2. Xenoph. Oecon. 19, 5. 7. Colum. III 13, 7. 8. (Th. H. II 5, 2).

1 quincuncialis *v*. -unculis d. quisuncalis E. quinsonoalis D. 2 quoquo dTf*H*. que quo *r*. quocumque *v*. 3 populos dT*S*. -lus *r*. -lis *v*. 4 semine *v*. -na DE. -nandi dT. | quae d*S*. qua *rv*. 8 aut d*v*. et *r*T*S*. | ex his d*S*. exiit *r*. ex iis *v*. 9 ante *ll. v*. *an* ante aliquanto? (*Theophr*. ὡς πλείστου χρόνου *et* ἐκ πολλῶν). | tanto donec D*v*. tanto prius donec E*G*. tanto prior nec d. 10 magno E. 11 largita *om*. dT. *cfr. Colum. V 9, 7.* 12 mediis DdT*D*. -ios E*S*. -io *v*.
14 *post* cubitorum *Petavius suspicatus est lacunam esse, his fere explendam:* latitudinem duorum. | pronis *H coll. Colum.* pruinis DTE. prumis d. prunis *v*. 15 iubetque *ego*. et ubique *ll. v*. | conpressiore esse in *ego*. -iores (*S*. -iore d*v*). sint *ll. v*. 17 *dist. J.* 18 II *ego*. duobus *ll. v*. 19 semisquipede d*S*. -dem *r*. 20 *dist. ego*. | aquae d*v*. quae D. quęque E. | perueniatur *ego*. -iat *ll. v*. (*cfr. § 193. IV 94. VI 52*).

81 si locus aquosus sit, latos pedes ternos in faucibus imosque palmum et pedem, altitudine IIII pedum, eos lapide consterni aut, si non sit, perticis salignis viridibus, si neque hae sint, sarmentis, ita ut in altitudine*m* semipe*s* detrahatur. nobis adi*ci*endum videtur ex praedicta arborum 5 natura, ut altius demittantur ea, quae summa tellure gaudent, tamquam fraxinus, olea. haec et similia quaternos pedes oporteat demitti. ceteris altitudinis pedes terni s*u*ffecerint. *est innoxium adradi partes, quae se nudaverint.* Excide radicem, inquit, istam, Papirius Cursor im- 10 perator, ad terrorem Praenestinorum praetoris destringi 82 securi *i*uss*a*.* testas, aliqui lapides rotundos subici malunt, qui et contineant umorem et transmittant, non i*d*em planos facere et a terreno arcere radicem existimantes. glarea substrata inter utramque sententiam fuerit. 15

83 Arborem nec minorem bima nec maiorem trima transferre quidam praecipiunt, alii cum manum conpleat, Cato crassiorem V digitis. non omisisset idem, si a*t*tineret, meridianam caeli partem signare in cortice, ut translat*ae*

§ 81: Cato 43. (Colum. arb. 20, 3). Th. C. III 4, 2. H. II 5, 1. Colum. V 9, 7. Th. C. III 8, 1. Liv. IX 16, 17. 18. — § 82: Aristot. de invent. 6. Colum. arb. 4, 4. 5. Th. C. III 6, 5. 4, 3. Verg. Geo. II 348. Colum. III 15, 3. 4. arb. 17, 2. V 9, 9. Pallad. III 18, 5. — § 83: Cato 45, 3. (Pallad. III 25, 2). Colum. V 9, 10. Cato 28, 2. Verg. Geo. II 269 (Th. H. II 5, 3). Colum. V 6, 20. 9, 8. 10, 7. arb. 17, 4.

an potius exciderunt ante quoniam *haec fere:* fodiendum autem in sicco tantum*? cfr. Xenoph. Oecon.* 1 latos *G.* latus *ll.* 1. 2. imisque **E***v.a.G.* | IIII *ego.* quattuor *ll. v.* 4 altitudinem *v.* -ne **Ef**. -ni **D**. -nis **d**. | semipes detrahatur *J.* -pede trahatur *ll.* 5 adiciendum *v.* adiuuendum **DE**. -ntum **d**. 6 ea quae **d***v.* aquae *r.* 8 oporteat **Dd**. -tet **E***v.* | dimitti **E***v.* 8. 9 terni suffecerint *D.* ternis (-ni **d**. -nos *v*) effecerint *ll. v.* | est innoxium — nudaverint *post* securi iussa *habent ll. v. transposui ego.* | est **D**[2]. esti *r.* et est *J.* | adradi **DE***D.* abradi **d***v. cfr. § 115. 138. Colum. IV 29, 9. arb. 8, 2.* 12 securi iussa *J.* securius set (sed **D**[2]) *ll.* | testas *om. v. a. H.* | aliqui, aliqui *J.* aliqui vel *S. sed cfr. Müller de stilo Plin. p. 91.* 13 idem *ego.* item *ll. v.* 15 glarea **E***v.* gloria *r.* 16. 17 transferri **d** *v. a S.* 17 annum **d** *v. a. D.* 18 attineret *G.* absti- *ll. v.* 19 translatae *S.* -lat **DE**. -latis **dT**. -lata *v.*

isdem et adsuetis statuerentur horis, ne aquiloniae meridianis oppositae solibus finderentur et algerent meridianae aquilonibus. quod e diverso adfectant etiam quidam in 84 vite ficoque, permutantes in contrarium. densiores enim 5 folio ita fieri magisque protegere fructum et minus amittere, ficumque sic etiam scansilem fieri. plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, ignari fissuris nimii vaporis opponi. id quidem in horam 85 diei quintam vel octavam spectare maluerim. aeque latet 10 non neglegendum, ne radices mora inarescant neve a septentrionibus aut ab ea parte caeli usque ad exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certe non adversae his ventis radices praebeantur, propter quod emoriuntur ignaris causae agricolis. Cato omnes ventos et 86 15 imbrem quoque in tota translatione damnat. et ad haec proderit quam plurimum terrae, in qua vixerint, radicibus cohaerere ac totas *cum* caespite circumligari, cum ob id Cato in corbibus transferri iubeat, procul dubio utilissime. *qui* quidem summam terram contentus est subdi. 20 quidam punicis malis substrato lapide non rumpi pomum in arboribus tradunt. radices inflexas poni melius; arborem ipsam ita locari, ut media sit totius scrobis, necessarium. ficus si in scilla — bulborum hoc genus est — 87 seratur, ocissime ferre traditur pomum neque vermiculationi obnoxium, quo vitio carent *et* reliqua poma similiter

§ 84: Th. H. II 6, 12. C. III 5, 2. Colum. III 9, 7. — § 85: cfr. Plin. XVIII 334. Colum. V 6, 19. — § 86: Cato 28, 1 (*cfr.* Cato 61, 2, *ubi* plurima cum terra *scribendum videtur*). Colum. V 9, 8. Cato 28, 1. 2. (Colum. V 6, 21). Colum. V 10, 16. Pallad. IV 10, 2. — § 87: Th. H. II 5, 5. (C. V 6, 10). Pallad. IV 10, 25. Th. C. V 9, 4. Cato 28, 2. (Colum. V 6, 13. Th. C. III 5, 5).

1 statuerentur **T***S.* -eretur *ll. v.* | horis **d***G.* oris *r***T***v.* 6 ficumque **d***v.* -mue *r.* 10 a *om.* **Dd.** 17 cum *ego. om. ll. v. cfr. Colum. V 9, 8. an* totos caespites*?* 19 qui quidem *ego.* quidem **DTE***v.* idem **d** (?) *P.* qui idem *D.* 23 si in scilla **T** *Verc.* in ficilia (in fic- **D**[1]) *ll.* | est **d***v. om.* **D.** esse **E.** | 24 ratur **E.** seritur *v. a. G.* 25 et *ego. om. ll. v.*

sata. radicum *fil*is magnam adhibendam curam, ut exemptas appareat, non evolsas, quis dubitet? qua ratione et reliqua confessa omittimus, sicuti terram circa radices festuca *c*ospissandam, quod Cato primum in ea re esse censet, plagam quoque a trunco oblini fimo et foliis prae- 5 ligari praecipiens.

88 **12.** (17) Huius loci pars est ad intervalla pertinens: quidam punicas et myrtos et lauros densiores seri iusserunt, in pedibus tamen novenis, malos amplius paulo, vel magis etiam piros magisque amygdalas et ficos. qu*am*- 10 *quam* optime diiudica*b*it ramorum amplitudinis ratio locorumque; et umbrae cuiusque arboris, quoniam has quoque observari oportet. breves sunt quamvis magnarum arborum, *cum* ramos in orbem circina*n*t, ut in malis pirisque; eaedem enormes cerasis, lauris. 15

89 (18) Iam quaedam umbrarum proprietas: iuglandum gravis et noxia, etiam capiti humano omnibusque iuxta satis. necat gramina et pinus, sed ventis utraque resistit, quoniam et protecta vinearum ratione egent. stilicidia pinus, quercus, ilicis ponderosissima, nullum cupressi, 20 umbra minima et in se convoluta. ficorum levis, quam- 90 vis sparsa, ideoque inter vineas seri non vetentur. ulmorum lenis, etiam nutriens, quacumque opacat. Attico haec quoque videtur e gravissimis, nec dubito, si emittantur in ramos; constrictae quidem illius noxiam esse 25

§ 88: Th. H. II 5, 6. — § 89: (Varro I 16, 6. Pall. XII 7, 9).

1 filis *ego. cfr. XVI 128.* eius *ll. v. del. P.* 3 confesse **E**. 4 festuca cospissandam (consp- *P*) *D cum P.* festugato (-ucato *v.* fistucato **d** *C*) spissandam *ll. v.* 9 tamen *ll. v. an* tantum*?* 10 ficos **TE**^{1}*S.* ficus *rv.* 10. 11 quamquam *ego* (*mutata distinctione*). $\overline{\text{qm}}$ **Dd**. q$\overline{\text{uo}}$ **E**. quod *v. del. S.* quod iam *D.* 11 diiudicabit *v.* -cauit *ll. an* id diiudicabit*?* 14 cum *ego. om. ll. D U 318.* quae *v.* | ramis *D.* | circinant *ego.* -nent *v.* -nat **D**^{2}**d**. cercineat **E**. -nat **D**^{1}. circinatis *D.* -nantium *U 318.*
15 eadem **E** *v. a. Verc.* 16 iuglandium **d** *v. a. D.* (*item § 91*). 19 proiecta *D cum Dal. sed cfr. XVI 35.* | egent **d** *v.* aegent *r.* augent (*iunctum cum* stilicidia) *D.* 20 nulla compraessi **D**^{2}. 21 lenis **f**. 23 levis *v. a. H.* 25 illius **E**^{1}*S.* ullius **DE**^{2}*G.* mollius **d**.

non arbitror. iucunda et platani, quamquam crassa. licet
gramini credere non *sub* alia laetius operienti tor*o*s. populo
nulla ludentibus foliis, pinguis alno, sed pascens sata.
vitis sibi sufficit, mobili folio iactatuque crebro solem 91
5 umbra temperans, eodem gravi protegens in imbre. om-
nium fere levis umbra, quorum pediculi longi. non fasti-
dienda haec quoque scientia atque non in ultimis ponenda,
quando satis quibusque umbra aut nutrix aut noverca est.
iuglandum quidem pinorumque et picearum et abietis
10 quaecumque attingere non dubie venenum.

(19) Stilicidii brevis definitio est: omnium, quae pro- 92
iectu frondis ita defenduntur, ut per ipsas non defluant
imbres, stilla saeva est. ergo plurimum intererit hac in
quaestione, terra, in qua seremus, in quantum arbores
15 quasque alat. iam per se colles minora quaerunt inter-
valla. ventosis locis crebriores seri conducit, olea*m* tamen 93
maximo intervallo, de qua Catonis Italica sententia est
in XXV pedibus, plurimum XXX seri. sed hoc variatur
locorum natura. non alia maior in Baetica arbor, in Africa
20 vero — fides penes auctores erit — miliarias vocari mul-
tas narrant a pondere olei, quod ferant annuo proventu.
ideo LXXV pedes Mago intervallo dedit undique aut in
macro solo ac duro atque ventoso, cum minimum, XLV. 94
Baetica quidem uberrimas messes inter oleas metit. illam
25 inscientiam pudendam esse co*n*ve*n*iet adultas interlucare
iusto plus et in senectam praecipitare aut, ut plerumque
ipsis, qui posuere, coarguentibus imperitiam suam, totas

§§ 92. 93: Th. H. II 5, 6. C. III 7, 2. Cato 6, 1. (Colum. V 9, 7).

2 gramina E *U 319.* | non sub *ego. cfr. XIX 156. Pliniana p. 32.* non soli *ll. v.* soli non *U 319.* non solum *Müller emend. III 18.* | haud alia *v. a. D.* | operienti E. -imenti d. -iente D*v.* | toros *v. cfr. XXII 76.* -rus *ll.* -ris *Müller l. l.* 10 attigere d*v. a. S.* 14 *an* in quantum intervallum? 16 oleam *ego.* olea *ll. v.* 18 pedes *Cato 6, 1.* | plurimum DE*D.* minimum, plurimum d(?)*v.* 19 alia d*v.* alio *r.* 25 inscitiam *v. a. H.* | conueniet *v.* cum (com D[2]) uehi et *ll.* | interlucare *G.* -uctare *ll. v.* 26 ut *om.* d*v. a. S.*

excidere. nihil est *foe*dius agricolis quam *ge*stae rei po*e*-*ni*tentia, multo iam ut praestet laxitate delinquere.

95 **13.** (20) Quaedam autem natura tarde crescunt, et in primis semine tantum nascentia et longo aevo durantia. at quae cito occidunt, velocia sunt, ut ficus, punica, 5 prunus, malus, pirus, myrtus, salix, et tamen antecedunt divitiis. in trimatu enim ferre incipi*unt*, ostendentes et ante. ex his lentissima est pirus, ocissima omnium cypirus et pseudoc*y*pirus frutex. protinus enim floret semenque perfert. omnia vero celerius adolescunt stolonibus 10 ablatis unamque in stirpem redactis alimentis.

96 (21) Eadem natura et propagines docuit. rubi namque curvati gracilitate et simul proceritate nimia defigunt rursus in terram capita iterumque nascuntur ex sese repleturi omnia, ni resistat cultura, prorsus ut possint videri 15 homines terrae causa geniti. ita pessima atque execranda res propaginem tamen docuit ac viviradicem. eadem autem natura et *h*ederis. Cato propagari praeter vitem tradit ficum, oleam, punicam, malorum genera omnia, laurus, pruna, myrtum, nuces abellanas et Praenestinas, pla- 20 tanum.

97 Propaginum duo genera: ramo ab arbore depresso in scrobem IIII pedum quoquo et post biennium amputato

§ 94 extr. cfr. Colum. I 8, 14. — § 95: § 59. Th. C. I 8, 1. Colum. arb. 20, 2. Verg. Geo. II 57. Varro I 41, 4. Th. C. I 8, 4. — § 96: Th. H. III 18, 4. Cato 133, 2. 4. (52, 2). — § 97: Cato 51. 133, 3. Colum. arb. 7, 2. Cato 51.

1 foedius *v.* fidius *ll.* | gestae *v.* castae *ll.* 1. 2 poenitentia *v.* potentia *ll.* 2 laxitate d*v.* -tati *r.* | delingere D. 3 naturae D[2]. natorae D[1]. 6 pirus d*v.* pinus *r.* 7 diuitis D*D.* | incipiunt *v.* -pit *ll.* 7. 8 ostendens stante DE. 9 pseudocypirus *C.* -capirius *ll. v.* 10 profert d*v. a. S.* 14. 15 replentur d. 17 uiuiradicem T*G.* uirira- D. uiridem ra- *r.* 18 natura et hederis *S.* naturae (-re D[1]E. -ra D[2]) tederis *ll.* -ra est hederis *v.* 19. 20 lauros dT. laurum *v. a. S e Catone.* 20 pruna *J.* -nam *ll.* -num *S e Catone.* -nos *v. del. P.* | syrtus Dd. myrtus *v.* -tos *C.* 23 quoquo d *Verc.* quoque *rv. an* quoquoversus *vel* undique*?* | post biennium D[2]*v.* postennium *r.*

flexu plantaque translata post trimatum, quas si longius ferre libeat, in qualis statim aut vasis fictilibus defodere propagines aptissimum, ut in his transferantur. alterum 98 genus luxuriosius, in ipsa arbore radices sollicitando tra-
5 iectis per vasa fictilia vel qualos ramis terraque circumfartis, atque hoc blandimento inpetratis radicibus inter poma ipsa et cacumina — in summa etenim cacumina hoc modo petuntur audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi — eodem quo supra biennii spatio ab-
10 scisa propagine et cum quasillis sata. Sabina herba propagine seritur et avolsione; tradunt faece vini aut e parietibus latere tuso mire ali. iisdem modis rosmarinum seritur et ramo, quoniam neutri semen, rhododendrum propagine et semine.

15 **14.** (22) Semine quoque inserere natura docuit raptim 99 avium fame devorato solidoque et alvi tepore madido cum fecundo fimi medicamine abiecto in mollibus arborum lecticis et ventis saepe translato in aliquas corticum rimas, unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauru, lau-
20 rum in ceraso et bacas simul discolores. tradunt et monedulam condentem semina in thensauros cavernarum eiusdem rei praebere causas.

(23) Hinc nata inoculatio sutoriae simili fistula ape- 100 riendi in arbore oculum cortice exciso semenque inclu-
25 dendi eadem fistula sublatum ex alia. in ficis et malis haec fuit inoculatio antiqua. Vergiliana quaerit sinum in nodo germine expulsi corticis gemmamque ex alia arbore includit.

§ 98: Cato 133, 3. 52, 1. Pallad. III 10, 6. 7. Geop. XI 16. — § 99: (Th. C. II 17, 4. V 4, 5). — § 100: Verg. Geo. II 74 sq.

1 quas si **d**v. quasi r. 4 luxoriosum **E**. 4. 5 circumfartis **dT**H. -mpartis r. -mpactis v. 7 cacuminum summa **dT**. 8 *dist. ego.* | ingenio *ll. cfr. XV 49. an* inuento? 10 quasillis *S.* quas illis **E**. qua illis r. qualis illis v. 17 *fortasse* e mollibus. *an potius* in mollitias arborum vel ventis? 18 uentis **d**v. -ti **E**. ueti **D**. 25 et *U 321.* hoc et *ll.* autem et v. 27 germine **dE**v. gemine **D**. gemmae *C. cfr. Colum. V 11, 3.*

101 Et hactenus natura ipsa docuit, (24) insitionem autem casus, magister alius et paene numerosior, ad hunc modum: agricola sedulus casam saepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen subdidit ex hedera. at illae vivaci morsu adprehensae suam ex alien*a* fecere vitam, 5 apparuitque truncum esse pro terra. aufertur ergo serra
102 aequaliter superficies, levigatur falce truncus. ratio postea duplex, et prima inter corticem lignumque inserendi. timebant prisci truncum findere, mox inforare ausi medio ipsique in eo medullae calamum imprimebant, unum inseren- 10 tes, neque enim plures capiebat medulla. subtilior postea ratio vel senos ad*di*, mortalitati eorum et numero, per media trunco leniter fisso cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decisus descendat in rimam calamus. 15

103 Multa in hoc servanda: primum omnium, quae patiatur coitum talem arbor et cuius arboris. varie quoque et non isdem in partibus subest omnibus sucus. vitibus ficisque media siccior*a* et e summa parte conceptus; ideo illinc surculi petuntur. oleis circa media sucus, inde et 20
104 surculi; cacumina sitiunt. facillime coalescunt quibus eadem corticis natura quaeque pariter florentia eiusdem horae cognationem sucorumque societatem habent. lenta res, quotiens umidis repugnant sicca, mollibus corticum duri. reliqua observatio, ne fissura in nodo fiat — re- 25 pudiat quippe advenam inhospitalis duritia —, ut in parte nitidissima, ne longior multo tribus digitis, ne obliqua,

---

§ 101: Th. C. I 6, 1. Colum. V 11, 3. 4. 6. 7. — § 102: Colum. V 11, 1. Verg. Geo. II 78 sq. — § 104: Colum. V 11, 1. 12. Th. C. I 6, 2. Verg. Geo. II 78. Colum. V 11, 3. 10. 4. 7. IV 29, 9.

---

5 aliena *Hack.* -eno *ll. v.* 9 inforare dE*v*. inperare D. | ausi d*v*. aut si *r*. 12 addi *ego.* adici DE*S.* adiicit d(?)*v*. | *dist. Müller emend. III 19.* | numero succurrere persuasa *v. a. D.* 17 arboris calamus *v. a. S.* 19 sicciora *v*. -iore *ll.* | e *om.* d. 20 media fE*H*. -ias *rv*. 21 surculi d*v*. -lis *r*. 23 cognationem D*BS*. gigna- *rv*. germina- *C*. 24 res Dd*v*. res est E*C*. 25 dura *Brot. ex ed. princ.*

ne tralucens. Vergilius e cacumine inseri vetat, cei- 105
tumque est ab umeris arborum orientem aestivum spectantibus surculos petendos, et e feracibus et e germine novello, nisi vetustae arbori inserantur; ii enim robustio-
5 res esse debent. praeterea ut praegnates, hoc est germinatione turgentes et qui parere illo speraverint anno, bimi utique nec tenuiores digito minimo. inseruntur au- 106
tem et inversi, cum id agitur, ut minor altitudo in latitudinem se fundat. ante omnia gemmantes nitere conve-
10 niet; nihil usquam ulcerosum aut retorridum spei favet. medulla calami commissurae in matre ligni corticisque iungatur, id enim satius quam foris cortici aequari. calami exacutio medullam ne nudet, tamen tenui fistula detegat. fastigatio levi descendat cuneo tribus non ampliore digitis,
15 quod facillime contingit tinctum aqua radentibus. ne ex- 107
acuatur in vento, ne cortex a ligno decedat alterutri. calamus ad corticem usque suum deprimatur. ne luxetur, dum *d*eprimitur, neve cortex replicetur in rugas. ideo lacrimantes calamos inseri non oportet, non, Hercules,
20 magis quam aridos, quia illo modo labat umore nimio cortex, hoc vitali defectu non umescit neque concorporatur. id etiam religionis servant, ut luna crescente, ut 108
calamus utraque deprimatur manu. et alioqui hoc in opere duae simul manus minus nituntur, necessario tempera-
25 mento. validius demissi tardius ferunt, fortius durant,

§ 105: Verg. Geo. II 78. Colum. V 10, 6. arb. 20, 1. V 11, 3. 9. Pallad. III 17, 4. Th. C. I 6, 3. 4. III 5, 1. — § 106: Colum. V 11, 7. 5. (Pallad. III 17, 5). Th. C. I 6, 7. Colum. IV 29, 9. — § 107: Th. C. I 6, 8. 5. — § 108: Colum. V 11, 2. Pallad. III 17, 4.

4 uetustae d*v*. -state *r*. -stati *S*. | arboris D*S*. | ii E[2]*v*. id *r*. 5. 6 germinatione dT*v*. *cfr. Colum. V 11, 3.* gemina- *r*. gemma- *G*. 8. 9 latitudinem *v*. alti- *ll*. 10 aut retorridum *v*. aut ore to- d. auctore to- *r*. | *dist. D*. 11 si in matre *v. a. D*. 12 cortici d*v*. -cis *r*. 13 tenui tamen d *v. a. S*. *an* tantum tenui? 14 fastigio d. | cuneo d*v*. cum eo *r*. 15. 16 exacuatur *G*. exaquatur DE. -uetur d. 16 decidat d*v. a. G*. 17 laxetur dT*v. a. G*. 18 deprimitur *v*. rep- *ll*. 21. 22 concorporatur D*C*. -rat *rv*.

contraria ex diverso. ne hiscat nimium rima laxeque capiat, aut ne parum et exprimat aut conpressum necet;
109 hoc maxime cavendum in praevalide accipientis trunco. *ut* media fissura relinquat*ur*, quidam vestigio fissurae falce in truncis facto salice praeligant marginem ipsum, postea 5
cuneo findunt continente vinculo libertatem dehiscendi. — (quaedam in plant*ar*io insita eodem die transferuntur). — si crassior truncus inseratur, inter corticem et lignum inseri melius, cuneo optime osseo, cort*ex* *ne* rumpatur,
110 laxato. cerasi libro dempto finduntur. hae solae et post 10
brumam inseruntur. dempto libro habent veluti lanuginem, quae si conprehendit insitum, putrefacit. *v*inc*u*lum cuneo adact*o* utilissime adstringitur. inserere aptissimum, quam proxime terrae patiatur nodorum truncique ratio.
111 eminere calami VI digitorum longitudine non amplius debent. 15
C a t o argillae vel cretae harenam fimumque bubulum admiscet atque ita usque ad lentorem subigi iubet idque interponi et circumlini. ex iis, quae commentatus est, facile apparet illa aetate inter lignum et corticem nec alio modo inserere solitos aut ultra latitudinem II digito- 20
rum calamos demittere. inseri autem praecipit pira ac mala per ver et post solstitium diebus L *et* post vinde-
112 miam, oleas autem et ficos per ver tantum, luna sitiente,

§ 109: Pallad. III 17, 3. Colum. IV 29, 9. (V 11, 7. 4). — § 110: Pallad. XI 12, 5. Colum. V 11, 5. — § 111: Cato 40, 2. 3. — § 112: Cato 41, 1. 40, 1. (28.) 40, 4. Colum. V 11, 6. Th. C. I 6, 7.

1 rima *v.* prima *ll.* 2 et *ll. G. del. v.* ut *D.* 3 praecauendum **d** *v. a. S.* | in **Dd**[1]**E***J.* ne in **d**[2]**T.** ut *v.* | *dist. ego.* 4 ut *ego.* in *ll. v.* | *an* modica? | relinquatur *v.* -quant *ll. S. de dictione cfr. Colum. IV 29, 16 et V 11, 7.* | quidem **dE.** | falce **d***v.* -cem *r.* 6 cuneo *J.* -eos *ll. v.* | figunt *v. a. J.* 7 plantario *v.* -tatio *ll.* 9 cortex ne *ego.* cortice *ll. J.* ne cortice *v. cfr. Colum. V 11, 4.* 10 finduntur **d***v.* fund- *r.* 12 comprehenderit **d.** | putrefacit. uinculum *Schneider ad Colum. IV 29, 10.* putrefacito incolume **DE.** -cit incolume (-mi *v*) **d** *H.* 13 adacto *Schneider l. l.* -tum *ll. v.* 14 proximum **d** *v. a. S.* 15 calami sex **d***v.* -mi se **D.** -mis e ī **E.** 21 demittere **d***v.* dim- *r.* 22 per solstitium *S e Catone 40, 1.* | et post *H.* post *ll. v.* et per *S.* 23 silente *P e Catone 40, 1.*

[hoc est sicca] praeterea post meridiem ac sine vento austro. mirum quod non contentus insitum munisse, ut dictum est, et caespite ab imbre frigoribusque protexisse 111 ac mollibus bifidorum viminum fasc*ii*s, lingua bubula —
5 herbae id genus est — insuper optegi iubet eamque inligari opertam stramentis. nunc abunde arbitrantur paleato luto sarcire *et* libro II digitos insito exstante. verno in- 113 serentes tempus urguet, incitantibus se gemmis praeterquam in olea, cuius diutissime oculi parturiunt, minimum-
10 que suci habet sub cortice, qui nimius insitis nocet. punica vero et ficum qua*e*que alia sicca sunt recrastinare minime utile. pirum vel florentem inserere licet et in 114 Maium quoque mensem protendere insitiones. quod si longius adferantur pomorum calami, rapo infixo*s* optime
15 custodire sucum arbitrantur, servari inter duos imbrices iuxta rivos vel piscinas utrimque terra obstructos, **15.** vitium vero in scrobibus siccis stramento opertos ac deinde terra obrutos, ut cacumine exstent.

(25) Cato vitem tribus modis inserit: praesectam findi 115
20 iubet per medullam, in eam surculos exacutos, ut dictum 106 est, addi, medullas iungi. altero, si inter se vites contingant, utriusque in obliquum latere contrario adras*o* iunctis medullis colligari. tertium genus est terebrare vitem in obliquum ad medullam calamosque addere longos
25 pedes binos atque ita ligatum insitum intritaque inlitum operire terra calamis subrectis. nostra aetas correxit, ut 116

---

§ 113: Th. C. I 6, 5. 8. — § 114: (Pallad. III 25, 7. — Geop. X 75, 22). Colum. IV 29, 8. — § 115: Cato 41, 2. 3. 4. — § 116: Colum. IV 29, 16. 4. 6. arb. 8, 1. (Geop. IV 12). IV 29, 10. arb. 8, 3. Th. C. I 6, 8.

---

1 *uncos posuit D. cfr. XVII 57.* 4 fasciis *J.* fasces *ll.* fascibus *v.* 7 farcire d*Dal.* farcire *rv.* fasciare *J.* | et libro *ego.* libro *ll. v.* -ros *C.* plagam vincire libro *coni. S.* | duos *ll. v.* quattuor digitis *Colum. V 11, 6.* 11 quaeque *Brot. e Theophr.* quamque *ll.* quamquam (alias) *v* | procrastinare *coni. Dal.* 13 insitionem d *v. a. S.* 14 infixos *v.* -xo *ll.* 18 exstent *Duker ad Liv. 42, 2.* existent DE. -tant d *v. a. S.* 21 iungi d*v.* iunci *r.* | altero si d *Verc.* -ros *r.* 22 adraso *v.* -sa *ll.*

Gallica uteretur terebra, quae excavat nec urit — quoniam adustio omnis hebetat —, atque ut gemmascere incipiens *e*lig*ere*tur calamus, nec plus quam binis ab insito emineret oculis, ulmi . . . vimine alligato . . . . bina circumdarentur . . . . acie a duabus partibus, ut inde potius destil- 5 laret mucor, qui maxime vites infestat; dein cum evaluissent flagella pedes binos, vinculum insiti incideretur, 117 ubertat*i* crassitudine permissa. vitibus inserendis tempus dedere ab aequinoctio autumno ad germinationis initia. sativae plantae silvestrium radicibus inseruntur natura sic- 10 cioribus; si sativae silvestribus inserantur, degenerant in feritatem. reliqua caelo constant. aptissima insitis siccitas; huius enim remedium: adpositis fictilibus vasis modicus umor per cinerem destillat. inoculatio rores amat lenes. 15

118 **16.** (26) Emplastratio et ipsa ex inoculatione nata videri potest, crasso autem maxime cortici convenit, sicut est ficis. ergo amputatis omnibus ramis, ne sucum avocent, nitidissima in parte quaque praecipua cernatur hilaritas, exempta scutula ita, ne descendat ulta corticem ferrum, 20 inprimitur ex alia cortex par cum sui germinis mamma,

---

§ 117: (Colum. IV 29, 1). Th. C. I 6, 10. 6. — §§ 118. 119: Colum. V 11, 8. 11. 9. 10. 11. 8. Cato 42.

---

3 eligeretur *D.* ligatur *ll.* -getur *v.* legatur *G.* | *an* ab insitione? 4 ulmi *ll. S.* ulmeo *v. del. D. an* ulmi libro uel? | alligatus *v. a. S.* | binaque *v. a. S.* | circumdaretur T*v.* circumcidatur *C.* -cideretur *G. lacunam indicavi cum J. etiam* bina *corruptum videtur. legendum fortasse:* ulmi libro vel vimine alligato vincula luto paleato oblita circumdarentur, et vitis infra falcis incideretur acie. 6 mucor DE*G. cfr. Theophr.* humor dT*v. cfr. Colum. arb. 8, 3.* 7 flagella d*v.* -elli *r.* 8 ubertati *v.* -ate *ll. D.* 10. 11 siccioribus *ll. v. an* spissioribus? *cfr. § 121. Theophr. c. pl. I 6, 10 cum h. pl. III 2, 3.* 12 feritatem d*v.* -tate *r.* 12. 13 siccitas d*v.* -catas *r.* 13 in remedium *D.* | *dist. ego.* 14 distillans *Hack.* 16 Emplastratio *Huet ap. Brot. cfr. index libri.* emplastri (-sti E) ratio dE*v.* Emplastri D. | ex om. E*S.* 17 cortice E. | ficus D. 18 *an* summis ramis? *cfr. Colum.* 19 cernatur d*v.* certatur *r.* 21 mamma *v.* -mas *ll.*

sic conpage densata, ut cicatrici locus non sit et statim fiat unitas, nec umorem nec adflatum recipiens; nihilominus tamen et luto munire et vinculo melius. hoc genus 119 non pridem repertum volunt qui novis moribus favent, sed 5 iam et apud veteres Graecos invenitur et apud Catonem, qui oleam ficumque sic inseri iussit, mensura etiam praefinita secundum reliquam diligentiam suam: cortices scalpro excidi quattuor digitorum longitudine et trium latitudine atque ita coagmentari et illa sua intrita obli*ni*, eadem 10 ratione *ut* in malo. quidam huic generi miscuere fissuram in vitibus, exempta cortici tessella latere plano adigendo. tot modis insitam arborem vidimus iuxta Tiburtes 120 tulli*o*s omni genere pomorum onustam, alio ramo nucibus, alio bacis, aliunde vite, piris, ficis, punicis malorumque 15 generibus. sed huic brevis fuit vita. nec tamen omnia experimentis adsequi *in* natura possumus. quaedam enim nasci nisi sponte nullo modo queunt, eaque inmitibus tantum et desertis locis proveniunt. capacissima insitorum 121 omnium ducitur platanus, postea robur, verum utraque 20 sapores corrumpit. quaedam omni genere inseruntur, ut ficus, ut punicae. vitis non recipit emplastra, nec quibus tenuis aut caducus rimosusque cortex, neque inoculationem siccae aut umoris exigui. fertilissima omnium inoculatio, postea emplastratio, sed utraque infirmissima; et quae 25 cortice tantum nituntur, vel levi aura ocissime deplantantur. inserere firmissimum et fecundius quam serere.

---

§ 120: (Colum. IV 29, 9). Th. C. III 1, 1. 4. — § 121 extr.: Colum. V 10, 6. arb. 20, 2.

---

5 iam et *ego*. etiam et DE*D*. etiam d. id etiam *v*. et iam *J*. et *S*. 7 corticis D*D*. 8 longitudinem . . . latitudinem D*D*. 9 coagmentati d. | oblini *v*. obliti dE. oblita D. 10 ut *D*. et *ll*. *v*. 11 latere *ego*. a latere *ll*. *D*. surculo a latere *v*. | plano *ll*. *v*. calamo *D*. 13 tullios *O. Jahn* (*bull. dell' inst. arch. 1840 p. 12*). tullias d*Brot*. thulias r*S*. Tullios *H*. tulias *G*. tilias *v*. 15 omnem *v*. per omnia *S*. 16 experientes *CFWMüller p. 18*. | in natura *ego*. naturam *ll*. *v*. 19 dicitur *v*. *a*. *S*. 20 corrumpunt E *v*. *a*. *H*. 21 et punicae d *v*. *a*. *S*. *an* punicae? 22 ac caducus d *v*. *a*. *S*.

122 **17.** Non est omittenda raritas unius exempli. Corellius eques Romanus Ateste genitus insevit castaneam suomet ipsam surculo in Neapolitano agro. sic facta est castanea, quae ab eo nomen accepit inter laudatas. postea *T*ere*u*s eiusdem libertus Corellianam iterum insevit. haec 5 est inter eas differentia: illa copiosior, haec Tereiana melior.

123 (27) Reliqua genera casus ingenio suo excogitavit ac defractos serere ramos docuit, cum pali defixi radices cepissent. multa sic seruntur inprimisque ficus omnibus 10 aliis modis nascens praeterquam tale*a*, optime quidem, si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo super terram relicto capite eoque ipso harena cooperto. ramo seruntur et punica, palis laxato prius meatu, item myrtus, omnium horum longitudine III pedum, crassitu- 15 dine minus bracchiali, cortice diligenter servato, trunco exacuto.

124 (28) Myrtus et taleis seritur, morus talea tantum, quoniam in ulmo eam inseri religio fulgurum prohibet. quapropter de talearum satu nunc dicendum est. servan- 20 dum in eo ante omnia, ut taleae ex feracibus fiant arboribus, ne curvae neve scabrae aut bifurcae, *ne* tenuiores quam ut manum impleant, ne minores pedalibus, ut inlibato cortice atque ut sectura inferior ponatur semper et quod *fu*erit ab radice, adcumuleturque germinatio terra, 25 donec robur planta capiat.

---

§ 123: Th. H. II 1, 2. II 5, 6. 4. 5. II 1, 4. — § 124: Th. H. II 1, 4. Pallad. III 25, 28. 30 extr. (Plin. XV 57). Colum. V 9, 2. 3. Varro r. r. I 40, 4. Th. H. II 5, 5.

---

1. 2 cornelius d. 5 Tereus *D coll. v. 6 et XV 94.* heret E. heres d. haere// D[1]. haeres D[2]*v*. Etereius *H*. Hetereius *U 321.* | eiusdem d*v*. eius de *r*. (*an* eius de libertis?) 6 haec terreiana E. haec Etereiana *H*. Hetereiana *U 321. si* Tereiana *recte legatur, fortasse* (illa *ex dittogr. orto*) *legendum sit:* copiosior haec, Tereiana melior. 11 talea *v*. tale *ll*. 12 uastiore d*v*. uastatiore *r*. | adigatur d*v*. adicatur *r*. 13 ipso d*v*. ipsa *r*. 15 longitudine d*v*. -nem *r*. 15. 16 crassitudine d*v*. nem *r*. 18 e taleis E. 22 ne *v*. *om. ll.* neue *C*. et *D*. 25 fuerit *Müller emend. III 20.* erit *ll. v.* erat *U*.

18. (29) Quae custodienda in olearum cura Cato 125 iudicaverit, ipsius verbis optime praecipiemus: Taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas facito, diligenterque tractato, ne liber labo-
5 ret, cum dolabis aut secabis. quas in seminario saturus eris, pedales facito. eas sic inserito: locus bipalio subactus sit beneque gluttus. cum taleam demittes, pede taleam opprimito. si parum descendet, malleo aut mateola adigito, cavetoque,
10 ne librum scindas, cum adi*g*es. palo prius locum ne feceris, quo taleam demitta*s*; ita melius vivet. taleae ubi trimae sunt, tum denique *mat*urae sunt, ubi liber se vertet. si in scrobibus aut in sulcis 126 seres, ternas taleas ponito easque divaricato.
15 supra terram ne plus quattuor digitos traversos emineant, vel oculos serito. — Diligenter eximere oleam oportet et radices quam plurimas cum terra ferre, ubi radices bene operueris, calcare bene, ne quid noceat. si quis quaeret, quod tempus
20 oleae serendae sit, agro sicco per sementem, agro laeto per ver. (30) ⟨1⟩ Olivetum diebus XV ante 127 aequinoctium vernum incipito putare. ex eo die dies XL recte putabis. id hoc modo putato: qua locus recte ferax erit, quae arida erunt et si quid

§§ 125. 126: Cato 45. — § 126 extr.: Cato 61, 2. — § 127: Cato 44. 5, 8. 61, 1.

4 decidito *Cato*. 7 siet beneque terra tenera siet beneque glittus siet *Cato*. | guttus E[1]. 8 demittes f *Cato H.* -tis D*v*. dimittes E. -tis d. 9 descendet f *Cato S.* -dat *rv*. | adigito d *Cato v.* adicito *r*. 10 adiges *Cato H.* adices *ll.*
11 demittas *Cato v.* -tat *ll.* | si ita seueris uti stet talea, melius *Cato*. 12 taleae d *Cato H.* talea et *rv*. | maturae *Cato* curae *ll. v.* | sint d*v*. 13 sese *Cato*. 14 seres Ddf *Cato H.* seras E*v*. 15 trauersos (transuersos *v*) emineant *v e Cat. D.* trauerso semine aut *ll.* 16 oculo seruato *P.* 16. 17 eximere semina et per tempus radices *Cato*. 17 *an* quam plurima? *cfr. § 86 et Cato 28, 1.* 18 ubi d *Cato v.* obi *r*. 19 ne aqua noceat *Cato*. | quaeret D *Cato*. -rat dE[2]*v*. -rit E[1]. 20 siet *Cato*.
23 XLV *Cato*.

ve*n*tus interfregerit, inde ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito aratoque bene enodatoque stirpisque leves facito. — Circum oleas autumnitate ablaqueato et stercus addito. — Qui oletum saepissime et altissime mi- 5 scebit, is tenuissimas radices exarabit. *si male arabit*, radices susum abibunt, crassiores fi*e*nt et eo in radices vires oleae abibunt.

128 ⟨2⟩ Quae genera olearum et in quo genere terrae 15, 20 sqq. iuberet seri quoque spectare oliveta, diximus in ratione 10 olei. Mago in colle et siccis et argilla inter autumnum et brumam seri iussit, in crasso aut umido aut subriguo so*lo* a messe ad brumam. quod praecepisse eum Africae intellegitur. Italia quid*e*m nunc vere maxime seri*t*. sed si et autumno libeat, post aequinoctium XL diebus ad ver- 15 giliarum occasum IIII soli dies sunt, quibus seri noceat.

129 Africae peculiare, quod in oleastro e*a*s inserit quadam aeternitate, cum senescant, proxima adoption*e* virga emissa atque ita alia arbore ex eadem iuvenescente iterumque et quotiens opus sit, ut aevis eadem oliveta constent. inse- 20 ritur autem oleaster calamo et inoculatione.

130 ⟨3⟩ Olea, ubi quercus effossa *e*st, male ponitur, quo-

§ 128: Mago ap. Colum. arb. 17, 1. (Plin. XVII 11). — § 129: Pallad. V 2, 2. 3. (Colum. V 9, 16). Th. C I 6, 10. — § 130: Colum. V 8, 7. arb. 17, 3. (Varro I 16, 6). Pallad. XI 8, 2. Colum. XI 2, 40. 41. V 9, 12. 15.

1 uentus *Cato v.* uetus *ll.* | inde *ll. H. om. codd. Cat. Verc.* in *v.* 2 artatoque *S cum Pontedera antiqu. p. 56.* 3 enodato *Cato.* 4 autumno *v. a. H.* 5 oliuetum **dE** *v. a. D.* | me miscebit is tenuissi *om. codd. Cat.* 6. 7 si male arabit *S e Cat. om. ll. v.* 7 fient *Cato v.* fiunt *ll.* 8 eo *om.* **T** *Cato.* 9 et **T***S.* ut **DE.** uel **d***v.* 10 iuberet *S.* -re et **DE.** uiuere et **d***v.* | seri debeant *v. a. S.* 11 argilla *v.* -la et **E.** -lam et *r.* 12 subriguo solo *P.* -iguoso **T.** -icosu **D.** -icoso **d.** -igu **E.** -iguo *v. a. S.* 14 quidem *v.* -dam *ll.* | uero **Dd.** | serit *v.* seri *ll.* 14. 15 sed et si **dT.** 16 IIII *H coll. XVII 11. XVIII 287. 288.* XIIII *ll. v.* 17 quidem in *v. a. S.* | oleastro eas *Müller emend. III 20.* -stro est *ll. v.* -stro *S.* -stros *D.* | inserere *v. a. S.* 18 consenescunt *v. a. S.* | adoptione *v.* -oni *ll. H.* 19 uiuescente **dT***P.* 22 est *ego.* sit *ll. v.*

niam vermes, qui raucae vocantur, in radice quercus nascuntur et transeunt. non infumare taleas aut siccare prius, quam serantur, utilius conpertum. vetus olivetum ab aequinoctio verno intra vergiliarum exortum interradi
5 alternis annis melius inventum, item muscum radi, circumfodi autem omnibus annis a solstitio II cubitorum scrobe pedali altitudine, stercorari tertio anno.

⟨4⟩ Mago idem amygdalas ab occasu arcturi ad bru- 131 mam seri iubet, pira non eodem tempore omnia, quoniam
10 neque floreant e*o*dem, oblonga aut rotunda ab occasu vergiliarum ad brumam, reliqua genera media hieme ab occasu sagittae, subsolanum aut septentrionis spectantia, laurum ab occasu aquilae ad occasum sagittae. conexa enim de tempore serendi *inserendi*que ratio est. vere et au- 132
15 tumno id magna ex parte fieri decrevere. est et alia hora circa canis ortus, paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter utilis intellegitur, sed haud omittenda nobis non tractus alicuius rationem, verum naturae totius indagantibus. in Cyrenaica regione sub etesiarum flatu 133
20 conserunt, nec non et in Graecia, oleam maxime in Laconia. C*oo*s insula et vites tunc serit, ceteri apud Graecos inoculare et inserere non dubitant, sed arbores non serunt. plurimumque in eo locorum natura pollet; namque in Aegypto omni serunt mense et ubicumque imbres
25 aestivi sunt, ut in India et Aethiopia, necessario post haec autumno seruntur arbores. ⟨5⟩ ergo tria tempora ea- 134

§ 131: Colum. V 9, 13. Pallad. XI 8, 2. 3. (II 15, 6. III 25, 1). — § 132: Th. C. III 2, 6. 3, 3. — § 133: Th. C. III 3, 4. 3. — § 134: Th. C. III 2, 6.

2 infumare dT *Brot. cfr. § 143. XIX 73.* intu- *ll.* inhu- *v.* 5 radi *ego coll. Colum. et Pallad.* radici DTE. circumdare radici d(?)*v.* 10 non aeque *v. a. D.* | eodem *D.* eadem *ll. v.* | *dist. D.* 13 laurum ad occasum D. 14 inserendique ratio *Müller emend. III 21.* que (quae D*v*) ratio *ll. v.* aeque ratio *Verc.* quaestio *D. cfr. § 19. 140.* 18 ratione E. 21 Coos *J.* cuius *ll.* Cos *C.* Co *v.* 23 eo locorum d*v.* oleo quorum E. oleo colarum D[1]. ocularum D[2]. 25 non sunt *H.* | at *J.* | *dist. J.* | post aestum *coni. J. an* postea h. e. *vel* post hos? 26 eadem *del. P.*

dem germinationis, ver et canis arcturique ortus. neque enim animalium tantum est ad coitus aviditas, sed multo maior est terrae ac satorum omnium libido, qua tempestive uti plurimum interest conceptus, peculiare utique in in-
135 sitis, cum sit mutua cupiditas utrimque coeundi. qui ver 5 probant, ab aequinoctio statim admittunt, praedicantes germina parturire, ideo faciles corticum esse conplexus. qui praeferunt autumnum, ab arcturi ortu, quoniam statim radicem quandam capiant et ad ver parata veniant atque non protinus germinatio auferat vires. quaedam tamen 10 statutum tempus anni habent ubique, ut cerasi et amygdalae circa brumam serendi vel inserendi. de pluribus locorum situs optime iudicabit. frigida enim et aquosa verno
136 conseri oportet, sicca et calida autumno. ⟨6⟩ communis quidem Italiae ratio tempora ad hunc modum distribuit: 15 moro ab idibus Februariis in aequinoctium, piro autumnum, ita ut brumam XV ne minus diebus antecedant, malis aestivis et cotoneis, item sorbis, prunis, post mediam hiemem in idus Februarias, siliquae Graecae et persicis ante brumam per autumnum, nucibus iuglandi et pineae et 20 abellanae et Graecae atque castaneae a kal. Martiis *ad* idus easdem, salici et genistae circa Martias kal. hanc
16, 74. 77 in siccis semine, illam in umidis virga seri diximus.
137 **19.** ⟨7⟩ Est etiamnum nova inserendi ratio, ne quid sciens quidem praeteream, quod usquam invenerim, Colu- 25 mellae excogitata, ut adfirmat ipse, qu*a* vel diversae insociabilesque arborum naturae copulentur, ut fici atque

---

§ 135: Th. C. III 3, 1. 2, 7. Varro I 39, 2. Colum. XI 2, 96. Pallad. II 15, 12. Th. C. III 3, 4. — § 136: Colum. V 10, 20. 17. (Varro I 25, 2). 19. 20. 14. arb. 25, 1. 24. 25, 1. 22, 3. 29, 1. — § 137: Colum. V 11, 13. arb. 26, 2.

---

3 maior est d*v*. -iore *r*. | terrae ac d*v*. ac terrae *r*. 5 utrimque d*v*. -rique *rS*. *cfr*. *VIII 163*. *187*. 13 iudicabit d*v*. -cauit *r*. 16 Mora D *v*. *a*. *G*. | piro d *G*. pira *rv*. 21 ad *v*. et *ll*. 22 salici T*v*. -icis *r*. 23 illam d*v*. illa *r*. 24 etiamnunc E *v*. *H*. etiam *G*. 25 inuenerim d*v*. -rit *r*. 26 adfirmet E. | qua *v*. quo DdT. que E. 26. 27 insociabilisque DE*D*. 27 fici d*v*. faci D. fagi E.

oleae. iuxta hanc seri ficum iubet non ampliore intervallo, quam ut contingi large possit ramo oleae quam maxime sequaci atque oboedituro, eumque omni interim tempore edomari meditatione curvandi. postea fico adepta 138
5 vires, quod evenire trimae aut utique quinquenni, detruncata superficie ipsum *quo*que deputatum et, ut dictum est, 115 adraso cacumine defigi in crure fici, custoditum vinculis, ne curvatura fugiat. ita quodam propaginum insitorumque temperamento triennio commune*m* inter duas matres
10 coalescere, quarto anno abscisum totum adoptantis esse, nondum vulgata ratione aut mihi certe satis conperta.

(31) Cetero eadem illa de calidis frigidisque et umi- 139 dis aut siccis supra dicta ratio et scrobes fodere monstra- 135 vit. in aquosis enim neque amplos neque altos facere ex-
15 pediet, aliter in aestuoso et sicco, ut quam maxime accipiant aquam contineantque. haec et veteres arbores colendi ratio est. ferventibus enim locis adcumulant aestate radices operiuntque, ne solis ardor exurat. aliubi a*b*laqueant per- 140 flatusque admittunt. iidem hieme cumulis a gelu vindi-
20 dicant. contra illi hieme aperiunt umoremque sitientibus quaerunt. ubicumque circumfodiendi [arbores] ratio [in circuitum] pedes in orbem ternos, neque id in pratis, quoniam amore solis umorisque in summa tellure oberrant.

---

§ 138: Colum. V 11, 14. 15. arb. 26, 3. IV 29, 13. (Varro I 40, 6). — § 139 extr.: (Colum. V 9, 13). — § 140: Colum. V 5, 6.

---

1 ampliorum E. 6 ipsum quoque *coni. S.* ipsumque *ll. G.* 7 cruce E *v. a. C.* | in crure — fugiat *transponi post* curvandi *voluit P.* 8 *an* refugiat? 9 communem (*sc.* ramum) *ego.* -une DE*D.* -uni d*v.* -uniter (*del.* inter) *Huet ap. Brot.* 15 aestuoso T*Bas.* aestiuoso r*v.D.* 18 ablaqueant *v.* alla- d. adlaqueant (-ntur E)*r.* 18. 19 perflatusque d*v.* -atum usque *r.* -atuusque *D.* 19 idem D*D.* id est E. 21 arboris D*D.* *uncos posui, quia* radices *dicendum erat propter vv.* in summa tellure oberrant; *si* radices *ante* ratio *intercidisset,* arborum radices *scribendum esset.* 22 circuitum DTE. -itu d*v.* *uncos posui cum Dal.; glossema est ad vv.* in orbem. 22. 23 quoniam D*D.* qm̃ d. quando E*v.*

Et de arboribus quidem fructus gratia serendis inse-
141 rendisque in universum sint dicta haec: **20.** (32) restat
earum ratio, quae propter alias seruntur ac vineas maxime,
caeduo ligno.

Principatum in his optinent salices, qua*s* *s*erun*t* loco 5
madido, tamen refosso pedes II et semipedem, talea ses-
142 quipedali vel pertica, quae utilior, quo plenior. intervallo
esse debent pedes seni. trimae pedibus binis a terra pu-
tatione coercentur, ut se in latitudinem fundant ac sine
scalis tondeantur. salix enim fecundior, quo terrae pro- 10
pior. has quoque omnibus annis confodi iubent mense
143 Aprili. haec est viminalium cultura. perticalis et virga
et talea seritur, fossura eadem. perticas ex ea caedi iustum
est quarto fere anno. et hae autem senescentium locum
propagine sarciunt pr*aec*is*a* post annum. salicis viminalis 15
iugera singula sufficiunt XXV vineae iugeribus. eiusdem
rei causa populus alba seritur bipedaneo pastinato, talea
sesquipedali, biduo siccata, palmipedi intervallo, terra super-
iniecta II cubitorum crassitudine.

144 (33) Harundo etiamnum dilutiore quam hae solo gau- 20
det. seritur bulbo radicis, quod alii oculum vocant, do-
drantali scrobe, intervallo II pedum et semipedis, refici-
turque ex sese vetere harundineto exstirpato, quod utilius
repertum quam castrare, sicut antea. namque inter se ra-

---

§ 141: Colum. IV 30, 3. 4. 5. — § 142: Colum. IV 30, 6. 31, 2. — § 143: Colum. IV 30, 7. Atticus ap. Colum. IV 30, 2. — §§ 144. 145: Colum. IV 32, 1. 2. 4. 5. arb. 29, 1. Pallad. III 23, 1. Geop. V 53, 1. (Cato 6, 3). Geop. V 53, 5.

---

1. 2 serendis inserendisque T*v*. -di inserendique *r*. 2 sint D¹d*v*. sunt *r*. 5 quas serunt *Müller emend. III 22.* quarum *ll.* quarum satio fit *v. lac. indicavit D.* 6 refosso *v.* -ssos *ll.*
8 seni d *Bas.* semi *r.* 11 confodi D²d*v*. -fidi D¹. -figi E.
14 eae d *v. a. S.* | locum *om.* d *v. a. S.* 15 propagine D²d *v. om. r. S.* | sarciunt D²*D*. sarciunt locum d*v*. praesarciunt D¹E*S*. praesarciunt locum f. *Brot.* resarciunt locum *H.* | praecisa *ego.* (*cfr.* § *211. Colum. IV 31, 3*). pertica E*J*. pertica ac D. pertica immersa ac d*v*. | annum recisa d²(?)*v. a. J.*
20 etiam D²*D*. 21 radici E. 22 duum *ll. v.* 23 utere D¹E.

dices serpunt mutuoque discursu necantur. tempus con- 145
serendi, priusquam oculi harundinum intumescant, ante
kal. Martias. crescit ad brumam usque desinitque, cum
durescere incipit. hoc signum tempestivam habet caesu-
5 ram. et hanc autem, quotiens et vineam, fodiendam pu-
tant. seritur et traversa, non alte terra condita, erum-
puntque e singulis oculis totidem plantae. seritur et de- 146
plantata pedali sulco, binis obrutis gemmis, ut tertius
nodus terram attingat, prono cacumine, ne rores conci-
10 piat. caeditur decrescente luna. vineis anno siccata utilior
quam viridis.

(34) Castanea pedamentis omnibus praefertur facilitate 147
tractatus, perdurandi pervicacia; regerminatione caedua
vel salice laetior. quaerit solum facile nec tamen hare-
15 nosum, maximeque sabulum umidum aut carbunculum vel
tofi etiam farinam, quamlibet opaco septentrionalique et
praefrigido situ, vel etiam declivi. recusat eadem gla*r*eam,
rubricam, cretam omnemque terrae fecunditatem. seri nuce 148
diximus, sed nisi e*x* maximis non provenit, nec nisi qui- 59
20 nis acervatim satis. refringi solum debet su*b* *e*a ex No-
vembri mense in Februarium, quo solutae sponte cadunt
ex arbore atque subnascuntur. intervalla sint pedalia, un-
dique sulco dodrantali. ex hoc seminario transferuntur in
aliud bipedali intervallo po*st* biennium. sunt et propagi- 149
25 nes, nulli quidem faciliores. nudata enim radice tota in
sulco prosternitur; tum ex cacumine supra terram relicto
renascitur et alia ab radice. sed tralata nescit hospitari

§ 146: Colum. arb. 29, 2. Geop. V 53, 2. — § 147: Pallad. XII 15, 2. Colum. IV 33, 1. Pallad. XII 7, 19. Geop. X 63, 1. — §§ 148—151: Pallad. XII 7, 21. 17. Colum. IV 33, 2. 3. 4. 1. Geop. X 63, 3. Colum. IV 30, 2.

1 discursu **dT***v*. decursu *rD*. 6 alte terra **d** *C*. altera *r Verc*. 10 fumo siccata *Schneider ad Colum. IV 32, 1 ex Geop. V 53, 6*. 17 glaream *P e Palladio H*. galleam **DE**. galeam **dT**. Gallicam *B*. 19 nisi ex *v*. nisi et **DE**. ni fiet **d**. 20 refringi **DdfT**. *cfr. Colum. IV 33, 1*. perfr- **E***v*. | sub ea *D*. supra *ll. v*. 24 post *D*. plus *ll. v*. | biennio **d***v*. 24. 25 *an* serunt et propagine . . . faciliore? *sequentia Schneider ad Colum. IV 33, 3 vitiata putavit.*

pavetque novitatem biennio fere; postea prosilit. ideo nucibus potius quam viveradicibus plantaria caedua im-
150 plentur. cultura non alia quam supra dictis, fodiendo supputandisque per biennium sequens. de cetero ipsa se colit umbra stolones supervacuos enecante. caeditur intra 5 septimum annum. sufficiunt pedamenta iugeri vicenis vinearum iugeribus, quando etiam bifida *ex* stirpe fiunt, durantque ultra alteram silvae suae caesuram.

151 Aesculus similiter provenit, caesura triennio se*r*ior, minus morosa nasci in quacumque terra seritur vere balano, 10 sed non nisi aesculi, scrobe dodrantali, intervallis II pedum. s*a*ritur leviter quater anno. hoc pedamentum minime putrescit *c*aesumque maxime fruticat.

Praeter haec, quae diximus, sunt caedua fraxinus, laurus, persica, corulus, malus, sed tardius nascuntur terram- 15 que defixa vix tolerant, non modo umorem. sabucus contra
16, 139 firmissima ad palum taleis seritur, ut populus. nam de
sqq. cupresso satis diximus.

152 **21.** (35) ⟨1⟩ Et praedictis velut armamentis vinearum restat ipsarum natura praecipua tradenda cura. vi- 20 tium surculis et quarundam arborum, quibus fungosior intus natura, geniculati scaporum nodi intersaepiunt medullam. ferulae ipsae breves, et ad summa breviores arti-
153 culi ut*rim*que sua internodia includunt. medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tendit longitudinem inplens, 25

---

§ 153: Colum. III 10, 2. IV 20, 2. — § 154: (ib. IV 16, 3).

---

1 nouitatem D[2]d*v*. -tas tam *r*. | *dist. Schneider l. l.* 2 uiueradicibus *J*. uiuir- *G*. uice ra- *ll.* 3 fodiendis d *v. a. S.* 4 supplantandisque E. 5 stolones *v*. -one *ll.* 6 uicenis D[2]*S*. uicem sui *r*. unius uicenis *v*. 7 ex *Schneider l. l.* ea *ll. v. a. S.* 9 biennio *Colum.* | serior *C*. senior *ll. v. H. an* caesurae biennio senior*?* 12 saritur *J cum Dal.* seritur *ll. v.* 13 caesumque *H cum Dal.* laes- *ll. v.* 14 quae diximus sunt caedua *ego.* sunt caedua quae diximus *ll. v.* 20 *an* praecipuaque *vel* ac praecipua*?* 23 fistulae *coni. Dal. probante Schneidero ad Colum. IV 29, 8.* | summam d. | breuioris D*D*. 23. 24 articuli d. -lis *rv*. 24 utrimque *ego.* utique *ll. v.* | sua *ego.* si in D[1]. dua E. duo d. his in D[2]*D*. his *S*. duobus *v*. 25 inplens *ego.* inpellens *ll. v.*

quamdiu nodi pervia pate*n*t fistula. cum vero concreti
ademere transitum, repercussa erumpit ab ima sui parte
iuxta priorem nodum alternis laterum semper inguinibus,
ut dictum est in harundine ac ferula, quorum dexte- 16, 163
5 r*um* ab imo intellegitur articulo, laevum in proximo, 13, 122
atque ita per vices. hoc vocatur in vite gemma, cum ibi
caespitem fecit; ante vero quam faciat, in concavo oculus
et in cacumine ipso germen. sic palmites, nepotes, uvae,
folia, pampini gignuntur, mirumque firmiora esse in dex-
10 tera parte genita.

⟨2⟩ Hos ergo in surculis nodos, cum seruntur, me- 154
dios secare oportet ita, ne profluat medulla. et in fico
quidem dodrantales, paxilli*s* solo patefacto, seruntur sic,
ut descendant quae proxima arbori fuerint, II oculi extra
15 terram emineant. oculi autem in arborum surculis pro-
prie vocantur, unde germinantur. hac de causa et in 155
plantariis aliquando eodem anno ferunt, quo fuere laturi
fructus in arbore, cum tempestive sati praegnates inchoa-
tos conceptus aliubi pariunt. ita satas ficos tertio anno
20 transferre facile. hoc pro senescendi celeritate adtributum
huic arbori, ut citissime proveniat.

⟨3⟩ Vitium numerosior satus est. primum omnium 156
nihil seritur ex his nisi inutile et deputatum in sarmenta.
opputatur autem quidquid proximo tulit fructum. solebat
25 capitulatus utrimque e duro surculus seri, eoque argu-
mento malleolus vocatur etiamnunc. postea avelli cum sua
calce coeptus est, ut in fico, neque est aliud vivacius.
tertium genus adiectum etiamnum expeditius sine calce,

§ 155 extr.: Plin. XVI 118. Colum. arb. 3, 1. 3. — §§ 156
—158: Iulius Atticus et Celsus ap. Colum. III 17, 3. III 6, 3.
(17, 2. 19, 2). III 10, 5. 7 (15. 16. 17. 21). III 17. 3. (18, 2).
10, 21. 19, 1. (arb. 3, 4). 19, 2. (15, 3. arb. 3, 3).

1 patent *U 323*. patet *ll. v. a. D.* 2 adimere **E**. 4. 5
dexterum *v.* -ro *ll.* 7 facit **dTE** *v. a. G.* | oculos **D**[2]**E** *v. a. C.*
11. 12 medio **D**. 13 paxillis *coni. J.* paxilli **D**[2]*v.* tax-
dTE. ta.x.illi **D**[1]. 16 germinant **d***v.* -nent *Brot.* 17 quo
D[2]*D.* aquos **D**[1]**d** aquas **E**. quos *v.* | fluere **E**. 19 pariant
coni. S. 20 facile est **dT**.

quod sagittae vocantur, cum intorti panguntur, *i*idem cum
recisi nec intorti, trigemmes. plures autem ex eodem sur-
157 culo hoc modo fiunt. serere e pampinariis sterile est,
nec nisi fecundo oportet. quae raros habet nodos, infe-
cunda iudicatur; densitas gemmarum fertilitatis indicium 5
est. quidam seri vetant nisi eos qui floruerint surculos.
sagittas serere minus utile, quoniam in transferendo facile
rumpitur quod intortum fuit. seruntur pedali, non bre-
viores, longitudine, quinque sexve nodorum. pauciores
158 tribus gemmis in hac mensura esse non poterunt. inseri 10
eodem die, quo deputentur, utilissimum; si multo postea
114 necesse sit serere custoditos, uti praecepimus, caveri uti-
que, ne extra terram positi sole inarescant, vento aut fri-
gore hebetentur. qui diutius in sicco fuerint, priusquam
serantur, in aqua pluribus diebus revirescant. 15
159 ⟨4⟩ Solum apricum et quam amplissimum in semi-
nario sive in vinea bidente pastinari debet, ternos pedes
bipalio alto, marra reici quaternum pedum fermento, ita
ut *in* pedes binos fossa procedat, fossum purgari et ex-
tendi, ne crudum relinquatur, verum exigi mensura. male 20
pastinatum deprendunt scamna inaequalia. metienda est
160 et ea pars, quae interiacet, pulvini. surculi seruntur et
in scrobe et in sulco longiore; super quam tenerrima in-
geritur terra, sed in gracili solo frustra nisi substrato
pinguiore corio. . . . . . quam duas integi oportet et pro- 25

§§ 159—162: Colum. III 5, 3. (13, 8. IV 1, 3). 13, 9. 10. (II 4, 3. III 15, 5. Pallad. III 9, 14). Colum. arb. 3, 4. 5. 9, 1. 2. 3. (Pallad. III 29, 1). Th. C. V 5, 1. (III 14, 6). Geop. IV 7.

1 iidem *G.* id enim *ll. v.* 3 e pampinariis sagittas sterile *v. a. G.* 4 fecunda **d.** -das *v. a. G.* *an* e fecunda (*sc.* vite)*? cfr. Colum. III 10, 17.* 9 nodorum **D**²*v.* donorum *r.* 12 custodito sicuti **d.** | cauere **dT.** 16 quam aptissimum *Schneider ad Colum. III 5, 3; 13, 8.* *an* quam mollissimum*? cfr. Colum. III 13, 7.* 18 ferramento *C.* 19 ut in *v.* ut *ll. S.* 20 et exigi *v. a. G.* 23 longiore, super *v.* -iore se super **E.** -iores aesuper **D.** -iores haec (hac **T**) super **dT.** -iores. desuper *D.* | quam *ll. J.* quos *v.* 24 substrato **dE***v.* -ata **D**(?)*J.* 25 pinguiore corio **D**². -iores *rv.* -iore. corio *D.* | *lacunam*

ximam attingi, terram eodem paxillo deprimi et spissari, interesse in plantario sesquipedes inter bina semina in latitudinem, in longitudinem semisses; ita satos malleolos XXIIII mense recidere ad imum articulum, nisi ipsi par-
5 catur. oculorum inde materia emicat, cum qua XXXVI mense viveradix transfertur.

⟨5⟩ Est et luxuriosa ratio vites serendi, ut quattuor 161 malleoli vehementi vinculo colligentur ima parte [luxuriosa] atque ita vel per ossa bubuli cruris vel per colla fictilia
10 traiecti obruantur binis eminentibus gemmis. uniscunt hoc modo recisisque palmitem emittunt. postea fistula fracta radix libere capit vires, uvaque fert omnium corporum suorum acinos. in alio genere invent*o* novicio 162 finditur malleolus, medullaque erasa in se colligantur ipsi
15 ca*u*les ita, ut gemmis parcatur omni modo. tum malleolus in terra fi*m*o mixta seritur et, cum spargere caules coepit, deciditur foditurque saepius. talis uvae acinos nihil intus ligni habituros Columella promittit, cum vivere semina ipsa perquam mirum sit medulla adempta.

20 Nasci surculis etiam, quibus non sit articulatio, arbo- 163 res non omittendum videtur. namque buxi tenuissimis quinis senisve colligatis depacti proveniunt. quondam in observatione erat, ut defringerentur ex inputata buxo, aliter vivere non crediti. detraxere hoc experimenta.

25 ⟨6⟩ Seminarii curam sequitur vinearum ratio. quin- 164

---

§§ 164. 165: Colum. V 4, 1. 2. arb. 4, 1. Pallad. III 11. 14. (Colum. IV 12, 2). Colum. IV 17, 8. arb. 4, 2.

---

indicavi cum J, qui explevit gemmas non pauciores *coll. § 204.* nec minus *v.* | quam *ll. v.* gemmas *D.* 1 *dist. D.* | et eodem *v. a. H. an* autem*?* 2 semina in d*v.* semina *r.* 4 nisi *deleri voluit J. an* si *vel* sic, ut*?* 6 ut ue radix D[1]. ut uera radix D[2]. 8 ima D[2]*D.* in *rv.* | luxuriosae E. -ose d. *uncos posui cum Salm. exerc. p. 413*[b]*D.* 9 *prius* uel *om.* E. 10 uniscunt D[2]*D.* unesc- D[1]. umesc- *rv. cfr. Colum. arb. 9, 2.* 13 inuento *ego.* -tu *ll. v. cfr. XXIII 41.* 14 funditur E. | erasa d*v.* crassa *r.* 15 caules *v.* candales *ll.* 15. 16 malleolo E *v. a. G.* 16 fimo *G.* fixo *ll. v.* 22 senisue *v.* senisque TE. semisque *r.* 24 haec E *v. a. G.* 25 cura E.

que generum hae: sparsis per terram palmitibus aut per
se vite subrecta vel cum a*mmi*niculo sine iugo aut peda-
165 tae simplici iugo aut conpluviatae quadriplici. quae peda-
tae rat*io*, eadem intellegetur eius quoque, in qua sine
amminiculo vitis per se stabit. id enim non fit nisi peda- 5
menti inopia. simplici iugo constat porrecto ordine quem
canterium appellant. melior ea vino, quoniam sibi ipsa
non obumbrat adsiduoque sole coquitur et adflatum magis
sentit, celerius rorem dimittit, pampinationi quoque et
occationi omnique operi facilior. super cetera deflorescit 10
166 utilius. iugum fit pertica aut harundine aut crine funi-
culove, ut in Hispania Brundisique. conpluviata copiosior
vino est, dicta a cavis aedium conpluviis. dividitur in
quaternas partes totidem iugis. huius serendi ratio dice-
tur, eadem valitura in omni genere, in hoc vero numero- 15
sior tantum. ⟨7⟩ *III* vero seritur modis: optime in pasti-
nato, proxime in sulco, novissime in scrobe.

167 De pastinatione dictum est; **22.** sulco latitudo palae
159 satis est, scrobibus ternorum pedum in quamque partem.
altitudo in quocumque genere tripedalis, ideo nec vitis 20
minor transferri debet, exstatura etiamnum duabus gem-
168 mis. emolliri terram minutis in scrobe imo sulcis fimo-
que misceri necessarium. clivosa altiores scrobes poscunt,
praeterea pulvinatis a devexitate labris. qui ex his lon-
giores fient, ut vites binas accipiant e diverso, alvei voca- 25
buntur. esse vitis radicem in medio scrobe oportet, sed

---

§§ 166. 167: Colum. IV 17, 1. 19, 2. Varro r. r. I 8, 2. Colum. arb. 4, 2. 3. V 4, 2. (Pallad. II 10, 1. 2). Colum. III 16, 1. 13, 2. IV 4, 2. — § 168: Pallad. III 9, 14. Colum. arb. 4, 4. 5. 3. 10, 4. III 13, 8. Pallad. II 13, 7. III 11.

---

2 amminiculo *v.* anniculo *ll.* 3. 4 pedatae ratio *J.* pedata erat (erit **E** *S*) *ll. S.* pedatae ratio erit *v.* pedatae erit *Strack.* 4 intellegitur **E** *v. a. J.* 7 canterium **d** *v.* canther. | quoniam **DT** *S.* quō **E.** q̋m **d.** quando *v.* 12 brundisioque **E** *v. a. H.* 16 tantum. III uero *ego cum S.* -tum uero *ll.* tribus uero *P.* tantum. His uero tribus *v.* 21 etiamnunc **E.** 22 sulcis *v.* sulcisue **D**[2]**d.** salcisue **D**[1]. sulcisque **E.** 25 aluei **D**[2] *G.* alei **D**[1]**E.** alae **dT** *J.* *cfr. Cato 43, 1. Colum. IV 4, 2.*

ipsam innixam solido in orientem aequinoctialem spectare, adminicula prima e calamo accipere; vineas limitari decu- 169 mano XVIII pedum latitudinis ad contrarios vehiculorum transitus, aliisque traversis limitibus denum pedum distin- 5 gui per media iugera aut, si maior modus sit, totidem pedum cardine, quot decumano, limitari, semper vero quintanis semitari, hoc est ut quinto quoque palo singulae iugo paginae includantur; ⟨8⟩ solo spisso non nisi repastinato nec nisi viveradicem seri, tenero et soluto vel 10 malleolum sulco vel scrobe. in colles sulcos agere tra- 170 versos melius quam pastinare, ut defluvia transtris eorum contineantur; aquoso caelo vel sicco solo malleolos serere autumno, nisi si tractus ratio muta*b*it. siccus enim et calidus autumno poscet, umidus frigidusque etiam veris 15 exitu. in arido solo viveradix quoque frustra seritur, male et in siccis malleolus, nisi post imbrem, at in riguis vel frondens vitis et usque ad solstitium recte, ut in Hispania. quiescere ventos sationis die utilissimum. plerique austros optant, Cato abdicat.

20 ⟨9⟩ Interesse medio temperamento inter binas vites 171 oportet pedes quinos, minimum autem laeto solo pedes quaternos, tenui plurimum octonos — Umbri et Marsi ad vicenos intermittunt arationis gratia in his, quae vocant porculeta —, pluvio et caliginoso tractu rariores poni, 25 sicco densiores. subtilitas parsimoniae conpendia invenit, 172 cum vinea in pastinato seratur, obiter seminarium faciendi,

---

§§ 169. 170: (Colum. IV 20, 5. III 20, 4). Pallad. III 9, 11. 9. 8. Colum. III 14, 3. 1. (Plin. XVII 135. Th. C. III 3, 4. 11. 5). Colum. III 19, 3. Cato 40, 1. — §§ 172—174: Colum. III 16, 1. 2. (III 3, 12). III 3, 9. 4, 2. (Varro I 31, 2. 3). V 5, 10. 12. 13. IV 10, 2. 11, 2—4. 26, 1. 2. (Geop. XI 3, 4). IV 17, 2.

---

6 quot d*v*. quod *r*. 6. 7 quinquanis E. 7 seminari *G*. | ut d *Bas*. in *rv*. 9 *an* soluto et malleolum? 11 transtris D²*S*. tales E. tilis D¹. tiles dT. palis *v*. 12 sicca E. | malleolos d*v*. -lus *r*. | serere *om*. d. 13 mutabit *D*. -auit *ll*. *G*. -auerit *v*. *cfr*. *§ 135. 184*. 14 poscit d. poscit seri *v*. *a*. *S*. 18 uentos d*C*. ueritos *r*. 24 procul et a E *v*. *a*. *B*. 25 densiores congruit *v*. *a*. *S*.

ut et viveradix loco suo et malleolus, qui transferatur, inter vites et ordines seratur, quae ratio in iugero circiter XVI viveradicum donat. interest autem biennium fructus, quo tardius in sato provenit quam in tralato.

173 Viveradix posita in vinea post annum resecatur usque 5 ad terram, ut unus tantum emineat oculus, adminiculo iuxta adfixo et fimo addito. simili modo et secundo anno reciditur viresque concipit *et* intra se pascit suffecturas oneri. alias festinatione pariendi gracilis atque eiuncida, ni cohibeatur castigatione tali, in fetum exeat tota. nihil 10 avidius nascitur ac, nisi ad pariendum vires serventur, tota fit fetus.

174 ⟨10⟩ Pedamenta optuma, quae diximus, aut ridicae *e* 147 sqq. robore oleaque, si non sint, pali e iunipero, cupresso, laburno, sabuco. reliquorum generum sudes omnibus annis 15 reciduntur. saluberrima in iugo harundo conexa fasciculis durat annis quinis. cum breviores palmites sarmento iunguntur inter se funium modo, ex hoc arcus funeta dicuntur.

175 ⟨11⟩ Tertius vineae annus palmitem velocem robustum- 20 que emittit et quem faciat aetas vitem. hic in iugum insilit. a*li*qui tum excaecant eum supina falce auferendo oculos, ut longius evocent, noxia iniuria. utilior enim consuetudo pariendi satiusque pampinos adiugatae deter-

176 gere usque quo placeat roborari eam. sunt qui vetant 25 tangi proximo anno, quam tralata sit, neque ante LX mensem falce curari, tunc autem ad III gemmas recidi.

§§ 175. 176: Colum. V 5, 13. IV 11, 1. (arb. 5, 6. IV 24, 4. 22, 4).

3 xvi **E**. | autem *om.* **dT**. 8 concipit et *v.* -pit **d**. -pit ut **E**. -pitur **D**. 9 eiundicia **E**[1]. runcida **D**[2]. 12 fit **d***v.* ſit *r.* 13 radice **E** *v. a. B.* | e *coni. Dal. om. ll. v. a. H.* 15 laburno *B coll. XVI 76.* alburno *ll. v. an* lauru*? cfr. Colum. IV 26, 1. Geop. XI 3, 4.* | genere **d**. 16 fasciculus **E**. 17 durant **d**. 22 aliqui *S.* atqui **dT**. aqui *r.* quidam *v.* 24 pariendi **d***v.* -enti *r.* | adiudicatae **E** *v. a. Bas.* 26 tangi **d***v.* tingi *r.* | quam **d***G.* q. L. I. autem **D**. quo **E***v.* 27 curuari **d**.

alii et proximo quidem anno recidunt, sed ut ternos quaternosve singulis annis adiciant articulos, quarto demum perducant ad iugum. id utrimque fructu tardum, praeterea retorridum et nodosum pumilionum incremento.
5 optimum autem matrem esse firmam, postea fetum audacem. nec tutum est quod cicatricosum, magno imperitiae errore; quidquid est tale, plagis nascitur, non e matre. 177 totas habeat illa vires, dum roboratur, et annuos accipi*e*t tota fetus, cum permissum fuerit nasci. nihil natura por-
10 tionibus parit. quae excreverit satis firma, protinus in iugo collocari debebit; si etiamnum infirmior erit, sub ipso iugo hospitari recisa. viribus, non aetate, decernitur. 178 temerarium est ante crassitudinem pollicarem viti imperare. sequente anno palmites *educ*entur pro viribus matris
15 singuli aut gemini. iidem et secuto, si coget infirmitas, nutriantur, tertioque demum II adiciantur. nec sunt plures quaternis umquam permittendi, breviterque non indulgendum et semper inhibenda fecunditas est. ea est natura, ut parere malit quam vivere. quidquid materiae adimitur,
20 fructui accedit. illa semina mavult quam fructum gigni, quoniam fructus caduca res est. sic perniciose luxuriat, nec ampliat se, sed egerit.

⟨12⟩ Dabit consilium et soli natura. in macro, etiamsi 179 vires habebit, recisa intra iugum mor*e*tur, ut omnis fetura
25 sub eo exeat. minimum id esse debebit intervallum, ut

---

§ 177: (Colum. IV 10, 1, 2. 17, 5). IV 20, 5. — §§ 178—180: ib. IV 17, 5. 4 (24, 11. 14, 3). 21, 2. 1. 26, 4. V 6, 28 (IV 20, 3. 2).

---

2 adiciat E. -iunt d. 3 id *ll. G.* ideo *v. an* fit? | utrumque *G.* utriusque *v.* | fructu *U 324.* -tum *ll. v.* 4 nodosum reddit *G.* | pumilionum d*G.* -orium D. -orum E. 8 accipiet *ego.* -pit *ll. v.* 9 missum D. 10 quae/// E. 11 sin d *v. a. S.* 14 sequenti d *v. a. S.* | educentur *ego. cfr. Colum. IV 10, 2. 17, 4. 27, 4.* salutentur *ll. v.* saluentur *H.* seruentur *Brot.* attollentur *S.* alitentur *J.* 18 fecundita D. | est ea est D (*dist. ego*). et ea est d*S.* in ea est E*v.* ea est *Bas.* 19 malit d*v.* mallit *r.* | libere vivere *Müller emend. III 22.* 20 semina mauult d*v.* semina uult *r.* se mauult *D.* 22 egerit *ll. v. an* deperit? *cfr. § 11.* 24 moretur *v.* -ritur *ll.*

attingat iugum speretque, non teneat, adeo non recumbat in eo nec delicate se spargat. ita temperetur hic modus, ut crescere etiamnum malit quam parere.

180 ⟨13⟩ Palmes duas tresve gemmas habere sub iugo debet, ex quibus materia nascatur, tunc per iugum mergi 5 alligarique, ut sustineatur iugo, non pendeat, vinculo mox adstrictius a tertia gemma alligari, quoniam et sic coercetur impetus materiae densioresque citra pampini exultant. cacumen religari vetant. natura haec est: deiecta pars aut praeligata fructum dat, plurimumque ipsa curvatura. 10 quod citra est, materiem *e*mittit, offensante, credo, spiritu 152 et illa quam diximus medulla. quae ita emicuerit materia 181 fructum dabit anno sequente. sic duo genera palmitum: quod e duro exit materiamque in proximum annum promittit, pampinarium vocatur aut, u*b*i supra cicatricem est, 15 fructuarium; alterum ex anniculo palmite semper fructuarium. relinquitur sub iugo et qui vocatur custos — hic est novellus palmes, non longior tribus gemmis — proximo anno materiam daturus, si vitis luxuria se consumpserit, et alius iuxta eum, verrucae magnitudine, qui furunculus 20 appellatur, si forte custos fallat.

182 ⟨14⟩ Vitis, antequam septumum annum a surculo compleat, evocata ad fructum eiuncescit ac moritur. nec veterem placet palmitem in longum et ad quartum usque pedamentum emitti, quod alii dracones, alii funiculos vocant, 25 ut faciant quae masculeta appellant. cum induruit vitis,

---

§ 181: Colum. V 6, 29 (IV 22, 4. arb. 10, 2). IV 21, 3. 24, 3. arb. 5, 1. IV 24, 5. 17 (22, 4). — § 182: Colum. IV 22, 2 (Plin. XVII 206).

---

1 speretque *G.* superetque (quae E) *ll. v.* | *an* ideo? 2 ita d*v.* ista *r.* 3 etiam D^{2} *v. a. Brot.* | malit dT*v.* mallet *r.* 5 ex materiis quibus materia dE *v. a. Bas.* | mergi *ll. v. cfr. Colum. IV 26, 3.* erigi *D.* 7 adstrictus d *v. a. S.* 8 exultent E. 11 emittit *ego.* mittit *ll. v.* 15 aut ubi *v. cfr. § 197.* aut uti D^{1}dE*J.* aut si D^{2}*D.* at ubi *C.* 16 semperque E *v. a. D.* 19 luxoriose E. 20 ferunculus dE. 23 fluctum E. | euanescit D^{2}*Bas.* 25 ut quod D^{2}*D.* | funiculos D^{2}*D.* iunic- *rv.* 26 induruerit dT.

pessimum in vinea traducere. quinto anno et ipsi palmites 183
intorquentur singulaeque singulis materiae emittuntur ac
deinde proximis, prioresque amputantur. semper custodem
relinqui melius, sed is proximus viti esse debet, nec
5 longior quam dictum est, et, si luxuriaverint palmites, 181
intorqueri, ut IV materias vel II, si uniiuga erit vinea,
emittat.

⟨15⟩ Si per se vitis ordinabitur sine pedamento, 184
qualecumque initio adminiculum desiderabit, dum stare
10 condiscat et recta surgere, cetera a primordio eadem,
dividi autem putatione pollices in aequali examine undi-
que, ne praegravet fructus parte aliqua. obiter idem de-
primens prohibebit in excelsum emicare. huic vineae
trium pedum altitudo excelsior nutat, ceteris a quinto,
15 dum ne excedat hominis longitudinem iustam. iis quoque, 185
quae sparguntur in terra, brev*es* ad *l*imitandum caveas
circumdant, scrobibus per ambitum factis, ne vagi pal-
mites inter se pugnent occursantes, maiorque pars terra-
rum ita supinam in tellure vindemiam metit, siquidem et
20 in Africa et in Aegypto Syriaque ac tota Asia et multis
locis Europae hic mos praevalet. ibi ergo iuxta terram 186
conprimi debet vitis, eodem modo et tempore nutrita
radice, quo in iugata vinea, ut semper pollices tantum
relinquantur, fertili solo cum tribus gemmis, graciliore
25 *b*inis, praestatque multos esse quam longos. quae de na-
tura soli diximus, tanto potentiora sentientur, quanto pro-
pior fuerit uva terrae.

---

§ 183: Colum. arb. 10, 2 (IV 24, 11). — § 184: Colum. V 5, 7. 8 (IV 24, 9). — § 186: Colum. V 5, 18 (arb. 10, 3).

---

2 e singulis *v.a.S.* 3 deinde e d^{2}E *v.a.D.* 6 uniiungerit erit E. 9 desiderabit d*v*. -rauit *r*. 10 a primordio d*G*. ad primordio D. -ium E*S*. 10—12 *dist. Müller emend. III 24.* 11 pollices D*G*. -cis *rv*. 12 praegauet D^{1}. precauet E. 13 emitare D^{1}. emittere E. 16 breues *G*. breui *ll*. -uis *v*. | limitandum *J*. imita- Dd^{1}E. nita- d^{2}. innite- *v*. | cannas *H coll. Pall. III 11, 14.* 19 tellurem DE*S*. | metit *v*. metuit D^{1}dE. mittit D^{2}*D*. 24 *nonne* ternis? 25 binis *P e Colum. arb. 10, 3.* quinis *ll. v.a.S.* *an* gracilioreque binis?

187 ⟨16⟩ Genera separari ac singulis conseri tractus utilissimum — mixtura enim generum etiam in vino, non modo in musto, discors — aut, si misceantur, non alia quam pariter maturescentia iungi necessarium. iuga altiora, quo laetior ager et quo planior, item roscido, nebuloso 5 minusque ventoso conveniunt, contra humiliora gracili et arido et aestuoso ventisque exposito. iuga ad pedamentum quam artissimo nodo vinciri oportet, vitem levi contineri. quae genera vitium et in quali solo caeloque essent con-
14,20 serenda, cum enumeraremus naturas earum et vinorum, 10
sqq. docuimus.

188 ⟨17⟩ De reliquo cultu vehementer ambigitur. plerique aestate tota post singulos rores confodi iubent vineam, alii vetant gemmantem; decuti enim oculos tractuque intrantium deteri, et ob id arcendum procul omne quidem 15 pecus, sed maxime lanatum, quoniam facillime auferat gemmas. inimicos et pubescente uva rastros, satisque esse vineam ter anno confodi, ab aequinoctio verno ad vergi-
189 liarum exortum et canis ortu et nigrescente acino. quidam ita determinant: veterem semel a vindemia ante brumam, 20 cum alii ablaqueare et stercorare satis put*ent*, iterum ab idibus Aprilibus, antequam concipiat, hoc est in VI idus Maias; dein prius quam florere incipiat et cum defloruerit et variante se uva. peritiores adfirmant, si iusto saepius

---

§ 187: Colum. III 20, 4. arb. 3, 2. III 21, 1. 6. 5. 11. 19, 2. 3. IV 16, 4. 13, 2. — § 188: (Colum. arb. 12. 2). IV 27, 1. Verg. Geo. II 371. Iulius Graecinus ap. Colum. IV 28, 2. — §§ 189—192: Colum. arb. 5, 3. 4. 10, 5. (IV 8, 1. Pallad. IX 5, 1). arb. 12, 1. 11, 2. IV 28, 1. Pallad. VI 2, 2. — Colum. IV 23, 1. 29, 4. 5. (24, 2). 23, 2. 3. IV 9, 1. 24, 7. arb. 10, 1. 3. (5, 2. IV 24, 15. 21. Pallad. III 12, 6. 6, 4). Colum. IV 9, 2. 1. 24, 16.

---

1 tractus *U 325. cfr. Colum. III 21, 1.* -tum (= -tuus) **DE**. -tibus **d** *v.a.D.* 7 arido aestuoso **d** *v.a.S.* | uentis **dT**. 8 leui **d***v*. leue *r*. *an* leni? 11 docuimus **DTf***D*. notauimus *rv*. 14 tactuque *v.a.G.* 18 confodi **D²d***v*. confido **D¹**. -fidi **E**. 19 ortu *G*. ortum *ll. H.* exortum *v*. 21 putent *v*. -tant *ll. Brot.* 22 aprilibus **D²***D*. -lis **dE***v*. -los **D¹**. | concipit **dE**. 24 uariante **D²d***v*. uaria ante *r*.

fodiatur, in tantum tenerescere acinos, ut rumpantur.
quae fodiantur, ante ferventes horas diei fodiendas con-
venit, sicuti lutum neque arare neque fodere, fossione
pulverem excitatum contra soles nebulasque prodesse.
5 ⟨18⟩ Pampinatio verna in confesso est ab idibus Maiis, 190
intra dies X, utique antequam florere incipiat, et ea*m*
infra iugum debere fieri. de sequente variant sententiae.
cum defloruerit, aliqui pampinandum putant, alii sub ipsa
maturitate. sed de his Catonis praecepta decernent. 17, 197
10 namque et putationum tradenda ratio est.
⟨19⟩ Protinus hanc a vindemia, ubi caeli tepor in- 191
dulget, adoriuntur. sed *et* in hoc fieri numquam debet
ratione naturae ante exortum aquilae, ut in siderum causis
docebimus proximo volumine, immo vero favonio, quo- 18, 283
15 niam anceps culpa sit praeproperae festinationis. si saucias
recenti medicina mordeat quaedam hiemis ruminatio, cer-
tum est gemmas earum frigore hebetari plagasque findi
et caeli vitio exuri oculos lacrima destillante. nam gelu
fragiles fieri quis nescit? operarum ista conputatio est in 192
20 latifundis, non legitima naturae festinatio. quo maturius
putantur aptis diebus, eo plus materiae fundunt; quo
serius, eo fructum uberiorem. quare macras prius con-
veniet putare, validas novissime, plagam omnem obliquam
fieri, ut facile decidant imbres, et ad terram verti quam
25 levissima cicatrice acie falcis exac*u*ta plagaque conlevata,
recidi autem semper inter II gemmas, ne sit vulnus oculis
in recisa parte. nigram esse eam existimant et, donec 193
ad sincera veniatur, recidendam, quoniam e vitioso materia
utilis non exeat. si macra vitis idoneos palmites non

§ 193: Colum. IV 24, 5.

3 fossionem E. 6 eam *v.* ea *ll.* 12 et in hoc *Müller emend. III 24.* in hoc *ll.* hoc *v.* 15 *an* est*?* 19 nesciat d *v.a.S.* | operariorum dT. 20 latis fundiis d. 21 materiam d. 22. 23 conueniat dE[1]*H.* -nit *v.* 25 exacuta *P.* exacta *ll. v.a.D.* | conleuata *P.* conuelata *ll. v.a.H.* 26 uulneratus oculus *coni. Dal.* 27 eam *ll. v.* laesam *coni. Dal. cfr. § 226. an* eam noxium*?*

habeat, ad terram recidi eam novosque elici utilissimum, in pampinatione non hos detrahere pampinos, qui cum uva sint; id enim et uvas supplantat praeterquam in novella vinea. inutiles iudicantur in latere nati, non ab oculo, quippe etiam uva, quae nascatur e duro, rigescente, 5
194 ut nisi ferro detrahi non possit. pedamentum quidam inter II vites utilius putant statui, et facilius ablaqueantur ita, meliusque est uniiugae vineae, si tamen et ipsi iugo sint vires nec flatu infesta regio. in quadripertita quam proximum oneri adminiculum esse debet, ne tamen in- 10 pedimentum sentiat ablaqueatio, cubito abesse non amplius, ablaqueari autem prius quam putari iubent.

195 ⟨20⟩ Cato de omni cultura vitium ita praecipit: Quam altissimam vineam facito alligatoque recte, dum ne nimium constringas. hoc modo eam curato: 15 capita vitium *per sementim ablaqueato. vineam* putatam circumfodito, arare incipito, ultro citroque sulcos perpetuos ducito. vites teneras quam primum propagato, *sic oc*cato: veteres quam minimum castrato; potius, si opus erit, deicito 20 biennioque post praecidito. vitem novellam re-
196 secari tum erit tempus, ubi valebit. si vinea ab vite calvata erit, sulcos interponito ibique vivam radicem serito. umbram a sulcis removeto, crebroque fodito. in vinea vetere serito ocinum, si 25 macra erit — quod granum capit ni serito —, et circum capita addito stercus, paleas, vinaceas,
197 aliquid horumce. ubi vinea frondere coeperit,

§ 194: Colum. (IV 24, 18). IV 16, 3. 17, 7. 16, 2. (arb. 5, 3). — §§ 195—197: Cato 33, 1. 2. 3. 4.

2 hos d*v*. his *r*. eos de his f*S*. 3 enim et DdT*D*. etenim E*G*. enim *v*. 5 nascitur dT. 9 flatu *Bas*. -tui *ll*. *v*. 10 oneri d*v*. -rari *r*. 12 iubentur T. 16 per — uineam *P e Cat. om. ll. v.a.S.* 17 putata dE *v.a.S.* 18. 19 quam proximum d. 19 sic occato *S e Cat.* cato *ll. om. v.* 23 calua *Cato*. 23. 24 uiueradicem *Cato*. 24 ab sulcis *Cato*. 26 capiat *Cato*. | ni serito *D*. ne ser- d *Cato v*. inser- *r*. 28 horum, quo rectius ualeat *S e Cat.*

pampinato. vineas novellas alligato crebro, ne caulis praefringatur, et quae iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leviter porrigitoque, u*t*i recte stent. ubi uva varia fieri 5 coeperit, vites subligato .... ⟨21⟩ Vitis insitio 198 una est per ver, altera cum uva floret; ea optima est. — Vineam veterem si in alium locum transferre voles, dumtaxat bracchium crassam licebit. primum deputato; binas gemmas ne amplius re-10 linquito. ex radicibus bene exfodito et cave, ne radices saucies. ita uti fuerit, ponito in scrobe aut in sulco operitoque et bene occulcato, eodemque modo vineam statuito, alligato flexatoque, uti fuerit, crebroque fodito. — Ocinum, quod in 15 vinea seri iubet, antiqui appellabant pabulum umbrae patiens, quod celerrime proveniat.

23. ⟨22⟩ Sequitur arbusti ratio mirum in modum 199 damnata Sasernae patri filioque, celebrata Scrofae, vetustissimis post Catonem peritissimisque, *ac* ne a Scrofa 20 quidem nisi Italiae concessa, cum tam longo iudicetur aevo nobilia vina non nisi in arbustis gigni et in his quoque laudatiora summis sicut uberiora imis. adeo excelsitate proficitur. hac ratione et arbores eliguntur. 200

---

§ 198: Cato 41, 1. 49, 1. 2. — § 199: Colum. V 6, 24. (Pallad. III 13, 1). — §§ 200—203: (Colum. V 6, 4. arb. 16, 1). V 6, 5. arb. 16, 3. V 7, 1. 6, 15. 7, 2. (6, 10). V 6, 17. (arb. 16, 2. V 6, 11). Pallad. III 10, 5. Colum. V 6, 18. arb. 16, 3. (V 6, 19. 21).

---

2 caules praefringantur *Cato*. 3. 4 corrigitoque *Cato*. 4 uti *S e Cat.* ubi **DE***H*. u(i) **d**. ut *Brot.* quae ubi *v*. | spectent *Cato*. | uaria *v e Cat.* uallaria *ll*. 5 subligato, pampinato uuasque expellito, circum capita sarito *Cato*. *lac. ind. J*. 6 altera est cum *Cato*. 10 exfodito, usque radices persequito et caueto ne *Cato*. | ne **dT**. *om. rv*. 11 ne saucies **E***v*. 13 flexatoque **df***H*. flox- **DE**[2]. flosx- **E**[1]. laxatoque *v*. 16 proueniet **Dd**. 18 Sasernae *ego*. sasserne **T**. -na **Dd**. a Serna **E**. a Sarsenna *v*. Sarsennae *G*. | patri **T***G*. patre *rv*. | celebrata **d***v*. -ato *r*. | scrofae **D**[2]*v*. scropae **D**[1]. sropae **E**. scrobe **d**. 19 peritissimisque **d***v*. -mis *r*. | ac ne a *v*. aenea **DE**. eneas **d**. 23 eliguntur *v*. religuntur **D**. -gantur *rH*.

prima omnium ulmus, excepta propter nimiam frondem Atinia. dein populus nigra, eadem de causa, minus densa folio. non spernunt plerique et fraxinum ficumque, etiam
12,22 sqq. oleam, si non sit umbrosa ramis. harum satus cul-
15, 1 sqq. tusque abunde tractatus est. ante XXXVI mensem attingi 5
16,62 sqq. falce vetantur. alterna servantur bracchia, alternis pu-
201 tantur annis, sexto anno maritantur. Transpadana Italia praeter supra dictas cornu, opulo, tilia, acere, orn*o*, carpino, quercu arbustat agros, Venetia salice propter uliginem soli. et ulmus detruncata media in tr*i*a ramorum 10 scamna digeritur, nulla fere XX pedum altiore arbore. tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris, a duodecumo in campestribus et umi-
202 dis. meridianum solem spectare palmae debent, rami a proiectu digitorum modo subrigi, tonsili in his tenuium 15 quoque virgultorum barba, ne obumbrent. interval*lum* iustum arborum, si aretur solum, quadrageni pedes in terga frontemque, in latera viceni; si non aretur, hoc in omnes partes. singulis denas saepe adnutriunt vites, dam-
203 nato agricola minus ternis. maritare nisi validas inimi- 20 cum, enecante veloci vitium incremento. serere tripedaneo scrobe necessarium distantes inter sese arboremque singulis pedibus. nihil ibi malleoli atque pastinationi*s*, nulla fodiendi inpendia, utpote cum arbusti ratio hac peculiari dote praestet, quod ab eodem solo *fer*ri fruges et vitibus 25 prodest, superque quod vindicans se altitudo non, ut in vinea, ad arcendas animalium iniurias pariete vel saepe vel fossarum utique inpendio muniri se cogit.
204 ⟨23⟩ In arbusto e praedictis sola viveradicum ratio,

§§ 204. 205: Colum. V 6, 18. (Cato 133, 4. Pallad. III 10,

8 opulo *P coll. Colum.* populo *ll. v. a. S.* | acer **D.** | orno *Bas.* ornu **dE.** cornu **D.** corno *v.* 10 in tria *D.* (in trium *U 326*). intra *ll.* inter *v.* in *G.* | morum **DE.** 11 xv *P.* | pedibus *coni. Dal.* 15 tonsili **D**[2]*v.* consilii *r.* 16 interuallum *v.* -allo *ll.* 21 ueloci **D**[2]**d***v.* uel loci *r.* 23 malleolis *v.* | pastinationis *ego.* -oni *ll. v.* 24 haec **D***D.* 25 quod in eodem *v.* | ferri *ego.* feri *ll. v.* 28 cogit **DT***S.* -get **E.** -gat **d***v.* 29 e **dE** *Bas.* et **D***v.* ex *D.* | praedicta *v.*

item propaginum, et haec gemina, ut diximus: qualorum 97
ex ipso tabulato maxime probata, quoniam a pecore tutissima est, altera deflexa vite vel palmite iuxta suam arborem aut circa proximam caelibem. quod supra terram est
5 e matre, radi iubetur, ne fruticet. in terra non pauciores IV gemmae obruuntur ad radicem capiendam, extra in capite binae relincuntur. vitis in arbusto IV pedes longo 205
constat [omnis] sulco, tres lato, alto duos cum semipede. post annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim
10 radicibus suis adsuescat; caulis a capite ad duas gemmas reciditur; tertio totus mergus absciditur repetiturque altius in terram, ne ex reciso frondeat. tolli viveradix a vindemia protinus debet.

⟨24⟩ Nuper repertum draconem serere iuxta arborem; 206
15 ita appellamus palmitem emeritum pluribusque induratum annis. hunc praecisum quam maxima amplitudine, tribus partibus longitudinis deraso cortice, quatenus obruatur — unde et rasilem vocant —, deprimere sulco, reliqua parte ad arborem erecta, ocissimum in vite. si gracilis sit vitis
20 aut terra, usitatum est quam proxime solum decidi, donec firmetur radix, sicuti neque roscidam seri neque a septentrionis flatu. vites aquilonem spectare debent ipsae, palmites autem earum meridiem.

⟨25⟩ Non est festinandum ad putationem novellae, 207
25 sed primo in circulos materies colligenda, nec nisi validae putatio admovenda, seriore anno fere ad fructum arbusta vite quam iugata. sunt qui omnino putari vetent,

---

6. 7). (Colum. V 6, 30. 37. IV 15, 2). arb. 7, 3. 2. arb. 16, 3. IV 15, 3. — § 206 extr.: Colum. V 6, 19. — § 207: Celsus ap. Colum. V 6, 22. 23.

---

2 ex *ego.* et **DTE***S.* in **d**(?)*v.* 2. 3 tutissimum **D.** 4 circa **dE** *Verc.* citra **DTf**. cura *v.* 5 ne **Dd***v.* nec **E.** 7 longo *ego.* in longo *ll. v.* 8 *uncos ego posui.* omnis **dE** *D.* om̄is **D**[1]. om̄s **D**[2]. omni *v. fortasse omissum erat* sulco *et margini adscriptum* oms. sulco. | alto, lato *coni. H. e Colum.* 11 reponiturque *v. a. D.* 17 obseruatur **Df.** 19 *an* in uite est? 22 ipse **D**[1]. ipsi **D**[2]. 25 primo **d***v.* -mos *r.* | materiae **D.** -ria **d.** 27 uetent **D***D.* -tant *rv.* (*cfr. § 176*).

priusquam arborem longitudine aequaverit. prima falce VI
pedes a terra recidatur, flagello infra relicto et nasci coacto
incurvatione materiae. III ei gemmae, non amplius, depu-
208 tato supersint. ex his omissi palmites proximo anno imis
digerantur scamnis ac per singulos annos ad superiora 5
scandant, relicto semper duramento in singulis tabulatis
et emissario uno, qui subeat usque quo placuerit. de
cetero putatione omni*a* flagella, quae proxime tulerint, re-
cidantur, nova circumcisis undique capreolis spargantur in
tabulatis. vernacula putatio deiectis per ramos vitium cri- 10
nibus circumvestit arborem crinesque ipsos uvis, Gallica
in traduces porrigitur, Aemiliae viae in ridicas Atiniarum
ambitu, frondem earum fugiens.

209 ⟨26⟩ Est quorundam inperitia sub ramo vitem vin-
culo suspendendi, suffocante iniuria. contineri debet vi- 15
mine, non artari; quin immo etiam quibus salices super-
sunt, molliore hoc vinculo facere malunt, herbaque Siculi,
quam vocant ampelodesmon, Graecia vero universa iunco,
cypero, ulva. liberata quoque vinculo per aliquot dies
vagari et incondita spargi atque in terra, quam per totum 20
210 annum spectaverit, recumbere; namque *ut* veterina a iugo
et canes a cursu volutatio iuvat, ita tum et vitium por-
rigi lumbos. arbor quoque ipsa gaudet adsiduo levata
onere, similis respiranti, nihilque est in opere naturae,
quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feria- 25
rum velit. ob id protinus a vindemia putari et lassas
etiamnum fructu edito inprobatur. putatae rursus alligen-
tur alio loco, namque orbitas vinculi sentiunt vexatione
non dubia.

---

§§ 208—210: Colum. V 6, 23. 26. 27. (IV 29, 10).

---

3 incurbationem **DE**. 5 digerantur **D**^{2} *D*. (*cfr. Colum. V 6, 23. 36. 7, 3. arb. 16, 4*). uig- **D**^{1}**E**. ing- **dTf***H*. infer- *v*. 8 omnia *ego e Colum.* omni *ll. v.* | tulerunt **E***H*. 10 per annos **E**^{1}. 11 ipsos **d***v*. -so *r*. 19 *an* uinculo uolt? 21 ut *v*. *om. ll.* 22 iuuat ita tum **d***v*. uiuacitatum *r*. 23 leuato **d**. 27 etiamnum **d***v*. setiannum **E**. setiam///// **D**^{1}. etiam **D**^{2}.

Traduces Gallicae cultura*e* bini utrimque *e* lateribus, si 211
par quadrageno distet spatio, quaterni, si viceno, inter
se obvii miscentur alliganturque una conciliati, virgulto-
rum comitatu obiter rigorati, qua deficiant, aut, si brevi-
5 tas non patiatur ipsorum, adalligato protenduntur in viduam
arborem unco. traducem bimum praecidere solebant —
onerat enim vetustate —; melius donare tempus, ut ra-
silem faciant, *s*i largiatur crassitudo. alias utile toros fu-
turi draconis pasci.

10 ⟨27⟩ Unum etiamnum genus est medium inter hoc et 212
propaginem, totas supplantandi in terram vites cuneisque
findendi et in sulcos plures simul ex una propagandi, gra-
cilitate singularum firmata circumligatis hastilibus nec re-
cisis, qui a lateribus excurrant, pampinis. Novariensis agri-
15 cola, traducum turba non contentus nec copia ramorum,
inpositis etiamnum patibulis palmites circumvolvit; itaque
praeter soli vitia cultura quoque torva fiunt vina. alia 213
culpa iuxta urbem Ar*i*cinis, quae alternis putantur annis,
non quia id viti conducat, sed quia vilitate reditum inpen-
20 dia exuperent. medium temperamentum in Carsulano se-
cuntur cariosasque tantum vitis partes incipientesque in-
arescere deputando, ceteris ad uvam relictis. detracto
onere supervacuo pro nutrimento omni est raritas volneris;
sed nisi pingui solo talis cultura degenerat in labruscam.

25 ⟨28⟩ Arbusta arari quam altissime desiderant, ta*m*etsi 214

---

§ 211: Colum. V 7, 2. (IV 16, 4). V 6, 30. (cfr. IV 6, 4. 7, 3). — § 214: (Colum. IV 9, 2. 1).

---

1 gallicae *ll. v.* -ica e *D cum S.* -ca *C.* | culturae *ego.* -ra *ll. v.* | utrimque e *ego.* -imque *ll. v. an* utriusque e? 2 par *ego.* pars *ll. v.* pes *G.* utraque pars *D cum U 327.* | quaternis (*om.* si) E. | *dist. ego.* 7 oneratis *v. a. D.* | *dist. U 327.*
7. 8 ut rasilem *U 327.* ut (in D) transilem *ll. v.* 8 si *v.* ni *ll. Brot.* 10 etiam D². 12. 13 gracilitate d*v.* -tes *r.*
17 propter D². | curua E¹. 18 Aricinis *Sab. cfr. XIV 12.* uarracinis *ll.* uara- *v.* Tarracinis *vel* Marrucinis *coni. H.*
20 Carseolano *C. sed cfr. III 113.* 21 cariosas *U 328.* | incipientes *v. a. H.* 22 *dist. ego.* 23 omni d*v.* -nis *r.*
25 tametsi *Brot. cum P.* tanta etsi *ll.* etsi tantum *v.* tamen, etsi *S.* etsi *U 329.*

frumenti ratio non exigit. pampinari ea non est moris; et hoc conpendium operae. deputantur cum vite pariter interlucata densitate ramorum, qui sint supervacui et absumant alimenta. plagas ad septentriones aut ad meridiem spectare vetuimus; melius, si neque in occasus solis. 5
diu dolent talia quoque ulcera et difficile sanescunt algendo *nimis* aestuandove. non eadem *ut* in vite libertas, quoniam certa latera, sed facilius abscondere et detorquere, quo velis, plagas. in arborum tonsura supiniore velut calices faciendi, ne consistat umor. 10

215 (36) Viti adminicula addenda, quae scandat adprehensa, si maiora sint. **24.** vitium generosarum pergulas quinquatribus putandas et, quarum servare uvas libeat, decrescente luna tradunt; quae vero interlunio sint putatae, nullis animalium obnoxias esse. alia ratione plena luna 15
noctu tondendas, cum sit ea in leone, scorpione, sagittario, tauro, atque in totum serendas plena *a*ut crescente ut*i*que censent. sufficiunt in Italia cultores deni in centena iugera vinearum.

216 (37) ⟨1⟩ Et abunde satu cultuque arborum tractato, 20
quoniam de palmis et cytiso in peregrinis arboribus ad-
13, 26 et fatim diximus, ne quid desit, indicanda reliqua natura
130 sqq. *e*st magno opere pertinens ad omnia ea. infestantur namque et arbores morbis. quid enim genitum caret his malis? et silvestrium quidem perniciosos negant esse vexa- 25
rique tantum grandine in germinatione aut flore, aduri

---

§ 215 med.: Colum. arb. 15. — §§ 216. 218. 219: Th. H. IV 14, 1. (C. V 8, 3). — H. IV 14, 2. C. V 9, 1. 7. 11, 3.

---

3 interlucata d*B*. interloc- *rv*. 6 quoque *ll. v. an* taliaque*?* | senescunt **E**. 7 nimis *B*. minus *ll. v.* | ut *ego om. ll. v.* | in uite quae in arbustis libertas *v. a. D*. 8 certa *v*. creta *ll.* | sed **DE***S*. est **d***C*. non est **T**. et *v*. 9 supino ore *coni. J*. 11 adprehensa *v*. -(-praeh- **D**) sas *ll*. 12 pergulas **Dd***v*. per singulas **E**. 12. 13 quinque (quique **D**) tribus **DE**. 14 si sint **E**. 17 serendas *v*. -dasque *ll.* | aut *v*. ut *ll*. 18 utique *v*. utque **D**. utquę **dE**. 18 *an* duodeni*? cfr. Colum. III 3, 8. Geop. II 46.* 21 et **D***S*. ac *rv*. 23 est *Brot.* sit *ll*. 25 *an* set*?*

quoque fervore aut flatu fr*igid*iore, praepostero die, *n*am suo frigora etiam prosunt, ut diximus. quid ergo? non 217 et vites algore intereunt? hoc quidem est, quo deprehen- 10 datur soli vitium, quoniam non evenit nisi in frigido. 5 itaque per hiemes caeli rigorem probamus, non soli. nec infirmissimae arbores gelu periclitantur, sed maximae, vexatisque ita cacumina prima inarescunt, quoniam praestrictus non potuit eo pervenire umor.

⟨2⟩ Arborum quidam communes morbi, quidam pri- 218 10 vati generum. communis vermiculatio et sideratio ac dolor membrorum, unde partium debilitas, societate nominum quoque cum hominis miseriis. trunca dicimus certe corpora et oculos germinum exustos ac multa simili sorte. itaque laborant et fame et cruditate, quae fiunt umoris 219 15 quantitate, aliqua vero et obesitate, ut omnia, quae resinam ferunt, nimia pinguitudine in taedam mutantur et, cum radices quoque pinguescere coepere, intereunt, ut animalia nimio adipe, aliquando et pestilentia per genera, sicut inter homines nunc servitia, nunc plebes urbana 20 vel rustica.

⟨3⟩ Vermiculantur magis minusve quaedam, omnes 220 tamen fere, idque aves cavi corticis sono experiuntur. iam quidem et hoc in luxuria esse coepit, praegrandesque roborum delicatiore su*n*t in cibo — cosses vocant — atque 25 etiam farina saginati hi quoque altiles fiunt. maxime au- 221 tem arborum hoc sentiunt piri, mali, fici, minus quae amarae sunt et odoratae. eorum, qui in ficis existunt, alii nascuntur ex ipsis, alios parit qui vocatur cerastes,

§§ 220. 221: Th. H. IV 14, 2. 5. C. V 9, 4. 10, 5. Pallad. II 15, 3. IV 10, 20.

1 frigidiore *B*. fragiliore *ll. v.* | nam *ego.* quam *ll. v.* quoniam *G.* quamquam *S.* 2 frigore E^2. 4 soli d*v*. oli *r*. 6 gelu d*v*. gulae D. gelis E. 7 praestrictus f*v* (gelu *add. v. a. S*). -ctas *ll.* 10 et D^2*D*. est *rv*. 11 debilitas D*G*. debita *r*. adhibita *v*. 12 miseriis d*v*. -ris *rD*. 15 aliqua *ego.* -quae *ll. v.* 18 aliquando D^2*C*. quanto *r*. quando *v*. 22 cani E. 24 delicatiore sunt *Bas.* -res ut (uti E*v*) *ll.* 25 *an* hi *delendum?* 28 alios d*v*. alius *r*.

omnes tamen in cerasten figurantur sonumque edunt parvoli stridoris. et sorbus arbor infestatur vermiculis rufis ac pilosis atque ita emoritur; mespila quoque in senecta obnoxia ei morbo est.

222 ⟨4⟩ Sideratio tota e caelo constat. quapropter et grando 5 in his causis intellegi debet et carbunculatio et quod pruinarum iniuria evenit. haec enim verno tepore invitatis et erumpere audentibus satis mollibus insidens adurit lactescentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. pruinae perniciosior natura, quoniam lapsa persidit gelat- 10 que ac ne aura quidem ulla depellitur, quia non fit nisi inmoto aëre et sereno. proprium tamen siderationis est sub ortu canis siccitatum vapor, cum insita ac novellae arbores moriuntur, praecipue ficus et vitis.

223 Olea praeter vermiculationem, quam aeque ac ficus 15 sentit, clavum etiam patitur, sive fungum placet dici vel patellam. haec est solis exustio. nocere tradit Cato et muscum rubrum. nocet plerumque vitibus atque oleis et nimia fertilitas. scabies communis omnium est. inpetigo et, quae adgnasci solent, cocleae peculiaria ficorum vitia, 20 nec ubique. sunt enim quaedam aegritudines et locorum.

224 ⟨5⟩ Verum ut homini nervorum cruciatus, sic et arbori, ac duobus aeque modis. aut enim in pedes, hoc est radices, inrumpit vis morbi, aut in articulos, hoc est cacuminum digitos, qui longissime a toto corpore exeunt. 25 ni*g*rescunt ergo, et sunt apud Graecos sua nomina utri-

225 que vitio. undique primo dolor, mox et macies earum partium fragilis, postremo tabes morsque, non intrante suco

§ 222: (Colum. III 2, 4). — §§ 223—225: Th. (C. V 9, 1). H. IV 14, 2. 3. Cato 6, 2. Th. H. IV 14, 3. 4. 5. C. V 9, 12.

4 obnixa d. | ei *v*. ein DGd. in E. 7 tepore *G*. tempore *ll. v*. 10 persidit D²*D*. -det *rv*. 13 siccitatum D²*v*. -atium *S*. sittacum G. sit citatium *r*. | insitae d*v*. *a*. *S*. 20 agnasci DG. agnosci E. 22 ut E²*v*. at DGE¹. ad d. 24 erumpit d*v*. *a*. *H*. 26 nigrescunt *coni. Dal. e Theophr.* inarescunt (-cent E) *ll. v*. 27 *an* utrobique? *fortasse huc transponenda sint* nigrescunt ergo et [utrobique primo *e. q. s.*]. 28 morbusque E *v*. *a*. *H*.

aut non perveniente, maximeque id fici sentiunt. caprificus omnibus immunis est, quae adhuc diximus. scabies gignitur roribus lentis post vergilias; nam si *l*ar*g*iores fuere, perfundunt arborem, non scalpunt scabie, et *g*rossi ca- 5 dunt; sive imbres nimii fuere, alio modo ficus laborat, radicibus madidis.

〈6〉 Vitibus praeter vermiculationem et siderationem 226 morbus peculiaris articulatio tribus de causis: una vi tempestatium germinibus ablatis, altera, ut notavit Theophra- 10 stus, in supinum excisis, tertia culturae imperitia laesis. omnes enim earum iniuriae in articulis sentiuntur. siderationis genus est et his deflorescentibus roratio, aut cum acini, priusquam crescant, decocuntur in callum. aegrotant et cum alsere, laesis uredine attonsarum oculis. et 15 calore hoc evenit intempestivo, quoniam omnia modo constant certoque temperamento. fiunt et culpa colentium 227 vitia, cum praestringuntur, ut dictum est, aut circumfos- 209 sor iniurioso ictu verberavit vel etiam subarator inprudens luxavit radices corpusve desquamavit. est et quae- 20 dam contusio falcis hebetioris. quibus omnibus causis difficilius tolerant frigora aut aestus, quoniam in ulcus penetrat iniuria omnis a foris. infirmissima vero malus, maximeque quae dulcis est. quibusdam debilitas sterilita- 228 tem, non necem, adfert, ut si quis pino cacumen auferat 25 vel palmae. sterilescunt enim nec moriuntur. aegrotant

---

§§ 226—230: Th. H. IV 14, 6. (C. V 9, 13). 14, 7. 8. 9. (C. V 10, 3). 14, 10. (C. V 10, 1).

---

3 largiores *S e coni. Dal.* rariores *ll. v.* *an* non rariores? 4 perfundunt *v.* -duntne *ll. J.* *an* perfundunt benigne? | et grossi *H.* eteros si (siue **d**^{1}) *ll.* caeterum si *v.* *an* at grossi? 5 siue *ll. v.* si uel *H.* *an* sin et *vel* si uero? | malo *P.* 8 ui *v.* uti *ll.* 8. 9 tempestiuum **E**^{1}. 10 recisis **dT**. 11 omnis **DGE***D.* | enim *om.* **E***S.* 12 et his **DG***D.* in his **dE***v.* uuis *CFWMüller p. 25.* 12. 13 cum acini **d***v.* conacini *r.* 16. 17 colentium uitia *ego.* uitium (-tia **G**) colentia *ll.* uinitorum (uites *H.* uitia *J*) colentium *v.* 17 est *om.* **DGE***D.* 21 ulcis **DG**. 23 maximeque quae **dE**^{1}*v.* -me quaeque (quaque **D**^{1})**D**. -meque quaeque (quaque **G**)**E**^{2}**G**. -me quaequae *D.* 25 non **E**^{1}**T**.

aliquando et poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus imbres aut tepor*e*s vel adflatus defuere aut contra abundavere. decidunt enim aut deteriora fiunt. pessimum est inter omnia, cum deflorescentem vitem et oleam percussit imber, quoniam simul defluit fructus. 5

229 ⟨7⟩ Sunt ex eadem causa nascentes et urucae, dirum animal, eroduntque frondem, aliae florem quoque, olivarum, ut in Mileto, ac depastam arborem turpi facie relinquunt. nascitur hoc malum tepore umido et lento. fit aliud ex eodem, si sol acrior insecutus inussit ipsum vi- 10 tium ideoque mutavit. est etiamnum peculiare olivis et vitibus — araneum vocant —, cum veluti telae involvunt

230 fructum et absumunt. adurunt et flatus quidam eas maxime, sed et alios fructus. nam vermiculationem et poma ipsa per se quibusdam [annis] sentiunt, mala, pira, mespila, pu- 15 nica. in oliva ancipiti eventu, quando sub *cute* *in*nati fructum adimunt, augent, si in ipso nucleo fuere erodentes *e*um. gigni illos prohibent pluviae, quae fiunt post arcturum. eaedem si austrinae fuere, generant dr*u*ppis quoque, quae maturescentes tum sunt praecipue caducae. 20

231 id riguis magis evenit, etiam si non cecidere, fastidiendis. sunt et culicum genera aliquis molesta, ut glandibus, fico; qui videntur ex umore nasci, tum dulci subdito corticibus. et aegrotatio quidem fere in his est.

232 ⟨8⟩ Quaedam temporum causae aut locorum non pro- 25 prie dicantur morbi, quoniam protinus necant, sicut tabes

---

§§ 231—234: Th. H. IV 14, 10. 11. (C. V 12, 4). 14, 12. 13. (C. V 12, 10). IV 15, 1. 16, 5. (C. V 15, 6). (C. II 18, 3).

---

2 tepores *v.* temporis *ll.* | defluere D[1]GE. 6 uerucae E. erucae d *v. a. S.* | dirum DGd*v.* dicitur E. 7. 8 quoque oliuarum *U 330 coll. Theophr.* oliuarum quoque *ll. v.* 9 tempore dE *v. a. G.* 13 adsumunt D[1]GE. | adurunt *v.* et adu- *ll.*
15 *uncos ego posui coll. Theophr.* 16 sub cute innati (nati *H*) *ego. cfr. § 29. XXII 163.* subeunti nati *ll.* subeunt nati *v.*
17 fuere D[2]*v.* facere *r.* 18 eum *v.* cum *ll.* 19 aretur rume ędem E. | druppis *S.* droppis *ll.* drupis *v.* 22 aliquibus d *v. a. S.* | molesta d*v.* mode- *r.* 23 tunc d *v. a. S.* ad gustum *U 331.* | dulci d*v.* -cis *r.*

cum invasit arborem aut uredo vel flatus alicuius regionis
proprius, ut est in Apulia atabulus, in Euboea Olympias.
hic enim si flavit circa brumam, frigore exurit arefaciens,
ut nullis postea solibus recreari possint. hoc genere con-
5 valles et adposita fluminibus laborant, praecipueque vitis,
olea, ficus. quod cum *e*venit, detegitur statim in germi- 233
natione, in oliva tardius. sed in omnibus signum est re-
vivescendi, si folia amisere. alioqui quas putes praeva-
luisse moriuntur. nonnumquam inarescunt folia eademque
10 revivescunt. alia in ter*ris* septentrionalibus, ut Ponto,
*T*hra*c*ia, frigore aut gelu laborant, si post brumam conti-
nuavere XL diebus. *e*t ibi autem et in reliquis partibus,
si protinus editis fructibus gelatio magna consecuta est,
etiam paucis diebus necat.

15 ⟨9⟩ Quae iniuria hominum constant, secundum . . . ha- 234
bent causas. pix, oleum, adeps inimica praecipue novellis.
cortice in orbem detracto necantur, excepto subere, quod
sic etiam iuvatur; crassescens enim praestringit et stran-
gulat. ne*c* andrac*h*le offenditur, si non simul incidatur et
20 corpus. alioqui et cerasus et tilia et vitis corticem mit-
tunt, sed non vitalem nec proximum corpori, verum eum,
qui subnascente alio expellitur. quarundam natura rimo- 235
sus cortex, ut platanis. tiliae renascitur paulo minus quam
totus. ergo his, quarum cicatricem trahit, medentur luto
25 fimoque, et aliquando prosunt, si non vehementior frigo-
rum aut calorum vis secuta est. quaedam tardius ita mo-

---

1 inuaserit **dT** *v. a. G.* 3 flauerit **dT** *v. a. G.* | ita arefa-
ciens *U 331 e Theophr.* 4 nullus **DG**. 6 eum **DG**. | eue-
nit *CFWMüller p. 18.* uenit *ll. H.* euenerit *v.* 8 si **D**[2]*v.*
om. r. 10 aliae **d** *v. a. D.* | in terris *H.* inter *ll.* in *v.*
11 Thracia *U 332 e Theophr.* fragia **DE**. frygia **G**. phrygia
d*v.* 12 et ibi *G.* tibi **D**[1]**GE**. ibi *rv.* 13 gelatio **d***v.* ue-
latiu **DG**. -tium **E**. 15 constant **D**[2]*v.* -at *r.* | *lac. ego indi-
cavi.* secundum **DG**. secum dum **E**[1]. secum **dTE**[2]*S.* secundas
v. alias *H.* secundum vim *D.* secandi *CFWMüller p. 18.* (*an
potius* secundum causas ita se habent?). 17 orbe **GdE** *v. a.
C.* 19 andrachle *S.* -cle **DGd**. -chne *v.* adracle **E**. -chne *B.*
20. 21 *an* amittunt? 25 fimoque (quae **D**[2]) **D**[2]**d***v.* fito-
que (quae **D**[1]) **D**[1]**G**. fiditoque **E**. 26 calorum uis **d***v.* -ru iis
D[1]**G**. -ruus **E**. -ris uis **D**[2]*D.* *cfr. XVIII 175. XX 158.*

riuntur, ut robora et quercus. refert et tempus anni. abieti enim et pino si quis detraxerit sole taurum vel geminos transeunte, cum germinant, statim moriuntur; ean-
236 dem iniuriam hieme passae diutius tolerant. similiter ilex et robur quercusque. si angusta decorticatio fuit, nihil 5
234 nocetur supra dictis; infirmioribus quidem et in solo gracili vel ab una tantum parte detractus interemit. similem et decacuminatio rationem habet piceae, cedri, cupressi — haec enim detracto cacumine aut ignibus adusto inter-
237 eunt —, similem et depastio animalium. oleam quidem 10 etiam, si lambat capra, sterilescere auctor est Varro,
8, 204 15, 34 ut diximus. quaedam hac iniuria moriuntur, aliqua deteriora tantum fiunt, ut amygdalae — ex dulcibus enim transfigurantur in amaras —, aliqua vero etiam utiliora,
238 ut apud Chios pirus, quam phocida appellant. nam de- 15
13, 36 17, 201 truncatio diximus quibus prodesset. intereunt pleraque et fissa stirpe, exceptis vite, malo, fico, punicis, quaedam vel ab ulcere tantum. *pin*us hanc iniuriam spernit et omnia, quae resinam gignunt. radicibus amputatis mori minime mirum est; pleraeque *eti*am non omnibus, sed 20 maximis aut, quae sunt inter illas vitales, abscisis moriuntur.

239 ⟨10⟩ Necant invicem inter sese umbra vel densitate atque alimenti rapina. necat et hedera vinciens — nec vi-

---

§§ 235—240: Th. H. IV 15, 2. 3. 2. 3. 4. 16, 1. (C V 17, 3. 6). Varro r. r. I 2, 19. Th. C. V 17, 5. II 15, 1. 2. (Pallad. II 15, 9). Th. H. IV 16, 1. 5. C. V 15, 4. H. IV 16, 6. (Plin. XVI 243. XIX 87. XX 84). Th. C. II 18, 4. (Geop. XII 17, 18). Verg. Geo. II 299. Th. H. IV 15, 1.

---

1 quercuus DG*D*. 5 quercusque *U 333*. -quae DGE. et quercus. Quae (Quod *v. a. H.*) d*v*. 6 nocet ut D²*D*. nocet *v. a. G*. 6. 7 gracilius D². 9 haec GdE. *cfr. § 5. XVI 195*. hae D*v*. 11 capras DG. 12 haec DG. 15 phocida d*v*. phochida *r*. 17 exceptis uite malo d*v*. exrectis uitem alio (ex alio E) *r*. | punicis D²*D*. -ces *r*. -ca *v*. 18 pinus *Bodaeus* (*cfr. Schneider ad Theophr. h. pl. IV 16, 1*). ficus *ll. v. a. D*. 20 etiam *ego*. tamen *ll. v*. 21 abscissis DGd *v. a. S*. 23 necant Dd*G*. necat *rv*.

scum prodest — et cytisus, neca*t*ur eo, quod halimon vocant
Graeci. quorundam natura non necat quidem, sed laedit
odor*um* aut suci mixtura, ut raphanus et laurus vitem.
olfactatrix enim intellegitur et tingui odore mirum in mo-
5 dum, ideo, cum iuxta sit, averti et recedere saporemque
inimicum fugere. hinc sumpsit Androcydes medicinam 240
contra ebrietates, raphanum mandu*c*ari praecipiens. odit
et caulem et olus omne, odit et corylum, ni procul ab-
sint, tristis atque aegra. nitrum quidem et alumen, ma-
10 rina aqua calida et fabae putamina vel ervi ultima ve-
nena sunt.

25. (38) Inter vitia arborum est et prodigiis locus. 241
invenimus *fic*os sub foliis natas, vitem et malum punicam
stirpe fructum tulisse, non palmite aut ramis, vitem uvas
15 sine foliis, oleas quoque amisisse folia bacis haerentibus.
sunt *et* miracula fortuita. nam et oliva in totum ambusta
revixit et in Boeotia derosae locustis fici regerminavere.
mutantur arbores et colore fiuntque ex nigris candidae, 242
non semper prodigio, sed eae maxime, quae ex semine
20 nascuntur. et populus alba in nigram transit. quidam et
sorbum, si in calidiora loca venerit, sterilescere putant.
prodigio autem fiunt ex dulcibus acerba poma aut dulcia
ex acerbis, e caprifico fici aut contra, gravi ostento, cum
in deteriora mutantur, ex olea in oleastrum, ex candida

---

§ 241: Th. H. II 3, 3. — § 242: Th. H. II 2, 4. 3, 2. C. V
7, 2. H. II 2, 10. 3, 1. 2.

---

1 *dist. ego. an potius* et cytisus necat, necatur? *cfr. Theophr.* | necatur *H.* nec aureo (auro *C*) *ll. v.* 3 odorum *D. cfr. Theophr.* -rem *ll.* -re *v.* 4 extingui **dT.** tangi *v. a. Brot.* 7 raphanum (rhapa- **DG**) *ll. v.* -nus ut *H.* -nus *D.* | manducari *ego.* mandatur **DGE***H.* mandi **d***v.* 13 ficos *J coll. Theophr.* ††eos **G.** enim eos *r.* enim *v.* | sub *ll. J.* sine *v.* | punicam **d***G.* -cum *r.* 14 palmitem **DG.** 16 sunt et *v.* sunt *ll. S.* | combusta **dT.** 17 et in **dE***v.* etiai **D**[1]**G.** etiam in **D**[2]. | fici **D**[2]*S.* ficisi **D**[1]**E.** ficusi **G.** cytisi **dT.** ficus *v.* fetus *U 335 coll. Theophr.* | iterum germinauere *v. a. S.* 18 colores **DG.** 19 prodigio sed eae **d***D.* -osae deae (de ea **D**[2]. eae **E**)*r.* -osae et *v.* -ose eae *H.* 22 acerba **d***v.* -rua *r.*

uva et fico in nigras aut, ut Laudiceae Xerxis adventu,
243 platano in oleam mutata. qualibus ostentis Aristandri
apud Graecos volumen scatet, ne *in* infinitum abeamus,
apud nos vero C. Epidii commentarii, in quibus arbores
locutae quoque reperiuntur. subsedit in Cumano arbor 5
gravi ostento paulo ante Pompei Magni bella civilia paucis
ramis eminentibus; inventum Sibyllinis libris internicio-
nem hominum fore, tantoque eam maiorem, quanto propius
244 ab urbe [postea] facta esset. sunt prodigia et cum alie-
nis locis enascuntur, ut in capitibus statuarum vel aris, 10
et cum in arboribus ipsis alienae. ficus in lauro nata est
Cyzici ante obsidionem. simili modo Trallibus palma in
basi Caesaris dictatoris circa bella civilia eius. nec non
et Romae in Capitolio in ara Iovis bello Persei enata
palma victoriam triumphosque portendit. hac tempestati- 15
bus prostrata eodem loco ficus enata est M. Messalae
C. Cassii censorum lustro, a quo tempore pudicitiam sub-
245 versam Piso gravis auctor prodidit. super omnia, quae
umquam audita sunt, erit prodigium in nostro aevo Nero-
nis principis ruina factum in agro Marrucino, Vetti Mar- 20
celli e primis equestris ordinis oliveto universo viam publi-
cam transgresso arvisque inde e contrario in locum oli-
veti profectis.

246 **26.** (39) Nunc expositis arborum morbis consenta-
neum est dicere et remedia. ex his quaedam sunt com- 25
munia omnium, quaedam propria quarundam. communia

§ 244: Valer. Max. I 6, 12 extr. — § 246: Th. H. II 7, 1.

1 Laudiceae T. *cfr. VIII 190. XII 133. Usener ann. philol. 1865 p. 228.* -datiae D[1]G. laodiceae d*v*. -ciae D[2]*D*. leoditiae E. 2 mutata d*v*. -atam *r*. 3 in *v*. *om. ll.* 4 C. Epidii d*v*. cepidi D[1]GE. lepidi D[2]. | commentarii d*v*. comentariis (comm- D)*r*. 8 tantoque eam d*v*. tamquam E. tantoque *rD*. | propius d*v*. proprius *r*. 9 *uncos ego posui.* postea facta *ll. v.* posita factum *J.* hostia litatum *D. an* ostenta (*vel* portenta) facta essent? 12 palmae D. -me G. 14 ara iouis D[2] (*coni. H*) *D.* capita (-te *v*) bis *rv*. capite Iouis *Brot. cum vet. Dal.* 17 pudicitia E. 17. 18 subuersam d*v*. -sa E. -sum *r*. 20 uecti E *S*. Vectii *v*.

ablaqueatio, adcumulatio, adflari radices aut cooperiri, riguus dato potu vel ablato, fimum suco *d*efectis, putatio leva*nd*is onere, item suco emisso quaedam veluti detractio sanguinis, circumrasio corticis, vitium extenuatio et domi-
5 tura palmitum, gemmarum, si frigus retorridas hirtasque fecerit, repumicatio et quaedam politura. arborum his aliae 247 magis, aliae minus gaudent, veluti cupressus et aquas aspernatur et fimum et circumfossuram amputationemque et omnia remedia odit, quin etiam necatur riguis, vitis et
10 punicae praecipue aluntur. ficus arbor ipsa riguis alitur, pomum vero eius marcescit. amygdalae, si colantur fossione, florem amittunt. nec insitas circumfodere oportet, 248 priusquam validae ferre coeperint poma. plurimae autem amputari sibi volunt onerosa ac supervacua, sicut nos
15 ungues et capillum. reciduntur veteres totae ac rursus a stolone aliquo resurgunt, sed non omnes nec nisi quarum naturam pati diximus. 16, 123. 130, 173. 241

(40) Rigua aestivis vaporibus utilia, hieme inimica, 249 autumno varie et e natura soli, quippe cum vindemiator
20 Hispaniarum stagnante solo uvas demetat. cetero maiore in parte orbis etiam pluvias autumni aquas derivare convenit. circa canis ortum rigua maxime prosunt ac ne tum quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. et aetas modum temperat, novellae enim minus sitiunt.

---

§§ 247. 248: Th. H. II 7, 1. (C. V 15, 3. III 11, 4). C. III 18 2. (Pallad. II 15, 9). Th. H. II 7, 2. — § 249: Colum. II 8, 3. XI 2, 82. Th. C. V 15, 3.

---

1. 2. riguus *J coll. § 250.* -uas *ll.* (*om.* d[1]). -ua *D.* -uis *v.* 2 fimi *v. a. J.* | defectis *ego.* ref- *ll. v.* | putatione *v. a. J.* 3 leuandis *ego.* leuatis *ll. v.* 4. 5 domitura d*v.* -inatura E. -inarum *r.* 5 palmitum *om.* DGf. | geminarum E. *om.* DGf. gemmas *v. a. H.* 7 aquas D[1]. *cfr. XVI 76.* aqua D[2]G. aquam *rv.* 11 marcescit *Bas.* -scet DGE. marescit d. inar- *v.* 15 ac d*v. om. r.* 16 aliquae d. 19 uarie T*D.* -iae DGd. -ia E*v.* | uindemitor DGf. 20 ceterum *v. a. G.* 21 aut omnia aquas d. aut omnia qua (omni aqua *v*) E *v. a. G.* | deriuare D[2]*D. cfr. Colum.* eriuare T*Brot.* -ari *G.* erieuare d. eriaeuare D[1]G. seria uere E. seri et arari *v. a. G.*

desiderant autem maxime rigari quae adsuevere, contra siccis locis genita non expetunt umorem nisi necessarium.

250 (41) Asperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonense Italiae agro, pago Fabiano, ubi et arva rigant. mirumque, herbae aqua illa necantur, fruges aluntur, et riguus pro sarculo est. in eodem agro bruma — tanto magis, si nives iaceant geletve —, ne frigus vites adurat, circumfundunt riguis, quod ibi tepidare voc*ant*, memorabili natura in amne solis, e*o*dem aestate vix tolerandi rigoris. 5 10

251 27. (42) Carbunculi ac robiginum remedia demonstrabimus volumine proximo. interim est et scariphatio quaedam in remediis, cum macie corticis ex aegritudine adstringente se iustoque plus vitalia arborum conprimente exac*u*tam falcis aciem utraque manu inprimentes perpetuis incisuris d*i*ducunt ac veluti cutem laxant. salutare id fuisse argumento sunt dilatatae cicatrices et internato corpore expletae, (43) magnaque ex parte similis hominum medicina et arborum est, quando earum quoque terebrantur ossa. amygdalae ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite et ab ima parte circumforato defluens pituita abstergeatur. et ulmis detrahitur sucus inutilis, supra terram foratis usque ad medullam, in senecta aut cum alimento nimio abundare sentiuntur. idem et ficorum turgido 15 20

18, 279 sqq. 252 253

§ 250 extr.: Ovid. Trist. IV 10, 3. — § 252: (Pallad. III 25, 4). Th. H. II 7, 7 (C. II 14, 1). Geop. X 59. Pallad. II 15, 11. Colum. V 6, 17. — § 253: Th. H. II 7, 6. (Pallad. III 10, 3). Colum. V 10, 17. Pallad. II 15, 3.

5. 6 riguis *v. a. G.* frigus D². 7 si niues D²*v.* sinuessa *r.* | iaceant D²d*G.* taceant (-cent E¹)*r.* scateant *v.* 8 uocant *v.* uocem DGd. uoce E. 9 solis eodem aestate *J.* solis edem aestate d. soli sede maiestate *r.* solo sed idem aestate *G.* 11 carbunculi d*v.* -lum *r.* 11. 12 demonstrabimus D²d*v.* -auimus *r.* 12 scariphatio *S.* -acio DG. -ificatio *G.* chariphacio E. castratio dT *ind. libri.* 13 macie d*v.* acie *r.* 15 exacutam *U 335.* exactam *ll. v. cfr. § 192. 265.* | utramque D¹GE. 16 diducunt *P.* ded- *ll. v.* 18 expletae d*v.* -eto *r.* | *dist. U 335.* 23 senecta *v.* -tam *ll.* 24 idem Dd*v.* id est E.

cortice incisuris in oblicum levibus emittitur. ita fit, ne decidant fructus. pomiferis, quae germinant nec ferunt fructum, fissa radice inditur lapis fertilesque fiunt, hoc idem in amygdalis e robore cuneo adacto, in piris sorbis-
5 que e taeda ac cinere et terra cooperto. etiam radices 254 circumcidisse prodest vitium luxuriantium ficorumque et circumcisis cinerem addidisse. fici serotinae fiunt, si primae grossi, cum fabae magnitudinem excessere, detrahantur. subnascuntur enim quae serius maturescunt. eae-
10 dem, *cum* frondere incipiunt, si cacumina rami cuiusque detrahantur, firmiores fertilioresque fiunt, nam caprificatio maturat.

(44) In ea culices nasci e grossis manifestum, quo- 255 niam, cum evolavere, non inveniuntur intus grana, quae
15 in eos versa apparet. exeundi tanta est aviditas, ut plerique aut pede relicto aut pinnae parte erumpant. est et aliud genus culicum, quos vocant centrinas, fucis apium similes ignavia malitiaque cum pernicie verorum et utilium; interemunt enim illos atque ipsi commoriuntur. 256
20 vexant et tineae semina ficorum, contra quas remedium in eodem scrobe defodere tal*e*am lentisci inversa parte, quae fuerit a cacumine. uberrimas autem ficus rubrica amurca diluta et cum fimo infusa radicibus frondere *in*cipientium facit. caprificorum laudantur maxime nigrae et in petro-
25 sis, quoniam frumenta plurima habeant. caprificatio ipsa post imbrem.

(45) In primis autem cavendum, ne ex remediis vitia 257

---

§ 254: Colum. V 10, 10. Pallad. IV 10, 31. 30. — §§ 255. 256: Th. H. II 8, 2. 3. Colum. V 10, 9. 10. arb. 20, 3. Pallad. IV 10, 29.

---

3 ſcissa dT. 5 et terra d*v*. e terra *r*. 7. 8 primae grossi d*v*. prima (-ae D[1]) aegrossi *r*. 8 excesserint d. 9. 10. eaedem d*v*. eadem *r*. 10 cum *v*. *cfr. Colum. om. ll.* 13 manifestum est d *v. a. S.* 19 commoriuntur f*S*. mor- *ll. v. an* inmoriuntur? ἐναποθνήσκουσιν *Theophr.* 20 quas d*v*. quos *r*. 21 eodem d*G*. eadem *rv*. | taleam *P e Colum.* italiam *ll.* -licam *v. a. H.* 22 rubrica Dd*B*. lub- *rv*. 23 frondere incipientium *v*. -de (-dere d) recipientium *ll.*

fiant, quod evenit nimia aut intempestiva medicina. interlucatio arboribus prodest, sed omnium annorum trucidatio inutilissima. vitis tantum tonsuram annuam quaerit, alternam vero myrtus, punicae, oleae, quia celeriter fruticescunt. ceterae rarius tonde*a*ntur, nulla autumno, ac ne radantur 5 quidem nisi vere. putatione plaga ad vitalia . . . sunt omnia, quaecumque non supervacua.

258 (46) Similis fim*i* ratio. gaudent eo, sed cavendum, ne in fervore solis admoveatur, ne inmaturum, ne validius quam opus sit. urit vineas suillum nisi quinquennio inter- 10 posito, praeterquam si riguis diluatur, et e coriariorum sordibus nisi admixta aqua, item largi*u*s. iustum existimant in denos pedes quadratos III modios. id quidem soli natura decernet.

259 (47) Columbino ac suillo plagis quoque arborum me- 15 dentur. si mala punica acida nascantur, ablaqueatis radicibus fimum suillum addi iubent. eo anno vinolenta, proximo dulcia futura. alii urina hominis aqua mixta riganda censent quater anno, singulis amphoris, aut cacumina spargi vino lasere diluto; si findantur in arbore, pediculum in- 20 torqueri; ficis utique amurcam adfundi, ceteris arboribus aegris faecem vini, aut lupinum circum radices earum seri.

260 aqua quoque lupini decocti circumfusa pomis prodest. fici, cum Volcanalibus tonuit, cadunt. remedium est, ut ante stipula hordeacea areae stringantur. cerasos praeco- 25

---

§ 257: (Colum. IV 10, 3. arb. 10, 1. 2. Pallad. XII 4, 1. 2). — § 258: (Th. C. III 9, 3. 5). — §§ 259. 260: Colum. V 10, 15. 16. 10. II 10, 1. Pallad. IV 10, 3. 4. 30. XI 12, 1. III 25, 5. IX 2. III 25, 16. VII 5, 1. VIII 3, 1.

---

5 tondeantur *ego. cfr. Colum.* -entur *ll. v.* | radantur D[2]*D.* radiantur (-icantur d)*r.* raduntur *v.* 6 putatio ne *D.* | plagae ad *v.* plaga sit *D.* | *lac. ego indicavi. intercidisse videntur* fiat, cavendum; vitalia. 8 fimi ratio *G.* firmatio *ll.* stercoratio *v.* 9 immaturius dT *v. a. G.* inmutarum E. 12 largius. iustum *v.* largiosius tum *ll.* 17 addi iubent (-bend D[2]) D[2]*D.* adiubend D[1]. -bent G. adiuuent dE[2]. aduenit E[1]. adhibent *v.* 19 quaternis dT. 20 lasare DGE *J.* 22 uini d*v.* uine DG. uinea E.

ces facit cogitque maturescere calx admota radicibus. et haec autem, *ut* omnia poma, intervelli melius est, ut quae relicta sint grandescant.

28. Quaedam poena emendantur aut morsu excitantur, 261
5 ut palmae ac lentisci; sal*s*is enim aquis aluntur. salis vim et cineres, sed leniorem, habent; ideo ficis adsperguntur ruta*e*que, ne fiant vermiosae neve radices putrescant. quin et vitium radicibus aquam salsam iubent adfundi, si sint lacrimosae; si vero fructus earum decidant,
10 cinerem aceto conspergi ipsasque inlini aut sandaraca, si putrescat uva; si vero fertiles non s*i*nt, aceto acri subacto cinere rigari atque oblini; quod si fructum non maturent 262 prius inarescentem, praecisarum ad radices plagam fibrasque aceto acri et urina vetusta madefacere atque eo luto
15 obruere, saepe fodere. olearum, si parum promisere fructus, nudatas radices hiberno frigori opponunt, eaque castigatione proficiunt. omnia haec annua caeli ratione constant et aliquando serius poscuntur, aliquando celerius. nec non ignis aliquis prodest, ut harundini. ambusta nam-
20 que densior mitiorque surgit. Cato et medicamenta quae- 263 dam conponit, mensurae quoque distinctione, ad maiorum arborum radices amphoram, ad minorum urnam, amurcae et aquae portione aequa, ablaqueatis prius radicibus paulatim, adfundi iubens, in olea hoc amplius stramentis ante
25 circumpositis, item fico; huius praecipue vere terram ad-

---

§ 261: Colum. III 1, 9. Verg. Geo. II 238. Th. C. II 5, 3. III 17, 1. Pallad. XI 12, 2. Geop. V 39, 2. 37, 1. Colum. arb. 8, 4. 5. — § 262: Geop. V 37, 1. (Cato 93. Colum. V 9, 16). Pallad. IV 7, 4. Th. H. IV 11, 13. Colum. IV 32, 5. — §§ 263. 264: Cato 86 extr. 93. 94. 95. (Pallad. I 35, 6).

---

1 calx **D**[2]**E**[2]*v*. ca.(ea **d**)LX **Gd**. calix *r*. 2 ut *ego*. *an* et? *om. ll. v. cfr. Pallad.* 5 ut **d***v*. et *r*. | salsis *C*. salis *ll. v*. 6 cineres **TE***H*. cinis *rv*. | habet *v. a. H*. 7 rutaeque *coni. Dal*. rutaque *ll. v*. ruta *G*. | ne **d***v*. nec *r*. | uerminosae *C*. 11 sint *U 336*. sunt *ll. v*. 13 ab **DG**. 19 aliquibus **dT**. -quid **E** *v. a. S*. 20 *an* resurgit? *cfr. § 248. XVI 163.* 23 portionem **E**[1] *v. a. D*. | aqua **DG**. aequam *v. a. D*. 23. 24 *an* paulum? *cfr. XIX 158. XXIX 46.* non alte *Cato*. 25 uere **DGdTf***P*. uetere **E**. -rem *v. a. H*.

aggerari radicibus; ita futurum, ut non decidant grossi
264 maiorque fecunditas nec scabra proveniat. simili modo,
ne convolvolus fiat in vinea, amurcae congios duos deco-
qui in crassitudinem mellis, rursusque cum bituminis tertia
parte et sulpuris quarta sub diu *co*qui, quoniam exarde- 5
scat sub tecto. hoc vites circa capita ac sub bracchiis
ungui; ita non fore convolvolum. quidam contenti sunt
fumo huius mixturae suffire vineas secundo flatu continuo
265 triduo. plerique non minus auxilii et alimenti arbitran-
tur in urina quam Cato in amurca, addita modo pari 10
aquae portione, quoniam per se noceat. aliqui volucre
appellant animal praerodens pubescentes uvas. quod ne
accidat, falces, cum sint exacutae, fibrina pelle detergent
atque ita putant aut sanguine ursino linunt post puta-
266 tionem easdem. sunt arborum pestes et formicae. has 15
abigunt rubrica ac pice liquida perunctis caudicibus, nec
non et pisce suspenso iuxta in unum locum congregant
aut lupino trito cum oleo radices linunt. multi et has et
talpas amurca necant, contraque urucas et, *ne* mala putre-
scant, lacerti viridis felle tangi cacumina iubent, privatim 20
autem contra urucas ambiri arbores singulas a muliere
267 incitati mensis, nudis pedibus, recincta. item ne quod
animal pastu malefico decerpat frondem, fimo boum diluto

---

§§ 265. 266: Colum. V 9, 16. Pallad. IV 8, 1. Colum. arb. 15. Pallad. IV 10, 29. Colum. arb. 14. Democritus ap. Colum. XI 3, 64. X 357. Pallad. III 25, 15. I 35, 3. (Plin. XXVIII 78). — § 267: Cato 160. 139.

---

3. 4 decoqui **dTf***H*. -oci *r**D*. -octos *v*. 4 mollis **D**[1]**GE**. | cum bituminis tertia **d***v*. cubitum in his tertia **D**[2]. cubitu (-tum **E**) ministeria *r*. 5 diu coqui *G*. diu qui **DGE**[1]. dio qui **E**[2]. di usque **d**. diuo usque *v*. diuo coquito *Verc*. | quo **d***v*. ne *Verc*. 5. 6 excandescat *Verc. e Catone*. 10. 11 pariaque **E**. aquae pari *v. a. S.* 11 alii **dE** *v. a. S.* | uolucre **dT***H*. -uere *r*. (-ucram *Colum.*) uoluocem *v*. 14 ursina **D**[1]**GE**. | linunt *D*. li///nunt **D**. linolunt **G**. lini uolunt **E***S*. liniri uolunt **d***v*. 16 caudibus **GE**. 18 et has **E** *v. a. G*. 18. 19 e talpas **DG**. 19 uricas **DG**. erucas **d** *v. a. S.* | ne mala *ego*. mala ne *v*. mala *ll. an* putrescentia? 22 incitate **D**[2]. initiante *D cum Barthio ad Stat. Theb. VI 217*. 23 diluto **d***v*. -tos *r*.

spargi folia, quotiens imber interveniat, quoniam *a*bluatur ita virus medicaminis, mira quaedam excogitante sollertia *hu*mana, quippe cum averti grandines carmine credant plerique, cuius verba inserere non equidem serio ausim,
5 quamquam a Catone proditis contra luxata membra iungenda harundinum fissurae. idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto, cuius rationem *p*recationemque eodem volumine tradidit.

C. PLINI SECUNDI
10
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XVIII

1. (1) Sequitur natura frugum hortorumque ac florum 1 quaeque alia praeter arbores aut frutices benigna tellure proveniunt, vel per se tantum herbarum inmensa contem-
15 platione, si quis aestimet varietatem, numerum, flores, odores coloresque et sucos ac vires earum, quas salutis aut voluptatis hominum gratia gignit. qua in parte primum omnium patrocinari terrae et adesse cunctorum pa- 2 renti iuvat, quamquam inter initia operis defensae. quo- 2, 154 sqq.
20 niam tamen ipsa materia accedi*m*us ad reputationem eiusdem parientis et noxia: nostris eam criminibus urguemus nostramque culpam illi inputamus. genuit venena.

1 abluatur *v.* obl- DGE. obluitur dT. oblinatur *D.* 3 humana *v.* immanat D. inma- dE. ima- G. 5 proditis *Il. S.* -ita *v.* *an* -iti? | membra *v.* -bra et dT. -bret G. menbra et D². -bret D¹. -breui E. 5. 6 iungenda T *Par.* -dae D. iunguendae G. unguendae E. -da d. inungenda *v.* iungente ea *S.* 8 precationemque *H.* (depre- *P*). recat- DG. recreat- dT. rotat- E. notionemque *v.* quoque *G.* 16 ac dE*v.* aut *r.* 17 qua in D²d*v.* quam D¹GF. qua E. 19 interitia E. 20 accedimus *ego.* -dit intus *Il. Brot.* intus accedit *v.* intus accendit *B.* accedit interius *D.* 21. 22 urguemur DFE¹. -etur E².

set quis invenit illa praeter hominem? cavere ac refugere alitibus ferisque satis est. atque cum arbore exacuant limentque cornua elephanti et uri, saxo rhinocerotes, utr*o*que apri dentium sicas, sciantque ad nocendum praeparare se animalia, quod tamen eorum excepto homine e*t* tela sua 5
3 venenis tinguit? nos et sagittas tinguimus ac ferro ipsi nocentius aliquid damus, nos et flumina inficimus et rerum naturae elementa, ipsumque quo vivitur in perniciem vertimus. neque est, ut putemus ignorari ea ab animalibus; quae praepararent contra serpentium dimicationes, 10
8, 88. quae post proelium ad medendum excogitarent, indi-
96 sqq. cavimus. nec ab ullo praeter hominem veneno pugna-
4 tur alieno. fateamur ergo culpam ne iis quidem, quae nascuntur, contenti; etenim quan*t*o plura eorum genera humana manu fiunt! quid? non et homines quidem ut 15 venena nascuntur? atra ceu serpentium lingua vibrat tabesque animi contacta adurit culpantium omnia ac dirarum alitum modo tenebris quoque suis et ipsarum noctium quieti invidentium gemitu, quae sola vox eorum est, ut inauspicatarum animantium vice obvii quoque vetent agere 20 aut prodesse vitae. nec ullum aliud abominati spiritus
5 praemium novere quam odisse omnia. verum et in hoc eadem naturae maiestas. quanto plures bonos genuit ut

---

1 et quis **TE**. ecquis **d***H.* | hominum **DGF**. 2 exaquant **D**[1]**GE**. exagant **F**. 3 limenque **D**[1]**GFE**. ti- **D**[2]. | uri **D**[2]**E***H.* humore (-res **dT**)*r.* duro *v. del. G.* | saxo *ll. v.* ac **D**[2]. 3. 4 utroque *v.* -raque *ll.* 4 apru **D**[1]**GFE**. | sicas **d***C.* siccas **DGF***v.* sicca **E**. 5 et *ego.* e **DGF**. *om. rv.* 6 tinguis **D**[1]**GF**. -gui **E**. | tinguimus **dT***H.* ung- *rv.* 7 filomina **D**[1]**GFE**. 8 ipsum quoque quo **E** *v. a. D.* | in *D.* in se **E**. ipse **D**[1]**GF**. ipse in **D**[2]. aerem in **d**(?)*v.* 10 quae quidem quae *v. a. Brot.* | praepararent **Tf** *v.* -parente **D**[1]. -parent *r.* -parent enim *D.* 11 excogitent **dT**. -tarint *D.* 12. 13 pugnantur **E**. -amtur **GF**. 13 culpam **d** *Verc.* -pa *rv.* 14 quanto plura *Huet. ap. Brot.* quando plura *ll.* **T***v.* complura *G.* 15 quin et **dE** *Brot.* | homines **d***v.* -nis *rS.* | quidam *v. a. C.* | ut *ll. G.* ad *v.* e mente *J.* vi *D.* 16 *an* uenenata (*vel* -ati)? 17 contacta **dT** *Brot. cfr. IX 183.* contracta *rD.* -ctata *S.* contrectata *v.* 18 suis **D**[2]*G.* uis *r***T**. *om. v.* 19 quae **D**[2]**d***v.* que **D**[1]**GF**. quoque **E**. 20 obuti **D**[2]. 23 *dist. ego.* | tanto **d**(?) *v. a. S.*

fruges! quanto fertilior in his, quae iuvent alantque! quorum aestimatione et gaudio nos quoque, relictis exustioni suae istis hominum rubis, pergemus excolere vitam eoque constantius, quo operae nobis maior quam famae gratia ex-
5 petitur. quippe sermo circa rura est agrestesque usus, sed quibus vita constet honosque apud priscos maximus fuerit.

2. (2) Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit seque duodecimum fratrem appellavit inter illos Acca *Lar*entia nutrice sua genitos, spicea corona, quae vitta 6
10 alba colligaretur, sacerdotio ei pro religiosissimo insigni data; quae prima apud Romanos fuit corona, honosque is non nisi vita finitur et exules etiam captosque comitatur. bina tunc iugera p. R. satis erant, nullique maiorem modum adtribuit, quo servorum paulo ante principis Neronis 7
15 contento huius spatii viridiariis? piscinas iuvat maiores habere, gratumque, si non aliquem culinas. Numa instituit deos fruge colere et mola salsa supplicare atque, ut auctor est Hemina, far torrere, quoniam tostum cibo salubrius esset, id uno modo consecutus, statuendo non
20 esse purum ad rem divinam nisi tostum. is et Fornacal*i*a 8 instituit farris torrendi ferias et aeque religiosas Terminis agrorum. hos enim deos tum maxime noverant, Seiamque a serendo, Segestam a segetibus appellabant, quarum simulacra in circo videmus — tertiam ex his

§ 6: Masurius Sabinus ap. Gell. VII 7, 8. — § 7: Varro I 10, 2. — § 8: Ovid. Fast. II 525. (Macrob. Sat. I 16. Augustin. de civ. dei IV 8).

1 ac fruges *v.* ac frugi *B.* | iuuant E *v. a. D.* fouent dT. | alantque D²*D.* aluntque (-utque G)*rv.* 2 exustioni T*fv.* -nis *r.* aestuationi *B.* 3 urbis E. turbis *v. a. Brot. cfr. XVII 96.* 4 quo GE*v.* qm̄ F. quoniam *r*T. | graecia DG. gretia E². grecia F². precia F¹. 6 constet T*S.* tet DGF. et E. *om.* d*v.* 9 larentia f*S.* fauentia DFdE. fauue- G. Laurentia *v.* | genitos dTf*H.* -tus *r. om. v.* 11 his E*S.* iis *Par.* 12 finitus dTE. 15 spatii *v.* patii DGF. spatio *rS.* 18 hemina d*v.* emina D². aem- D¹GF. eam- E. 19 salubrius esset d*v.* salubribus (sarl- D¹GF) esse *r.* | consecutus *J.* -tum *ll. v.* 20 fornacalia *Merula.* fortunacalla *ll.* 24 tertiam d*v.* -tia *r.*

nominare sub tecto religio est —, ac ne degustabant quidem novas fruges aut vina, antequam sacerdotes primitias libassent.

9 **3.** (3) Iugum vocabatur, quod uno iugo boum in die exarari posset; actus, in quo boves agerentur cum aratro 5 uno impetu iusto. hic erat CXX pedum duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat. dona amplissima imperatorum ac fortium civium quantum quis uno die plurimum circumaravisset, item quartarii farris aut heminae, confe-
10 rente populo. cognomina etiam prima inde: Pilumni, qui 10 pilum pistrinis invenerat, Pisonis a pisendo, iam Fabiorum, Lent*ul*orum, Ciceronum, ut quisque aliquod optime genus sereret. Iuniorum *e* familia Bubulcum nominarunt, qui bubus optime utebatur. quin et in sacris nihil religiosius conf*a*rreationis vinculo erat, novaeque nuptae far- 15
11 reum praeferebant. agrum male colere censorium probrum iudicabatur, atque, ut refert Cato, cum virum *bonum* laudantes bonum agricolam bonumque colonum dixissent, amplissime laudasse existimabantur. hinc et locupletes dicebant loci, hoc est agri, plenos. pecunia ipsa a pecore 20 appellabatur. etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. multatio quoque non nisi ovium boumque inpendio dicebatur, n*o*n omittenda priscarum legum benivolentia: cautum quippe est, ne bovem prius 25

§ 9: Varro I 10, 1. Col. V 1, 5. 6. — § 11: Gellius IV 12, 1 (e Catone). Cato praef. 2. 3. (Nigidius ap. Gell. X 5, 2). Varro II 1, 9. Col. VI praef. 4.

3 libassent d*v*. liua- D^2. iuua- *r*. 4 iugum *Ursinus e Varrone*. *Par*. iugerum *ll*. *v*. *a*. *H*. 9 quartarius F^2. | eminae E. 11 pisendo D^{2}F^2*v*. pisce- *r*. 12 Lentulorum *B*. -tinorum *ll*. *v*. 13 e *ego*. *an* in*?* *om*. *ll*. *v*. | familiae d*v*. -liam F*D*. 14 quia F^2*D*. 15 confarreationis *coni*. *Dal*. -rationis *v*. conferretationis *ll*. 17 bonum *ego e Catone*. *om*. *ll*. *v*. 18 laudantes bonum agricolam D^2*D*. *om*. *r v*. bonum agricolam *S e Catone*. | bonum colonum dT*v*. *a*. *S*. 20 dicebantur E. 21 et etiam F^2*D*. 24 non *v*. nec F^2*D*. nunc *r*. *cfr*. *§ 35*. 25 ne quis bouem F^{2}f*D*.

quam ovem nominaret, qui indiceret multam. ludos boum 12
causa celebrantes Bubetios vocabant. Servius rex ovium
boumque effigie primum aes signavit. frugem quidem
aratro quaesitam furtim noctu pavisse ac secuisse puberi
5 XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari
iubebant gravius quam in homicidio convictum, inpubem
praetoris arbitratu verberari noxiamve duplionemve decerni. 13
iam distinctio honosque civitatis ipsius non aliunde erat.
rusticae tribus laudatissimae eorum, qui rura haberent,
10 urbanae vero, in quas transferri ignominia esset, desidiae
probro. itaque quattuor solae erant, a partibus urbis, in
quis habitabant, Suburana, Palatina, Collina, Esquilina.
nundinis urbem revisitabant et ideo comitia nundinis ha-
bere non licebat, ne plebes rustica avocaretur. quies som- 14
15 nusque in stramentis erat. gloriam denique ipsam a farris
honore adoriam appellabant. equidem ipsa etiam verba
priscae significationis admiror; ita enim est in commen-
tariis pontificum: Augurio canario agendo dies
constituantur, priusquam frumenta vaginis ex-
20 eant *nec* antequam in vaginas perveniant.

(4) Ergo his moribus non modo sufficiebant fruges 15
null*a* provinciarum pascente Italiam, verum etiam annonae
vilitas incredibilis erat. Manius Marcius aedilis plebis pri-
mum frumentum populo in m*o*dios assibus datavit. L. Mi-

---

§ 13: Varro II praef. 1. Col. I praef. 17. (18). Macrob. I 16, 29. Festus p. 173ª, 30. — § 14: cfr. Varro I 32. — § 15: (cfr. Col. I praef. 19. 20). Varro II praef. 3. Liv. IV 16.

---

2 bubetium **d**. 3 aes **D**^{2} *in ras.* **dE***v*. araes **G**. ares **F**. significauit **E**. 4 puberi **F**^{2}*v*. -re **D**^{2}. puueri **D**^{1}**GF**^{1}. puerum **d**. 5 xi **E**. | capitale **d***v*. *a. Brot.* 7 noxiamque duplione *H.* noxaeue duplionem *Lipsius.* 10 urbanae **F**^{2}**d***v*. banae **DF**^{1}. uanae **E**. bene **G**. 12 quis **d***S*. queis *G*. quibus **F**^{2}**f***D*. quas *rv*. 13 (non) nisi nundinis *vet. Dal.* 16 onere **E**. | ipsa etiam **F**^{2}**f***H*. ipsa **DF**^{1}. etiam *rv*. 20 nec *U chrest. 224.* et *ll. v*. 22 nulla *v*. nulli *ll*. 23 plebis **d***v*. -bilis *r*. 23. 24 primus *S cum Bentl. ad Hor. sat. II 3, 156.* 24 modios *v*. medios **D**^{2}**d**. -dio *r*. | passibus **GF**. | dotauit **d**. donauit **E** *v. a. S.* | L. *om.* **E** *v. a. Brot.*

nucius Augurinus, qui Spurium *M*aelium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem redegit undecimus plebei tribunus, qua de causa statua ei extra portam
16 Trigeminam a populo stipe conlata statuta est. Seius in aedilitate assibus populo frumentum praestitit, quam ob 5 causam et ei statuae in Capitolio ac Palatio dicatae sunt, ipse supremo die populi umeris portatus in rogum est. quo ver*o* anno Mater deum advecta Romam est, maiorem ea aestate messem quam antecedentibus annis decem fac-
17 tam esse tradunt. M. Varro auctor est, cum L. Metellus 10 in triumpho plurimos duxit elephantos, assibus singulis farris modios fuisse, item vini congios ficique siccae pon*d*o XXX, olei pon*d*o X, carnis pon*d*o XII. nec e latifundiis singulorum contingebat arcentium vicinos, quippe etiam lege Stolonis Licini incluso modo quingentorum iuge- 15 rum, et ipso sua lege damnato, cum substituta filii per-
18 sona amplius possideret. luxuriantis iam rei p. fuit ista mensura. Mani quidem Curi post triumphos inmensumque terrarum adiectum imperio nota contio est: perniciosum intellegi civem, cui septem iugera non essent satis. 20 haec autem mensura plebei post exactos reges adsignata
19 est. quaenam ergo tantae ubertatis causa erat? ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri, ut fas est credere, gaudente terra vomere laureato et triumphali aratore, sive illi eadem cura semina tractabant, qua bella, 25 eademque diligentia arva disponebant, qua castra, sive

§ 17: Varro I 2, 9. Val. Max. VIII 6, 3. Liv. VII 16, 9. Col. I 3, 11. — § 18: Col. I 3, 10. Val. Max. IV 3, 5. (Varro I 2, 9). — § 19: Col. I praef. 3.

1 Maelium *v.* aelium (el- d) *ll.* 3 quae DGF. 4 trigemina DGF. | Seius *U chrest. 224 coll. X 52. XV 2.* T. Sesius d. T. reius DGF. Treius E. T. Seius *S.* Trebius *v.* 8 quo uero *ego.* quo uerum *ll. J.* uerum quo *v. cfr. § 162.* | romam d*v.* -ma *r.* 9 ea *v.* eam *ll.* | messem d*H.* esse *r.* factam esse *v. del. G.* 12. 13 pondo *v.* ponto d (*ter*). post *r* (*ter*). 15 lege d*v.* legis *r.* 16 ipso D*v.* ipse (-sae d)*r.* 19 aduectum d. | contio E*Par.* concio d *Verc.* coctio DF[1]. coccio G. dictio F[2]*D.*

honestis manibus omnia laetius proveniunt, quoniam et
curiosius fiunt. serentem invenerunt dati honores Serra- 20
num, unde ei et cognomen. aranti quattuor sua iugera
in Vaticano, quae prata Quintia appellantur, Cincinnato
5 viator attulit dictaturam et quidem, ut traditur, nudo,
plenoque nuntius morarum: Vela corpus, inquit, ut
perferam senatus populique Romani mandata.
tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen indi- 21
tum est subinde ex agris senatum ducesque arcessentibus.
10 at nunc eadem illa vincti pedes, damnatae manus inscripti-
que vultus exercent, non tam surda tellure, quae parens
appellatur colique dicitur et ips*o* honore his absumpto,
ut non invita ea et indignante credatur id fieri. e*t* nos
miramur ergastulorum non eadem emolumenta esse, quae
15 fuerint imperatorum!

(5) Igitur de cultura agri praecipere principale fuit 22
etiam apud exteros, siquidem et reges fecere, Hiero,
Philometor, Attalus, Archelaus, et duces, Xeno-
phon et Poenus etiam Mago, cui quidem tantum honorem
20 senatus noster habuit Carthagine capta, ut, cum regulis
Africae bibliothecas donaret, unius eius duodetriginta vo-

---

§ 20: Val. Max. IV 4, 5. Verg. Aen. VI 844. Liv. III 26, 9. Col. I praef. 13. 19. — § 21: Cic. de sen. 16, 56. Col. I praef. 3. (Col. I 3, 12). — § 22: Varro I 1, 8. 10 (cfr. Col. I 1, 8).

---

3 ei et **F**^{2}**f***S*. *om.* *rv*. 4 cincinnato **d***v*. -inator *r*. 5 nodo **D**^{1}**F**^{1}**d**. manus nodo **E**. 6 plenoque *v*. -nosque **DF**^{1}**dE**. -nusque *rD*. | nuntius morarum **F**^{2}*D*. nunti ac (nuntia **d** *cum ras.* **E**) morum *r*. nunti laborum *J*. nunc iam annorum *U chrest. 226. locus nondum sanatus videtur; conici possunt varia multa, ut* mentis ac morum *vel* uirtutis auorum *vel etiam* peritusque nuntii morum *vel* militiae morum, *alia.* 9 et ex **E**. | arcescentibus **E**. arcers- **d**. accers- *v.a.H.* 12 et ipso *ego*. et ipsa **E***v*. ut ipse **G**. ut ipsa **DF**^{1}. ipsa **d***H*. ut **F**^{2}*D*. | honore **d***v*. honere **DGF**^{1}. onere **F**^{2}*D*. *cfr. § 14.* opere *S*. | his absumpto **DGF**^{1}**E***G*. his (hinc *v*) adsumpto **d***v*. ab his sumpto **F**^{2}**f***S*. 13 ut *del.* **F**^{2}*D*. | inuite **FE**. | indignante **F**^{2}*S*. -gnata **d***H*. -gna *r*. -gne ferente *v*. | credatur **F**^{2}**T***v*. -dantur **d**. creantur *r*. 13. 14 et nos *CFWMüller p. 18.* sed nos *ll.* *v*. 16 iugitur **G**. -iter **F**. 20 regulus **E**.

lumina censeret in Latinam linguam transferend*a*, cum
23 iam M. Cato praecepta condidisset, peritisque Punicae
dandum negotium, in quo praecessit omnes vir clarissimae
familiae D. Silanus. sapientiae vero auctores et carminibus excellentes quique alii illustres viri conposuissent, 5
quos sequeremur, praetexuimus hoc in volumine, non in
grege nominando M. Varrone, qui LXXXI vitae annum
agens de ea re prodendum putavit.

24 4. Apud Romanos multo serior vitium cultura esse
coepit, primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere, 10
quorum a nobis nunc ratio tractabitur, non volgari modo,
verum, ut adhuc fecimus, et vetustis et postea inventis
omni cura perquisitis causaque rerum et ratione simul
207 sqq. eruta. dicemus et sidera siderumque ipsorum terrestria
signa dabimus indubitata, quandoquidem qui adhuc diligentius ea tractavere, quibusvis potius quam agricolis 15
25 scripsisse possunt videri. (6) ac primum omnium oraculis
maiore ex parte agemus, quae non in alio vitae genere
plura certiorave sunt. cur enim non videantur oracula, a
certissimo de*o* maximeque veridico, usu, profecta? 20

26 5. Principium autem a Catone sumemus: Fortissimi
viri et milites strenuissimi ex agricolis gignuntur
minimeque male cogitantes. — Praedium ne cupide
emas. in re rustica operae ne parcas, in agro emendo
minime. quod male emptum est, semper paenitet. agrum 25
paraturos ante omnia intueri oportet aquam, viam,

---

§ 23: Varro I 1, 1. — § 26: Cato praef. 4. 1, 1. 3. (Col. I 3, 3).

---

1 transferenda *v.* -do *ll.* 2 punice TE*S.* linguae punicae d(?)*v.* 4 sapientes d*G.* | uero *del. v. a. G.* 4. 5 auctores—uiri D²*S. om. rv.* 5 copiosissimae *v.* complures *G.* 6 sequeremur dT*v.* sequemur D²G*S.* -uentur E. -umur D¹. -uimur E. sequentes *G.* 6. 7 non ingrate E *v. a. S.* 7 LXXXXI E. 10 coluere F²d*v.* colere F¹. colore *r.* 13 perquisitis D²*v.* -tio *r.* 14 dicemus *v.* dicimus *ll.* 15 qui E*v. om. r.* 18 ex d*v.* a E. e *rD. del.* D². 20 deo *P.* die *ll. v. cfr. XXVI 11. Col. I 4, 4.* 24 opere E. operari dT. operi *v. a. G.* 26 aquarum F² *v. a. H. an* aquarium*? cfr. Cato.* | uiam *S.* uiam aut D². uim aut *rv.* uim et *Verc.* uiam et *H.*

vicinum. singula magnas interpretationes habent nec dubias. Cato in conterminis hoc amplius aestimari iubet, 27 quo pacto *nit*eant. in bona enim, inquit, regione bene nitent. Atilius Regulus ille Punico bello bis consul aiebat 5 neque fecundissimis locis insalubrem agrum parandum neque effetis saluberrimum. salubritas loci non semper incolarum colore detegitur, quoniam adsueti etiam in pestilentibus durant. praeterea sunt quaedam partibus anni salubria, nihil autem salutare est, nisi quod toto anno 10 salubre. malus est ager, cum quo dominus luctatur.

Cato inter prima spectari iubet, ut solum sua virtute 28 valeat qua dictum est positione, ut operariorum copia 17, 36 prope sit oppidumque validum, ut navigiorum evectus vel itinerum, ut bene aedificatus et cultus. in quo falli pleros-15 que video; segnitiem enim prioris domini pro emptore esse arbitra*n*tur. nihil est damnosius desert*o* agro. itaque Cato, de bono domino melius emi, nec temere contemnendam alienam disciplinam, agroque ut homini, quamvis quaestuosus sit, si tamen et sumptuosus, non multum 20 superesse. ille in agro quaestuosissimam iudicat vitem, 29 non frustra, quoniam ante omnia de inpensae ratione cavit; proxime hortos irriguos, nec id falso, si sub oppido sint; et prata antiqui parata dixere, idemque Cato interrogatus, quis esset certissimus quaestus, respondit: si bene 25 pascas; qui proximus: si *s*at bene. summa omnium 30

§ 27: Cato 1, 2. Col. I 4, 2. (Col. I 4, 9. 3, 9). — §§ 28. 29: Cato 1, 3. 4. 6. 7. Varro I 7, 9. 10. Cato 1, 6. (Col. II 2, 6). Varro I 7, 10. Col. II 16, 2. Cic. de off. II 25, 89. Col. VI praef. 4. — § 30: Cato 2, 7.

1 uiciniam F^2. 2 dubius E. | existimari d. 3 niteant *C e Catone.* iubeant *ll.* uiuant *v.* | bono enim E. bono est f. -na est *v.a.H.* | regione dT *Verc.* relig- *rv.* 4 nitent T*H.* -entq. G. -enti *r.* utenti *v.* nitere *Verc.* 10 salubre est F^{2}f*D.* 12 ualeat D^{2}d*v.* aleat D^{1}FE. *om.* G. 14 ut bene D^{2}d*v.* ui bene D^{1}GF. tum bene E. 15 segnitiem G*v.* -iam d. -tio *r.* 16 arbitrantur *v.* -atur *ll.* | damnosius D^2*v.* damno (dampno d) eius *r.* | deserto *v.* -tius d. -tus *r.* | ager E. agrum F^2. 18 agrorum qui d. 21 inpensa E. | cauet *U 339.* 22 irriguos F^2*v. cfr. Cato.* riguos *r G.* 24 *an* qui? 25 quis *v.a.J.* | si sat *S.* sit. at *ll.v.* si arat *B.* (si mediocriter pascat *C e Col.*)

in hoc spectando fuit, ut fructus is maxime probaretur,
qui quam minimo inpendio constaturus esset. hoc ex
locorum occasione aliter alibi decernitur. eodemque per-
31 tinet, quod agricolam vendacem esse oportere dixit, fundum
in adulescentia conserendum sine cunctatione, *a*edificandum 5
non nisi consito agro, tunc quoque cunctanter, optimum-
que est, ut volgo dixere, aliena insania frui, sed ita, ut
villarum tutela non sit oneri. eum tamen, qui bene habitet,
saepius ventitare in agrum, frontemque domini plus prod-
esse quam occipitium non mentiuntur. 10
32 **6.** (7) ⟨1⟩ Modus hic probatur, ut neque fundus
villam quaerat neque villa fundum, non, ut fecer*e* iuxta
divers*is* *in* eadem aetate exemplis L. Lucullus et Q. Scaevola,
cum villa Scaevolae fructus non ca*pe*ret, villam Luculli
ager, quo in genere censoria castigatio erat minus arare 15
quam verrere. nec hoc sine arte quadam est. novissimus
villam in Mis*e*nensi posuit C. Marius VII cos., sed peritia
castra metandi sic, ut conparat*o*s ei ceteros etiam Sulla
33 Felix caecos fuisse dicere*t*. ⟨2⟩ convenit neque iuxta
paludes ponendam esse neque adverso amne, quamquam 20
Homerus omnino *e* flumine semper antelucanas auras
insalubres verissime tradidit. spectare in aestuosis locis
septentriones debet, meridiem in frigidis, in temperatis
exortum aequinoctialem.

§ 31: Cato 3, 1. Varro I 11, 1. Cato 4. Col. I 1, 18. IV 18, 1. — § 32: Cato 3, 1. Col. I 4, 8. Varro I 11, 1. Col. I 4, 6. — § 33: Col. I 5, 6. 4. Varro I 12, 2. 1. Homerus ε 469. Col. I 5, 5. Varro I 12, 1.

2 minimo F[2]d*v*. -ime *r*. 4 cato *post* agricolam *add.* F[2]*D*. | uendacem, non emacem *Sauppe var. lectt. p. 14 e Catone.* 5 sine cunctatione aedificandum (ed- D[2]) D[2]*v*. *om. r*. 6 consito D[2]d*v*. -itio *r*. 7 ut *om.* d. 12 fecere *ego*. (-re id *coni. S*). fecerit *ll*. -rint *v*. -runt *Bas*. 13 diuersis in *ego*. -sum DFdE*v*. *om.* G. -sis *Bas*. | et Q. *G*. et que DG. atque d. et quae F. equę E. Q. *v*. 14 caperet *Turnebus*. caret *ll*. careret *v.a.S*. | uilla *v.a.S*. 16 uertere *P*. 17 Misenensi *C*. misin- *ll.v*. 18 metanti E. -ntis *S*. | comparatos ei *G*. -tus et (ei *v*.) *ll.v*. | ceteros d*G*. -rus DGF. -ri E. in caeteris *v*. 19 caccos E. | diceret *G*. -re *ll. v*. 21 e *v*. *om. ll*. 22 aestiuosis f. 23 in temperatis F[2]*v*. temp- *r*.

Agri ipsius bonitas quibus argumentis iudicanda sit, 34
quamquam de terrae genere optimo disserentes abunde
dixisse possumus videri, etiamnum tamen traditas notas 17, 25 sqq.
subsignabimus Catonis maxime verbis: ebulum vel
5 prunus silvestris vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus, silvestris pirus
malusque frumentarii soli notae, item nigra terra
et cinerei coloris. omnis creta coquet, nisi permacra, sabulumque, nisi id etiam pertenue est,
10 et multo campestribus magis quam clivosis respondent eadem.

⟨3⟩ Modum agri in primis servandum antiqui puta- 35
vere, quippe ita censebant, satius esse minus serere et
melius arare; qua in sententia et Vergilium fuisse video.
15 verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam, iam
vero et provincias — sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps —, non fraudando magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeio, qui
numquam agrum mercatus est conterminum. agro empto
20 domum vendendam inclementer atque non ex utilitate
publici status Mago censuit, hoc exordio praecepta pandere ingressus, ut tamen appareat adsiduitatem desideratam ab eo.

⟨4⟩ Dehinc peritia vilicorum in cura habenda est, 36
25 multaque de his Cato praecepit. nobis satis sit dixisse,
quam proximum domino corde esse debere et tamen sibimet ipsi non videri. coli rura ab ergastulis pessumum

---

§ 34: Col. II 2, 20. 14. — § 35: Col. I 3, 8. Verg. Georg. II 412. Mago ap. Col. I 1, 18. — § 36: Cato 5. ib. § 3. Col. I 8, 10. 13. XI 1, 27.

---

4 Catonis *ll. v.* Columellae *P.* Magonis *Klotz.* 7 malusque **E***v.* malus *r.* | frumentari soli notae **E**. frumentis habilis linoque **F**^{2}. 7. 8 terreat et **E**. terra, at et *S.* 9 sabulumque **F**^{2}**fd***H.* -lum *rv.* 15 latifundia **D***v.* -diam **GF**^{1}**d**. -di iam **F**^{2}. -dium **E**. 16—17 *dist. U chrest. 227.* 17. 18 fraudandus **F**^{2}. fraudabo *v. a. G.* 18 pompeius **F**^{2}. -ium *v. a. G.* 21 mago statuit **dT**. 26 corde **DGF**^{1}**E***v.* -da **d**. -di **F**^{2}*C.* 26. 27 semetipsi **E**. 27 ab **F**^{2}**fd***H.* *om. rv.*

est, *ut* quidquid agitur a desperantibus. temerarium videatur unam vocem antiquorum posuisse, et fortassis incredibile, ni penitus aestimetur, nihil minus expedire, 37 quam agrum optime colere. L. Tarius Rufus infima natalium humilitate consulatum militari industria meritus, 5 antiquae alias parsimoniae, circiter |M| HS liberalitate divi Augusti congestum usque ad detractationem heredis exhausit agros in Piceno coemendo colendoque in gloriam. internicionem ergo famemque censemus? immo, Hercules, 38 modum iudicem rerum omnium utilissimum. bene colere 10 necessarium est, optime damnosum, praeterquam subole su*a* colono aut pascendis alioqui colente. domino aliquas messes colligere non expedit, si conputetur inpendium operae, nec temere olivam, nec quasdam terras diligenter colere, sicut in Sicilia tradunt, itaque decipi advenas. 15

39 (8) ⟨1⟩ Quonam igitur modo utilissime colentur agri? ex oraculo scilicet: malis bonis. sed defendi aequum est abavos, qui praeceptis suis prospexere vitae. namque cum dicerent malis, intellegere voluere vilissimos, summumque providentiae illorum fuit, ut quam minimum 20 esset inpendii. praecipiebant enim ista, qui triumphales denas argenti libras in supellectile crimini dabant, qui mortuo vilico relinquere victorias et reverti in rura sua postulabant, quorum heredia colenda suscipiebat res p.,

---

§ 38 extr.: Th. H. VIII 6, 3. — § 39: Val. Max. IV 4, 6.

---

1 ut *v.* et *ll. G.* 2 posuisse **F**^{2}*v.* potu- *r.* 3 incredibile ni **T.** -lem **E.** -le *rv.* | aestiment *v.* existiment *C.* -metur *G.* 4 ab infima **dT.** 5 militari **Dd***v.* -are *r.* 6 |M| HS *D.* miliens HS **d** *Bas.* XIII S **D**^{1}**F.** XI h⊢S **G.** XI ∔ S **D**^{2}. in **E.** 7 *an* congestorum? | detractationem (detrect- **d** *Lugd.*) **dE**^{2}*G.* detractionem *rv.* 7. 8 exhausit **d***v.* exausit *r.* 8 in gloria (*ad sqq. relatum*) *B.* 10 modu **E**^{2}. modo **E**^{1}. 12 sua *v.* suo *ll. H.* | colono aut *ll. v.* colonoue *C cum B.* | colente *om. v. a. H.* | *dist. ego.* | aliquas *ll. v.* *an* amplas *vel etiam* Italicas? 16 quonam **dE***v.* Qm̄ *r.* | coluntur **dE** *v. a. G.* 17 defendi **E***v.* -endendi *r.* 18 abauis **E.** 19. 20 summumque **D**^{2}*D.* -mum *rv.* -ma *P.* 21 esset **d***v.* esse *r.* | inpedi **DGF.** 24 heredia **dT** *Brot.* herendia *r.* praedia *v.*

exercitusque ducebant senatu illis vilicante. inde illa 40
reliqua oracula: nequam agricolam esse quisquis
emeret quod praestare ei fundus posset; malum
patrem familias quisquis interdiu faceret, quod
5 noctu posset, nisi in tempestate caeli; peiorem
qui profes*t*is diebus ageret, quod feriatis debe-
ret; pessimum qui sereno die sub tecto potius
operaretur quam in agro. ⟨2⟩ Nequeo mihi tempe- 41
rare, quo minus unum exemplum antiquitatis adferam, ex
10 quo intellegi possit, apud populum etiam de culturis agendi
morem fuisse qualiterque defendi soliti sint illi viri.
C. Furius Cresimus e servitute liberatus, cum in parvo
admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam
ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, ceu fruges
15 alienas perliceret veneficiis. quamobrem ab Spurio Albino 42
curuli · *aedile* die dicta metuens damnationem, cum in
suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum
omne in forum attulit et adduxit f*am*iliam suam validam
atque, ut ait Piso, bene curatam ac vestitam, ferramenta
20 egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves
saturos. postea dixit: Veneficia mea, Quirites, haec 43
sunt, nec possum vobis ostendere aut in forum
adducere lucubrationes meas vigiliasque et su-
dores. omnium sententiis absolutus itaque est. profecto
25 opera, non inpensa, cultura constat, et ideo maiores fer-
tilissimum in agro oculum domini esse dixerunt.

⟨3⟩ Reliqua praecepta reddentur suis locis, quae pro- 44

(§ 40 extr.: Col. II 21, 1.) — § 43 extr.: Col. III 21, 4. —
§ 44: Cato 4.—5, 2. 7. Col. I 8, 14. XI 1, 28. 30. — Cato 5, 6.

---

1 illis d*v*. illi *r*. | In die E. 2 exoracula E. ex oraculo *S*.
3 posset d*v*. -sit *r*. 6 profestis *v*. -essis *ll*. 10 agendis F.
11 modum F[2]f[2]. 12 cressimus E[2]. crescimus E[1]. Cresi-
nus *v*. Chresimus *S*. 15 pelliceret d *v*. *a*. *S*. | ueneficiis d*v*.
uenif- E. benef- *r*. 16 curili DGF. | aedile *S*. *om*. *ll*. *v*.
18 familiam *H*. filiam *ll*. *v*. | suam D[2]*D*. *om*. *rv*. 21 uene-
ficia E*v*. beneficia d. -facia DF[1]. -facta F[2]. -facico G.
24 omnium F[2]E*v*. -ibus *r*. | absolutus. Itaque *dist*. *G*. 25 non
om. E*S*. in F. | constat et dE*v*. -stet *r*.

pria generum singulorum erunt. interim communia, quae succurrunt, non omittemus, et in primis Catonis humanissimum utilissimumque: id agendum, ut diligant vicini. causas reddit ille, nos existimamus nulli esse dubias. — Inter prima idem cavet, ne familiae male sit. — 5 Nihil sero faciendum in agricultura omnes censent, iterumque suo quaeque tempore facienda, et tertio praecepto praetermissa frustra revocari. — De terra cariosa execratio 17, 3 Catonis abunde indicata est, quamquam praedicere non cessa*n*tis. — Quidquid per asellum fieri potest, vilissime 10 45 constat. — Filex biennio moritur, si frondem agere non patiaris. id efficacissime contingit germinantis ramis baculo decussis; sucus enim ex ipsa defluens necat radices. aiunt et circa solstitium avolsas non renasci nec harundine sectas aut exaratas vomeri harundine inposita. simi- 15 liter et harundinem exarari filice vomeri inposita prae- 46 cipiunt. — Iuncosus ager verti pala debet aut in saxoso 47 bidentibus. frutecta igni optime tolluntur. umidiorem agrum fossis concidi atque siccari utilissimum est, fossas autem cretosis locis apertas relinqui, in solutiore terra 20 saepibus firmari *vel* proclivibus *ac* supinis lateribus

§ 45: Col. II 2, 13. — Col. XI 2, 62. cfr. Diosc. IV 183. — § 46: Col. II 2, 13. (Pallad. VI 3, 3). Col. II 2, 11. (Pallad. I 6, 13). — § 47: Col. II 2, 9. 10. cfr. Th. C. III 6, 3. 4. Pallad. VI 3, 1. 2.

1 erunt **F**^{2}**d***v*. erit **F**^{1}. erint *rS*. 3 utilissimumque **F**^{2}**fdT***H*. -mum *r*. et util- *v*. | diligant se **F**^{2}**f***D*. -gant' **d**. -gant te *U 339*. 4 uicinis **E**. | reddidit **d**. | nos *om.* **E**. quas *v. a. H.* 5 dubios **E**. | male sint **E**. malae sint **d***v. a. S.* 6. 7 iterum **E***S*. 9 *de v.* praedicere (= interdicere) *cfr. § 303.* 10 cessantis *ego*. cessat is *ll. v.* | *dist. ego.* 11 constare **F**^{2}*D*. | filex **F**^{2}*D*. filix **d***v*. felix *rS*. 12 germinantibus **F**^{2}*D*. 12. 13 baculo **F**^{2}**d***v*. -los *r*. 16 filice **F**^{2}*v*. -ci **d**. felice *rS*. 17 iuncosus **D**^{2}**E***v*. iunco sucus (sucosus **F**^{2}) *r*. | at *v. a. S.* ante **F**^{2}**f***D*. | in faxoso **GF**^{1}. infractus **F**^{2}**f**^{2}*D*. 19 fossis **F**^{2}**d***G*. -si *r*. -sione *v*. 20 cretosis **D**^{2}**F**^{2}**d***B*. ceto- **D**^{1}**G**. reto- **F**^{1}. retusis **E** *v. a. G.* | reliqui **DGF**. | solutiore **F**^{2}*v*. -ione *r*. | terrae **d**. 21 uel *ego*. ne **E***G*. in **F**^{2}. ine *r***f**. margine *D*. | procliuibus *D*. procliuis **F**^{2}. procibus *r***f**. imbricibus *v e Colum.* procidant *G*. decliuis imbricibus *S*. | ac *v*. aut *ll. G.*

procumbere; quasdam obcaecari et in alias dirigi maiores patentioresque et, si sit occasio, silice vel glarea sterni, ora autem earum binis utrimque lapidibus statuminari et alio superintegi. silvae extirpandae rationem Democritus 5 prodidit, lupini flore in suco cicutae uno die macerato sparsisque radicibus.

7. (9) Et quoniam praeparatus est ager, nunc indicabitur natura frugum. sunt autem duo prima earum genera: frumenta, ut triticum, hordeum, et legumina, ut 10 faba, cicer. differentia notior, quam ut indicari deceat. 48

(10) ⟨1⟩ Frumenti ipsius totidem genera per tempora satu divisa: hiberna, quae circa vergiliarum occasum sata terra per hiemem nutriuntur, ut triticum, hordeum; aestiva, quae aestate ante vergiliarum exortum seruntur, ut milium, 15 panicum, sesama, *h*orminum, irio, Italiae dumtaxat ritu. alioquin in Graecia et in Asia omnia a vergiliarum occasu seruntur, quaedam autem utroque tempore in Italia, ex his quaedam et tertio veris. aliqui verna milium, panicum, lentem, cicer, alicam appellant, sementiva autem 20 triticum, hordeum, fabam, rapam. et in tritici genere pars aliqua pabuli est quadripedum causa sati, ut farrago, et in leguminibus, ut vicia; ad communem quadripedum hominumque usum lupinum. 49 50

⟨2⟩ Legumina omnia singulas habent radices praeter 25 fabam, easque surculosas, quia non in multa dividuntur, 51

§ 48: Col. II 6, 1. Th. H. VIII 1, 1. — § 49: Th. H. VIII 1, 2. 4. — § 50: Verg. Georg. I 215. Th. H. VIII 1, 3. Col. I 10, 31. — § 51: Th. H. VIII 2, 3. 1, 5. (Varro I 45, 1). 2, 1.

1 procumbente *D. sed de v.* procliuibus *cfr. auct. belli Afr. 37, de v.* procumbere *IV 44 et Curt. V 4, 6.* | derigi d. 2 po .. tentioresque E. patentiores d. | et si F²*S. om. r.* si *v.* 3 statuminari Ddf¹T*v.* istat- GF¹E. intus muniri F²f². 4 alios F². 6 sparsoque F²*D.* 13 triticum, far, hordeum *v. a. D.* 15 sesama D²*C.* (sis- *v.*) sesima GE*S.* sisima *r.* | horminum *v.* orm- D². torm- F². urm- *r.* | irlio E. milio D². 16 a DT*S. om. rv.* 19 sementiua F²dT*G.* (-tica *v.*) -tiuam *r.* 20 rapam *ll. D.* napum, rapam *v.* 22 uitia E *v. a. C.* | ac F². at *v. a. D.* | communem D²*D.* -ne *rG.* 23 usum D²*D.* usui *rv.* 25 *an* multas?

altissimas autem çicer. frumenta multis radicantur fibris
sine ramis. erumpit a primo satu hordeum die septimo,
legumen quarto vel, cum tardissime, septimo, faba a XV
ad XX, legumina in Aegypto tertio die. ex hordeo alterum
caput grani in radicem exit, alterum in herbam, quae et 5
prior floret. radicem crassior pars grani fundit, tenuior
florem, ceteris seminibus eadem pars et radicem et florem.
52 ⟨3⟩ Frumenta hieme in herba sunt, verno tempore
fastigantur in stipulam quae sunt hiberni generis, at
milium et panicum in culmum geniculatum et concavum, 10
53 sesama vero in ferulaceum. omnium satorum fructus aut
spicis continetur, ut tritici, hordei, muniturque vallo ari-
starum contra aves et parvas quadripedes, aut includitur
siliquis, ut leguminum, aut vasculis, ut sesamae ac papa-
veris. milium et panicum tantum pro indiviso et parvis 15
avibus expositum est; indefens*um* quippe membranis con-
tinetur.

Panicum a paniculis dictum, cacumine languide nu-
tante, paulatim extenuato culmo paene in surculum, prae-
densis acervatur granis, cum longissima, pedali *ph*oba. 20
milio comae granum complexae fimbriato capillo curvantur.
54 sunt et panico genera mammosa, e pano parvis racemata
paniculis, et cacumine gemino; quin et colore distinguntur
candido, nigro, rufo, etiam purpureo. panis multifariam et

---

§ 52: Th. H. VIII 2, 4. 3, 2. — § 53: ib. 3, 4. I 11, 2. —
§ 54: Col. II 9, 19.

---

3 legumina **d** *v. a. S.* | a **TE***v. om. r.* 8 hieme **Fd***v.* -mi *r.*
9 fastigantur **dT***v.* fa//tig- **E.** fatig- **D**^{1}**GF**^{1}. fastigiantur
D^2*Par.* spicantur **F**^{2}**f.** 10 et *om.* d. | culmen **E** *v. a. Bas.*
11 sesama **D**^{2}*C.* sis- **F**^{2}*v.* sesima **d***S.* sisemina *r.* | satorum
D^2 *in ras.* **d***v.* saturorum **GF**^{1}**E.** satiuorum **F**^{2}**fT***D.* 12 aut
tritici **E.** 13 contra aues et paruas quadripedes **D**^{2}*S.* ob **F**^{2}.
om. r v. 14 sesamae **D**^{2}**F**^{2}*C.* sesimae **dE***S.* sesemae *r.*
16 indefensū *ego.* -sa *ll. v.* 16. 17 continentur **F**^{2}*v.*
20 phoba *Turneb. coll. Theophr.* obfa **D**^{1}**GF**^{1}**dTE.** offa **D**^{2}**F**^{2}*Salm.*
loba *B.* obba *G.* 21 milio **D**^{2}*S.* mili **F**^{1}. miliae *r.* milii *G.* |
fibriato **E.** 22 mammoso **E**^{1} *v. a. H.* 23 distinguitur **df** *v. a. G.*
24 multifariam **D***S.* -riae **F**^{2}. -rie **d***v.* -ria *r.*

e milio fit, e panico rarus; sed nullum ponderosius frumentum est aut quod coquendo magis crescat. LX pondo panis e modio reducunt modiumque pultis ex tribus sextariis madidis. milium intra hos X annos ex India in 55
5 Italiam invectum est nigrum colore, amplum grano, harundineum culmo. adolescit ad pedes altitudine VII, praegrandibus comis — iubas vocant —, omnium frugum fertilissimum. ex uno grano sextarii terni gignuntur. seri debet in umidis.

10 ⟨4⟩ Frumenta quaedam in tertio genu spicam incipiunt concipere, quaedam in quarto, sed etiamnum occultam. 56
genicula autem sunt tritico quaterna, farri sena, hordeo octona. sed non ante supra dictum geniculorum numerum conceptus est spicae, qui ut spem sui fecit, IIII aut
15 V tardissime diebus florere incipiunt totidemque aut paulo pluribus deflorescunt, hordea vero, cum tardissime, diebus VII. Varro quater novenis diebus fruges absolvi tradit et mense nono meti.

⟨5⟩ Fabae in folia exeunt ac deinde caulem emittunt 57
20 nullis distinctum internodiis. reliqua legumina surculosa sunt. ex his ramosa cicer, ervum, lens. quorundam caules sparguntur in terram, si non habeant adminiculum; *at* pis*a* scandunt, si habuere, aut deteriora fiunt. leguminum unicaulis faba sola, unus et lupino, sed ...., ceteris

---

§ 56: Th. H. VIII 2, 4. 5 (cfr. Col. II 11, 10). Varro I 32, 1. — § 57: Th. VIII 3, 2. 2, 3.

---

1. 2 frumento E *v. a. G.* 2 crescit E*S.* 3 redicunt d. reddit *P.* redire dicunt *coni. S.* 5 nigro E*S.* 6 altitudines F^{1}. -dinis F^{2}. -din E. 7 comis D^{2}F^{2}T*D.* cumis D^{1}GF^{1}E. culmis d*v.* | iubas D^{2} *Salm. D.* lobas *rv.* phobas *Scaliger.* 12 farri F^{2}*v.* -ris *r.* 15 *an* cum tardissime*?* 16 uero *om.* dT. | diebus D^{2}*D. om. rv* 17 quinquies nouenis *P e Varr.* 19 caulem E*v.* -les Ffd. -lis *r.* *an* caulem cavum*? cfr. Theophr.* 20 distinctus F^{1}. -ctas F^{2}. 21 erbum DGF. 23 at *ego coll. Theophr.* ut *ll. v.* | pisa scandunt si habuere aut *ego.* piscandum (-unt d) nisi habuere aut DGF^{1}dE. pisarum et F^{2}*D.* pisa scandunt aut nisi habuere *U 343.* pisorum quod si non habuere *v.* 24 lupino sed D^{2}*D.* -inos et D^{1}GF^{1}. -inis et (sed *S*) EdT*S.* -inis *v.* | *lac. ego indicavi. deest* non rectus.

58 ramos*is* praetenui surculo, omnibus vero fistulosis. folium quaedam ab radice *e*mittunt, quaedam a cacumine, *ut* frumentum et hordeum. utrumque et quidquid in stipula est in cacumine unum folium habet — sed hordeo scabra sunt, ceteris levia —, multifo*li*a contra faba, cicer, 5 pisum. frumentis folium harundinaceum, fabae rotunda et magnae leguminum parti; longior*a* erviliae et piso, phasiolis 59 venosa, sesamae et irioni sanguinea. cadunt folia lupino tantum et papaveri. legumina diutius florent, et ex his ervum ac cicer, sed diutissime faba, XL diebus, non 10 autem singuli scapi tamdiu, quoniam alio desinente alius incipit, nec tota seges, sicut frumenti, pariter. siliquantur vero omnia diversis diebus et ab ima primum parte, paulatim flore subeunte.

60 ⟨6⟩ Frumenta cum defloruere, crassescunt maturantur- 15 que, cum plurimum, diebus XL, item faba, paucissimis cicer. id enim a sementi diebus XL perficitur. milium et panicum et sesama et omnia aestiva XL diebus maturantur a flore, magna terrae caelique differentia. in Aegypto enim hordeum sexto a satu mense, frumenta 20 septumo metuntur, in Hellade VII hordeum, in Peloponneso octavo, et frumenta etiamnum tardius. grana in stipula crinito textu spicantur. in faba leguminibusque

---

§ 58: Th. H. VIII 2, 1. 3. ib. 3, 1. — §§ 59—60: Th. H. VIII 2, 5—7. ib. 3, 5.

---

1 ramosis *ego.* (*abl. abs.*) -osus *ll. v.* | fistulosus *v.* 2 emittunt *ego.* mittunt *ll. v.* | ut *ego et vv. dist. om. ll. v.* 3 utrumque *G.* utrimque **DGFdT.** uitiumque **E.** uitiaque *vel* uiciaque *v.* utique *D.* 5 multifolia *D e Theophr.* -ficia *ll.* -fida *S.* -plicia *v.* 6 harundineum **df.** *cfr. § 55. VIII 117. XXIV 150.* | rotundum **d** *v. a. S.* 7 magna **D²E.** | parti **F²d***v.* parte *r.* | longiora *v.* -iore **D².** -iores **d²** *in ras.* **E.** -ior *r.* | erui ciceri **D².** uiliae **E.** uillae **d.** | pasiolis **E.** pass- **d.** 8 sesamae **D²***C.* saesime **G.** sesimae *rS.* | et irioni *v.* irioni **d.** cetrioni **E.** ti **D.** trioni *r.* 10 sed *del.* **F².** 11 alius **E***v.* aliud **D²d.** aliut *r.*
12 siliquantur **d***v.* -quata **D².** -quam tam **D¹FE.** aliquam tam **G.** 13 diueris **DGF.** 14 subiunctae **E.** 16 faba XL **F².** 18 sesama *C.* sisama **F²***v.* sesima **Gd***S.* sesina **E².** semina *r.* 21 VII **Ff***S. om. rv.*

alternis lateribus siliquantur. fortiora contra hiemes frumenta, legumina in cibo.

⟨7⟩ Tunicae frumento plures. hordeum maxime nudum [61] et arinca, set praecipue avena. calamus altior frumento quam hordeo, arista mordacior hordeo. in area exteruntur triticum et siligo et hordeum. sic et seruntur pura, qualiter moluntur, quia tosta non sunt. e diverso far, milium, panicum purgari nisi tosta non possunt. itaque haec cum suis folliculis seruntur cruda. et far in vaginulis suis servant ad satus atque non torrent.

(11) Levissimum ex his hordeum raro excedit XV li- [62] bras et faba XXII. ponderosius far magisque etiamnum triticum. far in Aegypto ex olyra conficitur. tertium genus spicae hoc ibi est. Galliae quoque suum genus farris dedere, quod illic bracem vocant, apud nos scandalam, nitidissimi grani. est et alia differentia, quod fere quaternis libris plus reddit panis quam far aliud. populum Romanum farre tantum e frumento CCC annis usum Verrius tradit.

(12) ⟨1⟩ Tritici genera plura, quae fecere gentes. Ita- [63] lico nullum equidem comparaverim candore ac pondere, quo maxime decernitur. montanis modo comparetur Italiae agris externum, in quo principatum tenuit Boeotia, dein Sicilia, mox Africa. tertium pondus erat Thracio, Syrio, deinde et Aegyptio, athletarum [cum] decreto, quorum capacitas iumentis similis quem diximus ordinem fecerat. Graecia et Ponticum laudavit, quod in Italiam non perve-

§ 61: Th. H. VIII 4, 1. — § 63: cfr. ib. 4, 5. 3. 4.

1 contra *om.* **E***v.* ad *G.* | hieme **E** *v. a. G.* 2 leguminibus **F**^{2}. 4 aruncas et **E**. 6 silico **E**. 7 moliuntur **DE** *C.* mori- **F**. | torta **E**^{2}. tota **E**^{1}. 8 purgari *om.* **d**. 9 seruntur **D**^{2}*v.* serantur *rS.* 10 ad satus **GF**^{2}**d***v.* assuetus **D**^{2}(?). at satus *r.* 13 farina in aegypto **F**^{2}*D.* 15 bracum **f**. brance *v. a. H.* | scandalum **d**. sandalam **E** *H.* -lum *C.* scandulam *Georges ex edicto Dioclet. ed. Momms. 1 nr. 8. Isidor. 17, 3. 11.* 16 est et **F**^{2}**f***D.* est **dT***S.* et *rv.* 18. 19 uerius **D**^{1}**G**. uarrius **E**. uarro **dT***P.* 24 Assyrio *U 344 e Theophr.* 25 *uncos ego posui.* tum *U 344. an* olim *vel* quidem?

64 nit. ex omni autem genere grani praetulit dracontian et st*rangi*an et Selinusium argumento crassissimi calami. itaque pingui solo haec genera adsignabat. levissimum et maxime inane speudian, tenuissimi calami, in umidis seri
65 iubebat, quoniam multo egeret alimento. haec fuere sen- 5
tentiae Alexandro Magno regnante, cum clarissima fuit Graecia atque in toto orbe terrarum potentissima, ita tamen ut ante mortem eius annis fere CXLV Sophocles poeta in fabula Triptolemo frumentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum tralata sententia: et fortunatam 10
Italiam frumento serere candido. quae laus peculiaris hodieque Italico est; quo magis admiror posteros Graecorum nullam mentionem huius fecisse frumenti.

66 ⟨2⟩ Nunc ex his generibus, quae Roma*m* invehuntur, levissimum est Gallicum atque Chersonneso advectum, 15
quippe non excedunt modii vicenas libras, si quis granum ipsum ponderet. Sardum adicit selibram, Alexandrinum et trientem — hoc et Siculi pondus —, B*a*eticum totam libram addit, Africum et dodrantem. in transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris modios pendere, circa 20
67 Clusium et senas. lex certa naturae, ut in quocumque genere pani militari tertia portio ad grani pondus

§ 64: Th. C. III 21, 2. (H. VIII 4, 3).

1 autem **D**^{2} *in ras.* **GdT***D*. aeadem **F**^{1}. eadem **E** *Bas.* a **F**^{2}. | dracontian **D**^{2}*D*. -iam *C e Theophr.* -ion **dT***S*. ora contion *r*. 2 strangiam *C*. stelepan **D**^{2}. istelepant *r*. stlengian *U 345 cum J.* | ita **d** *Dal.* 4 inane speudian **D**^{2}*S*. -ne sceudia **D**^{1}**GFd**. -nes ceu **E**. -ne seu *v*. 5 haec (*pro* hae) **E**. hae *rv*. 10 laudauerit **D**^{2}**F**^{2}**d***v*. -rim *r*. 11 serere **D**^{2}*D*. carere **D**^{1}**GFd**. canere **E***G*. 14 Romam *v*. roma **DG**. romae **FdE** *Brot.* 15 aduentum **D**^{1}**GF**^{1}. adpensus **F**^{2}. 16 excedit **F**^{2}**dT**. | modii **D**^{2}**dT***D*. -dius **F**^{2}. -dium **E**. in modium *v*. mod **G**. modo *r*. | si quis **D**^{2}*v*. silique **F**^{1}. siliqui *r*. 17 sardum adiecit (-cis **d**)**dT**. sardinia dicit **E**. | selibram **F**^{2}*D*. -ras *rG*. 18 trientem **F**^{2}*D*. -tes *rv*. | Baeticum *U 346*. boet- **DGFE**. boeot- **d***v*. 19 dodrantem **F**^{2}*D*. -tes *rv*. 21 certe **dE***H*. | natura **DGF**^{1}. 22 pane **dE** *v. a. C.* | miliari *D coll. §§ 55. 102. 73. 74. sed cfr. Vopisc. Aurel. 9, 6.* panis nauticus *ap. Plin.* *XXII 138. praeterea dicendum esset* miliario *vel* miliaceo: *cfr.* herba miliaria *XXII 161. Varro r. r. III 5, 2.*

accedat, sicut optumum frumentum esse, quod in subactum
congium aquae capiat. quibusdam generibus per se pondus,
sicut Baliarico: modio tritici panis p̄. XXXV reddit;
quibusdam *b*inis mixtis, ut Cyprio et Alexandrino XX prope
5 libras non excedentibus. 68 Cyprium fuscum est panemque
nigrum facit, itaque miscetur Alexandrinum candidum, redeuntque
XXV pondo. Thebaicum libram adicit. marina
aqua subigi, quod plerique in maritimis locis faciunt occasione
lucrandi salis, inutilissimum. non alia de causa
10 opportuniora morbis corpora existunt. Galliae et Hispaniae
frumento in potum resoluto quibus diximus generibus (62, 67)
spuma ita concreta pro fermento utuntur, qua de
causa levior illis quam ceteris panis. 69 ⟨3⟩ Est differentia
et calami, crassior quippe melioris est generis. plurimis
15 tunicis Thracium triticum vestitur ob nimia frigora
illi plagae exquisitum. eadem causa et trimenstr*e* invenit
detinentibus terras nivibus, quod tertio fere a satu mense,
cum et in reliquo orbe, metitur. totis hoc Alpibus notum,
et hiemalibus provinciis nullum hoc frumento laetius, uni-
20 calamum praeterea nec usquam capax, seriturque non nisi
tenui terra. 70 est et bimestre circa Thraciae *A*enum, quod
XL die, *e* quo satum est, maturescit, mirumque nulli fru-

---

§§ 69. 70: Th. H. VIII 4, 3 extr. (cfr. C. III 21, 2). ib. 4, 4. Col. II 9, 7. Th. C. IV 11, 4. Col. II 9, 8. Diosc. II 107. Th. H. VIII 4, 5.

---

1 accedat *v.* accedit (·dat **F**^{2}) et tertia *ll.* | subactu *v. a. J.* 3 *locum recte dist. v. a. S. cfr. § 62.* | xxx **d** *v. a. H.* | redit *D.* 4 binis *H.* in pinis **D**^{1}**GFdE**. in binis *G.* non nisi **D**^{2}*S.* 6. 7 redduntque **F**^{2}**dE** *v. a. S.* 7 libram **F**^{2} *in ras.* **f** *S.* -ras *rv.* 8 in *om.* **E***S.* 8. 9 occasione **F**^{2}**d***v.* -nem *r.* 9 inutilissimum **d***G.* util- *r.* uil- **f***v.* 10 a morbis **F**^{2}. | gallia **E***S.* | et **F**^{2}*v. om. r.* 10. 11 hispanie **G**. -nia **E**. 13 *dist. ego.* 13. 14 differentia *ego.* -tiae **DF**. -cie **G**. -tia est **dE***v.* 16 trimestre *Dal.* -estria **dE***v.* -enstria *r D.* 17 a satu **F**^{2}*Bas.* assatum *r.* 18 cum **D**^{2}*D. om. rv.* 20 seriturque **dE***v.* -turquae **F**^{2}. sequitur quae *r.* 21 thraciae **E***v.* -cia **dT** tracie *r.* | Aenum *P e Theophr.* enum **D**^{2}. num **G**. finem **F**^{2}**f**^{2}. fenum *r.* finum *v. a. Brot.* 22 e quo *ego. cfr. XVII 126.* quo **F**^{2}*v.* quod *r.* quam *G.*

mento plus esse ponderis et furfuribus carere. utitur eo et Sicilia et Achaia, montuosis utraque partibus, Euboea quoque circa Carystum. in tantum fallitur Columella, qui ne trimestris quidem proprium genus existimaverit esse, cum sit antiquissimum. Graeci setanion vocant. tra- 5 dunt in Bactris grana tantae magnitudinis fieri, ut singula spicas nostras aequent.

71 (13) Primum ex omnibus frumentis seritur hordeum. 201 sqq. dabimus et dies serendo cuique generi natura singulorum exposita. hordeum Indis sativum et silvestre, ex quo panis 10 apud eos praecipuus *e*t alica. maxume quid*e*m oryza gaudent, ex qua tisanam conficiunt, quam reliqui mortales ex hordeo. oryzae folia carnosa, porro similia, sed latiora, altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmeae rotunditatis. 15

72 (14) Antiquissimum in cibis hordeum, sicut Atheniensium ritu Menandro auctore apparet et gladiatorum cognomine, qui hordearii vocabantur. polentam quoque Graeci non aliunde praeferunt. pluribus fit haec modis. Graeci perfusum aqua hordeum siccant nocte una ac postero die 20 73 frigunt, dein molis frangunt. sunt qui vehementius tostum rursus exigua aqua adspergant et siccent, priusquam molant. alii vero virentibus spicis decussum hordeum recens purgant madidumque in pila tundunt atque in corbibus eluunt ac siccatum sole rursus tundunt et purgatum mo- 25 lunt. quocumque autem genere praeparato vicenis hordei

---

§ 71: Th. H. IV 4, 9. — §§ 72. 73: Pl. iun. p. 8, 15—20.

---

2 achia **DGF**. 4 trimestris **E**^{1}*v*. -stri *r D*. 5 antiquissimum **F**^{2}*v*. -mis **d**. -m//i **D**. -mi *r S*. | setamon **E**. sitanion *Turneb. adv. 1, 20. cfr. Diosc. II 107. Theophr. h. pl. VIII 2, 3.* trimenon *v. a. H*. 6 singulas **F**^{2}**E**. 9 matura **E**. 10 indi **E**. | silurē **E**. | ex **Gd***v*. in *r*. 11 et alica *H coll. Theophr. et XXII 136.* italica **DGF**^{1}**dE** *G*. itali **F**^{2}. -lici **f***v*. | quidem *v*. quidam *ll. S*. 14 gemmeae **Dd***v*. geminae **fE***D*. -ne **GF**. 16. 17 ante mensium ritum **E**. 18 hordiarii **E**. 22 et siccent **F**^{2}**f***H*. siccent *r*. siccentque *v*. 25 siccatum **D**^{2}**F**^{2} *in ras*. **d***v*. -arum *r*.

libris ternas seminis lini et coriandri selibram salisque acetabulum, torrentes omnia ante, miscent in mola. qui 74 diutius volunt servare, cum polline ac furfuribus suis condunt novis fictilibus. Italia sine perfusione tostum in sub-
5 tilem farinam molit, isdem additis atque etiam milio.

Panem ex hordeo antiquis usitatum vita damnavit, quadripedumque fere cibus est, (15) cum tisanae inde usus validissimus saluberrimusque tanto opere probetur. unum 75 laudibus eius volumen dicavit Hippocrates e clarissimis
10 medicinae scientia. tisanae bonitas praecipua Uticensi. in Aegypto vero est quae fiat ex hordeo, cui sunt bini anguli. in Baetica et Africa genus, ex quo fiat, hordei glabrum appellat Turranius. idem olyran et oryzan eandem esse existimat. tisanae conficiendae volgata ratio est.
15 (16) Simili modo e tritici semine tragum fit, in Cam- 76 pania dumtaxat et Aegypto, (17) amylum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri. inventio eius Chio insulae debetur; et hodie laudatissimum inde. est appellatum ab eo quod sine mola fiat. proximum trimestri
20 quod e minime ponderoso tritico. madescit dulci aqua in ligneis vasis, ita ut integatur quinquies in die mutata; melius, si et noctu, ita ut misceatur pariter. emollitum 77 priusquam acescat, linteo aut sportis saccatum tegulae infunditur inlitae fermento, atque ita in sole densatur. post
25 Chium maxime laudatur Creticum, mox Aegyptium — pro-

---

§ 75: cfr. Geop. III 9. — §§ 76. 77. Diosc. II 123. Cato 87.

---

1 selibram **F***H*. -bras **DG***v*. -bra **E**. sex libras **dT**. 2 acetabulum **F**[2]*S*. -ulo *rv*. | omnia ante **DGd**. ante omnia *rv*. 5 milio *v*. emilio *ll*. 6. 7 quadrupedum quis **D**[2]. -dum quorum **F**[2]. 7 fere cibus **D**[2]**dTf***H*. refe cibus **D**[1]**F**[1]**G**. cibus **F**[2]. refectibus **E**. tradidit refectibus *v*. 10 scientiae **E**[1] *v. a. G*. 13 oryzan *Verc*. orygan **DFE**[2]. origan (-am **d**) *r*. | eandem **dE***v*. eadem *r*. 14 existimant **E**[1]. 15 e *S*. et *ll*. ex *v*. | tragum **D**[2]*v*. -grum **d**. trangum *r*. 17 sigiline **E**. | et optimum **E***S*. | e **F**[2]*G*. ex **d***v*. et *r*. 18 inde est **D**[2]**dE***v*. idem **F**[2]. id est *r*. | *dist. ego*. 20 quod de **dT**. quodam *G*. | aqua in **D**[2]**F**[2]**d***v*. aquam *r*. aqua *C*. 21 intinguatur **F**[2]. 22 noctu **F**[2]*G*. in noctu *r*. 23 saccatum **d***H*. sicc- *rv*.

batur autem levore et levitate atque ut recens sit —, iam et Catoni dictum apud nos.

78 (18) Hordei farina et ad medendum utuntur, mirumque in usu iumentorum ignibus durato ac postea molito offisque humana manu demissis in alvum maiores vires 5 torosque corporis fieri. spicae quaedam binos ordines habent, quaedam plures usque ad senos. grano ipsi aliquo*t* differentiae: longius leviusque aut brevius a*c* rotundius, candidius nigriusve, cui purpura est opimo ad polentam. contra tempestates candido maxima infirmitas. 10 79 hordeum frugum omnium mollissimum est. seri non volt nisi in sicca et soluta terra ac nisi laeta. palea ex optimis, stramento vero nullum conparatur. hordeum ex omni frumento minime calamitosum, quia ante tollitur quam triticum occupet rubigo — itaque sapientes agricolae triti- 15 cum cibariis tantum serunt, hordeum sacculo seri dicunt —, 80 propterea celerrime redit, fertilissimumque quod in Hispaniae Carthagine Aprili mense collectum est. hoc seritur eodem mense in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. rapitur omne a prima statim maturitate festinantius quam 20 cetera. fragili enim stipula et tenuissima palea granum continetur. meliorem etiam polentam fieri tradunt, si non excocta maturitate tollatur.

81 8. (19) Frumenti genera non eadem ubique nec, ubi eadem sunt, isdem nominibus. volgatissima ex his atque 25

---

§ 78: Th. H. VIII 4, 2. — § 79: Col. II 9, 3 (14). Th. H. VIII 4, 1 extr.

---

1 leuiore **E**. 2 catonis **E** *v. a. G.* 5 in aluum maiores uires (esse uires **F**^{2} *S.* eis uires *J*) **F**^{2}*v.* maiores esse in aluum uires *r.* 7. 8 aliquot *v.* -quod **DGF**^{1} *D.* -quid **dE**. -quae **F**^{2}.
8 ac *ego.* aut *Il. v.* et *U 349.* 9 nigriusue *D.* -iusque uel **D***S.* -ius uel *rv.* | opimo *ego e Theophr.* (*cfr. XXII 92*). opti- **D**^{2}*D.* ulti- *rv.* 11 uolt *S.* uult **dT***G.* uolet **DGF**^{1}**E**. ualet **F**^{2}*v.* 14 quia **F**^{2}**dE***v.* qui *r.* 15. 16 *dist. ego.* 17 propterea quod *S.* | fertilissimumque **d***v.* -mum quae **F**^{1}. -mumque est **F**^{2}*D.* -mum *S.* -miquae (-que **D**^{2}**E**)*r.* | in *del.* **F**^{2}.
17. 18 hispania **E**. 19 anno bis **Dd***v.* a nobis *r.* a *del.* **F**^{2}**f**^{2}.
25 ex his atque **D**^{2}*D. om. rv.*

po*ll*entissima far, quod adoreum veteres appellavere, siligo, triticum. haec plurimis terris communia. arinca Galliarum propria, copiosa et Italiae est, Aegypto autem ac Syriae Ciliciaeque et Asiae ac Graeciae peculiares zea, oryza, 5 tiphe. Aegyptus similaginem conficit e tritico suo nequa- 82 quam Italicae parem. qui zea utuntur non habent far. est et haec Italiae, in Campania maxime, semenque appellatur. hoc habet nomen res praeclara, ut mox docebimus, 112 propter quam Homerus ζείδωρος ἄρουρα dixit, non, ut 10 aliqui arbitrantur, quoniam vitam donaret. amylum quoque ex ea fit priore crassius; haec sola differentia est. 83 ex omni genere durissimum far et contra hiemes firmissimum. patitur frigidissimos locos et minus subactos vel aestuosos sitientesque. primus antiquis Lati*i* cibus, magno argumento in adoriae donis, sicuti diximus. pulte autem, 14 non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam et pulmentaria hodieque dicuntur et Ennius, 84 antiquissimus vates, obsidionis famem exprimens offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. et hodie 20 sacra prisca atque natalium pulte fitilla conficiuntur, videturque tam puls ignota Graeciae fuisse quam Italiae polenta.

(20) ⟨1⟩ Tritici semine avidius nullum est nec quod 85 plus alimenti trahat. siliginem proprie dixerim tritici delicias candore si*v*e virtute si*v*e pondere. conveniens umi-

§ 82: cfr. Col. II 6, 1. Diosc. II 123. — § 83: cfr. Col. II 8, 5. Val. Max. II 5, 5. — § 85: Col. II 9, 13.

1 pollentissima *ego.* ponent- **D**². potent- *D. om. r. v.* | appellauere **Dd***v.* -llare *r.* 3 aegypto **G***G.* in aeg- *rv.* 4 oryza *D.* oriza **F**². olyza **D**. oliza *r.* olyra *v.* 6 italicae **F***v.* -ico **d**. -iae *r Bas.* 9 umerus **E**. | zidoros (eid- **D**¹. zoid- **D**²) arura *ll.* | dixit **D**²**d***v.* diximus *r.* 10 donaret **d***v.* -rent *r.* 14 aestuosos **dE***v.* -tiuosos *r D.* | antiquo is *CFWMüller p. 18.* | Latii *ego. cfr. XI 251.* latio *ll. v.* 17. 18 *dist. ego.* 20 pultibus **d**. | fitilla *G. cfr. Buecheler in Fleckeis. ann. 1875 p. 328.* fit illa **DGF**¹. fritilla (-tella **E**¹) **F**² **E**²*v.* illa **d**. 21 tam puls **Dd***C.* tam plus **F**¹**E***v.* tamplius **F**². tempus **G**. 23. 24 *dist. D.* 24 candore siue uirtute siue pondere *ego.* candore uirtute pondere **D**² *D.* candor (-ore **F**¹) est et sine uirtute sine (et sine *v*) pondere *rv.* (*an* candore, etsi uincitur pondere?)

dis tractibus, quales Italiae sunt et Galliae Comatae, sed trans Alpes in Allobrogum tantum Remorumque agro pertinax, in ceteris ibi partibus biennio in triticum transit. remedium, ut gravissima quaeque grana eius serantur.

86 9. e siligine lautissimus panis pistrinarumque opera laudatissima. praecellit in Italia, si Campana Pisis natae misceatur. rufior illa, at Pisana candidior ponderosiorque cretacea. iustum est e grano Campanae, quam vocant castratam, e modio redire sextarios IV siliginis vel e gregali sine castratura sextarios V, praeterea floris semodium 87 et cibarii, quod secundarium vocant, sextarios IV, furfuris sextarios totidem, e Pisana autem siliginis sextarios V, cetera paria sunt. Clusina Arretinaque etiamnum sextarios siliginis ad*i*ciunt, in reliquis pares. si vero pollinem facere libeat, XVI pondo panis redeunt et cibarii III furfurumque semodius. molae discrimine hoc constat. nam quae sicca moluntur, plus farinae reddunt, quae salsa aqua sparsa, candidiorem medullam, verum plus retinent in furfure. 88 farinam a farre dictam nomine ipso apparet. siligineae farinae modius Gallicae XX libras panis reddit, Italicae duabus tribusve amplius in artopticio pane. nam furnaceis binas adiciunt libras in quocumque genere.

89 10. ⟨2⟩ Similago e tritico fit, laudatissima ex Africo. iustum est e modiis redire semodios et pollinis sextarios V — ita appellant in tritico quod florem in siligine; hoc aerariae officinae chartariaeque utuntur —, praeterea secundarii sextarios IV furfurumque tantundem, panis vero 90 e modio similaginis *p.* XXII, e floris modio p. XVI. pretium huic annona media in modios farinae XL asses,

---

1 sed et **E** *v. a. D.* 2 remorumque **D²dT** *Brot.* memo- *r.* Meminorumque *G.* 5 lautissimus **D²d***v.* lat- *r.* 6 praecellit **dE***v.* -llet *r.* 8 Campanae *v.* -aniae *ll.* 14 adiciunt *coni. H.* adsiunt **E.** adsciunt *r Brot.* assumunt *v.* | pollionem **E.** 15 panes **E.** | III *ego.* tres **F²***D.* tria *rv.* (*scribendum erat* terna). 16 namque **d¹E.** si *add.* **d².** 20 modius **PF²d** *v.* -ios *r.* | XX **P***D.* XXII *rv.* 23 laudatissimo ex africa **P***D.* | *dist. D.* 25 ita **PF²***D.* ita ut *r.* ita autem (enim *v*) *G.* 26 aerariae **d***v.* era- **P.** haera- **DF.** ara- **E.** heccrarie **G.** 28 p. XXII *U 351.* // XXII **P.** CXXII *r v. a. D.* | p. XVI **P***D.* CXVII *rv.*

similagini octonis assibus amplius, siligini castratae duplum. est et alia distinctio semel ..... pollinatam XVII p. panis reddere, bis XVIII, ter XIX cum triente et secundarii panis quinas selibras, totidem cibarii et furfurum sex-
5 tarios VI.

⟨3⟩ Siligo numquam maturescit pariter, nec ulla sege- 91 tum minus dilationem patitur propter teneritatem, iis quae maturuere protinus granum dimittentibus. sed minus quam cetera frumenta in stipula periclitatur, quoniam semper
10 rectam habet spicam nec rorem continet, qui robiginem faciat. ⟨4⟩ Ex ari*n*ca dulcissimus panis. ipsa spissior 92 quam far, et maior spica, eadem et ponderosior. raro modius grani non XVI libras implet. exteritur in Graecia difficulter, ob id iumentis dari ab Homero dicta. haec
15 enim est quam olyram vocat. eadem in Aegypto facilis fertilisque.

Far sine arista est, item siligo, excepta quae Laconica 93 appellatur. adiciuntur his genera bromos et tragos, externa omnia, ab oriente invectae oryzae similia. tiphe et ipsa
20 eiusdem est generis, ex qua fit in nostro orbe oryza. apud Graecos est et *zea*, traduntque eam *ac* tiphen, cum sint

§ 91 extr.: cfr. Th. C. 14, 1. — Homerus E 195. Herodot. II 36. (Diosc. II 113). — § 93 extr.: Th. H. II 4, 1.

1 similagini *D*. simulaginis **P**. similaginis (-ini *v*) castratae **d***v*. similaginis castrate (-tae **E**) duplum *r*. | octonis — duplum *om*. **F**^{1}. 2 *lacunam indicavi ego. an* tenuiore cribro? *cfr. § 105. XXXIII 87*. tem////c///i **P**. temp. L. **D**^{1}**G**. templi **D**^{2} *in marg*. tempore L. *rH*. *del*. *D* | pollinata **P**. Pauli nata *tH cum Turnebo*. | XVII p. **DGF***D*. XVII pondo **dE***v*. (prima *add. Brot.*) XVIII **P**^{1}. XVIII p. **P**^{2}. 3 bis **P***D*. uisa *rv*. (secunda *add. Brot.*) | ter **P***D*. tert. **DF**^{2} *in ras*. tertia *rH cum Turn*. | XIX **FdTE***H*. XX **D**^{2}. XXX **D**^{1}*v*. VII//// **P**. 8 mature **E**. 11 facit **P**. | arinca *C*. ari///// **P**. africa *rv*. 12. 13 modius **d***v*. -ios *r*. 14 umero dictam **E**. 18 *an* genere? | bromos et tragos *D cum Salm. exerc. p. 154^a E*. bro.....trago **P**. bromos siligo excepta (exceptitia *v*) et tragos *rH*. *cfr. v. 17*. 19 inuecta *v. a. D*. | oryzae **P***v*. -za *r*. | tiphe **dE***v*. etii////e **P**. thipe *r*. | ipsa **P***v*. pisa *r*. 20 nostra///urbe **d**. 21 zea *B*. ixia *ll*. | ac *v*. *om*. *ll*. *an* et?

degeneres, redire ad frumentum, si pistae serantur, nec protinus, sed tertio anno.

94 (21) Tritico nihil est fertilius — hoc ei natura tribuit, quoniam eo maxime alebat hominem —, utpote cum e modio, si sit aptum solum, quale in Byzacio Africae 5 campo, centeni quinquageni modii reddantur. misit ex eo loco divo Augusto procurator eius ex uno grano, vix credibile dictu, CCCC paucis minus germina, exstantque de 95 ea re epistulae. misit et Neroni similiter CCCLX stipulas ex uno grano. cum centesimo quidem et Leontini 10 Siciliae campi fundunt aliique et tota B*a*etica et in primis Aegyptus. fertilissima tritici genera ramosum a*c* quod centigranium vocant. inventus est iam et scapus unus centum fabis onustus.

96 49 (22) Aestiva frumenta diximus sesamam, milium, 15 panicum. sesama ab Indis venit. ex ea et oleum faciunt; colos eius candidus. huic simile est in Asia Graeciaque erysimum, idemque erat, nisi pinguius esset, quod apud nos vocant irionem, medicaminibus adnumerandum potius quam frugibus. eiusdem naturae et *h*orminum Graecis dic- 20 tum, sed cumino simile; seritur cum sesama. hac et irione nullum animal vescitur virentibus.

97 (23) Pistura non omnium facilis, quippe Etruria spicam farris tosti pisente pilo praeferrato fistula serrata et stella intus denticulata, ut, si inte*n*ti pisant, concidantur 25

---

§ 94: (cfr. XVII 41). — § 96: (cfr. XV 28). Diosc. II 121. Th. H. VIII 5, 1. C. IV 15, 1. H. VIII 7, 3. C. VI 12, 12.

---

4 alat *v. a. H.* | *dist. ego.* | utpote PD^{2}F^{2}d*v*. pote E. *om. r.* 7 procuratore P. 8 paucis minus PD^{2}d*v*. *del.* F^2. paucissimis *r*. 9 CCLX P. 11 Baetica *C.* bet- PD^2*v*. boet- E. biet- *r*. 12 ac *ego.* aut *ll. v.* et *S.* 13 unus *om.* P. 15 sesamam d*C.* ses//mam P. sisimam E. sisisimam D^1. sissimam *r*. 16 sesama d*C.* sesima PD*S.* sisima *r*. 18 pinguius P*v*. -guis *r*. 19 irionem P*v*. trio- D^2. -onum E. irionum *r*. 20 est et F^2. | horminum *v.* orm- *ll. D. cfr. index libri et XIX 151. XXII 159.* 21 sesama P*C.* sisima F^2. sesima *r S.* | hac F^2 *Brot.* hec G. haec *r*. hoc *v*. 24 praeferrata E. 25 ut DGdf*v*. u/// P. aut *r*. | nisi *v. a. J.* | intenti *v*. ini/////// P. interiti *r*. intentius *J.*

grana ferrumque frangatur. maior pars Italiae nudo utitur pilo, rotis etiam, quas aqua verset, obiter et mola. de ipsa ratione pisendi Magonis proponemus sententiam: triticum ante perfundi aqua multa iubet, postea evalli, 98
5 dein sole siccatum *in* pila repeti, simili modo hordeum. huius sextarios XX spargi II sextariis aquae. lentem torreri prius, dein cum furfuribus leviter pisi aut addito in sextarios XX lateris crudi frusto et harenae semodio. erviliam iisdem modis, quibus lentem. ses*a*mam in calida ma-
10 ceratam exporrigi, dein confricari et frigida mergi, ut paleae fluctuentur, iterumque exporrigi in sole super lintea, quod nisi festinato peragatur, lurido colore mucescere. et 99 ipsa autem, quae evalluntur, variam pistrinarum rationem habent. acus vocatur, cum per se pisitur spica tantum,
15 aurificum ad usus, si vero in area teritur cum stipula, palea, in maiore terrarum parte ad pabula iumentorum. mili et panici et ses*a*mae purgamenta adpludam vocant et alibi aliis nominibus.

(24) Milio Campania praecipue gaudet pultemque can- 100
20 didam ex eo facit. fit et panis praedulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maxime pulte aluntur et cruda etiam farina, equino lacte vel sanguine *e* cruris venis ad-

---

§ 100: Col. II 9, 14. Verg. Georg. III 463.

---

1 nudo PD²*D*. riudo D¹F. ruido *rv*. 2 aquas D¹GFE. | orbiter E. | *dist. J.* | mola *J.* molat *ll. v. cfr. Blümneri technol. I p. 46 n. 2.* 3 proponemus F²T*D*. -nemu// P. -nemur F¹. -netur d*v*. praeponemus DG. -netur E. | sententia DdE. 4. 5 evalli dein (deinde *G*) DGF¹*G*. euelli dein (deinde *v*) F²E*v*. ualidae in P. -de in dT. 5 in pila *ego. cfr. XXXIII 87.* pila *ll. v.* pilo T*G*. 6 lentum E. 6. 7 torreri P*S*. -ere *rv*. 9 sesamam *C*. sesimam P (i *in ras.*) d*S*. -ma E. sisima *r*. 11 fluctuantur E. 12 mutescere E. 13 euallun- tur *G*. ualluntu// P. eualiuntur *r*. eualuantur *v*. | pistrinarum PdT*D*. pristin- *r*. pisturarum *v*. 14 pisitur D¹*v*. pitur D². piscatur E¹. pistor d. pistur *r*. | *dist. U 352.* 15 *an* teratur? 16 et maiore E*S* (*lacunae signo praemisso*). | est ad F². | pabulum dTf. | iumentorum D²F²f*v*. -tatum *r*. 17 sesamae *C*. sesimae dE*S*. sisime *r*. 20 praedulcis D²F²d*v*. -ci D¹F¹. predulci *r*. 22 e *v. om. ll.* | cruris uenis *del.* F².

mixto. Aethiopes non aliam frugem quam mili hordeique novere.

101 (25) Panico et Galliae quidem, praecipue Aquitania utitur, sed et circumpadana Italia addita faba, sine qua.... Ponticae gentes nullum panico praeferunt cibum. — Cetera 5 aestiva frumenta riguis magis etiam quam imbribus gaudent, milium et panicum aquis minime, *c*um in folia exeunt. vetant ea inter vites arboresve frugiferas seri, terram emac*i*ari hoc satu existimantes.

102 **11.** (26) Mili praecipuus ad fermenta usus e musto 10 subacti in annuum tempus. simile fit e tritici ipsius furfuribus minutis et optimis e musto albo triduo macerat*is*, subactis ac sole siccatis. inde pastillos in pane faciendo dilutos cum similagine seminis fervefaciunt atque ita farinae miscent, sic optimum panem fieri arbitrantes. Graeci 15 in binos semodios farinae satis esse bes*s*em fermenti con-

103 stituere. et haec quidem genera vindemiis tantum fiunt; quo libeat vero tempore ex aqua hordeoque bilibres offae fervcnti foco vel fictili patina torrentur cinere et carbone, usque dum rubeant. postea operiuntur in vasis, donec 20 acescant. hinc fermentum diluitur. cum fieret autem panis hordeacius, ervi aut cicerculae farina ipse fermentabatur;

104 iustum erat II librae in V semodios. nunc fermentum fit ex ipsa farina, quae subigitur, priusquam addatur sal, ad

§ 101: Th. H. VIII 7, 3. — § 102: cfr. Didymus in Geop. II 33, 3. Pallad. XI 21.

3 quidem **d***H*. -dam *r*. quaedam *v*. 4 sine aqua *D*. *del.* **F**[2]. sine qua nihil conficiunt *v*. *lacunam ego indicavi. an potius* solida? *cfr. § 117.* 7 cum *v*. q[ll]m **d**. quō **E**. quoniam *r*(?)*D*. *at cfr. Theophr.* φυλλοβολοῦσιν. *an* quoniam folia exuunt? 9 emaciari *S cum H coll. Col. II 10, 1.* emactari **DGF**[1]**f**[1]**E**. emacerari **F**[2] **f**[2]*D*. emacrari **d***v*. 11 e **F**[2]**f***S*. et *r*. ex *v*. 12 minimis **dT**. | maceratis *P*. -ato **F**[2]**dT**. maturato *r*. *v*. *a*. *D*. 14 similagine **D**[2]**F**[2]**d***v*. -geni **E**. -ligine **D**. -geni *r*. | seminus **F**[2]. 16 binos **F**[2]*v*. binos et *r*. | bessem *S*. besē **F**[2]**f**. beses *r*. besses *v*. 22 hordeaceus **d** *v*. *a*. *S*. | erui **dTf***H*. eruiliae *C*. herui **E**. heruilae *v*. herbi *r*. | farina **Tf***H*. -nae **FdE***v*. -ne *r*. -na ei *G*. | ipsae **FE** *v*. *a*. *S*. 23 II *ego*. duae *ll*. *v*. *scribendum fuit* binae. *an* binas libras? | quinque *ll*. *v* (*pro* quinos).

pultis modum decocta et relicta, donec acescat. vulgo vero nec suffervefaciunt, sed tantum pridie adservata materia utuntur, palamque est naturam acore fermentari, sicut evalidiora esse corpora, quae fermentato pane alantur, quippe 5 cum apud veteres ponderosissimo cuique tritico praecipua salubritas perhibita sit.

(27) Panis ipsius varia genera persequi supervacuum 105 videtur, alias ab opsoniis appella*ti*, ut ostrearii, alias a deliciis, ut artolagani, alias a festinatione, ut spe*us*tici, nec 10 non a coquendi ratione, ut furnacei vel artopticii aut in clibanis cocti, non pridem etiam e Parthis invecto quem aquaticum vocant, quoniam aqua trahitur ad tenuem et spongiosam inanitatem, alii Parthicum. summa laus siliginis bonitate et cribri tenuitate constat. quidam ex ovis 15 aut lacte subigunt, butyro vero gentes etiam pacatae, ad operis pistorii genera transeunte cura. durat sua Piceno 106 in panis inventione gratia ex alicae materia. *e*um novem diebus macerat*um* decumo ad speciem tractae subigunt uvae passae suco, postea in furnis ollis inditum, quae rum-20 pantur ibi, torrent. neque est ex eo cibus nisi madefacto, quod fit lacte maxime mulso.

---

§ 106: cfr. Martial. XIII ep. 47.

---

2 sufferuere faciunt **E** *v. a. G.* 3 est naturam *fH.* est naturam st **F**^{2}. naturam est (st **F**^{1}. str **G**)**D**^{1}**GF**^{1}**dE**. natura est **D**^{2}*v.* 3. 4 sicut et validiora *v. a. S. an* sicut invalidiora? *nam* quippe cum *alias non ponitur sensu concessivo.* 8 alia sub **E**. alias sub **d**. | appellati *C.* -ari **GdE***v.* apellari *r.* | ostrearii *v.* uostrearii **F**^{2}. -ari *r.* 9 speustici *G.* (speusici *v.*) sceptrici **F**^{2}. -ice *r. an idem qui* στρεπτίκιος *Athenaei III p. 113*^{a}, *ut sit* fastigatione *pro* festinatione *substituendum?* 10 artopticii **d***B. cfr. Athen. III p. 113*^{d}. -icei *rS.* 10 non *del.* **F**^{2}. 11 inuectus **F**^{2} *Brot.* 12 aquaticam **E**. | ad **D**^{2}**F**^{2}**dT***D.* a *rv. del. G.* | tenue **E**. -ui *v. a. G.* 13 spongiosam **GF**^{2}**dT***D.* -sum **F**^{1}. -sa *v.* -geosam **D**. -sa **E***S.* | inanitate **GE***v. a. D.* 15 at **F**^{2}. 16 genere **F**^{2}. 17 eum *G.* cum **DGF**^{1}**dT***v.* cui **F**^{2}. 18 maceratum *S.* -rato *ll.* -rata *v.* -rant *G.* | tractae subigunt **D**^{2}*G.* tracta es ubi tunc **D**^{1}**GF**^{1}**E**. tractae subigi tunc **dT**. tracto (-cta *v*) et subacto (-cta *v*) **F**^{2}*v.* 19 inclitum **E**. 20 clibus **E**. 21 maxime uel mulso **F**^{2}*D. sed cfr. X 52. XIX 64.*

107 (28) Pistores Romae non fuere ad Persicum usque bellum annis ab urbe condita super DLXXX. ipsi panem faciebant Quirites, mulierumque id opus maxime erat, sicut etiam nunc in plurimis gentium. artoptas iam P l a u t u s appellat in fabula, quam Aulularium *in*scripsit, magna ob 5 id concertatione eruditorum, an is versus poetae sit illius,
108 certumque fit A t e i C a p i t o n i s sententia *co*cos tum panem lautioribus coquere solitos, pistoresque tantum eos, qui far pisebant, nominatos. nec cocos vero habebant in servitiis, eosque ex macello conducebant. cribrorum genera 10 Galliae s*ae*tis equorum invenere, Hispaniae lino excussoria et pollinaria, Aegyptus papyro atque iunco.
109 (29) ⟨1⟩ Sed inter prima dicatur et alicae ratio praestantissimae saluberrima*eque*, quae palma frugum indubitata Italiae contingit. fit sine dubio et in Aegypto, sed 15 admodum spernenda, in Italia vero pluribus locis, sicut Veronensi Pisanoque agro, in Campania tamen laudatissima. campus est subiacens montibus nimbosis, totus quidem
110 $\overline{XL}$ p. planitie*s*. terra eius, ut protinus soli natura dicatur, pulverea summa, inferior bibula et pumicis vice fistu- 20 l*o*sa quoque. montium culpa in bonum cedit. crebros

§ 107: Plauti Aulul. II 9, 4.

3 maxime *om.* **E** *v. a. D.* 4 artoptas iam *D.* -ptasiam *ll.* -ptam *B.* 5 aulularíam **d***v.* auru- *r.* | inscripsit *S cum Ursino.* scripsit *ll. v. cfr. XIV 92.* 6 cum certatione **fE**. | an is *v.* annis **E**. anni is **D**^{1}**GF**. annui **d**. ennii **D**^{2}. | poeta **E**.
7 cocos tum *H cum Turnebo adv. 28, 42.* costum **D**^{1}**GFdT**. tostum **D**^{2}**E***v.* 8 piscatoresque **E**^{1}. 10 criborum **GFE**.
11 galli e **d***G.* galliae ex (e *J*) **D**^{2}*D.* | saetis *S.* setis **D**^{2} **F**^{2}**d***v.* sextis *r.* | hispaniae **fE***v.* diis panie (-iae **G**) **D**^{1}**GF**. dii ispanię **d**. dii hispani e **T**. ispani e **D**^{2}. Hispani e *G.* -niae e *J.* -nia e *D.* 12 pollinaria *v.* apoll- **DGd**. opoll- *r.* | e papyro *v.* 13. 14 praestantissime **TE**. 14 saluberrimaeque quae *v.* -imam quae **DF**. -imamque **GE**. -ima quae **d**. -imaque **T**. | palmam **E**. 15 italiae **f***S.* -lia *ll.* -liam *v.* | contingit **FdE** *Verc.* contigit **DGf***v.* 17 laudatissimus **E** *v. a. G.*
18 totus **G***J.* totis *rv.* 19 $\overline{XL}$ p· *D.* XL. $\bar{p}$. **DG**. XL pre **F**. *de* **dE** *parum constat.* XL M passuum *v.* | planities *Strack J.* -itia est **dT**. -itiae **DFE**^{2}. -icie **G***v.* -itie *H.* tinitiae **E**^{1}.
20. 21 fistulosa *H cfr. XVII 34.* -las *ll.* -lans *v.*

enim imbres percolat atque transmittit, nec dilui aut madere voluit propter facilitatem culturae, eadem acceptum umorem nullis fontibus reddit, sed temperate concoquens intra se vice suci continet. seritur toto anno, panico se- 111
5 mel, bis farre. et tamen vere segetes, quae interquievere, fundunt rosam odoratiorem sativa. adeo terra non cessat parere, unde volgo dictum, plus apud Campanos unguenti quam apud ceteros olei fieri. quantum autem universas terras campus Campanus antecedit, tantum ipsum pars
10 eius, quae Leboriae vocantur, quem Phlegraeum Graeci appellant. finiuntur Le*b*oria*e* via ab utroque latere consulari, quae a Puteolis et quae a Cumis Capuam ducit.

⟨2⟩ Alica fit e zea, quam semen appellavimus. tun- 112 82
ditur granum eius in pila lignea, ne lapidis duritia con-
15 terat, mobili, ut notum est, pilo vinctorum poenali opera. primori inest pyxis ferrea. excussis in*de* tunicis iterum isdem armamentis nudata conciditur medulla. ita fiunt alicae tria genera: minimum ac secundarium, grandissimum vero aphaerema appellant. nondum habent candorem suum, 113
20 quo praecellunt, iam tamen Alexandrinae praeferuntur. postea, mirum dictu, admiscetur creta, quae transit in corpus coloremque et teneritatem adfert. invenitur haec inter 114 Puteolos et Neapolim in colle Leucogaeo appellato, extat-

§ 111: cfr. Strabo V p. 242 extr. — § 112: Diosc. II 118 init.

2 facilitatem D^{2}d*v*. falacitatem D^{1}G. felicitatem *rS*. *cfr. XVII 37. 41. XVIII 167. 178. Varro r. r. II 6, 5. Colum. V 4, 3.* 3 temperate GdfT*D*. -atae DF. -at et E*v*. | concoquens D^{2}dfT*v*. tonco- D^{1}F. tunco- G. coquens E. 4 fuci (succi *C*)d. fusi *rv*. furni *S*. *cfr. XIV 14. XXII 94.* (*Pro* furni *magis placeret* foci). 6 rosae modo satiorem E. | satiua *v*. -iuam *ll*. 7. 8 campanos unguenti quam apud *om*. E. 9 campanus D*v*. *om. r*. 10 leboriae Dd*J*. -ie T. laboriae G *Verc*. -ie *rv*. *cfr. III 60. XVII 28.* | uocatur D^2. 11 Leboriae *J*. (Lab- *v*.) leuiora *ll*. 12 apud aeolis E. 14 ne D^{2}f*H*. ue D^{1}GF. uel *r*. nam *v*. 15 mobili ut D^2*S*. -ilius D^{1}dT. nobilius *r* (*add*. ut) *v*. 16 inde *v*. in *ll*. 20 procellunt E. | proferuntur E. 23 colle D^2*v*. cole et G. colle et (eth d)*r*. | leucogaeo d*H*. -geo *rv*. *cfr. XXXI 12.* | extatque E*v*. exiatque D^{1}GF. exiitque dT. existitque D^2.

que divi Augusti decretum, quo annua ducena milia Neapolitanis pro eo numerari iussit e fisco suo, coloniam deducens Capuam, adiecitque causam ad*s*erendi, quoniam negassent Campani alicam confici sine eo metallo posse. — (In eodem reperitur et sulpur, emicantque fontes Araxi 5 oculorum claritati et volnerum medicinae dentiumque firmitati.) —

115 ⟨3⟩ Alica adulterina fit maxime quidem e zea, quae in Africa degenerat. latiores eius spicae nigrioresque et brevi stipula. pisunt cum harena et sic quoque difficulter 10 deterunt utriculos, fitque dimidia nudi mensura, posteaque gypsi pars quarta inspargitur atque, ut cohaesit, farinario cribro subcernunt. quae in eo remansit, excepticia appellatur et grandissima est. rursus, quae transit, artiore cernitur et secundaria vocatur, item cribraria, quae simili 15 modo in tertio remansit cribro angustissimo et tantum 116 harenas transmittente. alia ratio ubique adulterandi ex tritico: candidissima et grandissima eligunt grana ac semicocta in ollis postea arefaciunt sole ad *di*mi*di*um rursusque leviter adspersa molis frangunt. ex zea pulchrius 20 quam e tritico fit *t*ragum, quamvis id alicae vitium sit. candorem autem ei pro creta lactis incocti mixtura confert.

117 **12.** (30) Sequitur leguminum natura, inter quae maxime honos fabae, quippe ex qua temptatus sit etiam panis. lomentum appellatur farina *ex* ea, adgravaturque pon- 25 dus illa et omni legumine, iam vero et pabulo, in pane

§ 115: Geop. III 7. Diosc. II 118 extr. — § 116: Geop. III 8. (Cato 86).

1 annua ducena *f coni. H.* annua uicena *G.* annoaducena **DGF.** -aduicena **E***v.* -ad ducenta **dT.** 3 adferendi *Strack.* adfer *ll. v. a. J.* 5 Oraxi *v. a. Brot.* 15 uocatur item **D²d***v.* uocum ritem (ritę **E**)*r.* 19 solem *D.* | ad dimidium *ego. cfr. § 115. XXIII 142.* ad initium **d***v.* ad initum **D¹GFE.** admittunt **D²***D.* 21 e **D²E***S.* ex **d***v.* et *r.* | tragum *Turnebus D. cfr. Schneider ad Cat. 86.* grana cum **E.** gracum *r.* granum *v.* graneum *vel* granaeum *coni. H.* 22 ei **d***v.* et *r.* 23. 24 maximae **E.** -mus **F²***v.* 25 ex ea *ego.* ea **D¹GF¹dE***v.* *del.* **D².** eius **F²***D.* 26 *dist. D.* | pabulo **DdT***v. cfr. §§ 142. 143.* -la **F¹E.** -lum **G.** ad pabula **F².** ad pabulum *D.* | in pane

venali. fabae multiplex usus omnium quadripedum generi, praecipue homini. frumento etiam miscetur apud plerasque gentes, et maxime panico solida ac delicatius fracta. quin et prisco ritu puls fabata suae religionis diis in 118
5 sacro est. praevalens pulmentari cibo, set hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere, ob haec Pythagoricae sententiae damnata, ut alii tradidere, quoniam mortuorum animae sint in ea, qua de causa parentando utique adsumitur. Varro et ob haec flaminem ea non 119
10 vesci tradit et quoniam in flore eius litterae lugubres reperiantur. in eadem peculiaris religio, namque fabam utique ex frugibus referre mos est auspici causa, quae ideo referiva appellatur. et auctionibus adhibere eam lucrosum putant. sola certe frugum etiam exesa repletur
15 crescente luna. aqua marina aliave salsa non percoquitur. seritur ante vergiliarum occasum leguminum prima, ut 120 antecedat hiemem. Vergilius eam per ver seri iubet circumpadanae Italiae ritu, sed maior pars malunt fabalia maturae sationis quam trimestrem fructum. eius namque
20 siliquae caulesque gratissimo sunt pabul*o* pecori. aquas in flore maxime concupiscit, cum vero defloruit, exiguas desiderat. solum, in quo sata est, laetificat stercoris vice. ideo circa Macedoniam Thessaliamque, cum florere coepit, vertunt arva. nascitur et sua sponte plerisque in locis, 121
25 sicut septentrionalis oceani insulis, quas ob id nostri Fabarias appellant, item in Mauretania silvestris passim,

§ 118: cfr. Cato 134, 1. Didymus in Geop. II 35, 3. (Diosc. II 127). cfr. Gell. IV 11. — § 119: Fabius Pictor ap. Gell. X 15, 12. Didymus in Geop. II 35, 6. 7. — § 120: cfr. Pallad. XII 1, 2. Verg. Georg. I 215. Col. II 10, 9. Th. H. VIII 6, 5. (C. III 24, 3). cfr. Th. H. VIII 9, 1. Col. II 10, 7. Cato 37, 2.

DGdT*D*. *om. rv.* 1 uenalis *v. a. S.* 3 aut delicatius *coni. Dal.* 4 puls fabata *ego.* pulsa faba D²*D*. fabata *r Brot.* fabacia *v.* 5 set *ego.* sed T. et *rv.* 9 uitique D¹E. cuitque d. | et *om.* d. 12 ex DGF*D*. et dE. e *B.* | mos F²*v.* mox *r.* 16 ut D²E*v*. aut D¹GFd. haud F². 17 antecedit F²d. | seri d*v*. sari *r.* 19 sationis d*v*. racionis G. rati- *r.* | *dist. H.* 20 gratissimi//// d *v. a. G.* | pabulo *v.* -li *ll.* 21 conspicit E. | defloruerit dT. 26 mauritania E *v. a. H.* mau-

sed praedura et quae percoqui non possit. nascitur et in Aegypto spinoso caule, qua de causa crocodili oculis 122 timentes refugiunt. longitudo scapo quattuor cubitorum est amplissima, crassitudo *dig*it*i*. ni genicula abessent, molli calamo similis; caput papaveri, colore roseo, in eo 5 fabae non supra tricena*s*; folia ampla, fructus ipse amarus et odore, sed radix perquam grata incolarum cibis, cruda et omni modo cocta, harundinum radicibus similis. nascitur et in Syria Ciliciaque et in Toron*ae* Chalcidic*e*s lacu. 10

123 (31) Ex leguminibus autumno vere*ve* seruntur lens et in Graecia pisum. lens amat solum tenue magis quam pingue, caelum utique siccum. duo genera eius Aegypto, alterum rotundius nigriusque, alterum sua figura, unde vario usu tralatum est in lenticulas nomen. invenio apud 15 auctores aequanimitatem fieri vescentibus ea. pisum in apricis seri debet frigorum inpatientissimum. ideo in Italia et in austeriore caelo non nisi verno tempore terra facili, soluta.

124 (32) Ciceris natura est gigni cum salsilagine, ideo 20 solum urit nec nisi madefactum pridie seri debet. differentiae plures, magnitudine, colore, figura, sapore. est

---

§ 121 extr.: Th. H. IV 8, 8. — §§ 122. 123: Th. H. IV 8, 7. 8. VIII 1, 4. Col. II 10, 15. 4. Pallad. III 4. Geop. II 37, 2. — § 124: Th. H. VIII 6, 5. Col. II 10, 20. Geop. II 36, 1. — Th. H. VIII 5, 1. Diosc. II 126. — Col. II 10, 19. Th. H. VIII 6, 5.

---

ritima d^{1}. marit- d^{2}. 1 et *om.* **E** *H.* 2 ac oculis **E**^{1}. (aculeos *v. a. B.*) caules **F**^{2}. 3 scabro **F**^{2}**E**. 4 *dist. Strack coll. Theophr.* | digiti ni *Turnebus.* intoni *ll.* (*an* ut digito. ni?) digiti in totum ni *S.* nec *B.* octona *v.* | abessent *Turnebus.* abesset **DGFE**. habens sed **dT**. habet *v. a. S.* 6 tricenas *v.* -ena *ll.* triginta *S cum Salm.* 7 quam **D**^{2}. | grata **D**^{2}*D.* lata *rv.* lauta *B.* 8 omni modo cocta **dT** *J e Theophr. coll. XVI 65. 137. XVII 162. XXII 154.* omnino decocta *rv.* 9 Toronae *J.* -ne *ll. v.* 9. 10 Chalcidices *S e Theophr.* -cidis *ll. v. J.* 11 autumno uereue *J.* autumno uere **DGFdT**. autem nouę re **E**. autem nouembri *v.* (et uere *coni. H. an* uel uere?) 16 auctorem **DF**^{1}**E**. 19 ac soluta *v. a. S.*

enim arietino capit*i* simile, unde ita appellatur, album nigrumque; est et columbinum, quod alii Venerium appellant, candidum, rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis adhibet. est et cicercula minuti ciceris, inae-
5 qualis, angulosi, veluti pisum, dulcissimum autem id quod ervo simillimum, firmiusque quod nigrum et rufum quam quod album.

(33) Siliquae rotundae ciceri, ceteris leguminum lon- 125 gae et ad figuram seminis latae, piso cylindratae. passio-
10 lorum cum ipsis manduntur granis. serere eos qua velis terra licet ab idibus Octobr. in kal. Novembris. legumina, cum maturescere coeperunt, rapienda sunt, quoniam cito exiliunt latentque, cum decidere, sicut et lupinum. **13.** quamquam prius de rapis dixisse conveniat — (34) in
15 transcursu ea attigere nostri, paulo diligentius Graeci, et ipsi tamen inter hortensia — si iustus ordo fiat, a fru- 126 mento protinus aut certe faba dicendis, quando alius usus praestantior ab *i*is non est.

Ante omnia namque cunctis animalibus nascuntur, nec
20 in novissimis satiant ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua. quadripedes et fronde eorum 127 gaudent, et homini non minore rapiciorum suis horis gratia quam cymarum, flavidorum quoque et in horreis enecatorum vel maiore quam virentium. ipsa vero durant et
25 in sua terra servata et postea passa paene ad alium pro-

§ 125: Th. H. VIII 5, 2. 3. Diosc. II 175. Col. XI 2, 72. (Pallad. XI 1, 3). — § 126: Col. II 10, 22. — § 127: cfr. Cato 35. — Th. H. VII 2, 5. (Pl. XIX 122).

1 capiti *v.* capite (pite G) *ll.* | appellant dE*S.* 2 uenerium uocant d *v. a. S.* 6 eruo D²F²d*v.* ero *r.* 9 cilindratie E*v.* -aceae *C.* 9. 10 faseolorum *v.* phasio- *S.* 10 mandunt FfE²*S.* manducent E¹. 11 octobr. *ego.* -bris *ll. v. at plene scribendum erat* octobribus: *cfr. etiam XI 42. XV 19. XXI 111.* 12 coeperint F²E *v. a. H.* 14—16 *dist. S.* 17 alius D²F²fdT*D.* ali D¹GF¹. alii E*v.* aliis *C.* 18 ab iis *v.* ahis (*pro* ab is) D¹GF¹. ab his dTE*C.* his D²F²f*D. an* rapis? 20 ruris *del.* F². 22 minore DdTE*v.* -ora G. -orē F. -or est f*D.* -or *C.* | rapiciorum dT*S.* rapaciorum (-pati- G) DGF¹E*v.* raparum F²f. 24 maiorē F. -or *C.* 25 passo E *v. a. C.*

ventum, famemque sentiri prohibent. a vino atque messe
128 tertius hic Transpadanis fructus. terram non morose *eli*-
git, paene ubi nihil aliud seri possit. nebulis et pruinis
ac frigore ultro aluntur, amplitudine mirabili; vidi XL libras
excedentia. in cibis quidem nostris pluribus modis com- 5
mendantur, durantque ad alia sinapis acrimonia domita,
etiam coloribus picta praeter suum sex aliis, purpureo
129 quoque. neque aliud in cibis tingui decet. genera eorum
Graeci duo prima fecere, masculinum femininumque, et ea
serendi modo ex eodem semine: densiore enim satu ma- 10
sculescere, item in terra difficili. semen praestantius quo
130 subtilius. species vero omnium tres. aut enim in latitu-
dinem fundi, aut in rotunditatem globari. tertiam speciem
silvestrem appellavere, in longitudinem radice procurrente,
raphani similitudine et folio anguloso scabroque, suco acri, 15
qui circa messem exceptus oculos purget medeaturque
caligini admixto lacte mulierum. frigore dulciora fieri
existimantur et grandiora. tepore in folia exeunt. palma
in *N*ursino agro nascentibus — tax*at*io in libras sesterti
singuli et in penuria bini —, proxima in Algido natis, 20
131 napi*s* vero Amiterni. (35) quorum eadem fere natura:
gaudent aeque frigidis. seruntur et ante kalendas Mar-
tias, in iugero sextarii IIII. diligentiores quinto sulco
napum seri iubent, rapa quarto, utrumque stercorato, rapa

§ 128: Th. H. VII 4, 3. (Martial. XIII 16). — Varro I 59, 4. Col. XII 56, 3. (Pallad. XIII 5). — § 129: Th. H. VII 4, 3. (5). — § 130: Th. H. VII 6, 2. 4, 3. Col. X 421. — § 131: Col. X 422. Martial. XIII 20. Col. XI 3, 16. II 10, 24. XI 3, 59. (Pallad. VIII 2, 1). Hyginus ap. Col. XI 3, 62. cfr. Th. C. V 6, 9. Col. XI 3, 62.

1 uentum E. 2 terram d*v*. -ra r*D*. 2. 3 eligit *v*. legit *ll*. *S*. eligitur *D*. 3 paene *om*. dT. 4 ac F²d*v*. a *r*. 6 ad alia *ll*. *v*. *an* acetaria*?* 7 alis E. 8 debet D². 9 masculum d*G*. 10 modo d*v*. modi r*S*. modum *D cum U 354*. | enim semine satu E. 15. 16 acrique E. 19 Nursino *v*. ursino *ll*. | *dist*. *U 354*. | taxatio *v*. taxio *ll*. 21 napis *ego*. napi *ll*. *v*. | Amiternini *v*. | *dist*. *ego*. | natura est F*D*. 22 aeque *om*. d. 24 rapum E.

laetiora fieri, si cum palea sem*en* inaretur. serere nudum volunt precantem sibi et vicinis serere se. satus utrique 132 generi iustus inter duorum numinum dies festos, Neptuni atque Volcani, feruntque subtili observatione, quota luna 5 praecedente hieme nix prima ceciderit, si totidem luminum die intra praedictum temporis spatium serantur, mire provenire. seruntur et vere in calidis atque umidis.

14. (36) Lupino usus proximus, cum sit et homini 133 et quadripedum generi ungulas habenti communis. reme- 10 dium eius, ne metentes fugiat exiliendo, ut ab imbre tollatur. nec ullius quae seruntur natura ad sensu*m* .... terraeque mirabilior est. primum omnium cotidie cum sole circumagitur horasque agricolis etiam nubilo demonstrat. ter praeterea floret. terram amat terraque operiri 15 non vult. et unum hoc seritur non arato. qu*a*erit maxime 134 sabulosa et sicca atque etiam harenosa. coli utique non vult. tellurem adeo amat, ut, quamvis frutectoso solo coiectum inter folia vepresque, ad terram tamen radice perveniat. pinguescere hoc satu arva vineasque diximus; 17, 54 20 itaque adeo non eget fimo, ut optimi vicem repraesentet,

---

§ 132: Col. XI 3, 18. (Pallad. IX 5, 1). — Col. II 10, 23. (Pallad. VIII 2, 1). — § 133: Th. H. VIII 11, 4. C. IV 13, 3. Geop. II 39, 6. Apuleius in Geop. II 39, 3. 6. 8. Th. H. VIII 11, 3. — § 134: Cato 34, 2. Th. H. I 3, 6. III 2, 1. Col. II 11, 5. Th. H. I 7, 3. VIII 11, 8. Cato 37, 2. Varro I 23, 3. Col. II 14, 5. 15, 5. 6. 10, 1. XI 2, 44. Pallad. IX 2. Geop. II 39, 5.

---

1 cum F²d*B*. *om. rv.* | semen inaretur *ego. cfr. Pliniana p. 43.* seminaretur DGF¹TE. -nentur F²d*G*. -netur *v*. 2 utique E. 5 procedente E *v. a. G.* 8 lupino d*v*. -nos D¹GF¹. -nus E. -nis F². -ni D²*D*. 11 *an* quaequae? | seruntur F²*v*. serantur DGdT. seratur *rS*. | ad sensum *ego.* adsensu (ass- *v*) *ll. v. cfr. VII 20. 23. IX 111 et IX 42. II 108. 109. XVI 95.* | *lacunam cum S indicavi. excidit* siderum *vel* solis (caeli *S*). 12 terraeque (quae D²) DF¹E. terraque dT. terrae *rv*. terrae quoque *D cum U 355.* 14 floret ter germinat *D*. | terraque dT*v*. terratque E. terra atque DGF¹. atque terra F². atqui terra *D*. 15 quaerit *G*. querit D². fuerit D¹FE. si (ubi *v*) fuerit dT*v*. 17 frutectoso d*G*. -ecto *r*. 18 coiectum F¹*J*. coni- F²d*v*. coiactum D. coactum E*S*.

nihilque aliud nullo inpendio constat, ut quod ne serendi
135 quidem gratia opus sit adferre: protinus seritur ex ar*ea*
ac ne spargi quidem postulat decidens sponte. primumque
omnium seritur, novissimum tollitur, utrumque Septembri
fere mense, quia, si non antecessit hiemem, frigoribus 5
obnoxium est. inpune praeterea iacet, vel derelictum
etiam, si non protinus secuti obruant imbres, ab omnibus
animalibus amaritudine sua tutum, plerumque tamen levi
sulco integunt. ex densiore terra rubricam maxime amat.
ad hanc alendam post tertium florem verti debet, in sa- 10
bulo post secundum. cretosa tantum limosaque odit et in
136 his non provenit. maceratum calida aqua homini quoque
in cibo est. nam bovem unum modii singuli satiant validumque praestant, quando etiam inpositum puerorum ventribus pro remedio est. condi in fumo maxime convenit, 15
quoniam in umido vermiculi umbilicum eius in sterilitatem
castrant. si depastum sit in fronde, inarari protinus solum
opus est.

137 **15.** (37) Et vicia pinguescunt arva, nec ipsa agricolis
operosa. uno sulco sata non s*a*ritur, non stercoratur nec 20
aliud quam deoccatur. sationis eius tria tempora: circa
occasum arcturi, ut Decembri mense pascat. tum optime
seritur in semen. aeque namque fert depasta. secunda
satio mense Ianuario est, novissima Martio, tum ad fron-
138 dem utilissima. siccitatem ex omnibus, quae seruntur, 25
maxime amat. non aspernatur etiam umbrosa. ex semine
eius, si lecta matura est, palea ceteris praefertur. vitibus
praeripit sucum, languescuntque, si in arbusto seratur.

§ 135: Th. VIII 1, 3. 11, 8. Col. II 10, 2. XI 2, 72. Pallad. VII 2, 2. Th. H. VIII 7, 3. Geop. II 39, 2. Col. II 10, 3. 15, 6. 10, 4. — § 136: Geop. II 39, 4. 6. Cato 54, 3. Col. II 10, 1. 3. Pallad. VII 2, 2. — § 137: Col. II 13, 1. — § 138: Col. II 10, 29. Pallad. II 6.

2 area *P e Theophr. et Colum.* aruo *ll. v.* 5 antecesserit dT *v. a. G.* 10 florem D[2]F[2]d*v.* flori *r.* 12 maceratam E. | hominique E. quoque *del. v. a. G.* 14 quin etiam *P. an lacuna ante* quando *statuenda est? cfr. XXII 155.* 20 saritur (sarri- *v*) *S.* seritur *ll.* 21 sationis F[2]d*v.* rat- *r.* 26 umbrosa D[2]d*v.* amb- *r.*

(38) Nec ervi operosa cura est. hoc amplius quam 139
vicia runcatur, et ipsum medicaminis vim optinens, quippe
cum divom Augustum curatum epistulis ipsius memoria
exstet. sufficiunt singulis boum iugis modi quini sati.
5 Martio mense satum noxium esse bobus aiunt, item autumno
gravedinosum, innoxium autem fieri primo vere satum.

16. (39) Et silicia, hoc est fenum Graecum, scari- 140
phatione seritur, non altiore quattuor digitorum sulco,
quantoque peius tractatur, tanto provenit melius. rarum
10 dictu esse aliquid, cui prosit neglegentia. id autem, quod
secale ac farrago appellatur, occari tantum desiderat.

(40) Secale Taurini sub Alpibus asiam vocant, deter- 141
rimum e*t* tantum ad arcendam famem, fecunda, sed gracili
stipula, nigritia triste, pondere praecipuum. admiscetur
15 huic far, ut mitiget amaritudinem eius, et tamen sic quo-
que ingratissimum ventri est. nascitur qualicumque solo
cum centesimo grano, ipsumque pro laetamine est.

(41) Farrago ex recrementis farris praedensa seritur, 142
admixta aliquando et vicia. eadem in Africa fit ex hordeo.
20 omnia haec pabularia, degeneransque ex leguminibus quae
vocatur cracca, in tantum columbis grata, ut pastas ea
negent fugitivas illius loci fieri.

(42) Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato 143
ocinum vocat, quo sistebant alvom bubus. id erat e pabuli

---

§ 139: Col. II 10, 34. Pallad. III 7. Th. H. II 4, 2. — § 140: Col. II 19, 33. Pallad. II 7. — § 142: Varro I 31, 5. Col. II 7, 2. 11, 31. Pallad. X 8, 1. — § 143: Cato 27. 33, 3. 53. 54, 3. 4. Varro I 31, 4.

---

3 cum *ll. S.* per eum *v.* per eruum *B.* quo *U 356.* | eo epistulis *J.* 4 exstet *S.* existet *ll.* exstat *v.* | sati *del.* **F**[2] *D. at cfr. § 9 et Colum.* 5 bubus **E** *v. a. D.* 6 grauedinosum **d***v.* grauid- *r.* | satum **d***v.* persatum *r.* 7 silica **T.** sicilia **FE.** 7. 8 scrarifatione **d.** scariphicatione (-rifi- *v*) **F**[2] *v. a. D.* 10 quid **FE.** 11 farrágo appellatur **d***v.* frago appellantur *r.* | desiderat **d***v.* -rant *r.* 12. 13 teterrimum **T.** ater- *vet. Dal.* 13 et *v.* sed *ll. S.* sed *requirat* aptum *pro* tantum. | famem utile *v. a. H.* | fecunda **FE.** 18 recrimentis **D**[1]**FE** *D.* 20 degeneransque **D**[2]**d** *G.* -rans qui *r.* 24 quod **DFT.** | citabant *P.* ciebant *Dal. e Varr.* | e *om.* **dT.** | pabulis **E** *v. a. S.*

segete viride desectum, antequam *gener*aret. Sura Mamilius aliter id interpretatur et tradit fabae modios X, viciae II, tantundem erviliae in iugero autumno misceri et seri solitos, melius et avena Graeca, cui non cadit semen, admixta. hoc vocitatum ocinum boumque causa seri soli- 5 tum. Varro appellatum a celeritate proveniendi e Graeco, quod ὠκέως dicunt.

144 (43) Medica externa etiam Graeciae est, ut a Medis advecta per bella Persarum, quae Darius intulit, sed vel in primis dicenda tanta dos *est*, cum ex uno satu amplius 10 quam tricenis annis duret. similis est trifolio caule foliisque, geniculata. quidquid in caule adsurgit, folia contrahuntur. unum de ea et cytiso volumen Amphiloc*h*us 145 con*posuit*. solum, in quo seratur, elapidatum purgatumque subigitur autumno, mox aratum et occatum integitur crate 15 iterum ac tertium, quinis diebus interpositis et fimo addito. poscit autem siccum sucosumque vel riguum. ita 146 praeparato seritur mense Maio, alias pruinis obnoxia. opus est densitate seminis omnia occupari internascentesque herbas excludi — id praestant in iugera modi III — 20

§ 144: Isid. Orig. XVII 4, 9. Col. II 10, 25. (28). Pallad. V 1, 1. Diosc. II 176. — §§ 145—148: Col. II 10, 26. 27. 28. 25. 28. (§ 145: Pallad. III 6. § 146: cfr. Col. XI 2, 7).

1 uiridi D² *v.a.S.* | desectum DdT*S*. -te FE. -ta *v.* | generaret *Strack.* gelaret *ll. v.* genicularet *vel* siliquaret *Ursinus.* generaret siliquas *coni. H. cfr. Varro.* 3 II *ego.* duos *ll. v.* (*pro* binos). 4 solitos DdT*v*. -tus FE. -tum *G.* 5 admixto FE. 6 appellat dT*S*. 7 ὠκέως *f Turneb. H.* oceos *r.* ocys oceos *v.* ὠκύς *Bas.* 8 medis DF*v*. medicis *r.* 10 *dist. ego.* | est *ego.* et *ll.* ei *S.* eius est *G.* eius ut *v.* 11 denis *P e Colum. an scriptum fuerat* quammdenis = III denis*?* 11. 12 foliis qui DF. 13 amphilochus d*v*. -lochi est *J.* -locus D². ampli locus *r.* 14 conposuit *P.* confusum *ll. J.* fecit confusum (-sim *Dal.*) *v. a. S.* 15 occatum D²*v*. occultum *r.* | *an* inducitur*? cfr. Colum. II 17, 4.* | creta *D.* 16. 17 addito D²d*v*. -ita *r.* 17 succosum *v. a. G.* | ita d*v*. et a D¹FE. et ita D²*D.* 20 iugero D²dT. | modia E *v. a. J.* modico D². | III *ego coll. § 9 et Colum.* ui *ll.* uicena *v.* -ni *J.* bini *D cum Schneidero ad Varr. r. r. I 42.*

et cavend*u*m ne adurat sol, terraque protinus integi debet. si sit umidum solum herbosumve, vincitur et desciscit in pratum. ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda est, manu potius quam sarculo. secatur incipiens
5 florere et quotiens refloruit. id sexies evenit per annos, cum minimum, quater. in semen maturescere prohibenda 147 est, quia pabulum utilius est usque ad trimatum. verno sar*i*ri debet liberarique ceteris herbis, ad trimatum marris ad solum radi. ita reliquae herbae intereunt sine ipsius
10 damno propter altitudinem radicum. si evicerint herbae, remedium unicum *in* aratro, saepius vertendo, donec omnes aliae radices intereant. dari non ad satietatem debet, ne 148 *d*eplere sanguinem necesse sit. et viridis utilior est. arescit surculose ac postremo *in* pulverem inutilem ex-
15 tenuatur. de cytiso, cui et ipsi principatus datur in pabulis, adfatim diximus inter frutices. et nunc frugum omnium 13, 130 natura peragenda est, cuius in parte de morbis quoque dicatur.

17. (44) ⟨1⟩ Primum omnium frumenti vitium avena 149
20 est, et hordeum in eam degenerat sic, ut ipsa frumenti sit instar, quippe cum Germaniae populi serant eam neque alia pulte vivant. soli maxime caelique umore hoc evenit vitium. sequentem causam habet inbecillitas seminis, si diutius retentum est terra, priusquam erumpat. eadem 150
25 ratio et si cariosum fuit, cum sereretur. prima autem statim eruptione agnoscitur, ex quo apparet in radice

---

1 et cauendum *ego*. cauendum *G*. -dam D². cinauendam (cen- D¹) FD¹. uindem dT. cena inmouendam E. immouendum *v*. immo cauendum *C*. mouendum *H*. | ne adurat DFE*v*. ia dura dT. ne aduratur *Hack*. | sol D²*D*. *om*. *r*. *dist*. *ego*. | terram quae D²*D*. 2 herbosumuue D¹F. -sumque D²*D*. 3 altitudine d*v*. -nem *r*. 6 cum *om*. E. 8 sariri *P*. sarri DFd. seri E *v*. *a*. *S*. | marris DFd*v*. in aruis E. 9 intereunt — 10 herbae D²d*v*. *om*. *r*. 11 in *coni*. *Dal*. i F. et E. *om*. *r*. est *v*. *a*. *S*. | aratio T *v*. *a*. *S*. 13 deplere *G*. replere *ll*. repellere *v*. 14 in *v*. *om*. *ll*. 15 ipsi E*v*. ipse *r*. 16 *an* set nunc? 17 modiis E. uitiis *v*. *a*. *H*. 20 fit d *v*. *a*. *S*. 21 seruant D¹dT. edant *v*. *a*. *G*. 23 causato F¹dE. | si F²*H*. cum D²*v*. *om*. *r*. 24 erumpet F¹E. 25 ratio est et si F²*D*. ratio si d. est ratio si *v*. *a*. *S*.

esse causam. est et aliud ex vicino avenae vitium, cum amplitudine inchoata granum, sed nondum matura, prius quam roboret corpus, adflatu noxio cassum et inane in spica evanescit quodam abortu.

151 ⟨2⟩ Venti autem tribus temporibus nocent frumento 5 et hordeo: in flore aut protinus cum defloruere vel maturescere incipientibus. tum enim exinaniunt grana, prioribus causis nasci prohibent. nocet et sol creber ex nube. nascuntur et vermiculi in radice, cum sementem imbribus 152 secutis inclusit repentinus calor umorem. gignuntur et in 10 grano, cum spica e pluviis calore infervescit. est et cantharis dictus scarabaeus parvus, frumenta erodens. omnia ea animalia cum cibo deficiunt. oleum, pix, adips contraria seminibus, cavendumque ne contacta eis serantur. imber in herba utilis a partu, florentibus autem frumento 15 et hordeo nocet, leguminibus innocuus praeterquam ciceri. maturescentia frumenta imbre laeduntur et hordeum magis. 153 nascitur et herba alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque mortifera. nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam rubos inter frugum 20 morbos potius quam inter ipsius terrae pestes numera-154 verim. caeleste frugum vinearumque malum nullo minus noxium est robigo. frequentissima haec in roscido tractu convallibusque ac perflatum non habentibus; e diverso

§§ 151. 152: Th. H. VIII 10, 3. 4. 5. 1. 5. C. III 22, 4. IV 14, 4. — Th. H. IV 16, 5. C. V 15, 6. Th. H. VIII 6, 5. 6. C. III 24, 3. — § 153: Verg. Georg. I 150—154. — § 154: Th. H. VIII 10, 2. C. III 22, 1. IV 14, 1. 3. — H. VIII 6, 5. C. III 22, 3. 24, 3. IV 14, 4.

2 inchoatum F². | maturum F². 3 robur et E*S*. roboretur *v*. | cascum d. 4 abortu D²F²dT*J*. aboriti D¹F¹. -rtiuo E*v*. 8 causis F²d*v*. causi DF¹. causa E. | e nube E *v. a. D*. 9 uermiculi in D²F²d*v*. -lum *r*. 11 spica e *D*. -cae DF¹dE*v*. -ca F². | pluuis F¹. pluuii F². pluuius dT. | calore F*D*. -or *rv*. 11. 12 cantharis *v*. -ridis *ll. S*. 14 contracta E. | eis d*v*. tis DF¹. his F²*D*. trans E. 15 a partu D²*D*. q partu D¹. quartu F¹. -to E*v*. *del*. F². tantum d(?)*B*. *an* ac parturientibus? *cfr. Theophr*. 18 panico F²d*B*. panifico *rv*. 19. 20 tribulus et carduus lappaque . . . rubus E.

carent ea ventosa et excelsa. inter vitia segetum et luxuria
est, cum oneratae fertilitate procumbunt. commune autem
omnium satorum vitium uricae, etiam ciceris, cum salsi-
laginem eius abluendo imber dulcius id facit.
5 ⟨3⟩ Est herba, quae cicer enecat et ervum circum- 155
ligando se; vocatur orobanche. tritico simili modo aera,
hordeo festuca, quae vocatur aegilops, lenti herba securi-
clata, quam Graeci a similitudine pelecinum vocant; et hae
conplexu necant. circa Philippos ateramum nominant in
10 pingui solo herbam, qua faba necatur, teramum, qua in
macro, cum udam quidam ventus adflavit. aerae granum 156
minimum est in cortice aculeato. cum est in pane, celer-
rime vertigines facit, aiuntque in Asia et Graecia balnea-
tores, cum velint turbam pellere, carbonibus id semen
15 inicere. nascitur et phalangion in ervo, bestiola aranei
generis, si hiems aquosa sit. limaces nascuntur in vicia
et aliquando e terra, cocleae minutae, mirum in modum
erodentes eam. et morbi quidem fere hi sunt.
(45) Remedia eorum, quaecumque pertinent ad her- 157
20 bas, in sarculo et, cum semen iactatur, cinere. quae vero
in semine et circa radicem consistunt, praecedente cura
caventur. vino ante semina perfusa minus aegrotare exi-
stimant. Vergilius nitro et amurca perfundi iubet fabam;

§ 155: Th. H. VIII 8, 4. 3. 7. (C. IV 15, 5. Geop. II 43). Th.
C. IV 12, 8. Plutarch. quaest. symp. VII 2, 3. — § 156: Geop.
II 43. Galen. alim. fac. I 37. Th. H. VIII 10, 1. Col. X 324. —
§ 157: Verg. Georg. I 80. Geop. II 18, 6. Verg. Georg. I 193.
Th. C. III 24, 4. Col. II 10, 11. Geop. II 18, 12.

1 carentia E. 2 oneratae *vet. Dal. H.* -ta F^2d*v*. hone-
rata DF^1. hoc onerata E. 3 uricae DF*D*. -ca E*v*. erucae
dT *Brot.* uruca *J.* 5 eruum d*v*. herbum *r*. 6 orobanche *v*.
-bachae D^2. -brachae F^2. orebraehae F^1. orobreche dE. -chae
D^1. | aera *C.* haera DF^2d. hera F^1. herba E *Verc.* era *v*.
7. 8 securidata d. -daca *v. a. S.* 8 pelecinum d*D*. -non *v*.
pelicenum *r*. | hae dT *Brot.* hac *r*. hae quidem *v*. 10 tera-
mum qua in *J.* terramum qua in DF. terram umquam (nunq- d)
in dE. teramnon (-mon *S*) qua in *v*. 11 aerae d*C*. here *r*.
erae *v*. 12 minime DF. 13 uertiginem d. 15 eruo d*v*.
heruo E. herbo *r*. 16. 17 *dist. ego. cfr. Colum. X 324.*

158 sic etiam grandescere promittit. quidam vero, si triduo ante satum urina et aqua maceretur, praecipue adolescere putant; ter quidem saritam modium fractae e modio solidae reddere. reliqua semina, cupressi foliis tusis si misceantur, non esse vermiculis obnoxia, nec si interlunio 5 serantur. multi ad mili remedia rubetam noctu arvo circumferri iubent, priusquam sariatur, defodique in medio inclusam fictili. ita nec passerem nec vermes nocere, sed eruendam, priusquam metatur; alioquin amarum fieri.
159 quin et armo talpae contacta semina uberiora esse. Democritus suco herbae, quae appellatur aizoum, in tegulis nascens, et ab aliis aesum, Latine vero sedum aut digitillum, medicata seri iubet omnia semina. vulgo vero, si dulcedo noceat et vermes radicibus inhaereant, remedium est amurca pura ac sine sale spargere, dein sarire, si in 15 articulum seges ire coeperit, runcare, ne herbae vincant.
160 pestem a milio atque panico, sturnorum passerumve agmina, scio abigi herba, cuius nomen ignotum est, in quattuor angulis segetis defossa, mirum dictu, ut omnino nulla avis intret. mures abiguntur cinere mustelae vel felis diluto 20 et semine sparso vel decoctarum aqua. sed redolet virus animalium eorum etiam in pane. ob id felle bubulo semina

§§ 158. 159: Col. II 11, 7. 9, 9. 10. Geop. II 18, 16. 4. 13. 14. 1. Col. XI 3, 61. 64. X 356. Pallad. I 35, 3. Th. H. VII 15, 2. Geop. XII 7, 3. Diosc. IV 88. 89. Col. X 353. — § 160 extr.: Pallad. I 35, 9. Didymus in Geop. X 90, 4. Apuleius ib. XIII 5, 1.

1 promittens **dT**. 2 praecipue **F**[2]*v*. -puos **E**. -puus **DF**[1]**d**. -puius **T**. *an* procliuius? 3 saritam *C*. sartam **dTE***v*. satam *r*. | e modio **DFd***v*. modium **E**. 4 tusis *om.* **d**. 5 non **d***v*. nunc *r*. | obnoxia **D**[2]**d***v*. subn- *r*. 6 mili **d**. -lii *v*. -lia **DF**[2]**E**. melio **F**[1]. 9 *an* priusquam seratur? *cfr. Geop.* 10 contracta **E**. 11 aizoum **D**[2]*S*. -oon *B*. aizum *r*. 12 et ab aliis *Strack. J.* ab aliis **D**[2]*D*. tabalis **D**[1]**F**. caballis **dT**. tabulis **fE**. -lisue *B*. | aesum **DFE***J*. esum **dT**. *del. B. nomen adhuc corruptum. U 358* hypogaeson (*rectius* -geson), *quod ne XXV 160 quidem satis certum est, sed a Barbaro illatum, nec usquam alibi scriptum legitur.* 12. 13 aut dicit illum **dE**. ut dicit ille *v.a.B.* 14 ulcedo **D**. uredo **f***S*. 16 *an* exire? | truncare **E**. 17 limio **E**. | panicus turnorum **E**. 20 falis deluto **E**. 21 aquas et **E**.

attingi utilius putant. rubigo quidem, maxima segetum 161
pestis, lauri ramis in arvo defixis transit in ea folia ex
arvis. luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba
dumtaxat, et depastae quidem vel saepius nullam in spica
5 iniuriam sentiunt. retonsarum etiam semel omnino certum
est granum longius fieri et inane cassumque ac satum
non nasci. Babylone tamen bis secant, tertium depascunt;
alioquin folia tantum fierent. sic quoque cum quinqua- 162
gesimo fenore messes reddit eximia fertilitas soli, dili-
10 gentioribus ve*l* cum centesimo. neque est cura difficilis
quam diutissime aqua rigandi, ut praepinguis et densa
ubertas diluatur. limum autem non invehunt Euphrates
Tigrisque sic ut in Aegypto Nilus, nec terra ipsa herbas
gignit. ubertas tamen tanta est, ut sequente anno sponte
15 restibilis fiat seges inpressis vestigio seminibus. quae
tanta soli differentia admonet terrae genera in fruges
discribere.

(46) Igitur Catonis haec sententia est: in agro crasso 163
et laeto frumentum seri, si vero nebulosus sit idem, *rapa,*
20 raphanos, milium, panicum. in frigido, aquoso prius seren-
dum, postea in calido, in solo autem rubricoso vel pullo
vel harenoso, si non sit aquosum, lupinum; in creta et
rubrica et aquosiore agro adoreum; in sicco et non her-

§§ 161. 162: Apuleius ib. V 33, 4. Th. H. VIII 7, 4. —
§ 163: Cato 6, 1. 34, 1. 2.

3 pecorum **d**. 4 uel *om.* **dT**. 5 retonsarum **d***v*. retus- *r*.
6 fieri *om.* **d**. | cascumque **D**[1]**F**[1]**d**. casumque **f**. crassumque
E[2]. 8. 9 quinquagesimo *B e Theophr. cfr. v. 10.* quinto decimo
ll. v. a. C. 9 eximia fertilitas **D**[2]*S.* exilitas *rv.* | soli *S.* soli
cum **DF**[2]**dE**. soli cum uenum **F**[1]. soli uerum *v.* 10 uel
cum *ego.* uenum (uerum **dE***J*) cum **DF**[2]**dE***J.* uenus cum **F**[1].
uero cum **D**[2]*S.* cum *v.* | centesimo *B.* centesimo quinquagesimo
ll. v. a. H. 11 aqua rigandi **DFE***G.* adaquari (aquari *v*) gau-
dent **dT***v.* 13 terrae ipsi **F**[2]. 14 ubertatis **dE** *v. a. S.*
-ates **F**[2]. | tanta est ut **D**[2]*S.* tantae (-te **dE**) sunt *r* (*v add.* ut). |
sponte ut **F**[2]. ut sponte **dT**. 19 sit **F**[2]*v.* est sit *r.* est *S.* |
rapa *P e Cat. S. om. ll. v. cfr. Varro r. r. I 23, 7.* 20 rapha-
nos **F**[2] *P e Cat. S.* -nus **DF**[1]**d**. -num **E***v.* | et aquoso **df** *v. a. S.*
uel aqu- **F**[2]*D.* 21 lubricoso **dE**. 22 aserenoso **E**.

164 boso nec umbroso triticum; in solo valido fabam; viciam vero quam minime aquoso herbidoque; siliginem et triticum in loco aperto, edito, qui sole quam diutissime torreatur; lentem in ru*d*ecto et rubricoso, qui non sit herbidus; hordeum in novali et in arvo, quod restibile possit 5 fieri; trimestre, ubi sementem maturam facere non possi*s* et cuius crassitudo sit restibilis.

165 Subtilis et illa sententia: serenda ea in tenuiore terra, quae non multo indigent suco, ut cytisus et cicere except*o* legumin*a* quae velluntur e terra, non subsecantur — unde 10 et legumina appellata, quia ita leguntur —, in pingui autem quae cibi sunt maioris, ut olus, triticum, siligo, linum. sic ergo tenue solum hordeo dabitur — minus enim alimenti radix poscit —, l*aet*ior terra densiorque 166 tritico. in loco umi*diore* far adoreum potius quam triti- 15 cum seretur, temperato et triticum et hordeum. colles robustius, sed minus reddunt triticum. far, siligo et cretosum et uliginosum solum patiuntur.

18. E*x* frugibus ostentum semel, quod equidem invenerim, accidit P. Aelio Cn. Cornelio cos., quo anno 20 superatus est Hannibal. in arboribus enim tum nota produntur frumenta.

---

§ 164: Cato 35, 1. 2. — § 165: Varro I 23, 2. (Geop. II 12, 1). — Geop. II 13, 1. (Varro I 9, 4). Th. C. III 21, 2. H. VIII 9, 1. — § 166: Varro I 9, 4. Col. II 9, 3.

---

2 aquoso **DF***v*. in aqu- **dE***C*. 3 edito **DE***v*. editoque **d***G*. et edito **F**² *D*. | sole **D**²**d***v*. sale *r*. 4 rudecto *P e Cat. S*. frutecto **DFE**. -eto *v*. -ectoso **d***C*. 5 poterit *Cato*. 6 non possis *H e Cat*. non possit *ll. v*. 8 seranda **DF**. 9 suco **DE***v*. suctu **DF**¹. sumptu **F**². 9. 10 cicere excepto legumina *H cum Ursino ad Varr. r. r. I 23, 2*. cicer exceptis leguminibus *ll. v*. *an* cicere excepto, e leguminibus*?* 10 subsecuntur **FE**. 12 cibi **DF**¹**dE***v*. curae **F**². | olu **D**¹**F**¹. olo **D**². *del.* **F**². 14 laetior *P*. lenior *ll. H*. leuior *v*. *cfr. Theophr. et Geop. et § 163. 97. 187. XVII 26 al. an* plenior*?* 15 umidiore *S e Varr.* humili *ll. v*. -mido *Ursin. D*. 17. 18 cretoso et uliginoso solo **F**². 18 patiuntur **D**²*D*. sat- **D**¹**dE**. sort- *v*. seruntur **F**². 19 ex *D*. et *ll. G*. est et in *v*. 19. 20 inuenerim **F**²*v*. -rit *r*.

(47) Et quoniam de frugum terraeque generibus ab- 167
unde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante
omnia Aegypti facilitate conmemorata. Nilus ibi coloni
vice fungens evagari incipit, ut diximus, a solstitio *ac* 5, 57
5 nova luna, primo lente, dein vehementius, quamdiu in
leone sol est. mox pigrescit in virginem transgresso atque
in libra resid*i*t. si XII cubita non excessit, fames certa 168
est, nec minus si XVI exsuperavit. tanto enim tardius
decedit, quanto abundantius crevit, et sementem arcet.
10 vulgo credebatur a decessu eius serere solitos, mox sues
inpellere vestigiis semina deprimentes in madido solo, et
credo antiquitus factitatum, nunc quoque non multo gra- 169
viore opera; sed tamen inarari certum est abiecta prius
semina in limo degressi amnis. hoc fit Novembri mense
15 incipiente, postea pauci runcant — botanismon vocant —,
reliqua pars non nisi cum falce arva visit paulo ante kal.
Apriles. peragitur autem messis mense Maio, stipula num-
quam cubitali, quippe sabulum subest granumque limo
tantum continetur. excellentius Thebaidis regioni frumen- 170
20 tum, quoniam palustris Aegyptus. similis ratio, sed feli-
citas maior Babyloniae Seleuciae, Euphrate atque Tigri
restagnantibus, quoniam rigandi modus ibi manu tempe-
ratur. Syria quoque tenui sulco arat, cum multifariam in
Italia octoni boves ad singulos vomeres anhelent. in omni

---

§ 168: Herodot. II 14 extr. — § 169: Th. C. III 20, 9. —
§ 170: Th. C. III 20, 5. Verg. Georg. I 53. Col. I praef. 22.

---

4 a **dE***v*. *om.* **F***HJ*. | solstitie **F**[1]. | ac *ego*. aut **F**[1]**dE***v*. *del.* **F**[2]*P*. a. *J*. et *vet. Dal. H. cfr. V 57 et XVII 130.* 5 primo **dT** *Brot.* a primo **F**[2]**E**. oprimo **F**[1]. ac primo *v*. 7 residit *S coll. V 57.* -det *ll. v.* 8 exsuperauit **d***G*. -abit *r*. 9 arget **F**[1]. arcere **F**[2]. 10 a **d***S*. ac *r*. ab *v*. | solitus **E**. 11 in **d***v*. et *r*. 12. 13 grauiore **F***v*. -ora **dTE** *Hack.* 14 digressi **d***v.a.Brot.* | fit **FTE***D*. eſt **d***v*. 15 pauci runcant **F***J*. pauci runcant pauci **dE**. pauci runcant quod *v*. 17 peragitur **F**[2]*v*. peragitatur **F**[1]**E***S*. agitatur **d**. | messes **E**. *an* peraguntur messes*?* | mense **dT***v*. *om.* *rG*. 19 excellentius **d***v*. -ibus *r*. | regionis **d**. 21 maior et **d**. | babyloniae ac **d***v.a.B.* -loni ac *G. cfr. VI 122.* 23 arat **d***v*. *om. r*. | multifaria **E**.

quidem parte culturae, sed in hac maxime valet oraculum illud: quid quae*que* regio patiatur.

171 (48) Vomerum plura genera: culter vocatur inflex*us* praedensam, priusquam proscindatur, terram secans futurisque sulcis vestigia praescribens incisuris, quas resupi- 5 nus in arando mordeat vomer. alterum genus est volgare rostrati vectis. tertium in solo facili, nec toto porrectum 172 dentali, sed exigua cuspide in rostro. latior haec quarto generi et acutior in mucronem fastigata eodemque gladio scindens solum et acie laterum radices herbarum secan*s*. 10 non pridem inventum in Raetia Galliae duas addere tali rotulas, quod genus vocant plaumorati. cuspis effigiem 173 palae habet. serunt ita non nisi culta t*er*ra et fere nova. latitudo vomeris caespites versat. semen protinus iniciunt cratesque dentatas supertrahunt. nec sarienda sunt hoc 15 modo sata, sed protelis binis ternisque sic arant. uno boum iugo censeri anno facilis soli quadragena iugera, difficilis tricena iustum est.

174 **19.** (49) ⟨1⟩ In arando magnopere servandum est Catonis oraculum: quid est bene agrum colere? 20 bene arare. quid secundum? *arare.* quid ter-

§ 171: (v. Schneider. ad Col. II 4, 6 et Varr. I 29, 2). — § 174: Cato 61, 1. (cfr. Th. C. III 20, 2. Pallad. II 3, 1).

1 hac d*S.* ac E. hac quidem F*v*. 2 illud d*v*. illum F²E. *om.* F¹. | quaeque *v.* quae *ll.* 3 inflexus *S.* infelix *ll.* inferius *Brot. ex ed. pr. locus nondum sanatus. an* infixus prae dentali? 4 praedensa E². | priusquam F²d*v*. prius *r.* 7 rostrati *G.* rostra uti dE. rostratum uti F*vD*. -rati uti *S.* | nec F¹dE*v*. non F²*D.* 9 glandio FE. 10 secans *v.* secant *ll.* 11 retia E. | duas FE*v*. ut duas d*H.* | addere tali *ego.* -erent alii (ali F¹) *ll.* -erent tali *H.* addiderunt (tali *add. G*) *v.* 12 plaumorati *ll. Brot.* planarati *v.* plaustrarati *coni. H.* ploum Raeti *Baist apud Wölfflin.* (*Archiv III 285*). 13 habet *v.* -ent *ll.* | ita FE*v*. tamen d. | culta terra d*v*. cultatra FE². cultratatra E¹. cultrata *vel* cultro arata terra *Strack.* inculta terra *Frobeen quaest. Plin. p. 91. an* fulcata terra? | *an* fere nouali? 16 porcellis *B.* 17 conseri T. | facili Fd. 19 reseruandum FE. 20 quod est F²E². quid est primum *v. a. S.* 21 bene arare *del. v. a. S.* | arare *S e Cat. om. ll.* bene arare *v.*

tium? stercorare. sulco vario ne ares. tempestive ares. tepidioribus locis a bruma proscindi arva oportet, frigidioribus ab aequinoctio verno, et maturius sicca regione quam umida, maturius densa terra quam
5 soluta, pingui quam macra. ubi siccae et graves aestat*es*, 175 terra cretosa aut gracilis, utilius inter solstitium et autumni aequinoctium aratur; ubi leves aestus, frequentes imbres, pingue herbosumque solum, ibi mediis caloribus. altum et grave solum etiam hieme moveri placet, tenue valde
10 et aridum paulo ante sationem.

⟨2⟩ Sunt et h*u*ic suae leges: lutosam terram ne 176 tangito. vi omni arato. prius quam ares proscindito. hoc utilitatem habet, quod inverso caespite herbarum radices necantur. quidam utique ab aequinoctio verno proscindi
15 volunt. — quod vere semel aratum est, a temporis argumento vervactum vocatur. hoc in novali aeque necessarium est. novale est quod alternis annis seritur. — ara- 177 turos boves quam artissime iungi oportet, ut capitibus sublatis arent — sic minime colla contundunt —; si inter
20 arbores vitesque aretur, fiscellis capistrari, ne germinum tenera praecerpant; securiculam in stiva pendere, qua intercidantur radices — hoc melius quam convelli aratro bovesque luctari —; in arando versum peragi nec strigare in actu spiritus. iustum est proscindi sulco dodrantali 178
25 iugerum uno die, iterari sesquiiugerum, si sit facilitas

§ 175: (cfr. Col. II 4, 1). — § 176: Col. II 4, 5. Pallad. II 3, 2. (cfr. Varro I 44, 2. 29, 1. 2). — § 177: Col. II 2, 22. Cato 54, 4. Col. II 2, 28. 27. — § 178: Verg. Georg. I 95. Col. II 2, 25. 4, 10.

5 grauis d. | aestates *v.* -atis *ll. D.* 6 terra F²*v.* -rae *r.* | et autumni *v.* aut- et *ll.* 8 ubi d. | mediis F²dT*H.* -ius *r.* melius *v.* 9 tenue d*v. om. r.* 10 sationem dT*Brot.* -num *r.* -nis tempus *v.* 11 huic *ego. cfr. § 192. 254.* hic *ll. v.* his *U 360.* 12 ui d*v.* ut *r.* | ares d*v.* aras *r S.* 16 uerum actum E. | aeque F²T*H.* atque *r.* 17 est *om.* E*S.* 20 fistellis dE. | capistrari d*v.* -rati E. -ratu F¹. -rantur F²*D.* 21 securiculam d*v.* sericulam *r.* serri- *Brot.* | in stiua *P.* insitiuam *ll. v. a. S.* 23. 24 striare *B.* 24 actu saepius *B.*

soli; si minus, proscindi semissem, iterari assem, quando
et animalium labori natura leges statuit. omne arvum
rectis sulcis, mox et obliquis subigi debet. in collibus
traverso tantum monte aratur, sed modo in superiora
modo *in* inferiora rostrante vomere, tantumque est labori*s* 5
homini, ut etiam boum vice fungatur. certe sine hoc
179 animali montanae gentes sarculis arant. arator nisi in-
curvus praevaricatur. inde tralatum hoc crimen in forum.
ibi u*t*ique caveatur, ubi inventum est. purget vomerem
subinde stimulus cuspidatus rallo. scamna inter duos 10
sulcos cruda ne relinquantur, glaebae ne exultent. male
aratur arvom, quod satis frugibus occandum est. id demum
recte subactum erit, ubi non intelleg*e*tur, utro vomer ierit.
in usu est et collicias interponere, si ita locus poscat,
ampliore sulco, quae in fossas aquam educant. 15
180 **20.** ⟨3⟩ Aratione per traversum iterata occatio se-
quitur, ubi res poscit, crate vel rastro, et sato semine
iterat*ur* haec quoque, ubi consuetudo patitur, crate con-
tenta vel tabula aratro adnexa — quod vocant lirare —
operiente semina; *ni* operiantur, quae primum appellata, 20
181 deliratio est. quarto seri sulco Vergilius existimatur
voluisse, cum dixit optimam esse segetem, quae bis soles,
bis frigora sensisset. spissius solum, sicut plerumque in
Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono.
at fabam et viciam non proscisso serere sine damno con- 25
pendium operae est.

§ 179: Col. II 2, 25. (II 4, 7). II 4, 2. 1. 8, 3. (Varro I 29, 2). —
§ 180: Varro I 29, 2. Pallad. VI 4, 1. — § 181: Verg. Georg. I 47.

5 in *v. om. ll. cfr. XVI 223.* | laboris *v.* -ori *ll.* 9 uti-
que *G.* ubique *ll.* itaque *v.* 12 frugibus **d***v.* frugilius *r.*
(saxis) fragilibus *B.* 13 intellegetur *v.* -gitur *ll. S.* 14 est
om. **E.** 16 trauersum **d.** trans- *v.* tracta uersum *r.* 16. 17 se-
quitur **d***v.* seritur *r.* 18 iteratur *Schneider ad Varr. I 29, 2
p. 325.* iteratio *ll. v.* 18. 19 contenta *ll. Brot.* dentata *v.*
20 operiente *coni. Dal.* -tes **FT** *v. a. H.* -tis *r. del. D.* | semina
ni operiantur quae *ego.* semina operianturque (quae **d**) *ll.* se-
mina unde *v.* operianturque semina unde *D. dist. ego.*
22 soles **FdT***J.* solem **E***v. cfr. § 184.* 23 figura **E.** 25 at
Fd*v.* ad **E.**

⟨4⟩ Non omittemus unam etiamnum arandi rationem 182 in transpadana Italia bellorum iniuria excogitatam. Salassi cum subiectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliumque iam excrescens temptavere. postquam respuebat 5 natura, inararunt. at illae messes multiplicatae docuere quod nunc vocant artrare, id est aratrare, ut credo, tunc dictum. hoc fit vel incipiente culmo, cum iam *se* ad bina ternave emiserit folia. nec recens subtrahemus exemplum 183 in Treverico agro tertio ante hunc annum conpertum. 10 nam cum hieme praegelida captae segetes essent, reseverunt etiam campos mense Martio uberrimasque messes habuerunt.

Nunc reliqua cultura tradetur per genera frugum.

21. (50) Siliginem, far, triticum, semen, hordeum oc- 184 15 cato, sarito, runcato quibus dictum erit diebus. singulae § 240 sqq. operae cuique generi in iugero sufficient. sarculatio induratam hiberno rigore soli tristitiam laxat temporibus vernis novosque soles admittit. qui sariet, caveat ne frumenti radices subfodiat. triticum, semen, hordeum, fabam 20 bis sarire melius. runcatio, cum seges in articul*um exiit*, 185 evolsis inutilibus herbis, frugum radices vindicat segetemque discernit a caespite. leguminum cicer eadem quae far desiderat. faba runcari non gestit. quoniam evincit herbas lupinum, occatur tantum. milium et panicum occatur et saritur,

§ 184 extr.: Col. II 11, 8. (1). 4. 7. Pallad. II 9, 2. — § 185: Col. II 11, 9. 6. (XI 3, 19). ib. 6. 5. 4.

2 trapadana E. | Salassi *v.* salsasi *ll.* 7 cum iam *ll. G.* uel tum *v.* | se *ego.* si *ll. v.* is *G.* | ad dT*S.* at F. aut E*v. del. G.* 8 recens d*v.* recesis F. recisis E. 10 praegelida *v.* -dae dE. pregelide F. 11 etiam dT*S.* et scient *r. an* scilicet? resarrientes *v.* 16 operi d. 17 teporibus *P.* 18 sarit d. 19 radicem d. 20 seges d*v.* sex F. sexto E. | articulū *ego.* -culo *ll. v.* | exiit euolsis *ego.* esse in molsis *ll.* est euulsis *v.* esse incepit (-cipit *J*) euolsis (uolsis *J*) *SJ. cfr. Colum. II 11, 9 et Plin. § 159. XVII 173. XIX 114; de mendo § 191 (p. 195, 17. 18).* 22 far FE*v.* faba dT. 23 *dist. H coll. Colum. II 11, 6. 5.* 24 occatur F²*S.* uocatur F¹E. runcatur d*v.* | et panicum FE*H.* panicum d*v.* | seritur E *v. a. C. de singulari numero cfr. § 53 med.*

non iteratur, non runcatur. silicia et *ph*asioli occantur tan-
186 tum. sunt genera terrae, quorum ubertas pectinari segetem in herba cogat — cratis et hoc genus dentatae stilis ferreis —, eademque nihilominus et depascuntur. quae depasta sunt, sarculo iterum excitari necessarium. at in 5 Bactris, Africa, Cyrenis omnia haec super*va*c*ua fecit indulgentia caeli, et a semente non nisi messibus in ar*v*a redeunt, quia siccitas coercet herbas, fruges nocturno *tan*-
187 tum rore nutriens. Vergilius alternis cessare arva suadet — si patiantur ruris spatia, utilissimum procul dubio est —; 10 quod si neget condicio, far serendum, unde lupinum aut vicia aut faba sublata sint et quae terram faci*a*nt laetiorem. inprimisque et hoc notandum, quaedam propter alia
17, 56 seri obiter, si parum proven*e*re, *ut priore* diximus volumine, ne eadem saepius dicantur; plurimum enim re- 15 fert soli cuiusque ratio.

188 **22.** (51) Civitas Africae in mediis harenis petentibus Syrtis Leptimque Magna*m* vocatur Tacape, felici super omne miraculum riguo solo. ternis fere milibus passuum in omnem partem fons abundat, largus quidem, sed cer- 20 tis horarum spatiis dispensatur inter incolas. palmae ibi praeg*r*andi subditur olea, huic ficus, fico punica, illi vitis, sub vite seritur frumentum, mox legumen, deinde olus,
189 omnia eodem anno, omniaque aliena umbra aluntur. quaterna cubita eius soli in quadratum, nec ut a porrectis 25

---

§ 186: Th. H. VIII 6, 6. Col. II 11, 3. — § 187: Verg. Georg. I 71 sqq.

---

1 sicilia **E** *v. a. B.* silicula *B.* siliqua *coni. Dal.* | phasioli *S.* fasi- **FE***v.* fassi- **d.** fase- *C.* 3 cratis **d***v.* gratis *r.* 6 cyrene **d** *v. a. S.* | superuacua *G.* superi aqua **d.** -uae **E.** -ue **F.** 7 messibus **dT***H.* mens- *r.* -nonis mensibus *v.* | arua *coni. H coll. § 169.* area **Fd.** aream **TE** *v. a. S.* 8. 9 tantum *P.* tectum *ll.* tactas *v. a. S.* 9 nutriente *D.* | suadet et hoc *v. a. S.* *an* suadet et*?* 10 ruris **d***v.* ruri *r.* 12 faciant *v.* -iunt *ll. Brot.* 14 si *ll. J.* etsi *S.* sed *v.* | prouenere ut priore *ego.* prouenire *ll.* prouenire priori *v.* prouenirent (-niunt *D*) priore *JD.* 17 patentibus **E.** 18 Magnam *G.* magna *ll. v.* 20 sed *v.* sed et *ll. S.* 22 praegrandi *v.* pregnandi **FE.** praegnanti **d.** | subditus **E.** | illi **d***v.* illis *r.*

metiantur digitis, sed in pugnum contractis, quaternis denariis venundantur. super omnia est bifera vite bis anno vindemiare. et nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereant luxuria singuli *f*ructus. nunc vero toto anno me-
5 titur aliquid, constatque fertilitati non occurrere homines. aquarum quoque differentia magna riguis. est in Narbo- 190 nensi provincia nobilis fons Orgae nomine. in eo herbae nascuntur in tantum expetitae bubus, ut mersis capitibus totis eas quaerant. sed illas in aqua nascentes certum
10 est non nisi imbribus ali. ergo suam quisque terram aquamque noverit.

23. (52) Si fuerit illa terra, quam appellavimus te- 17, 36 191 neram, poterit sublato hordeo seri milium, eo condito rapae, his sublatis hordeum rursus vel triticum, sicut in
15 Campania, satisque talis terra aratur, cum s*a*ritur. alius ordo ut, ubi adoreum fuerit, cesset quattuor mensibus hibernis et vernam fabam recipiat. ante hiemalem ne ces*s*et. nimis pinguis alternari potest ita, ut frumento sublato legumen tertio seratur. gracilior et in annum tertium
20 cesset. frumentum seri quidam vetant nisi in ea, quae proximo anno quieverit.

(53) Maximam huius loci partem stercorationis optinet 192 ratio, de qua et priore diximus volumine. hoc tantum 17, 50 *n*emin*i* inconpe*rt*um est, nisi stercorato seri non oportere,
25 quamquam et huic leges sunt propriae. milium, panicum,

---

§ 191: cfr. Th. H. VIII 6, 3.

---

4 pereat E. pereunt *C.* | fructus *v.* ſi ructus FE. ſi rictus d. 5 *an* succurrere*?* 9 aqua *v.* aquas *ll.* 12 tenera E. 13 milium seri d *v. a. S.* 13. 14 rapae F². rapa *rH.* 15 saritur *Strack.* seritur *ll. v. a. D.* 17 recipiat. ante *ego.* -pi ut aut ante Fd. -piat aut ante *v.* -pi (-piat *H*) ita ut ante E*H.* 17. 18 ne cesset *v.* nec exiet *ll.* 18 ut *ego.* fit dE. fit ut F*S.* ſi *v.* 19 et in annum F²*v.* etiamnum dT. et annum F¹E. 20 in ea quae F²d*v.* sin ea quae F¹. sine aqua E. 22 optinet d*v.* optinet (-nent F²) et *r.* 24 nemini inconpertum *ego. cfr. XVII 30 (p. 73, 8).* enim in conpessum (-ensum d) *ll.* unum (enim *H*) in confesso *v.* *an* nemini inconfessum*?* 25 huic E*D.* hic *rv.*

rapa, napus nisi in stercorato ne seritor. non stercorato frumentum potius quam hordeum seritor. item in novalibus, tametsi in illis fabam seri volunt, eandem ubicum-
193 que quam recentissime stercorato solo. autumno aliquid saturus Septembri mense fimum in agro *acer*vet, post im- 5 brem utique. si verno erit saturus, per hiemem fimum disponat. iustum est vehes XVIII iugero tribui, dispergere *c*avet*o*, priusquam ares. at iacto semine, si haec omissa sit stercoratio, sequens est, priusquam saria*s*, *ut*
194 *fimi ex aviariis seminis vice spargas* ante pulverem. quod 10 ut hanc quoque curam determinemus, iustum *mense* singulas vehes fimi redire in singulas pecudes minores, in maiores denas. nisi contingat hoc, male substravisse pecori colonum appareat. sunt qui optime stercorari putent sub diu retibus inclusa pecorum mansione. ager si non ster- 15 cor*e*tur, alget; si nimium stercoratus est, aduritur, satiusque est id saepe quam supra modum facere. quo calidius solum est, eo minus addi stercoris ratio est.
195 **24.** (54) Semen optimum anniculum, bimum deterius,

§ 192 extr.: Th. H. VIII 6, 4. Col. II 9, 15. Th. H. VIII 7, 2. Col. II 10, 5. XI 2, 85. — § 193: Col. II 15, 1. (Varro I 38, 1). cfr. Col. XI 2, 86. II 5, 1. 2. Pallad. X 1, 2. 3. Col. II 15, 2. — § 194: Col. II 14, 8. 15, 2. Pallad. X 1, 3. — § 195: Th. H. VIII 11, 5. (Pallad. I 6, 12. Geop. II 16, 4). Col. II 9, 11. 13.

1 napos F²*D*. | ne F¹*D*. non F²d*v*. *om*. E. | seritor *ego*. -tur *ll*. *Brot*. -to *D*. serantur *v*. 2 seritor *ego*. -tur d. -to *rv*. 5 in agro aceruet *ego*. inarguet *ll*. *an* inaceruet? inaret *v*. inarcuet *U 362*. 6 *dist*. *ego*. | *an* sin uerno? | saturis E. 7 disponat d*v*. -ant *r*. | uehes d*B*. ueges *r*. 8 caueto *ego*. autem *ll*. *v*. *cfr*. *Colum*. *II 5, 2. 15, 1.* | *an* inares? arescat *v*. *a*. *J*. | at F*J*. aut *rv*. | iacto F²dT*H*. iactu E. iatu F¹. iactato *v*. 9 omissa d*v*. commissa *r*. | sarias *J*. -iat dT*H*. seriat F²E. at F¹. serat *v*. 9. 10 ut fimi (*vel* stercoris) — spargas *ego*. *cfr*. *Colum*. *II 15, 2. Plin*. *XVII 50. 53. U 362*. 10 ante *ll*. *v*. auiarii *H*. tantum *J*. | puluere *J*. 11 iustum mense *ego*. iustum est *ll*. *v*. *a*. *D*. iustum est singulis mensibus *coni*. *J*. 12 uehes d*B*. ueies *r*. | redire *ego*. denario ire *ll*. *v*. (dena *prave iterato ex v. seq*. denas). definire *D*. terdenis redire *U 363*. 13 male d*v*. mala *r*. 15. 16 stercoretur *ego*. -ratur dE*C*. fuerit stercoratus (stercoratur F¹) F*f**S*.

trimum pessimum, ultra sterile; et*e*nim omnium definita generatio est. quod in ima area subsedit, ad semen reservandum est; id enim optimum, quoniam gravissimum, neque alio modo utilius dis*c*ernitur. quae spica interval-
5 la*ta* semina habebit, abicietur. optimum granum, quod rubet et dentibus fractum eundem habet colorem; deterius, cui plus intus albi est. certum terras alias plus 196 seminis recipere, alias minus, religiosumque inde *e*t primum colonis augurium, cum avidius accipiat: esurire cre-
10 ditur et c*o*messe semen. sationem locis umidis celerius fieri ratio est, ne semen imbre putrescat; siccis serius, ut pluviae sequantur nec diu iacens atque non concipiens evanescat; itemque festinata satione densum spargi semen, quia tarde concipiat, serotina rarum, quia densitate nimia
15 necetur. artis quoque cuiusdam est aequaliter spargere. 197 manus utique congruere debet cum gradu semperque cum dextro pede. *f*it quoque quorundam occulta ratione, quod *s*ors genialis atque *f*ecu*n*da est. non transferendum est ex frigidis locis semen in calida, neque ex praecocibus
20 *in serotina* nihilque in contrarium, *ut* praecepere quidam falsa diligentia.

(55) Serere in iugera temperato solo iustum est tri- 198

---

§ 196: Th. H. VIII 6, 2. (cfr. Col. II 8, 3. XI 2, 80). — § 197: Th. C. III 24, 1. 2. (cfr. Geop. II 17. 19, 2). — § 198: (Col. XI

---

1 sterile F²*v*. -ilem *r*. | etenim *ego e Theophr. cfr. Pliniana p. 39.* et in imo FE*v*. et in uno d*C*. et *D*. 2 genere ratio *v. a. D.* 4 discernitur *G*. dispe- FE. dispergitur dT*v*. dispescitur *J*. 4. 5 interuallata *J*. -alla *ll. D*. per interualla *v*. *an* intus uana? *cfr. Colum. II 9, 13.* 5 seminum *D*. 6. 7 deterius d*v*. *om.* FE. 7 alia plus E. 8 inde et *ego*. uidetur inde dT. inde *rv*. id et *P*. 8. 9 pessimum *P*. 10 comesse *v*. cum esse FE. cum messe d. 12 nec F¹E*S*. ne *rv*. 15 necetur F*v*. nocetur *r*. 17 dextro d*v*. dextrao *r*. | fit *v*. fit *ll. D* (*relatum ad praecedentia*). | quorundam quoque *D*. 18 fors *v*. fors *ll. D*. | fecunda *v*. pecuda *ll.* 18. 19 est ex F¹dE*v*. esse ex F²*D*. 20 in serotina *v. om. ll. D*. in hiberna *J*. *cfr. XVII 79.* | nihilque in F¹dE*v*. in F² *D*. idque in *G*. quae in *J*. | ut *ego*. *om. ll. v*. | praecepere F² *G*. -cipere *r*. (praeripere quadam *v*). 22 iugero temperati

tici aut siliginis modios V, farris aut seminis, quod frumenti genus ita appellamus, X, hordei VI, fabae quinta amplius quam tritici, viciae *VII*, ciceris et cicerculae et pisi III, lupini X, lentis III — sed hanc cum fimo arido seri volunt —, ervi VI, siliciae VI, passiolorum IIII, pabuli 5 XX, milii, panici sextarios IIII, pingui solo plus, gracili 199 minus. est et alia distinctio: in denso aut cretoso aut uliginoso tritici aut siliginis modios VI, in soluta terra et sicca et laeta IIII. macie enim solum, nisi rarum culmum habeat, spicam minutam facit et inanem; pinguia arva ex 10 uno semine fruticem numerosum fundunt densamque sege- 200 tem ex raro semine *e*mittunt. ergo inter quattuor et sex modios, pro natura soli quinta minus seri plusve praecipiunt; item in consito aut clivoso, ut in macro. hoc pertinet oraculum illud magno opere custodiendum: Sege- 15 tem ne defru*d*es. adiecit his Attius in Praxidic*a*, ut sereretur, cum luna esset in ariete, geminis, leone, libra, aquario, Zoroastr*e*s sole scorpionis duodecim partes transgresso, cum luna esset in tauro.

2, 75). Varro I 44, 1. Col. II 9, 1. 17. II 10, 8. 29. 19. 20. 35. 4. 15. 34. 33. 4. Varro I 44, 1. Col. XI 2, 75. II 9, 18. — § 199: Col. II 9, 5. 6. — § 200: Cato 5, 4.

---

soli d *v. a. H.* 1 aut (autem E[1]) feminis E. 2 quinta *ll. J. cfr. Colum. II 10, 8.* quintam partem *v.* 3 VII *ego e Colum. II 10, 29.* XII *ll. v.* | cicerculis E[1]. 4 lentis paulo plus quam modius *Colum.* 5 erui V *Colum. II 10, 34. cfr. § 139.* | sicilia E. | passiolorum FdD. phasi- *S.* fassi- E. fasi- *v.* fase- *C.* 6 sextarios VI dT. 9 *an* sicca et macra uel laeta? *cfr. Colum. II 9, 5.* | macie *ego.* macies F[1]dTE*v.* macrum F[2]*D.* | soli *v. a. D.* 10 habeat F[2]*v.* habet *rS.* | inane E. 11 feminiſ radice E. -nis radice fruticem *v.* 12 emittunt *v.* om- *ll.* 13 pro natura d*v.* ponatur a *r.* | soli *om.* E. | quinta *ll.* (*i. e.* quinta parte. *cfr. § 198 et Colum. II 9, 6*). quinto *J.* alii quinque non *v.* | plusue d*J.* pluresue *rv.* 14 et cliuoso dT. | ut FdG. aut E*v.* | huc *B.* 16 defrudes *S e Catone.* -uges *ll. v.* | iis (his *S*) attius d*S.* iis accius *v.* his artius F. insartius E. | praxidica *O. Ribbeck* (*mus. Rhen. 1886 p. 631*). -co *ll. v.* 18 Zoroastres *v. cfr. XXXVII 157. 159.* -tris Fd *D.* -trius E.

(56) Sequitur huc dilata et maxima indigens cura de 201
tempore fruges serendi quaestio magnaque ex parte rationi siderum conexa; quamobrem sententias omnium in primis ad id pertinentes exponemus. Hesiodus, qui prin-
5 ceps hominum de agricultura praecepit, unum tempus serendi tradidit a vergiliarum occasu. scribebat enim in Boeotia Helladis, ubi ita seri diximus. inter diligentissi- 202 49
mos convenit, ut in alitum quadripedumque genitura, esse quosdam ad conceptum impetus et terrae. hoc Graeci ita
10 definiunt, cum sit calida et umida. Vergilius triticum et far a vergiliarum occasu seri iubet, hordeum inter aequinoctium autumni et brumam, viciam vero et passiolos et lentem boote occidente. quo fit, ut horum siderum aliorumque exortus et occasus digerendi sint in suos dies.
15 sunt qui et ante vergiliarum occasum seri iubeant, dum- 203
taxat in arida terra calidisque provinciis; custodiri enim semen, corrumpente umore, et a proximo imbre uno die erumpere; alii statim ab occasu vergiliarum — sequi imbres a septimo fere die —; aliqui in frigidis ab aequi-
20 noctio autumni, in calidis serius, ne ante hiemem luxurient. inter omnes autem convenit circa brumam serendum 204
non esse, magno argumento, quoniam hiberna semina, cum ante brumam sata sint, septimo die erumpant; si post brumam, vix quadragesimo. sunt qui properent atque ita
25 pronuntient, festinatam sementem saepe decipere, seroti-

§ 201: Hesiod. ἔργα κ. ἡμ. 384. — § 202: Democritus ap. Geop. II 14, 4. (Th. C. III 23, 1. I 13, 4. Col. X 196 sqq.). Verg. Georg. I 219. 208—210. 227—229. (Col. II 8, 1). — § 203: Col. II 8, 3. 4. Th. C. III 23, 1. Col. II 7, 2. — § 204: Varro I 35, 2. Col. II 8, 2. Th. C. III 23, 2. Varro I 34, 1. Col. XI 2, 80.

1 delata E. 2 serendi F²*v*. seruendi F¹. seruandi *r*. 2. 3 rationi *ego*. -one *ll. v*. 4. 5 priceps F¹. primus F². 5 praecepit F²*v*. -cipit *rS*. 9 hos d *v.a.H.* 12 uero et FT*D*. uero *rv*. | fassiolos E². -iliolos E¹. faseolos T*C*. phasio- *S*. 13 quo F²*v*. que F¹. qua *r*. 14 digerendi *B*. direg- F¹. dirig- *rv*. 17 non corrumpente *coni. H. cfr. Schneider ad Colum. II 8, 4. 5. an* a corrumpente? 23 ante dE*v*. manente F. | bruma F². 24 properant E.

nam semper. e contrario alii vel vere potius serendum
quam malo autumno atque, ubi fuerit necesse, inter favo-
205 nium et vernum aequinoctium. quidam omissa caelesti
subtilitate temporibus definiunt: vere linum et avenam et
papaver atque, uti nunc etiam Transpadani servant, usque 5
in quinquatrus, fabam, siliginem Novembri mense, far
Septembri extremo usque in idus Octobres, alii post hunc
diem in kal. Novembres. ita his nulla naturae cura est,
illis nimia, et ideo caeca subtilitas, cum res geratur inter
206 rusticos litterarumque expertes, non modo siderum. et 10
confitendum est caelo maxime constare ea, quippe Ver-
gilio iubente praedisci ventos ante omnia ac siderum
mores neque aliter quam navigantibus servari. spes ardua,
inmensa, misceri posse caelestem divinitatem inperitiae
rusticae, sed temp*t*anda *i*am grandi vitae emolumento. 15
prius tamen sideralis difficultas, quam sensere etiam periti,
subicienda contemplationi est, quo deinde laetior mens
discedat a caelo et facta sentiat, quae futura praenosci
non possint.

207 **25.** (57) Primum omnium dierum ipsorum annis so- 20
lisque motus prope inexplicabilis ratio est, ad CCCLXV
adiciente a*n*no intercalario diei noctisque quadrantes. ita
fit, ut tradi non possint certa siderum tempora. accedit
confessa rerum obscuritas, nunc praecurrente nec paucis
diebus tempestatum significatu, quod προχειμάζειν Graeci 25

---

§ 205: (Col. II 10, 17. XI 2, 43. II 10, 9). — § 206: Verg. Georg. I 51. (Col. I praef. 23). — § 207: Veget. IV 40.

---

3 omissa **F**[2]*v*. em- *r*. | caelestis **FE**. 4 subtilitate **F**[2]**dT** *Brot*. sublitate **F**[1]. uilitate **E**. cura ut inutili *v*. | temporis **F**[2]. | definiunt **F**[1]**dT***v*. deficiunt **E**. ſerunt **F**[2]. 5 etiam **E***v*. *om*. *r*. | serunt **F**[2]. 5. 6 usque in quinque idus **E**. -quatribus *v*. *a*. *G*. 6 nouembri **d***v*. -bre *rD*. 14 inmensa **Fd**. et inm- **E***v*. *cfr*. *Pliniana p. 40 not*. 15 rusticae **T***S*. *om*. *rv*. | ten-tanda *G*. templanda **F**. contempl- *rv*. | iam *ego*. tam *ll*. *G*. ta-men *v*. 17 contemplationi **d***v*. -nis *r*. 18 foeta **F**. 19 possunt **T**. 22 adiciente anno *D*. adicient eam (etiam **E**) non *ll*. adiciunt etiamnum *v*. | intercalarios *v*.*a*.*J*. 23 credi **E**[1]. | posset **F**. 24 confusa **E**. 25 significatio **E**. -ione *v*.*a*. *G*. | prochimazin *ll*. *G*.

vocant, nunc postveniente, quod ἐπιχειμάζειν, et plerumque alias *cel*erius, alias tardius caeli effectu ad terram deciduo: vulgo serenitate reddita confectum sidus audimus. praeterea cum omnia haec statis sideribus caelo- 208
5 que adfixis constent, interveniunt motus stellarum, grandinum, imbrium, et ipsi non levi effectu, ut docuimus, 152
turbantque conceptae spei ordinem. idque, *ne* nobis tantum putemus accidere, et reliqua fallit animalia sagaciora circa hoc, ut quo vita eorum constet, aestivasque alites
10 praeposter*i* aut praeproper*i* rigores necant, hibernas aestus. ideo V e r g i l i u s errantium quoque siderum rationem edi- 209
scendam praecipit, admonens observandum frigidae Saturni stellae transitum. sunt qui certissimum veris indicium arbitrentur ob infirmitatem animalis papilion*es*. *se*d eo
15 ipso anno, cum commentaremur haec, notatum est, proventum eorum ter repetito frigore extinctum advenasque volucres a. d. VI. kal. Febr. spem veris adtulisse mox saevissima hieme conflictatas. res anceps primum omnium 210
a caelo peti legem, deinde eam argumentis esse quaeren-
20 dam. super omnia est mundi convexitatis terrarumque globi differentia, eodem sidere alio tempore aliis aperiente se gentibus, quo fit, ut causa eius non isdem diebus ubique valeat. addidere difficultatem et auctores diversis in locis observando, mox etiam in isdem diversa prodendo.
25 tres autem fuere sectae, Chaldaea, Aegyptia, Graeca. his 211

§ 209: Verg. Georg. I 335. — § 211: Sueton. Iul. Caes. 40. Solin. 1, 45. Macrob. I 14, 14.

1 postueniente d*v*. -tem *r*. | quod E*v*. *om*. *r*. | epichimazin *ll*. *G*. 2 alia FE. | celerius *ego*. ſerius *ll*. citius *v*. prius *D*. *cfr*. *§ 298*. | alia FE. | caelesti dT*J*. 3 unde uulgo d *v*. *a*. *H*. *an* inde uolgo? 4 statutis E. 5 motus *man*. *Dal*. motu *ll*. *v*. 5. 6 grandines imbres *v*. 7 ne *v*. *om*. *ll*. 10 praeposteri *G*. -ere *ll*. *v*. *a*. *C*. | praeproperi *G*. -ere d *v*. *a*. *C*. propere E. prope F. | necant *G*. nec ante FE*v*. negante d. 14 papiliones *J*. -onis d*D* (prouentum *add*. *v*). passionis papilionis *r*. | sed *ego*. id *ll*. *v*. | eo *om*. d. 16 eorum d*v*. quorum *r*. | terrae petito E. 18 conflictas d. 20 conuexitatis F^{1}d*G*. -itate F^2*D*. -itas ET*v*. 21 globi F^{1}d*v*. globo F^2*D*. glob; E.

addidit quartam apud nos Caesar dictator annos ad solis cursum redigens *sin*gulo*s* Sosigene perito scientiae eius adhibito; et ea ipsa ratio postea conpert*o* errore correcta est ita, *ut* duodecim annis continuis non intercalaretur, quia coeperat *ad* sidera annus morari, qui prius antecede- 5
212 bat. et Sosigenes ipse trinis commentationibus — quamquam diligentior ceteris, non cessavit tamen addubitare ipse semet corrigendo — *et* auctores prodidere ea, quos praetexuimus volumini huic, raro ullius sententia cum alio congruente. minus hoc in reliquis mirum, quos diversi 10
213 excusaverint tractus. eorum, qui in eadem regione dissedere, unam discordiam ponemus exempli gratia: occasum matutinum vergiliarum Hesiodus — nam huius quoque nomine exstat astrologia — tradidit fieri, cum aequinoctium autumni conficeretur, Thales XXV die ab aequinoc- 15
tio, Anaximander XXXI, Euctemon *XLIIII*, *Eudoxus*
214 XLVIII. nos sequimur observationem Caesaris maxime; haec erit Italiae ratio. dicemus autem et aliorum placita, quoniam non unius terrae, sed totius naturae interpretes sumus, non auctoribus positis — id enim verbosum est —, 20
sed regionibus. legentes tantum meminerint brevitatis gratia, cum Attica nominata fuerit, simul intellegere Cycla-
215 das insulas; cum Macedonia, Magnesiam, Threciam; cum Aegyptus, Phoenicen, Cyprum, Ciliciam; cum Boeotia, Locridem, Phocidem et finitimos semper tractus; cum Hel- 25

---

§ 213: exscripsit schol. Germ. p. 209, 12—16.

---

1 quartam **T***v*. -tum **FE**. *de* **d** *non constat*. 2 cursum **E***v*. circum *r*. | ſingulos *v*. figulo *ll*. | sozigine **FE**. | perito *v*. -tos *ll*. 3 adhibito *v*. -tos *ll*. | conperto *v*. -tum *ll*. 4 ut *v*. *om*. *ll*. 5 coeperant . . . annum *vet*. *Dal*. | ad *ego*. *om*. *ll*. *v*. | sidus *G*. 6 sozigines **FE**. | *an* tribus? 6. 7 quamquam **dT***v*. quandam *r*. 6—8 *dist*. *ego*. 8 et *ego*. *om*. *ll*. *v*. *an* et alii? 9 sententia **d***v*. -tiae **E**. -tie **F**. 11 eorum **F**[2]**d***v*. earum *r*. 11. 12 dissedere **d** *Lugd*. dissidere *r v*. 16 XXXI *schol*. *Germ*. XI.XX **F**[1]**E**. XXIX **d***v*. XXX **F**[2] *D*. | XLIIII Eudoxus *Boeckh* (*üb. d. vierjähr. Sonnenkreise p. 86*). *om*. *ll*. *v*. *a*. *D*.
17 *dist*. *J*. maximeque *v*. *a*. *H*. 18 autem **FE***S*. tamen **d***v*. 19 non in unius **E**. 20 est *om*. **d**. 21 regionibus **T***v*. leg- *ll*.

lespontus, Chersonesum et continentia usque Atho montem; cum Ionia, Asiam et insulas Asiae; cum Peloponnesus, Achaiam et ad vesperam iacentes terras. Chaldaei Assy- 216 riam et Babyloniam demonstrabunt. Africam, Hispanias, 5 Gallias sileri non erit mirum; nemo enim observavit in iis, qui proderet siderum exortus. non tamen difficili ratione dinoscentur in illis quoque terris digestione circulorum, quam in sexto volumine fecimus, qua cognatio 6, 212 sqq. caeli non gentium modo, verum urbium quoque singula- 10 rum intellegitur. ergo ex iis terris, quas nominavimus, 217 sumpta convexitate circuli pertinentis ad quas quisque quaeret terras, iidem erunt siderum exortus per omnium circulorum pares umbras. indicandum et illud, tempestates ipsas *cardin*es suos habere quadrinis annis, et easdem non 15 magna differentia reverti ratione solis, octonis vero augeri easdem, centesima revolvente se luna.

(58) Omnis autem ratio observata est tribus modis, 218 exortu siderum occasuque et ipsorum temporum cardinibus. exortus occasusque binis modis intelleguntur. aut 20 enim adventu solis occultantur stellae et conspici desinunt aut eiusdem abscessu proferunt se, *ut* emersum hoc melius quam exortum consuetudo dixisset et illud occultationem potius quam occasum. *alio* modo, quo die inci- 219 piunt apparere vel desinunt oriente sole aut occidente, 25 matutini vespertinive cognominati, prout alteruter eorum mane vel crepusculo contingit. dodrantes horarum, cum minimum, intervalla ea desiderant ante solis ortum vel post

§ 217: Col. III 6, 4. (Eudoxus ap. Plin. II 130). — § 218: cfr. Theophr. de signis 1, 2.

1 cersonensum dE. 3 et *om.* d. 3. 4 chaldaicas siriam E. chaldei assiriam F[1]. chaldeam syriam F[2]. 5 gallicas E. -icos F. | enim ea F[2]*D*. | obseruabit FE. | in dE*v*. *om.* F[1]. ex F[2]*D*. 6 his F[2]E*S*. *om.* F[1]. | proderent F[2]*D*. 8 quam Fd*v*. quia E. | cognitio F[2]*v. a. G*. 12 iidem (idem F) erunt FdT*S*. ad (et ad *C*) earum E*v*. 14 cardines *P*. arbores *ll*. ardores *v. a. S*. | suas d. 17 aratio F[1]E. 21 ut *ego*. in *ll. v. del. G*. | hemersum F[1]E. 23 alio *B*. ullo *ll*. 25 alteruter T*S*. -utri r*H*. -utris *v*. 26 contingit d*v*. -igit r. 27 desiderant d*v*. -rat r.

occasum, ut aspici possint. praeterea bis quaedam exoriuntur et occidunt, omnisque sermo de iis est stellis,
2, 7 sqq. quas adhaerere caelo diximus.

220 (59) Cardines temporum quadripertita anni distinctione constant per incrementa lucis. augetur haec a bruma et 5
aequatur noctibus verno aequinoctio diebus XC horis tribus, dein superat noctes ad solstitium diebus XCIIII horis XII; . . . . . usque ad aequinoctium autumni, et tum aequata die*i* procedit *nox* ex eo ad brumam diebus LXXXVIII horis
221 tribus — horae nunc in omni accessione aequinoctiales, 10
non cuiuscumque diei, significantur —, omnesque eae differentiae fiunt in octavis partibus signorum, bruma capricorni a. d. VIII kal. Ian. fere, aequinoctium vernum arietis, solstitium cancri, alterumque aequinoctium librae, qui et ipsi dies raro non aliquos tempestatum significatus habent. 15
222 rursus hi cardines singulis etiamnum articulis temporum dividuntur, per media omnes dierum spatia, quoniam inter solstitium et aequinoctium autumni fidiculae occasus autumnum inchoat die XLVI, ab aequinoctio eo ad brumam vergiliarum matutinus occasus hiemem die XLIII*I*, inter 20
brumam et aequinoctium die XLV flatus favoni vernum tempus, ab aequinoctio verno initium aestatis die XLVIII

---

§ 222: cfr. schol. Germ. p. 209, 16.

---

4 cardines **F m** *D*. cardo *r v*. 5 constant **F**[2] **m** *D*. -tat *r v*. | a *om.* **m**. 5. 6 exaequatur **d T**. 6 diebus **E** *C*. in diebus **F m** *v*. et in diebus **d T**. | et horis **m**. | *an* horis ternis? 7 noctes **m** *v*. nocte *ll.* noctem *D cum U 364*. 8 *lacunam cum Petavio S supplevit his:* diebusque (*fort.* rursusque diebus) XCII horis XII. *Brot. inseruit.* diebus — XII *post* autumni. *om. ll. v.* inde usque ad equinoctium minuitur (*om.* autumni) **m**. 9 diei *ego. cfr. II 81.* | praecedit **m**. | nox ex eo *ego.* ex eo *ll.* **m** *v*. nox *Strack.* | LXXXVIIII **m** *v. a. H.* | *an* ternis? 10. 11 horae — significantur *uncis inclusit D.* 11 cuiusque **F m**. | diei **d m** *v*. dici *r*. | eae *v*. heae **m**. ea *ll.* 12 octauis in **m**. | signorum **d m** *Bas.* sigulorum **E**. singul- **F** *v*. 15 significatos **F**[2] **E**.

19 XLVII **m**. | ab **m**. at ab *v*. octaba **F**. octaua *r*. (OCT *fort. natum ex iterato* DIE *vel ex* XLVIOI: *cfr.* **m**). 20 XLIIII *P coll. II 125.* XLIII *ll.* **m** *v. a. S.* 21 die **d m** *G*. dies *r v*. 22 XLVIII *ll.* **m** *v*. XLVII *D coll. §§ 220. 222.*

vergiliarum exortus matutinus. nos incipiemus a semen- 223
tibus frumenti, hoc est vergiliarum occasu matutino. nec
deinde parvorum siderum mentione concidenda ratio est
et difficultas rerum augenda, cum sidus vehemens Orionis
5 isdem diebus longo decedat spatio.

(60) Sementibus tempora plerique praesumunt et ab 224
XI die autumnalis aequinoctii fruges serunt, *novem* a co-
ronae exortu continuis diebus certo prope imbrium pro-
misso, Xenophon non antequam deus signum dederit.
10 hoc Cicero noster imbre fieri interpretatus est, cum sit
vera ratio non prius serendi quam folia coeperint deci-
dere. hoc ipso vergiliarum occasu fieri putant aliqui a. d. 225
III idus Novembris, ut diximus, servantque id sidus 2, 125
etiam vestis institores, et est in caelo notatu facillimum.
15 ergo ex occasu eius de hieme augurantur quibus est cura
insidiandi, negotiator*es* avari. ita nubilo occasu pluviosam
hiemem denuntiat, statimque augent lacernarum pretia;
sereno asperam, et reliquarum vestium accendunt. sed ille 226
indocilis caeli agricola hoc signum habeat inter suos ve-
20 pres humumque suam aspiciens: cum folia viderit deci-
dua. sic iudicetur anni temperies, alibi tardius, alibi ma-
turius. ita enim sentitur, ut caeli locique adficit natura,
idque in hac ratione praecellit, quod eadem et in mundo
publica est et unicuique loco peculiaris. miretur hoc qui 227

---

§ 224: Col. XI 2, 74. cfr. Varro I 34, 1. Democrit. in Geop. II 14, 4. — Xenoph. oecon. 17, 2. — § 227: cfr. Plin. II 108. XIX 160.

---

1 exortu matutino E*H*. 3 mentionem F. | concidenda d*v*. -endi *r*. 5 decidat FdT*D*. 7 serunt nouem a *ego*. *cfr. Pliniana p. 35*. seruitio uenta F. -tio ueniente E. serunt adueniente d*v*. seri iubent a *D*. 9 non *del. C.* 10 noster d *coni. Dal.* N̄R FE. N. R. T. nouembris *v.a.D.* | cum sit FE*v*. constituit dT. 11 serendum F². 12 occasu *om.* d. 13 seruantque dT*H*. seruantq̄ F¹. seruant quō E. seruntq̄ F². seruant quoniam *v*. 16 negotiatores *ego*. -oris *ll. v.* | auari ita (*vel* nam) *ego*. auaritia *ll. G*. -tiae *v*. | pluuiosam F²m*v*. flu- *r*.
19 caeli *om.* dT. 20 uiderit decidua *v*. decident (-dunt d) uiderit decidua F¹dE*S*. decidere uiderit F²*D*. 23 praecellet F¹E*S*.

non meminerit ipso brumali die puleium in carnariis florere. adeo nihil occultum esse natura voluit. et serendi igitur hoc dedit signum. haec est vera interpretatio argumenta naturae secum adferens, quippe sic terram peti suadet promittitque quandam stercoris vicem et contra 5 rigores terram satusque operiri a se nuntiat ac monet festinare.

228 (61) Varro in fabae utique satu hanc observationem custodiri praecepit. alii plena luna serendam, lentim vero a vicesima quinta ad tricesimam, viciam quoque iisdem 10 lunae diebus. ita demum sine limacibus fore. quidam pabuli causa sic iubent seri, seminis autem vere.

Est et alia manifestior ratio mirabiliore naturae providentia, in qua Ciceronis sententiam ipsius verbis subsignabimus: 15

Iam vero semper viridis semperque gravata
Lentiscus triplici solita est grandescere fetu
Ter fruges fundens tria tempora monstrat arandi.

229 Ex his unum hoc erit idem et lino ac papaveri serendo. 20 Cato de papavere ita tradit: Virgas et sarmenta, quae tibi usioni supererunt, in segete comburito. ubi eas combusseris, ibi papaver serito. silvestre in miro usu est melle decoctum ad faucium remedia, visque somnifera etiam sativo. et hactenus de hiberna semente. 25

230 26. (62) Verum ut pariter omnis culturae quoddam

---

§ 228: Varro I 34, 2. Col. XI 2, 85. II 10, 30. 29. Cic. de divin. I 9, 15 ex Arati diosem. 1050. cfr. Geop. XI 12, 2. Theophr. de sign. 4, 6. — § 229: Cato 38, 4. — § 230: Col. XI 2, 79. 82. 71. Varro I 35, 2. 36.

---

2 et *del.* F^2. 3. 4 argumenti E. -tum *v. a. S.* 4 terra E *v. a. G.* 5 promittique FE. 6 satusque dT*v.* statusque F^2*Dal.* statuusque *r.* flatusque *G.* | operari FE. 8 statu FE. 9 praecipit d *v. a. G.* 11 fieri d. 14. 15 subsignabimus F^2*v.* -auimus *r.* 18 fundes F^1E. 18. 19 monstrat arandi d*v.* monstrata radi F^1E. monstrari tradit F^2. 20 is F*D.* | idem et *del.* F^2. | papaueri F^2*v.* -eris *r.* | serendi E. 21 quae F^2d*v.* qua F^1E. 22 usioni *H.* osioni F^1dT. cisioni E. usui F^2. in satione *v.* 23 papauer d*v.* -ere F^1E. -erem F^2.

breviarium peragatur, eodem tempore conveniet arbores stercorare, adcumulare item vineas — sufficit in iugerum opera — et, ubi patietur loci ratio, arbusta ac vineas putare, solum seminariis bipalio praeparare, incilia aperire,
5 aquam de agro pellere, torcular lavare et recondere. a kal. 231 Novemb. gallinis ova supponere nolito, donec bruma conficiatur. in eum diem ternadena subicito aestate tota, hieme pauciora, non tamen infra novena. Democritus talem futuram hiemem arbitratur, qualis fuerit brumae
10 dies et circa eum terni; item solstitio aestatem. circa brumam plerisque bis septe*ni* halcyonum fetura*e* ventorum quiete molliunt caelum. sed et in his et in aliis omnibus ex eventu significationum intellegi sidera debebunt, non ad dies utique praefinitos expectari tempesta-
15 tum vadimonia.

(63) Per brumam vitem ne colito. vina tum defae- 232 cari vel etiam diffundi Hyginus suadet a confecta e*a* septimo die, utique si septima luna conpetat; cerasa circa brumam seri. bubus glandem tum adspergi convenit in
20 iuga singula modios. largior valetudinem infestat, et quocumque tempore detur, si minus XXX diebus continuis data sit, narrant verna scabie poenitere. materiae cae- 16, 188 dendae tempus hoc dedimus. reliqua opera nocturna 233

§ 231: (cfr. Col. VIII 5, 8. XI 2, 21. Plin. II 125). — § 232: Col. arb. 5, 3. (cfr. Col. XII 28, 3. Plin. XVII 135). Varro I 39, 2. Hyginus ap. Col. XI 2, 83. VI 3, 5. — § 233: Col. XI 2, 90. II 21, 3. XI 2, 12.

3 una opera *S coll. § 254. 262. cfr. Colum. XI 2, 12. 40. 46.* | ubi d*v. cfr. § 236.* ibi DF[1]E. si ibi F[2]. si *D.* 4 seminare bipalia F[2]. 9 fuerint F[2]. 10 et *om.* Fd. | *an* aestatem intellegi? *cfr. U 365.* 11 plerique d*v. a. G.* | septeni *ego.* septem *ll. v.* | halcyonum d*v.* alcionum D. altio- *r.* | feturae *ego.* -ra *ll. v.* 12 quiete *G.* -tem *ll. v.* | molliunt D[2] *S.* -ium *r.* -itum *J.* -ius *v.* 16 uitem d*v.* autem *r.* | ne colito d*v. cfr. Colum.* incolito *r.* ni col- *D.* 17 ea *v.* eo *ll.* 18 cerasa d*v.* caerasia D. cesaria E. caes- F. 20 infesiat D[1]F[1]. infert F[2]. 22 poenitere *ll. v. sed mendosum videtur.* | materia E. 22. 23 caedende D. -ente F[1]. cedente E.

maxime vigilia constent, cum sint noctes tanto ampliores,
qualos, crates, fiscinas texere, faces incidere, ridicas prae-
parare interdiu XXX, palos LX et in lucubratione vesper-
tina ridicas V, palos X, totidem antelucan*a*.
234 (64) A bruma in favonium Caesari nobilia sidera 5
significant, III kal. Ian. matutino canis occidens, quo die
Atticae et finitimis regionibus aquila vesperi occidere tra-
ditur. pridie nonas Ian. Caesari delphinus matutino ex-
oritur et postero die fidicula, quo Aegypto sagitta vesperi
235 occidit. item ad VI idus Ian. eiusdem delphini vespertino 10
occasu continui dies hiemant Italiae, et cum sol in aqua-
rium sentiatur transire, quod fere XVI kal. Feb. evenit.
VIII kal. stella regia appellata Tuberoni in pectore leo-
nis occidit matutina, et pridie nonas Feb. fidicula vespera.
236 huius temporis novissimis diebus, ubicumque patietur caeli 15
ratio, terram ad rosaria et vineae satum vertere bipalio
oportet — iugero operae LXX sufficiunt —, fossas pur-
gare aut novas facere, antelucanis ferramenta acuere, ma-
nubria aptare, dolia quassa sarcire, ovium tegimenta *con*-
cinnare ipsarumque lanas scabendo purgare. 20
237 (65) ⟨1⟩ A favonio in aequinoctium vernum Caesari

§§ 234. 235: Col. XI 2, 94. 4. 5. exscripsit schol. Germ. p. 203, 1—12. — § 236: Col. XI 2, 16. 19. 92. cfr. Varro II 2, 18. Col. II 21, 4. Plin. VIII 190. — § 237: Col. XI 2, 21. 24. exscripsit schol. Germ. p. 204, 1—8.

1 constant F^2 *v. a. S.* 2 quales DF^1. quale F^2. | piscinas D^1F^1. ad piscinas F^2. | rindicas E. 4 palos d*v*. palas *r*. | antelucana *C. cfr. Colum.* -ano DFd*v*. -anum E. 9 uespere d. 10 ad DFE *cod. Strozz. schol. Germ. v.* a d. 12 XVII *cod. Strozz. schol. Germ.* 13 regia *schol. Germ. B.* regia euenit *ll.* -ia Venus *v.* 14 matutino *v. cfr. Fels p. 108 et XXXII 36.* | uesperi *cod. Strozz. schol. Germ. v.* -pere F^2 *cod. Urb. schol. Germ. D. add.* occidit F^2 *schol. Germ. D.* 16 rosaria F. *cfr. § 242.* -riam Dd. -rum E*v*. | uinaee F^1. uineta F^2. | satam F^2. 17 LXX DFdT *ed. pr.* LX E*v*. IX *Brot. cum Petavio.* 19 ouium tegimenta//incinnare (conci- *J*) D^2 *in marg. J. om. rv.* 20 ipsorumque d *v. a. J.* | laminas *B.* tabulas *Brot. ex ed. pr.* | purgare DF*S*. purgare aut nouas facere d *Das.* purgare aut nouas facere antelucanis E*v*.

significat, XIIII kal. Mart. triduum varie, et VIII kal. hirundinis visu et postero die arcturi exortu vespertino, item III non. Mart. — Caesar cancri exortu id fieri observavit, maior pars auctorum vindemitoris emersu — VIII idus
5 aquilonii piscis exortu et postero die Orionis. in Attica miluum apparere servatur. Caesar et idus Mart. ferales sibi notavit scorpionis occasu, XV kal. vero April. Italiae miluum ostendi, XII kal. equum occidere matutino.

⟨2⟩ Hoc intervallum temporis vegetissimum agricolis 238
10 maximeque operosum est, in quo praecipue falluntur. neque enim eo die vocantur ad munia, quo favonius flare debeat, sed quo coeperit. hoc acri intentione servandum est; hoc illo mense signum d*i*es habet observatione minime fallaci aut dubia, si quis adtendat. unde autem spiret is 239
15 ventus quaque parte veniat, diximus secundo volumine 2, 122 et dicemus mox paulo operosius. interim ab eo die, 337 quisquis ille fuerit, quo flare coeperit — non utique VI id. Feb., sed sive ante, quando praevernat, sive postea, quando hiemat post diem *h*unc —, innumera rusticos
20 cura distringat et prima quaeque peragantur, quae differri nequeunt. trimestria serantur, vites putentur qua diximus ratione, oleae curentur, poma serantur inserantur- 240 17, 176 que, vineae pastinentur, semina*ria* digerantur, instaurentur alia, harundines, salices, genistae serantur caedantur-
25 que, serantur vero ulmi, populi, platani, uti dictum est. 17, 78

§ 239: Col. XI 2, 15. Varro I 28, 1. — §§ 240. 241: Col. XI 2, 20. 18. 19. 9. 10.

1 quatriduum *schol. Germ.* 4 uindemitoris *v.* uindex mitoris *ll.* 5 aquilonii *schol. Germ. B.* -onis *ll. v.* 7 sibis E. 8 ostendit E *v. a. G.* | aequm E. 12 acri F²d*v.* agri *r.* 13 dies *ego.* deus *ll. v.* (*de mendo cfr. § 25*). 14 unde aut E. 15 hoc secundo F². 17 VII *P coll. Varr. I 28, 1 et Colum. XI 2, 15.* 18 quando d*G.* quō E. q̅m̅ *r.* quam *v.* | praeuernat *G.* praeuerat T. praeuenerat *ll.* -nerit *v.* 19 quando d*G.* quō E. q̅m̅ *r.* quam *v.* | hiemat post diem hunc *ego.* --diem tunc F². --diem certum *J.* --eam diem inquam *v.* --diemat DF¹dE. posthiemat tunc *D.* hiemat *S.* 21 neq; s̅t d. *an* nō queunt? 23 seminaria *CFWMüller p. 18 coll. Cat. 40, 1. Varr. I 29, 1.* semina *ll. v.* 25 uero *om.* dT. | platani

241 tum et segetes convenit purgare, sarire hibernas fruges maximeque far. lex certa in eo, cum quattuor fibrarum esse coeperit, faba vero non antequam trium foliorum, tunc quoque levi sarculo purgare verius quam fodere, florentem utique XV primis diebus non attingere. hor- 5 deum nisi sicco ne sarito. putationem aequinoctio peractam habeto. vineae iugerum quaternae operae putant, alli-
242 gant in arbusto singulae operae arbores XV. eodem hoc 19, 49 sqq. tempore hortorum rosariorumque cura est, quae se- 21, 14 sqq. paratim proximis voluminibus dicetur, eodem et topia- 10 rii. tum optime scrobes fiunt. terra in futurum proscinditur Vergilio maxime auctore, ut glaebas sol coquat. utilior sententia, quae non nisi temperatum solum medio vere arari iubet, quoniam in pingui statim sulcos occupent herbae, gracili insecuti aestus exsiccent omnemque 15 sucum venturis seminibus auferant. talia autumno melius arari certum est.
243 ⟨3⟩ Cato verna opera sic definit: scrobes fieri, seminaria .... propagari, in locis crassis et umidis ulmos, ficos, poma, oleas seri, prata sterco- 20 rari luna sitiente; quae rigua non erunt, a flatu favoni defendi *e*t purgari, herbas malas radicitus

§ 242: Verg. Georg. I 63—66. — § 243: Cato 40, 1.—50.—131.

ll. v. fraxini *D cum P e Colum.* 3 antequam quattuor digitorum *P coll. Colum.* 6 siccum **dT***H.* sit siccum *v. a. G.* | serito **d** *v. a. H.* 8 quindecim *ll. v. scribendum fuit* quinas denas. 10. 11 tobiari **E.** topiariorum *v. a. S.* 12 sol coquat **D**²**d***v.* sol eoquat **D**¹. sol ecquat **F**¹. soleo quati **E.** sol excoquat **F**²*D.* 14 sulco **DFE.** 14. 15 occupent *S.* -pant *ll. v.* 15 exsiccent omnemque **dT***S.* exit centum Nemque (namque **E.** omnemque **D**²) **DF**¹**E.** exsiccant centum namque (certumque *v*)**F**²*v.* excitant tum namque *G.* 16 auferunt **F**² *v. a. S.* | autumno **F**²*v.* -ni *r.* 19 seminaria propagari *ll. v. a. S. lac. indicavit Pontedera. inseruerunt* in seminaria uites *S.* seminariis uitiaria *J.* (seminariis, uitiariis locum uerti, uites propagari *Cato.*) 19. 20 umectis *Cato.* 20 seri **d** *H e Cat. om. rv.* 21 silente *P e Cat.* | inrigiua *Cato.* | afflatu **E.** ab afflatu *v. a. Brot.* 22 defendi et *ego.* -ndit *ll. v.* -ndi *C.*

erui, ficos interpu*t*ari, seminaria fieri et vetera sarciri: haec antequam vinea*m* fo*d*ere incipia*s*. idemque: piro florente arare incipit*o* macra harenosaque. postea uti quaeque gravissima et aquo-
5 sissima, ita postremo arato. ergo haec aratio has 244 habebit notas: lentisci primum fructum ostendentis ac piri florentis. erit et tertia in bulborum satu scillae, item in coronamentorum narcissi, namque et haec ter florent primoque flore primam arationem ostendunt, medio secundam,
10 tertio novissimam, quando inter sese alia aliis notas praebent. ac non in novissimis cavetur, ne fabis florentibus 245 attingatur hedera; id enim noxium et exitiale ei est tempus. quaedam vero et suas habent notas, sicuti ficus. cum folia pauca in cacumine acetabuli modo germinent,
15 tunc maxime serendas ficus.

(66) ⟨1⟩ Aequinoctium vernum a. d. VIII kal. April. 246 peragi videtur. ab eo ad vergiliarum exortum matutinum Caesari significant kal. April. III non. April. in Attica vergiliae vesperi occultantur, eaedem postridie in Boeotia,
20 Caesari autem et Chaldaeis nonis, Aegypto Orion et gladius eius incipiunt abscondi. Caesari VI idus significa- 247 tur imber librae occasu. XIIII kal. Mai. Aegypto suculae occidunt vesperi, sidus vehemens et terra marique turbidum. XVI Atticae, XV Caesari continuo quatriduo signi-
25 ficat, Assyriae autem XII kal. hoc est vulgo appellatum

§ 244: Theophr. de sign. 4, 6. Th. H. VII 13, 6. — § 246 —248: Col. XI 2, 31. 34. 35. 36. exscripsit schol. Germ. p. 204, 9 — p. 205, 15.

1 erui d*v*. serui DF[1]. seri F[2]E. | interputari *P e Cat.* -urgari *ll. v. a. D.* 2 (resarcito *Cato*) | uineam fodere *P e Cat.* uinea florere *ll. v. a. S.* | incipias *S e Cat.* -piat *ll. v.* 3 itemque F[2]d*v. a. D.* | incipito *ego e Cat.* -piat *ll. v.* -pias *S.* 3. 4 rudecta harenosaque *Cato.* 4 uti quaeque Fd *H e Cat.* utique *rv.* 5. 6 *an* duas habebit notas? 10 alias aliis F[2]. alias *v. a. Bas.* 12 hedera E*v*. aedera D[2]. acdera D[1]F[1]. acdrira d. terra F[2]*D.* 21. 22 significatur D*v*. -cat *r schol. Germ. S.* 22 ymbrem *codd. Strozz. schol. Germ.* imbris *S.* | occasus *S.* 24 continuo quatriduo *S cum Pontedera.* -nuoque triduo *ll. v.* quatriduum *schol. Germ.*

sidus Parilicium, quoniam XI kal. Mai. urbis Romae natalis, quo fere serenitas redditur, claritatem observationi dedit, nimborum argumento hyadas appellantibus Graecis [eas stellas] quod nostri a similitudine cognominis Graeci, propter sues inpositum arbitrantes, inperitia appellavere 5
248 suculas. Caesari et VIII kal. notatur dies. VII kal. Aegypto haedi exoriuntur, VI Boeotiae et Atticae canis vesperi occultatur, fidicula mane oritur. V kal. Assyriae Orion totus absconditur, IIII autem canis. VI non. Mai. Caesari suculae matutino exoriuntur et VIII id. capella plu- 10 vialis, Aegypto autem eodem die canis vesperi occultatur. sic fere in VI id. Mai., qui est vergiliarum exortus, decurrunt sidera.

249 ⟨2⟩ In hoc temporis intervallo XV diebus primis agricolae rapienda sunt quibus peragendis ante aequinoctium 15 non suffecerit, dum sciat inde natam exprobrationem foedam putantium vites per imitationem cantus alitis temporariae, quam cuculum vocant. dedecus enim habetur obprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi, et ob id petulantiae sales, etiam cum primo 20 vere, laudantur, auspicio tamen detestabiles videntur. adeo minima quaeque in agro naturalibus trahuntur argumentis.

250 Extremo autem hoc tempore panici miliique satio est. iustum haec seri maturato hordeo. atque etiam in eodem 25

---

§§ 249. 250: Col. XI 2, 32. 33.

---

1 parilicium E *schol. Germ. H.* parel- dT. paral- *r.* palil- *v.* 2 obseruationi d*v.* -onis E *schol. Germ.* obsecrationis *r.* 3 nimborum d*v.* membrorum *r schol. Germ.* 4 *uncos ego posui.* eas stellas D²T*S.* casstellas D¹. cast- FE. has stellas d*v.* *apud schol. Germ. glossema non hic, sed post* cognominis *legitur om.* Graeci *ita:* cognominis castellas *cod. Strozz.*, cognitionis uocabulum eis stellis *cod. Urb.* | quod (*sc.* sidus) *ll. v. del. P.* quod nomen *J.* 11 uespere *cod. Strozz. schol. Germ.* 15 praeripienda F². 16 dum *ll. v.* cum *S. an* tum? 17 mutationem DF. 18 enim *om.* DF. 20 ut ob Fd*v. a. D.* 21 ludant D². ludantur *v. a. D.* | *dist. ego.* | auspicio — uidentur *del. P.* 22 quoque E*v. a. C.* 25 iustum est d*v. a. S.* | haec F²*D.* hoc *rv.* | atque etiam in eodem aruo *ad anteceden-*

arvo signum illius maturitati et horum sationi commune lucentes vespere per arva cicindelae — ita appellant rustici stellantes volatus, Graeci vero lampyridas — incredibili benignitate naturae. **27.** (67) ⟨1⟩ iam vergilias in caelo 251
5 notabiles caterva fecerat, non tamen his contenta terrestres fecit alias veluti vociferans: 'cur caelum intuearis, agricola? cur sidera quaeras, rustice? iam te breviore somno fessum premunt noctes. ecce tibi inter herbas tuas spargo peculiares stellas easque vespera et ab opere disiungenti
10 ostendo ac, ne possis praeterire, miraculo sollicito. videsne 252 ut fulgor igni similis alarum conpressu *o*btegatur, secumque lucem habeat et nocte? dedi tibi herbas horarum indices et, ut ne sole quidem oculos tuos a terra *a*voces, heliotropium ac lupinum circumaguntur cum illo. cur
15 etiamnum altius spectes ipsumque caelum scrutere? habes 253 ante pedes tuos ecce vergilias.' incertis hae diebus proveniunt durantque, sed esse sideris huiusce partum eas certum est. proinde quisquis aestivos fructus ante illas severit, ipse frustrabitur sese. hoc intervallo et apicula
20 procedens fabam florere indicat, fabaque florescens eam evocat. dabitur et aliud finiti frigoris indicium: cum germinare videris morum, iniuriam postea frigoris timere nolito.

⟨2⟩ Ergo opera: taleas olivarum ponere ipsasque oleas 254 interradere, rigare prata aequinoctii diebus primis, cum

§ 253: cfr. Plin. XI 14. — Th. C. I 17, 2. — § 254: Col. XI 2, 37. 41. 42. 38. 35. arb. 5, 1. Varro I 30. 31, 6. 1. (26).

tia referunt v.a.H. 1 maturitati **dT***H.* -tate **DF**^{1}. -tatem **E.** -tatis **F**^{2}*v.* | sationis **F**^{2} *v. a. H.* 5 his *om.* **d.** 6 intueris .. .. 7 quaeris *v. a. G.* 9 disiungenti **dE***Bas.* -gunt **D.** deiungunt **F.** 10 sollicitudo **E.** 11 conpressu obtegatur *ego. cfr. XI 98.* conpressubtegatur (-praes- **D**) **DF.** conpressu (-sse **E**) subtegatur **dE***D.* -ssu tegatur *v.* 12 *an* habeant et noctem? (noctem *v. a. G.*) | dedit **FE.** 13 sote **E.** | a **dE***v. om. r* (?) *D.* | auoces *G.* uoces *ll.* reuoces *v.* 15 spectes **F**^{2} *D.* spectus **DF**^{1}. pectus **d.** spectas **E***v.* | scrutere **DF**^{1}*D.* -tere et **F**^{2}. scrutare **dE***S.* -aris *v.* 16 incertis **T.** in certis *ll. v. cfr. XI 98.* | eae **dT** *v.a.S.* 17 sed esse **dT***S.* sede se **DF.** sedere **E.** foedere *v.* | huius **dT.** 24 interradere rigare **D**^{2}*v.* in terra rederigare **F**^{2}. in terra derigare *r.*

herba creverit in festucam, arcere aquas, vineam pampinare — et huic lex sua: cum pampini IIII digitos longitudine expleverint; pampinat una opera iugerum —, segetes iterare. *sa*ritur diebus XX. ab aequinoctio sartura nocere et vineae et segeti existimatur. et oves lavandi hoc 5 idem tempus est.

255 ⟨3⟩ A vergiliarum exortu significant Caesari postridie arcturi occasus matutinus, III id. Mai. fidiculae exortus, XII kal. Iun. capella vesperi occidens et in Attica canis. XI kal. Caesari Orionis gladius occidere incipit, III*I* non. 10 Iun. Caesari et Assyriae aquila vesperi oritur, VII id. arcturus matutino occidit Italiae, IIII delphinus vesperi 256 exoritur. XVII kal. Iul. gladius Orionis exoritur, quod in Aegypto post quatriduum. XI kal. eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit. VIII kal. vero Iul. longissimus 15 dies totius anni et nox brevissima solstitium conficiunt.

257 ⟨4⟩ In hoc temporis intervallo vineae pampinantur, curatur ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella. oves tondentur, lupinum stercorandi causa vertitur, terra proscinditur, vicia in pabulum secatur, faba metitur, dein 20 cuditur.

258 **28.** Prata circa kal. Iun. caeduntur, quorum facillima agricolis cura ac minimi inpendii haec de se postulat dici. relinqui debent in laeto solo vel umido vel riguo, eaque aqua pluvia rigari aut publica. utilissimum, si malae her- 25

---

§§ 255. 256: Col. XI 2, 36. 45. 49. exscripsit schol. Germ. p. 205, 16—p. 206, 9. — § 257: Col. XI 2, 44. 45. 50. — § 258: Col. XI 2, 40. 48. II 16, 2. 17, 3. 4. 5. 6.

---

1 manere aquas **d**. 2 quattuor *ll. v.* 4 saritur *C.* seritur *ll. v.* 8 matutinus **dTE***H.* -nis **DF**. -ni *v.* 10 IIII *S cum Pontedera coll. § 288.* III *ll. schol. Germ. Bas.* II *v.* 12 IIII *S cum schol. Germ.* VI. et. IIII. **DF**. sexto et III **dE***G.* VIII et IIII *v.* 13 Iul. *schol. Germ. v. om. ll.* 15 Iul. uero **E**.
21 cuditur **DFdT***J.* *cfr. Colum. II 20, 4.* concutitur **E***v.*
25 aut *D.* uta **DF**^{1}. uia **dE***v.* e uia **F**^{2}. uel *U 370, sed totus locus nondum sanatus videtur.* (*an* eoque aqua fluuiali rigari aut puteana?) | si malae **D**^{2}*J.* simulae **D**^{1}**FE**. simul hce **d**. simul et (est *S*) *v.*

bae, arare, dein *c*ratire, sarire, florem ex fenilibus atque e praesepibus feno d*e*lapsum spargere, priusquam cratiantur, nec primo anno rigari, nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbae vellantur obtrituque hebetentur. senescunt 259
5 prata restituique debent faba in iis sata vel rapis vel milio, mox insequente anno frumento, rursusque in*a*rata tertio relinqui, praeterea quotiens secta sint siciliri, hoc est quae fenise*c*es praeterierunt secari. est enim in primis inutile enasci herbas sementaturas. herba optima in
10 prato trifoli, proxima graminis, pessima nummuli siliquam etiam diram ferentis. invisa et equis*a*eti est, a similitudine equinae saetae. secandi tempus, cum spica deflore- 260 scere coepit atque roborari. secandum, antequam inarescat. Cato: fenum, inquit, ne sero seces: prius quam se-
15 men maturum sit. quidam pridie rigant. ubi non sunt rigua, noctibus roscidis secari melius. quaedam partes Italiae post messem secant. ⟨5⟩ Fuit hoc quoque maio- 261 ris inpendii apud priores, Creticis tantum transmarinisque cotibus notis nec nisi oleo aciem falcis excitantibus; igi-
20 tur cornu propter oleum ad crus ligato fenisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit limae vice imperantes ferro, set aquaria*e* protinus virent. falcium ipsarum duo genera: Italicum brevius ac vel inter vepres quoque tractabile,

§ 259: Col. II 17, 4. Varro I 49, 2. — § 260: Col. II 18, 1. Cato 53. Verg. Georg. I 289.

1 cratire *v.* gratire *ll. G.* | sarire *ego.* sirare DFd. serere E*v.* *dist. ego.* 2 fenum d. | delapsum *CFWMüller p. 18.* dil- *ll. v.* 2. 3 cratiantur d*v.* grat- *r G.* 3 fecunda d*v.* fec- *r.* 3. 4 fenietiam E. 4 hebetetur E. hebetur d. 6 inarata *ego. cfr. Pliniana p. 42.* in prata *ll. v.* 7 siciliri *Dal.* -lire *ll. v.*
8 feniseces *v.* feniseges (faen- DF) *ll.* 10 trifolio E. | siliquam DF*S.* -qua dE*v.* -quas *H.* 11 diram D²*S.* dira *rv.* diras *H.* | ferendis E *v.a.C.* | equisaeti *U 371.* -tis *S.* -setis d. -selis E*v.* aequiselis *r.* 13 secundi D¹FE. 15 *post* maturum sit *inseruit Bas.* secato *e Cat.* | *dist. D.* | non DdT *D. om. rv.* 19 cotibus E*v.* eutibus d. cubitis *r.* | falcis D²d*v.* facis *r.* 21 uicem d *Dal.* 22 aquariae *H.* -ia *ll. v. lacunam ind. J.* | uiret *B. locus adhuc corruptus est. cfr. XXXIV 146. XXXVI 165. an* aqua protinus uirentes (*vel* uires sumentes)?

Galliarum latifundia maioribus .... conpendia, quippe medias caedunt herbas brevioresque praetereunt. Italus feni-
262 sex dextra una manu secat. iustum est una opera in die iugerum desecari, alligarique manipulos MCC quaterna pondo. sectum verti ad solem nec nisi siccum construi oportet. 5 ni fuerit observatum hoc diligenter, exhalare matutino nebulam quandam metas, mox sole accendi et conflagrare
263 certum est. rursus rigari desecta oportet, ut secetur autumnale fenum, quod vocant cordum. Interamnae in Umbria quater anno secantur, etiam non rigua; rigua vero 10 ter plerisque in locis, et postea in ipso pabulo non minus emolumenti est quam e feno. armentorum id*eo* cura iumentorumque progeneratio suum cuique consilium dabit, opimo maxime quadrigarum quaestu.

264 (68) ⟨1⟩ Solstitium peragi in octava parte cancri et 15
221. 256 VIII kal. Iul. diximus. magnus hic anni cardo, magna res mundi. in hoc usque a bruma crescunt dies [creverunt sex mensibus], sol ipse ad aquilonem scandens ac per ardua enisus ab ea meta incipit flecti ac degredi ad austrum, aucturus noctes aliis sex mensibus ablaturus- 20

---

§ 262: Col. XI 2, 40. II 18, 1. — § 263: Col. II 17, 5. Cato 5, 8. Col. VII 3, 21. Col. II 16, 2.

---

1 latius fundia **F**^{2}. latius unde et (etiam *D*) *Strack. D.* | maioris **Dd** *v. a. D.* | *lacunam cum S indicavi; fortasse exciderunt* quaerunt laboris. *an potius* latifundiis maiores, conpendio quippe medias caedunt*?* | compendii **d**(?) *v.a.D.* 2 italii **E**. -li *v.a.G.* 2. 3 fenisex **dT** *G.* faenusex **DF**. fenum ex **E***v.* 3 secant **E** *v. a. G.* 6 exhalare **D**^{2}*v.* ethal- **E**. et bal- *r.* 8 defecta **d***v.* defecta *r.* 9 faenum **E**. 10. 11 rigua uero ter **D**^{2} *D.* uero propter **D**^{1}**FE**. uero **d**. ter uero *v.* 12 a feno **F**^{1}**E** *v. a. D.* | argumentorum **E**. armentariorum *J coll. XIV 62.* | ideo *U 374.* id *ll. v. a. D.* *an* hic*?* 14 opimo *ego. cfr. Pliniana p. 36.* optimo *ll. H.* -mum *v.* | quaestu **d** *H.* quaestus **D**^{1}**FE***v.* quae ius **D**^{2}. 17 ex hoc *v. a. G.* | crescunt *del. G.* decrescunt *v.* 17. 18. *uncos ego posui.* | creuerunt (-rint **E**^{1}) **E** *G.* creuerunt a **D**^{1}**F**. creuerat **dT** *S.* creuerunt sata **D**^{2} *D.* qui creuerunt *v.* 18 sex mensibus **E**(?)*v.* *om.* *r* **T**. | at sol **E**(?) *v. a. G. Brot.* 19 ac per **D** *G.* asper *rv.* | enisus *G.* emsus **D**^{1}**F**. enísus **d**. emissus **D**^{2}**E** *D.* emersus **T**. emensus *v.*

que diei mensuram. ex hoc deinde rapiendi convehendi- 265
que fructus alios atque alios tempus, et praeparandi se
contra saevam feramque hiemem, decebatque hoc discri-
men indubitatis notis signasse naturam. quam ob rem
5 eas manibus ipsis agricolarum ingessit vertique iussit ipsa
die folia et esse confecti sideris signum, nec silvestrium
arborum remotarumque, ut in saltus devios montesque
eundum esset quaerentibus signa, non rursus urbanarum
quaeque topiario tantum coluntur, quamquam his et in
10 villa visendis. vertit oleae ante pedes satae, vertit tiliae 266
ad mille usus petendae, vertit populi albae etiam vitibus
nuptae. adhuc parum est. 'ulmum, inquit, vite dotatam
habes: et huius vertam. pabulo folia eius stringis aut de-
putas: aspice et tenes sidus. alia parte caelum respiciunt
15 quam qua spectavere pridie. salice omnia alligas, humil*lim*a 267
arborum, ipse toto capite altior: et huius circumagam.
quid te rusticum quereris? non stat per me, quo minus
caelum intellegas et caelestia scias. dabo et auribus signum:
palumbium utique exaudi gemitus. transisse solstitium
20 caveto putes, nisi cum incubantem videris palumbem.'
⟨2⟩ Ab solstitio ad fidiculae occasum VI kal. Iul. Caesari 268
Orion exoritur, zona autem eius IIII non. Assyriae, Aegypto
vero procyon matutino aestuosus, quod sidus apud Roma-

---

§ 265: Th. H. I 10, 1. Varro I 46. (Plin. II 108. XVI 87). Gell. IX 7, 1. 2. — §§ 268—271: Col. XI 2, 52. 51. 52. 54. 53. 57. exscripsit schol. Germ. p. 206, 10 — p. 207, 13.

---

3 decebatque dE *Bas.* que (quae D^{2}) decebat DF^{1}. que decebit F^{2}. 4 addubitatis FE. 5 ingessit d*v*. ingressi *r*. 6 *an* die eo *vel* inde? 8 eundem FE. | esset d*v*. esse *r*. 9 quaeque *G*. que et quaе *ll. v*. et quae *H*. | his et in DF*J*. et his et in dT. his et E. et in his *v*. 10 illa *v. a. J.* | uisendis dT*J*. -di *r*. uisantur *v*. 11 uitibus d*v*. uilibus *r*. 12 ulmum *v*. ultinum DF. ultimum *r*. | inquit *om*. E. 13 aut *ll. J*. uitem *G*. stringens autem *v*. *an* ipsam? 15 quam qua *v*. quamquam DFE. quam d. | humillima *v*. humilia *ll*. 17 quid d*v*. qui *r*. | quereris d*v*. -reres F. quaere res *r*. 19 palumbum E *v. a. J.* | exaudis dT. 20 caueto d*G*. cautto DF^{1}. cauto *r*. cantu ne *v*. | palumbem D^{2}T*v*. -bum *r G*. 22 syriae D^{2}.

nos non habet nomen, nisi caniculam hanc volumus intellegi, hoc est minorem canem, ut in astris pingitur, ad
272 aestum magno opere pertinens, sicut paulo mox docebimus.
269 IIII non. Chaldaeis corona occidit matutino, Atticae Orion totus eo die exoritur. prid. id. Iul. Aegyptiis Orion desinit 5 exoriri, XVI kal. Aug. Assyriae procyon exoritur, dein post triduum fere ubique confessum inter omnes sidus ingens, quod canis ortum vocamus, sole partem primam leonis
270 ingresso. hoc fit post solstitium XXIII die. sentiunt id
2, 107 maria et terrae, multae vero et ferae, ut suis locis dixi- 10
9, 58 mus. neque est minor ei veneratio quam d*i*scriptis in deos stellis, accenditque solem et magnam aestus obtinet causam. XIII kal. Aegypto aquila occidit matutino etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Caesar X kal.
271 sentire Italiam existimavit. aquila Atticae matutino occidit, 15 III kal. regia in pectore leonis stella matutino Caesari emergit. VIII id. Aug. arcturus medius occidit, III id. fidicula occasu suo autumnum inchoat, ut is adnotavit, sed vera ratio id fieri invenit VI id. easdem.

272 ⟨3⟩ In hoc temporis intervallo res summa vitium 20 agitur decretorio uvis sidere illo, quod caniculam appel-
268 lavimus, unde carbunculare dicuntur ut quodam uredinis carbone exustae. non conparantur huic malo grandines, procellae quaeque umquam annonae intulere caritatem. agrorum quippe mala sunt illa, carbunculus autem regio- 25 num late patentium, non difficili remedio, nisi calumniari naturam rerum homines quam sibi prodesse mallent.

---

2 canem **d** *cod. Urb. schol. Germ. H.* canem sane *rv. verba* sane — pingitur *uncis inclusit D.* 2. 3 ad aestum *cod. Urb. schol. Germ. S.* est autem *ll. v.* 5 aegyptiis **D**[2]. ex aegyptis **D**[1]**FE**. et aegyptiis **d***v.* aegypto *schol. Germ. S.* 6 ///siriae **D**. 6. 7 post triduum *schol. Germ. S.* postridie *ll. v.* 7 ingens **D**[2]*D.* indicans *r schol. Germ. v.* 9 post *om.* **DE**. | die *C.* dies *ll. v.* 11 discriptis *ego.* descr- *ll. v.* 13 XIII **D**[2]*H.* XVIII **E***v.* XVII *r schol. Germ.* 16 IIII **D**[2]. 17 emergit **D**[2]*Brot.* euenit *schol. Germ.* inmergit *r.* -gitur *v.* 18 inchoat **DE** *schol. Germ. v. cfr. § 222. XVI 93. II 125.* indicat **DF***D.* | adnotauit **D**[2]*D.* -tat ut **D**[1]**Fd**. -tat **ET** *schol. Germ. v.* | sed ut **E** *v. a. S.* 24 umquam **T***v.* numq- *rG.* | caritatem **E***v.* clar- *r.*

ferunt Democritum, qui primus intellexit ostenditque caeli 273
cum terris societatem, spernentibus hanc curam eius opulentissimis civium, praevisa olei caritate futur*a* ex vergiliarum
ortu qua diximus ratione ostendemusque iam planius, 17, 11
5 magna tum vilitate propter spem olivae coemisse in toto
tractu omne oleum, mirantibus qu*i* paupertatem quietemque doctrinarum ei sciebant in primis cordi esse, atque 274
ut apparuit causa et ingens divitiarum cursus, restituisse
mercedem anxiae et avid*ae* dominorum poenitentiae, con-
10 tentum probavisse opes sibi in facili, cum vellet, fore.
hoc postea Sextius e Romanis sapientiae adsectatoribus
Athenis fecit eadem ratione. tanta litterarum occasio est.
quas equidem miscebo agrestibus negotiis quam potero
dilucide atque perspicue.

15 Plerique dixere rorem inustum sole acri frugibus robi- 275
ginis causam esse et carbunculi vitibus, quod ex parte
falsum arbitror omnemque uredinem frigore tantum constare sole innoxio. id manifestum fiet adtendentibus. nam
primum omnium non hoc evenire nisi noctibus et ante
20 solis ardorem deprehenditur totumque lunari ratione constat, quoniam talis iniuria non fit nisi interlunio plenave
luna, hoc est praevalente. utroque enim habitu plena est,
ut saepius diximus, sed interlunio omne lumen, quod a 2, 46
sole accepit, caelo regerens. differentia utriusque habitus
25 magna, sed manifesta. namque interlunio aestate cali- 276

§ 273: cfr. Aristot. de re publ. I 11. Diogen. Laert. I 1, 5.
Cic. de div. I 49, 111. — § 275: Th. C. III 22, 2. IV 14, 3. H.
VIII 10, 2.

3 ciuibus E *v. a. G. S.* | praeuisa d *Verc. in marg.* prouisa
r *v. a. Par.* | claritate E. | futura ex *P.* ex futuro *ll. v. cfr.
II 208. VIII 185. XVIII 206. XXXVII 169.* 6 mirantibus
qui *v.* -busque *ll.* 7 sciebant d*v*. -bat *r.* 8 *an* concursus?
9 mercem dT. | auidae *v.* auidire F. audire *r.* 9. 10 contemptum d. 10 probauisse *ego.* inprob- *ll.* ita probasse *v.*
11 sextius D²*G*. sexitius E. sexius *r.* 13 negotiis D²E*v*.
notis *r.* 15 acri D²d*B*. agri *rv.* 19 euenire dE*v*. euenit
rD. 21 fit d*v*. sit *r.* 22 praeualente *v.* -tes DFE. -tis d.
24 regerens D²*D*. -rent D¹Fd. regiret E. regerit *v.* | differentia igitur m. 25 sed *ll.* m*v*. *an* est et?

dissima est, hieme gelida. e diverso in plenilunio aestate frigidas facit noctes, hieme tepidas. causa evidens, sed alia quam redditur a Fabiano Graecisque auctoribus. 277 aestate enim interlunio necesse est cum sole proximo nobis circulo currat, igne eius comminus recepto candens, 5 eadem interlunio absit hieme, quoniam abscedit et sol; item in plenilunio aestivo procul abeat adversa soli, hieme autem ad nos per aestivum circulum accedat. ergo per se roscida, quotiens alget, infinitum quantum illo tempore cadentes pruinas congelat. 10

278 (69) ⟨1⟩ Ante omnia autem duo genera esse caelestis iniuriae meminisse debemus: unum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellae ceteraque similia intelleguntur, quae cum acciderint, vis maior appellatur. 223. 2, 106 haec ab horridis sideribus exeunt, ut saepius diximus, 15 279 veluti arcturo, Orione, haedis. alia sunt illa, quae silente caelo serenisque noctibus fiunt, nullo sentiente nisi cum facta sunt. publica haec et magnae differentiae a prioribus, aliis robiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, omnibus vero sterilitatem. de his nunc dicemus 20 a nullo ante nos prodita, priusque causas reddemus.

280 **29.** ⟨2⟩ Duae sunt praeter lunarem paucisque caeli locis constant. namque vergiliae privatim attinent ad fructus, ut quarum exortu aestas incipiat, occasu hiems, semestri spatio intra se messes vindemiasque et omnium 25

---

§ 278: (cfr. Col. I 7, 1). — §§ 278. 279: exscripsit schol. Germ. p. 210, 1—12. — §§ 280—294: exscripsit schol. Germ. p. 210, 13 — p. 215, 13.

---

1 gelida e **F^{2}dm***v*. -da **D^{2}**. -de *r*. 3 quam **DFdTm***D*. *om*. **E***v*. | fauiano **m**. fauonio **E**. 5 ignem **F**. | receptum candere **F^{2}**. 6 alget (*pro* absit) **F^{2}**. | abscedit a sole **F^{2}**. 8 accedit **dT**. 18 haec et **D^{2}***v*. haec id et **E**. fed et **dT**. hae **D^{1}**. haud **F**. et *schol. Germ. S.* | magna differentia **F^{2}**. | a *del.* **F^{2}**. 19 carbunculum **D^{2}***v*. caniculum *r schol. Germ.* 21 quae a nullo — prodita sunt **F^{2}** *cod. Urb. schol. Germ.* 23 priuatim **F^{1}E***v*. primatim **D^{1}**. priuatum **F^{2}**. primatum **D^{2}dT** *schol. Germ. S.* | tenent *cod. Urb. schol. Germ. S.* 24 aestas **E***v*. -tus *r schol. Germ.* 25 semestri **d***v*. -tris **DF^{1}E** *cod. Strozz. schol. Germ.* semen tris **F^{2}**. sementis *cod. Urb. schol. Germ.*

maturitatem conplexa*e*. est praeterea in caelo qui vocatur
lacteus circulus, etiam visu facilis [huius defluvio velut 281
ex ubere aliquo sata cuncta lactescunt] duorum siderum
observatione, aquilae in septentrionali parte et in austrina
5 caniculae, cuius mentionem suo loco fecimus. ipse circulus 268
fertur per sagittarium atque geminos, solis centro bis
aequinoctialem circulum secans, commissuras eorum opti-
nente hinc aquila illinc canicula. ideo effectus utriusque 282
ad omnes frugiferas pertinent terras, quoniam in his tan-
10 tum locis solis terraeque centra congruunt. igitur horum
siderum diebus si purus atque mitis aër genitalem illum
lacteumque sucum transmisit in terras, laeta adulescunt
sata; si luna qua dictum est ratione roscidum frigus 277
aspersit, admixta amaritudo ut in lacte puerperium necat.
15 modus in terris huius iniuriae, quem fecit in quacumque 283
convexitate comitatus utriusque causae, et ideo non pariter
in toto orbe sentitur, ut nec dies. aquilam diximus in
Italia exoriri a. d. XIII kal. Ian., nec patitur ratio naturae
quicquam in satis ante eum diem spei esse certae. si
20 vero interlunium incidat, omnes hibernos fructus et prae-
coces laedi necesse est.

⟨3⟩ Rudis fuit priscorum vita atque sine litteris. 284
non minus tamen ingeniosam fuisse in illis observationem
apparebit quam nunc esse rationem. tria namque tempora
25 fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias dies-
que festos, Robigalia, Floralia, Vinalia. Robigalia Numa 285

---

§ 283: (cfr. Col. XI 2, 93). — § 284: Varro I 1, 6.

---

1 maturitatem **Fd** *cod. Urb. schol. Germ. v.* -tate **r** *cod. Strozz. schol. Germ.* | conplexae *v.* -exas **D**^{2}. -exit **D**^{1}**F**^{1}**E**. -ectit **d**. -ectitur **F**^{2}. -ectente *J.* amplexantur *cod. Urb. schol. Germ. S. an* complexo*?* 2. 3 *uncos ego posui et locum dist. cfr. XVII 15.* 4 obseruatione notabilis *schol. Germ.* 6 centro uis **E**. 10 centra **d***v. cod. Urb. schol. Germ.* contra **D**^{1}**FE** *cod. Strozz. schol. Germ.* genera **D**^{2}. 13 lunae **DF**. 15 quem **D**^{2}*v.* qua **D**^{1}**F**^{1}**dE**. quas *cod. Strozz. schol. Germ. del.* **F**^{2} *cod. Urb. schol. Germ.* 23 ingeniosam **d** *cod. Urb. v.* -niosa *cod. Strozz. schol. Germ* -nio iam **DF**^{1}**E**. -nii iam **F**^{2}. 25 fructibus **F**^{2}*v.* -tus **r** *schol. Germ.* | quos **DF**.

constituit anno regni sui XI, quae nunc aguntur a. d. VII kal. Mai., quoniam tunc fere segetes robigo occupat. hoc tempus Varro determinavit sole tauri partem X obtinente, sicut tunc ferebat ratio. sed vera causa est, quod post dies undeviginti ab aequinoctio verno per id quadri- 5 duum varia gentium observatione in IIII kal. Mai. canis occidit, sidus et per se vehemens et cui praeoccidere
286 caniculam necesse sit. itaque iidem Floralia IIII kal. easdem instituerunt urbis anno DXVI ex oraculis Sibyllae, ut omnia bene deflorescerent. hunc diem Varro deter- 10 minat sole tauri partem XIIII obtinente. ergo si in hoc quadriduum inciderit plenilunium, fruges et omnia, quae
287 florebunt, laedi necesse erit. Vinalia priora, quae ante hos dies sunt VIIII kal. Mai. degustandis vinis instituta, nihil ad fructus attinent, nec quae adhuc diximus ad vites 15 oleasque, quoniam earum conceptus exortu vergiliarum
16,104 17,11 incipit a. d. VI id. Mai., ut docuimus. aliud hoc quadriduum est, quo neque rore sordidas velim — exurit enim frigidum sidus arcturi postridie occidens —, et multo
288 minus plenilunium incidere. ⟨4⟩ IIII non. Iun. iterum 20 aquila exoritur vesperi, decretorio die florentibus oleis vitibusque, si plenilunium in eum incidat. equidem et solstitium VIII kal. Iul. in simili causa duxerim et canis ortum post dies a solstitio XXIII, sed interlunio accidente, quoniam vapore constat culpa acinique praecocuntur in 25 callum. rursus plenilunium nocet a. d. IIII non. Iul., cum

---

3 determinauit **D F** *schol. Germ. Brot.* -inat *r v.* 5 undetriginta *P.* XXXI *S.* XXI *cod. Urb. schol. Germ.* 5. 6 per id quod ad triduum **E.** 10 ut **D**^{2}**F**^{2}**d** *schol. Germ. v.* et *r.* 13 necesse est **d T.** 14 mai. **D**^{2}*C.* maii **d** (?). mar. **D**^{1}**F.** mar̃ **E.** Marci **T.** mart. *schol. Germ.* Martii *v.* 16 ab exortu **F**^{2} *schol. Germ. D. sed cfr. § 280.* 18 quo *cod. Urb. schol. Germ. P D.* quod *ll. v.* | rorare **D**^{2}. rorem *cod. Urb. schol. Germ.* rura *P.* rura rore *D.* | sordidas *ego.* -dae **D**^{1}. sorbide (-dae **D**^{2}**F**) *r.* sorberi *cod. Urb. schol. Germ.* herbida *P.* sorbile *J.* sordida esse *D.* sordere *v.* | uelint *v. a. J.* | exurit **D** *S.* exaurit **F**^{1}. exaruit **E.** exhaurit **d T.** quo exaurit sata **F**^{2} *in marg.* exhorrent *v.* 19 si (*pro* et multo minus) **F**^{2}. 20 inciderit **F**^{2}. -dit *cod. Urb. schol. Germ.* 23 in *om.* **d** *Dal.* 24 accidente **d** *cod. Strozz. schol. Germ. v.* occ- *r.*

Aegypto canicula exoritur, vel certe XVI kal. Aug., cum
Italiae, item XIII kal. Aug., cum aquila occidit, usque in
X kal. easdem. extra has causas sunt Vinalia altera, quae 289
aguntur a. d. XIIII kal. Sept. Varro ea fidicula incipiente
5 occidere mane determinat, quod vult initium autumni esse
et hunc diem festum tempestatibus *le*niendis institutum.
nunc fidiculam occidere a. d. VI id. Aug. servatur.

⟨5⟩ Intra haec constat caelestis sterilitas, neque nega- 290
verim posse ea permutari *a*lgentium locorum *et* aestuan-
10 tium natura. set a nobis rationem demonstratam esse satis
est; reliqua observatione cuiusque constabunt. alterutrum
quidem fore in causa, hoc est plenilunium aut interlunium,
non erit dubium. et in hoc mira*r*i benignitatem naturae 291
succurrit: iam primum hanc iniuriam omnibus annis acci-
15 dere non posse propter statos siderum cursus, nec nisi
paucis noctibus anni, idque quando sit futurum facile nosci
ac, ne per omnes menses timeretur, earum quoque lege
divisum: aestate interlunia praeterquam biduo secura esse,
hieme plenilunia, nec nisi aestivis brevissimisque noctibus
20 metui, diebus non idem valere; praeterea tam facile in- 292
tellegi, ut formica, minimum animal, interlunio quiescat,

---

§ 292: (cfr. Plin. X 87. XVII 222).

---

3 earundem F². 4 ea *J.* et a *ll. del. Brot.* ea a *S.*
6 leniendis *v.* liniendis d (*cum ras.*) E. finiendis *r.* inhibendis (inhie- *cod. Strozz.*) *schol. Germ.* 7 obseruatur T *cod. Urb. schol. Germ.* 9 ea dT. eam *r schol. Germ. v.* | permutari E. -are *r schol. Germ. S.* -ari arbitrio *v.* | algentium *P.* legentium *ll. schol. Germ. v. a. S.* | et *J. om. ll. v.* 9. 10 aestuantiumque *P.* aestimantium *v. a. S.* 10 natura. set *ego. cfr. XVII 93.* -ras et *ll. schol. Germ. J.* -ras sed *v.* -ras *D.* 12 hoc est reliqua obseruatione plenilunium dE *schol. Germ. cfr. v. 11.*
13 mirari *P* (*e cod.* T). -abilem *r cod. Strozz.* -abilem admirari *v. a. H.* mirabili F² *cod. Urb. schol. Germ. an* mirari incredibilem*? cfr. § 250 extr.* | benignitate natura F². nature benignitate *cod. Urb. schol. Germ.* 15 statutos F²dE *cod. Urb. schol. Germ.* 17 timeretur F²d *cod. Strozz.* temeretur DF¹. teneretur E *cod. Urb. schol. Germ.* | *an* eorum (*sc.* mensium)*?* horarum *P.* | quoque d*v.* que DF¹E. *del.* F² *schol. Germ.*
18 diuisa F. *an potius* prouisum*? dist. ego.* 20 idem DFE *schol. Germ. G.* ita dT. item *v.*

plenilunio operetur etiam noctibus; avem parram oriente sirio ipso die non apparere et donec occidat, e diverso chlorionem prodire ipso die solstitii; neutrum vero lunae statum noxium esse, ne noctibus quidem nisi serenis et omni aura quiescente, quoniam neque in nube neque in 5
293 flatu cadunt rores, sic quoque non sine remedio. (70) sarmenta aut palearum acervos et evulsas herbas fruticesque per vineas camposque, cum timebis, incendito: fumus medebitur hic; e paleis et contra nebulas auxiliatur, ubi nebulae nocent. quidam tres cancros vivos cremari iubent 10
294 in arbustis, ut carbunculus *ne* noceat; alii siluri carnem leniter uri a vento, ut per totam vineam fumus dispergatur. Varro auctor est, si fidiculae occasu, quod est initium autumni, uva picta consecretur inter vites, minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochum Syriae 15 regem scripsit, si fictili novo obruatur rubeta rana in media segete, non esse noxias tempestates.
295 (71) Opera rustica huius intervalli: terram iterare, arbores circumfodere aut, ubi aestuosa regio poscat, adcumulare — germinantia nisi in solo luxurioso fodienda 20

---

§ 293: Col. arb. 13. Pallad. I 35, 1. Geop. V 31, 1. 33, 2. 6. — § 295: Col. XI 2, 54. 55. — Cato 91. 129. Verg. Georg. I 179. (Pallad. VII 1. Col. II 19, 1. Varro I 51, 1).

---

1 operetur etiam noctibus **dE**. operetur et etiam noctibus *cod. Urb.* operetur etiam noctibus operetur *cod. Strozz. schol. Germ.* etiam noctibus operetur **DF***v*. | parram **d***C*. paruam *r*.
2 et donec **FE** *schol. Germ.* donec **Dd***G*. donec et *v*.
3 chlorionem **dT** *Brot. cfr. X 87.* dori- **DF**¹ *cod. Strozz.* ori- *r cod. Urb. schol. Germ.* uireonem *C.* | prodire **d***v*. -dere *v*.
4 ne *schol. Germ. C.* nec *ll. v.* 5 omni aura **d***v*. omni ora **D**². omnia uera *r*. -ere *cod. Strozz.* 7 aut **Dd** *schol. Germ. v.* aput **F**¹. apud *r*. 9 *an* medebitur his (*i. e.* roribus)*?* | *dist. ego.* 11 carbunculus **DdT** *schol. Germ. D.* -lis **F**. -li **E***v*. | ne *ego.* non (*natum ex* no *vel* n̋) *ll. v.* | noceant **E** *v. a. D.*
12 leuiter **d** *v. a. D.* 13 est si **D**² *Bas.* et si *r cod. Strozz.*
16 obruatur **D**²**d** *schol. Germ. G.* obseruatur **D**¹**E**. opseruatur **F**¹. opseuatur **F**². obserata obruatur *v*. 18 tempore (*pro* terram) **F**². | iterari **dE**. 19 circumfoderet **D**¹**F**¹. | aut ubi **D**²**dT***D*. aui ubi **D**¹**F**¹. aui et ubi **F**². ubi **E***v*.

non sunt —, seminaria purgar*e* sarculo, messem hordeaciam facere, aream messi praeparare, Catonis sententia amurca temperatam, creta Vergili operosius. maiore ex parte aequant tantum et fimo bubulo dilutiore inlinunt.
5 id satis ad pulveris remedium videtur.

30. (72) Messis ipsius ratio varia. Galliarum latifundis 296 valli praegrandes, dentibus in margine in*ser*tis, duabus rotis per segetem inpelluntur, iumento in contrarium iuncto; ita dereptae in vallum cadunt spicae. stipulae alibi medi*ae*
10 falce praeciduntur, atque inter duas mergites spica destringitur. alibi ab radice *cae*duntur, alibi cum radice velluntur, quique id faciunt, proscindi ab se obiter agrum interpretantur, cum extrahant sucum. differentia haec: 297 ubi stipula domos contegunt, quam longissimam servant;
15 ubi feni inopia, e stramento paleam quaerunt. panici culmo non tegunt, milii culmum fere inurunt, hordei stipulam bubus gratissimam servant. panicum et milium singillatim pectine manuali legunt Galliae.

Messis ipsa alibi tribulis in area, alibi equarum gressi- 298
20 bus exteritur, alibi perticis flagellatur. triticum quo serius metitur, copiosius invenitur; quo celerius vero, hoc speciosius ac robustius. lex aptissima: antequam granum indurescat et cum iam traxerit colorem; oraculum

---

§ 296: Pallad. VII 2, 2–4. (Varro I 50, 2). Col. II 20, 3. — § 298: Varro I 52, 1. 2. Col. II 20, 4. 2. cfr. Geop. II 25, 2. 1.

---

1 purgare *S.* -ari *ll. v.* 2 messi D²*D.* messem D¹FE. messem creta d. ad (in *coni. S*) messem creta *v.* 3 creta *ex* d *hic inserui; post* operosius *U 376.* 6 *an* Galliarum in? *cfr. XVII 192.* 7 infertis *U 377.* infestis *ll. v. a. D.* 9 direptae F² *v. a. Brot.* | mediae *C. cfr. § 261.* -ia *ll. v.* 10 mergas *P.* 10. 11 spica destringitur (dist- d *Bas.*) D²d*v.* spicandi (-de E) stringitur *r.* 11 caeduntur (ced- D²) alibi cum radice D²*D. om. rv.* 12 uelluntur D. uellunt F¹dE*G.* euellunt F²*v.* euelluntur *D. sed cfr. § 165. XIX 7. 27. 149. XXVII 120.* 15 inopia e *ego.* -piae DF¹E. -pia F²dT. -pia est *v.* 19 *an* messa spica? | area D²*v.* arta D¹F¹dE. artatur F². 19. 20 gressibus F²dE*v.* grecibus D¹F¹. gregibus D². 21 hoc copiosius F²*D.* 22 apertissima F²*D.*

vero: biduo celerius messem facere potius quam biduo serius. siliginis et tritici ea*de*m ratio in area horreoque. far, quia difficulter excutitur, convenit cum palea sua condi, et stipula tantum et aristis liberatur.
299 palea plures gentium pro feno utuntur. melior ea, quo 5 tenuior minutiorque et pulveri propior; ideo optima e milio, proxima ex hordeo, pessima ex tritico, praeterquam iumentis opere laborantibus. culmum saxosis locis, cum inaruit, baculo frangunt substrat*uri* animalibus. si palea
300 defecit, et culmus teritur. ratio haec: maturius desectus, 10 muria dura sparsus, dein siccatus in manipulos convolvitur atque ita pro feno bubus datur. sunt qui accendant in arvo et stipulas, magno Vergili praeconio. summa autem eius ratio, ut herbarum semen exurant. ritus diversos magnitudo facit messium et caritas operarum. 15
301 (73) Conexa est ratio frumenti servandi. horrea operose tripedali crassitudine parietis laterici exaedificari iubent aliqui, praeterea superne impleri nec adflatus admittere aut fenestras habere ullas; alii ab exortu tantum aestivo aut septentrione, eaque sine calce construi, quoniam sit 20
15, 33 frumento inimicissima; nam quae de amurca praeciperentur

§ 299: Cato 54, 2. Col. VI 3, 3. — § 300: Verg. Georg. I 85. — § 301: Pallad. I 19, 1. (Geop. II 27). Varro I 57, 1. Col. I 6, 10. Vitruv. VI 9, 4. Th. C. IV 16, 1. H. VIII 11, 1.

1. 2 biduo quam d. 2 serius D²*v*. seritur D¹F¹dE. celerius seri F². | eadem *P*. etiam *ll. v. a. S.* 5 ea quae F² *v. a. S.* 6 optima e F²*v*. -ma d. -me *r*. 9 substraturi *ego*. -rata d. -racta E. -ratu *v*. sub strata *J*. subtracta DF*D* (*cum sequentibus iungens*). | animalibus DF*D*. -lium *rv*. 10 deficit dTE *v. a. G.* 11 dura sparsus D²*S*. duras partus (-tos F¹) D¹FE. tur aspartus d. diu respersus *Lugd.* | siccatis DF. 14. 15 diuersos D²F²dT*S*. -so D¹F¹. -sa E. -sitatem *v*. 15 caritas DF¹dE*G*. *cfr. Varro 1, 53.* raritas F²T*v*. | operarum DF¹d*G*. operariorum F²E*v*. 16 operose *H*. -sae D². -si D¹F¹dTE. -siora F². -sa *v*. -se et *S*. 17 trepedali D¹F¹. pedali F². | parietis D²*D*. pariter D¹F¹dE². -ter ut E². opere F². pariete *v*. | latericio F² *v. a. D.* | exaedificare E¹. 19 alii F²d*v*. alia *r*. 21 praeciperentur DFT*D*. -rent d. praeceperunt E*S*. -erint *v*.

indicavimus. alibi contra suspendunt granaria lignea co- 302
lumnis et perflari undique malunt, atque etiam *a* fundo.
alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur et, si tegulis subiaceat, confervescere. multi ventilare
5 quoque vetant; curculionem enim non descendere infra
quattuor digitos, nec amplius periclitari. Columella et 303
favonium ventum confecto frumento praedicit, quod miror
equidem, siccissimum alioqui. sunt qui rubeta rana in
limine horrei pede e longioribus suspensa invehere iubeant.
10 nobis referre plurimum tempestivitas condendi videbitur.
nam si parum tostum atque robustum collectum sit aut
calidum conditum, vitia innasci necesse est.

Diuturnitatis causae plures: aut in ipsius grani corio, 304
cum est numerosius, ut milio, aut suci pinguedine, qui
15 pro umore sufficiat tantum, ut sesimae, aut amaritudine,
ut lupino et cicerculis. in tritico maxime nascuntur animalia, quoniam spissitate sua concalescit et furfure crasso
vestitur. tenuior hordeo palea, exilis et legumini; ideo
non generant. faba crassioribus tunicis operitur; ob hoc
20 effervescit. quidam ipsum triticum diuturnitatis gratia 305
adspergunt amurca, mille modios quadrantali, alii Chalcidica aut Carica creta aut etiam absinthio. est et Olynthi
ac *C*erinthi Euboeae terra, quae corrumpi non sinat. nec 306
fere condita in spica laeduntur, utilissime tamen servantur
25 in scrobibus, quos siros vocant, ut in Cappadocia ac

---

§ 302: Varro I 57, 3. Col. I 6, 17. Pallad. I 19, 3. — § 303: Col. II 20, 5. Geop. II 27, 1. — § 304: Th. C. IV 15, 3. — § 305: Varro I 57, 1. 2. Th. H. VIII 11, 7. (Col. I 6, 15).

---

2 a *v. om. ll.* 3 pendente (-dante DF[1]) tabulato DF[1]d*G*. pendant et ab flato E. pendunt et ab afflatu *v.* perire et flatu F[2].
4 tegulae subaceant F[2]. | uentilari *C.* 7 confecto *ll. J* (*pro* extrito *accipiens*). conferre *v. an* conlecto *vel* coniecto (*sc.* in acervum)*?* | praedicit *ll. v. cfr. § 44. XXVI 24.* -icat *J.* praecipit *Bas.* 8 rubetam ranam F[2]E *v. a. Bas.* 9 suspensam F[2] *v. a. Bas.* 12 uitia D[2]F[2]dT*S.* initia *r.* inimica *v.* 14 ut F[2]d*v.* aut *r Lugd.* 15 sufficiat D[2]*D.* -cit F[2]dE*v.* -ci D[1]. *om.* F[1]. 16 cicerculis F[2]T*S.* -ulus DF[1]. -ulo E. -ulae d*v.*
18 uestitur F[2]*v.* uertitur *r.* 23 Cerinthi *B e Theophr.* perinthi et D. -thi d. -ti F. -te E. 24 tantum (*pro* tamen) E.

Threcia et Hispania, Africa, *et* ante omnia ut sicco solo fiant curatur, mox ut palea substernantur; praeterea cum spica sua conduntur ita frumenta. si nullus spiritus pene-
307 tret, certum est nihil maleficum nasci. Varro auctor est, sic conditum triticum durare annis L, milium vero C, 5 fabam et legumina in oleariis cadis oblita cinere longo tempore servari. idem fabam a Pyrr*h*i regis aetate in quodam specu Ambraciae usque ad piraticum Pompei
308 Magni bellum durasse annis circiter *c*CXX. ciceri tantum nullae bestiolae in horreis innascuntur. sunt qui urceis 10 cinere substratis et inlitis, acetum habentibus, leguminum acervos superingerant, ita non nasci maleficia credentes, alii *qui* in salsamentariis cadis gypso inlinant, alii qui lentem aceto laserpiciato respergant siccatamque oleo unguant. sed brevissima observatio, quod vitiis carere velis, 15 interlunio legere. quare plurimum refert, condere quis malit an vendere. crescente enim luna frumenta grandescunt.

309 **31.** (74) Sequitur ex divisione temporum autumnus a fidiculae occasu ad aequinoctium ac deinde vergiliarum 20 occasum initiumque hiemis. in his intervallis significant prid. id. Aug. Atticae equus oriens vespera, Aegypto et Caesari delphinus occidens. XI kal. Sept. Caesari et Assyriae stella, quae vindemitor appellatur, exoriri mane

§ 307: Varro I 58. — Th. C. IV 16, 2. — § 308: Col. II 10, 16. Cato 116. — §§ 309—311: schol. Germ. p. 207, 14 — p. 208, 16. Col. XI 2, 67. 65.

1 thracia E *v. a. J.* | Africa, et *ego; de asyndeto cfr. Müller de stilo Plin. p. 69.* africae *ll. D* (*puncto ante posito cum seqq. iungens*). -ca *v.* et Africa *C.* et in parte Africae *coni. S.* 2 curatur F²*v.* -antur DF¹E. -ant d*C.* | paleae F². 3 *dist. ego.* 7 idem refert F²*D.* | fabam a F*v.* fabam d. faba *r.* 9 ccxx *Pontedera.* cxx *ll. v. a. S.* 11 cineri dE *Brot.* | et pice inlitis *S cum vet. Dal.* 12 maleficia d*v.* malif- *r.* 13 alii qui *v.* alii *ll. S. an* aut? *cfr. supra § 305.* | inlinunt *S.* 13. 14 aliqui *et* respergunt *S.* 14 laserpici odore spergant D². 14. 15 ungant dE². ungunt E¹*S.* inungant *v.* 21 in *om.* dT *v. a. G.* 22 equos DF*D.* | uespera D²*v.* -ri d *cod. Urb. G.* -ro *r cod. Strozz. schol. Germ.* 24 uindemiator D² *v. a. H.* anteuindemiator *schol. Germ.* (*etiam infra*).

incipit vindemiae maturitatem promittens. eius argumentum erunt acini colore mutati. Assyriae v kal. et sagitta occidit et etesiae desinunt. vindemitor Aegypto nonis exori- 310 tur, Atticae arcturus matutino, et sagitta occidit mane.
5 v id. Sept. Caesari capella oritur vesperi, arcturus vero medius prid. id. vehementissimo significatu terra marique per dies quinque. ratio eius haec traditur: si delphino 311 occidente imbres fuerint, non futuros per arcturum. signum orientis eius sideris servetur hirundinum abitus;
10 namque deprehensae intereunt. XVI kal. Oct. Aegypto spica, quam tenet virgo, exoritur matutino etesiaeque desinunt. hoc idem Caesari XIIII kal., XIII Assyriae significant, et XI kal. Caesari commissura piscium occidens ipsumque aequinocti sidus VIII kal. Oct. dein consentiunt, quod est 312
15 rarum, Philippus, Callippus, Dositheus, Parmeniscus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus IV kal. Oct. capellam matutino exoriri et III kal. haedos. VI non. Oct. Atticae corona exoritur mane, Asiae et Caesari V heniochus occidit matutino. IV Caesari corona
20 exoriri incipit, et postridie occidunt haedi vespere. VIII 313 id. Oct. Caesari fulgens in corona stella exoritur, et *V*I id. vergiliae vesperi, idibus corona tota. XVI*I* kal. Nov. suculae vesperi exoriuntur. prid. kal. Caesari arcturus

---

§§ 312. 313: schol. Germ. p. 209, 1—11. Col. XI 2, 65. 66. 74. 84.

---

3 et etesiae (etaesie **H**) **H***v*. etesiae *r*. -siaeque *schol. Germ. cfr. infra § 311.* | uindemior **H**. -iator **D**[2] *v. a. H.* 5 caesari capella (capp- **D**[2]) oritur **D**[2]**d***v*. caesariae appellat oritur **D**[1]**FH**. caesarie appellatur itur **E**. 6 medius **E***G*. modius **H**. modios *r*. Medis *v. om. schol. Germ.* 8 futuros **dE***v*. -ro **D**[2]. -rus *r cod. Strozz. schol. Germ.* defuturos *S cum Pontedera.* 9 abitus **d** *alt. man. cod. Strozz. v.* habitus **DF**[2]**E** *cod. Urb. schol. Germ.* -tur **F**[1]. -tum **H**. 12 et **d***v*. ex *r*. 16 IV **dT***H*. iuñ **D**[1]**F**. iunt **H**. ip̄n **D**[2]. ion **E**. Ion IIII *v*. 19 V *D*. V. k. **FH**. V k̄l. **D**. V cal. **dE***v*. V non. Oct. *S.* | eniochus **DFH**. | IV *D*. IV k. **H**. III k̄. **F**. III k̄l. **D**. III. cal. **dE***v*. IIII. non. Oct. *S.* 20 post pridie **E**. pridie non. *schol. Germ.* 21 VI *Pontedera.* III *ll. schol. Germ. v. a. S.* 22 XVII *Pontedera.* XVI **DFHT** *cod. Strozz. schol. Germ.* VI **dE** *v. a. S.*

occidit et suculae exoriuntur cum sole. IIII non. arcturus occidit vesperi. V id. Nov. gladius Orionis occidere incipit. dein III id. vergiliae occidunt.

314 In his temporum intervallis opera rustica: rapa, napos 131 serere quibus diximus diebus. vulgus agreste rapa post 5 ciconiae discessum male seri putat, nos omnino post Vulcanalia, et praecocia cum panico, a fidiculae autem occasu viciam, passiolos, pabulum. hoc silente luna seri iubent. et frondis praeparandae tempus hoc est. unus frondator quattuor frondarias fiscinas complere in die 10 iustum habet. si decrescente luna praeparetur, non putrescit. aridam colligi non oportet.

315 Vindemiam antiqui numquam existimavere maturam ante aequinoctium; iam passim rapi cerno. quamobrem et huius tempora notis argumentisque signentur. leges ita 15 se habent: uvam caldam ne legito, hoc est nimia siccitate ac nisi imber intervenerit. uvam rorulentam ne legito, hoc est si ros nocturnus fuerit nec prius quam sole 316 discutiatur. vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere coep*er*it aut cum exempto acino ex den- 20 sitate intervallum non conpleri apparuerit ac iam non augeri acinos. plurimum *r*efert, si contingat crescente 317 luna vindemiare. pressura una culleos XX implere debet. hic est pes iustus. ad totidem culleos et lacus XX iugeri-

§ 314: Col. XI 2, 71. 72. — § 315: Col. XI 2, 67. cfr. Cato 112, 2.

2 VII id. Nouembres Atticae uergiliae occasu suo hiemem incohant *post* uesperi *habet schol. Germ.* 4 rapa, napos *P.* panaphos (paphanos **E** raphanos **DF**^{1}**HdTE**. napos raphanos **F**^{2} *v. a. S.* 8 uiciam **d***C.* uitiam **DFH***v.* uitium **E.** | faseolos *C.* phasiolos *S.* | incipiente (*pro* hoc silente) **F**^{2} *in ras.* 16 calidam **E** *v. a. D.* calcaridam **T.** calcandam **d.** | ne **D**^{2}**T***v.* nec *r.* | nimia *ego.* in nimia **F**^{2}*D.* in ea *r.* in eius *v.* in aestiua *J. malim* continua, *ut XXI 82.* 17 uuam *S.* quam uuam **D**^{2}. quam *r.* hanc *v.* | nec **E.** 20 coeperit *v.* coepit *ll. S.* 21 non *del.* **F**^{2}. | conpletur et **F**^{2}. | ac iam *J.* acinam **D**^{1}**FH.** -num *rv.* 22 acinos *ll. H.* -no *v.* | plurimum refert *v.* plurime fert **DF**^{1}**dTH.** -mum fert **F**^{2}. -mos fert **E***H.* 23 pressura — p. 231, 11 congeriem *om.* **H.**

bus unum sufficit torculum. premunt aliqui singulis, utilius binis, licet magna sit vastitas singulis. longitudo in his refert, non crassitudo. spa*t*iosa melius premunt. antiqui funibus vittisque loreis ea detrahebant et vectibus.
5 intra C annos inventa Graecanica, mali rugis per coclea*m* ambulantibus, ab aliis adfixa arboris stella, aliis arcas lapidum adtollente secum arbore, quod maxime probatur. intra XXII hos annos inventum parvis prelis et minore torculario aedificio, breviore malo in media derecto, tym-
10 pana inposita vinaceis superne toto pondere urguere et super prela construere congeriem. hoc et poma colligendi 318 tempus, observato cum aliquod maturitate, non tempestate, deciderit; hoc et faeces exprimendi, hoc et defrutum coquendi silente luna noctu aut, si interdiu, plena,
15 ceteris diebus aut ante exortum lunae aut post occasum, nec de novella vite aut palustri, nec nisi e matura uva. si ligno contingatur vas, adustum et fumosum fieri putant. iustum vindemiae tempus ab aequinoctio ad vergiliarum 319 occasum dies XLIIII. ab eo die oraculum occurrit frigi-
20 dum picari pro nihilo ducentium. sed iam et kal. Ian. defectu vasorum vindemiantes vidi piscinisque musta condi aut vina effundi priora, ut dubia reciperentur. hoc non 320 tam saepe proventu nimio evenit quam segnitia aut avari*t*ia insidiantium caritati. civilis, aequi patrisfamilias modus
25 est annona cuiusque anni uti. id peraeque etiam lucro-

---

§ 319: Col. XII 19, 2. 5. Varro I 34, 2. (28, 2).

---

3 spatiosa (spaci- D²) D²d*v*. speci- *r*. 5 cocleam *ego*. -eas *ll. v*. 6 ambulantibus D²*D*. bulantibus (buba- F¹) D¹FE. bullantibus d*v*. | ab aliis D²*D*. balis D¹F. palis dE*v*. | arboris d. -res *r*. -ri *v*. | aliis *ego*. ab alis (aliis F²) DF*D*. a palis dE*v*. | argas DF. 9 *dist. D*. | medio *v. a. D*. | derecto *ego*. decreto *ll. v. a. J*. directo *coni. S*. 12 obseruato *ego*. -tio (-tur F²*D*) *ll. v*. 16 e matura D²dTE*v*. ematur *r*. 16. 17 uua si HdT. quasi D¹FE. uua quia si D²*D*. uua nec nisi foliis despumandum quia si *v*. *at cfr. Colum. XII 19, 5*. | *dist. ego*. 22 reciperentur D²d*v*. -retur *r*. 23 saeuitia dT*C*. | aut auaritia (-icia D²) D²*S*. *om. rv*. 24 caritati *v*. -atis *ll*. | ciuili F*v*. | *dist. P*. | et aequi *P* (*cfr. XIV 56*). sed aequi *v. a. D*. 25 est annona HdT*G*. etiam nona *r*.

14, 59 sqq. 15, 5 sqq. sissimum. reliqua de vinis adfatim dicta sunt, item
49 vindemia facta olivam esse rapiendam et quae ad oleum pertinent quaeque a vergiliarum occasu agi debent.

321 **32.** (75) His quae sunt necessaria adicientur de luna ventisque et praesagiis, ut sit tota sideralis ratio perfecta. 5 namque Vergilius etiam in numeros lunae digerenda quaedam putavit Democriti secutus ostentationem; nos legum utilitas, quae in toto opere, in hac quoque movet parte.

Omnia, quae caeduntur, carpuntur, tondentur, inno- 10
322 centius decrescente luna quam crescente fiunt. stercus nisi decrescente luna ne tangito, maxime autem intermenstrua dimidiaque stercorato. verres, iuvencos, arietes, haedos decrescente luna castrato. ova luna nova supponito. scrobes luna plena noctu facito. arborum radices luna 15 plena operito. umidis locis interlunio serito et circa interlunium quadriduo. ventilari quoque frumenta ac legumina et condi circa extremam lunam iubent, seminaria, cum luna supra terram sit, fieri, calcari musta, cum luna sub terra, item materias caedi quaeque alia suis locis 20
323 diximus. neque est facilior observatio ac iam dicta nobis
2, 41 sqq. secundo volumine, sed quod intellegere vel rustici possint: quotiens ab occidente sole cernetur prioribusque horis noctis lucebit, crescens erit et oculis dimidiata iudicabitur; cum vero occidente sole orietur ex adverso, ita 25 ut pariter aspiciantur, tum erit plenilunium. quotiens ab ortu solis orietur prioribusque noctis horis detrahet lumen

---

§ 321: Verg. Geo. I 276 sqq. Th. H. V 1, 3. Varro I 37, 1. 2. — § 322: Geop. II 21, 12. Mago ap. Col. VI 26, 2. Col. VIII 5, 9. *diximus*: cfr. XVI 190.

---

1 reliqua d*v*. -iquia E. teliqua D[1]FH. rei qua D[2]. | de uinis *v*. diuinis *ll*. 10 tondentur F[2]*D*. *cfr. XVI 194. Varr. r. r. I 37, 1. 2.* tonduntur DF[1]dE*v*. tund- H *Par.* cond- *G*. 12 autem *om.* d*G*. 15 iacito E. 17 quadriduo E. quatr- *rv*. 19 sit D[2]*v*. est F[2]. *om.* d. se *r*. | efferri d. 20 materias D[2]d *Brot.* -ries *v*. -ria ex H. marias D[1]F[1]E. areas F[2]. 23 cernetur Hd*C*. cernitur *rv*. 26 ut DF[2]dH*v*. et *r*. | aspiciantur F[2]d[2]*v*. -ciebantur *r*. 27 horis et detrait E.

et in diurnas extendet, decrescens erit iterumque dimidia; in coitu vero, quod interlunium vocant, cum apparere desierit. supra terras autem erit, quamdiu et sol, inter- 324 lunio et prima toto die, secunda horae noctis unius de*x*-
5 tante si*ci*lico, ac deinde tertia et usque XV multiplicatis horarum isdem portionibus. XV tota supra terras noct*e* erit eademque sub terris toto die. XVI ad primae horae 325 nocturnae dextantem si*ci*licum sub terra aget easdemque portiones horarum per singulos dies adici*e*t usque ad in-
10 terlunium, et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod sub terris ag*e*t, tantundem novissimis ex die adiciet supra terram. alternis autem mensibus XXX implebit numeros, alternis vero detrahet singulos. haec erit ratio lunaris; ventorum paulo scrupulosior.
15 **33.** (76) Observato solis ortu quocumque die libeat 326 stantibus hora diei sexta sic, ut ortum eum a sinistro umero habeant, contra mediam faciem meridies et a vertice septentrio erit. qui ita limes per agrum curr*e*t, cardo appellabitur. circumagi deinde melius est, ut umbram suam
20 quisque cernat; alioquin post hominem erit. ergo permu- 327 tatis lateribus, ut ortus illius diei ab dextro umero fiat, occasus a sinistro, tunc erit hora sexta, cum minima umbra contra medium fiet hominem. per huius mediam longitudinem duci sarculo sulcum vel *cultro* liniam verbi gratia
25 pedum XX conveniat mediamque mensuram, hoc est in decimo pede, circumscribi circulo parvo, qui vocetur umbilicus. quae pars fuerit a vertice umbrae, haec erit venti 328

§ 328: cfr. Col. III 12, 5. (Plin. XVII 20).

1 extendit **E**. 4 tota **Hd***v*. | horae **H***v*. hora *r*. 4. 5 dextante *B*. destante **DFH**. distante **dE***v*. 5 sicilico *B*. silico *ll*. 6 nocte *ego*. noctu *ll*. *v*. 7 eadem **dT**. | toto **d**. tota *rv*. 8 dextantes **E**. | sicilicum **d***B*. silicum *r*. 9 adiciet *C*. adicit *ll*. *S*. 11 *an* quoad? quando *anonymus ap*. *Dal*. | aget *ego*. agat *ll v*. 15 obseruatio **E**. 17 meridies et **E***S*. -die sed **DH**. -dies sed **F**. -dies **d***v*. 18 curret *ego*. currit *ll*. *v*. 19 appellatur **E** *v*. *a*. *D*. 24 cultro *ego*. cinere *ll*. *v*. *an* uomere? 25 conueniet **F**[2] *v*. *a*. *S*. *D*. 26 decumo pede **DFH**. desinopide **E**. 27 uenti **F**[2]*D*. uentis **D**[2]. uentris **D**[1]**F**[1]**H**. uentus **dE***v*.

septentrionis. illo tibi, putator, arborum plagae ne spectent, neve arbusta vineaeve nisi in Africa, Cyrenis, Aegypto. 334 illinc flante ne arato, quaeque alia praecipiemus. quae pars liniae fuerit a pedibus umbrae meridiem spectans, haec 2,119 ventum austrum dabit, quem a Graecis notum diximus 5 329 vocari. illinc flatu veniente materiam vinumque, agricola, ne tractes. umidus aut aestuosus Italiae est, Africae quidem incendia cum serenitate adfert. in hunc Italiae palmites spectent, sed non plagae arborum vitiumve. hic oleae timeatur vergiliarum quadriduo, hunc caveat insitor 10 330 calamis gemmisque inoculator. de ipsa regionis eius hora praemonuisse conveniat. frondem medio die, arborator, ne caedito. cum meridiem adesse senties, pastor, [aestate] contrahente se umbra, pecudes a sole in opaca cogito. cum aestate pasces, in occidentem spectent ante meridiem, 15 post meridiem in orientem; aliter noxium, sicut hieme et vere in rorulentum educere: [nec contra septentrionem paveris supra dictum] cluduntur ita lippiuntque ab adflatu

§ 329: Cato 31, 2. cfr. Plin. XVI 193. XIV 135. II 126. 127. XVII 11. 18. 112. — § 330: Col. XI 2, 55. VII 3, 24. Varro II 2, 11. 12. Pallad. XII 13, 5. (cfr. Plin. VIII 199). Col. VII 3, 25, 12. Pallad. VIII 7. Geop. XVII 6, 3. (cfr. Plin. VIII 189).

1 septentriontis E. -onalis d (?) *v. a. D.* 2 uineaeue d*v.* uineaeuet F¹. uel uinetaeuet F². uinea et *r.* 3 flante uento F²*D.* | praecipiemus *P coll. § 334.* -cipimus Hd*v.* -cepimus *C.* 6 uineamque *v. a. D. cfr. XIV 135.* 7 autem aest nothus F². | est *del.* F². 8 adfers D¹FH. adferens F². 9 spectent F²dH*v.* -tant *r.* 9. 10 hic oleae timeatur dT*D.* hicolae (icule H. incolae F²) timeatur DFH. hic (hunc *v*) oliueti metator (m&uator E¹) E *v. a. S.* 12 conueniet d *v. a. S.* | media d*G.* 13 sentias DFE. | aestate F²d*v.* -atem *r. uncos ego posui.* 14 umbra solis T. | pecudes a F²d*D.* -des T. -de DF¹H. -dem E. dem a (e *S*) *v.* | sole *om.* T. 15 spectent ante F²dTH*D.* spectante *r.* specta ante *v.* 16 oriente E. 17 uere si in d(?)*C.* | rorulentum E*v.* -ente DF¹dH. -ento F². | educere *D.* (duc- *S*). duceret d. -rent H. ducet DE. duces F¹*J.* die F². duceres *v.* | ne *H. uncos ego posui.* 18 paueris; sit praedictum *D e coni. H.* | cluduntur *ego.* cludantur D²d. clodantur D¹FH*J.* dotantur E. clodunt *v.* cruciantur *D.* | lippiuntque *D.* -untquae D². -untuae F. -umtue E. -untue *rv.*

et alvo cita pereunt. qui feminas concipi voles, in hunc
ventum spectantes iniri cogito.

34. (77) ⟨1⟩ Diximus ut in media linia designaretur 327 331
umbilicus. per hunc medium transversa currat alia. haec
5 erit ab exortu aequinoctiali ad occasum aequinoctialem, et
limes, qui ita secabit agrum, decumanus vocabitur. ducantur deinde aliae duae liniae in decussis obliquae, ita
ut ab septentrionis dextra laevaque ad austri dextram ac
laevam descendant. omnes per eundem currant umbili- 332
10 cum, omnes inter se pares sint, omnium intervalla paria.
quae ratio semel in quoque agro ineunda erit vel, si saepius libeat uti, e ligno facienda, regulis paribus in tympanum exiguum, sed circinatum adactis. ratione, qua doceo
occurrendum ingeniis quoque inperitorum ess*e*, meridiem 333
15 excuti placet, quoniam semper idem est, sol autem cotidie
ex alio caeli momento quam pridie oritur, ne quis forte
ad exortum capiendam putet liniam.

Ita caeli exacta parte quod fuerit lin*i*ae caput septentrioni proximum a parte exortiva, solstitialem habebit ex-
20 ortum, hoc est longissimi diei, ventumque aquilonem, borean Graecis dictum. in hunc ponito arbores vitesque. sed 334
hoc flante ne arato, frugem ne serito, semen ne iacito.
praestringit *a*nim*am* atque praegelat hic radicibus arborum, quas positurus adferes. praed*o*ctus esto: alia robu-

§ 333: cfr. Seneca quaest. nat. V 16, 3. — § 334: cfr. Plin.
XVII 10. 23. 85.

7 decussis D^2 *in ras. v.* decus his F. decusis *r.* -sses *B.*
8 ab DFH*D.* a d*v* *om.* E. | dextra ac laeua d. 9 descendat
E. | omnes E*v.* omne D^2. omni D^{1}FdH. et omnino F^2.
11 quoquo E. 12 uti e dE*C.* uite DH. uitae F^1. *del.* F^2.
14 esse *ego.* est *ll. v. dist. ego.* 15 excuti *ll v. an* exigi*?*
16 momento prius quam F^2. 17 capiendum DFH. 18 liniae
caput *v.* linea caput E. linae capud D^2. lineae et apud d.
lina et apud *r.* 18. 19 septentrionem F^{2}dE. 23 animam
ego. enim *ll. v. cfr. XVI 93. XVII 153. 14. XXXI 3. an* vim*?* |
praegelat dTH*D.* praecellat DF. praecellit E*vJ.* percellit *C.* |
radicibus *ll. J.* -ices *v.* 24 praedoctus *G.* -dictos E. -dictus *r.*
-dictum *D cum U 379.* praemonitus *v.*

335 stis prosunt, alia infantibus. — (Nec sum oblitus in hac parte ventum Graecis poni, quem ca*e*cian vocant. sed idem Aristoteles, vir inmensae subtilitatis, qu*i* id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit, qua contrarius aquilo Africo flat). — nec tamen eum toto anno in prae- 5 dictis timeto agricola. mollitur sidere aestate media mutatque nomen — etesias vocatur —; ergo cum frigidum senties, caveto, ad qu*a*ecumque aquilo praedic*e*tur: tanto 336 perniciosior septentrio*ne* est. in hunc Asiae, Graeciae, Hispaniae, maritimae Italiae, Campaniae, Apuliae arbusta 10 vineaeque spectent. qui mares concipi voles, in hunc pascito, ut sic ineuntem ineat. ex adverso aquilonis ab occasu brumali Africus flabit, quem Graeci liba vocant. in hunc ad coitum cum se pecus circumegerit, feminas conceptas esse scito. 15

337 ⟨2⟩ Tertia a septentrione linia, quam per latitudinem umbrae duximus et decumanam vocavimus, exortum habebit aequinoctialem ventumque subsolanum, Graecis aphelioten dictum. in hunc salubribus locis villae vineaeque spectent. ipse leniter pluvius tamen est, siccior favonius, 20 ex adverso eius ab aequinoctiali occasu, zephyrus Graecis nominatus. in hunc spectare oliveta Cato iussit. hic ver inchoat aperitque terras tenui frigore saluber, hic vites putandi frugesque curandi, arbores serendi, poma inse-

§ 335: cfr. Plin. II 120. Seneca quaest. nat. V 16, 4. Aristot. meteor. II 6. Plin. II 124. — § 336: cfr. Plin. XVII 23. VIII 189. Col. VII 3, 12. Aristot. gen. an. IV 2 p. 767ᵃ, 12. hist. an. VI 19. — § 337: cfr. Plin. § 33. II 119. 123. 126. Seneca l. l. § 4. Cato 6, 2. cfr. Plin. XV 21. XVI 93. XVII 191. 57. XV 12.

2 caecian *v.* calcian **DF²dH**. caltian **F¹E**. 3 qui id *v.* quid **DFH**. qui **d**. quod **E**. 4 reddidit **dT**. 6 timet **E** *v. a. D.* | siderea **E**. (mollit sidera *v. a. H.*) 7 *dist. ego.* et etesias *v.* 8 ad quaecumque *ego.* ad quecumque (quemc- **H**. atque c- **F**) **DFTH**. at quic- **E**. ac quac- **d***v.* atque cum *D.* | praedicetur *ego.* -icitur *ll. v.* 9 septentrione *ego.* -trio *ll. v.* 10 apuleiae **dE**. 13 flabit **dH** *Bas.* flauit **DF¹E**. flat **F²**. *om. v.* 14 ad coitum **d**. a coitu *rv. cfr. Aristot.* ὀχευόμενα. 17 duximus **dHE²***v.* dix- *r.* | et *om.* **DF**. 18. 19 aphelioten **HT**. ape- **d**(?)*v.* ephe- *r.* 20 *dist. ego. an* pluuius, tepidus tamen?

rendi, oleas tractandi ius dabit adflatuque nutricium exercebit. quarta a septentrione linia, eadem austro ab exor- 338 tiva parte proxima, brumalem habebit exortum ventumque volturnum, *eu*rum Graecis dictum, sicciorem et ipsum
5 tepidioremque. in hunc apiaria et vineae Italiae Galliarumque spectare debent. ex adverso volturni flabit corus, ab occasu solstitiali et occasu lateris septentrionis, Graecis dictus argestes, ex frigidissimis et ipse, sicut omnes qui a septentrionis parte spirant. hic et grandines infert, 339
10 cavendus et ipse non secus ac septentrio. volturnus si a serena caeli parte coeperit flare, non durabit in noctem, at subsolanus in maiorem partem noctis extenditur. quisquis erit ventus, si fervidus sentietur, pluribus diebus permanebit. aquilonem praenuntiat terra siccescens repente,
15 austrum umescens rore occulto.

35. (78) Etenim praedicta ventorum ratione, ne sae- 340 pius eadem dicantur, transire convenit ad reliqua tempestatum praesagia, quoniam et hoc placuisse Vergilio magno opere video, siquidem in ipsa messe saepe concurrere
20 proelia ventorum damnosa imperitis refert. tradunt eun- 341 dem Democritum metente fratre eius Damaso ardentissimo aestu orasse, ut reliquae segeti parceret raperetque desecta sub tectum, paucis mox horis s*a*evo imbre vaticina-

§ 338: cfr. Plin. II 119. 126. XXI 80. Col. IX 5, 1. Seneca l. l. § 4. 5. Th. de sign. 2, 11. — § 339: Th. l. l. 2, 5. de ventis 58. — § 340: Verg. Geo. I 318. — § 340: Diog. Laert. IX 7, 7.

4 eurum *v.* eorum **DGF**[1]**HE**. eoum **dT**. a **F**[2]. 5 tepidiorem quia in **E**. | apiaria **D**[2]**d***v*. appa- **FE**. apa- *r*. 6 debent **F**[2]**d***v*. debeat **H**. -eant *r*. | flabit **dE***v*. flauit **DF**[1]**H**. flauiti **G**. flat **F**[2]. 7 occasu lateris **dTE**. occasu latere *r*. occidentali latere *v*. *an* occasuro latere? *cfr. II 92* in occasura parte caeli. 11 durabit **GF**[2]**d***v*. -auit *r*. | nocte **DGF**. 12 ad **D**[1]**GF**[1]**H**. | subsolanus **D**[2]**d***G*. -num *H*. subisolanos **D**[1]**GF**[1]. ubi solanus **F**[2]. ubi subsolanus **E***v*. | extenditur **d***v*. -dit *r*. 14 siccescens *v*. siccre- *ll*. 15 umescens/// (hu- **d***v*) **Dd***S*. iime- **G**. mume- **H**. ///mescens **F**[1]. inmiscens **F**[2]**E**. | rore **DdH***G*. sorore **GF**. in rore **E***v*. | occulto *ll. v. an* nocturno? 16 Et iam **T**. | rationem **H**. | ne **F**[2]*v*. *om. r*. 19 in **T***v*. *om. r*. 23 saeuo imbre *v*. seua imbre **dE**. seu cimbrae **DGF**. seu humore **H**.

tione adprobata. quin immo et harundinem non nisi inpendente pluvia seri iubent et fruges insecuturo imbre. quamobrem et haec breviter atting*e*mus, scrutati maxime pertinentia, primumque a sole capiemus praesagia.

342 Purus oriens atque non fervens serenum diem nuntiat, at hibernam pallidus grandinem. si et occidit pridie serenus [et oritur], tanto certior fides serenitatis. concavus oriens pluvias praedicit; idem ventos, cum ante exorientem eum nubes rubescunt; quod si et nigrae rubentibus intervenerint, et pluvias; cum occidentis aut orien- 343 tis radii videntur coire, pluvias. si circa occidentem rubesc*e*nt nubes, serenitatem et futuri diei spondent. si in exortu spargentur partim ad austrum, partim ad aquilonem, pura circa eum serenitas sit licet, pluviam tamen ventosque significabunt; si in ortu aut in occasu contracti cernentur radii, imbrem. si in occasu eius pluet aut radii nubem in se trahent, asperam in proximum diem tem- 344 pestatem significabunt. cum oriente radii non inlustres eminebunt, quamvis circumdatae nubes non sint, pluviam portendent. si ante exortum nubes globabuntur, hiemem asperam denuntiabunt; si ab ortu repellentur et ad occasum abibunt, serenitatem. si nubes solem circumcludent,

§§ 342—344: schol. Germ. p. 215, 15—p. 216, 14. Th. de sign. 4, 1. Verg. Geo. I 446 sqq. 458. 441. 454. Th. de sign. 1, 10. 11. 2, 2. 1, 13. 2, 1. 1, 13. 1, 11. 3, 1.

1 harundinem **dE***v*. -ine (aru- **H**) **DGFH**. 2 pluuia **dHE***v*. -ias *r*. 3 attingemus *Bas*. -gimus **DGFdH***S*. -igimus **E**. | scrutati **d***v*. -tim **DGFE**. seruatim **H**. | *an* maxime ad usum vitae pertinentia? *cfr. XXIX 2. XIX 2.* 6 at **HEm***v*. ad *r*. | hibernam **G***v*. -num **DFdTEm**. -nus *schol. Germ.* hiuernum **H**. | grandines **dT**. *an* hibernum (*sc*. diem) pallidus grandine? 7 *uncos ego posui.* 8 uentos autem **E**[1]. 8. 9 ante oriuntur **E**[1]. 10. 11 aut orientis *ll. v*. aut occidentis **m**. 11 uidentur coire *ll.* **m** *schol. Germ. S.* rubent, coire *v*. *locus adhuc mendosus.* 11. 12 rubescent *ego*. -scunt *ll.* **m** *schol. Germ. v*. 12 et *om*. **Em** *schol. Germ.* etiam **F**[2]. 13 spargantur **dT**. -guntur **m**. 15 uentosam **m**. *at cfr. Theophr.* 16 cernuntur **dT** *schol. Germ.* | occasum **d**. 20 portendunt **dT**. 22 abibunt **GF**[2]**dm***v*. habebunt *r*. | circumcludent **HE***v*. -udunt **DGFm**. -userint **dT**.

quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempestas erit; si vero etiam duplex orbis fuerit, eo atrocior. quod si in exortu aut in occasu fiet, ita ut rubescant **345** nubes, maxima ostendetur tempestas. si non ambibunt, 5 sed incumbent, a quocumque vento fuerint, eum portendent; si a meridie, et imbrem. si oriens cingetur orbe, ex qua parte is se ruperit, expectetur ventus. si totus defluxerit aequaliter, serenitatem dabit. si in exortu longe **346** radios per nubes porriget et mediüs erit inanis, pluviam 10 significabit; si ante ortum radii se ostendent, aquam et ventum; si circa occidentem candidus circulus erit, noctis lenem tempestatem; si nebula, vehementiorem; si candente sole, ventum; si ater circulus fuerit, ex qua regione is ruperit se, ventum magnum.

15 (79) Proxima sint iure lunae praesagia. quartam eam **347** maxime observat Aegyptus. si splendens exorta puro nitore fulsit, serenitatem; si rubicunda, ventos; si nigra, pluvias portendere creditur in XV. cornua eius obtusa pluviam, erecta et infesta ventos semper significant, quarta 20 tamen maxime. cornu *super*ius acuminatum septentrionale*m* atque rigidum illum praesagit ventum, inferius

---

§§ 345. 346: schol. Germ. p. 216, 14—22. Th. de sign. 1, 10. 2, 6. 4, 2. 1, 11. 2, 6. — §§ 347—350: schol. Germ. p. 217, 1 — p. 218, 4. Verg. Geo. I 432. 430. 428. (cfr. Plin. II 128). Th. de sign. 4, 2. 2, 2. (Verg. Geo. I 395). Th. de sign. 1, 8. 2, 6. 1, 8.

---

1 relinquunt **dTm**. 2 eo **F**^{1}**dE***v*. ea *r*. 3 fiat **dT**. | ita ut **D**^{2}**F**^{2}**dHm***v*. ut aut *r*. 4 maxima **F**^{2}**dHm***v*. -mae **F**^{1}. -me *r*. | abibunt **E** *v. a. G.* 6 cingitur **dT** *v. a. Verc.* 7 se ruperit **D**^{2}**H** *schol. Germ. S.* eruperit **F**^{2}. se roperit **D**^{1}**GF**^{1}. se operit **dE**. se aperit *v*. 9 porrigat **dT**. | medius inanis fuerit **dT**. 10 significauit E. -cat **m**. | ostendent **FHm***v*. -dunt *r* *schol. Germ.* 12 leuem **H***v*. lenen **F**^{1}. linet **E**. 13 ſi ater **DGdHm***v*. ſiat **F**^{1}. fiat **E**. ſi autem **F**^{2}. 14 ruperit se **dHm***v*. ruperisi **DGF**^{1}. ruperit **E**. eruperit **F**^{2}. 18 in xv **DGFHm**. usque in quinta decima *schol. Germ.* in quinta **dE**(?)*v*. | *dist. ego coll. Theophr. de sign. 3, 1. 2, 2:* μέχρι διχομηνίας. 20 superius *ego coll. Theophr. de sign. 2, 2; infra § 349 et II 58.* eius *ll. v.* 20. 21 acuminatum septentrionalem *ego*. septentrionale acuminatum *ll. v.*

austrum, utraque *e*recta noctem ventosam. si quartam orbis
348 rutilus cinget, et ventos et imbres praemonebit. apud
Varronem ita est: Si quarto die luna erit directa,
magnam tempestatem in mari praesagiet, nisi si
coronam circa se habebit et eam sinceram, quo- 5
niam illo modo non ante plenam lunam hiematu-
rum ostendit. si plenilunio per dimidium pura
erit, dies serenos significabit; si rutila, ventos;
349 nigrescens imbres. si caligo orbis*ve* nub*iu*m in-
cluserit, ventos, qua se ruperit; si gemini orbes 10
cinxerint, maiorem tempestatem, et magis, si tres
erunt aut nigri, interrupti atque distracti. na-
scens luna si cornu superiore obatrato surget,
pluvias decrescens dabit; si inferiore, ante pleni-
lunium; si in media nigritia illa fuerit, imbrem 15
in plenilunio. si plena circa se habebit orbem,
ex qua parte is maxime splendebit, ex ea ventum
ostendet; si in ortu cornua crassiora fuerint, hor-
ridam tempestatem. si ante quartam non appa-
ruerit vento favonio flante, hiemalis toto mense 20
erit. si XVI vehementius flammea apparuerit, aspe-
350 ras tempestates praesagiet. sunt et ipsius lunae VIII
articuli, quotiens in angulos solis incidat, plerisque inter
eos tantum observantibus praesagia eius, hoc est III, VII,
XI, XV, XVIIII, XXIII, XXVII et interlunium. 25

---

1 utrimque **F**[2]. utrumque *D.* | erecta *ego.* recta **dEm** *schol. Germ. v.* rectam **DGF**[1]**H**. rectum **F**[2]*D.* | noctem uentosam *ll. v. an* in octauam uentos*?* *cfr. Theophr. de sign. 1, 8.* 2 cinget et **dT***S.* cingebat e **DGF**[1]**H**. -ebat **E**. -ebit et **F**[2]**m**. -ebit *schol. Germ.* cinget *v.* -git *G.* 4 praesagit et **E**. | nisi si **F**[2]**d**. *schol. Germ. v.* nisi sit **D**[1]**GF**[1]**HE**. et nisi **D**[2]. nisi **m**. 9 caligo orbisue *ego.* caligo orbis *ll. v.* aliquo orbis *schol. Germ.* aliquo orbe **m**. | nubium *ego.* nubem *ll.* **m** *schol. Germ. v.* aliquo orbe nubes *vel* caligo aliquo orbe lunam *coni. Oehmichen. cfr. Theophr. l. l. 2, 6.* 10 quo **d** *schol. Germ.* | orbe **F**[2]. orbem **H**.
11 magis *om.* **dT**. maiorem **m**. 13 obatratto *schol. Germ.* abatrato **m**. obrecto **F**[2]. adtrato **D**[2]. obatro *v. a. Brot.*
22 VII **dT**. 23 inciderit **d**. -dit *v. a. S.* accidit *schol. Germ.* | intra **m**.

(80) Tertio loco stellarum observationem esse oportet. 351
discurrere hae videntur interdum, ventique protinus sequuntur, in quorum parte ita praesagiere. caelum cum aequaliter totum erit splendidum articulis temporum, quos
5 proposuimus, autumnum serenum praestabit et frigidum. 222
si ver et aestas non sine refrigerio aliquo transierint, autumnum serenum ac densum minusque ventosum facient. autumni serenitas ventosam hiemem facit. cum repente 352
stellarum fulgor obscuratur *e*t id neque nubilo nec cali-
10 gine, *p*luvia *aut* graves denuntiantur tempestates. si volitare plures stellae videbuntur, quo ferentur albescentes, ventos ex is partibus nuntiabunt [aut]. si c*orus*c*a*bunt, certos, si id in pluribus partibus fiet, inconstantes ventos et undique. si stellarum errantium aliquam orbis inclu-
15 serit, imbrem. sunt in signo cancri duae stellae parvae 353
aselli appellatae, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula, quam praesepia appellant. haec cum caelo se-

---

§ 351: schol. Germ. p. 218, 6—9. Th. de sign. 2, 12. 1, 13. (Plin. II 100). 3, 7. 10. — §§ 352. 353: schol. Germ. p. 218, 9—19. 219, 13. 14. Verg. Geo. I 365. Aratus diosem. 194. Th. de sign. 2, 12. 1, 23. 3, 6. 4, 2. 1, 22. Verg. Geo. I 380. Aratus diosem. 208.

---

1 loci **DG**. locis **F**[1]. 3 quarum **E** *v. a. H.* | ista **F**[2]. | praesagiuere **d** *C.* 5 praestabit (pre- **F**[2]) et **F**[2]*D.* praestabitur (pre- **GF**[1]) **DGF**[1]. -abit ac *S.* praesagiabitur (-gab- **d**) *rm.* -gibunt et *C.* 6 sine refrigerio **dTHm** (γκ) *D.* sine frigore **m**(αβ). sint regio *r.* sine rigore *J.* sine riguo *v.* | transierunt **TE**[1]. 7 tersum (*pro* densum) *J cum Hoffio coll. Festo p. 363 B, 2 (ed. Müll.).* 9 et id *G.* ut id *ll.* **m** *S. om. schol. Germ.* uti *v.* 9. 10 neque caligine **d** *v. a. S.* 10 pluuia aut *G.* fluuiant **D**[1]**GF**[1]**dH** *schol. Germ.* fluuians **E**. fluitans *v.* fiant **D**[2]. fiat *S.* fiet, pluuia aut *J.* accidat **F**[2]**m**. *litteris similius sit* eueniat. 12 aut *ll.* **m** *G.* at *v.* una *J. uncos ego posui.* | coruscabunt *ego.* cura stabunt *ll.* **m**. circa purae stabunt *v.* cursitabunt *G.* 14 et undique **D**[2]*J.* et untiti **H**[1]. et unditi **m**. et cunditi **H**[2]. efunditi (eff- **F**[1]) **GF**[1]. effundit (efu- **D**[1]) **D**[1]**E** *S.* -dent *v.* effundi **F**[2]. effundi signat **dT**. | stellarum **d** *v.* stellam *r.* -las *schol. Germ.* | aliquam **F**[2]**dH** *v.* -quae **E**. -que *r.* -quas *schol. Germ.* | orbis *ll.* **m**(γ) *schol. Germ. D.* orbes *v.* morbus **m**(αβ). 14. 15 incluserit **dTm** *schol. Germ.* -rint *rv.* 15 imbris **E** *S.* -res *v.*

reno apparere desiit, atrox hiems sequitur. si *vero* alteram earum, aquiloniam, caligo abstulit, auster saevit; si austrinam, aquilo. arcus cum sunt duplices, pluvias nuntiant, a pluviis serenitatem non perinde certam; circulus nubis circa sidera aliqua pluviam. 5

354 (81) Cum aestate vehementius tonuit quam fulsit, ventos ex ea parte denuntiat, contra si minus tonuit, imbrem. cum sereno caelo fulgetrae erunt et tonitrua, hiemabit, atrocissime autem, cum ex omnibus quattuor partibus caeli fulgurabit; cum ab aquilone tantum, in posterum diem 10 aquam portendet; cum a septentrione, ventum eum. cum ab austro vel coro aut favonio nocte serena fulgurabit, ventum et imbrem ex isdem regionibus demonstrabit. tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana.

355 (82) Nubes cum sereno in caelum ferentur, ex qua- 15 cumque parte id fiet, venti expectentur. si eodem loco globabuntur adpropinquanteque sole discutientur et hoc ab aquilone fiet, ventos; si ab austro, imbres portendent. sole occidente si ex utraque parte eius caelum petent, tempestatem significabunt. vehementius atrae ab oriente in noc- 20 356 tem aquam minantur, ab occidente in posterum diem. si nubes ut vellera lanae spargentur multae ab oriente, aquam

§ 354: schol. Germ. p. 219, 14—22. 23. 24. Th. de sign. 2, 7. 21. 1, 21. — § 356: schol. Germ. p. 219, 24. 25. Th. de sign. 1, 13. 3, 6. 4, 2. 3, 8. 6. Verg. Geo. I 397. Aratus diosem. 206.

1 desiit **D**[2]**dHm**(γ)*D*. -init **m**(κ). desierit **F**[2]**E***v*. desesit *r*. desernit *schol. Germ.* | si ·uero *ego* (*scriptum* si ū). sin **D**[2]*S*. si in **D**[1]**GFHEm** *schol. Germ.* si **d***v*. 4 circulus **F**[2]**dTHm***J*. -lis *r*. -li *v*. 5 nouis **E**. noui *v. a. S.* 8 fulgetrae **Dm**(γ)*H*. -getre **GFm**(αβ). -gere **H**. -gora **d** *schol. Germ.* -gura **T**. fulget pluuiae **E***v*. | tonitru **D**[1]**G**. | hiemabit **D**[2]*D*. abhiem- **D**[1]**GdTH***H*. et hiem- *v*. abhiemauit **Em**. abhimanit *schol. Germ.* 10 fulgurauit **E***S*. -gorauit **m**. 12 fulgurabit **F**[2]*D*. -gurauit **d***S*. -gorauit **m** *schol. Germ.* -gur aut **DGF**[1]. -gurant **E**. -gura **H**. -gurauerit *v*. 15 ferentur **m**. *cfr. § 345.* feruntur *ll. v.* | ex **F**[2]**THm***S*. ea **DGF**[1]. a **d***v*. 17 adpropinquanteque **F**[2]**T***D*. -antique **DGF**[1]**m**(γ). -antisque **E**. -antibus **m**(β). -ati quae **H**. -atibus **m**(α). -ante **d***v*. -antesque *S*. | sole **F**[2]**dT***v*. solo **Hm**. soli *rS*. 18 fiat **d** *v. a. S.* 19 petant **dT**. patet **E** *v. a. G.* 22 spargantur **dT**.

in triduum praesagient. cum in cacuminibus montium nubes consident, hiemabit. si cacumina pura fient, disserenabit. nube gravida candicante, quod vocant tempestatem albam, grando imminebit. caelo quamvis sereno nubecula
5 quamvis parva flatum procellosum dabit.

(83) Nebulae montibus descendentes aut caelo cadentes 357 vel in vallibus sidentes serenitatem promittent.

(84) Ab his terreni ignes proxime significant. pallidi namque murmurantesque tempestatum nuntii sentiuntur,
10 pluviae etiam, si in lucernis fungi, si flexuose volitet flamma. ventum *nuntiant* lumina, cum ex sese flammas 358 elidunt aut vix accenduntur; item cum in aēno pendente scintillae coacervantur, vel cum tollentibus ollas carbo adhaerescit, aut cum contectus ignis e s*e* favillam discutit
15 scintillamve emittit, vel cum cinis in foco concrescit et cum carbo vehementer perlucet.

(85) Est et aquarum significatio: mare si tranquillum 359 in portu cursitabit murmurabitve intra se, ventum praedic*e*t; si id hieme, et imbrem; litora ripaeque si resona-
20 bunt tranquillo, asperam tempestatem, item maris ipsius

§ 357: Verg. Geo. I 401. Aratus diosem. 256. cfr. Th. de sign. 4, 2. Aristot. meteor. I 9. Th. de sign. 2, 9. 3, 5. Verg. Geo. I 392. Aratus dioesm. 244. — § 358: Th. de sign. 1, 14. 3, 5. 1, 19. 3, 5. — § 359: schol. Germ. p. 220, 1—4. Th. de sign. 2, 4. 3, 3. Verg. Geo. I 356.

2 fiant **T**. 2. 3 dies serenabitur **dT**. 5 quamuis **F**[2]**E***v*. quamuis a *r***m**. 7 sedentes **E** *v. a. H.* | promittunt **d** *v. a. S.* 10 et pluuiae **F**[2]. | etiam **d***v*. iam *r***m***S*. | si in **m**. in *ll. v.* | *dist. ego.* 11 nuntiant *ego.* et *ll.* **m***v*. *Oehmichen coni.* nuntiant (*pro* uentum) et lumina. 12 aeno **F**[2]**Hm***D*. aeone **D**. eone **GF**[1]**dT**. eo **E***v*. aeneo *J. coll. XXIX 35.* | pendentes *v. a. S.* 14 contectus **H***C*. -entus *r***m***v*. | e se *v*. e si **H**. est *r***m**. 18 cursitabit **D**[2]**F**[2]**m***PS*. cursu (-sus **H**. a cursu *v*) stabit *rv*. cursu stabat *schol. Germ.* | murmurabitue **F**[2]**m**(γ)*S*. -abit ut **H**. -auit ut **DF**[1]. -auitue **m**(αβ). -ant ut **G**. -auerit ut **dT**. -abit **E**[1]. -auit **E**[2]. et murmurabat *schol. Germ.* 18. 19 praedicet *ego. cfr. § 357.* -cit *ll.* **m***v*. 19 si id **DGFdTHm**. si idem **E***S*. si identidem et *v*. | hieme **F**[2]**m***S*. hie **G**. hiemem *rv*. 19. 20 si resonabunt **F**[2]**dHE***v*. reson- **D**[2]**m**(γ). straeson- **D**[1]**F**[1]. extreson- **G**. son- **m**(αβ). 20 tranquillo **F**[2]**m***G*. -illos *r*. -illa *v*.

tranquillo sonitus spumaeve dispersae aut aquae bullantes. pulmones marini in pelago plurium dierum hiemem portendunt. saepe et silentio intumescit inflatumque altius solito iam intra se esse ventos fatetur.

360 (86) Et quidam et montium sonitus nemorumque mugitus praedicunt et sine aura, quae sentiatur, folia ludentia, lanugo populi aut spinae volitans aquisque plumae innatantes, atque etiam in campanis venturam tempestatem praecedens suus fragor. caeli quidem murmur non dubiam significationem habet.

361 (87) Praesagiunt et animalia: delphini tranquillo mari lascivientes flatum, ex qua venient parte, item spargentes aquam, iidem turbato tranquillitatem. lolligo volitans, conchae adhaerescentes, echini adfigentes sese aut harena saburrantes tempestatis signa sunt. ranae quoque ultra 362 solitum vocales et fulicae matutino clangore, item mergi anatesque pinnas rostro purgantes ventum, ceteraeque aquaticae aves concursantes, grues in mediterranea festinantes, mergi, *g*aviae maria aut stagna fugientes. grues silentio per sublime volantes serenitatem, sicut noctua in imbre

§ 360: Verg. Geo. I 357. 368. Aratus diosem. 189. Th. de sign. 2, 12. — § 361: Th. de sign. 1, 19. 3, 3. 1, 15. Verg. Geo. I 398. — § 362: Cic. de divin. I 8, 14. Aratus diosem. 181. Verg. Geo. I 361. Th. de sign. 3, 3. 4, 3. 1, 16. Arat. l. l. 267. Verg. Geo. I 403. Arat. l. l. 231.

1 tranquillo **H***G*. -illos **DGF**[1]. -illus *r***m***v*. 2 pulmonesue **F**[2]**m**. | plurium **dH***B*. -imum **DGF**[1]**Em***v*. -imorum **F**[2]. 3 inflatumque **m**. -tur **F**[2]. flatumque **DGF**[1]**d***J*. -tuque **HE***v*. 4 soliti **m**. 5 et quaedam **F**[2]. equidem *v. a. S*. 6 et est sine **F**[2]. 7 plumis **H**. -ma **E** *v. a. D*. 7. 8 innatans **E** *v. a. D*. 8 campanis (oamp- **H**) **DGFdTHm***D*. -panus **E**. campis *v*. *an* compactis (*sc.* lignis)? *cfr. Theophr. de sign. 2, 5.* 11 animalia **D**[2]**dHm***v*. -alia a **D**[1]**GF**[1]. -alia ac **F**[2]**E**. 12 ueniant **d**. -iunt **E** *v. a. D*. 13 iidem *J*. idem **DGFHm***D*. item **d***v*. id est **E**. *del. G*. | tranquillitate **E**. 16 solitum **dHm***v*. sonitum *r*. | clangore significant tempestatem **m**(αβ). 19 gauiae *P*. cauiae **DGF**[2]**THEm**. -ia **d**. -icae **F**[1]. *del. v. a. S*. | fugientes tempestatem **m**(αβ). 20 sicut **DGdTH**. sic̄ **Fm**. sic **E***v*. sic et *D*.

garrula — at sereno tempestatem —, corvique singultu quodam latrantes seque concutientes, si continuabunt, serenum *diem*; si vero carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. graculi sero a pabulo recedentes hiemem, 363
5 et albae aves cum congregabuntur et cum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt perfundentque sese, sed maxime cornix, hirundo tam iuxta aquam volitans, ut pinna saepe percutiat, quaeque in arboribus habitant, fugitantes in nid*o*s suos, et anseres continuo clangore in-
10 tempestivi, ardea in mediis harenis tristis.

(88) Nec mirum aquaticas aut in totum volucres prae- 364 sagia aëris sentire: pecora exultantia et indecora lascivia ludentia easdem significationes habent, et boves caelum olfactantes seque lambentes contra pilum, turpesque porci
15 alienos sibi manipulos faeni lacerantes, *et apes operantes* segniter ve*l* contra industriam suam absconditae, vel formicae concursantes aut ova progerentes, item vermes terreni erumpentes.

(89) Trifolium quoque inhorrescere et folia contra 365
20 tempestatem subrigere certum est. (90) nec non et in cibis mensisque nostris vasa, quibus esculentum additur, sudorem repositoriis relinquentia diras tempestates praenuntiant.

§ 363: Th. de sign. 3, 2. 12. 1, 15. 3, 2. Arat. l. l. 212. Verg. Geo. I 377. (364). — § 364: Verg. Geo. I 375. Arat. l. l. 222. Cic. de divin. I 9, 15. Verg. Geo. I 400. Th. de sign. 1, 15. 3, 9. 1, 22. Verg. Geo. I 379. Arat. l. l. 229. Th. de sign. 3, 5.

1 at **H***v*. aut **DGdTEm**(γ). aūt **F**. ā **m**(αβ). 2. 3 serenum **m**(αβ). (diem *add. Oehmichen*). uentos **d**(?)*v*. *om. ll.* **m**(γ). *an* pluuiam? *cfr. Theophr. de sign. 1, 16.* 4 pabulo **D**[2]**F**[2]**dTm***D*. pauulo **H**. fabulo **D**[1]**F**[1]. pabulis **E***v*. 6 perfundentque *ego*. -dentesque *ll.* **m***S*. -dentes *v*. *an potius* uolucres c u r r e n t e s contra aquam? *cfr. Verg. Georg. I 386.* 8 pinnis **T**. 9 nidos suos *vet. Dal. D.* nidus suos **m**(αβ). nidis (idis **H**) suis *ll.* **m**(γ)*v*. *lacunam indic. J.* 12 lasciua **E**. 14 contra pluuiam **E***B*. 15 et apes operantes *ego. om. ll.* **m***v*. 16 segniter uel *ego*. -iterue (-uae **F**[2]) et **F**[2]**dEm**(γ). secniterue et **H**. signiterue (-uae **F**[1]) *r*. segniterque et *v*. | apes conditae *J*. apes absconditae *S*. | uel *om.* **E***S*. 21 cibis **D**[2]**F**[2]**dTHm***S*. ciuis **E**. cuius *r*. conuiuiis *v*. 22 reposituris **E**.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XIX

1 (1) Siderum quoque tempestatumque ratio vel imperitis facili atque indubitato modo demonstrata est, vere- 5 que intellegentibus non minus conferunt rura deprehendendo caelo quam sideralis scientia agro colendo. proxi- 2 mam multi hortorum curam fecere; nobis non protinus transire ad ista tempestivum videtur, miramurque aliquos scientiae gratiam eruditionisve gloriam ex his petentes 10 tam multa praeterisse, nulla mentione habita tot rerum sponte curave provenientium, praesertim cum plerisque earum pretio usuque vitae maior etiam quam frugibus perhibe*a*tur auctoritas. atque, ut a confessis ordiamur utilitatibus quaeque non solum terras omnes, verum etiam 15 maria replevere, seritur ac dici neque inter fruges neque 3 inter hortensia potest linum, sed in qua non occurrit vitae parte? quodve miraculum maius, herbam esse quae admoveat Aegyptum Italiae in tantum, ut Galerius a freto Siciliae Alexandriam septimo die pervenerit, Ba*l*billus sexto, 20 ambo praefecti, aestate vero post XV a*nnos* Valerius Marianus ex praetoriis senatoribus a Puteolis non*o* die lenis- 4 sumo flatu? herba*m* esse quae Gadis ab Herculis columnis septimo die Ostiam adferat et citeriorem Hispaniam

4 siderum quidem *P*. 5 indubitata **DF**. *an* facilis atque indubitata? | monstrata **G** *v. a. S.* 7 siderali **E**. -abilis **G**. 7. 8 proxima **GdE**. 9 aliquos **D²d***S*. quos *r*. quosdam *v*. 10 gratia *v. a. S.* | eruditionisuae **G**. -onis suae *v. a. S.* 14 perhibeatur *v*. -betur *ll*. 17 occurrit **d**. -ret *r Bas.* -rere *v*. 20 Balbillus *Lipsius ad Tac. ann. 12, 22.* babillus *ll.* **Q** *v. a. C.*
21 post xv annos *D*. p'. xva **GF**. p. xva **D¹**. post xv **E**. proxima **D²d***v*. 21. 22 Marinus *coni. U chrest. 230 coll. Tac. hist. 2, 71.* 22 nono *v*. nona *ll*. 23 herbam *v*. -bas *ll*. | ab **D²dQ***D*. ad *r G. del. v.* 23. 24 columnas **E** *v. a. D.*

quarto, provinciam Narbonensem tertio, Africam altero, quod etiam mollissimo flatu contigit C. Flavio legato Vibi Crispi procos.? audax vita, scelerum plena! aliquid seri, ut ventos procellasque capiat, et parum esse fluctibus so- 5
5 lis vehi, iam vero nec vela satis esse maiora navigiis, sed, quamvis amplitudini antemnarum singulae arbores sufficiant, super eas tamen addi velorum alia vela, praeterque in proris et alia in puppibus pandi, ac tot modis provocari mortem, denique tam parvo semine nasci quod orbem
10 terrarum ultro citro portet, tam gracili avena, tam non alte a tellure tolli, neque id viribus suis necti, sed fractum tunsumque et in mollitiem lanae coactum iniuria, ac summa audacia perve*hi* *ma*re! nulla exsecratio sufficit 6
contra inventorem (dictum suo loco nobis), cui satis 7, 206
15 non fuit hominem in terra mori, nisi periret et insepultus. a*c* nos priore libro imbres et flatus cavendos fru- 18, 326
gum causa victusque praemonebamus: ecce seritur homi- sqq.
nis manu, metitur eiusdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet. propterea, ut sciamus favisse Poenas, nihil
20 gignitur facilius; ut sentiamus nolente *s*eri natura, urit agrum deterioremque etiam terram facit.

---

§ 6: cfr. Seneca nat. quaest. V 18, 6. — extr.: cfr. XVII 56. Col. II 10, 17. 13, 3.

---

2 flauio **D**[2]**dT***H.* flatito *r.* Flacco *v.* 3 et scelerum **dT.** 4 procellasque **D**[2]**S***v.* -asue **d***J.* -as ut **D**[1]**GF.** -as **E***S.* | recipiat **E** *v. a. D.* | esse **dE***v.* esse et *r.* 5 nauigiis **d**[2]*v.* -gii *r.* 6 quamuis *ll. v.* cum uix *P.* quamuis uix *J.* quom uix *D. ego malim* quamquam uix. *sed* uix *parum apte collocatum sit; fortasse nihil mutandum. de verbo* sufficiendi *cfr. XVIII 139. 184. 200. XXIV 147.* 7 uelorum *U chrest. 230 transposuit post* amplitudini (*v. 6*). 9 *an* e tam paruo? *cfr. XVII 72.* 10 citro **DQ***S.* citroque *rv.* | tamen non **E.** 11 tolli *ll. v.* sublata **Q***S.* | nexu **Q.** nexum *S.* 11. 12 fractum **D**[2]**dTQ***H.* praetium **D**[1]**F.** pretium *r.* passum *v.* 12 iniuria naturae *v. a. H.* 12. 13 ad summa *U chrest. 231.* 13 audacia **D**[2]. -cia et **D**[1]**GFdE***S* (*cum signo lac.*). -cia eo **S***H.* -cia quo *v.* -ciae *U l. l.* | peruehi mare *ego.* peruenire *ll. v.* 14 iumentorum **E.** | a nobis **dE***v.* 16 ac *ego.* at *ll. v.* 17 praemonuimus **dT.** 18 *an* nectitur? 19 aptet **d**[1]. oportet **G.** | praeterea **dE***v.* 20 ſeri *ego.* fieri **DGFd.** id fieri **E***v.*

7 **1.** (2) ⟨1⟩ Seritur sabulosis maxime unoque sulco, nec magis festinat aliud. vere satum aestate vellitur, et hanc quoque terrae iniuriam facit. ignoscat tamen aliquis Aegypto serenti, ut Arabiae Indiaeque merces inportet. itane et Galliae censentur hoc reditu? montesque mari oppositos esse non est satis et a latere oceani obstare 8 ipsum, quod vocant inane? Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges ultimique hominum existimati Morini, immo vero Galliae universae vela texunt, iam quidem et transrhenani hostes, nec pulchriorem aliam vestem eorum feminae novere. qua admonitione succurrit quod M. Varro tradit, in Serranorum familia gentilicium esse feminas lintea veste 9 non uti. in Germania autem defossae atque sub terra id opus agunt. similiter etiam in Italiae regione Aliana inter Padum Ticinumque amnes, ubi a S*a*etabi tertia in Europa lino palma; secundam enim in vicino Alianis capessunt Retovina et in Aemilia via Faventina. candore Alianis semper crudis Faventina praeferuntur; Retovinis tenuitas summa densitasque, candor qu*i* Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gratiam, apud alios offensionem habet. nervositas filo aequalior paene quam araneis tinnitusque, cum dente libeat experiri. ideo duplex quam

§ 7: Col. II 10, 17. cfr. Plin. XVIII 296. — § 8: cfr. Verg. Aen. VIII 727.

2 *an* euellitur? *cfr. § 16. 27. XVIII 296.* 6 a latere D^2d*v*. aliatere D^1GF^1. alia terrae (-re F^2) *r*. 8 ultimi quoque G. | morini D^2*v*. mur- D^1GFE. mar- d. 12 seranorum E*H*. | linea E *v.a.S.* 13 defossae S*D*. -ssa DGFd. -ssi E*v*. 14 italiae QS*D*. -lia *ll. v.* | regione EQ*H*. ratione *rv*. | Aliana *Turn. adv. 10, 20. H.* aeliana Q. aliena D^1GFdTE. aliae nam D^2. aliam a S. alia *G*. alia nam *v*. 15 panum DF^1. | subi GdE. | ac F^2. | Saetabi *Brot.* setabi D^1GF*G*. cetabi E. setabia D^2. sed ab his d. petabo S. | tertia Gd*G*. -io DF(?)*D*. terna E. (subiacent abiterna *v.a.G*). 16 secundam D*G*. -da *v*. secanda *r*. | *an* enim uicina Alianis? 17 retouina Q*v*. -olina D^2. cretouina *r*. | fabentina E. | aclianis F. 18 auentina E. | retouinis D^1F*v*. -olinis D^2. cretouinis GdE. retiis uinis Q. 19 candor qui *S*. candorque D^2. -oreque D^1F. -oraeque *r*. -or aeque ut *v*. 21 araneis DGd*B*. coraneis F. coronae his E. maris Q.

ceteris pretium. ⟨2⟩ Et ab his Hispania citerior habet 10
splendorem lini praecipu*u*m torrentis, in quo politur, na-
tura, qui adluit Tarraconem. et tenuitas mira ibi primum
carbasis repertis. non dudum ex eadem Hispania Zoeli-
5 cum venit in Italiam plagis utilissimum; civitas ea Gal-
l*ae*ciae et oceano propinqua. est sua gloria et Cumano
in Campania ad piscium et alitum capturas. eadem et 11
plagis materia — neque enim minores cunctis animalibus
insidias quam nobismet ipsis lino tendimus —, sed Cuma-
10 nae plagae concidunt apro saetas *et* ve*l* ferri aciem vin-
cunt, vidimusque iam tantae tenuitatis, ut anulum hominis
cum epidromis transirent uno portante multitudinem, qu*a*
saltus cingerentur. nec id maxime mirum, singula earum
stamina centeno quinquageno filo constare, sicut paulo
15 ante Iulio Lupo, qui in praefectura Aegypti obiit. miren- 12
tur hoc ignorantes in Aegypti quondam regis, quem Ama-
sim vocant, thorace in Rhodiorum insula Lindi in templo
Minervae CCCLXV filis singula fila constare, quod se ex-
pertum nuperrime prodidit M u c i a n u s ter cos. parvasque
20 iam reliquias eius superesse hac experientium iniuria.
Italia et P*ae*lignis etiamnum linis honorem habet, sed 13

§ 10: cfr. Grat. cyneget. 35. — § 12: cfr. Herodot. III 47.

1 et ab his **FdT***J*. et ab **D**. et ad **G**. et **E***v*. sed in **Q**. sed *S*. | citeriore **D**^{2}. -orem **S**. 2 splendorem **D**^{2}**dQ***v*. -ore *r*. | praecipuum *v*. -uam *ll*. -ua **Q***D*. 3 adluit **Q***v*. adlatuit (all- **d**) *ll*. 4 non **DGFdT***G*. nam **E***v*. 5. 6 Gallaeciae *Brot.* galliciae **DT**. -itiae *r*. Callaeciae *Bas.* gallaciae *v*. 7 ad **D**^{2}**dE***v*. aut *r*. | capturam **E***v*. 9 quam **dE***v*. quas *r*. 10 concludunt *coni. H.* | apro saetas et uel *ego.* apros aetas (etas **dT**. et aetas **E**) ceu e **D**^{1}**GFdTE**. apros setas (saetas *D*) ceu **D**^{2}**S***D*. apros saetas ceu per *S*. apros et Tuscae uel *J*. apros et hae (hi *H*) cassesue (uel *H*) *v*. | acie *D*. 12 qua *v*. que *ll*. 13 *ante* singula *habent* se in **G**, sed in *r*, sed *v*. *del. ego.* 15 *an* Fuluio Lupo? *cfr. Willmanns ex. inscr. Lat. nr. 2198.* 16 quem **GdE***v*. quae *r*. 17 Lindi *P*. tendi *ll*. (est lindos in rhodo insula **Q**). ostendi *v. a. S.* | in *om.* **DF**. 18. 19 se expertum **D**^{2}*v*. se (per se **E**. *om.* **dT**) exemplum *r*. 19 nuperrime *J*. nuper (noper **D**^{1}. ne per **F**^{1}) romae *ll. v.* (se nuperrime expertum **Q***S*). 20 *an* hoc experientium? 21 Paelignis *D*. pel- *ll. v.* | etiam **D**^{2}. | lini **E**. lineis **Q**.

fullonum tantum in usu. nullum est candidius lanaeve similius, sicut in culcitis praecipuam gloriam Cadurci obtinent. Galliarum hoc et tomenta pariter inventum. Italiae quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.
14 ⟨3⟩ Aegyptio lino minimum firmitatis, plurimum lucri. 5 quattuor ibi genera: Taniticum, Pelusiacum, Buticum, Tentyriticum regionum nominibus, in quibus nascuntur. superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossypion vocant, plures xylon et ideo lina inde facta xylina. parvus est similemque barbatae nucis 10 fructum defert, cuius ex interiore bombyce lanugo netur. nec ulla sunt cum candore molliora pexiorave. vestes inde
15 sacerdotibus Aegypti gratissimae. quartum genus et othoninum appellant. fit e palustri velut harundine, dumtaxat panicula eius. Asia e genista facit lina ad retia praecipue 15 in piscando durantia, frutice madefacto X diebus, Aethiopes Indique e malis, Arabes e curcurbitis in arboribus,
12, 38 ut diximus, genitis.

16 (3) Apud nos maturitas eius duobus argumentis intellegitur, intumescente semine aut colore flavescente. tum 20 evolsum et in fasciculos manuales colligatum siccatur in sole pendens conversis superne radicibus uno die, mox V aliis contrariis in se fascium cacuminibus, ut semen in

§ 14: cfr. XII 39. Herodot. II 37.

2 sicut *ll. v.* sed Q. | cadurcei Q. 3 tomenta D²EQ*B.* torm- *rv.* 6 taniticum D²*G.* taneticum Q. tainicum D¹G. tainitium F. taenitium E. inichium d. tanicum *v.* | ad pelusiacum D¹GFE. ac pel- d *v. a. S.* 9 xylon D²*v.* exylon D¹. xilon d. filon *r.* 10 xylina d*v.* xylena *r.* 10 similemque — 11 defert D²*v* (*sed* defert fructum *v*). *om. r.* 12 ulla sunt D²d*v.* nulla sunt D¹GE. nullas F. | molliora *Salm.* -ore *ll.* meliora S. mollitiaue *v. a. S.* | pexioraue D²S*S.* pix fora *r.* praeferenda *v.* 13 et Q*S. om. ll. v.* 13. 14 othoninum D²*S.* -neinum Q. -minum d. ut hominum D¹GF. ut homines E. orthominum *vel* orchomenium *v.* 15 praecipuae Q. -pua GE *v. a. S.*
16 denis E*H.* decem Gd*S.* decim Q. 17 e cucurbitis Q*S.* cuc- *ll. v.* 18 genitis *Bas.* gentis Q. genistis *ll. v.* de genistis S*B.* 23 in sed E. inter se uersis *v. a. S.* | fascium dT*v.* facium DGF¹. facitium E. faciunt F².

medium cadat. inter medicamina huic vis, et in quodam
rustico ac praedulci Italiae transpadanae cibo, sed iam
pridem sacrorum tantum, gratia. deinde post messem 17
triticiam virgae ipsae merguntur in aquam solibus tepe-
5 factam, pondere aliquo depressae; nulli enim levitas maior.
maceratas indicio est membrana laxatior, iterumque in-
versae, ut prius, sole siccantur, mox arefactae in saxo
tunduntur stuppario malleo. quod proximum cortici fuit,
stuppa appellatur, deterioris lini, lucernarum fere lumini-
10 bus aptior; et ipsa tamen pectitur ferreis a*cul*eis, donec
omnis membrana decorticetur, *corticesque decussi cli- 18
banis et furnis praebent usum*. medullae numerosior
distinctio candore, mollitia. linumque nere et viris de-
corum. est* ars depectendi digerendique: iustum e quin-
15 quagenis fascium libris quinas denas carminari. iterum
deinde in filo politur, inlisum crebro silici ex aqua, tex-
tumque rursus tunditur clavis, semper iniuria melius.
(4) Inventum iam est etiam quod ignibus non ab- 19
sumeretur. vivum id vocant, ardentesque in focis con-
20 viviorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis splen-
descentes igni magis quam possent aquis. regum inde
funebres tunicae corporis favillam ab reliquo separant
cinere. nascitur in desertis adustisque sole Indiae, ubi non
cadunt imbres, inter diras serpentes, adsuescitque vivere
25 ardendo, rarum inventu, difficile textu propter brevitatem.

---

1 et in quodam **DGF***v*. etiam quod *r*. 2 cibus etiam **d**. 3 *dist. ego*. | deinde post *v*. post deinde *ll. D*. 4 triticiam **S***D*. -ceam **d***v*. -ci aut *r*. 4. 5 tepefactam **D***v*. -ta **F**. -tum *r*. 6 indicio est **D**^{2}**d***v*. indie id est **F**^{1}. indie idem *r*. 8 tondontur **G**^{2}**dE**. | stuppario **D**^{2}*v*. stipp- **D**^{1}**Gd**. stip- *r*. stup- *C*. 10 aculeis *ego*. aenis **DGFE**. enis **dT**. ahenis *v*. hamis *anon. ap. B*. crenis *P*. taeniis *coni. J*. 11 cortices — 12 usum *huc transposui; in ll. v. leguntur post* decorum est (*14*). *aliter J*. | que *ego*. quoque *ll. v*. 12 funis **E**. 13 destinatio **E**. 14 *dist. ego*. 16 ponitur **G**. | in silice **E** *v. a. J*. 16. 17 testumque **D**^{1}**d**. testuque **F**. tectumque *v. a. G*. 20 exutis **G**. 20. 21 splendescente **G**. -discunt **Q**. 21 magis quam aliae aqua **Q**. 23 adustisque indie (-iae *D*) locis **Q***D*. 24 deros **d**. diras seras **Q**. 25 textu **GdE***v*. -to **D**^{2}. exto *r*. tectum **Q**. | breuitate **Q**. utitatem **F**. utiatem **D**^{1}.

20 rufus de cetero colos splendescit igni. cum inventum est, aequat pretia excellentium margaritarum. vocatur autem a Graecis ἀϲβέϲτινον ex argumento naturae. Anaxilaus auctor est linteo eo circumdatam arborem surdis ictibus et qui non exaudiantur caedi. ergo huic lino principatus 5 in toto orbe. proximus byssino, mulierum maxime deliciis circa Elim in Achaia genito; quaternis denariis scripula 21 eius permutata quondam ut auri reperio. linteorum lanugo, e velis navium maritimarum maxime, in magno usu medicinae est, et cinis spodii vim habet. est et inter papa- 10 vera genus quoddam, quo candorem lintea praecipuum trahunt.

22 (5) Temptatum est tingui linum quoque, ut vestium insaniam acciperet, in Alexandri Magni primum classibus Indo amne navigantis, cum duces eius ac praefecti certa- 15 mine quodam variassent insignia navium, stupueruntque litora flatu versicoloria pellente vel*a*. purpureo ad Actium cum M. Antoni*o* Cleopatra venit eodemque fugit. hoc fuit imperatoriae navis insigne.

23 (6) Postea in theatris tantum umbram fecere, quod 20 primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. carbasina deinde vela primus in theatro duxisse

§ 20: cfr. Varro de l. l. V 131. (Pausan. VI 26, 6). — § 21: cfr. XX 207. Th. H. IX 12, 4. — § 22: cfr. VI 96. — § 23: Valer. Max. II 4, 6.

3 asbestinon *S.* -num *C.* ac uectinon Q. abestinum D². auest- *r.* asuest- *v.* | naturae suae D²S*D.* 4 linteolo (*del.* eo) D². | ictibus *v.* act- *ll.* ictus Q. 7 elimine achaia d. limen achaia E. 9 uelis Q*C.* uillis *ll. v.* 10 spodii Q*B.* spondi (-dii *v*) d*v.* pondi *r.* 13 ut FQ*S.* et *rv.* | uestium E*v.* -itum Q. -igium D¹GFd. uecium D². 14 infamiam Q. | acciperet Q*S.* -pere *ll. v.* 15. 16 in certamine E *v. a. D.* 16 insignia d*v.* et ins- *rD.* 17 uersicolori has *S.* | pellente D²dTS*S.* spellente D¹GF. spendente E. implente *B.* expandente *U chrest. 231.* (pellente *D iunxit cum sqq.*). | uela *ego.* uelo *ll. v* (*cum sqq. iunctum*). 18 Antonio *v.* -ium *ll.* Q. | fugit DGQ*D.* effugit *rv.* 20 *an* postea (*h. e. post Alexandri tempora*) *cum antecedd. iungendum?* po.[pulo] R.[omano] ea *coni. S.* | tantum *ll. v.* tincta *Becker.* spectanti *S.* -tum *U chrest. l. l.* stanti *Strack.* extenta *D. malim* tenta. (*an* tecti uice *vel* etiam?)

traditur Lentulus Spinther Apollinaribus ludis. mox Caesar
dictator totum forum Romanum intexit viamque sacram
ab domo sua et clivum usque in Capitolium, quod muner*e*
ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt. deinde et sine 24
5 ludis Marcellus Octavia Augusti sorore genitus in aedilitate sua, avunculi XI consulatu, a kal. Aug. velis forum
inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent, quantum
mutati *a* moribus Catonis censorii, qui sternendum quoque
forum muricibus censuerat! vela nuper et colore caeli,
10 stellata, per rudentes iere etiam in amphitheatris principis
Neronis. rubent in cavis aedium et muscum a*b* sole defendunt. cetero mansit candori pertinax gratia. honor 25
e*i* iam et Troiano bello. cur enim non et proeliis intersit
ut naufragiis? thoracibus lineis paucos tamen pugnasse
15 testis est Homerus. hinc fuisse et navium armamenta
apud eundem interpretantur eruditiores, quoniam, cum
σπαρτὰ dixit, significaverit sata.

2. (7) Sparti quidem usus multa post saecula coeptus 26
est, nec ante Poenorum arma, quae primum Hispaniae
20 intulerunt. herba et haec, sponte nascens et quae non
queat seri, iuncusque proprie aridi soli, uni terrae dat*a*
vitio. namque id malum telluris est, nec aliud ibi seri
aut nasci potest. in Africa exiguum et inutile gignitur.
Carthaginiensis Hispaniae citerioris portio, nec haec tota,
25 sed quatenus parit, montes quoque sparto operit. hinc 27

---

§ 24: Cato (Jordan p. 110). — § 25: Homerus B 529. 830.
135. Varro 'XXV humanarum' ap. Gellium XVII 3, 4.

---

1 apollinaribus **D**[2]*v*. acoll- (iacoll- **d**) *r*. 3 ad cliuum
usque Capitolinum *B*. | munere *B*. -ri *ll*. 6 auunculo **d**(?)*v*. |
consulatu *ego*. cos. *ll*. *D*. consule *v*. *cfr*. *VIII 20. 22*. | a **DFTS** *D*.
a. d. *r H*. *del*. *v*. ad *U chrest*. *l*. *l*. 7 consistere **DF**. 8 mutati a *ego*. -ti **E**. -tis *rv*. 9 et *om*. **E** *v*. *a*. *S*. 10 iere **dT** *H*.
fere **S**. feret **D**[2]. terrae *rv*. terra *G*. stetere *S*. *fortasse* texere
caueam (*pro* terrae etiam). 11 rubente *G* (*cum* terra
iunctum). | ab *S*. ac **d***v*. ad *r*. a *G*. | solem **dE** *v*. *a*. *G*.
12 candori **d***v*. -ore *r*. 13 ei iam *ego*. etiam *ll*. *v*. *cfr*. *§ 32*.
XVII 119. | et *ll*. *v*. ei *S*. e *J*. ex *D*. 14 thoracibus **D**[2]**Q***v*.
-caeis **F**. -ceis *r*. 17 significauit **Q**. 20 et sponte **Gd**.
21 data *ego*. dato *ll*. *v*.

strata rusticis eorum, hinc ignes facesque, hinc calceamina et pastorum vestes. animalibus noxium praeterquam cacuminum teneritate. ad reliquos usus laboriose evellitur ocreatis cruribus manuque textis manicis convoluta, osseis iligneisve conamentis, nunc iam in hiemem iuxta, facillime 5 tamen ab idibus Mais in Iunias. hoc maturitatis tempus.

28 (8) Volsum fascibus in acervo alligatum biduo, tertio resolutum spargitur in sole siccaturque et rursus in fascibus redit sub tecta. postea maceratur, aqua marina optime, sed et dulci, si marina desit, siccatumque sole iterum 10 rigatur. si repente urgueat desiderium, perfusum calida in solio ac siccatum stans conpendium operae fatetur. 29 hoc autem tunditur, ut fiat utile, praecipue in aquis marique invictum. in sicco praeferunt e cannabi funes, set spartum alitur etiam demersum, veluti natalium sitim 15 pensans. est quidem eius natura interpolis, rursusque 30 quam libeat vetustum novo miscetur. verumtamen complectatur animo qui volet miraculum aestimare, quanto sit in usu omnibus terris navium armamentis, machinis aedificationum aliisque desideriis vitae. ad hos omnes usus 20 quae sufficiant, minus XXX passuum in latitudinem a litore Carthaginis Novae minusque C in longitudinem esse reperientur. longius vehi impendia prohibent.

31 (9) Iunco Graecos ad funes usos nomini credamus,

§ 31: cfr. Th. H. IV 12, 2. 15, 1.

3 euellitur **E***v*. uell- *r*. 4 ocreatis **d***v*. hoc reatus **DGF**. ocrea **E**. | manuque textis *Salm*. manu textisque *ll. H*. manibusque tectis *v*. | conuoluta *Salm*. -tum *ll. v. a. D*. 5 iligneisue **DFE***H*. -nisue **G**. lignisue **d**. -neisue *v*. | iuxta *ll. H*. uix *v*. *interpretatur H:* 'pariter hieme ut aestate'. *sed non persuadet. magis arrideat* in hiemem usque. *an* iam hieme in iuuenta*?* 7 alligatum *ego. cfr. XII 45*. animatum *ll. G*. adunatum *v*. cumulatum *Turn. D*. 10 se et **GE***v*. se et **D**[1]**F**. sed *r*. 11 urgeat **d***v*. -guat **E**. arguat **G**. | perfusum *v*. peruefusum **D**[1]**GFdE**. feruef- **D**[2]. 12 folio *Sabellicus*. folio *ll. v. a. C*. | *an* patitur*?* (*cfr. XVIII 91*). 13 hoc *ll. v. an* hinc*?* 14 sed *S*. et *ll. v*. at *G*. 15. 16 sitim pensans *G*. -sas **G**. -sa **d**. (sit impensa *v*). sit inpensas *r*. 17 quamlibet **dQ**. 21 a litore **dQ***v*. altiore *r*. 22 c **EQ***H*. *om. rv*.

quo herbam eam appellant, postea palmarum foliis philuraque manifestum est. inde translatum a Poenis sparti usum perquam simile veri est.

(10) Theophrastus auctor est esse bulbi genus circa 32
5 ripas amnium nascens, cuius inter summum corticem eamque partem, qua vescuntur, esse laneam naturam, ex qua inpilia vestesque quaedam conficiantur. sed neque regionem, in qua id fiat, nec quicquam diligentius praeterquam eriophoron id appellari in exemplaribus, quae equi-
10 dem invenerim, tradit, neque omnino ullam mentionem habet sparti cuncta magna cura persecutus CCCX*c* annis ante nos, ut iam et alio loco diximus, quo apparet post 15, 1 id temporis spatium in usum venisse spartum.

(11) Et quoniam a miraculis rerum coepimus, seque- 33
15 mur eorum ordinem, in quibus vel maximum est aliquid nasci ac vivere sine ulla radice. tubera haec vocantur undique terra circumdata nullisque fibris nixa aut saltem capillamentis, nec utique extuberante loco, in quo gignuntur, aut rimas sentiente. neque ipsa terrae cohaerent,
20 cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse possimus dicere neque aliud quam terrae callum. siccis haec 34 fere et sabulosis locis frutectosisque nascuntur. excedunt saepe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. duo eorum genera: harenosa dentibus inimica, in altero
25 sincera. distinguntur et colore, rufo nigroque et intus

§ 32: Th. H. VII 13, 8. — § 34: Athenaeus II 62[a].

2 translatum est G. | sparti d*v*. parti DGF[2]. parci F[1]. partis E. | usum est G. 4 esse — 6 uescuntur *om.* E. 7 mapilia d. mapalia T*v.a.H.* | conficiantur dQ*G*. -ciant r*H*. -ciebantur *v*. 11 sparti D[2]d *Bas.* spar D[1]FE. is per G. *del. H.* spartum *v.* | cccxc *H.* ccccxl *ll.* (-xc *v*). cccl Q. 12 apparet Q*v*. appellaret *ll.* 13 spatium *om.* Q*S.* | usum E*v*. usu *r*Q. | uehisse G. 16 ac dQ*S.* aut *rv.* | haec *om.* Q*S.* 17 nullis Q*S.* | nexa QD[2]*S.* 19 rima GE. | sentiente D[2]dTS*J.* sentgente D[1]GF. ingente E. agente *v*. 20 terram GdE*v*. -ra D. -rae F. 20. 21 possis Q. 21 nec aliud E. | terra E. | incallum Q. 24 inimica in DFdS. -cam G. -ca et E*v*. | altero DFdS. -ra *rv*.

candido, laudatissima Africae. crescant anne vitium id terrae — neque enim aliud intellegi potest — ea protinus globetur magnitudine, qua futurum est, et vivat n*e*cne, non facile arbitror intellegi posse. putrescendi enim ratio
35 communis est cum ligno. Lartio Licinio praetorio viro iura 5 reddenti in Hispania Carthagine paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber, ut deprehensus intus denarius primos dentes inflecteret, quo manifestum erit terrae naturam in se globari. quod certum est, ex his erunt, quae nascantur et seri non possint. 10

36 **3.** (12) Simile est et quod in Cyrenaica provincia vocant misy, praecipuum suavitate odoris ac saporis, sed carnosius, et quod in Threcia iton et quod in Gr*a*ecia geranion.

37 (13) De tuberibus haec traduntur peculiariter: cum 15 fuerint imbres autumnales ac tonitrua crebra, tunc nasci et maxime tonitribus, nec ultra annum durare, tenerrima autem verno esse. quibusdam locis accepta *tan*tu*m* riguis feruntur, sicut Mytilenis negant nasci nisi exundatione

---

§§ 36—38: Theophr. ap. Athenaeum II 62[abc]. 61[ef]. Col. VI 17, 7. cfr. Apicius VII 258.

---

1 crescunt D[2] *v. a. G.* | anne (amne d) uitium DGFdT*v*. annuentium E. 2 aliud T*v*. mali ut DGF. mali et E. | intelligi dT*v*. -llege DG. -llegere FE. 3 globentur T. | futura d. | uiuat dT. -atne *v*. uiuant *rS*. -antne *G*. 3. 4 necne non *ego nov. luc. p. 51. n. 19.* ac ne non DGFdS. ac non E. anne non T*D*. annon haud *v*. 5 est iis d[2]*v*. *an* iis est*?* | licino Q. 5. 6 uia dura in spaniã pergenti Q. 6 Karthagini Q*S*. 7 deprehensos E. | denarius d*v*. -rios Q. -ris DGF[1]. -riis F[2]E. 8 reflecteret dT. 9 globerari Q. | quod certum ex iis G. certe ex his Q. | erunt TQS*H*. serunt *r. del. v.* 10 possunt Q. 12 mysi Q[1]. musi Q[2]. 13 threcia DF*J*. -cea d. trecia G. thracia E*v*. | iton — Graecia (grecia Q) Q*H*. *om. rv.* 14 geranion (ce- d) dQ*B*. ceranio E. ceraranio DF. -nium S. caeraramo G. ceraunium *v. a. H.* -ion *D*. 16 ac *ll. v.* aut Q. 17 maxime *ego.* maximume *ll.* -ime e *v*. 18 accepta tantum riguis *P*. acceptam (-ta d) turriguis D[1]GFdE. acceptamtis (-tantis *D*) riguis D[2]*D*. accepta riguis *G*. -ptantur riguis et *v*. *an* accepta tamen irriguis*? cfr. Theophr.* (οὐ μὴν ἀλλά). 19 seruntur *v. a. G.*

fluminum invecto semine ab Tiaris. est autem is locus, in quo plurima nascuntur. Asiae nobilissima circa Lampsacum et Alopeconnesum, Graeciae vero circa *E*lim.

(14) Sunt et in fungorum genere Graecis dicti pezicae, 38
5 qui sine radice aut pediculo nascuntur.

(15) Ab his proximum dicetur auctoritate clarissimum laserpicium, quod Graeci silphion vocant, in Cyrenaica provincia repertum, cuius sucus laser vocatur, magnificum in usu medicamentisque et ad pondus argentei denarii
10 repensum. multis iam annis in ea terra non invenitur, 39 quoniam publicani, qui pascua conducunt, maius ita lucrum sentientes depopulantur pecorum pabulo. unus omnino caulis nostra memoria repertus Neroni principi missus est. si quando incidit pecus in spem nascentis, hoc de-
15 prehenditur signo: ove, cum comederit, dormiente protinus, capra sternuente crebrius. diuque iam non aliud ad 40 nos invehitur laser, quam quod in Perside aut Media et Armenia nascitur large, sed multo infra Cyrenaicum, id quoque adulteratum cummi aut sacopenio aut faba fracta;
20 quo minus omittendum videtur C. Valerio M. Herennio cos. Cyrenis advecta Romam publice laserpicii pondo XXX, Caesarem vero dictatorem initio belli civilis inter aurum argentumque protulisse ex aerario laserpicii pondo MD.

Id apud auctores Graeciae *cer*tissimos invenimus natum 41

---

§ 40: Diosc. III 84 init. — § 41: Th. H. III 1, 6. C. I 5, 1. H. VI 3, 3.

---

1 is *C.* his *ll. v.* 3 Elim *S.* Elin *v e Theophr.* olim DGFd. olimpum E. 4 πέζιες *Theophr.* 7 laserpitium GdE *v. a. S.* | silphion *v.* -phyum Q. siripi F[1]. siriphi (syr- G) *ll.* 8 sucus DFdT. -cum *r* Q*v.* | uocatur dTQ. -cant *rv.* 9 usu *v.* usum *ll.* *an* usu uitae *vel* usu medico alimentisque? 10 repensum *S.* -su Q. pensum *ll. v.* 15 comedit Q. | dormit Q. 16 sternutante E *v. a. G.* sternuit Q. | crebrius Q*S.* *om. ll. v.*

18 large sed (set D[2]d) D[2]dQ*G.* largeret D[1]GF. laser et E. laser *v.* 19 sacopemo DF. *om.* Q. 21 $\overline{\text{XXX}}$ Q. 23 MD *H.* ∞D D[2]dT. $\overline{\infty}$D Q. CXID D[1]F. CXI *rv.* 24 graeci e DF. | certissimos *ego. cfr. XXII 151.* (*an* peritissimos? *cfr. XI 149*). uentissimos DF. euident- GE*v.* uetust- dT*D.* diligent- *CFW Müller p. 19.* | notum E.

imbre piceo repente madefacta tellure circa Hesperidum hortos Syrtimque maiorem septem annis ante oppidum Cyrenarum, quod conditum est urbis nostrae anno CXLIII,
42 vim autem illam per IIII stadium Africae valuisse. in ea laserpicium gigni solitum, rem feram ac contumacem et, 5
si coleretur, in deserta fugientem, radice multa crassaque, caule ferulaceo ac simili crassitudine. huius folia maspetum vocabant, apio maxime similia. semen erat foliaceum,
43 folium ipsum vere deciduum. vesci pecora solita primoque purgari, mox pinguescere, carne mirabilem in modum 10
iucunda. post folia amissa caule ipso et homines vescebantur *mo*d*is omnibus* decocto, elixo assoque, eorum quoque corpora XL primis diebus purgante*. sucus duobus modis capiebatur, e radice atque caule, et haec duo erant nomina, r*h*izias atque caulias, vilior illo ac putre- 15
44 scens. radici cortex niger. ad mercis adulteria sucum ipsum in vasa coiectum admixto furfure subinde concutiendo ad maturitatem perducebant, ni ita fecissent, putrescentem. argumentum erat maturitatis colos siccitasque
45 sudore finito. alii tradunt laserpicii radicem fuisse maio- 20
rem cubitali, tuberque in ea supra terram. hoc inciso profluere solitum sucum ceu lactis, supernato caule, quem magydarim vocarunt. folia aurei coloris pro semine fuisse,

§ 42—45: Th. H. VI 3, 1. 2. (IX 1, 7). 4. 5. 6.

1 circa **d***v*. (*Theophr.* περί. *cfr.* § *46*). erga *r S.* 3 CXLIIII **d**. 4 stadia **d**. 7 ac **d***S.* aut *r* **S** *H.* haud *v.* 9 uere **D**[2]**dT***C.* uero *r H.* uerno *S.* 12 modis omnibus *ego et huc transposui coll. Theophr. in ll. infra post* purgante *pro* modis *legitur*: umhis **D**[1]**GF**[2]. umhos **F**[1]. uiciis **D**[2]. uitiis **d***D.* uitia his **E***S.* a uitiis *v.* utili his *J.* | elixo assoque *ego coll. Theophr.* assoque elixo *ll. J.* assoque et elixo *S.* asso elixoque *v.* 14 capiebant **G**. 15 rhizias *v.* apizias **Q**. arinzias **d**. rimzias *r.* | ille **Q** *v. a. H.* 16 hac merces **Q**. et ad mercis *v. a. H. fortasse interierunt aliqua post* cortex niger *et puncto distinguendum est post* adulteria. *cfr. Schneider ad Theophr. H. VI 3, 2.*
17 in uas **Q**. *om.* **G**. 19 maturitatis **D**[2]**d***v*. -tate **E**. -tatem *r.* 21 tuberque **E***v*. tubertique **DFd**. rutrique **G**. *an* tuber utique? 22 suprenato **d**. superen- *H.* 23 magidarim **E**. -rem **G**.

cadentia a canis ortu austro flante. ex his laserpicium nasci solitum, annuo spatio et radice et caule consum-*m*antibus sese. hi et circumfodi solitum prodidere, nec purgari pecora, sed aegra sanari aut protinus mori, quod
5 in paucis accidere. Persico silphio prior opinio congruit.

(16) Alterum genus eius est, quod magydaris vocatur, 46 tenerius et minus vehemens, sine suco, quod circa Syriam nascitur, non proveniens in Cyrenaica regione. gignitur et in Parnaso monte copiosum, quibusdam laserpicium vo-
10 cantibus. per quae omnia adulteratur rei saluberrimae utilissimaeque auctoritas. probatio sinceri prima in colore modice rufo et, cum frangatur, intus candido, mox tralucente gutta quaeque saliva celerrime liquescat. usus in multis medicaminibus.

15 (17) Sunt etiamnum duo genera non nisi sordido nota 47 volgo, cum quaestu multum polleant, in primis rubia, tinguendis lanis et coriis necessaria. laudatissima Italica et maxime suburbana, et omnes paene provinciae scatent ea. sponte provenit seriturque, similitudine erviliae, verum
20 spinosis *foliis* et caule. geniculatus hic est quinis circa articulos in orbe foliis. semen eius *rubrum, postremo nigrum, radix* rubra est. quos in medicina usus habeat dicemus suo loco. 24, 94

§ 46: Th. H. VI 3, 7. (cfr. Diosc. III 84 extr.) Diosc. l. l. med. — § 47: Diosc. III 150.

2. 3 consummantibus *C.* -umentibus *ll. v.* 3 his **d.** hoc *v. a. S.* 5 accidisse **dT.** 6 mygdaris **GdE.** 7 suco **GdEQ***v.* sucoque *r***S***D.* | cyro asiriā **Q.** 9 copiosum **dTQS***S.* -oso *r.* -osius *v.* 9. 10 quod laserpicium uocant **Q***S.* 11 probatio **d** *Verc.* sed prob- **Q.** pratio **DF.** precio **G.** ratio **E***v.* 12 confrangatur **G.** cum frangitur *v. a. S.* | intus candido (-ito **Q**) **Q***S.* candido intus (indus **D**) *ll. v.* 13 quaeque **Q***S.* aquequae (-que **G**) **DGF.** aque **d.** aquae *v.* aqua **E***G.* aquae quam **S.** quae aqua *J.* | saliuaquae **D**[1]**F.** -uaque **GdE** *v. a. S. J.* | celerrime (-erime **Q**)**SQ***S.* celererrime **D**[2]. *om. rv.* | liquescit **E** *v. a. S.* 19 uerum **GdE***v.* uermi *r.* 20 spinosis **DFd.** -sus *rv.* -sa *D.* | foliis *ego. om. ll. v.* | et caule *ll. D.* ei caulis *v.* 21. 22 rubrum, postremo nigrum, radix *ego coll. Diosc. om. ll. v. lacunam indic. S.* nigrum, radix *U 389.* 22 rubra *U l. l.* rubia *ll. v.* rubrum *B.* (rubrum est. rubia *J*). | quas **G.** quod **E***C.* quot *v.*

48 (18) At quae vocatur radicula lavandis demum lanis
sucum habet, mirum quantum conferens candori molli-
tiaeque. nascitur sativa ubique, sed sponte praecipua in
Asia Syriaque, saxosis et asperis locis, trans Euphraten
tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui et ipso, cibis 5
indigenarum expetito et unguentis, quicquid sit cum quo
decoquatur, folio oleae. strut*h*ion Graeci vocant. floret
aestate, grata aspectu, verum sine odore, spinosae caule
lanuginis. semen ei nullum, radix magna, quae conciditur
ad quem dictum est usum. 10

49 **4.** (19) ⟨1⟩ Ab his superest reverti ad hortorum
curam et suapte natura memorandam et quoniam anti-
quitas nihil prius mirata est, quam Hesperidum hortos ac
regum Adonidis et Alcinoi itemque pensiles, sive illos
Semiramis sive Assyriae rex Syrus fecit, de quorum opere 15
50 alio volumine dicemus. Romani quidem reges ipsi co-
luere; quippe etiam Superbus nuntium illum saevum atque
sanguinarium filio remisit ex horto. in XII tabulis legum
nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significa-
tione ea hortus, in horti vero heredium; quam ob rem 20
comitata est et religio quaedam, hortoque et foro tantum
contra invidentium effascinationes dicari videmus in reme-
dio saturica signa, quamquam hortos tutelae Veneris ad-
signante Plauto. iam quidem hortorum nomine in ipsa
51 urbe delicias agros villasque possident. primus hoc in- 25

---

§ 48: Col. XI 2, 35. Diosc. II 192. Th. H. VI 8, 3. IX 12, 5. — § 49: (cfr. Th. H. VI 7, 3). Diodor. II 10. Curtius V 1, 35. (Herodot. I 185). — § 50: Valer. Max. VII 4, 2. (cfr. Plin. § 169). Varro I 1, 6. — § 51: Varro de l. l. V 146.

---

3 praecipue *U 390*. 6 unguentis E(?)*H*. -ti *r*. tingenti *B*. 7 struthion *B*. strutin *ll*. 8 spinosae *J*. -osa et GdE*v*. -osae et *rD*. 9 lanuginoso *v. a. S*. 15 rex Syrus *J*. (*cfr. Diodor. II 10. Curt. V 1, 35*). rex cyrus *ll. v*. reagin syriis Q. regina Nitocris *U 391*. [Semiramis Assyriae] regina siue alius rex Syrus *coni. S*. 17 Superbus Tarquinius *v. a. S*. 18 exorto remisit Q. 20 in hortiuo d. et pro horto Q. 21 foco *tH*. fores *v*. 23 satyrica *G*. saturnica *v*.

stituit Athenis Epicurus otii magister; usque ad eum
moris non fuerat in oppidis habitari rura.

Romae quidem per se hortus ager pauperis erat.
⟨2⟩ ex horto plebei macellum, quanto innocentiore victu! 52
5 mergi enim, credo, in profunda satius est et ostrearum
genera naufragio exquiri, aves ultra Phasim amnem peti
*n*e fabuloso quidem terrore tutas, immo sic pretiosiores,
alias in Numidia*m* a*t*que Aethiopiae sepulchra, aut pugnare
cum feris mandique capientem quod mandat alius. at,
10 Hercules, quam vilia haec, quam parata voluptati satietati-
que, nisi eadem, quae ubique, indignatio occurreret! feren- 53
dum sane fuerit exquisita nasci poma, alia sapore, alia
magnitudine, alia monstro pauperibus interdicta, inveterari
vina saccisque castrari, nec cuiquam adeo longam esse
15 vitam, ut non ante se genita potet, e frugibus quoque
quondam ali*ca*m sibi excogitasse luxuriam ac medulla tan-
tum earum superque pistrinarum operibus et caelaturis
vivere, alio pane procerum, alio volgi, tot generibus usque
ad infimam plebem descendente an*no*na. etiamne in herbis 54
20 discrimen inventum es*se*, opesque differentiam facere in
cibo etiam uno asse venali? in his quoque aliqua sibi
nasci tribus negant, caule in tantum saginato, ut pauperis

§ 52: cfr. X 74. 132. — § 54: cfr. § 151. Martial. XIII 21.

1 otii **GFd***G*. hortorum **E***v*. 2 habitare **d**. -beri *v. a. G*.
5 satius esse **d**. 6 phasim **F***J*. -sin **T**. -si **Gd**. -sidem
E*v*. 7 ne *D*. et ne *P*. e **F**. et *rv*. 8 Numidiam atque *G*.
-dia aquae (aqua ea **d**[1]) **d**. -dia que (quae **F**) *r*. -dia **S***v*. |
Aethiopiae *ll. G*. -piaque **S***v*. | sepulchra (-crha **F**) *ll. G*. in
sepulchris aucupari **S***v*. | pugnare **G***G*. depugnare **dT**. pugnari
F[1]*v*. purgari *r*. 9 feris **dT***v*. foris *r*. | cupientem **E** *v. a. G*. |
mandit **E**. 10 uoluptati **d***v*. uolunt- *r*. 10. 11 societati-
que **G**. 16 quondam **f**. quendam *ll. S*. quoddam *v*. | alicam
ego. cfr. XVIII 109. 112. XXII 128. alitum **GEf**. halitum **d***S*.
alimentum *v*. | ac *om*. **d**. | medulla **d***J*. -am **GF**[2]**E***v*. medallam
F[1]. 17 et **Gd***v*. ex *r*. 19 descendente *v*. -tem **GF**[2]**dE**.
descentem **F**[1]. | annona *Budaeus de asse p. 288*. anima *ll. v. a. C*.
20 esse *ego*. est *ll. v*. | opesque **d***C*. opusque *r*. olusque *v*. |
facere **E***v*. fecere *rC*. 21 aliqua quoque **Gd**. 22 saginato
d*C*. signato *rv*.

mensa non capiat. silvestres fecerat natura corrudas, ut passim quisque demeteret. ecce altiles spectantur asparagi, et Ravenna ternos libris rependit. heu prodigia ventris! mirum esset non licere pecori carduis vesci: non licet
55 plebei! aquae quoque separantur, et ipsa naturae elementa 5 vi pecuniae discreta sunt. hi nives, illi glaciem potant poenasque montium in voluptatem gulae vertunt. servatur *r*igor aestibus, excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat. decocunt alii aquas, mox et illas hiemant. nihil
56 utique homini sic, quomodo rerum naturae, placet. etiamne 10 herba aliqua diviti tantum pascitur? nemo Sacros Aventinosque montes et iratae plebis secessus circumspexerit? m*acellu*m certe aequabit quos pecunia separaverit. itaque, Hercules, nullum macelli vectigal*i* maius fuit Romae clamore plebis incusantis apud omnes principes, donec re- 15 missum est portorium mercis huius, conpertumque non aliter quaestuosius censum haberi aut tutius ac minore fortunae iure: cum credatur pensio ea pauper*r*umis, in solo sponsor est et sub die reditus superficiesque caelo quocumque gaudens. 20

57 ⟨3⟩ Hortorum Cato praedicat caules. hinc primum agricolae aestimabant prisci et sic statim faciebant iudi-

---

§ 57: Cato 156, 1. (cfr. § 136. § 139).

---

1 corrudas **G** *C.* orr- **F.** horr- **E.** horridas **d.** -dos *v.* 3 ternis **E** *v. a. G.* 4 carduis uesci *cum* **dT** *geminari voluit P.* 5 aquae **GFE***v.* iam **d.** 6 ui **GE***v.* in **FdT.** | discreta **E***v.* -tum **F.** decretum *r***Tf.** | hic ... illic **dT.** | potant **d***v.* potent **GF²**. ponent *r.* 8 rigor *ego.* ligora **Fd.** ligura **G.** ligur **E.** algor *v.* liquor *U 392 D.* 11 diuiti *S.* -tia *ll.* -tiis *v.* | pascitur *ll. v.* nascitur *C. an* pascetur? 12 *dist. Müller emend. III 32.* 13 macellum *ego.* mox enim *ll. H.* mons enim *v.* mors *Verc.* mos enim *P.* lex enim *Strack.* | cerce **F.** census *U 393 D.* | aequauit **F.** | pecunias **F.** 14 uectigali *ego.* -gal *ll. v. an* nullum quam macelli uectigal? | maius **d***v.* malus **GF.** -lum **E.** 15 incausantis **GF.** 16 messis **G.** 18 fortunae **d***v.* fortitudine *r.* | quam cum *S. dist. ego.* | pauperrumis *ego.* pauperum is (his *J*) *ll. v.* pauperum iis quibus (quis *U 393*) *Strack.* 19 et his sub **S.** | dio *G.* 22 *an* agricolas? | aestimabantur *v. a. S.*

cium, nequam esse in domo matrem familias — etenim haec cura feminae dicebatur —, ubi indiligens esset hortus, quippe e carnario aut macello vivendum *esse*. nec cau*l*es, ut nunc maxime, probabant, damnantes pulmentaria
5 quae egerent alio pulmentario: id erat oleo parcere, nam gari desideria etiam in exprobratione erant. horti maxime 58 placebant qua*e* non egerent igni parcerentque ligno, expedita res et parata semper, unde et acetaria appellantur, facilia concoqui nec one*r*atura sensu*s* cibo et quae minime
10 accenderent desiderium panis. pars eorum ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam atque non Indicum piper quaesitum quaeque trans maria petimus. iam in fenestris suis plebs urbana imagine hortorum 59 cotidiana oculis rura praebebant, ant*e*quam praefigi pro-
15 spectus omnes coegit multitudinis innumerae saeva latrocinatio. quamobrem sit aliquis et his honos, neve auctoritatem rebus vilitas adimat, cum praesertim etiam cognomina procerum inde nata vide*a*mus Lactucinosque in Valeria familia non puduisse appellari, et contingat aliqua gratia
20 operae curaeque nostrae Vergilio quoque confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere.

(20) Hortos villae iungendos non est dubium riguos- 60 que maxime habendos, si contingat, praefluo amne, si

---

§ 58: Cato 156, 1. — § 59: Diodor. XII 4. Verg. Geo. IV 6. — § 60: Col. XI 3, 8. (X 23—26). 11. 10. 13. (X 45).

---

1 esse in **d** *C.* essint **GF**. essent **E**. esset in *v.* 2 indiligens **d** *C.* indulgens *r* **S**. intelligens *v.* 2. 3 extra hortus **S** *D.* 3 esse *v.* et *ll.* esse sed *H.* ei *S.* *an* at? 4 caules *v.* cautes *ll.* 6 gari **FdE** *Budaeus.* ganari **G**. carnis **S** *v. a. G.* carnari *S.* 7 quae *Strack.* quia (qua **F**[1]) *ll. v. a. J.* *locum nondum sanatum puto.* 9 nec oneratura *Verc.* -uro *v.* ne cone (quo ne **d**) natura **GFd**. ne cum e natura **E**. | sensus *ego. cfr. XVIII 118. XX 65. 85. 237. 240.* sensu *ll.* sensum *v.* 10 accenderens **F**[1]. -derent aut (ad *v*) **E** *v. a. G.* | panis *ll. v. a. D.* ueneris *P. del. U 394. an* potus? 12 transmarina **dT**. 13 iam quoque **dT** *v. a. G.* | imagine *ego.* in imag- *ll. v.* 14 antequam *v.* antiquam **GF**. -qua **E**. -qui. Iam **d**. 18 uideamus *v.* -emus *ll.* 19 familia **GFdQ** *v.* prouincia **E**. 21 humorem **GF**. | prohibere **G**. 22 uilla **E**. 23 praefluo **dT** *H.* praefluua **GF**. -fluuia **E**. perfluo **S**. profluo *v.* | amne **T** *v.* amne ne **d**. ne *r*.

minus, e pute*o* r*o*ta organisve pneumaticis vel tollenonum haustu rigatos. solum proscindendum a favonio in autumnum praeparantibus post XIIII dies iterandumque ante brumam. VIII iugerum operis palari iustum est, fimum III pedes alte cum terra misceri, areis distingui easque 5 resupinis pulvinorum toris, ambiri singulas tramitum sulcis, qua detur accessus homini scatebrisque decursus.

(21) In hortis nascentium alia bulbo commendantur, alia capite, alia caule, alia folio, alia utroque, alia semine, alia cartilagine, alia carne *aut* utroque, alia cortice aut 10 cute et cartilagine, alia tunicis carnosis.

61 (22) Aliorum fructus in terra est, aliorum et extra, aliorum non nisi extra. quaedam iacent crescuntque, ut cucurbitae et cucumis; eadem pendent, quamquam graviora multo etiam iis, quae in arboribus gignuntur. sed 15 cucumis cartilagine et carne constat, cucurbita cortice et cartila*g*ine; cortex huic uni maturitate transit in lignum. 62 terra conduntur raphani napique et rapa, atque alio modo inulae, siser, pastinacae. quaedam vocabimus ferulacea, ut anetum, malvas. namque tradunt auctores [in Arabia] 20 malvas septimo mense arborescere baculorumque usum 63 praebere. exemplo est arbor malvae in Mauretania Lixi

§ 61: Verg. Geo. IV 121. Th. H. I 10, 10. — § 62: Th. H. I 3, 2. 9, 2. (cfr. Plin. XIII 123). — § 63: cfr. XIX 173. 174.

1 puteo rota *H cum Turn. adv. 10, 20.* putecruta **d**. pute (-tae **F**) crita *r*. puteo pertica *v*. | tollenonum *coni. Palmarius.* tollennonum (-ouum **d**) **Fd**. tollendonum **E**. -do non *v. a. C.* tollentem nonum **G**. tollonibus **S**. 2 haustu **S***v*. hastu **GFd**. -tum **E**. | rigatos **Fd***S*. -tus **G**. -to **E**. rigandos *C*. -do *v*. 3 praeparandum est *v. a. S.* | Et post **F**. 4 VIII *et* III (*v. 5*) *ego*. octo *et* tres *ll. v. scribendum erat* octonis *et* ternos. | parari **S***D*. *at cfr. Col. X 45.* 5 *an* areas? 10 carne aut *ego*. carnea *ll*. carne alia *J*. (alia semine, alia cortice, alia cute, alia (aut) cartilagine, alia carne, alia tunicis carnosis *v*). 12 et *om*. **d**. 14 cucuruita **Q**. -bita *D*. 16 et carne — 17 cartilacine **Q***S*. *om. ll. v.* 18 napicique **Gd**. 20 *uncos ego posui coll. Theophr.* in arabia *fictum videtur ex* mabia (= malua).

21 baculorum quoque *S*. -orum *v. a. H.* 22 praebentes *S cum* **Q**. | extemplo *B*. | est arbor maluae (-ue **Q**) **Q***S*. sed arbore malua *ll*. sed et arbor est malua *B*. | *dist. S.*

oppidi aestuario, ubi Hesperidum horti fuisse produntur, CC passibus ab oceano iuxta delubrum Herculis antiquius Gaditano, ut ferunt. ipsa altitudinis pedum XX, crassitudinis quam circumplecti nemo possit. in simili genere
5 habebitur et cannabis. nec non et carnosa aliqua appellabimus, ut spongeas in umore pratorum enascentes. fungorum enim callum in ligni arborumque natura diximus 16, 31.
et alio genere tuberum paulo ante. 33 sqq.

5. (23) Cartilaginum generis extraque terram est cu- 64
10 cumis, mira voluptate Tiberio principi expetitus. nullo quippe non die contigit ei, pensiles eorum hortos promoventibus in solem rotis olitoribus rursusque hibernis diebus intra specularium munimenta revocantibus. quin et lacte mulso semine eorum biduo macerato apud antiquos
15 Graeciae auctores scriptum est seri oportere, ut dulciores fiant. crescunt qua coguntur forma. in Italia virides et 65 quam minimi, in provinciis quam maximi et cerini aut nigri placent. copiosissimi Africae, grandissimi Moesiae. cum magnitudine excessere, pepones vocantur. vivunt
20 hausti in stomacho in posterum diem nec perfici queunt in cibis, non insalubres tamen plurimum. natura oleum odere mire nec minus aquas diligunt, desecti quoque. ad eas 66 modice distantes adrepunt, contra oleum refugiunt aut, si

---

§ 64: Col. XI 3, 52. (Geop. XII 19, 3). 51. Pallad. IV 9, 7. Geop. XII 20, 3. Th. H. VII 1, 6. 3, 5. C. III 9, 4. II 14, 3. — §§ 65. 66: Th. H. VII 3, 5. Pallad. IV 9, 9. 8. Geop. XII 19, 5. 7. Th. C. V 6, 7.

---

2 c̄c̄ Q. c & is d. 4 circumplectione mo Q. -ionem GF. 5 habenda est Q. 5. 6 appellauimus GF. 6 nascentes G. 7 enim *ll. v.* aut Q. 9 cartilaginei *v. a. S.* 12 olitoris G. -riis *S.* 13 qui nec E. quin d*H.* 14 lacte aut mulsa *Schneider ad Pallad. p. 386.* 17 citrini *v. a. H.* 18 *dist. Salm.* | moesiae d*S v.* moaestae GF. modeste E. 19 cum FE*G.* ubi cum Gd *Salm.* Ast cum *S v.* | magnitudinem dQ. *an* ubi communem (*vel* suam *vel* modicam) magnitudinem? 21 *dist. G.* | naturae T. natant *v. a. G.* plurimum — quoque *om.* Q. *locum nondum sanatum puto; an* plurimorum naturae (*cfr. XX 109*) *vel puncto ante posito* plurimum umore iuuantur (*cfr. Col. XI 3, 48*)? 22 *dist. S.* 23 at si F[1]. ac si Q*S.*

quid obstet vel si pendeant, curvantur intorquenturque. id vel una nocte deprehenditur, si vas cum aqua subiciatur, a quattuor digitorum intervallo descendentibus ante posterum diem, at si oleum eodem modo sit, in hamos curvatis. iidem in fistulam flore demisso mira longitudine 5
67 crescunt. ecce cum maxime nova forma eorum in Campania provenit mali cotonei effigie. forte primo natum ita audio unum, mox semine ex illo genus factum, melopeponas vocant. non pendent hi, sed humi rotundantur, colore aureo. mirum in his praeter figuram coloremque et odo- 10 rem, quod maturitatem adepti, quamquam non pendentes,
68 statim a pediculo recedunt. Columella suum tradit commentum, ut toto anno contingant, fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre et recidere duum digitorum relicta stirpe circa vernum aequinoctium. ita 15 in medulla rubi semine cucumeris insito terra minuta fimoque circumaggeratas resistere frigori radices. cucumerum Graeci tria genera fecere, Laconicum, Scytalicum, Boeotium; ex his tantum Laconicum aqua gaudere. sunt qui herba, nomine quae vocatur culix, trita semen eorum 20 maceratum seri iubeant, ut sine semine nascantur.

69 (24) Similis et cucurbitis natura, dumtaxat in nascendo. aeque hiemem odere, amant rigua ac fimum. seruntur ambo semine in terra sesquipedali fossura, inter aequinoctium vernum et solstitium, Parilibus tamen aptissime; 25 aliqui malunt ex kal. Mart. cucurbitas et nonis, cucumis et per Quinquatrus serere. simili modo reptantibus flagellis

§ 68: Col. XI 3, 53. Pallad. IV 9, 9. 8. Th. H. VII 4, 6. — § 69: Col. XI 3, 48. 49. 53. Pallad. IV 9, 7. 16.

1 uel si penedeant E. uel si pendeat G. uersi pandantur *H ex coni. Dal.* | curuantur (curb- Q) Q*v*. curuanturque *ll.* | intorquenturque Q*S. om. ll. v.* 2 deprehendas Q*S.* 3 a *om.* Q*S.*
5 fistulam Q*S.* -la *ll. v.* | demisso Q*G.* dim- *ll. v.* 6 cum *ll. v.* quam Q*D. sed cfr. § 128.* 7 probent Q. 9 rotundantur F(?)*v.* rotond- d. rutund- Q. rutumd- G. rutum tantum E.
9. 10 colore aureo Q*D. om. ll. v.* 20 herba quae uocatur culix nomine *v. a. D.* | tritam d. adtrita Q*D.* 21 macerari iubent Q. 26 cucumeres *v. a. S.* | ex nonis d. | *dist. ego.*

scandentis par*i*etum aspera in tectum usque natura sublimitatis avida. vires sine adminiculo standi non sunt, velocitas pernix, levi umbra camaras ac pergulas operiens. inde haec prima duo genera, camararium et plebeium, 70
5 quod humi cre*sc*it; in priore mire tenui pediculo libratur pondus immobile aurae. cucurbita quoque omni modo fastigatur, vaginis maxime vitilibus, coniecta in eas postquam defloruit, crescitque qua cogitur forma, plerumque [et] draconis intorti figura. libertate vero pensili concessa
10 iam visa est VIIII pedum longitudinis. particulatim cucumis floret, sibi ipse superflorescens, et sicciores locos patitur, candida lanugine obductus magisque, dum crescit.

Cucurbitarum numerosior usus. et primus caulis in 71 cibo, atque ex eo in totum natura diversa. nuper in
15 balnearum usum venere urceorum vice, iam pridem vero etiam cadorum ad vina condenda. cortex viridi tener, deraditur nihilominus in cibis. cibus saluber ac lenis pluribus modis, ex his tamen, qui perfici humano ventre non queant, sed non intumescant. semina, quae proxima 72
20 collo fuerunt, proceras pariunt, item ab imis, sed non

§ 70: Th. H. VII 3, 5. C. V 6, 4. (7). H. VII 3, 1. — § 71: Col. XI 3, 49. X 385 sqq. (Apicius III 76). — § 72: Col. XI 3, 50. X 382 sqq. Pallad. IV 9, 16.

1 scandentis **DGF***S*. -dentes *rv*. scandent is (= iis) *Müller emend. III 33*. *an* scandunt et? | parietum *B*. per artetum **d**. per artecum **D**[1]**GFE**. (-esum *v. a. B.*). per partecum **D**[2]. per astecum **S**. per parietum *S*. 3 pergulas **D**[2]**E***v*. -la *r*. | aperiens **G**. operientes *v. a. G*. *an* operiente? 4 prima **D**[2]*v*. rima *r*. 5 quod **D**[2]*v*. q, **D**[1]. quo *r*. quoniam *coni. J.* | crescit *ego. cfr. § 61*. creuit **D**[2]. credi *r*. creditur *v*. conditur **S**. repit *C*.
7 fastigiatur **DF***C*. *sed cfr. § 146. XVII 106. XVIII 52. 172. XXI 14. XXIV 178. XXXVI 92. II 89. IX 113. XIII 71.* | uitilibus **D**[2]**F***v*. uti- *r*. | coniecta **GdE***v*. -tas **D**[1]**F**. contexta **D**[2]*D*.
9 *uncos ego posui*. 10 VIII **f**. 13 primis **d**. 14 at corticis in totum *coni. Dal. locum nondum sanatum puto.*
15 urceolorum **Q***D*. 17 cibi **D**[1]. | cibus *del.* **D**[2]*D*. cibos **E** *v. a. G*. | salubres **E** *v. a. G*. | lenis **DGFd***G*. lenes **E***H*. leuis **T***S*. leues *v*. 18 ex his (iis **S**) tamen **D**[2]**dTS***S*. existim̄ **D**[1]**F**. existimatur *G*. -mant *v*. sed sexis **Q**. 19 neq; ant **Q**.
19. 20 *an* proxima a collo?

comparandas supra dictis; quae in medio, rotundas; quae in lateribus, crassas brevioresque. siccantur in umbra et,
73 cum libeat serere, in aqua macerantur. cibis quo longiores tenuioresque, *eo* gratiores, et ob id salubriores quae pendendo crevere, minimumque seminis tales habent, du- 5 ritia eius in cibis gratiam terminante. eas, quae semini serventur, ante hiemem praecidi non est mos, postea fumo
74 siccantur condendis hortensiorum seminibus, rusticae supellectili. inventa est ratio, qua cibis quoque servarentur — eodemque modo cucumis — usque ad alios paene pro- 10 ventus; et id quidem muria fit. sed et scrobe opaco in loco harena substrato fenoque sicco opert*o* ac deinde terra virides servari tradunt. sunt et silvestres in utroque genere et omnibus fere hortensiis. sed et his medica
20, 3 et 13 tantum natura est, quam ob rem differentur in sua 15 volumina.

75 (25) Reliqua cartilaginum naturae terra occultantur
18, 126 sqq. omnia. in quibus de rapis abunde dixisse poteramus videri, nisi medici masculini sexus facerent in his rotunda, latiora vero et concava feminini, praestantiora suavitate 20 et ad condiendum faciliora; saepius sata transeunt in marem. iidem naporum quinque genera fecere, Corinthium, Cleonaeum, Liothasium, Boeotium et quod per se viride
76 dixerunt. ex his in amplitudinem adolescit Corinthium, nuda fere radice. solum enim hoc genus superne tendit, 25

§ 73 extr.: Pallad. IV 9, 16. — § 74: cfr. Nicander ap. Athenaeum IX 14 p. 372 e. Geop. XII 19, 15. 17. — § 75: Th. H. VII 4, 3. cfr. Plin. XVIII 129. Pallad. XIII 5, 3. Col. II 10, 23. Pallad. VIII 2, 2. — §§ 75. 76: Th. H. VII 4, 2. cfr. Athenaeus II 48 p. 56 f.

1 rotundas D²Q*v*. rotondas d. rumtundas D¹GF. rumpundas E. 4 eo *v*. et *ll. S.* ex f. *lacunam indic. J. an* eo et*?* | crassiores d. 8 condiendis *D* (*puncto ante posito*). 9 seruaretur DF. 11 in muria *C.* | scrobeofacto D². sacrobeofaco d. 12 operto *ego.* -tis *ll. S.* -tos *v.* 19 Graeci (*pro* medici) *P. cfr. XVIII 129.* 21 condiendum D²Q*v*. -dendum *r.* | saepius DFTQ*S.* quae saepius *rv.* spissius *P. cfr. XVIII 129 et Theophr.* 22 quattuor *coni. P et Dal.* 23 quod et *coni. Dal.* et quod — dixerunt *deleri voluit P.*

non, ut cetera, in terram. Liothasium quidam Thracium appellant, frigorum patientissimum. ab *eo* Boeotium dulce est, rotunditate etiam brevi notabile, neque, ut Cleonaeum, praelongum. in totum quidem quorum levia folia, ipsi
5 quoque dulciores; quorum scabra et angulosa et horrida, amariores. est praeterea genus silvestre, cuius folia sunt 77 erucae similia. palma Romae Amiterninis datur, dein Nursinis, tertia nostratibus. cetera de satu eorum in rapis dicta sunt. 18, 129
10 (26) ⟨1⟩ Cortice et cartilagine constant raphani, mul- 78 tisque eorum cortex crassior etiam quam quibusdam arborum. amaritudo plurima illis est pro crassitudine corticis — cetera quoque aliquando lignosa — et vis mira colligendi spiritum laxandique ructum. ob id cibus in- 79
15 liberalis, utique si proxime olus mandatur; si vero ipse cum olivis druppis, rarior ructus fit minusque faetidus. Aegypto mire celebratur olei propter fertilitatem, quod e semine eius faciunt. hoc maxime cupiunt serere, si liceat, quoniam et quaestus plus quam e frumento et minus
20 tributi est nullumque ibi copiosius oleum. ⟨2⟩ Genera 80 raphani Graeci fecere tria foliorum differentia: crispi atque levis et tertium silvestre. atque huic levia quidem, sed breviora ac rotunda copiosaque ac fruticosa, sapor autem asper et medicamenti instar ad eliciendas alvos. et
25 in prioribus tamen differentia semine, quoniam aliqua peius,

---

§ 77: Col. X 419 sqq. Martial. XIII 20. cfr. Plin. XVIII 130. 131. — § 78: Th. H. I 6, 7. 2, 7. Diosc. II 137. — § 79: cfr. XV 30. Diosc. I 45. — § 80: Th. H. VII 4, 4.

---

1 in terra **F**. in tram **d**. inter a **G**. | thracitum **Fd**. trac- **G**. threitum **E**. Threcium *J*. 2 ab eo *v*. ab **DF**. at **d***D*. a *r*. 4 leuia $\mathbf{D}^2$*D*. laeuia **s***P*. teuia $\mathbf{D}^1$. teui **F**. tenuia *rH*. (-iora *v*). 7 datur dein **dE***v*. *om. r*. 7. 8 nursinis **d***C*. (nursiis *v*). arsis **E**. Marsiis **S**. *om. r*. Marsicis *D*. 12 illis est *ego*. illic et **DFd**. illis est et **E***H*. hic et **G**. illi est et *v*. 16 druppis **Q***S*. druptis **GE**. drupstis $\mathbf{D}^2$**F**. drupstris $\mathbf{D}^1$. drustis **d**. drupis *B*. | fit **DFS**. 17 fertilitatem $\mathbf{D}^2$**T***v*. -tate **F**. feritate $\mathbf{D}^1$. -tatem *r*. | de **d** *v. a. G*. 20 ibi **DdTS***D*. *om. rv*. 22. 23 quidem folia sed $\mathbf{D}^2$ *v. a. G. D*. 25 a semine est *H*. seminis est *v*.

aliqua admodum exiguum ferunt. haec vitia non cadunt
81 nisi in crispa folia. ⟨3⟩ Nostri alia fecere genera: Algidense a loco, longum atque tralucidum, alterum rapi figura, quod vocant Syriacum, suavissimum fere ac tenerrimum hiemisque patiens praecipu*e*. *ver*um tamen e Syria 5 non pridem advectum apparet, quoniam apud auctores
82 non reperitur; id autem tota hieme durat. etiamnum unum silvestre Graeci cerain vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri armoraciam, fronde copiosius quam corpore. in omnibus autem probandis maxime spectantur caules, in- 10 mitium enim rotundiores crassioresque ac longis canalibus; folia ipsa tristiora et angulis horrida.

83 ⟨4⟩ Seri vult raphanus terra soluta, umida. fimum odit palea contentus. frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem aequet. seritur post 15 id. Feb., ut vernus sit, iterumque circa Vulcanalia, quae satio melior. multi et Martio et Aprili serunt et Septembri. incipiente incremento confert alterna folia circumobruere, ipsos vero adcumulare, nam qui extra terram emersit,
84 durus fit atque fungosus. Aristomachus detrahi folia 20 per hiemem iubet et, ne lacunae stagnent, accumulari; ita in aestatem grandescere. quidam prodidere, si palo adacto caverna palea insternatur sex digitorum altitudine, deinde in semen fimumque et terra congeratur, ad magnitudinem scrobis crescere. praecipue tamen salsis aluntur; 25 itaque etiam talibus aquis rigantur et in Aegypto nitro

---

§ 81: Col. XI 3, 16. 59. — § 82: cfr. XX 22. Th. H. IX 15, 5. Diosc. II 138. Pallad. XI 11, 4. (Col. VI 17, 8. IX 4, 5. XII 9, 3). Th. H. VII 6, 2. — § 83: Col. XI 3, 47. 62. Pallad. IX 5, 1. 2. Col. XI 3, 47. 18. Th. H. VII 1, 2. — § 84: Th. C. V 6, 2. II 15, 6. Pallad. IX 5, 3. (Plin. XXXI 115). Th. C. II 5, 3. 16, 8. VI 10, 8. Pallad. IX 5, 2.

---

5 praecipue. uerum tamen *ego*. praecipuum tamen *ll. v.* | e *ego*. est *ll.* est quod e *v.* ex *D.* 8 cerain *U 398 e Theophr.* ceram **dT**. cherain *r.* cherian (-am *v*) **S***v.* agrion *C e Diosc.* 9 harmonaciam **d**. harman- **G**. 11 crassioresque sunt ac **D**[2]**S***D.* 12 *an* crispiora (*vel* hirsutiora)? *cfr. Theophr.* 22 aestate **d** *v. a. G.* *an recte?* ἐν τῷ θέρει *Theophr. C. V 6, 2.* 26 rigantur **D**[2]**Q***D.* frig- **D**[1]**GFd**. irrig- **E**(?)*v.*

sparguntur, ubi sunt suavitate praecipui. in totum quoque salsugine amaritudo eorum eximitur, fiuntque coctis similes. namque et cocti dulcescunt et in naporum vicem transeunt. crudos medici suadent ad colligenda acria 5 viscerum cum sale ieiunis esse, atque ita vomitionibus praeparant meatum. tradunt et praecordiis necessarium hunc sucum, quando φθειρίαϲιν cordi intus inhaerentem non alio potuisse depelli conpertum sit in Aegypto, regibus corpora mortuorum ad scrutandos morbos insecantibus. 10 atque, ut est Graeca vanitas, fertur in templo Apollinis Delphis adeo ceteris cibis praelatus raphanus, ut ex auro dicaretur, beta ex argento, rapum e plumbo. scires non ibi genitum M'. Curium imperatorem, quem hospitum legatis aurum repudiaturo adferentibus rapum torrentem 15 in foco inventum annales nostri prodidere. scripsit et Moschion Graecus unum de raphano volumen. utilissimi in cibis hiberno tempore existimantur, iidemque dentibus semper inimici, quoniam adterant; ebora certe poliunt. odium is cum vite maximum, refugitque iuxta satos.

85 86 87

20 (27) Lignosiora sunt reliqua in cartilaginum genere a nobis posita, mirumque omnibus vehementiam saporis esse. ex his pastinacae unum genus agreste sponte provenit,

88

---

§ 85: Celsus I 3. Diosc. II 137. Geop. XII 22, 5. 8. — § 86: Gargil. p. 133, 8—13. — § 87: Cic. Cato M. 16, 56. de re publ. III 28, 40. Val. Max. IV 3, 5. Geop. XII 22, 9. Th. H. IV 16, 6. C. II 18, 4. (Plin. XVII 239). Pallad. IX 5, 3. — § 88: Celsus II 31. Col. IX 4, 5. VI 17, 8. Pallad. III 24, 9. Col. XI 3, 35.

---

5 dandos cum E(?) *v. a. S.* | ieiunis esse (= edere) *ll.* (*v*). iaiunos (ieiu- *S*) esse Q*S*. dandos esse *D*. 7 Φteipiacin Q*S*. pthiriasim d. hithiriasim (-sin S) D¹GFS. ithiriasim (-sin E) D²E. phthisin *v*. 8 expelli Q. 12 dicaretur d*v*. dedicaretur *S*. -catus Q. duceretur *r*. | e *ll. v.* ex Q*S*. 13 M'. *v*. M̄ Qd. M *r. del.* D². | corium D¹Fd. augurium D². | imperatoris D². | hospitum dT. -itium D¹GF. -tio E*v*. ab hostium D²S*D*. Samnitium *G*. 14 rapa Q*S*. 19 satos GE*v*. ratos D¹Fd. satas Q. satus D². 21 etiam omnibus uehementibus G. | saporis D*v*. -ori *r*. | inesse *v. a. S.* 22 agreste Dd*v*. -tis *r*S. | prouenit *ll. D*. prouenit staphylinos Graece dicitur *v* (*e Colum. IX 4, 5. cfr. Plin. XX 30*).

alterum Graeciae seritur radice vel semine vere primo vel
autumno, ut Hygino placet, Februario, Augusto, Septembri,
89 Octobri, solo quam altissime refosso. annicula utilis esse
incipit, bima utilior, gratior autumno patinisque maxime,
et sic quoque virus intractabile illi est. hibiscum a pasti- 5
naca gracilitate distat, damnatum in cibis, sed medicinae
utile. est et quartum genus in eadem similitudine pasti-
nacae, quam nostri Gallicam vocant, Graeci vero daucon,
cuius genera etiam quattuor fecere, inter medicamenta
25, 110 dicendum. 10

90 (28) Siser et ipsum Tiberius princeps nobilitavit flagi-
tans omnibus annis e Germania. Gelduba appellatur ca-
stellum Rheno inpositum, ubi generositas praecipua, ex
quo apparet frigidis locis convenire. inest longitudine
nervus, qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna 15
parte relicta, quae mulso in cibis temperata etiam in
gratiam vertitur. nervus idem et pastinacae maiori, dum-
taxat anniculae. siseris satus mensibus Februario, Martio,
Aprili, Augusto, Septembri, Octobri.

91 (29) Brevior his est et torosior amariorque inula per 20
se stomacho inimicissima, eadem dulcibus mixtis saluber-
rima. pluribus modis austeritate victa gratiam invenit.
namque et in pollinem tunditur arida liquidoque dulci
temperatur, et decocta posca aut adservata vel macerata
pluribus modis et tunc mixta defruto aut subacta melle 25
92 uvisve passis aut pinguibus car*y*otis. alio rursus modo
cotoneis malis vel sorbis aut prunis, aliquando pipere aut
thymo variata defectus praecipue stomachi excitat, inlustrata
maxime Iuliae Augustae cotidiano cibo. supervacuum eius
semen, quoniam oculis ex radice excisis, ut harundo, 30

---

§ 89 extr.: Th. H. IX 15, 5. 8. 20, 2. — § 90 extr.: Col. XI
3, 35. 18. — § 92: Col. XI 3, 35. Pallad. III 24, 13.

---

1 graeciae **dTS***D*. graece *r*. *del*. *v*. 8 daucon *B*. dau-
cum **DGF**. claucon (gl- *v*) **E***v*. claucum **d**. idaucum **Q**. 12 e **f***H*.
ex **Q***S*. ae **DF**. a *rv*. 16 q; in mulso **G**. 18. 19 Martio
Aprili *v*. aprili martio *ll*. 20 est *om*. **DF**. 26 caryotis *C*.
careo- **dE**. cario- *v*. cereo- **DF**. cerectis **G**.

seritur, et haec autem et siser et pastinaca utroque tempore, vere et autumno, magnis seminum intervallis, inula ne minus quam ternorum pedum, quoniam spatiose fruticat. siser transferre melius.

5 (30) Proxima hinc est bulborum natura, quos Cato in primis serendos praecipit celebrans Megaricos. verum nobilissima est scilla, quamquam medicamini nata exacuendoque aceto. nec ulli amplitudo maior, sicuti nec vis asperior. duo genera medicae, mascul*ae* albis foliis, femi-10 nae nigris. *s*et tertium genus est cibis gratum, Epimenidu vocatur, angustius folio ac minus asperum. seminis plurimum omnibus; celerius tamen proveniunt satae bulbis circa latera natis et, ut crescant, folia, quae sunt his ampla, deflexa circa obruuntur; ita sucum omnem in se 15 trahunt capita. sponte nascuntur copiosissim*ae* in Baliaribus Ebusoque insulis ac per Hispanias. unum de eis volumen condidit Pythagoras philosophus, colligens medicas vires, quas proximo reddemus libro. reliqua genera bulborum differunt colore, magnitudine, suavitate, quippe 20 cum quidam crudi mandantur, ut in Cherroneso Taurica. post hos in Africa nati maxime laudantur, mox Apuli. genera Graeci haec fecere: bolbinen, setanion, op*i*tiona, cyi*c*a,

93 94 95 20, 102 sqq.

§ 93: Cato 8, 2. Celsus IV 16. Diosc. II 202. (cfr. Plin. XX 97). Th. H. VII 12, 1. — § 94: Th. H. VII (3, 4.) 13, 4. 2, 2. 12, 2. — § 95: Th. H. VII 13, 8. Ovid. rem. am. 797. Diosc. II 200. (Athenaeus II 65 p. 64 b). Th. H. VII 13, 9. 13, 5. (VI 8, 1. Plin. XXI 64).

1 autem seritur et *v. a. H.* 2 et *om.* G. 2. 3 nullaue *v. a. H.* 3 quam ternorum GE*v*. quat- *r*. 4 siser D^1Fd*D*. siser autem G*v*. si seras D^2E. 5 hic Gd. his *v. a. S.* 6 praecipit DF*v*. -cepit *r G*. 8 sicuti D^2F^2Gd*D*. sicut *rv*. | nec uis D^2d*v*. nec ui GF^2. ne cui D^1. in cui F^1. in haec ui E. 9 medice G. -cinae d. -ca *C*. | masculae *ego*. -le Q. -lum *ll. Brot.* -lus *v*. 9. 10 femine Q. -ina GE *v. a. D.* 10 set *ego*. et *ll. v.* | est *om.* Q*S*. | epimendu E. eppymoenito Q. epimenidium *v. a. S.* 11 angustiis Q. | asperum Q. -ro *ll. v.* 15 copiosissimae *ego*. -ime *ll. v. cfr. XXII 62.* 22 bolbinen *G*. bolui- FS. bului- D. bulbi- *rv*. | opitiona, cyica *J* (leucoion *add. S*). opythion acocisiam S. pytion cocoygiā G. pytyon (pythion d) acocoygiam (-an D^2E) *r*. pythion, acrocorion *v*.

aegilopa, sis*yrin*chion. in hoc mirum imas eius radices crescere hieme, verno autem, cum apparuerit viola, minui 96 ac contrahi, tunc deinde bulbum pinguescere. est inter genera et quod in Aegypto aron vocant, scillae proximum amplitudine, foliis lapathi, caule recto duum cubitorum, 5 baculi crassitudine, radice mollioris naturae, quae estur 97 et cruda. effodiuntur bulbi ante ver aut deteriores illico fiunt. signum maturitatis est folia inarescentia ab imo, vetustioresque improbant, item longos ac parvos; contra rubicundis rotundioribusque laus et grandissimis. amari- 10 tudo plerisque in vertice est, media eorum dulcia. bulbos non nasci nisi e semine priores tradiderunt, sed in Praenestinis campis sponte nascuntur ac sine modo etiam in Remorum arvis.

98 6. (31) Hortensiis omnibus fere singulae radices, ut 15 raphano, betae, apio, malvae, amplissima autem lapatho, ut quae descendat ad tria cubita — silvestri minor —, et umida effossa quoque diu vivit. quibusdam tamen capillatae, ut apio, malvae, quibusdam surculosae, ut ocimo, aliis carnosae, ut betae, ut magis etiamnum croco; aliquis 20 ex cortice et carne constant, ut raphano, rapis; quorun- 99 dam geniculatae sunt, ut graminis. quae rectam non habent radicem, statim plurimis nituntur capillamentis, ut

§ 96: Th. H. VII 12, 2. I 6, 6. (VII 13, 2). Diosc. II 195. 197. — § 97: Th. C. VI 10, 7. — § 98: Th. H. I 6, 6. VII 2, 7. (8). I 6, 6. 7. — § 99: Th. H. VII 2, 7. I 6, 9. 11.

1 aegilopa *C.* -pas **S**. aegilipas (eg- **d**. aegyl- **G**) **DGFd**. -pa *S.* aegy////lippa **E**. | sisyrinchion *C.* (isor- *v*). sisorychion *ll.* 2. 3 minui ac *v.* -nuthac **D**[1]**GF**. -nuta **d**. -nus ut hac **E**. -nui et **D**[2]*G.* (*an* minui has, contra ipsum deinde?). 6 estur **f***S.* esetur **D**[1]**F**. edetur **E**. editur **D**[2]**S**. satur **G**. seritur **d**. edatur *v.* 8 fiunt **D**[2]**dQ***G.* fidunt **D**[1]**GF**. findunt **E**. fiunt, si finduntur *v.* | est *om.* **E**(?) *v. a. D.* *cfr. XVIII 250.* *an* sunt? 9 uetustiores **GdE** *v. a. D.* *an* uiridioresque? | inprobantur **Q***S.* | longe **Q**. -gi *S.* | ac **D**[2]**QS***S.* et **GE***v.* e *r.* | parui **Q***S.* -uis **d**. 12 sed in **TQ***S.* sed in in **d**. sed et in *rv.* sed et *G.* 13 nascuntur *om.* **G**. | *an* scillae modo? *cfr.* § *94 init.* (*106*). 17 *dist. P.* | minores tumidae *v. a. H.* 20 ut **DFdS**. aut **E***v.* *om.* **G**. *an* vel (et)? *cfr. XVII 121.* 23 pluribus **f**.

atriplex et blitum. scilla autem et bulbi et cepae et alium non nisi in rectum radicantur. sponte nascentium quaedam numerosiora sunt radice quam folio, ut *sp*alax, perdic*i*um, crocum. florent *confertim* serpullum, habrotonum, 100
5 napi, raphani, menta, ruta, et cetera quidem, cum coepere, deflorescunt, ocimum autem particulatim et ab imo incipit, qua de causa diutissime floret. hoc et in heliotropio herba evenit. flos aliis candidus, aliis luteus, aliis purpureus. folia cadunt a cacuminibus origano, inulae et
10 aliquando rutae iniuria laesae. maxime concava sunt cepae, getio.

(32) Alium cepasque inter deos in iureiurando habet 101 Aegyptus. cepae genera apud Graecos Sarda, Samothracia, Alsidena, setania, sc*h*ista, Ascalonia, ab oppido Iudaeae
15 nominata. omnibus etiam odor lacrimosus et praecipue Cypriis, minime Cnidiis. omnibus corpus totum pingui tuni*c*arum cartilagine. e cunctis setania minima, excepta 102 Tusculana, sed dulcis. schista autem et Ascalonia condiuntur. schistam hieme cum coma sua relincunt, vere
20 folia detrahunt, et alia subnascuntur iisdem divisuris, unde et nomen. hoc exemplo reliquis quoque generibus detrahi iubent, ut in capita crescant potius quam in semen.

---

§ 100: Th. H. VII 3, 1. 9, 2. (Plin. XXI 100). 3, 1. I 9, 4. 10, 8. — § 101: cfr. II 16. Iuvenal. XV 9. Th. H. VII 4, 7. Col. X 123. Lucil. ap. Non. p. 200 M. 2. Th. H. VII 4, 11. V 1, 6. (I 5, 2. 6, 7. C. I 4, 1). — §§ 102—104: Th. H. VII 4, 7. 8. 9.

---

1 blitum D²*v*. bittum G. bitum *r*. | caepe GdE *Dal.* cepe *v*. 2 radicantur E*v*. reducantur DF. -cuntur *r*. 3 sunt *om*. G. | spalax *S e Theophr.* galax d. calax *rv*. aspalax *B*. 3. 4 perdicium *B*. -dictum D. -diotum *rv*. 4 confertim *Bodaeus e Theophr.* cum fraxino *ll. v. a. H.* *an* cuncta protinus? *cfr. XVI 94.* 11 getio *v*. (*cfr. U 402*). getyo DFd. gethyo E*C*. gethon S. grecie G. 14 alsydena DF. Cnidia *coni. B. e Theophr.* | schista *B*. scista DGFd. scirta E. 15 etiam *ll. v. fortasse* autem. *an* omnibus etiam — Cnidiis *transponenda sint post* cartilagine? 16. 17 pingui tunicarum *U 403.* pinguitudinis earum *ll. v. a. D.* paene tunicarum *P*. 18. 19 conduntur dE *v. a. G.* 22 semen S*B*. semet D¹GFdE. semine D². -ina *C*. semet ipsa *v*. semen. Et *D*.

103 Ascaloniarum propria natura. etenim velut steriles sunt ab radice, et ob id semine seri illas, non deponi iussere Graeci, praeterea serius circa ver, at cum germinent, transferri, ita crassescere et properare cum praeteriti temporis pensitatione. festinandum autem in iis est, quoniam 5 maturae celeriter putrescunt. si deponantur, caulem *e*mit-
104 tunt et semen ipsaeque evanescunt. est et colorum differentia; *in* Isso enim et Sardibus candidissimae proveniunt. sunt in honore et Creticae, de quibus dubitant, an eaedem sint quae Ascaloniae, quoniam satis capita crassescunt, 10 depositis caulis et semen. distant sapore tantum dulci.
105 apud nos duo prima genera: unum condimentariae, quam illi geti*o*n, nostri pallacanam vocant, seritur mensibus Martio, Aprili, Maio, alterum capitatae, quae ab aequinoctio autumni vel a favonio. genera eius austeritatis ordine: 15 Africana, Gallica, Tusculana, Ascalonia, Amiternina, optima autem quae rotundissima. item rufa acrior quam candida, et sicca quam viridis, et cruda quam cocta sic*ut* quam
106 condita. seritur Amiternina frigidis et umidis locis, et sola ali*i* modo capite, reli*q*uae semine proximaque aestate 20 nullum semen emittunt, sed caput tantum, quod in*c*rescit. sequenti autem anno permutata ratione semen gignitur, caput ipsum corrumpitur. ergo omnibus annis separatim semen cepae causa seritur, separatim cepa seminis. ser-

---

§ 105 extr.: Diosc. II 180. — § 106: Pallad. III 24, 3. Geop. XII 31, 4. (cfr. infra § 115).

---

1 sterilescunt dT. 3 at *ego.* a DF. aut S*D. om. rv.* (εἶθ' ὅταν βλαστήσῃ *Theophr.*). *an* ac? 4 properare cum *ego.* cum (tunc *v.* tum *S*) properare *ll. v.* 6 maturae G*v.* -ra *r*S. 6. 7 emittunt *C.* mittunt *ll. H.* amittunt *v.* 8 in isso T*H.* amisso (-sse F[1]) *ll.* Abisso S. Samo *v.* 9 an D[2]d*v.* in *r.* | eaedem F*v.* eadem *r.* 10 sunt E. 11 caules GE*B.* | semina E*B.* 13 getion *v.* getin FE. getyn *r.* gethyon *C.* | pallachanam DF. 16 gallicana G. | Ascalonia *om. v. a. H.* 17 quam candida — 18 cruda *om.* F[1]. 18 et sicca DF*D.* sicca *rv.* | sicut *ego coll. Diosc. II 180.* sicca *ll. v.* sicca quam condita *del. D.* 20 ali DGFd*S.* alio E. allii *v.* | proximaque *v.* -ma quae *ll. Dal.* 21 increscit *coni. Dal.* inar- *ll. v.* 22 autem *om.* d. 24 cepa *ego.* cepae *ll. G.* cepe *v.*

vantur autem optime in paleis. getium paene sine capite 107
est, cervicis tantum longae et ideo totum in fronde,
saepiusque resecatur, ut porrum. ideo et illud serunt,
non deponunt. cetero cepas ter fosso seri iubent extir-
5 patis radicibus herbarum, in iugera denas libras, inter-
misceri satureiam, quoniam melius proveniat, runcari
praeterea et sariri, si non saepius, quater. Ascaloniam
mense Februario serunt nostri. semen ceparum nigrescere
incipiens, antequam inarescat, metunt.
10 (33) Et de porro in hac cognatione dici conveniat, 108
praesertim cum sectivo auctoritatem nuper fecerit prin-
ceps Nero vocis gratia ex oleo statis mensum omnium
diebus nihilque aliud ac ne pane quidem vescendo. seri-
tur semine ab aequinoctio autumno, si sectivum facere
15 libuit, densius. in eadem area secatur, donec deficiat,
stercoraturqu*e* semper, si nutri*a*tur in capita, antequam 109
secetur. cum increvit, in aliam aream transfertur, summis
foliis leviter recisis ante medullam et capitibus retractis
tunicisve extremis. antiqui silice vel te*s*ta subiecta capita
20 dilatabant — hoc item in bulbis —, nunc sarculo leviter
convelluntur radices, ut delumbatae alant neque distrahant.
insigne quod, cum fimo laetoque solo gaudeat, rigua odit. 110

---

§ 107: Th. H. VII 4, 10. Col. XI 3, 56. 57. (Pallad. III 24, 2). 58. — §§ 108. 109: Col. XI 3, 32. 30. (Pallad. III 24, 11. 12). 31. (Th. C. I 4, 5). Geop. XII 29, 2. — § 110: Col. XI 3, 32. Geop. XII 29, 1. 2. Col. X 139. Martial. XIII 19. Th. H. VI 2, 5.

---

1 getium *v.* gentium DGFd. genium E. gethyum *C.* 2 ceruices D[1]F. 3 resecatur d*v.* -antur *r.* 4 fosso solo *v. a. S.* 7 sariri D[2]d*v.* sacra F[1]. sacri *r.* 9 incipiens d*v.* incipiens autem DGF. autem inc- E. | inarescat *D coll. Colum.* inarce- S. marcescant *ll. S.* -cat *v.* 10 hac d*G.* hanc DFE*v.* hanno G. | cognatione d*G.* -nem *rv.* | conueniant DF. 11 nuber DF. | fecerit d*S.* fecit Q. tegerit D[1]GFE. ytgarit D[2]. dederit *v.* 12 estatis dE *v. a. G.* | omnibus Gd *v. a. G.* 13 pane *om.* D[1]. panem *coni. S. D.* 16 stercoraturque *v.* -atur. Qui *ll.* | si *del. G. locum recte dist. v. a. G.* | nutriatur (*an* nutrietur?) *ego.* -itur *ll. v.* 17 alam (*pro* aream) E. 19 testa *Salm.* tecta *ll.* tegula *v. a. S.* 22 in signo DF.

et tamen proprietate quaedam soli constant: laudatissimu*m* Aegypto, mox Ostiae atque Ariciae. sectivi duo genera: herbaceum folio, incisuris eius evidentibus, quo utuntur medicamentarii, alterum genus *fl*avidioris folii rotundiorisque, levioribus incisuris. fama est Melam equestris ordinis, 5 reum ex procuratione a Tiberio principe accersitum, in summa desperatione suco porri ad trium denariorum argenteorum pondus hausto confestim expirasse sine cruciatu. ampliorem modum negant noxium esse.

111 (34) Alium ad multa ruris praecipue medicamenta 10 prodesse creditur. tenuissimis et quae spernantur universum velatur membranis, mox pluribus coagmentatur nucleis, et his separatim vestitis, asperi saporis; quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. taedium huic quoque halitu, 112 ut cepis, nullum tamen coctis. generum differentia in 15 tempore — praecox maturescit LX diebus —, t*um* in magnitudine. ulpicum quoque in hoc genere Graeci appellavere alium Cyprium, alii ἀντισκόροδον, praecipue Africae celebratum inter pulmentaria ruris, grandius alio. tritum in oleo et aceto mirum quantum increscit spuma. quidam 20 ulpicum et alium in plano seri vetant, castellatimque grumulis inponi distantibus inter se pedes ternos. inter grana digiti *IIII* interesse debent, simul atque tria folia

---

§§ 112—114: Th. H. VII 4, 11. Col. XI 3, 20. (Diosc. II 181). 21. (Pallad. XII 6, 1. 2). 22. (Geop. XII 30, 9). 23.

---

1 quaedam **DFS**. quadam *rv*. | constat *v. a. G*. | laudatissimum *ego*. -mus in *ll. v. semper Plinius* porrum *neutro genere dixit: cfr. § 107. 118. 183. XX 44. (49). XIII 132.* 3 hic eruaceum **E**. 4 flauidioris *coni. Dal.* faui- **DGFd**. ſuaui- **E***v*. fauioris **S**. ſuauioris *C*. pallidioris *Salm. H.* αὐχμῶδες σφόδρα *Theophr. an* aridioris? 5 leuioribus **Tf***v*. leni- *r*. 9 ampliorem *ll. v. an* at minorem? *cfr. XX 8. 131. 184.* 11 spernantur **D**[2]**S** *S. om.* **F**[1]. sperantur *r*. separantur *v*. 11. 12 in uniuersum *v*. 15 ut **E***v*. *om. r.* | *an* cocti? *de variatione structurae cfr. Müller de stilo Plin. p. 59, 6.* 16 tum *v*. tamen *ll.* **S**. *an* tum et? 17 graeco **DF**. 18 antiscorodon *C*. -rdon *ll. v.* antiCKOΔPON **Q**. 19 celebratur **Q**. | tritu **DF**. trito **d** *v. a. C.* 20 increscit **Q***S. cfr. XXVIII 64.* -cat **GdE***v*. -cas *r*. 23 IIII *S. om. ll. G.* quattuor digiti *v et Vincent. Bellov.*

eruperunt, sariri. grandescunt, quo saepius sariuntur. maturescentium caules depressi in terram obruuntur; ita 113 cavetur, ne in frondem luxurient. in frigidis utilius vere seri quam autumno. cetero ut odore careant, omnia haec 5 iubentur seri, cum luna sub terra sit, colligi, cum in coitu. sine his Menander e Graecis auctor est alium edentibus, si radicem betae in pruna tostam superederint, odorem extingui. sunt qui et alium et ulpicum inter 114 Compitalia ac Saturnalia seri aptissime putent. alium et 10 semine provenit, sed tarde. primo enim anno porri crassitudinem capite efficit, sequenti dividitur, tertio consummatur, pulchriusque tale existimant quidam. in semen exire non debet, sed intorqueri caulis satus gratia, ut caput validius fiat. quod si diutius alium cepamque in- 115 15 veterare libeat, aqua salsa tepida capita unguenda sunt; ita diuturniora fient melioraque usui et in satu sterilia. alii contenti sunt primo super prunas suspendisse abundeque ita profici arbitrantur, ne germinent, quod facere alium cepamque extra terram quoque certum est et cauli- 20 culo acto evanescere. aliqui et alium palea servari optime putant. alium est et in arvis sponte nascens — alum 116 vocant —, quod adversus improbitatem alitum depascentium semina coctum, ne renasci possit, abicitur, statimque quae devoravere aves stupentes manu capiuntur et, si 25 paulum commorere, sopitae. est et silvestre, quod ursinum vocant, odore *si*mili, capite praetenui, foliis grandibus.

§ 115: Pallad. XII 6, 2. cfr. Plin. XX 43. XIX 106.

1 eruperunt E*H*. -rint *rv*. 3 utilius D²d*v*. *om. r*. 7 radictum G. | tostum G. 13 non *om.* G. 17 primos DF. | *an* prunam? *singulari enim numero Plinius ceteris huius modi locis constanter usus est: § 113. XX 54. XXIX 45. XXX 44. XXXII 78. XXXIII 60. XXXIV 104. XXXV 175. aliter est dictum XIII 39. cfr. etiam Celsus IV 10. V 27, 5.* 20 aucto S. | *an* in palea? *cfr. § 106. XXV 148. 149. XXIX 92. XXX 115. 121. aliter § 74. 128.* | seruare FE. 24 stupentes d*v*. -te *r*. 25 commorere DGF*S*. -ouere *r*Tf*H*. -orauere *v*. | quod DFdE*v*. et quod Gf*S*. 26 odore simili *coni. Dal. J.* odor est mili DGFE. odore mili (milii dT) dTS*S*. -re molli *v*.

117 7. (35) In horto satorum celerrime nascuntur ocimum, blitum, napus, eruca. tertio enim die erumpunt, anetum quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis, cucurbita septimo — prior cucumis —, nasturtium, sinapi quinto, beta aestate sexto, hieme decimo, atriplex octavo, 5 cepae XVIIII aut XX, get*hyu*m X aut duodecimo, contumacius coriandrum, cunila quidem et origanum post XXX diem, omnium autem difficillime apium. XL enim die cum
118 celerrime, L maiore ex parte emergit. aliquid et seminum aetas confert, quoniam recentia maturius gignunt in 10 porro, gethyo, cucumi, cucurbita, ex vetere autem celerius proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, coriandrum. mirum in betae semine: non enim tot*um* eodem anno gignit, sed aliquid sequenti, aliquid et tertio; itaque ex copia seminis modice nascitur. quaedam anno tan- 15 tum suo pariunt, quaedam saepius, sicut apium, porrum, gethyum; haec enim semel sata pluribus annis restibili fertilitate proveniunt.
119 (36) Semina plurimis rotunda, aliquis oblonga, paucis foliacia et lata, ut atriplici, quibusdam angusta et canali- 20 culata, ut cumino. differunt et colore nigro, candidiore, item duritia surculacea. in folliculo sunt raphanis, sinapi,

§ 117: Th. H. VII 1, 3. (C. IV 3, 1). — § 118: Th. H. VII 1, 6. (3, 4. Pallad. V 3, 2). 7. — § 119: Th. H. VII 3, 2. (I 11, 3).

3 lactuca *v.* lapt- **Q**. lactucaque (quae **D**)**DF**[2]*S.* latucaque **F**[1]. lactacaque *r.* | cucumis **dQ***S.* -mis his *r.* -mis et *v.* 4 cucurbita **D***S.* -tas **Q**. -tae **GdE***v.* -te **F**. *fortasse e Theophr. scribendum est:* raphanus X, sexto cucumis, cucurbita et septimo — prior cucumis —. 4 sinapis **d**. quam sinapi **Q**. ac sinapi *v. a. S.* 6 caepae **Q**. caepe **GdE** *Dal.* cepe *v.* | gethyum *C.* getym **DGd**. getim *r.* getium *v.* 9 L *B e Theophr. om. ll.* **Q***D. an potius* L emergit? 10 recentia **Q***S.* -tiora **E***v.* -tius *r.* 11 ueteri **d**. 13 totū *C e Theophr.* tota *ll.* **Q***v.* 14 gignitur **dT** *v. a. G.* -nunt **G**. | sequenti **d**. -te *r***Q***v. cfr. § 114.* | et **Q***S.* in **d**. *in* **F** *ras. om. rv.* 17 getium **Q** *v. a C.* 19 aliquibus **d** *v. a. S.* 20. 21 caniculata **Q**. 21 cumino. Differunt **d***v.* cum odii (comodii **E**) ferunt *r.* | colori **DF**. | candidiore **DFdS**. *cfr. Pliniana p. 40 not.* -orae *r.* candidoque *v.* -doue *D.* 22 raphano **d** *v. a. D.*

rapo. nudum semen est coriandri, aneti, feniculi, cumini, cortice obductum bliti, betae, atriplicis, ocimi, at lactucis in lanugine. nihil ocimo fecundius. cum maledictis ac 120 probris serendum praecipiunt, ut laetius proveniat; sato 5 pavitur terra. *et* cuminum qui serunt, precantur ne exeat. quae in cortice sunt, difficillime inarescunt maximeque ocimum, et ideo siccantur omnia ac sunt fecunda. utique meliora nascuntur acervatim sato semine quam sparso. ita certe porrum et a*p*ium serunt in laciniis colligatum, 10 apium etiam paxillo caverna facta ac fimo ingesto. nascun- 121 tur autem omnia aut semine aut avolsione, quaedam semine et surculo, ut ruta, origanum, ocimum — praecidunt enim et hoc, cum pervenit ad palmum altitudinis —, quaedam et semine et radice, ut cepa, alium, bulbi et si 15 quorum radice*s* *an*niferorum relinquuntu*r*. eorum vero, quae a radice nascuntur, radix diuturna et fruticosa est, ut bulbi, gethyi, scillae. fruticant alia et non capita*ta*, ut apium et beta. caule reciso fere quidem omnia regermi- 122 nant exceptis quae non scabrum caulem habent, et in 20 usum vero ocimum, raphanus, lactuca; hanc etiam suaviorem putant a regerminatione. raphanus utique iucun-

§ 120: Th. H. VII 3, 3. (IX 8, 8. Col. XI 3, 34. 33. X 319). 4. 5. (Geop. XII 29, 5. Pallad. III 24, 12. V 3, 2). — §§ 121. 122: Th. H. VII 2, 1. 2. 4. 5. (cfr. Plin. XVIII 127).

1 est *U 404 e Theophr.* et fi DGF. et fit E. *om.* d. apii *v. a. D.* 2 at d*v*. ac *r*. 3. 4 et probris dQ*S*. 4 serere praecipiunt (-pium Q)Q*S*. | ut *om.* GdE *v. a. G.* | proueniet *v. a. G.* 5 et cuminum *G.* ad cacuminum (caum- G) *ll.* ut cum- *J.* adacta cuminum et *v. om.* Q*S.* festuca. cuminum *Müller emend. III 33.* | qui serunt *om.* Q*S.* | precantibus Q*S.* 6 quae Gd*v*. quō E. qm̄ *r*. 6 marescunt D. marcesc- E. maturescunt *v. a. B.* 7 ideo D[2]*S.* id forsiciam (forcic- F[1])D[1]FE. id fossitiam d. ad forsitiam G. gith (*vel* gyt) *v.* | ſunt *ll. v. an* fiunt? γίνεται *Theophr.* 9 apium *Bodaeus e Theophr.* alium DF. allium *r v. a. S.* 10 ingesta DF. 11 quaedam et semine dT*J.* 15 radices *P.* -cem *ll. v. a. S.* | anniferorum *B.* minimi (-me E[1]) ferorum (florum *v*) *ll. v.* seminiferorum *J. an* uelut anniferorum? | relinquuntur *P.* -quunt (-qunt DF) Vt *ll.* -quunt *v. a. S.* 17 fruticant d*v*. fructicant F. fructificant *r*. | capitata *P.* capita *ll.* -ite *v. a. S.*

dior detractis foliis, antequam decaulescat. hoc et in rapis. nam et eadem dereptis foliis cooperta terra crescunt durantque in aestatem.

123 (37) Singula genera sunt ocimo, lapatho, blito, nasturtio, erucae, atriplici, coriandro, aneto. haec enim ubique 5 eadem sunt, neque aliud alio melius usquam. rutam furtivam tantum provenire fertilius putant, sicut apes furtivas pessime. nascuntur autem etiam non sata mentastrum, nepete, intubum, puleium. contra plura genera sunt eorum, 124 quae diximus dicemusque, et in primis apio. **8.** id enim, 10 quod sponte in umidis nascitur, helioselinum vocatur, uno folio nec hirsutum, rursus in siccis hipposelinum, pluribus foliis, simile helioselino. tertium est oreoselinum, cicutae foliis, radice tenui, semine aneti, minutiore tantum. et sativi autem differentiae in folio denso, crispo aut ra- 15 riore et leviore, item caule tenuiore aut crassiore, et caulis aliorum candidus est, aliorum purpureus, aliorum varius.

125 (38) Lactucae Graeci tria fecere genera: unum lati caulis, adeo ut ostiola olitoria ex iis factitari prodiderint 20 — folium his paulo maius herbaceo et angustissimum, ut alibi consumpto incremento —, alterum rotundi caulis, tertium sessile, quod Laconicum vocant. alii colore et tempore satus genera discrevere; esse enim nigras, quarum semen mense Ianuario seratur, albas, quarum Martio, 25 rubentes, quarum Aprili, et omnium earum plantas post

§ 123: Th. H. VII 4, 1. Pallad. IV 9, 14. cfr. Plin. XI 44. — § 124: Th. H. VII 6, 3. (Pallad. V 3, 2). 4. VII 4, 6. — § 125: Th. H. VII 4, 5. (Martial. X 48, 9. III 47, 8). Col. XI 3, 26. X 190—193.

2 dereptis **d** *v. a. Brot.* 3 aestatem **d***S.* -ate *rv.* 5 *an post* aneto (*vel post* erucae) *intercidit* rutae? *cfr. Theophr.* 6 aliud **GdE***v.* alunt *r.* | usquam **d***v.* usque **D**[1]**GFE.** quam **D**[2]. 8 *ante* mentastrum *e***Q** (mente autem et mentastrum) *J inseruit* menta. 9 nepeta *v. a. S.* 15 satiui **d***G.* -iua *r.* (est autem) satiuis *v.* | differentia **E** *v. a. G.* 16 latiore (*pro* leuiore) *coni. Brot. e Theophr.* 20 urtiola **E.** urceola *v. a. B.* 21 ut **d***v.* et *r.* 23 laconium **d.** -ion *v. a. C.* | colore *G.* -ris *ll. v.* 24 tempore *G.* -ris **d***v.* -ri *r.*

binos menses differri. diligentiores plura genera faciunt: 126
purpureas, crispas, Cappadocias, Graecas, longioris has
folii caulisque lati, praeterea longi et angusti, intubis si-
milis. pessimum autem genus cum exprobratione amari-
5 tudinis appellavere πικρίδα. est etiamnum alia distinctio
albae, quae μηκωνὶς vocatur a copia lactis soporiferi, quam-
quam omnes somnum parere creduntur. apud antiquos
Italiae hoc solum genus earum fuit, et ideo lactucis nomen
a lacte. purpuream maximae radicis Caecilianam vocant, 127
10 rotundam vero ac minima radice, latis foliis ἀστυτίδα
quidamque εὐνουχεῖον, quoniam haec maxime refragetur
veneri. est quidem natura omnibus refrigeratrix et ideo
aestate gratia. stomacho fastidium auferunt cibique ad-
petentiam faciunt. divus certe *Augustus* lactuca conser- 128
15 vatus in aegritudine fertur prudentia Musae medici, cum
prioris C. *Aemili* religio nimia *eam* negaret, in tantum
recepta commendatione, ut servari etiam in alienos men-

§ 126: Col. XI 3, 26. X 182—188. Th. H. VII 11, 4. Geop. XII 1. Diosc. II 165. 164. Celsus II 32. Geop. XII 13, 2. Pallad. II 14, 4. Varro de l. l. V 104. — § 127: Geop. XII 13, 2. Hippocrat. de diaeta II p. 686. Celsus II 27. Col. X 180. Gargil. p. 144, 11.

2 cappadocias dT*S.* -otias E. -ocicas r*D.* -ocas *v.* | *an* leuioris (*pro* longioris)? *cfr. Colum.* 3. 4 similes GE *v. a. G.* 5 picrida F*v.* -idia rS. -icia Q. 6 albae *Salm.* alba Q. atrae *ll. v.* | miconis E. ΜΕΩΝΙϹ Q. | soporifere d. -era Q. saporifere DF. 7 somnium GdE *v. a. Verc.* | credantur Q *v. a. G. S.* 8 lactucae *v. a. J.* -cae iis lactis *S.* 9 a lacte D²QS*J.* aiecte (-tae d) D¹GFd. adiectae ET. adeptae *v.* (nomine) dictae *S.* | radicis dE*v.* -cibus r. -ces Q. 10 astytida *Bodaeus. H.* astilida (art- E) *ll.* ΑΑΚΤΥΛΙΕ Q. astylida *B.* 11 eunucheon (cumu- E) GdE. ΕΦΥΝΟΥΧΕΙΟΝ Q. eunuchion *B.* | refragaretur G. refrigerande (-dae *S*) Q*S.* 12 ueneri est Q*S.* 13 grata d. -tae *v. a. S.* grecia E. 14 diucius D². | certe Augustus *v.* certe hac Q. certe D². certus r. 15 Musae *om.* Q. | cum DGFE*v.* indicium dT. 16 priores DFd *v. a. H.* | C. Aemili *C. Fr. Hermann.* cameli DFdTQ. -lii r*H.* cauerent *G.* eam ob *v.* | religione *GD.* -onem *v. a. G.* | nimia eam negaret *H.* nimiae (minime GdTE) omne caret *ll.* nimia ei abnegaret. Or Q. nimia eum necaret *J.* nunc omni caret *G.* minime commanducarent *v.* nimia ei abnegaretur *D.*

ses eas oxymeli tum repertum sit. sanguinem quoque augere creduntur. est etiamnum quae vocatur caprina lac-
20, 58 tuca, de qua dicemus inter medicas, et ecce cum maxime coepit inrepere sativis admodum probata quae Cilicia vocatur, folio Cappadociae, ni crispum latiusque esset. 5
129 (39) Neque ex eodem genere possint dici neque ex alio intubi, hiemis *h*i patientiores virusque praeferentes, sed caule non minus grati. seruntur ab aequinoctio verno, plantae eorum ultimo vere transferuntur. est et erraticum intubum, quod in Aegypto cichorium vocant, de quo 10
20, 73; 21, 88 plura alias.

Inventum omnes thyrsos vel folia lactucarum pro-
130 rogare urceis conditos et recentes in patinis coquere. seruntur lactucae anno toto laetis et irriguis stercoratisque, binis mensibus inter semen plantamque et maturitatem. 15 legitimum tamen a bruma semen iacere, plantam favonio transferre aut semen favonio, plantam aequinoctio verno.
131 albae maxime hiemem tolerant. umore omnia hortensia gaudent et stercore, praecipue lactucae et magis intubi. seri etiam radices inlitas fimo interest et repleri abla- 20 queata*s* humo. quidam et aliter amplitudinem augent, recisi*s*, cum ad semipedem excreverint, fimoque suillo recenti inlitis. candorem vero putant contingere his dumtaxat,

---

§ 128: *sanguinem:* Gargil. ibid. (cfr. Plin. XX 64). Diosc. II 165. — § 129: Col. XI 3, 27. cfr. XII 9. — § 130: Col. XI 3, 27. Pallad. II 14, 1. — § 131: Th. H. VII 5, 1. 1, 8. (Verg. Geo. IV 120). Col. XI 3, 25. Pallad. II 14, 1. 2.

---

1 oxymelite (*om.* tum) *v. a. S.* 3 dicimus **GE**. | et ecce **GFdT***v*. ecce *Lugd.* et eae **D**[1]. et heae **D**[2]. et haec *D*. 5 cappadociae **GfE***v*. -cice **dT**. -cicae **DF***D*. -cae *G*. 6 possint **DFdE**. -sit **G**. possunt **Q***v*. 7 hi (ii *S*) patientiores *ego.* pat- **G***H* (*cum P*). inpat- *rv*. -ior **Q**. *cfr. § 126 init. CFWMüller p. 15. 16.* 8 ab aequinoctio **D**[2]**S***D*. *om. rv.* | *dist. U 406.* 10 aegyptio **G**. 14 irriguis **d***v*. *cfr. Pallad. II 14, 1.* riguis *r G.* 16 semen iacere **D**[2]**dE***v*. semen tacere **D**[1]**F**. sementare **G**. 19 *dist. v. a. Dal. cfr. Theophr. VII 5, 1.* 20. 21 ablaqueatas *v*. -ta *ll G. cfr. Wölfflini Arch. f. lat. Lexicogr. IV 309.* 21 *an* fimo (*pro* humo)? *cfr. XVII 259. 263. Pallad. II 14, 1.* 22 excreuerunt **E***S*. 23 candorem — dumtaxat *om.* **G**.

quae sint seminis albi, si harena de litore a primo incremento congeratur in medias atque increscentia folia contra ips*a* religentur.

(40) Beta hortensiorum levissima est. eius quoque a 132
5 colore duo genera Graeci faciunt, nigrum et candidius, quod praeferunt — parcissimi seminis — appellantque Siculum, candoris sane discrimine praeferentes et lactucam. nostri betae genera vernum et autumnale faciunt a temporibus satus. quamquam et Iunio seritur; transfertur
10 aut*u*mn*o* planta. hae quoque et oblini fimo radices suas 133 locumque similiter madidum amant. usus his et cum lenti ac faba idemque qui oleris, et praecipuus, ut lenitas excitetur acrimonia sinapis. medici nocentiorem quam olus esse iudicavere, quamobrem adpositas non nemini degu-
15 stare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint. gemina iis natura, et oleris et capite ipso exilientis bulbi, 134 species summa in latitudine. ea contingit, ut in lactucis, cum coeperint colorem trahere inposito levi pondere. neque alii hortensiorum latitudo maior; in binos pedes ali-
20 quando se pandunt, multum et soli natura conferente, siquidem in Circeiensi agro amplissimae proveniunt. sunt 135 qui betas punico malo florente optime seri existiment,

---

§ 132: Th. H. VII 4, 4. 5. (Diosc. II 149. Celsus II 22. III 24). Pallad. VII 4. — § 133: Pallad. III 24, 10. Diosc. II 149. Celsus II 18. 30. IV 9. cfr. Diphil. ap. Athenaeum IX 11 p. 371[b]. — § 134: Col. XI 3, 27. Pallad. II 14, 2. Geop. XII 15, 1. — § 135: Col. XI 3, 17. 42. Diosc. II 149. (Martial. III 47, 9. Athenaeus l. l. et III 91 p. 120c).

---

2 congregatur G. 3 ipsa *ego*. -sum d. -so *r*. -sas *v*. 4 a *om*. DF. 5 candidium Q. 7 et *ll*. *G*. ut *v*. | lactucam GdTE*v*.*H*. -cas D[2]. -cae *G*. lactuca lactuca D[1]F. 9 satus *H*. satuus DF*D*. satiuis *v*. satuque dT. | *dist*. *ego*. | seratur d *v*. *a*. *G*. | transferuntur *v*. 10 autumno *ego*. autem in *ll*. *v*. 11 lenti *ego*. lentis *ll*. -tibus *S*. -te *v*. 13 nocentiorem E*G*. innoc- *rv*. | quamquam olus DF. 14 nemini DFd*B*. memini *rv*. *a*. *B*. *Dal*. | *dist*. *C*. 20 expandunt dT. | conferente D[2]Fd*v*. -erent D[1]. -errent *r*. 20. 21 siquidem D[2]Fd T*D*. est (est hae GE) quidem *r*. hae quidem *G*. eis et *v*. 22 punica E*S*.

transferri autem, cum v foliorum esse coeperint. mira
differentia, si vera est, candidis alvum elici, nigris inhi-
beri, et cum brassica corrumpatur in dolio vini sapor,
eodem betae foliis demersis restitui.

136 (41) <1> Olus caulesque, quibus nunc principatus 5
hortorum, apud Graecos in honore fuisse non reperio, sed
20, 78 Cato brassicae miras canit laudes, quas in medendi
sqq. loco reddemus. genera eius facit: extentis foliis, caule
magno, alteram crispo folio, quam apiacam vocant, tertiam
137 minutis caulibus, lenem, teneram minimeque probat. bras- 10
sica toto anno seritur, quoniam et toto secatur, utilissime
tamen ab aequinoctio autumni, transferturque, cum v folio-
rum est. cymam a prima satione praestat proximo vere.
hic est quidam ipsorum caulium delicatior teneriorque cau-
liculus, Apici luxuriae et per eum Druso Caesari fastidi- 15
138 tus, non sine castigatione Tiberi patris. post cymam ex
eadem brassica contingunt aestivi autumnalesque cauliculi,
mox hiberni, iterumque cymae, nullo aeque genere multi-
fero, donec fertilitate sua consumatur. altera satio ab
aequinoctio verno est, cuius planta extremo vere planta- 20
tur, ne prius cyma quam caule pariat. tertia circa sol-
stitium, ex qua, si umidior locus *sit*, aestate, si siccior,

---

§ 136: Cato 157, 1. 2. (Athenaeus IX 9 p. 369f). cfr. Th. H. VII 4, 4 et Plin. XIX 80. — §§ 137. 138: Pallad. III 24, 5. Col. XI 3, 14. 23. (42). 24. (Pallad. X 13, 1). Col. X 129. Pallad. VII 4.

---

1 quinque *ll. v.* 2 aluum (-uom *S*) elici **T***S.* aluo (saluo **E**) melici *r.* aiunt aluo medici **Q**. solui aluos modice *v.* 3 brasicarum **Q**. | uini **DGFdQ***v.* cum **E**. | sapore **F**[2]**E**. 4 eodem **DGF**[1]**dQS***D.* *cfr. U 408.* odorem **F**[2]**E***S.* -re *v.* *malim* eūdem, *hac praesertim verborum collocatione.* | foliis **EQ***v.* folio *r***S**. | demerso **S**. 6 fuisset et non **DF**. 7. 8 *an* in medicinae loco? *cfr. § 169.* 8 facit tria: unam extentis *v. a. J.* 9 apiacam *S.* app- **DGFd**. apianam **E***v.* apiacon *Cato.* 12 quinque *ll. v.* vi *Colum.* 13 cymam **DF***D.* -ma *r***Q** *Brot.* -mas *v.* | satione *vet. Dal.* stat- **E**. secat- **T**. sectat- *r.* sectione **Q** *v. a. D.* 19 consummatur **GFQ**. | altera — 21 pariat **D**[2]**S***S. om. rv.* 21 prius **D**[2]*S.* plus **S**. 22 sit *ego.* est *ll. v.* | si siccior **D***G.* siccior *rv.*

autumno plantatur. umor fimumque si defuere, maior saporis gratia est; si abundavere, laetior fertilitas. fimum asininum maxime convenit.
⟨2⟩ Est haec quoque res inter opera ganeae, qua- 139
5 propter non pigebit verbosius persequi. praecipuus fit caulis sapore ac magnitudine, primum omnium si in repastinato seras, dein si terram fugientes cauliculos sequare terra *a*dtollentesque se proceritate luxuriosa exaggerando aliam accumules ita, ne plus quam cacumen emineat. Tri-
10 tanum hoc genus vocatur bis conputabili inpendio taedioque. ⟨3⟩ Cetera genera complura sunt: Cumanum ses- 140 sile folio, capite patulum; Aricinum altitudine non excelsius, folio numerosius quam ten*er*ius; hoc utilissimum existimatur, quia sub omnibus paene foliis fruticat cauli-
15 culis peculiaribus. Pompeianum procerius, caule ab radice tenui, intra folia crassescit; rariora haec angustioraque, sed teneritas in dote *est*. frigora non tolerat, quibus etiam aluntur Bruttiani praegrandes foliis, caule tenues, sapore acuti. Sabellico usque in admirationem crispa sunt folia, 141
20 quorum crassitudo caulem ipsum extenuet, sed dulcissimi perhibentur ex omnibus. nuper subiere Lacutur*nen*ses ex convalle Aricina, capite praegrandes, folio innumeri, alii in orbem co*nl*ecti, alii in latitudinem torosi; nec plus

---

§ 139: cfr. Pallad. III 24, 7. — §§ 140. 141: Col. X 130. 139. 135. 139. 137. 138. Gargil. p. 169, 13—21.

---

1 plantator **G**. 7 sequaris **dT**. quare **G**. seces *v. a. S.* 8 e terra **d**. a terraque *v. a. S.* | adtollentesque *CFWMüller p. 19.* toll- **DGFd***S.* dolentesque **E**. attollentes *v.* 9 accumules **D**[2] (**GE**?)*v.* attu- *r.* 9. 10 trizianum **DFS**. 11. 12 sessili **E***C. at cfr. § 125. XV 56. XXXVII 22. Martial. III 47, 8.* 12 non *om.* **G**. 12. 13 excelsus **G**. 13 quam *v.* q̄m **dS**. quō **GF**. quoniam **T**. quo **DE***S.* | tenerius *ego.* tenuius *ll. v. cfr. § 173.* | inutilissimum **dT**. 16 infra **dT**. 17 sed (sede **F**) teneritas **D**[2]**Fd***v.* sedeteritas *r.* | est *D.* si *ll. G.* fit *v.* ei *J.* | frigora **d**[2]*v.* figura **d**[1]. -ram *r.* 18 britiani **G**. britanni **dT**. 21 Lacuturnenses *U 410.* -urreses **DGF**. -urres *r v. a. D.* 22 arina **d**. | *post* Aricina *in ll. v. a. D. legitur glossema:* ubi quondam (quodam **DF**) fuit lacus turrisque quae (quae *om.* **d**) remanet. *del. U 410.* 23 conlecti *ego.* corre- *ll. S.* porre- *v.*

ullis capitis post Tri*t*ianum, cui pedale aliquando conspi-
142 citur, et cyma nullis serior. cuicumque autem generi pruinae plurimum suavitatis conferunt, *a*t nisi obliquo vulnere defendatur medulla, plurimum noce*n*t. semini destinati non secantur. est etiam sua gratia numquam plantae 5 habitum exce*d*entibus; ἁλμυρίδια vocant, quoniam nisi in maritumis non proveniunt. aiunt navigatione quoque longinqua virides adservari, si statim desecti ita, ne humum adtingant, in cados olei quam proxime siccatos opturatos-
143 que condantur omni spiritu excluso. sunt qui plantam 10 in transferendo alga subdita pediculo nitrive triti quod tribus digitis capiatur celeriorem ad maturitatem fieri putent. sunt qui semen trifolii nitrumque simul tritum adspergant foliis. nitrum in coquendo etiam viriditatem custodit, ut *et* Apiciana coctura, oleo ac sale, priusquam 15
144 coquantur, maceratis. est inter herbas genus inserendi praecisis germinibus caulis et in medullam semine ex aliis addito. hoc et in cucumere silvestri. nec non olus quoque silvestre est, triumpho divi Iuli carminibus praecipue iocisque militaribus celebratum; alternis quippe versibus 20 exprobravere lapsana se vixisse aput Dyrrachium, prae-

§ 142: Athenaeus IX 9 p. 369c. — § 143: Col. XI 3, 23. Pallad. III 24, 6. Geop. XII 17, 1. (cfr. Th. H. II 4, 2). Martial. XIII 17. Apicius III 61. — § 144: cfr. Pallad. II 14, 4. III 24, 12. — Diosc. II 142. (Col. XII 7, 1).

1 Tritianum *C.* trizi- **DGFdS**. triozi- **E**. trici- *v.* 2 et *om.* **d**. | autem *om.* **G**. 3 *an* suauitati? *cfr. § 182.* | at *ego.* et **E***v.* nec *r***S**. sed *coni. J.* sectio *D. an* sectili *vel* sectis? 4 nocent *C.* nocet *ll. v. D. ad rem cfr. XVII 192.* 5 etiam **E***v.* iam *r***S**. 6 habitu *v. a. G.* | excedentibus *coni. S.* excellent- *ll. v. a. J.* | almiridia **DGF**. adm- **E**. 7 *an* proueniant? | aiunt **D²QS***D. om. rv.* 8 adseruari si **D¹dTS***S.* -ari is **G**. -arin **F¹**. -arint **F²**. -ari **D²E**. -asse **Q**. -antur *v.* (uiridibus) -atis *C.* | defecti **G**. directi **E**. 10 conduntur **GE***Bas.* 11 nitriue **D²dT***S.* nitruue *r.* nitroue (trito) *v.* 13 semestri folii **d**. 15 ut et *ego.* aut *ll. v.* ut in *coni. Dal.* 16 inserendi **G***v.* -dis *r.* 17 caulis *v.* et caulis *ll. S.* | et in **dE***v.* in **D***S.* et *r.* 18 solus **DF²**. solius **F¹**. 19 triumpho **Q***S.* trium foliorum *ll. v.*

miorum parsimoniam cavillantes. est autem id cyma silvestris.

(42) Omnium in hortis rerum lautissima cura asparagis. 145 de origine eorum *e* silvestribus *corrudis* abunde dic- 16, 173
5 tum et quomodo eas iuberet Cato in harundine*t*is seri. est et aliud genus incultius asparago, mitius corruda, passim etiam in montibus nascens, refertis superioris Germaniae campis, non inficeto Ti. Caesaris dicto, herbam ibi quandam nasci simillimam asparago. nam quod in Neside 146
10 Campaniae insula sponte nascitur, longe optimum existimatur. hortensium seritur spongeis. est enim plurimae radicis altissimeque germinat. viret thyrso primum emicante, qui cau*l*em educens tempore ipso fastigatu*r* in toros striat*o*s. potest et semine seri.
15 Nihil diligentius comprehendit Cato, novissimumque 147 libri est, ut appareat *rem* repentem ac noviciam fuisse. locum subigi iubet umidum aut crassum, semipedali undique intervallo seri, ne calcetur, praeterea ad lineam grana bina aut terna paxillo demitti — videlicet semine tum tan-
20 tum serebantur —, id fieri secundum aequinoctium ver- 148 num, stercore satiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis evellatur asparagus; primo anno stramento ab hieme protegi, vere aperiri, sariri, runcari, tertio incendi verno. quo maturius incensus est, hoc melius provenit. itaque
25 harundinetis maxime convenit, quae festinant incendi. sariri iubet idem non antequam asparagus natus fuerit, ne

---

§ 145: Cato 6, 3. — § 146: Col. XI 3, 43. — §§ 147—149: Cato 161, 1. 2. (6, 4). 2. 3. 4.

---

3 in D²TS*S*. *om. rv.* | hortis rerum *ll.* S*S*. hortensiorum *v.* 4 e *ego. om. ll.* in *v.* | corrudis *ego.* curis *ll. v.* 5 eos *v.* | harundinetis *v.* -neis DF. arundineis *r.* 9 eside DFd. 11 hortensiorum G. 13 caulem *v.* caudem *ll.* | ipso quo *v.a.G.* | fastigatur *ego.* -tus est *ll. v.* -tus *G.* 14 striatos *ego.* -tus DF*D*. -tur *r G.* stringitur *v.* 16 rem *ego. om. ll. v.* | repentinam *v.a.S.* recentem *D.* | ac DFdT*v.* ag GE. hanc *D.* | notitiam *D.* -iciam D². nouiciam uiro curam *v. a. D.* 19 autem rega paxillo G. | demitti dTE*P.* dim- *r v.a.H.* 21. 22 herba d *Cato.* 24 prouenire G. 26 iubet id est d.

149 in sariendo radices vexentur. ex eo velli asparagum ab radice, nam si defringatur, stirpescere et intermori; velli, donec in semen eat — id autem maturescere ad ver —, incendique ac rursus, cum apparuerit asparagus, sariri ac stercorari. ac post annos VIIII, cum iam vetus sit, digeri 5 subacto stercoratoque, tum spongeis seri singulorum pedum intervallo. quin et ovillo fimo nominatim uti, quoniam 150 aliud herbas creet. nec quicquam postea temptatum utilius apparuit, nisi quod circa id. Feb. defosso semine acervati*m* parvulis scrobibus serunt, plurimum maceratum fimo. 10 *biennio* dein nexis inter se radicibus spongeas factas post aequinoctium autumni disponunt pedalibus intervallis, fertilitate in denos annos durante. nullum gratius his solum 151 19, 54 quam Ravennatium hortorum indicavimus. corrudam — hunc enim intellego silvestrem asparagum, quem Graeci 15 ὄρμινον aut μυάκανθον vocant aliisque nominibus — invenio nasci et arietis cornibus tunsis atque defossis.

152 (43) Poterant videri dicta omnia, quae in pretio sunt, ni restaret res maximi quaestus non sine pudore dicenda. certum est quippe carduos apud Carthaginem Magnam Cor- 20 dubamque praecipue sestertium sena milia e parvis reddere *ar*eis, quoniam portenta quoque terrarum in ganeam vertimus serimusque etiam ea, quae refugiunt cunctae qua-

---

§ 150: Col. XI 3, 43. Pallad. IV 9, 11. Martial. XIII 21. — § 151: Diosc. II 151. Geop. XII 18, 2. cfr. Plin. XX 110.

---

3 *dist. ego.* | ad uer *ll. v.* ad autumnum *Cato. an conici possit* id autumno maturescere ac decerpi —, incendique? 6 subacto solo *v. a. S.* 8 herbas ereet **DF**. -basceret *v. a. H.* -besceret **S**. 9. 10 aceruatim *H cum Dal.* -atis *ll. v.* 10 macerato in *Müller emend. III 35.* 11 biennio *Müller l. l. om. ll. v. magis congruat cum Palladio* serunt, per biennium macerant fimo, dein. 12 pedalibus *v.* et (de **DF**) pedalibus *ll.* 14. 15 *dist. ego.* 14 et corrudam *G.* 16 ὄρμινον *S.* orminum *ll. v.* MINON **Q**. hormenum *H.* ὄρμινον *D cum U 410.* | myacanthon *v.* -antum *ll.* ΔΥΑΚΝΘΟΝ **Q**. | aliisque **DdS** *D.* aliisoue **F**. aliisue *rv.* 19 dicenda **Gd***v.* decidenda *r.* 21 sestertium **GdE** *H.* -tia *rv.* | et paruis **E**. ut parcius *G.* ex iis aruis *C.* 22 areis *Salm.* eis *ll. del. v. a. H.* 23 seri-

dripedes. carduos ergo duobus modis, autumno planta et 153
semine ante nonas Martias, plantaeque ex eo disponuntur
ante id. Novemb. aut in locis frigidis circa favonium. ster-
corantur etiam, si dis placet, laetiusque proveniunt. con-
5 diuntur quoque aceto melle diluto addita laseris radice et
cumin*o*, ne quis dies sine carduo sit.

(44) Cetera in transcursu dici possunt. ocimum Pari- 154
*li*bus optime seri ferunt, quidam et autumno iubentque,
cum in hiemem seratur, aceto semen perfundi. eruca
10 quoque et nasturtium vel aestate vel hieme facillime na-
scuntur. eruca praecipue frigorum contemptrix diversae
est quam lactuca naturae concitatrixque veneris. idcirco 155
iungitur illi fere in cibis, ut nimio frigori par fervor in-
mixtus temperamentum aequet. nasturtium nomen accepit
15 a narium tormento, et inde vigoris significatio proverbio
usurpavit id vocabulum veluti torporem excitantis. in Ara-
bia mirae amplitudinis dicitur gigni.

(45) Ruta quoque seritur favonio et ab aequinoctio 156
autumni. odit hiemem et umorem ac fimum, apricis gaudet
20 ac siccis terraque quam maxime lateraria, cinere vult nu-
triri. hic et semini miscetur, ut careat urucis. auctoritas

---

§ 153: Col. XI 3, 28. Pallad. IV 9, 1. Gargil. p. 150, 4—6. — §§ 154. 155: Col. XI 3, 14. 34. 29. Pallad. V 3, 4. II 14, 5. Col. X 373. 108. Diosc. II 169. Celsus IV 28. Gargil. p. 147, 7—10. Varro ap. Non. p. 12 M. 19. Geop. XII 27, 2. — § 156: Col. XI 3, 16. 38. Th. H. VII 5, 1. C. III 17, 1. V 6, 10. Pallad. IV 9, 13. Geop. XII 25, 1. (Non. p. 341 M. 26). Th. C. V 6, 10. Diosc. III 45. Pallad. IV 9, 14.

---

musque D²S*D*. que GFE. quae D¹. *om.* d*v*. | cunctae D²*D*. conctae (-te d)dS. contiae D¹F. consciae G*v*. *om.* E. 1 modis serunt *v. a. D.* 2 deponuntur G. 3 in E*v*. ut *r*. 4 displicet D²*D*. 4. 5 condiuntur DQ*C*. -duntur *rv*. 5 quoque *ll*. *S*. que *v*. *om.* Q. 6 cumino *ego e Gargilio*. cumina Q. -ni *ll. v.* 7. 8 Parilibus *v*. paribus *ll.* 9 in *om. v. a. D.* | hiemem D*D*. -men F. -me *rv*. | semen d*v*. semenque (quae F)*r*. | perfunditur E. 10 et D²*v*. *om. r.* | masturtium Gd. 12 contextrix G. 13 ut *om.* G. 15 nasium E. nardo d. 16 excitantis d*v*. -atis DGF. excratis E. 20 ac siccis Fd*D*. a siccis G. et siccis EQ*v*. 21 erucis GE *v. a. S.*

ei peculiaris apud antiquos fuit. invenio mulsum rutatum populo datum a Cornelio Cethego, in consulatu collega Quinti Flaminini, comitiis peractis. amicitia ei cum fico tant*a*, *ut* nusquam laetior proveni*a*t quam sub hac arbore.
157 seritur et surculo, melius in perforatam fabam indito, 5 quae suco nutrit conprehendendo surculum. seri*t* et se ipsa, namque incurvato cacumine alicuius rami cum attigit terram, statim radicatur. eadem et ocimo natura, nisi quod difficilius arescit se*men*. *ru*ta runcatur non sine difficultate, prurit*ivis* ulceribus, ni munitis manibus id fiat 10 oleove defensis. condiuntur autem et eius folia servanturque fasciculis.

158 (46) Ab aequinoctio verno seritur apium semine paulum in pila pulsato. crispius sic putant fieri aut si satum calcetur cylindro pedibusve. proprium ei, quod 15 colorem mutat. honos in Achaia coronare victores sacri certaminis Nemeae.

159 (47) Eodem tempore seritur menta planta vel, si nondum germinet, spongea. *non* minus haec umido gaudet.

§ 157: Th. C. I 4, 2. H. VII 2, 1. (cfr. Plin. XIX 120). Col. XI 3, 38. — § 158: Col. XI 3, 33. 34. Pallad. V 3, 2. Geop. XII 23, 2. Th. C. V 6, 7. H. II 4, 3. (cfr. Plin. XIX 124). — § 159: Col. XI 3, 37. Pallad. III 24, 9. (Varro de l. l. V 103).

1 ei Q*D*. et **DFdE**. et et **G**. ei et *S*. etiam *v*. | ei fuit *v. a. S.* | mulſum Q*S*. multum **Fd**. muſtum *rv*. 3 flamminini **D**. flāmmi **d**. flamini **EQ***v. a. G. verba* collega Quinti Flaminini *spuria putavit U 411. fortasse* collega *delendum sit.* | ei **d***S*. et *r*. e **Q**. est ei et *v*. 4 tanta ut *ego. cfr. Plinian. p. 33 not.* (*praeterea CFWMüller p. 19*). tantum *ll. S.* in tantum ut *v*. | proueniat *v*. -nit *ll. S.* 5 et *om.* **d***S*. 6 serit *S*. seri **GFE**. seritur **d***v*. | a se *v*. 7 ipsam **E**. 9 arescit *ll.***T***S*. *cfr. § 120.* crescit *v*. *at cfr. § 117. probavit U 412, verbis Theophr. VII 2, 1 parum accurate inspectis.* | semen. ruta *ego.* sed durata *ll. v.* sed ruta *D cum U 412.* sed delata (*rectius* dilata) *P e Colum.*, *aliena tamen verba* eadem — arescit *ab hoc loco esse ratus.* 10 pruritiuis *H*. -tus **d**. prorituus (prorat- **F**[1]) *r*. prouenientibus *v*. pruritu nascentibus *U 412. an* pruritu futuris (*cfr. § 189 extr.*) *vel* pruritus secuturis? 11 condiuntur **S***D*. *cfr. XX 136.* conduntur *ll. G.* conciduntur *v*. 14 pila *v*. pilato *ll.* 15 quod **GFE***v*. quidem **d**. 16 onus **G**. 19 germinet **G**. -nat *rv.* | spongea *om.* **GF**. |

aestate viret, hieme flavescit. genus eius silvestre mentastrum; ex hoc propagatur ut vitis vel si inversi rami serantur. mentae nomen suavitas odoris apud Graecos mutavit, cum alioqui mintha vocaretur, unde veteres nostri
5 nomen declinaverunt; nunc autem coepit dici ἡδύοσμον. gra*ta* tomento mensas odore percurrit in rusticis dapibus. 160 semel sata diutina aetate durat. congruit puleio, cuius natura in carnariis reflorescens saepius dicta est. 2, 108 haec quoque servantur simili genere, mentam dico 18, 227
10 puleiumque et nepetam. condimentorum tamen omni*um*, quae fastidiis . . ., cuminum amicissimum. nascitur in 161 summa tellure vix haerens et in sublime tendens in putribus et calidis maxime locis, medio serendum vere. alterum eius genus silvestre, quod rusticum vocant, alii The-
15 baicum, si tritum ex aqua potetur, in dolore stomachi *prodest*. in Carpetania nostri orbis maxime laudatur, alioqui Aethiopico Africoque palma est; quidam *in* hoc Aegyptium praeferunt.

(48) Sed praecipue olusatrum mirae naturae est. hip- 162
20 poselinum Graeci vocant, alii zmyrnium. e lacrima caulis

§ 161: Th. C. II 12, 2. Pallad. III 24, 14. IV 9, 17. Diosc. III 62. (61). cfr. Plin. XX 159. 163. — § 162: Col. XI 3, 36. Diosc. III 71. Th. H. VII 6, 3. IX 1, 3. 4. II 2, 1. C. I 4, 6.

non minus *coni. H.* minus *ll. v. a. S.* nimis *P.* *an* mire (*falso scriptum* min)? 1 genus *v.* hoc genus *ll.* 2 ex hoc *ll. S.* est, et hoc *v.* | propagantur E. | ut *om.* d. 3 odoris *om.* Q. 3. 4 putauit Q. 4 alioquin d *v. a. G.* alio G. ante Q. | qui mintha — 5 nomen de *om.* G. 5 declinauerunt Q*v.* -erant FdE*H.* clinauerant G. | nunc — ἡδύοσμον Q*S.* *om. ll. v.* 6 grata tomento *ego.* grato mento (-toi F) FE. grato r *Brot.* grato menta *v.* *cfr. Blümneri technol. I p. 205.* 10 neptam d. nepitam *v. a. H.* | tam F. iam d*D.* tantum *Müller emend. III 37.* 10. 11 omniū quae *U 413.* omnia quae *ll.* omniumque *v.* omnium *C.* omniaque *Müller l. l.* omnia *D.* 11 *lacunam indicavit U 413, supplens* medentur. *malim* amica sunt. | nascitur *om.* F. 12 et in sublime *om.* F. 14 quod *om.* G. 16 prodest *v.* *om. ll. J.* | nostri orbis dE*v.* nigorbis F[2]. -bi G. gorbis F[1]. 17 in hoc (*sc.* genere) *ego.* hoc *ll. S.* huic *v.* 17. 18 aegyptio T*S.* *sed cfr. XX 163.* 19 holus astrum E. 20 zmyrnium FT*S.* zmir- d. zmur- Q. zmirnum G. smyrnium E*B.* -neum *C.* | caulis Q*G.* cautis *ll.* caudicis *v.*

sui nascitur. seritur et radice. sucum eius qui colligunt, murrae saporem habere dicunt, auctorque est Theophra-
163 stus murra sata natum. hipposelinum veteres praeceperunt in locis incultis, lapidosis iuxta maceriam seri — nunc et repastinato seritur et a favonio post aequinoctium au- 5 tumnum —, quippe cum capparis quoque seratur *sic*, siccis maxime, area ide*o* foss*a* *incl*us*a* ripisque undique circumstructis lapide; alias evagatur per agros et cogit solum sterilescere. floret aestate, viret usque ad vergiliarum occasum, sabulosis familiarissimum. vitia eius, quod trans 10
13, 127 maria nascitur, diximus inter peregrinos frutices.

164 (49) Peregrinum et careum gentis suae nomine appellatum, culinis principale. in quacumque terra seri vult ratione eadem, qua olusatrum, laudatissimum tamen in Caria, proximum Phrygia. 15

165 (50) Ligusticum silvestre est in Liguriae suae montibus; seritur etiam ubique. suavius sativum, sed sine viribus. panacem aliqui vocant. Crateuas apud Graecos cunilam bubulam eo nomine appellat, ceteri vero conyzam, id est cunilaginem, thymbram vero quae sit cunila. haec 20 aput nos habet vocabulum et aliud, satureia dicta in condimentario genere. seritur mense Februario. origano aemulo nusquam utrumque additur, quippe similis effectus. sed cunilae Aegyptium origanum tantum praefertur.

---

§ 163: Col. XI 3, 36. 54. 55. (Th. H. I 3, 6. Geop. II 39, 9. Diosc. II 204). Pallad. X 13, 2. Th. H. VI 5, 2. — § 164: cfr. Col. XII 51, 2. Diosc. III 59. — § 165: Diosc. III 51. (29). Col. IX 4, 2. 6. XI 3, 39. 40. X 233. Scribon. Larg. comp. 124. Col. XI 3, 57. Pallad. III 24, 2.

---

3. 4 praeceperunt *ego*. -rant *ll. v.* 4 seri *om.* F. 5 et post *Strack.* 6 sic *ego. om. ll. v.* 7 ideo fossa inclusa *ego e Colum.* in defossum (-ssu *v. a. Brot.*) cauta (cauata *v.*) *ll. v.* | rupisse E. 8 alias euagatur d*v*. alia seuatur GF. alia seruatur E. 11 frutices *om.* G. 12 peregrinum *om.* G. | nomen GE. 13 in culinis Q. | principalem dE. 16 ligusticum Q*v*. -tri cum *ll.* 17 etiam GdT*J*. *om. rv.* nec minus iam Q. iam S. 19 ceteris d. | uero Q*D*. fere *ll. v.* 19. 20 conyza mides QF. 20 cunila *v*. cunicula *ll.* colnila Q. 21 satureia dQ*v*. saturea F[1]. satu regia F[2]G. -ragia E. 22 aemulo GdE. -lu F[1]. -la F[2]Q*v*. *cfr. Fels p. 107.* | *dist. ego.* 24 origano d.

(51) Peregrinum fuit et lepid*i*um. seritur a favonio, 166 dein, cum fruticavit, iuxta terram praeciditur, tunc runcatur stercoraturque. per biennium hoc postea, iisdem fruticibus, utuntur, si non saevitia hiemis ingruat, quando 5 inpatientissimum est frigorum. exit et in cubitalem altitudinem, foliis lauri, sed mollius. usus eius non sine lacte.

(52) Git pistrinis, anesum et anetum culinis et medicis 167 nascuntur; sacopenium, quo laser adulteratur, et ipsum in hortis quidem, sed medicinae tantum.

10 (53) Sunt quaedam comitantia aliorum satus; papaver namque cum brassica seritur ac por*cil*l*aca, et eruca cum lactuca. papaveris sativi tria genera: candidum, cuius se- 168 men tostum in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur; hoc et panis rustici crustae inspergitur, adfuso 15 ovo inhaerens, ubi inferiorem crustam apium gitque cereali sapore condiunt. alterum genus est papaveris nigrum, cuius scapo inciso lacteus sucus excipitur. tertium genus 169 rh*oe*an vocant Graeci, id nostri erraticum; sponte quidem, sed in arvis cum hordeo maxime nascitur, erucae simile, 20 cubitali altitudine, flore rufo et protinus deciduo, unde

---

§ 166: Col. XI 3, 16. 41. XII 8, 3. (X 124). Diosc. II 166. 205. — § 167: Col. VI 34, 1. Pallad. X 13, 3. Diosc. III 83. 84. 85. Pallad. X 13, 1. II 14, 5. (Geop. XII 10). — § 168: Diosc. IV 65. Col. X 314. Verg. Geo. I 212. — § 169: Th. H. IX 12, 4. Diosc. IV 64. Liv. I 54, 6. Val. Max. VII 4, 2.

---

1 lepidium *B*. -dum **dE**. lapidum *r*. 2 cum *om*. **G**. | fruticauit **F***G*. -uerit *v*. fructificauit **GE**. -uerit **d**. | tunc — 3 biennium *om*. **G**. 3 *dist. ego coll. Colum.* 4 ingruat **s***D*. ingrauat *ll. v*. 6 lauri **T***S*. lauribus *ll*. -inis *v*. | mollibus *v. a. S*. 7 git *S coll. § 168 et ind. l. XX*. gyt **Q**. gip **GdE**. gyp **F**. gith (*vel* gyt) *v*. | pistrinis **Q***v*. -inus *ll*. | anesum **Q***S*. annesum **GFE**. -sium **d**. anisum *v*. | anetum **Q**(**F**)*v*. anethum *r C*. *cfr. XIII 123*. 8 sacopemum **FQ**. | quo laser adulteratur **Q***S*. *om. ll. v. cfr. § 40*. 9 medicina **FE**. 10 satus *ego*. satus (satuus **F**) ut *ll. v*. | *dist. ego*. 11 porcillaca *S coll. XIII 120*. portilaca *ll*. portulaca *v*. 12 satina **G**. 15. 16 ceriali **F** *v. a. C*. 17 *an* capite inciso? *cfr. not. ad XX 198*. 18 rhoean *S cum Salm*. -am *B*. rhyan **GFE***v*. thyran **d**. | id *ll. v. aut delendum aut* idem (*vel* et) *scribendum videtur*.

et nomen a Graecis accepit. de reliquis generibus papa-
20, 198 veris sponte nascentis dicemus in medicinae loco.
fuisse autem in honore apud Romanos semper indicio est
Tarquinius Superbus, qui legatis a filio missis decutiendo
papavera in horto altissima sanguinarium illud responsum 5
hac facti ambage reddidit.

170 (54) Rursus alio comitatu aequinoctio autumni serun-
tur coriandrum, anetum, atriplex, malva, lapathum, caere-
folium, quod paederota Graeci vocant, et acerrimum sapore
igneique effectus ac saluberrimum corpori sinapi, nulla 10
cultura, melius tamen planta tralata. quin e diverso vix
est sato semel eo liberare locum, quoniam semen cadens
171 protinus viret. usus eius etiam pro pulmentario in patel-
lis decocto, citra intellectum acrimoniae. cocuntur et folia,
sicut reliquorum olerum. sunt autem trium generum: 15
unum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucae.
semen optimum Aegyptium. Athenienses napy appellave-
runt, alii th*l*aspi, alii saurion.

172 (55) Serpyllo et sisymbrio montes plerique scatent,
sicut Threciae. itaque deferunt ex his avulsos ramos se- 20
runtque, item Sicyone ex suis montibus et Athenis ex
Hymetto. simili modo et sisymbrium serunt. laetissi-
mum nascitur in puteorum parietibus et circa piscinas
ac stagna.

§ 170: Th. H. VII 1, 2. Pallad. III 24, 9. X 13, 3. Col. XI 3, 42. Celsus II 33. Col. XI 3, 29. Pallad. XI 11, 2. — § 171: Col. XI 3, 29. Diosc. II 183. 185. Athenaeus IX 2 p. 367a. — § 172: Th. H. VI 7, 2. II 1, 3. C. I 4, 2. (Diosc. III 40. II 155. Geop. XII 35, 3). Th. H. VI 7, 5.

6 *an* tacita ambage? *cfr. Liv.* 7 autumnali *S.* (-alis Q). 7. 8 seritur d. 8 malua lapathum *C.* malua (maluae d*v.* mallie F) lapati FdE*v.* millie lapathi G. balafathyum Q. 8. 9 caerefolium *G.* cerefol- Q*v. a. B.* caerepollum *ll.* 10 igneique *v. a. B.* igneque dE. ignique *r*Q. ignei *Ven.* 11 translata T. relata E*v. a. G. om.* Q. 12 cadens dE*v.* candens GF. candidum Q. 14 contra d. 18 thlaspi *coni. H coll. XXVII 140 et Hesych. s. v.* θλαcπίc. thapsi *ll. v. a. D.* 20 threciae S*D.* -cia Fd. thracia *rv.* in Thracia *C.* | itaque *ego.* utaque T. -quę Fd. utiqua G. utique E*H.* ubi aquae *C.* 22 et dE*v. om. r.*

9. (56) Reliqua sunt ferulacei generis, ceu feniculum 173 anguibus, ut diximus, gratissimum, ad condienda plu- 8, 99 rima, cum inaruit, eique perquam similis thapsia, de qua diximus inter externos frutices; deinde utilissima funi- 13, 124
5 bus cannabis. seritur a favonio; quo densior est, eo tenerior. semen eius, cum est maturum, ab aequinoctio autumni destringitur et sole aut vento aut fumo siccatur. ipsa cannabis vellitur post vindemiam ac lucubrationibus decorticata purgatur. optima Alabandica, plagarum prae- 174
10 cipue usibus. tria eius ibi genera: inprobatur cortici proximum aut medullae; laudatissima est e medio quae mesa vocatur. secunda Mylasea. quod ad proceritatem quidem attinet, Rosea agri Sabini arborum altitudinem aequat. 175 ferulae duo genera in peregrinis fruticibus diximus. 13, 123
15 semen eius in Italia cibus est; conditur quippe duratque in urceis vel anni spatio. duo *ex* ea genera, caules et racemi. corymbian hanc vocant corymbosque quos condiunt.

10. (57) Morbos hortensia quoque sentiunt sicut re- 176 liqua terra sata. namque et ocimum senec*t*ute degenerat
20 in serpyllum, et sisymbrium in zmintham, et ex semine brassicae veter*e* rapa fiunt, atque invicem. et necatur cuminum αἱμοδώρῳ, nisi repurgetur; est autem unicaule,

---

§ 173: Th. H. VI 2, 7. Col. II 10, 21. Pallad. III 5. — § 174: Grat. cyneg. 46. — § 175: Col. XII 7, 4. — § 176: Th. C. V 7, 2. 1. H. II 4, 1. Pallad. V 3, 4. III 24, 7. Varro I 40, 2. Th. H. VIII 8, 5. C. V 15, 5. H. VIII 10, 1. VII 5, 4. Col. XI 3, 50.

---

3 cum inaruerit eique d *v. a. G.* cuminoque Q. *an post* inaruit *intercidit* utile? 5. 6 tenerior FE*v.* tenior G. tenuior dT*H. cfr. § 140.* 7 destringitur FT*S.* distr- r *Bas.* defr- *v.*
11 laudatissimum *v. a. S.* | mesa *om.* G. 12 *dist. v. a. Dal.* | secundam lasea GF. 16 ex ea *ego.* ea *ll. v.* eius *G.* (genera *sc.* cibi. *an* olera?). *verba* duo — racemi *spuria putavit U 416.* 19 terrae *v. a. S. an delendum est?* | senectute degenerat *J.* senec degenerat (degerat F[1]) iuti (lute E) *ll.* senecta degenerat *G.* se necat degeneratque rite *v.* 20 et *v.* est et GFd. et — zmintham *om.* E. | zonnintam G. mentam *Brot.* calamintham *v.* 21 uetere *U 417 e Varr.* ueteris *ll. v. a. D.* 22 αἱμοδώρῳ *D.* ab haemodoro *S e Theophr.* ab imo dorso *ll. B.* ab uno dorso T*v.* a limodoro *H.*

radice bulbo simili, non nisi in gracili solo nascens. alius privatim cumini morbus scabies. et ocimum sub canis ortu pallescit. omnia vero accessu mulieris menstrualis
177 flavescunt. bestiolarum quoque genera innascuntur, napis pulices, raphano urucae et vermiculi, item lactucis et oleri, 5 utrisque hoc amplius limaces et cocleae, porro vero privata animalia, quae facillime stercore iniecto capiuntur condentia in id se. ferro quoque non expedire tangi rutam, cunilam, mentam, ocimum auctor est Sabinus Tiro in libro κηπουρικῶν, quem Maecenati dicavit. 10
178 (58) Idem contra formicas, non minimum hortorum exitium, si non sint rigui, remedium monstravit limum marinum aut cinerem obturandis earum foraminibus. sed efficacissime heliotropio herba necantur. quidam et aquam
179 diluto latere crudo inimicam his putant. naporum medi- 15 cina ervi aliquid una seri, sicut olerum cicer; arcet enim urucas. quo si omisso enatae sint, remedio est absinthi
180 sucus decocti inspersus vel sedi; genus hoc herbae, quam
18, 159 alii ἀείζωον vocant, diximus. semen olerum si suco

§ 177: Th. H. VII 5, 4. Col. X 321. XI 3, 60. Geop. XII 7. Col. X 324. Pallad. I 35, 13. — § 178: Col. X 322. Pallad. I 35, 8. Geop. XIII 10, 4. — §§ 179. 180: Th. H. VII 5, 4. Pallad. I 35, 8. 3. Geop. XII 7, 1. Col. XI 3, 61. 64. X 356. Geop. XII 7, 3. II 18, 1. Pallad. I 35, 16. (7. 3). Col. X 344. Pallad. I 35, 8 (ubi *incenso* pro *infuso* scribendum erit).

1 nisi in d²*v*. susi in d¹. sun F¹. sunt *r*. 5 uricae E. erucae d¹ *v. a. S.* 6 utriusque E. utrique Q*D*. | priuatim *v. a. S.* 7 stercore *v*. est stercore *ll*. | iniectio F. (iniecto stercore Q*S*.) 8 ferro quoque GFdQ*v*. ferroque E *Dal.* 8. 9 cuniculam dQ. 9 sabinius FQ. 11 item E *v. a. G.* 13 obturandis dE*G*. obdu- *r*. opturantis Q. -ratis *v*. 15. 16 medicina erui aliquid *S*. -cina erutaliquid Q. -cinae riui aliquis d. -cinae sui aliquis GF. -cina est si aliquis E. -cinae sunt (-cina est *G*) siliquas *v*. 16 ima E. 17 uricas E. erucas d¹ *v. a. S.* | misso Q. emisso T. | enatae sint dT*J*. enata est in Q*S* (*del.* in). anatae sint *r*. iam natae sint *v*. | remedio Q*D*. -ium *ll. v.* 18 uel Q*S*. *om. ll.* et *v*. 19 alii Q*D*. *om. ll. v.* | ἀείζωον *S*. AIZΩN. anzoum d. angoum *r*. angonen S. aizoum *B*. *verba* quam — uocant *huc transposui; in ll.* Q *leguntur post* sedi. *spuria putavit U 418.*

eius madefactum seratur, olera nulli animalium obnoxia futura tradunt; in totum vero necari urucas, si palo inponantur in hortis ossa capitis ex equino genere, feminae dumtaxat. adversus urucas et cancrum fluviatilem in medio
5 horto suspensum auxiliari narrant. sunt qui sanguineis virgis tangant ea, quae nolint iis obnoxia esse. infestant et culices riguos hortos, praecipue si sint arbusculae aliquae. hi galbano accenso fugantur.

11. Nam quod ad permutationem seminum attinet, qui- 181
10 busdam ex his firmitas maior est, ut coriandro, betae, porro, nasturtio, sinapi, erucae, cunilae et fere acribus; infirmiora autem sunt atriplici, ocimo, cucurbitae, cucumi, et aestiva omnia hibernis magis; minime autem durat gethyum. sed ex his, quae sunt fortissima, nullum ultra
15 quadrimatum utile est, dumtaxat serendo, culinis et ultra tempestiva sunt.

(59) Peculiaris medicina raphano, betae, rutae, cuni- 182 lae in salsis aquis, quae et alioqui plurimum suavitati et fertilitati conferunt. ceteris dulcium aquarum rigua pro-
20 sunt. utilissimae ex his quae frigidissimae et quae potu suavissimae. minus utiles e stagno et quas *e*lices inducunt, quoniam herbarum semina invehunt. praecipue tamen imbres alunt, nam et bestiolae innascentes necantur.

12. (60) His horae rigandi matutino atque vespera, 183

§ 181: Th. H. VII 5, 5. 6. — § 182: Th. C. II 5, 3. H. VII 5, 1. 2. (C. II 6, 3). — § 183: Th. H. VII 5, 2. 3. Pallad. V 3, 4.

2 necari **Q***S.* necat **dT***S.* nec *rv.* | erucas **d**[1]**Q** *v. a. S.* 3 femina **d**[1]. -inina **d**[2]. 4 urycas **E**. erucas **Q** *v. a. S.* | fluuiaticum **Q***S.* 6 nolunt **Q***v.* | us **F**. his **Q***v.* | esse *om.* **Q***S.*
7 riguos ortos (hortos *D*) **Q***D.* hortos riguos **E**(?)*v.* riguos **Gd**. riguus **F**[2]. riguis **F**[1]. | sunt **Q**. 8 accesso **Q**. 12 infirmiora autem *om.* **d**. 13 *dist. ego. coll. Theophr.* | minime autem durat *ego.* durant minime autem *ll. v.* 14 getym **G F**. getium *v. a. C.* 15 culinis **GFE***P.* cuniculis **d**. cunilis *v. a. H.* 17. 18 cuniculae **d**. 18 et aliquibus **d**. | suauitatis **d**.
21 utiles e stagno **d***v.* utile est et agno (gano **E**)*r.* | elices *B.* ilices *ll.* silices *v.* 23. 24 bestiolae .. necantur. his *ll. v. scribendum fortasse* bestiolas .. necant. hortis (*cfr. index libri*) *vel* cunctis *vel* ceteris (*cfr. Theophr.*). 24 matutina

ne infervescat aqua sole, ocimo tantum et meridie; nam etiam satum celerrime erumpere putant inter initia ferventi aqua aspersum. omnia autem tralata meliora grandioraque fiunt, maxime porri napique. in tralatione et medicina est, desinuntque sentire iniurias, ut gethyum, 5
184 porrum, raphani, apium, lactucae, rapa, cucumis. omnia autem fere silvestria sunt et foliis minora et caulibus, suco acriora, sicut cunila, origanum, ruta. solum vero ex omnibus lapathum silvestre melius. hoc in sativis rumix vocatur, omnium, quae seruntur nascunturque, fortissimum; 10 tradunt certe semel satum durare nec vinci umquam a
185 terra, maxime iuxta aquas. usus eius cum tisana tantum in cibis; le*n*iorem gratioremque saporem praestat. silvestre ad multa medicamina utile est. — (Adeoque nihil omisit cura, ut carmine quoque *com*prehensum reperiam, 15 fabis caprini fimi singulis cavatis, si porri, erucae, lactucae, apii, intubi, nasturtii semina inclusa serantur, mire provenire. — Quae sunt et silvestria, eadem sativis sicciora intelleguntur et acriora.) —

---

§ 184: Th. H. VII 6, 1.—VII 2, 7. (Col. X 373. Diosc. II 140. 141). — § 185: Diosc. ibid. (cfr. Plin. XX 231—233). Pallad. II 14, 3. — Th. H. VII 6, 1.

---

v. a. S. 1 ocimo **E***v*. -mum *r***S**. | meridie. Nam **S***D*. -dianam **F**. -diana *rv*. 6 cucuminis **E** *Ven*. 7 autem *om*. **d**. | fere siluestria sunt et *ego*. fere sunt et siluestria (et *om*. **d**) *ll*. siluestria fere sunt et *v*. 9 laphatum **Q**. raphanum **d**. | *fortasse* s a p o r e melius (εὐστομώτερον *Theophr*.). *an* utilius? | satiuis *G*. sata uis **Q**. satiuum *ll. v*. | rumix **FQ***S*. rumex *rv*. 10 omnium **Q***S*. *om. ll. v*. | quae seruntur *coll. Theophr. inserui e* **Q**: fortissimum quae seruantur (seruntur *S*.). *om. ll. v*. | nascunturque (quae **F**)**GFE**. nasciturque **d**(?)*v*. *del. S*. 11 tradunt **dQ***S*. traduntur **GF**. traditur **E***v*. | certe *om. v. a. G*. 11. 12 a terra *ll. v*. *an* aeternum maxime? 12 aquas usus *ego*. aqua sucus **Q**. aquam usus *ll. v*. aquas sucus *S*. aquam sucus *J*. | cum tisana **F**(?)*S*. cuncti sana **Q**. cum tisata **G**. cuncti sata **E**. cum typsana **d**. cum ptisana *v*. | *dist. ego*. 13 leniorem *ego*. leuiorem *ll. v*. 14—19 *uncos ego posui; pertinere videntur haec verba ad § 183 extr. post* rapa, cucumis. 15 comprehensum *v*. prehensum (praeh- **F**) *ll*. | reperi in **E**. repererim *v. a. G*. 18 sunt et **GFE***G*. sunt **dT***v*. | satiuis *U 419*. in satiuis *ll. v*.

(61) Namque et sucorum saporumque dicenda diffe- 186
rentia est, vel maior in his quam in pomis. sunt autem
acres cunilae, origani, nasturti, sinapis, amari absinthi,
centaurei; aquatiles cucumeris, cucurbitae, lactucae; acuti
5 th*y*mi, cunilae; acuti et odorati apii, aneti, feniculi. sal-
sus tantum e saporibus non nascitur; aliquando extra in-
sidit pulveris modo, et cicerculis tantum.

(62) Atque ut intellegatur vana ceu plerumque vitae 187
persuasio, panax piperis saporem reddit et magis etiam
10 siliquastrum, ob id piperitidis nomine accepto, libanotis
odorem turis, *zmyrnium* murrae. de panace abunde dictum 12, 127
est. libanotis locis putribus et macris ac roscidis seritur
semine. radicem habet olusatri, nihil ture differentem.
usus eius post annum stomacho saluberrimus. quidam eam
15 nomine alio rosmarinum appellant. zmyrn*i*um olus seri-
tur iisdem locis murramque radice resipit. eadem et sili- 188
quastro satio. reliqua a ceteris et odore et sapore diffe-
runt, ut anetum, tantaque est diversitas atque vis, ut non
solum aliud alio mutetur, sed etiam in totum auferatur.
20 apio eximunt coqui obsoniis acetum, eodem cellarii in
saccis odorem vino gravem.

Et hactenus hortensia dicta sint, ciborum gratia dum- 189
taxat. maximum quidem opus in iisdem naturae restat,
quoniam proventus tantum adhuc summasque quasdam

---

§ 186: cfr. Plin. XV 106. (Th. C. VI 4, 1 sqq.). Th. H. I 12, 1. 2. C. VI 10, 1. — § 187: Diosc. III 51. 72. (Plin. XX 168. 174. 172). Diosc. III 79. Th. IX 11, 10. — § 188: Diosc. III 72. (79). Th. H. I 12, 1.

---

2 uel maior in his quam *ll. v.* in his sicut Q *U 420.* uel maior in his sicut *D.* 3 culnilae F[1]. cuniculae F[2]d *Dal.* cunt Q. 5 thymi *Salm.* tumi GdTQ. tami F[2]E. mi F[1]. tantum (*vel* tamen) *v. a. H.* | cunilae GE*v.* -le Q. cuniculae FdS. cunilaginis *D cum U 421.* 6 e *om.* Q. 7 cicerculis Q *Salm.* circulis *ll. v. a. H.* (nascitur nisi in cicerculis, sed extrinsecus quasi puluis insidet [-itet Q] Q *S*). 11 zmyrnium *P.* smyrna Q. -nium *H.* myrra *ll.* murra *v.* | panace d*v.* panice *r.* 13 semine *om.* Q *v. a. B.* 15 zmyrnium *S.* -neum *ll. Verc.* smyrnium *v.* 16 myrrhaque S. | radicem FS *v. a. B.* | resipet F. recipit S*v. a. B.* 18 est *om.* G. 20 coqui *ll. G.* coci de Q *S.* coctis *v.* 21 in uino Q *S.*

tractavimus, vera autem cuiusque natura non nisi medico effectu pernosci potest, opus ingens occultumque divinitatis et quo nullum reperiri possit maius. ne singulis id rebus contexeremus, iusta fecit ratio, cum ad alios medendi desideria pertinerent, longis utriusque dilationibus 5 futuris, si miscuissemus. nunc suis quaeque partibus constabunt poteruntque a volentibus iungi.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XX 10

---

1 (1) Maximum hinc opus naturae ordiemur et cibos suos homini narrabimus faterique cogemus ignota esse per quae vivat. nemo id parvum ac modicum existimaverit, nominum vilitate deceptus. pax secum in his aut bellum naturae dicetur, odia amicitia*e*que rerum surdarum 15 ac sensu carentium et, quo magis miremur, omnia ea hominum causa. quod Graeci sympathiam *et antipathiam* appellavere, quibus cuncta constant, ignes aquis restinguentibus, aquas sole devorante, luna pariente, altero alte-2 rius iniuria deficiente sidere atque, ut a sublimioribus 20 recedamus, ferrum ad se trahente magnete lapide et alio rursus abigente a sese, adamanta, *ra*rum opum gaudium,

---

§ 2: cfr. Plin. XXXVI 130. Geop. XV 1, 28.

---

1. 2 medico d*v*. modico *r*. 5 longis EG. longius *r*S*v*. 13 nemo E*v*. ne *r*T. *an recte?* | ac GFE*v*. et d. 14 uilitate E*v*. utilitate *r*. | secum *ll*. *v*. simul *C*. 15 dicetur G d*v*. diceretur *r*. | amicitiaeque *v*. -tiaque *ll*. *Brot*. 17 et antipathiam *P coll. XXXVII 59. om. ll. v. a. S*. 18. 19 restringuentibus E. 19 aquas TS*H*. aqua *r*. aquam *v*. 22 ambiente d. | adamanta rarum *U 422 D*. adamantarum T. -matarum *ll*. -manta *S*. -mantem *v*. (*an* adamanta, regiarum opum gaudium? *cfr. XXXVII 55*).

infragil*em* omni cetera vi et invictum, sanguine hircino rumpente, quaeque alia in suis locis dicemus paria vel maiora mira*cula*. tantum venia sit a minimis, sed a salutaribus ordienti primumque ab hortensiis.

5 **1.** (2) Cucumin silvestrem esse diximus, multo infra 3 19, 74 magnitudinem sativi. ex eo fit medicamentum, quod vocatur elaterium, suco expresso semini, cuius causa nisi maturius incidatur, semen exilit oculorum etiam periculo. servatur autem decerptus una nocte, postero die inciditur 10 harundine, semenque cinere conditur ad coercendam suci abundantiam, qui expressus suscipitur aqua caelesti atque subsidit, deinde sole cogitur in pastillos ad magnos mortalium usus, obscuritates et vitia oculorum, genarum ulcera. tradunt hoc suco tactis radicibus vitium non attingi uvas 4 15 ab avibus. radix autem ex aceto cocta podagris inlinitur sucoque dentium dolori medetur, arida cum resina inpetiginem et scabiem quaeque psoram et lichenas vocant, parotidas, panos sanat et cicatricibus colorem reddit, et foliorum sucus auribus surdis cum aceto instillatur.

20 (3) Elaterio tempestivus est autumno, nec ullum ex 5 medicamentis longiore aevo durat. incipit a trimatu. si quis recentiore uti velit, pastillos in novo fictili igni lento in aceto domet. melius quo vetustius, fuitque iam CC annis servatum, ut auctor est Theophrastus, et usque ad

---

§ 3: Diosc. IV 152. 155. Th. H. IX 9, 4. — § 4: Diosc. IV 152. Celsus IV 24. Th. H. IX 9, 4. Pl. iun. p. 71, 10. — §§ 5. 6: Th. H. IX 9, 4. 14, 1. Diosc. IV 155.

---

1 infragilem *v.* -ili *ll.* 3 miracula *coni. Dal.* miratu d *cum ras.* T*S.* -ratus *r.* mira *v.* *an potius* introitus tantum uenia sit? 4 hortensibus d *v. a. H.* 5 non multo Q. 6 satiui scimus Q. 7 flaterium d[1]. elacterium d[2]. | exseso Q. | semine d. e sem- *v. a. S.* | quib; Q. 7. 8 maturius dE Q*v.* -rus *r.* 8 indatur Q. 10 semenque *ego.* semen quoque *ll. v.* | conditur *J.* conciditur *ll.* conspergitur *v.* | coerendam GF. 13 oculorum sanat genarumque *v. a. S.* 15 podagricis S*D.* 17 quaeque *ll. J.* quae *G.* quam *v.* 20 elaterium tempestiuum *v. a. H.* 21 longiore d*v.* -ori S. -or ex *r.* | euo GF. 23 fuit quod iam dT. 24 ut dE*G.* est *r*T. esse *v.* | et usque E*v.* eiusque *r.* sed usque Q.

quinquagesimum lucernarum lumina extinguit. hoc enim veri experimentum est, si admotum, priusquam extinguat, 6 scintillare sursum ac deorsum cogat. pallidum ac leve herbaceo ac scabro melius ac leniter amarum.

Putant conceptus adiuvari adalligato semine, si terram 5 non adtigerit, partus vero, si in arietis lana alligatum inscientis lumbis fuerit, ita ut protinus ab enixu rapiatur 7 extra domum. ipsum cucumin qui magnificant, nasci praecipuum in Arabia, mox in Arcadia; Cyrenis alii tradunt similem heliotropio cu*cumin* inter folia et ramos prove- 10 nire magnitudine nucis iuglandis, semen autem esse ad 8 speciem scorpionum caudae reflexu*m*, sed candidum. aliqui etiam ab scorpione cucumim vocant, efficacissimo contra scorpionum ictus et semine et elaterio. est ad purgandam utrimque alvum modus pro portione virium ab dimidio 15 obolo ad solidum; copiosius necat. sic et contra phthiriasim bibitur et hydropicis. inlitum anginas et arterias cum melle aut oleo vetere sanat.

9 **2.** (4) Multi hunc esse aput nos, qui anguinus vocetur, ab aliis erraticus, arbitrantur, quo decocto sparsa 20 mures non adtingunt. iidem podagris eum et articulariis

§ 8: Diosc. IV 155.

1 quinquagesimum annum **Q***D*. | lumine **GF**. 7 enixu **dTS***H*. exinu **GF**. ex mura (muu **E**[2])**E**. exitu *G*. 8 hunc cucumi **Q**. 8. 9 praecipuę **Q**. 9 dein cyrenis (*om.* alii) **Q***S*. (mox Cyrenis, alii in Arcadia *v. a. H.*). 10 cucumin *ego*. cui **dT**. cuius *rv*. 11 semen, esse autem *v. a. H.* semina *J*. 12 scorpionis *v. a. H.* | caudae reflexum *S*. gaudere flexus **Q**. cauda replexa *ll. H.* cauda reflexa *v*. caudae reflexa *J*. | candidum *S*. -ditum **Q**. -dida *rv*. 13 ab **GFE**. ob **d**. ab eo *v. del. S.* | scorpione *ego*. -onem **GFd***D*. -onum **E***v*. -onium *Dal.* | efficacissimum **d***v. a. S.* -imum est **Q**. 14 scorpionum **E***v*. -nem *r*. -nis **Q***S*. | ictum **Q***S*. | *dist. S.* | est *ego*. et *ll. v. om.* **Q***S*. | purgandam **Q***S*. -dum **dTE***v*. -de *r*. 15 utrimque **Q** *U 423*. utrumque **GF**. utroque **dT***J*. utrique *S*. uterum **E***v*. | aluum **dTQ**[1]. aluom **Q**[2]*S*. aluos **GF**. aluosque **E***v*. | pro portione *U 423*. proporcionem **Q**. portione *ll. v. a. D*. 18 aut **Q***S*. et *ll. v.* 21 mures (murus **E**) de eius medicina non **E** *v. a. H.* | eum et **Q***S*. cum et **dT**. cum *rv*. | articulariis *ego*. -cularibus **Q***S*. -culis **GF**[2]**d**. -culus **F**[1]. -culi **ETf***H*. -culorum *v*.

morbis decoctum in aceto inlinunt praesentaneo remedio, lumborum vero dolores semine sole siccato, dein trito, X̄ XX pondere in hemina aquae dato sanant, *t*umores subitos inlito cum lacte mulierum. purgat eas elaterium, 5 sed gravidis abortum facit. suspiriosis prodest, morbo vero regio in nares coniectum. lentigines ac maculas e facie tollit in sole inlitum.

(5) Multi eadem omnia sativis adtribuunt, magni etiam 10 sine is momenti. namque et eorum semen quantum tres 10 digiti adprehenderint cum cumino tritum potumque in vino tussientibus auxiliatur, et phreneticis in lacte mulieris, et dysintericis acetabuli mensura, purulenta autem expuentibus cum cumino pari pondere, et iocineris vitiis in aqua mulsa. urinam movet ex vino dulci, et in re- 15 nium dolore clysteribus simul *cum* cumino infunditur.

(6) Ei, qui pepones vocantur, refrigerant maxime in 11 cibo et emolliunt alvum. caro eorum epiphoris oculorum aut doloribus inponitur. radix sanat ulcera concreta in modum favi, quae ceria vocant. eadem concitat vomitio- 20 nes; siccatur, in farina*m* tunsa datur quattuor obolis in

§ 9 extr.: Diosc. IV 155 extr. — § 10: Gargil. p. 149, 6. 8. 5. — § 11. 12: Diosc. II 163. 162. Athenaeus II 77 p. 68c. Pl. iun. p. 21, 6. 75, 19. Gargil. p. 148, 6—8. 10—13. 14. 26. 149, 4. 3. 148, 9.

1 aceto **Q***v*. -tum *ll. J.* | inlinunt **FQ***S*(*v*). linunt **G**. illiniunt *r Brot.* 2 dolores **Q***S*. -ore **GFE**. -ori **d***v*. 3 X̄xx *D*. DXX **Q**. X.XX **F**. XXX *r*. XX.X *Brot.* triginta denariorum *v*. | aquae dato *D*. aqua dato **Q**. dato aquae (aque **G**) *ll. v.* | sanant **GFE***D*. sanat **dQ***S*. sanat et *v*. | *dist. S.* | tumores *G.* umores (hu- **d***v*) *ll. v.* 5 *post* suspiriosis *videtur deesse* potum *vel* faucibus inlitum (*cfr. Diosc.*) *vel tale quid.* 8 satiuis cucumeribus **Q***S*. | magnum **GF** *v. a. S.* 9 in eis momentum *v. a. S.* | nam **Q**. 10 adprehenderunt **Q**. | cum **Q***v*. cum in *ll.* 12 autem *ll. v.* aliqua **Q**. 14. 15 renum **d***v. a. S.* 15 cum cumino *v*. cumino **GFE**. cum uini **d**. 16 ei qui **dT**. ei *r*. qui *J*. (Pepones qui *v*). 17 molliunt **Q**. 18 *an* trita radix? *cfr. Gargil. et Plin. iun.* 19 *an* quae Graeci? *cfr. Gargil.* | ceria **Q***G*. cerea *ll.* cerion *B.* | concitat *D*. -itae **S**. contra **Fd***v*. contrahit **E**(?)*H cum B.* 20 farinam *Dal.* -ina *ll. v. an* uomitiones siccata et in farinam tunsa. datur? *cfr. Diosc.* | thus addatur **E**.

aqua mulsa, ita ut qui biberit quingentos passus postea
12 ambulet. haec farina et in smegmata adicitur. cortex quoque vomitionem movet, faciem purgat. hoc et folia cuiuscumque sativi inlita. eadem cum melle et epinyctidas sanant, cum vino canis morsus, item multipedae; sepa 5 Graeci vocant, oblongam, pilosis pedibus, pecori praecipue nocivam; morsum tumor insequitur et putrescit locus. ipse cucumis odore defectum animi refovet. — (Coctos deraso cortice ex oleo et aceto ac melle iucundiores esse certum est.) — 10

13 **3.** (7) Cucurbita quoque silvestris invenitur, σομφὸς a Graecis appellata, intus inanis, unde et nomen, digitali crassitudine, non nisi in saxosis nascens. huius conmanducatae sucus stomacho admodum prodest.

14 (8) Colocynthis vocatur alia, ipsa plena semine, sed 15 minor quam sativa. utilior pallida quam herbacea. arefacta per se inanit alvum. infusa quoque clysteribus intestinorum omnibus vitiis medetur et renium et lumborum et paralysi. eiecto semine aqua mulsa in ea decoquitur ad dimidias; sic tutissimo infunduntur oboli quattuor. 20
15 prodest stomacho *et* farinae aridae pilulis cum decocto melle sumptis. in morbo regio semina eius *VII* sumuntur et protinus aqua mulsa. carnes eius cum absinthio ac sale dentium dolorem tollunt, sucus vero cum aceto cale-

§ 13: cfr. Diosc. II 158. — §§ 14. 15: Diosc. IV 175.

1 MD **dT**. quingentos *rv*. 3 et folia **d***v*. et in folia *r*. 5 millepedae *G*. -dem *v*. | sepa **dT***B*. sepe **f**. saepe *r*. spea *Dal*. 8 refouet **Q***S*. *om. ll. v*. 8—10 *uncos ego posui; verba ad § 11* (*post* emolliunt aluum) *videntur pertinere; cfr. Gargil*. 9 oleo et aceto ac melle **Q***S*. oleo aceto et melle *ll. v*. 11 COMΦOC **Q***v*. *cfr. index l*. spongos *ll*. **S***H*. 12 intus **Q***S*. *om. ll. v*. 15 colicintis **E**. | semine **Q***S*. *om. ll. v*. 16 quam herbacea **FdT***S*. quam de eius (quando eius sunt *v*) medicinae herbacea **E***v*. 18 renum **d** *v. a. S*. 19 in eo *S*. (*desideraveris* in ea luto inlita, *ut § 26. an* in aqua mulsa ea?) 20 sic *del. H*. | tutissimo **FT***H*. -mi **dE**. -me **S**. tussienti *v*. 21 stomacho et *ego*. et stomacho ex **dTS**. et stomacho *rv*. | farina arida **S**. 22 VII *S*. uti **E**. uitii *r*. *an* VIII? *cfr. XXII 135*. utiliter *v*. 23. 24 et sale **d** *v. a. S*.

factus mobiles sistit. item spinae et lumborum ac coxendicum dolores, cum oleo si infricetur. praeterea, mirum dictu, semina eius, si fuerint pari numero, in linteo adalligata febribus liber*are* dicuntur, quas Graeci periodicas
5 vocant. sativae quoque derasae sucus tepefactus auribus 16 medetur; caro eius interior sine semine clavis pedum et suppurationibus, quae Graeci vocant ἀποστήματα. decoctae autem universae sucus dentium motus stabilit et dolores inhibet; vinum cum ea fervefactum oculorum etiam
10 impetus. folia eius cum recentibus cupressi contusa et inposita, ipsa quoque tosta in argilla ac trita cum adipe anseris vulneribus medetur. nec non ramentis corticis 17 recen*ti*s podagras refrigerat et ardores capitis, infantium maxime, et ignes sacros vel iisdem strigmentis inpositis
15 vel seminibus. sucus ex strigmentis inlitus cum rosaceo et aceto febrium ardores refrigerat. aridae cinis inpositus mire combusta sanat. Chrysippus medicus damnabat eas in cibis, sed omnium consensu stomacho utilissimae iudicantur et interaneorum vesicarumque exulcerationibus.
20 (9) Est et rapo vis medica. perniones fervens inpositum sanat, item frigus pellit e pedibus. aqua decocti eius 18 fervens podagris etiam frigidis medetur, et crudum tusum cum sale cuicumque vitio pedum. semen inlitum et potum in vino contra serpentes et toxica salutare esse proditur,

§§ 16. 17: Diosc. II 161. Gargil. p. 141, 1. Pl. iun. p. 26, 12. Gargil. p. 141, 20. 21. 10. 3. 5. 18. — §§ 18. 19: Diosc. II 134. Gargil. p. 173, 8. 5. 1—7.

3 in linteo *S ex* Q (cuius semen pari numero in linteo adalligatum febribus perhiodicis liberat). *om. ll. v. lacunam indic. J.* 4 liberare *S ex* Q. mederi d²TS. *om. r.* sanare *v.* 5 derasae *S.* -se Q. rasae *ll. v.* 7 quas dT. | ait.octii Mata Q. 8 motus *v.* modus Q. motū d. montis F. mentis E. 11 ipsa *v.* ipsae *ll.* 13 recentis *ego. cfr. Gargil.* recens *ll. J. om.* Q. recentes *v*(*S*). 14 uel iisdem strigmentis *S.* uel isdem stricmentis Q. uelis (uel his T) destrigmentis dT. uelis destrigentis (destring- E) *r.* de strigmentis uel his (is) *v.* 15 strigmentus Q. trigmentes F. 20 perniones F d *v.* preniones Q. ptern- S. pulmones E. | feruens Q *v.* feruiens F. feruiens *r.* 23 *an* inlitum uel potum?

19 a multis vero antid*o*ti v*i*m habere in vino et oleo. Democritus in totum ea abdicavit in cibis propter inflationes, Diocles magnis laudibus tulit, etiam venerem stimulari ab iis professus, item Dionysius, magisque si eruca condirentur; tosta quoque articulorum dolori cum 5 adipe prodes*se*.

20 (10) Silvestre rapum in arvis maxime nascitur, fruticosum, semine candido, duplo maiore quam papaver. hoc ad levigandam cutem in facie totoque corpore utuntur mixta *fa*rina pari mensura ervi, hordei et tritici et lupini. 10 radix ad omnia inutilis.

21 4. (11) Naporum duas differentias et in medicina Graeci servant. angulosis foliorum caulibus, flore anet*i*, quod bunion vocant, purgationibus feminarum et vesicae et urinae utile decoctum, potum ex aqua mulsa vel suci 15 drachma; semen dysintericis tostum tritumque in aqua*e* calidae cyathis quattuor. sed urinam inhibet, si non lini semen una bibatur. alterum genus buniada appellant, et raphano et rapo simile, seminis praeclari contra venena. ob id et in antidotis utuntur illo. 20

22 19, 80 (12) Raphanum et silvestrem esse diximus. laudatissimu*s* in Arcadia, quamquam et alibi nascitur, utilior urinae dumtaxat ciendae, cetero aestuosus. in Italia et armoraciam vocant.

§ 20: Diosc. II 135. — § 21: Diosc. IV 122. II 136. Gargil. p. 172, 4—14.— § 22: Diosc. II 138. Gargil. p. 172, 12. 13.

1 antidoti uim *v.* anti (ante F) dantium *ll.* 2 ea FE*G. om.* dT. eum *v.* | in E*v.* a F. ea a T. ab ea d. 5 dolori d*v.* -ore *r.* 6 prodesse *G.* prodest *ll. v.* prosunt S. 8 *an* semine intus candido? *cfr. Diosc.* | papaueris *v. a. J.* 10 farina *H.* urina *ll. v.* | mensura d*G.* mam (nam E) supra *r.* mensura. Nam ut supra diximus *v.* | *dist. H.* | erui *v.* herui F. herbi d. heui E. *an* erui uel? 13 flore aneti *S coll. Diosc. et Gargil.* floreant et *ll.* florentis *B.* 16.17 aquae calidae *S e Gargil.* aqua calida e FE*v.* aqua calida d. 18 buniada *v.* butinada Fd. put- E. 21.22 laudatissimus *H.* -mum *ll. v.* 22 in arcadia quamquam d*v. om. r.* 23—p. 309, 4 *in* E *v. a. H. verba ita perturbata sunt, ut post* cetero *legantur* 309, 3 bilem — 4 in uino, *deinde* 1 praeter ea quae — 3 concitant, *postremo* 23 estiuosus — 1 et satiui uero. 23 aestuosus *S.* estu- T. aesti-

(13) Et sativi vero praeter ea, quae circa eos 23 dicta sunt, stomachum purgant, pituitam extenuant, 19, 80. 85. 86. urinam concitant, bilem detrahunt. praeterea cortices in vino decocti mane poti ad ternos cyathos conminuunt
5 et eiciunt calculos. iidem in posca decocti contra serpentium morsus inlinuntur. ad tussim etiam mane ieiu- 24 nis raphan*o*s prodest *ess*e cum melle, semen eorum tostum ipsumque conmanducatum, adliga*to* raphano aquam foliis eius decoctis bibere vel sucum ipsius cyathis binis contra
10 phthiriases, phlegmoni ipsos inlinere tusos, livori vero recenti corticem cum melle, veternosis autem quam acerrimos mandere, semenque tostum, dein contritum cum melle suspiriosis. iidem et contra venena prosunt, cerastis 25 et scorpionibus adversantur — vel ipso vel semine infec-
15 tis manibus inpune tractaveris, inpositoque raphano scorpiones moriuntur —, salutares et contra fungorum aut hyoscyami venena atque, ut Nicander tradit, et contra sanguinem tauri. *contra* viscum quoque dari Apollodori duo iubent, sed Ci*ti*eus semen ex aqua tritum,
20 Tarentinu*s* sucum. lienem item extenuant, iocineri pro-

§§ 23—26: Diosc. II 137. Geop. XII 22, 8. 2. 3. 5. (XIII 9, 1. 8, 7). 6. 7. 9. Gargil. p. 134, 21. 1. Pl. iun. p. 110, 9. 101, 17. Gargil. p. 133, 8. 134, 22. 2. Nicander alex. 330. 430. 527. Gargil. p. 134, 3. (23). Pl. iun. p. 54, 19. (Marc. Emp. 28, 27).

uosus Fd *v. a. B. D.* esti- E. est et satiui usus *B.* 24 armoraciam *v* (*cfr. XIX 82*). marmo- dT. marmorician *r.* 2. 3 extenuant urinam dT*v.* -antur. Nam *r.* 4 uino dQ*v.* huno F. humo E. *om.* T. 7 raphanos *ego.* -nus *ll. v.* | esse *ego.* et dT. *om. rv.* (rafani tussientibus prosunt cybo ieiunis Q). 8 adligato raphano *J.* ad (*om.* E) illagarapona FE. alligaraphano d. ad lagonoponon *B. de loco videtur desperandum esse.* 10 phlegmoni *v.* flegmini F[2]. flemini F[1]d. flagmini E. 13 cerastis *v* (*add.* caeterum). ceratis Q. ceteraseis *ll.* caetero *G.* 14 aduersantur Q*S.* -satur *ll. v.* | *dist. S.* | *an* uel s u c o uel semine? *cfr. Geop. XIII 8, 7.* 15 tractaueris Q*S.* -tauis F. -tabis *rG.* -tabilibus *v.* 16 salutares est Q. *an* sunt? 17 adque Q. aeque E*v. a. S.* | menander dT. 18 sanguinem tauri Q*S. om. ll. v.* | contra *D.* et contra *S. om. ll. v.* 19 Citieus *Bas.* cilleus *ll.* Scyllaeus *v.* 20 Tarentinus *v.* -num d. terrentinum *r.* | *an* iidem?

sunt et lumborum doloribus, hydropicis quoque ex aceto aut sinapi sumpti et lethargicis et comitialibus et melan-
26 cholicis. Praxagoras et iliosis dandos censet, Plistonicus et coeliacis. intestinorum etiam ulcera sanant ac purulenta praecordiorum, si cum melle edantur. quidam 5 ad haec coquere eos luto inlitos malunt; sic et feminas purgari. ex aceto et melle sumpti intestinorum animalia detrahunt, iidem ad tertias decocto eorum poto cum vino enterocelicis prosunt; sanguinem quoque inutilem sic ex-
27 trahunt. Medius ad haec et sanguinem excreantibus coc- 10 tos dari iubet, et puerperis ad lactis copiam augendam, Hippocrates capitis mulierum defluvia perfricari raphanis, et super umbilicum inponi contra tormenta volvae. reducunt et cicatrices ad colorem. semen quoque ex aqua
28 inpositum sistit ulcera, quae phagedaenas vocant. Demo- 15 critus venerem hoc cibo stimulari putat, ob id fortassis voci nocere aliqui tradiderunt. folia, quae in oblongis dumtaxat nascuntur, excitare oculorum aciem dicuntur. ubi vero acrior raphani medicina admota sit, hysopum dari protinus imperant; haec antipathia est. et aurium gravi- 20 tati sucum raphani instillant. nam vomituris summo cibo esse eos utilissimum est.

29 (14) Pastinacae simile hibiscum, quod molochen agrian

§§ 27. 28: Diosc. II 137. Hippocr. de m. mul. II 67. 78. Geop. XII 22, 4. 12. 4. 8. Gargil. p. 134, 4. 133, 5. 19. 7. Pl. iun. p. 75, 21. Hippocr. de diaeta II 25. 26. Celsus I 3. — § 29: Th. H. IX 15, 5. (Athenaeus II 52 p. 58 d. e). Diosc. III 153. Gargil. p. 140, 1. Celsus IV 24. (31). Pl. iun. p. 68, 18.

2 sumpti **Q***v*. exsumpti *ll.* | et comitialibus et melancholicis **Q***S. om. ll. v.* 3 prexagoras **E**. 6 luto *ego.* in luto *ll. v.* | inlitos (ill- **dE***v*) *ll. v. del. S. cfr. § 99.* 7 et *ll. v.* autem **Q**. autem et *U 423.* aut e *D.* aut *S.* 8 iidem *S.* idem **Q***D.* item *rv.* | decoctum **Q**. | poto **FE***v*. potu **d**. puto **Q**. 9 enterocelicis (-coel- **Q**) **Q***S.* -celis *ll. v.* 10 excruciantibus **FE**. 12 perfricari **Q***S.* fricari (-asi **F**) *ll. v.* 14 cicatrices (cec- **Q**) **Q***S.* -icem *ll. v.* 15 phagadaenas **E**. phanad- **d**. pagadenas **Q**. 16 et ideo fortasse **Q**. 17 tradunt **Q**. | oblongius **F**. 19. 20 dari potius **E**[1]. 20 iubent **T**. 20. 21 ad aurium quoque grauitatem **Q***S.* 21 instillari **Q**.

vocant et aliqui πλειστολοχείαν, ulceribus, cartilagini et ossibus fractis medetur. folia eius ex aqua pota alvum solvunt; serpentes abigunt, apium, vesparum, crabronum ictibus inlita medentur. radicem eius ante solis ortum
5 erutam involvunt lana coloris, quem nativum vocant, praeterea ovis, quae feminam peperit, strumisque vel suppuratis alligant. quidam ad hunc usum auro effodiendam censent cavendumque, ne terram adtingat. Celsus et podagris, quae sine tumore sint, radicem eius in vino de-
10 coctam inponi iubet.

5. (15) Alterum genus est staphylinus, quod pastina- 30 cam erraticam vocant. eius semen contritum et in vino potum tumentem alvum et suffocationes mulierum doloresque lenit in tantum, ut vulvas corrigat. inlitum quoque
15 e passo ventri earum prosit; et viris vero prosit cum panis portione aequa tritum ex vino potum contra ventris dolores. pellit et urinam, et phagedaenas ulcerum sistit recens cum melle inpositum vel arida farina inspersa. radicem eius Dieu*ch*es contra iocineris aut lienis ac 31
20 lumborum et renium vitia ex aqua mulsa dari iubet, Cleophantus et dysintericis veteribus. Philistio in lacte coquit et ad stranguriam dat radicis uncias quattuor, ex aqua hydropicis, similiter et opisthotonicis et pleuriticis

§§ 30—32: Gargil. p. 171, 20. Diosc. III 52. Pl. iun. p. 57, 10. Gargil. p. 171, 9. 10—13. Diphilus ap. Athen. IX 12 p. 371 b. Gargil. p. 171, 16. 18. 17. (172, 16—20).

1 ΠΛΕΙϹΤΟΛΟΧΕΙΑΜ Q*S.* plistolochiam *v. a. Dal.* plistiolotiam **FE**. pistolaciam **d**. | uberibus **E**. | cartilagini et *ego.* -gint **F**. -gini d[2] (*cum ras.*) **TE***v*. -ginibus **Q**. -ginis et *G*. 2 ossibus *om.* **Q**. 3 *an* serpentes abigunt ex oleo et aceto inuncta? *cfr. Diosc.* | apium *S.* appium **Q**. apum *ll. v.* 7 aurora **dT**. 10 iubent **FE**. 11 appilinus **Q**. 12 erraticam **Fd***v*. erbat- **Q**. *om.* **E***H.* | cuius **Q**. | in *om.* **Q**. 15 prodest *v. a. C.* | prodest *v. a. S.* 18 arida *ego.* -dae *ll.* **T***v*. -dum *G. an* arida eius? *cfr. § 15 init.* | farina **dE***G*. -ne **F**. -nae **T***v*. | inspersa *ego.* -sam **dT***v*. -sum **Ef***G*. insupersam **F**. 19 Dieuches *Bas.* dieuces **FE***v*. diduces **d**. | aut *ll.* **S**. ac *v*. 19. 20 ac lumborum **dS***D*. aelum (elum **E**) lumborum *r*. ilium lumborum *v*. 21 theophrastus **dT**.

et comitialibus. habentes eam feriri a serpentibus negantur aut, qui ante gustaverint, non laedi; percussis inponitur cum axungia. folia contra cruditates manduntur.
32 Orpheus amatorium inesse staphylino dixit, fortassis quoniam venerem stimulari hoc cibo certum est. ideo 5 conceptus adiuvari aliqui prodiderunt. ad reliqua et sativa pollet, efficacior tamen silvestris magisque in petrosis nata. semen sativae quoque contra scorpionum ictus ex vino aut posca salutare est. radice eius circumscalpti dentes dolore liberantur. 10
33 (16) Syria, in hortis operosissima — u*t*ique in proverbi*o* Graecis multa Syrorum olera —, simillimam staphylino herbam serit, quam alii gingidion vocant, tenuius tantum et amarius eiusdemque effectus. estur coctum crudumque stomachi magna utilitate; siccat enim ex alto 15 omnes eius umores.
34 (17) Siser erraticum sativo simile est et effectu: stomachum excitat, fastidium absterget ex aceto laserpiciato sumptum aut ex pipere et mulso vel ex garo. urinam ciet, ut Ophion credit, et venerem. in eadem sententia 20 est et Diocles; praeterea cordi convenire convalescentium
35 aut post multas vomitiones perquam utile. Heraclides contra argentum vivum dedit et vener*em* subinde offensantem aegrisque se recolligentibus. Hicesius ideo stomacho *in*utile videri dixit, quoniam nemo tres siseres 25 edendo continuaret, esse tamen utile convalescentibus ad vinum transeuntibus. sativi privatim sucus cum lacte caprino potus sistit alvum.

§ 33: Diosc. II 166. Galen. alim. fac. II 55. — § 34: Diosc. II 139. Galen. l. l. — § 35 extr.: Pl. iun. p. 47, 14.

4 fortasse Q. 6 contemptus FE. 8 ictibus E. 9 cirscalpiet Q. 11 utique *ego*. undique *ll.* unde quoque sD. unde uenit *S.* uenitque *J.* indeque *G.* inde quoque *v.* | in *ll. S.* est *v.* | prouerbio *ego.* -biū *ll. v.* 13 gigidion FE. | *an excidit* alii lepidion? *cfr. Diosc.* 14 est ut d. est *v. a. G.*
17 simile d*v.* -lis *r.* | effectu d*v.* -tus *r.* 20 Ophion s*D. cfr. Brunn. p. 36.* opion d*C.* opinion *rv.* 22 perquam d*v.* praeterquam *r.* 23 uenerē *ego.* ueneri *ll. v.* 23. 24 offensanti *G.* 25 inutile *anon. ap. H.* utile *ll. v. a. J. an* nō utile?

(18) Et quoniam plerosque similitudo nominum Graecorum confundit, conteximus et de sili [sed hoc est vulgatae notitiae]. optimum *M*assiliense, lato enim grano et fulvo est, secundum Aethiopicum nigrius, Creticum odoratissimum omnium. radix iucundi odoris est. semen esse et vultures dicuntur. prodest homini ad tussim veterem, rupta, convulsa in vino albo potum, item opisthotonicis et iocinerum vitiis et torminibus et stranguriae duarum aut trium lingularum mensura. sunt et folia utilia, ut quae partus adiuvent etiam quadripedum; hoc maxime pasci dicuntur cervae pariturae. inlinuntur et igni sacro. multumque in summo cibo concoctionibus confert vel folio vel semine. quadripedum quoque alvum sistit sive tritum potui infusum sive mandendo comm*e*ndatum sale. boum morbis sic tritum infunditur. (36, 37)

(19) Inula quoque a ieiunis commanducata dentes confirmat. si, ut eruta est, terram non adtingat, condita tussim emendat; radicis vero decoctae sucus t*a*enias pellit, siccatae autem in umbra farina tussi et convulsis et inflationibus et arteriis medetur. venenatorum morsus abigit. folia ex vino lumborum dolori inlinuntur. (38)

(20) Cepae silvestres non sunt. sativae olfactu ipso et delacrimatione caligini medentur, magis vero suci inunctione. somnum etiam facere traduntur et ulcera oris (39)

§§ 36. 37: Diosc. III 53. 54. cfr. Plin. VIII 112. — § 38: Pl. iun. p. 26, 14. 54, 20. 57, 8. — §§ 39—43: Diosc. II 180. Geop. XII 31, 9. Gargil. p. 161, 12. 14. 15. 162, 6. Geop. l. l. 5. Gargil. p. 161, 21. 22. 162, 1. 11. 161, 3. 11. 7. 9. 12. Geop. l. l. § 9. Celsus III 20. (Varro? — cfr. Col. XII 10, 1. 3).

2 contundit **FE**. | *uncos ego posui.* | sed *om.* **dT**. 2. 3 uulgaris *v. a. H.* 3 Massiliense *v. cfr. Diosc.* asiliense *ll.* 5 iucundi odoris **E***v.* iucundioris *r.* 9 lingularum **d***J.* ligularum **E***v.* linguarum **FTS***S.* 10 *an* ob hoc? 11 inlinitur *v. a. H.* | igni **TE***v.* igne *r.* 14 commendatum *ego.* commanducatum *ll. v.* (*cfr. § 260*). | saleque **S**. e sale *v.* 15 sic **dT**. sit *r.* sil *J. del. G.* medetur uel si **S***v*(*D*). 17 *dist. J.* | ut *del. D.* | est *v.* est et *ll.* est ut *D.* | attingit **d**. 18 suco **F**. | taenias *S.* tenias **Fd**. tineas **E***v.* 19 autem **E***v.* aut *r.* 24 somnum *v. cfr. Gargil.* somnium *ll. D.*

sanare commanducatae cum pane, et canis morsus virides ex aceto inlitae aut siccae cum melle ..... et vino, ita ut post diem tertium solvantur. sic et *at*trita sanant. coctam in cinere et epiphoris multi *in*posuere cum farina
40 hordeacia et genitalium ulceribus. suco et cicatrices oculorum et albugines et argema inunxere et serpentium morsus et omnia vulnera cum melle; item auricularum .... cum lacte mulierum et in iisdem sonitum aut gravitatem emendantes cum adipe anserino aut cum melle stillavere. et ex aqua bibendum dederunt repente obmutescentibus.
41 in dolore quoque ad dentes conluendos instillavere et plagis bestiarum omnium, privatim scorpionum. alopecias fricuere et psoras tusis cepis. coctas dysintericis vescendas dedere et contra lumborum dolores, purgamenta quoque earum cremata in cinerem inlinentes ex aceto ser-
42 pentium morsibus, ipsasque multipedae ex aceto. reliqua inter medicos mira diversitas. proximi inutiles esse praecordiis et concoctioni inflationemque et sitim facere dixerunt. Asclepiadis schola ad colorem quoque validum profici hoc cibo et, si ieiuni cotidie edant, firmitatem
43 valetudinis custodiri, stomacho utile*s* esse, spiritus agitatione ventrem mollire, haemorrhoidas ape*ri*re subditas pro

---

2 *lacunam ego indicavi cum Val. Rose; excidit* tusae aut decoctae ex melle. *cfr. Gargil. probabilius est* et serpentium morsus et omnia uulnera cum melle *ex v. 6. 7 huc inseri cum Gargilio.* 3 attrita *H cum vet. Dal.* trita *ll. D.* tritae *v.* 3. 4 coctam **E** *G.* cocta *r.* tostam *v.* 4 cinere et **E** *G.* -rem *r v. a. C.* | inposuere *v.* posuere *ll.* 7 uulnera *ll. H. cfr. Geop. XII 31, 5.* ulcera **Q** *v*(*S*). | *lacunam ego indicavi coll. Gargil.; excidit* dolori sucum. *de structura cfr. § 28. 201.* 8 aut *ll. S.* ac *v.* 9 instillauere *coni. Dal.* 10 dedere **d** *G.* 11 coluendos *D* (*semper*). 12 bestiarum **E** *v.* uesticarunt **F**. uesicarum **d**. 13 cepas **d**. 15 cremata **E** *v.* crementa **F**. cremantes **dT**. | cinerem **TE** *v.* -ere *r.* 16 ipsasque *G.* in ipsas quae **F**. in ipsaque **dT**. in ipsas (ipsa **S**) quoque **ES** *v.* *an* item (*vel* ut) ipsas quoque*?* | *an* de ui reliqua*? cfr. Gargil.* 17 inutiles **d** *vet. Dal. D.* utiles **F**(?)**E** *H.* inutilia *v.* 20 si ieiuni **d** *G.* siciunt *r.* si sucum ieiuni *v.* 21 utiles *H.* utile **dE**. ut ille **F**. utilem **S** *D.* -lia *v.* 21. 22 agitatione **d** *G.* -oni *v.* ac cogitatione **E**. a cogitationem **F**. 22 aperire *ego coll. Diosc.* appellere *ll.* pellere *v.*

balanis; sucum cum suco feniculi contra incipientes hy*d*ropis*es* mire proficere, item contra anginas *cum* rutae et melle; excitari e*o*dem lethargicos. — (Varro quae sale et aceto pis*t*a est arefactaque, vermiculis non infestari
5 auctor est). —

6. (21) Porrum sectivum profluvia sanguinis sistit 44 naribus contrito eo obturatis vel gallae mixto aut mentae, item ex abortu profluvia poto suco. cum lacte mulieris tussi etiam veteri et pectoris ac pulmonis vitiis medetur.
10 inlitis foliis sanantur vari et ambusta et epinyctides — ita vocatur ulcus, qua*e et* s*y*ce, in angulo oculi perpetuo umore manans; quidam eodem nomine appellant pusulas liventes ac noctibus inquietantes — et alia ulcera cum 45 melle trit*is*, vel bestiarum morsus ex aceto, item serpen-
15 tium aliorumque venenatorum, aurium vero vitia cum felle caprino vel pari mensura mulsi, stridores cum lacte mulieris, capitis dolores, si in nares fundatur dormituris ve*l* in aures duobus suci coclearibus, uno mellis. sucus et ad 46 serpentium scorpionumque ictus bibitur cum mero et ad
20 lumborum dolores cum vini hemina potus. sanguinem vero excreantibus et phthisicis et destillationibus longis

§§ 44—47: Diosc. II 178. Pl. iun. p. 23, 6. Gargil. p. 154, 8. 12. 17. Pl. iun. p. 100, 21. Geop. XII 29, 9. 6. 9. 10. 8. 7. Pl. iun. p. 10, 1. 57, 12. Gargil. p. 154, 19. 20. 13. 155, 2. 3. 5—8. 156, 1. 155, 9. Aristot. probl. 39.

1. 2 hydropises *v.* hyppocrisis (hypo- d) *ll.* 2 cum *G. om. ll. v.* | rutae F (*sc.* suco). -te d¹E. -ta d²*v.* 3 eodem *ego.* ead- *ll. S.* eisd- *v.* 3—5 *uncos ego posui.* 4 pista *G.* pisa *ll. v.* sparsa *J.* perfusa *D. malim* condita. | *an* sit? | arte falliantur F. 6 sisti F *v. a. G.* 7 naribus Q*G.* in naribus (aur- F¹) *ll. v.* 8 mulieris Q*S.* -rum *ll. v.* | *dist. Val. Rose Hermae VIII 26.* 9 uitiis Q*v.* uitia d. uitiam r. 10 uari *S.* Varia Q. fani *ll. del. v.* 11 quae et syce *G.* quia sic ē (em E. est d) *ll. om.* Q. 14 tritis *ego.* trito *ll. v.* 15 aliorumque uenenatorum aurium Q*S.* aliorum *ll. v.* aurium *Verc.* | uero *om.* E. 17 nare d. | dormituris uel *Val. Rose l. l.* -turisue *ll. v.* 18 aures Q*D.* aure Fd. aurem E*v.* 19 ictus *v.* ictu Q. potus f. potum *ll.* ictum *S.* 20 dolorem Q*S.* 21 et QF²*v.* e r. | phthisicis dE *Gargil. v.* physicis F. phiciis Q. | et Q*S. om. ll. v.* | distillationibus d *v. a. S.*

vel sucus vel ex ipso cibus prodest, item morbo regio
vel hydropicis et ad renum dolores, cum tisanae suco
acetabuli mensura. idem modus cum melle vulvas purgat.
47 estur vero et contra fungorum venena, inponitur et vul-
neribus, venerem stimulat, sitim sedat, ebrietates discutit, 5
sed oculorum aciem hebetare traditur, inflationes quoque
facere, quae tamen stomacho non noceant ventremque
molliant. voci splendorem adfert.
48 (22) Capitato maiores ad eadem effectus. sanguinem
reicientibus sucus eius cum galla aut turis farina vel 10
acacia datur. Hippocrates et sine alia mixtura dari
iubet vulvasque contractas aperire se putat, fecunditatem
etiam feminarum hoc cibo augeri. contritum ex melle
49 ulcera purgat. tussim et destillationes thoracis, pulmonis
et arteriae vitia sanat, datum in sorbitione tisanae vel 15
crudum praeter capita sine pane, ita ut alternis diebus
sumatur, vel si pura excreentur. sic et voci et veneri
somnoque multum confert. capita bis aqua mutata cocta
alvum emolliunt .... sistit fluctiones veteres; cortex de-
coctus inlitusque inficit canos. 20
50 (23) Alio magna vis, magnae utilitates contra aquarum

§§ 48. 49: Diosc. II 178. Pl. iun. p. 38, 14. Gargil. p. 153, 13. 15. 154, 1—4. Pl. iun. p. 76, 1. 24, 7. Gargil. p. 154, 4—6. — §§ 50—57: Diosc. II 181. — § 50: Gargil. p. 150, 7. 19. 9—12. Geop. XII 30, 4. 1. Celsus V 27, 6. Pl. iun. p. 86, 5.

4 editur **dT** *v. a. G.* 5 uenerem autem **Q**. | ebrietates *ll. Gargil. v.* -atem **Q***S.* 6 inflationem *C.* 7 noceant **dTS***S.* noceat *rv.* 8 uocis **FdQ**. | afferant **dT**. 9 capitato porro **Q***S.* cap- uero **S**. | maiores ad *ll.* maior est ad *v. a. D.* maiora de **Q**. maior ad *U 424.* | effectus **d** *v. a. D.* -ctu *r.* uis est **Q***U.* | nam sanguinem **Q**. 10 galla *Val. Rose e Gargil.* gallae *ll. G.* caule *v.* 12 se *del.* d^2 *v. a. S.* (aperiri *v. a. G*). 13 augeri **dQ***v.* -gere *r.* 14 purgat **d***G.* -ga **F**. -gare **E***v.* curat **Q**. | destillationis **F***D.* -onibus **E**. 15 arteriae **Q***v.* -ria *ll.* -riarum **T**. | tisanae *om.* **dT**. 17 excriantur **E**. | et ueneri **Q***S.* uel ueneri (-ris **F**) *ll. v.* 19 alui **S**. | emolliunt **Q**. molliunt *Gargil. om. ll. v.* | *lacunam ego indicavi; inserenda sunt e Gargilio* eadem aqua pota cum uino. | sistit **T**. si sit **FE**. sistunt **dS***v.* | fluctiones *ego.* e fluct- **FE**. effluct- **dT**. efflux- **S**. et fluct- *G.* et inflationes *v.* 21 utilitatis **F***D.*

et locorum mutationes. serpentes abigit et scorpiones odore atque, ut aliqui tradidere, bestias omn*e*s. ict*ib*us medetur potu vel cibo vel inlitu, privatim contra haemorrhoidas cum vino redditum vomitu. ac, ne contra araneos
5 mures venenati morsus valere miremur, aconitum, quod alio nomine pardalianches vocatur, debellat, item hyoscyamum, canum morsu*s*, in quae vulnera cum melle inponitur. ad serpentium quidem ictus *t*ostum cum restibus 51 suis efficacissime ex oleo inlinitur, adtritisque corporum
10 partibus, vel si in vesicas intumuerint. quin et suffito eo evocari secundas partus existimat Hippocrates, cinere eius cum oleo capitis ulcera manantia sanitati restituens. suspiriosis coctum, aliqui crudum id dedere; Diocles 52 hydropicis cum centaurio aut in fico duplici ad evacuan-
15 dam alvum, quod efficacius praestat viride cum coriandro in mero potum; suspiriosis aliqui et tritum in lacte dederunt. Praxagoras et contra morbum regium vino miscuit et contra *i*leum in oleo et pulte, sic inlinens strumis quoque. antiqui et insanientibus dabant crudum,
20 Diocles phreneticis elixum. contra anginas tritum in posca gargarizari prodest. dentium dolorem tribus capiti- 53

§§ 51. 52: Gargil. p. 150, 14—18. Pl. iun. p. 13, 17. 110, 10. Gargil. p. 151, 1. 150, 17. 151, 2. 3. 6. 3. 5. 4. Pl. iun. p. 95, 9. 97, 2. 91, 23. 31, 7. 30, 4. — §§ 53. 54: Pl. iun. p. 26, 15. Geop.

2 ut *om.* E. | bestias omnis *ll.* contra omnis Q. bestias, contra omnis *J.* contra bestiarum omnis *S.* et bestiarum omnium *v.* | *dist. ego.* | ictibus *v. cfr. Gargil.* ictus *ll. S. J.* 3 medicatur Q. | potum Q*S.* in potione *Gargil.* | illitu d*v.* inlitus Q. -tum *S.* inliri FE. uulneri inlitum *Gargil.* 4 cum *ll. S.* prodest cum *v.* | uomitu E*B.* -itum *rv.* -it Q. | araneos mures *ego.* araneos et (aut F) mures (muros F[1]) *ll.* araneorum murium *B.* 5 uenenati *ego.* ueneratim FE. uenenatum d*v.* | morsus *ego.* morsum (= morsuus) *ll. v.* 6 pardalianches *v.* -chis *ll.* paralianche Q. 8 tostum *Val. Rose.* potum *ll. v. cfr. § 54.* 9 suir F[1]. sui E. 10 suffito Q *Gargil.* suffitu FE*v.* suffictu d. | eo *om.* Q. 11 uocari E. | existimauit E *v. a. S.* 16 aliqui E*v.* aliique *r.* 18 ileum *v.* aleum Fd. alueum E. 20 anguinas autem Q. 20. 21 in posca dQ*S.* inponat *r.* imponi et *v.* 21 gargarizari Q*D. cfr. Plin. iun.* -zare dT*v.* carcarissare *r.* | dolori d.

bus in aceto tritis inminuit, vel si decocti aqua conluantur addaturque ipsum in cava dentium. auribus etiam instillatur sucus cum adipe anserino. phthiriases et porrigines potum, item infusum cum aceto et nitro conpescit, destillationes cum lacte coctum vel tritum permixtumve caseo 5 molli, quo genere et raucitatem extenuat vel in pisi aut 54 fabae sorbitione. in totum autem coctum utilius est crudo elixumque tosto; sic et voci plus confert. *tae*nias et reliqua animalia interaneorum pellit in aceto mulso coctum; tenesmo in pulte medetur; temporum doloribus inlinitur 10 elixum et pusulis coctum, dein cum melle tritum; tussi cum adipe vetusto decoctum vel cum lacte aut, si sanguis etiam excreetur vel pura, sub pruna *to*stum et cum mellis pari modo sumptum; convulsis, ruptis cum sale et oleo. 55 *ite*m cum adipe tumores suspectos sanat. extrahit fistulis 15 vitia cum sulpure et resina, etiam harundines cum pice; lepras, lichenas, lentigines exulcerat sanatque cum origano, vel cinis eius ex oleo et garo inlitus; sic et sacros ignes; suggillata aut liventia ad colorem reducit conbustum ex 56 melle. credunt et comitialem morbum sanari, si quis eo 20

XII 30, 3. Gargil. p. 151, 9. 10. Pl. iun. p. 12, 14. Gargil. p. 151, 11—13. Pl. iun. p. 55, 3. Geop. l. l. § 1. Gargil. p. 151, 13. 14. 8. 9. 14. Pl. iun. p. 11, 5. (Celsus IV 4). 37, 1. — § 55: Pl. iun. p. 76, 2. 87, 19. 98, 2. 101, 18. — § 56: Pl. iun. p. 93, 15. (Geop. XII 30, 2). 89, 3. 36, 18. Gargil. p. 151, 7. (cfr. Plin.

---

2 ipsam **E**. 2. 3 instillatus **Fd**. 3 porrigenes **T**. porrigens **d**. prurigines *v. a. H.* 4 infusum **dT***S.* in usum **r**. tusum *v.* *an* inlitum? (infricatur *Plin. iun.*) | conspicit **FE**. 6 uel *om.* **Q***S.* | pisi aut **Q***S.* *cfr. Gargil.* pthisi aut (aui **F**) **Fd**. thysia in **E**. phthisin in *v.* 8 toto **Q**. | plus **dTQ***B.* *om.* **E** *v. a. B. G.* | taenias *S.* tineas *ll. v.* 10 inlinitur **Q***S.* inlinetum **FE**. illitum **d***v.* 11 dein **T***J.* dehinc **Q**. deinde **FE***v.* *om.* **d**. 12 aut **E***v.* ut *r.* 13 exscreetur **d***v.* excretur **F**[2]. excretum *r.* | uel purulenta *G.* uel purulenta sint et pituitae *v.* | *an* super prunam (*cfr. XIX 115*) *vel* subdita pruna (*cfr. XXXV 175*)? *possit etiam conici* uel pura subsint, pruna (*cfr. XXXV 38*). | tostum *ego.* potum *ll.* coctum *G.* coctum potum et *v.* (*cfr. § 51*). 15 item *ego.* nam *ll. v.* 17 lienas **Q**. 19 (sugillat) autem aut **Q***S.* | aut colorem **Q**. | conbustum **EQ***v.* combustus **F**. -stos **d**.

in cibis utatur ac potione; quartanas quoque excutere potum caput unum cum laserpici obolo in vino austero, — (tussim et alio modo ac pectorum suppurationes quantaslibet sanat fractae incoctum fabae atque ita in cibo 5 sumptum, donec sanitatem restituat. facit et somnos, atque in totum rubicundiora corpora) — venerem quoque stimu- 57 lare cum coriandro viridi tritum potumque e mero. vitia eius sunt quod oculos hebetat, inflationes facit, stomachum laedit copiosius sumptum, sitim gignit. cetero contra 10 pituitam et gallinaceis prodest mixtum farre in cibo. iumenta urinam reddere atque non torqueri tradunt, si trito natura tangatur.

7. (24) Lactucae sponte nascentis primum genus est 58 eius, quam caprinam vocant, qua pisces in mare deiecta 15 protinus necantur, qui sunt in proximo. huius lac spissatum mox in aceto pondere obolorum duum adiecto aquae uno cyatho hydropicis datur. caule et foliis contusis, asperso sale, nervi incisi sanantur. eadem trita ex aceto conluta matutinis bis mense dentium dolorem prohibent. 20 (25) alterum est genus quod Graeci caesapon vocant. 59

XXII 140). — § 57: cfr. Gargil. p. 156, 1. 2. (151, 19. 22). — § 58: cfr. Celsus II 12, 1. III 21. — § 59: Diosc. II 215. 216. Geop. XII 13, 5.

1 cibis **FT***S*. ciuis **Q**. cibo *rv*. 2 cum *om*. **Q**. 3—6 *parenthesin statuit D, uncos ego posui; verba sua sede amota pertinent ad finem § 54 post* sale et oleo, *ut coniuncta legantur* atque in totum rubicundiora corpora, item cum adipe tumores suspectos sanat. 3 ac pectorum **E***G*. *cfr*. *Gargil.* acceptorunt **F**[1]. -torum **F**[2]**d**[2]. *om*. **d**[1]. acceptum *v*. 4 cibo **d***v*. cibos *r*. 6. 7 stimulare **FEQ***D*. -ulat **d***v*. 7 uiride **Q**. 10 et gallina (-nae *v*. -nis *G*) et gallinaceis **E** *v. a. D*. | prodest *om*. **d**. 11 iumentis **d** *v. a. G*. 13 est genus **F** *v. a. S*. 14 eius *om*. **Q***D*. 15 lac **dE***v*. lactis sucus **F**. lact — is sucus — *D*. (*an* i. e. sucus?) 15. 16 exspissatum *v. a. G*. *fortasse* spissatur, mox, . , *ut simul scribi possit* lacteus sucus. 17 caule uero et **T**. 18 asparso **Q***S*. 19 colluta **dE***v*. conlota **T**. conlutas **F**. collatas **Q**. *an* conlutum? *cfr. XXIV 41. sed maxime mihi probatur* conlutos ... dentes dolere. *cfr. § 53. 137.* | mane **Q**. | dentis **Q**. dentes **F**. | prohibent **dE** *Hack*. -bet **FQ***v*. 20 cesapum **Q**. sepason **dT**. esopon *v. a. H*.

huius folia trita et cum polenta inlita ulceribus medentur. haec in arvis nascuntur; tertium genus in silvis nascens ἰσάτιν vocant. huius folia trita cum polenta vulneribus prosunt. quarto infectores lanarum utuntur. simile id erat lapatho silvestri foliis, nisi plura haberet et nigriora. 5 sanguinem sistit, phagedaenas et putrescentia ulcera aut quae serpunt sanat, item tumores ante suppurationem, ignem sacrum radice vel foliis. prodest vel ad lienes pot*u*. haec propria singulis.

60 (26) Communia autem sponte nascentibus candor, 10 caulis interdum cubitali longitudine, *in* t*hy*rso et foliis scabritia. ex iis rotunda folia et brevia habentem sunt qui hieracion vocent, quoniam accipitres scalpendo eam sucoque oculos tinguendo obscuritatem, cum sensere, discu-61 tiant. sucus omnibus candidus, viribus quoque papaveri 15 similis; carpitur per messes inciso caule, conditur fictili novo, ad multa praeclarus. sanat omnia oculorum vitia cum lacte mulierum, argema, nubiculas, cicatrices adustionesque omnes, praecipue caligines. inponitur etiam 62 oculis in lana contra epiphoras. idem sucus alvum pur- 20 gat in posca potus ad duos obolos. serpentium ictibus medetur in vino potus. et folia th*y*rsique triti ex aceto bibuntur, vulneri inlinuntur, maxime contra scorpionum

§§ 60—62: Diosc. II 215. (III 65. 66). — Th. H. IX 8, 2. cfr. Geop. XII 13, 11. Diosc. II 165.

2 nascitur Fd *v. a. S.* | nascens *om.* F (*an recte?*). in siluis nascens *om.* T. 3 ICCATIN Q. ysatim d. statim *r.* isatin *v.* 4 utuntur quod glastum uocant *v. a. H cum B.* 4. 5 simile id erat *ego.* id ... simile est Q. similiter erat F. -lis erat d. -liter E. -le erat *v.* 5 plura dTf*v*. plures *r.* 6. 7 aut quae d. atque F. quae E*v*. et quae *D cum vet. Dal.* 8 contra ignem *v. a. D.* | *dist. ego.* | potu *vet. Dal.* pota *ll. v.* 10 candor *v.* -dore *ll.* 11 in thyrso *ego.* thyrso *v.* et ipso (ipse d) *ll. G.* et ipsi *Brot.* *an* thyrsi et folii? 13 hieracion *S* (-ios Q). heracliam Fd. eracleam E. hieraciam *v.* 13. 14 eamque suco Q. 14. 15 discutiunt Q*S*. 15 papauer F. 18 arcet manubiculas dT. arcet nubeculas *v. a. H.* 22 thyrsique *C.* tursique T. thorsique (to- d) dE. thorsiquae F. thyrsusque *v.* | tritici E. 23 *dist. ego.* *an* uel uulneri? *cfr. Diosc. II 165 et III 65.*

ictus, contra vero phalangia commixto vino et aceto. aliis 63
quoque venenis resistunt, exceptis quae strangulando necant aut his quae vesicae nocent, item psimithio excepto. inponuntur et ventri ex melle atque aceto ad detrahenda
5 vitia alvi. urinae difficultates sucus emendat. Crateuas eum et hydropicis obolis duobus in aceto *et* cyatho vini dari iubet. quidam et e sativis colligunt sucum minus effi- 64
cacem. peculiares earum effectus — pra*e*ter i*a*m dict*o*s [19, 126 sqq.] somnum faciendi veneremque inhibendi, aestum refrige-
10 randi, stomachum purgandi, sanguinem augendi — non pauci restant, quoniam et inflationes discutiunt ructusque lenes faciunt, concoctiones adiuvant, cruditates ipsae numquam faciunt. nec ulla res in cibis magis aviditatem incitat inhibetque eadem. in causa alterutraque modus est:
15 sic et alvum copiosiores solvunt, modicae sistunt. lentitiam 65
pituitae digerunt atque, ut aliqui tradiderunt, sensus purgant, stomachis dissolutis utilissim*a*e. adiuvantur in eos usus et oxypori obolis, asperitatem addito dulci ad intinctum aceti temperantes, si crassior pituita sit, scillite
20 aut vino abs*i*nt*h*ite, si et tussis sentiatur, hysopite admixto. dantur coeliacis cum intubo erratico et ad duritiam praecordiorum. dantur et melancholicis candidae copio- 66
siores et ad vesicae vitia. Praxagoras et dysintericis dedit. ambustis quoque prosunt recentibus, priusquam

§ 64 extr.: Geop. XII 13, 4. 11. Gargil. p. 144, 13. — § 66: Gargil. p. 145, 3. 4.

1 uero (uerum *v*) contra **E** *v. a. D.* | phalangia **d** *Verc.* -iam **E**. longiam **F***v*. | commisto **E**. cum mixto **d**. 4 ex **d***v*. et *r*. 5 alii **d**. 6 aceto et *Verc.* aceto *ll. v. an* aceto adiecto? *cfr. § 58.* | cyatho *v*. -thi **dE**. Quiatho in **F**[1]. Quiato **F**[2]. | uni **d**. 7 colligunt **d***v*. -untur *r*. 8 effectus **dT***D*. *om. r.* uires *v*. | praeter iam dictos *D*. praterimi (pater mi **E**) dictus *ll.* **T**. partim iam dictae sunt *v*. | *dist. ego.* 11 paucae **E**(?) *v. a. D.* 12 concoctiones — 13 faciunt *om.* **E***H*. 12 concoctiones **dT***v*. -nem **F**(**Q**)*S*. | cruditates **T**. -atem **Fd***v*. 13 magis **dT***S*. *om. rG.* maiorem *v*. 17 utilissimae *U 426.* -me *ll. v.* | *dist. ego.* | eos **dT**. eo *rC.* 18 usus **FdT**. usu **E***G*. esu *C.* | oxypor **F** *v. a. B.* | asperitate **Fd**. | addita **d**. 19 scillite **d***v*. -ites *r*. 20 absinthite *v*. absentite **d**. -ites *r*.

pusulae fiant, cum sale inlitae. ulcera etiam, quae serpunt, coercent, *in*itio cum a*phr*onitro, mox in vino. tritae igni sacro inlinuntur. convulsa et luxata caulibus tritis cum polenta ex aqua frigida leniunt, eruptiones papularum ex
67 vino et polenta. in cholera quoque coctas patinis dede- 5
runt, ad quod utilissimae quam maximi caulis et amarae. quidam et lacte infundunt. defervefacti hi caules et stomacho utilissimi traduntur, sicut somno aestiva maxime
19, 126 lactuca et amara lactensque, quam meconidem vocavimus. hoc lacte et oculorum claritati cum muliebri lacte uti- 10
lissimum esse praecipitur, dum tempestivo capite inunguantur oculi, et ad vitia, quae frigore in his facta sint.
68 miras et alias invenio laudes: thoracis vitiis prodesse non secus quam habrotonum cum melle Attico; purgari et feminas hoc cibo; semen sativarum contra scorpiones dari; 15
semine trito ex vino poto et libidinum imaginationes in somno conpesci; temptantes aquas non nocere lactucam edentibus. quidam tamen frequentiores in cibo officere claritati oculorum tradiderunt.
69 8. (27) Nec beta sine remediis est utraque: sive 20
candidae sive nigrae radix recens et madefacta suspensa funiculo contra serpentium morsus efficax esse dicitur; candida beta cocta et cum alio crudo sumpta contra

§ 67: Pl. iun. p. 49, 7. Geop. XII 13, 4. Gargil. p. 145, 4. 6. Diosc. II 165. — § 68: Geop. XII 13, 6. Diosc. II 164. 165. Pl. iun. p. 92, 8. Geop. XII 13, 14. 11. — § 69: (cfr. Geop. XII 15, 2—4). Pl. iun. p. 55, 4. 10, 4. 5. (Diosc. II 149).

2 coercent initio *v.* coercenti (-ndi **E**) uitio *ll.* | aphronitro *Bas.* afonitro *ll.* 7 lacti **Tf** *Brot.* laeti **Q**. 8 satiua *G.* et satiua *v.* 9 lactiensque **d**. | uocamus **d**. 10 lac *v. a. S.* | et **FE***v.* ad **d** (*cum ras.*) **T**. | claritate **F**. -tatem **dT**. 11 tempestiuo **FT**. -tiue *rv.* | capiti *v.* cum capite *J.* 11. 12 inungantur **dT**. -guntur **E** *v. a. S.* 12 ad *om.* **E** *v. a. S.* 13 uitiis **d***v.* ut his *r.* 14 cum **E***v. om. r.* | purgari *v.* conpurgari **Fd***S.* cum purgari **E**. 16 semini **F**. | poto **Q***v.* potum *ll.* | imitationes **Q**. 17 compesci **T** *Bas.* compescit (conp- **F**) *ll. v.* -scuntur **Q**. | tentantis **dE**. | aquas **d***v.* aquis *r.* 19 claritate **E**.
20 remediis *om.* **E**. -dio *v. a. Brot.* 21 candida **dT**. | nigra **dT**. 23 sumpta **d***v.* -pto *r.*

t*ae*n*i*as; nigrae radices in aqua coctae porriginem tollunt, atque in totum efficacior esse traditur nigra. sucus eius capitis dolores veteres et vertigines, item sonitum aurium sedat infusus iis. ciet urinam, medetur dysintericis iniecta 70
5 et morbo regio, dolores quoque dentium sedat. inlitus sucus et contra serpentium ictus valet, sed h*o*c radici dumtaxat expressus. ipsa vero decocta pernionibus occurrit. alba epiphoras sedat fronti inlita, aluminis parvo admixto ignem sacrum sine oleo trita. sic et adustis medetur. et 71
10 contra eruptiones papularum, coctaque eadem contra ulcera, quae serpunt, inlinitur, et alopeciis cruda et ulceribus, quae in capite manant. sucus eius cum melle naribus inditus caput purgat. coquitur et cum lenticula addito aceto, ut ventrem molliat. validius cocta fluctiones stomachi
15 et ventris sistit.

(28) Est et beta silvestris quam limonium vocant, 72 alii neuroidem, multum minoribus foliis tenuioribusque ac densioribus; undecim saepe cauli u*ni*. huius folia ambustis utilia gustantium os adstringunt. semen acetabuli mensura
20 dysintericis prodest. aqua betae radice decocta maculas vestium elui dicunt, item membranarum.

§§ 70. 71: Diosc. II 149. Celsus III 24. Gargil. p. 144, 6. 2. 4. Pl. iun. p. 21, 7. Scribon. Larg. 7. Celsus II 30. — § 72: Diosc. IV 16.

1 taenias *S.* tineas *ll. v.* | in aqua **dFD.** ita in aqua **E***v*. 3 dolorem **Q**. | ueteres *om.* **Q***D.* 4 is **d**. his *rD.* 5 *dist. ego.* | inlitus **FE***v*. illius **d**. 6 hoc *Müller emend. IV 4.* huic *ll. v.* huius *C.* hic *coni. S.* 8 alba **d***S.* albae **E**. albe **F**. albae sucus *v.* | fronti (**F**?) *D.* et fronti **Q***S.* fronte *rv.* 9 *dist. Val. Rose Hermae VIII p. 26 n.* | fic et **Q***S.* licet *ll. v.* 10 uiscera **d**. 13 inlitus **Q***D. sed cfr. Diosc.* | *post* coquitur et *ex* **Q** modice *inseruit D; malim post* aceto. 17 neuroidem *Verc.* in euro. Idem **Q**. ineuloidem (meu- **d**) *ll.* neuroides *B.* | foliis *del. v. a. S.* 18 densioribus **dQ***S.* densioribus foliis *rv.* | fere undecim (*om.* saepe) **Q**. *om.* **E**. ferunt decem *Müller emend. IV 5.* | cauli uni *Müller l. l.* caulium *ll.* **Q***v*. caule lilii *H cum Cornario.* 19 os adstringunt **TE***H.* osati (usati **F**[2]) stringant *r.* astringunt *v.* 20 aquae **F** *v. a. G.* aque **T**. aqua autem **Q***S.* | betae **Q***S.* et e **F**[1]**E***v*. et a **F**[2]**d**. eius et e *J.* | decocta *J.* -tae **dT***S.* -te **Q**. coctae *rv.* 21 eluere dicuntur *v. a. G.* | item **FQ***S.* itemque *rv.*

73 (29) Intubi quoque non extra remedia sunt. sucus eorum cum rosaceo et aceto capitis dolores lenit idemque cum vino potus iocineris et vesicae; et epiphoris inponitur. erraticum apud nos quidam ambub*a*iam appellavere. in Aegypto cichorium vocant quod silvestre *e*st, sativum 5 autem serim, quod est minus et venosius.

74 (30) Cichorium refrigerat in cib*o* sumptum *vel* inlitum collectiones; sucus decocti ventrem solvit, iocineri et renibus et stomacho prodest. item, si in aceto decoquatur, urinae tormina discutit, item morbum regium e mulso, si 10 sine febri sit. vesicam adiuvat. mulierum quidem purgationibus decoctum in aqua adeo prodest, ut emortuos partus trahat. adiciunt Magi suco totius cum oleo perunctos favorabiliores fieri et quae velint facilius impetrar*e*. quamqu*am* idem propter singularem salubritatem aliqui chreston 15 appellant, alii pancration.

75 (31) Est et silvestre genus alterum — hedypnoida vocant —, latioris folii. stomachum dissolutum adstringit cocta, crudaque sistit alvum. et dysintericis prodest, magis cum lente. rupta et convulsa utroque genere iuvantur, 20 item genitura quibus valetudinis morbo effluat.

---

§ 73: Gargil. p. 145, 15. 16. 11. Pl. iun. p. 10, 6. 7. Celsus II 30. Diosc. II 159. Col. VIII 14, 2. (Varro III 10, 5). — § 74: (Celsus II 27). — § 75: Gargil. p. 145, 10.

---

4 ambubaiam *D cum Rigaltio*. -beiam *B*. ambubulam **FdT**. ambulam **Ef***H*. ambugiam *v. a. B. G.* 5 est *ego*. sit *ll. v.* 6 uenenosius **d**. 7 *dist. ego. an pro* uentrem soluit *scribendum est* uentrem emollit, *ut hoc verbum ad* collectiones *quoque pertineat* (*cfr. XXIIII 127. XXII 138*) *et* refrigerat *absolute positum recte intellegatur?* | in cibo *C*. inde cibum *ll. v.* ideo cibo *Müller l. l. 7.* | uel *ego*. et *ll. v. cfr. § 76.* 10 e **E***v*. et *r*. ex *D*. 11 febre **d** *v. a. S.* | adiuuant **Fd**. 12 demortuos **F**. 13 magis **d**. 14 fauorabiliores *v*. faborauiliores **d**. fabora utiliores (ut liores **F**[1]) *r*. | impetrare *v*. -ari *ll.* 14. 15 quamquam idem *ego*. q̅n̅ quidem **F**. q̅m̅ (quam **T**) quidem **dT**. qu̅o̅ quidam **E**. quandoquidem *D cum P*. quod quidem *v*. 15 chreston **E***v*. chresion **d**. chreteston **F**. 17 Est et **dT**. et *rv*. | alterum **dT**. aliorum **F**. alii **E***v*. 20 rupta **dE***v*. riis **F**. 21 morbo *ll. v. an* iniuria (*vel* malo *vel tale quid*)?

(32) Seris et ipsa, lactucae simillima, duorum generum est silvestris: melior nigra *e*t aestiva, deterior hiberna et candidior. utraque amara, stomacho utilissima; praecipue quem umor vexet cum aceto in cibo refrigerant vel inlitae, discutiuntque et alios quam stomachi. cum polenta silvestrium radices stomachi causa sorbentur, et cardiacis inlinuntur super sinistram mammam et ex aceto. omnes hae et podagricis utiles et sanguinem reicientibus, item quibus genitura ef*f*luat, alterno dierum potu. Petronius Diodotus, qui ἀνθολογούμενα scripsit, in totum damnavit serim multis modis arguens, sed aliorum omnium opinio resistit. 76 77

9. (33) Brassicae laudes longum est exsequi, cum et Chrysippus medicus privatim volumen ei dicaverit per singula membra hominis digestum et Dieuches, ante omnes autem Pythagoras, et Cato non parcius celebraverit, cuius sententiam vel eo diligentius persequi par est, ut noscatur, qua medicina usus sit annis DC *populus Romanus*. in tres species divisere eam Graeci antiquissimi: crispam, quam selinada vocaverunt a similitudine apii foliorum, stomacho utilem, alvum modice mollientem; alteram heliam, latis foliis e caule exeuntibus, unde caulodem 78 79

§§ 76. 77: Diosc. II 159. Gargil. p. 145, 9. 12. 13. 12. 146, 1. Geop. XII 28, 2. 1. — § 78: Gargil. p. 167, 16. Cato 156. 157. Gargil. p. 166, 4. — § 79: Athenaeus IX 9 p. 369 f. Cato 157, 2.

1. 2 *dist. ego.* | siluestris *aut post* et ipsa *transponere aut in* siluestrium *mutare malim. cfr. index libri:* seris genera III. 2 et aestiua *ego.* itaest aestiua *ll.* ista et aestiua *v.* 3 utilissime **Tf.** 4 uror **F²**. oror **F¹**. *an* fëruor *vel* ardor? *cfr. Diosc. et XXVII 114. XXIII 12.* (*vel* tumor?) | uexat *v. a. S.* | *dist. ego.* 7 ex (*om.* et) *v. a. S.* 8 hae et *v.* haec et **FE**. haec **d**. 9 genitura effluat *D.* -rae fluat (fluant **d**) **Fd**. -ra fluat **E***S.* -ra fluit *v.* 10 anthologoumena **f***H.* -gomena **d**. -longomena *r.* antilegomena *v.* 11 serim *S.* serin *B.* serian **FE**. seriam **d***v.* 15 sin (*om.* gula membra) **E**. | diocles **dT**. 16. 17 celebrarint *v. a. S.* 18 cognoscatur **dT**. 18. 19 populus Romanus *Gargil. om. ll. v.* Romanus populus *G.* 20 selinada *v.* -dam *ll.* -noidea *H e coni. Dal.* (*an* -dem? *cfr.* § 72). -nusiam *Athenaeus.* 22 leam *B.* eleam *v. an* λείαν?

quidam vocavere, nullius in medicina momenti. tertia est proprie appellata crambe, tenuioribus foliis et simplicibus
80 densissimisque, amarior, sed efficacissima. Cato crispam maxime probat, dein levem grandibus foliis, caule magno. prodesse tradit capitis doloribus, oculorum caligini scin- 5 tillationique, stomacho, praecordiis crudam ex aceto ac melle, coriandro, ruta, menta, laseris radicula sumptam acetabulis duobus matutino, tantamque esse vim, ut qui
81 terat haec, validiorem fieri se sentiat. ergo vel cum his tritam sorbendam vel ex hoc intinctu sumendam, podagrae 10 autem morbisque articulariis inlini cum ruta *et* coriandro et salis mica *et* hordei farina; aqua quoque eius decocta nervos articulosque mire iuvari, si foveantur. vulnera et recentia et vetera, etiam carcinomata, quae nullis aliis medicamentis sanari possint, foveri prius calida aqua iubet 15
82 ac bis die tritam inponi. sic etiam fistulas *et* luxata et tumores, *quos* evocari quosque discuti opus sit. insomnia etiam vigiliasque tollere decoctam, si ieiuni ed*i*nt quam plurimam ex oleo et sale; tormina, si decocta iterum decoquatur addito oleo, sale, cumino, polenta. si ita sumatur 20 sine pane, magis profuturam. inter reliqua bilem detrahi

§ 80: Cato 157, 2. 1. 6. 10. 7. Gargil. p. 166, 14—18. — § 81: Cato 156, 1. 157, 7. 3. 4. Geop. XII 17, 5. 4. Gargil. p. 167, 4—6. 10. 1—3. Pl. iun. p. 76, 3. — § 82: Gargil. p. 167, 6—9. Pl. iun. p. 76, 7. Geop. XII 17, 4. 15. Cato 157, 8. 156, 5. 157, 9. 7. Pl. iun. p. 49, 21.

2 crambe *v.* carambe *ll.* 5. 6 scintillationique *ego.* -onique uel F²dT. -oneque uel F¹. -onibusque uel E*v.* -onique lieni *H e coni. Dal.* (*in marg.*). *sed cfr. Gargil.* 8. 9 qui terat E*G.* (-ant *v*). qui terad F². querad F¹. quantum ad d. 9 se *om.* E. | cum his d*G.* cuminis E. cum F. cum uino *v.* 11 articularibus dT. | inlini cum dE*v.* in linteum F. | ruta et *ego. cfr. Gargil.* rutae FE*v.* ruta d. | coriandro Fd. -dri E*v.* 12 mica et *ego.* micae Fd. mica E*v.* | *an* decoctae? *sic H. cfr. § 87. 90 et Gargil.* 13 *dist. Val. Rose Hermae VIII p. 26 n.* 16 die dE*v.* de F. | etiam in d. | et luxata *anonymi ap. B.* eluxatas *v. a. H.* 17 umores *H.* | quos *ego e Plin. iun. om. ll. v.* | quosque FdT. quoque E. quosue *Plin. iun.* quaeque *v.* 18 edint *coni. S.* edent *ll. S.* edant *v.* 21 detrahi E*G.* -ahit dT*v.* -ait F.

per vinum nigrum pota. quin et urinam eius, qui brassi- 83
cam esitaverit, adservari iubet, calefactamque nervis remedio esse. verba ipsius subiciam ad exprimendam sententiam: pueros pusillos, si laves ea urina, num-
5 quam debiles fieri. auribus quoque ex vino sucum brassicae tepidum instillari suadet idque etiam tarditati audientium prodesse adseverat, et inpetigines eadem sanari sine ulcere.

(34) Graecorum quoque opiniones iam et Catonis 84
10 causa poni convenit, in his dumtaxat, quae ille praetermiserit. biles trahere non percoctam putant, item alvum solvere eandemque bis coctam sistere. vino adversari ut inimicam vitibus, antecedente in cibis caveri ebrietatem, postea sumpta crapulam discuti. hunc cibum et oculorum 85
15 claritati conferre multum, sucum vero crudae vel angulis tantum tactis cum Attico melle plurimum. facillime concoqui, ciboque eo sensus purgari. Erasistrati schola clamat nihil esse utilius stomacho nervisque, ideo paralyticis et tremulis dari iubet et sanguinem excreantibus.
20 Hippocrates coeliacis et dysintericis bis coctam cum 86
sale, item ad tenesmum et renium causa, lactis quoque ubertatem puerperis hoc cibo fieri iudicans et purgationem feminis. crudus quidem caulis si mandatur, partus quoque emortuos pelli. Apollodorus adversus fungorum
25 venena semen aut sucum bibendum censet, Philistion

§ 83: Gargil. p. 167, 11—14. 3. Cato 157, 16. Geop. XII 17, 12. 10. — §§ 84—86: Diosc. II 146. Gargil. p. 167, 21. Geop. XII 17, 2. 18. 19. (Th. IV 16, 6. Plin. XVII 240. XIX 87). 21. V 11, 3. Cato 156, 1. — Gargil. p. 167, 19. 20. Geop. XII 17, 6. Pl. iun. p. 104, 19. — ib. p. 51, 14. 6. Gargil. p. 167, 20. 21. 168, 1. Geop. XII 17, 8. Diosc. II 137. Nicander alex. 527.

2 esitauerit (*erat* essi-) F²*B*. *om.* F¹. hesit- d. aestimauerit (exti- *v*) E*v*. | asseruari dT*v*. adiuuari F²E. *om.* F¹. | iubet *del. G.* 10 conuenit *om.* E. 11 detrahere *v. a. S.* 15 suco d *v. a. G.* 16 attico F²d*v*. atiico F¹. addito E. 17 sensus E*G*. sensu F. sensum d*v*. | purgare F. 19 excruciantibus FE. 21 causa E*Dal.* -sas *rv*. 23 crudi quidem dT. quidem crudus E. | caules dT. | mandantur dT. 24 pelli *v*. pellit *ll. G.* 25 *an* semen ex aceto *vel* e melle *vel tale quid?*

opisthotonicis sucum ex lacte caprino cum sale et melle.
87 invenio et podagra liberatos edendo eam decoctaeque ius bibendo, hoc et cardiacis datum et comitialibus morbis addito sale, item splenicis in vino albo per dies XL *et* ictericis nec non et phreneticis. raucis crudae sucum 5 gargarizandum bibendumque demonstrat, contra vero singultus cum coriandro et aneto et melle ac pipere ex aceto.
88 inlitam quoque prodesse inflationibus stomachi, item serpentium ictibus et sordidis ulceribus ac vetustis, vel aqua ipsa cum hordeacia farina, sucum ex aceto vel cum feno 10 Graeco. sic aliqui et articulis podagrisque inponunt. epinyctidas et, quidquid aliud serpit in corpore, inposita levat, item repentinas caligines, has et si mand*a*tur ex aceto; suggillata vero et alios livores pura inlita, lepras et pso-
89 ras cum alumine rotundo ex aceto. sic *et* fluentes capil- 15 los retinet. Epicharmus testium et genitalium malis hanc utilissime inponi, efficacius eandem cum faba trita, item convolsis, cum ruta contra ardores febrium et stomachi vitia, cum rutae semine ad secundas et muris aranei morsus. foliorum aridorum farina alterutra parte exinanit. 20
90 (35) Ex omnibus brassicae generibus suavissima est c*y*ma, *a*t inutilis habetur, difficilis in coquendo et reni-

§§ 87—89: Diosc. II 146. Pl. iun. p. 92, 13. 55, 17. Geop. XII 17, 9. 10. Gargil. p. 167, 22. Diosc. de fac. par. I 91. — Pl. iun. p. 76, 8. Gargil. p. 168, 9. Pl. iun. p. 101, 19. Gargil. p. 168, 3. 5—7. 1—3. Pl. iun. p. 63, 13. Geop. XII 17, 11. 14. — §§ 90. 91: Diosc. II 146. Geop. XII 17, 11. Gargil. p. 168, 22. 169, 1—3.

4. 5 et ictericis *ego. cfr. Geop.* ict- *ll. v.* | *dist. ego.* 5 raucis *ll.* radicis *v. del. Verc.* 6 demonstrant *coni. S. sed videtur nomen medici Graeci excidisse, fortasse* Diagoras; *cfr. index l. et Brunn p. 34.* 7 melle (*om.* et) E*H.* 10 ipsam aquam *C.* | cum aceto dT. 11 articulis F²*v.* -losis d. artilis F¹. conticulis E. 13 mandatur *ego.* manditur *ll. v.* 15 et fluentes *v.* (etiam fl- *Gargil.*). effluentes *ll.* 17 imponi asserit *v. a. J.* | trita ait, item *J e coni. S.* 18 ardores d. -rem *rv.* | et stomachi E*v.* cum stomacho *r.* 19 uitia cum rutae E(?)*v.* uiraeuenor F. iure uenora d. *an* cum rutae uero? | semina F. 19. 20 *dist. Ven.* 22 cyma at *ego.* cyma etsi *B.* quima et Fd. quimet E. quin et *v.* | quoquendo F². quendo F¹.

bus contraria. illud quoque non est omittendum, aquam decoctae ad tot usus laudatam faetere humi effusam. stirpium brassicae aridorum cinis inter caustica intellegitur ad coxendicum dolores cum adipe vetusto, ac cum lasere
5 et aceto inter psilotr*a*: evulsis inlitus pilis nasci alios prohibet. bibitur et cum oleo subfervefactus vel per se elixus 91 ad convolsa et rupta intus lapsoque ex alto. nulla ergo sunt crimina brassicae? immo vero apud eosdem animae gravitatem facere, dentibus et gingivis nocere. et in Aegypto
10 propter amaritudinem non est*ur*.

(36) Silvestris sive erraticae inmenso plus effectus 92 laudat Cato, adeo ut aridae quoque farinae in olfactorio collectae vel odore tantum naribus rapto vitia earum graveolentiamque sanari adfirmet. hanc alii petraeam vocant,
15 inimicissimam vino, quam praecipue vitis fugiat aut, si non possit fugere, moriatur. folia habet *te*nuia, rotunda, 93 parva, levia, plantis oleris similior, candidior sativa et hirsutior. hanc inflationibus mederi, melancholicis quoque ac vulneribus recentibus cum melle, ita ne solvatur ante
20 diem septimum, strumis, fistulis in aqua contritam Chrysippus auctor est. alii vero conpescere mala corporis, quae serpant — nomas vocant —, item excrescentia absumere, cicatrices ad planum redigere, oris ulcera et ton- 94

§ 92: Cato 157, 15. Geop. V 11, 3. XII 17, 20. — § 93: Diosc. II 147. — § 94: Geop. XII 17, 14. Diosc. II 146. Diosc. de venen. 25.

concoquendo *D cum U 430. sed cfr. Diosc.* εὐcτομαχώτερον μὲν — ταριχευθὲν δὲ κακοcτόμαχον. 2 faetere humi *v.* humi foetere d. facere (faecere F[2]) humi *r.* 4 ac Fd. at E*v.* 5 inter *ll.* in uicem *v.* instar *D cum U 431.* | psilotra euulsis *ego.* psilotre (psiltre F[1]) uulsis *ll.* -otri euulsis *v.* 7 ruta d. | lapsumque *v. a. S.* 10 non estur *v.* non est dE. ·ii· ē F. non edi *vet. Dal.* 12 farinae F. -nam *rv.* | olfactoriae Fd. 13 collectae d. -tam *rv.* | rapto E*B.* rato F. nato d. adhibito *v.* 14 sanare *v.* | adfirmet *v.* -ment Fd. -mant E. *an* adfirmarit? | petereum d. -rean F. 15 quam Fd*v.* quia E. 16 habent T. | tenuia *ego.* uina F. una E*H.* bina dT*v.* ima *J. del. B.* 19 soluatur d. -antur *rv.* 20 aqua *v.* aquam *ll.* 20. 21 chrysippo E*v. a. Bas.* 21 auctor est *ego.* auctor est et Fd*Bas.* auctore et E*v.* | uero *om.* T *v. a. G.*

sillas manducatam et coctam suco gargarizato cum melle
tollere, item psoras et lepras veteres, ipsius tribus parti-
bus cum duabus aluminis in aceto acri inlitis. Epichar-
mus satis esse eam contra canis rabiosi morsum inponi;
melius, si cum lasere et aceto acri; necari quoque canes 5
ea, si detur ex carne. semen eius tostum auxiliatur contra
95 serpentes, fungos, tauri sanguinem. folia cocta splenicis
in cibo data et cruda inlita cum sulpure et nitro prosunt,
item mammarum duritiae. radicum cinis uvae in faucibus
tumenti tactu medetur et parotidas cum melle inlitus re- 10
primit, serpentium morsus sanat. virium brassicae unum
et magnum argumentum addemus a*c* mirabile: crustae
occupent intus vasa omnia, in quis aquae fervent, i*ta* ut
non sit avellere ea*s*; si brassica in his decoquatur, abs-
cedunt. 15

96 (37) Inter silvestres brassicas et lapsana est, pedalis
altitudine, hirsutis foliis, sinapi similis, nisi candidior esset
flore. coquitur in cibo, alvum lenite*r* mollit.

(38) Marina brassica vehementissime ex omnibus alvum
ciet. coquitur propter acrimoniam cum pingui carne, sto- 20
macho inimicissima.

97 (39) Scillarum in medicina albae *e*t feminae nigrae;
quae candidissima fuerit, utilissima erit. huic aridis tuni-
cis direptis quod relicum e vivo est, consectum suspen-

---

§ 95: Gargil. p. 169, 6. 7. Geop. XII 17, 12. Pl. iun. p. 29, 3. 20, 2. — § 96: Diosc. II 142. 148. — § 97: Diosc. II 202. Col. XII 33. Pallad. VIII 6. 8. Diosc. V 25.

---

1 *an* uel coctam? 2 item *om.* **d** 3 cum **dE***v*. cumi F^1. cuminis F^2. 6 ex **E***v*. et **F**. in **dT**. 7 sanguine **d** (*add.* in *v. a. G.*). 12 ac mirabile *S.* admir- **FE***J.* ammir- **dT**. et mir- *v. del. U 433.* 13 si occupent *v. a. D.* | feruent ita *ego.* feruentim **Fd**. -entum **E**. -ent *D.* -ent in tantum *v.* 14 eas *v.* ea *ll.* 17 napi *B.* 18 leniter mollit *ego. cfr. § 108.* lenit et mollit *ll. H.* leniter emollit *v.* 22 albae et *ego.* alba est *ll. D.* alba est quae masculus *v.* alba est et nigra. masculae dicuntur albae *coni. J. mihi magis probetur* praeferenda alba est *vel* alba praestat. 24 *an* dereptis? *cfr. XIX 122.* | e uiuo *ll. v.* e medio *P coll. Diosc. an* et uiuum (uiuō)? | consecutum **T**. consequutum **F**.

ditur lino modicis intervallis. postea arida frusta in cadum
aceti quam asperrimi pendentia inmerguntur, ita ne ulla
parte vas contingant. * gypso deinde oblitus cadus ponitur 98
sub tegulis totius diei solem accipientibus. *hoc fit ante
5 solstitium, diebus XLVIII*. post eum numerum dierum tol-
litur vas, scilla eximitur, acetum transfunditur. hoc cla-
riorem oculorum aciem facit, salutare est stomachi, late-
rum doloribus *ieiu*nis sumptum. sed tanta vis est, ut
avidius haustum exstinctae animae momento aliquo spe-
10 ciem praebeat. prodest et gingivis et dentibus vel per se 99
commanducata. taenias et reliqua ventris animalia pellit
ex aceto et melle sumpta. linguae quoque recens sub-
iecta praestat, ne hydropici sitiant. coquitur pluribus mo-
dis: in olla, quae coiciatur in clibanum aut furnum, vel
15 adipe aut luto inlita, v*el* frustatim in patinis. et cruda 100
siccatur, deinde conciditur coquiturque in aceto, cum ser-
pentium ictibus inponitur. tosta quoque purgatur et me-
dium eius iterum in aqua coquitur. usus sic coctae ad
hydropicos, ad urinam ciendam tribus obolis cum melle
20 et aceto potae, item splenicos et stomachicos, si non sen-
tiant ulcus, quibus innatet cibus, ad tormina, regios mor-
bos, tussim veterem cum suspirio. discutit et foliis stru- 101
mas quadrinis diebus soluta, furfures capitis et ulcera
manantia inlita ex oleo cocta. coquitur et in melle cibi
25 gratia, maxime uti *con*coctionem faciat. sic et interiora

§§ 98. 99: Diosc. II 202. V 25. Pallad. VIII 6. 8. Pl. iun. p. 55, 7. 95, 10. Celsus III 21. — §§ 100. 101: Diosc. II 202. Pl. iun. p. 95, 11. Celsus IV 16. Diosc. V 26. Celsus IV 10. Diosc. II 200. Th. H. VII 13, 4.

3 continguat **F**. -gat **d**. 4 hoc fit — 5 XLVIII **f**. *in* **FdE***v* *leguntur post* contingant (*v. 3*). *transposui cum U 434.* 5 *an* XL. tum*? cfr. Colum. et Pallad.* 7. 8 laterum **Fd**. laterumque **E***v*. 8 ieiunis *ego coll. Diosc.* binis **Fd**. pinis **E**. diebus binis *S ex v* (parum sumptum binis diebus). *an* cyathis singulis uel binis*?* 9 exstinctae **E***v*. -cto *r***T**. tinctae *Dal.* | alique **F**. -uae **d**.
15 inlita uel *ego*. inlita aut *ll. v.* 16 cum **F**. tum *rv*. (*pro* tum *ponendum erat* sic). 18 iterum *ll. v. an* item*?* | sic **E***v*. si **F**[2]**d**. in **F**[1]. 19 urinam (*om.* ad) **d** *v. a. C.* 25 concoctionem *D.* coct- *ll. v.* | faciat *coni. S.* facias *ll. v. a. D.*

purgat. rimas pedum sanat in oleo cocta et mixta resinae. semen eius lumborum dolori ex melle inponitur. Pythagoras scillam in limine quoque ianuae suspensam contra malorum medicamentorum introitum pollere tradit.

102 (40) Ceteri bulbi ex aceto et sulpure ulceribus in 5 facie medentur, per se vero triti nervorum contraction*i* et ex vino porrigini, cum melle canum morsibus; Erasistrato placet cum pice. idem sanguinem sistere eos tradit inlitos cum melle. alii, si e naribus fluat, coriandrum 103 et farinam adiciunt. Theodorus et lichenas ex aceto 10 bulbis curat, erumpentia in capite cum vino austero aut ovo. et bulbos epiphoris idem inlinit et sicc*ae* lippitudini media eorum. vitia, quae sunt in facie, rubentes maxime in sole inliti cum melle et nitro emendant, lentiginem cum vino aut cum *ac*e*t*o. vulneribus quoque mire 15 prosunt per se aut, ut Damion, ex mulso, si quinto die 104 solvantur. iisdem et auriculas fractas curat et testium pituitas; in articulorum doloribus misce*t* *e*t farinam. in vino cocti inliti ventri duritiam praecordiorum emolliunt. dysintericis in vino *ex* aqua caelesti temperato dantur, 20 ad convulsa intus cum silphio pilulis fabae magnitudine. ad sudorem tusi inlinuntur. nervis utiles, ideo et para-105 lyticis dantur. *l*ux*a*ta in pedibus, qui sunt rufi ex iis, ci-

§ 102: Pl. iun. p. 34, 15. 12, 12. Diosc. II 200. — §§ 103. 104: Pl. iun. p. 21, 8. 74, 1. (Diosc. II 200). 17, 22. 63, 14. 43, 23. 51, 15. — § 105: Diosc. II 200.

1 purgas primas **Fd**. 3 quoque in limine **dT**. | contra *om.* **E** *v. a. D.* 4 pollere *P.* pellere *ll. v. a. D.* 5 ceteri **dT**. -re **F**. -rum **E***v.* | ulceribus **dT** *Plin. iun.* uulneribus *rv.* 6 contractioni *G.* -ione **d**. -ionem **F***v.* -ionum **E** 7 porrigini **d***G.* -ginis **F**. -gis **E**. -gines *v.* | cum **FE***v.* mixtum **dT**. 8 sanguinem idem **E** *v. a. D.* | eo **E**. 11 bulbis **Fd**. 12 siccae *J coll. XXVIII 169.* sice **F**. sic *rv.* 13 media eorum *ll. J.* medetur aeque *v.* 15 cum aceto *U 435 coll. Diosc.* cucumi (cum cucumi **F**. cumino **d**. cum cumino **T**) cocto *ll. G.* cum cumino coctis *v.* 16 ut *om.* **E**. | ex musco *Val. Rose Hermae VIII p. 26 ex Plin. iun. p. 74, 1. at cfr. p. 63, 14.* 18 miscet et *ego.* miscent *ll. v.* 19 cocti **E***v.* cocta **F**. coctam **d**. | illitu **d**. 20 ex *v.* et **FE**. *om.* **d**. 23 luxata *G.* iuxta *ll. v.*

tissime sanant cum melle et sale. venerem maxime Megarici stimulant, hortensii partum cum sapa aut passo sumpti, silvestres interaneorum plagas et vitia cum silphio pilulis devoratis sedant. *ill*orum semen contra phalangia bibitur
5 in vino. ipsi ex aceto inlinuntur contra serpentium ictus. 106 semen antiqui bibendum insanientibus dabant. flos bulborum tritus crurum maculas varietatesque igni factas emendat. Diocles hebetari oculos ab his putat. elixos assis minus utiles esse adicit et difficile concoqui ex vi unius-
10 cuiusque naturae.

(41) B*o*lbine*n* Graeci vocant herbam porraceis foliis, 107 rubicundo bulbo. haec traditur vulneribus mire utilis, dumtaxat recentibus. bulbus, quem vomitorium vocant ab effectu, folia habet nigra, ceteris longiora.

15 **10.** (42) Inter utilissimos stomacho cibos asparagi 108 traduntur. cumino quidem addito inflationes stomachi colique discutiunt, iidem oculis claritatem adferunt, ventrem leniter molliunt, pectoris et spinae doloribus intestinorumque vitiis prosunt, vino, cum coquuntur, addito. ad lum-
20 borum et renium dolores semen obolorum trium pondere, pari cumini bibitur. venerem stimulant, urinam cient utilissime, praeterquam vesica exulcerata, radice quoque plu- 109 rimorum praedicatione. trita et in vino albo pota calculos quoque exturbat, lumborum et renium dolores sedat. qui-

§ 107: Diosc. II 201. — §§ 108. 109: Diosc. II 151. Diocles ap. Athen. III 91 p. 120d. Gargil. p. 170, 1. 3. 10. 4—8. Pl. iun. p. 57, 14. 58, 8. 24. 34, 12.

1 uentrem Fd. 4 sedant. illorum *ego.* sed animorum Fd. sedant. horum *J.* sedant sed animorum E. sedant et satiuorum *v.* 7 igne E*v. a. D.* 9 ex ui E*v.* et *r.* 11 bolbinen *ego. coll. XIX 95.* bulbinem *ll. v.* 15 inter *om.* E*v. a. D.* | utilissimos dTf*D.* -mo F. -mus E*v.* | stomachi F[1]dTf. | cibos dTf*D.* cibo F. cibus E*v.* 19 coquuntur d*Verc.* coquantur *rS.* -atur *v.* | adiecto f. 21 pari E*G.* parte *rv.* | *an* cumini cum uino? 22 praeterquam quod *v. a. H.* | uesica *J.* -icam *ll. v.* | exulcerata *J.* -atam F. exhulceratam *r.* -rant *v. cfr. XXVI 86.* | radice *J.* -icem *ll.* radix *v.* 23 *dist. ego coll. Gargil.; aliter Val. Rose Hermae VIII p. 26 n.* 24 quoque *deleri voluit Val. Rose l. l.*

dam et ad vulvae dolorem radicem cum vino dulci propinant. eadem in aceto decocta contra elephantiasim proficit. asparago trito ex oleo perunctum pungi ab apibus negant.

110 (43) Silvestrem asparagum aliqui Libycum vocant, Attici 5 orminum. huius ad supra dicta omnia efficacior vis, et candidiori maior. morbum regium extenuant. veneris causa aquam eorum decoctam bibi iubent ad heminam. idem et semen valet cum aneto ternis utriusque obolis. datur et ad serpentium ictus sucus decoctus; radix miscetur radici 10 111 marathri inter efficacissima auxilia. si sanguis per urinam reddatur, semen et asparagi et apii et cumini ternis obolis in vini *cyath*is duobus Chrysippus dari iubet. set i*d* hydropicis contrarium esse, quamvis urinam moveat, docet, item veneri, vesicae quoque nisi decoctum; quae 15 aqua si canibus detur, occidi eos. in vino decoctae radicis sucum, si ore contineatur, dentibus mederi.

112 **11.** (44) Apio gratia in volgo est. namque rami lactis potionibus per rura innatant et in condimentis peculiarem gratiam habent. praeterea oculis inlitum cum melle, 20 ita ut subinde foveantur ferventi suco decocti, aliisque membrorum epiphoris per se tritum aut cum pane vel polenta inpositum mire auxiliatur. pisces quoque, si aegro- 113 tent in piscinis, apio viridi recreantur. verum apud eruditos non aliud erutum terra in maiore sententiarum 25 varietate est. distinguitur sexu. Chrysippus feminam

§ 110: (cfr. XIX 151). Diosc. II 151. — § 111: Diosc. II 151. Pl. iun. p. 26, 17. — § 112: Pl. iun. p. 21, 9. Diosc. III 67.

2 *an* decocta et inposita? *cfr. Gargil.* 5 asparagum *ll. H.* asparagum aliqui corrudam *v. sed cfr. XIX 151. non* aliqui, *sed* nostri *vel* rustici *dicendum erat.* 6 orminum *Salm.* ormini FE. ormim d. -minium *C.* horminium *v.* -menum *H.* 7 extenuat *Verc. an* cauliculi morbum regium extenuant? 10 *an* sucus decoctus radicis; miscetur? 13 cyathis *v.* quinis (*pro* quiatis) *ll.* | duobus Fd*D.* diebus E. duobus quinis diebus *v.* 14 set id *ego.* sic et *ll. v.* 18. 19 actis T. largis *v. a. S.* 19 potionibus FT*S.* port- *rv.* | per iura *v. a. S.* 26 uarietate est *G.* -etas est F. -etas d. auctoritas est E.

esse dicit crispioribus foliis et duris, crasso caule, sapore acri et fervido; Dionysius ... nigriorem, brevem, radicis ..., vermiculos gignentem; ambo neutrum ad cibos admittendum, immo omnino nefas, namque id defunctorum
5 epulis feralibus dicatum esse — visus quoque claritati inimicum — [caule feminae vermiculos gigni] ideoque eos, qui 114 ederint, sterilescere, mares feminasve; in puerperiis vero ab eo cibo comitiales fieri qui ubera hauri*a*nt; innocentiorem tamen esse marem. eaque causa est, ne inter ne-
10 fastos frutex damnetur. mammarum duritiam inpositis foliis emollit. suaviores aquas potui incoctum praestat. 115 suco maxime radicis cum vino lumborum dolores mitigat, eodem iure instillato gravitatem aurium. semine urinam ciet, menstrua ac secundas partus et si foveantur semine
15 decocto. suggillata reddit colori cum ovi albo inlitum. at ex aqua coctum potumque renibus medetur, in frigida tritum oris ulceribus. semen cum vino vel radix cum veter*e* vino vesicae calculos frangunt. semen datur et arquatis ex vino albo.
20 (45) Apiastrum Hyginus quidem melissop*h*yl*l*um appel- 116 lat, sed in confessa damnatione est venenatum in Sardinia. contexenda enim sunt omnia ex eodem nomine apud Graecos pendentia.

§ 113: (cfr. XIX 124). — § 114: Diosc. III 67. — § 115: Pl. iun. p. 57, 16. Diosc. III 67. Geop. XII 23, 5. Pl. iun. p. 101, 19. — § 116: cfr. Varro III 16, 10. Col. IX 8, 13.

-itate est *v*. *an* maiore ... uarietate distinguitur? 2. 3 *lacunas ego indicavi; fortasse* semine nigriorem, breuem, radicis odore suauiter graui. (Dionysius marem nigriorem *v. a. G.*). 2 breuioris *v*. 3 uermiculo gignentem uermiculos **Fd**. *ne iungas* radicis uermiculo, *prohibere videntur verba* caule — gigni (*v. 6*). *an* (*his deletis*) cauliculo gignentem uermiculos? 4 namque **FdT***D*. nam **E***v*. 5 esse **d***G*. ipse *r*. ipsius *v*. 6 *dist. ego; uncos posui cum U 437.* 7 steriles **E**. | mares — 8 cibo *om.* **E**. | puerperis **F***D*. 8 hauriant *ego*. -iunt *ll. v*. 13 grauitatem **E***v*. -tate **F**. -tati **d**. | aurium **F**²**d***v*. auria **F**¹. auri **E**. 14. 15 *dist. ego cum Val. Rose Hermae VIII p. 26 n.* 14 partus eicit si *coni. Val. Rose l. l.* 16 at **d**. ad **F**. aut **E***v*. *del. Val. Rose.* 18 uetere *ego*. -ri *ll. v*. 20 melissophyllum *J*. -phyllon *v*. -pylum **FE**. -pilum **d**.

117 (46) Ol*u*satrum, quod hipposelinum vocant, adversatur scorpionibus. poto semine torminibus et interaneis medetur; i*t*em difficultatibus urinae semen eius decoctum ex mulso potum. radix in vino decocta calculos pellit et lumborum ac lateris dolores. canis rabiosi morsibus potum 5 et inlitum medetur. sucus eius algentes calefacit potus. quartum genus ex eodem aliqui faciunt oreoselinum, *palmum* al*t*o frutice recto, semine cumino simili, urinae et menstruis efficax. heleoselino vis privata contra araneos; e*o* et oreoselino feminae purgantur e vino. 10

118 **12.** (47) Alio genere petroselinum quidam appellant in saxis natum, praecipuum ad vomicas, coclearibus binis suci additis in cyathum marrubii suc*i* atque ita calidae aquae tribus cyathis. adiecere quidam buselinum, differens brevitate caulis a sativo et radicis colore rufo, eiusdem 15 effectus, praevalere contra serpentes potu et inlitu.

119 (48) Ocimum quoque Chrysippus graviter increpuit inutile stomacho, urinae, oculorum quoque claritati, praeterea insaniam facere et lethargos et iocineris vitia, ideoque capras id aspernari, hominibus quoque fugiendum cen- 20 sens. addunt quidam tritum, si operiatur lapide, scorpionem

120 gignere, commanducatum et in sole positum vermes; Afri vero, si eo die feriatur quispiam a scorpione, quo ederit

§ 117: Diosc. III 71. (72). Gargil. p. 160, 9. 11. Th. H. VII 6, 3. Gargil. p. 160, 13. 14. (Pl. iun. p. 57, 18). 9. 15. Diosc. III 69. 68. Th. H. VII 6, 4. — § 118: Diosc. III 70. — §§ 119. 120: Geop. XI 28, 1. 2. 3. Diosc. II 170. Gargil. p. 156, 6 sqq. 10 sqq.

1 olusatrum *v.* holisatrum *ll.* 3 item *S.* idem *ll. D.* itemque *v.* 4 radix **dT** *Gargil.* radis **F**[1]. radicis **F**[2]. radix eius **E***v.* 6 eius *om.* **dT** *Gargil.* 7 oreoselinon *v.* horto selinum **Fd.** hortos helinum **E.** 7. 8 palmum alto *B e Diosc.* alio *ll. v.* alto *D.* 8 *dist. D.* ac recto *B.* 10 eo et *ego.* sed et **dE***G.* de **F.** sed de *v.* 13 suci *v.* sucum **F.** succum *r.*

14 adiecere **dT.** adicere **F.** addidere **E***v.* | buselinon *v.* boselinum **F.** -inon **E.** fus- **d.** 15 a **d***v. om. r.* 16 inlitu *ego.* linitu *ll. G.* litum *v. cfr. § 50. XXVI 151. 153. XXVII 35.* 20. 21 censens **F***D.* censet *r(?)v. malim* hominibusque ... censuit. 22 gigni **d** *Gargil.* | afri *ll. Brot.* affirmant **T.** afferre. Afri *G.* afferre. alii *v.* 23 a **E***v. om. r.*

ocimum, non posse servari. quin immo tradunt aliqui, manipulo ocimi cum cancris x marinis vel fluviatilibus trito convenire ad id scorpiones ex proximo omnes. Diodorus in empiricis etiam pediculos facere ocimi cibum.
5 secuta aetas acriter defendit, nam id esse capras, nec 121 cuiquam mentem motam, et scorpionum terrestrium ictibus marinorumque venenis mederi ex vino addito aceti exiguo. usu quoque conpertum deficientibus ex aceto odoratu salutare esse, item lethargicis et inflammatis refrige-
10 ratione, inlitum capitis doloribus cum rosaceo aut myrteo *e*t aceto, item oculorum epiphoris inpositum ex vino. sto- 122 macho quoque utile, inflationes ructu dissolvere ex aceto sumptum, alvum sistere inpositum, urinam ciere; sic et morbo regio et hydropicis prodesse, etiam *in* choleris de-
15 stillationes stomachi inhiberi. ergo etiam coeliacis Philistio dedit et coctum dysintericis, et contra ..... Plistonicu*s*, aliqui et in tenesmo et sanguinem excreantibus in vino, duritia quoque praecordiorum. inlinitur mammis exin*an*itque lactis proventum. auribus utilissimum infan- 123

---

§ 121: Diosc. II 170. (Gargil.) p. 157, 19. 21. Pl. iun. p. 10, 8. 21, 10. — § 122: Gargil. p. 156, 17. (157, 17). Diosc. II 170. Gargil. p. 157, 1. (157, 17. 18). Pl. iun. p. 47, 15. 51, 16. 44, 1. — § 123: Diosc. II 170. Gargil. p. 157, 2. (19). 3. Pl. iun. p. 101, 11.

---

1 tradunt d*v*. -untur *r*. 3 et proximo E. a prox- *v. a. H.* 3. 4 diodorus *ll. v. a. C. D.* Diodotus *B ex indice.* 4 empiricis *B.* emptiricis F. empiriticis d. emitericis E *v. a. C.* 5 grauiter dT. alacriter *v. a. G.* 6 mutam F. emotam T. 7 malinorumque F. malign- d. | aceti FT*S*. -eto *rv*. 9. 10 refrigeratione *ego.* -oni *ll. v.* 11 et *ego.* aut *ll. v. cfr. § 142, praeterea § 17. 73. 135. 246. XXIII 4. 144. 166.* 12 dissoluere ex aceto dT *Gargil.* ex aceto dissoluere *rv.* 14 etiam in *ego.* etiam *ll. v. cfr. § 217. XXIII 12.* | cholericis *Ven.* choleras eo et *B.* | *dist. U 438.* 14. 15 distillationes dTf *v. a. S.* 16 contra *ll. v.* colicis *C.* | *lacunam ego indicavi.* 16. 17 Plistonicus *C.* -icum *ll. v.* 19 exinanitque *ego coll. Diosc.* (γάλακτος προκλητικόν). *de dictione cfr. VIII 134. XVIII 189.* extinguitque *ll. v. aliter se habet XXV 154:* (cicuta) lac ... mammis inposita extinguit (= *Diosc. IV 79* γάλα cβέννυcι).

tium, praecipue cum adipe anserino. semen tritum et *h*au*s*tum naribus sternumenta *c*om*pescit* et destillationes quoque capitis inlitum, vulvas purgat in cibo ex aceto. verrucas mixto a*t*ramento sutorio tollit. venerem stimulat, ideo etiam equis asinisque admissurae tempore ingeritur. 5

124 **13.** Silvestri ocimo vis efficacior ad eadem omnia, peculiaris ad vitia, quae vomitionibus crebris contrahuntur, vomicasque volvae, contra bestiarum morsus e vino radice efficacissima.

125 (49) Erucae semen scorpionum venenis et muris ara- 10 nei medetur, bestiolas omnes innascentes corpori arcet, vitia cutis in facie cum melle inlitum, lentigines ex aceto, cicatrices nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. aiunt verbera subituris potum ex vino duritiam quandam

126 contra *ea* sensu*s* induere. in condiendis opsoniis tanta 15 est suavitas, ut Graeci euzomon appellaverint. putant, subtrita eruca si foveantur oculi, claritatem restitui, ... tussim infantium sedari. radix eius in aqua decocta fracta

19, 154 ossa extrahit.... — nam de venere stimulanda diximus — tria folia silvestris erucae sinistra manu decerpta et trita 20 in aqua mulsa si bibantur.

§ 124: cfr. Diosc. II 170. — §§ 125. 126: Gargil. p. 147, 15. 16. 13. 14. 17. 11. Geop. XII 26, 1. 2. Pl. iun. p. 87, 1. Diosc. II 169. Gargil. p. 147, 18. 13. 14. 15. 7. Pl. iun. p. (110, 5). 97, 3. Geop. XII 26, 3.

2 haustum *v. cfr. Gargil.* auctum **F**[2]**dE**. actum **F**[1]. | sternutamenta **d** *Gargil. v. a. S.* | compescit *ego e Gargil.* (*Diosc.* παύει, *et simul pertinet ad* destillationes capitis). *om.* **Fd***v.* mouet **E**(?)*C. de dictione cfr. § 53. conici potuerit etiam* emendat (*cfr. XXVIII 57*). 3 capiti **d***C.* 4 atramento *C. cfr. Gargil. et Plin. iun.* caeram- **F**. ceram- **E***v.* eram- **d**. 7. 8 contra utuntur **d**. 8 uomicasque **Fd***D.* -cisque **TE***v.* | contra **FT***S. om.* **dE**. contraque *v.* 11 corpore **f**. 15 contra ea *ego.* contra *ll. v.* | sensus *ego.* sensum *ll. v.* (*corruptum ex* ſenſuuſ). *cfr. Gargil.* duritiam sensus contra verbera. | inducere *G.*

16 appellauerunt **d**. 17 claritate **F**. -ati **dT**. 17 *lacunam ego indicavi. excidisse videntur* perunctos non feriri a serpentibus, item data esui (*cfr. § 178*) *vel* in cibo sumpta. *cfr. Plin. iun. et Gargil.* 19 *lacunam indicavit H* (*sed post* diximus). *excidisse videntur* denique et morbum regium exte-

(50) E contrario nasturtium venerem inhibet, animum exacuit, ut diximus. duo eius genera. alvum purgat, detrahit bilem potum X pondere in aquae VII, strumis cum lomento inlitum opertumque brassica praeclare 5 medetur. alterum est nigrius, quod capitis vitia purgat [visum compurgat], commotas mentes sedat ex aceto sumptum, lienem ex vino potum vel cum fico sumptum, tussim, ex melle si cotidie ieiuni sumant. semen ex vino omnia intestinorum animalia pellit, efficacius addito men-10 tastro. prodest et contra suspiria et tussim cum origano et vino dulci, pectoris doloribus decoctum in lacte caprino. panos discutit cum pice extrahitque corpori aculeos et maculas inlitum ex aceto; contra carcinomata adicitur ovorum album. et lienibus inlinitur ex aceto, infantibus vero 15 e melle utilissime. Sextius adicit ustum serpentes fugare, scorpionibus resistere, capitis dolores contrito, alopecias emendari addito sinapi, gravitatem aurium trito inposito auribus cum fico, dentium dolores infuso in aures suco,

127 19, 155 128 129

§ 127: Gargil. p. 146, 6. 19. 15. 147, 4. Geop. XII 27, 3. 2. 1. 3. Celsus II 29. Pl. iun. p. 80, 12. Diosc. II 184. (Celsus IV 16). — § 128: Diosc. II 184. Geop. XII 27, 2. Gargil. p. 146, 12. 13. 147, 3. Pl. iun. p. 79, 1. 88, 1. — § 129: Col. X 231. Geop. XII 27, 2. 4. 5. Pl. iun. p. 15, 1. Diosc. II 184. Gargil. p. 146, 14. 10. (Marc. Emp. 9, 117). 11. 18. 19.

nuat *vel* medetur et arquatis: *cfr. Plin. iun. et Geopon.* | uenere dE*v*. ferenda F. 2 aluum *ll. v. a. C. Gargil.* album *B.* alterum aluum *S.* album aluum *U 439. sed nihil deesse in priore membro videtur: cfr. XIX 136 et Müller de stilo p. 91.* 3 X *D.* x FT *Brot. de* dE *parum constat.* in aqua x *G.* in aqua x denariorum *v.* | pondo *v. a. G.* | in aquae VII F(dE?)*S.* in aqua VII T. in aqua *Brot. om. v.* ex aquae cyathis quattuor *Gargil.* 3. 4 strumis cum lomento strumis E. cum lomento strumis *v. a. S.* 6 *uncos ego posui.* uisum clarificat *v. a. G.* uisum purgat *U 439. fortasse* capitis uitia uisusque purgat. *an* capitis uitia purgat tusum? 7 sumptum *om. v. a. S.* 8 semine T. 14 *an* lienosis? *cfr. Scribon. 131. 132.* 15 adicit ustum E*G*. -citur ut F. -cit ut d. -cit hoc *v.* 16 dolores *v.* -re FE. -ri dT*S.* | contrito (-to et *G*) *U 439.* contrite FE. contra ire dT*S.* contritum *v.* 17 emendare dT*v. a. G.* | addito *om.* E *v. a. B.*

porriginem et ulcera capitis cum adipe anserino. furun-
130 culos concoquit cum fermento. carbunculos ad suppurationem perducit et rumpit, phagedaenas ulcerum expurgat cum melle. coxendicibus et lumbis cum polenta ex aceto inlinitur, item licheni, unguibus scabris, quippe natura eius 5 caustica est. optimum autem Babylonium; silvestr*i* ad omnia ea effectus maior.

131 (51) In praecipuis autem medicaminibus ruta est. latiora sativae folia, rami fruticosiores; silvestris horrida ad effectum est et ad omnia acrior. sucus exprimitur tun- 10 sae aspersa modice aqua et in pyxide Cypria adservatur. hic copiosior datus veneni noxiam obtinet, in Macedonia maxime iuxta flumen A*li*acm*one*m; mirumque, cicutae suco
132 extinguitur: adeo etiam venenorum venena sunt. cicutae sucus prodest et manibus colligentium rutam. cetero inter 15 prima miscetur antidotis, praecipueque Galatica; quaecumque autem ruta *e*t per se pro antidoto valet foliis tritis ex vino sumptis, contra aconitum maxime et viscum, item fungos, sive in potu detur sive in cibo; simili modo contra serpentium ictus, utpote cum mustelae dimicaturae cum 20
133 his rutam prius edendo muniant se. valent et contra scorpionum et contra araneorum, apium, crabronum, vesparum aculeos et cantharidas ac salamandras canisve rabiosi

---

§ 130: Pl. iun. p. 82, 11. Diosc. II 184. Gargil. p. 146, 8. 9. 16—18. 5. Pl. iun. p. 58, 11. — §§ 131. 132: Diosc. III 45. Col. XI 3, 38. (Plin. XIX 157). Diosc. III 46. 45. Scribon. 188. 198. Gargil. p. 137, 3. (Plin. VIII 98). — § 133: Geop. XII 25, 7. Pl. iun. p. 84, 22. 23. — § 134 extr.: cfr. § 119. 121. XXVIII 255.

---

6 siluestri *v.* -stre **Fd**. silure **E**. 9 latiora **Fd***v*. ratio **E**. 10 ad effectus **dT**. *an* ad edendum? *cfr. Diosc.* 10. 11 tunsae *D.* tonsae **F**. tunsa et **d***Dal.* tonsa et **E**. tusa ea et *v.* 12 noxam **T**. | in *om.* **E***v.a.C.* | Macedonia *v.* -niam **dE**. machedoniam **F**. 13 Aliacmonem *Dal. cfr. Diosc.* anacimum **dfE***v.a.C.* anacmum**F**. Haliacmum*B.* 14 cicutae**FdT**. quando cicutae **E**(?)*v.* 15 et manibus *ego coll. XIX 157.* manibus et *ll.* manibus *v.* manibus et faciei *coni. S e Diosc.* 16 galatia **E**. -tiae *v.a.Bas.* 17 et *Bas.* aut *ll. v.* | aut pro *v. a. Bas.* 18 ex **F***D.* et **d**. et pro **E**. et ex *v.* 19 similis **Fd**. 21 muniant se *D.* -iant sed **Fd**. se muniant sed **E***v.*

morsus. acetabuli mensura sucus e vino bibitur, et folia trita vel commanducata inponuntur cum melle ac sale vel cum aceto et pice decocta. suco perunctos, etiam habentes negant feriri ab his maleficis, serpentesque, si uratur ruta,
5 nidorem fugere. efficacissima tamen est silvestris radix cum 134 vino sumpta; eandem adiciunt efficaciorem esse sub diu potam.

Pythagoras et in hac marem minoribus herbaceique coloris foliis a femina discrevit, et eam laetioribus foliis
10 et colore. idem oculis noxiam putavit; falsum, quoniam scalptores et pictores hoc cibo utuntur oculorum causa cum pane vel nasturtio, *capra*e quoque silvestres propter visum, ut aiunt. multi suco eius cum melle Attico in- 135 uncti discusserunt caligines vel cum lacte mulieris pue-
15 rum enixae vel puro suco angulis oculorum tactis. epiphoras cum polenta inposita lenit; item capitis dolores pota cum vino aut cum aceto et rosaceo inlita, si vero sit cephalaea, cum farina hordeacia et aceto. eadem cruditates discutit, mox et inflationes, dolores stomachi veteres. vul- 136
20 vas aperit corrigitque conversas inlita in melle toto ventre et pectore; hydropicis cum fico et decocta ad dimidias partes potaque ex vino. sic bibitur et ad pectoris dolores laterumque et lumborum, tusses, suspiria, pulmonum, iocinerum, renium vitia, horrores frigidos, crapulae grave-

§ 135: Geop. XII 25, 5. 4. Pl. iun. p. 21, 11. 10, 9. Gargil. p. 137, 9. Diosc. III 45. (Celsus IV 2). — §§ 136. 137: Diosc. III 45. Geop. XII 25, 8. (Plin. XIX 157). Pl. iun. p. 50, 1. 38, 18. 23, 8. Gargil. p. 137, 16. 17.

2 a sale E. et sale *v. a. S.* 3 decoctae F. | etiam *ll. cfr. XXII 60.* aut etiam T*v.* aut eam *G.* et eum *D. malim* et eam; *cfr. § 31.* 4 fieri E. 5 nido refugere d. 6 adicitur E. | diuo d*v.* dio T*Bas.* 7 potatam dT. 9 et eam *ego.* etiam F*v.* eam *rG.* ea *D.* | laetioribus F*G.* lat- *rv.* | foliis et E*v.* et foliis d. et folii F. 10 colores Fd. 11 utantur E. 12 caprae quoque *H.* atque quoque *ll.* satiuae atque *v.* | siluestris *v. a. H.* 17. 18 sit cephalaea d*v.* sa ceph- F². so eph- F¹. sacephalici E. 18. 19 cruditas discutitur d. 19 et FdT*J. om.* E*v.* 20 illitas d. 21 et decocta FE*v.* decocta dT. 23 laterum dT. 24 ad crapulae *v. dist. ego.*

dines. decocuntur folia poturis; et in cibo vel cruda vel decocta *aut* condita prodest; item torminibus in hysopo
137 decocta et cum vino *p*ota. sic et sanguinem sistit interiorem et narium indita *i*is; sic et conlutis dentibus prodest. auribus quoque in dolore sucus infunditur, custodito, 5
131 ut diximus, modo in silvestri, contra tarditatem vero sonitusque cum rosaceo vel cum laureo oleo aut cum *v*ino
138 et melle. sucus et phreneticis ex aceto tritae instillatur in tempora et cerebrum. adiecerunt aliqui et serpyllum et laurum, inlinentes capita et colla. dederunt et lethar- 10 gicis ex aceto olfaciendum *et* comitialibus bibendum decoctae sucum in cyathis IIII; ante accessiones, quarum
139 frigus intolerabile est, alsiosisque et crudam in cibo. urinam quoque vel cruentam pellit, feminarum etiam purgationes secundasque et iam emortuos partus, ut Hippo- 15 crati videtur, ex vino dulci nigro pota. itaque inlitam et vulvarum causa et suffire iubet. Diocles et cardiacis inponit ex aceto et melle cum farina hordeacia et contra ileum decocta farina in oleo velleribus collecta. multi vero et contra purulentas excreationes siccae drachmas 20

---

§ 138: Pl. iun. p. 92, 1. 91, 9. Geop. XII 25, 8. Gargil. p. 137, 15. — § 139: Hippocr. de morb. mul. I 128. Pl. iun. p. 92, 14. (cfr. Scribon. 118 = Marc. Emp. 29, 3).

---

1 *ante* decocuntur *fortasse excidit* contra alui fluctiones; *cfr. Diosc.* | potaturis dE. 2 decocti E. | aut condita *ego.* decondita d. ////dec- F. decondit E. conditaue *v.* 3 pota *Müller emend. IV 7.* cocta *ll. v.* 4 indita iis (his *Müller l. l.*) *ego.* -tatis FE. -ta tus d. -ta *v.* 5 dolore E*v*. -ris F. -ribus dT. 6 modo in E*H*. modo e dT*v*. modi e F. 7 cum uino *ego.* cumino *ll. v. cfr. Geopon.* 9 tempora et F*v*. tempora ad *r*T. | aliqui et E*v*. -qui F²d. -quid F¹. 11 et *D.* de *ll.* dederunt et *v.* 12. 13 *dist. ego. cfr. Gargil.* 12 accessiones F²d *Gargil. v.* success- E. cess- F¹. *deest fortasse* febrium. 13 algiosisque d. 14 autem (*pro* etiam) T. 15 et iam *ego.* etiam *ll. v.* 16 inlitam dE*v*. -ta F*J* (*cum praecedentibus iungens*). 17 causa etiam *v. a. S.* | suffire d*v*. -icere *r. locus adhuc vitiatus videtur; an* itemque (*vel* atque *vel* rutaque) incitamenti uuluarum causa et suffire iubet? 19 ilium d, *an* ileum cum? | et uelleribus *v. a. S.*

duas, sulpuris unam et dimidiam sumi censent, et contra cruentas ramos III decoctos in vino. datur et dysinteri- 140 cis cum caseo in vino contrita. dederunt et cum bitumine infriatam potioni propter anhelitum, ex alto lapsis seminis
5 III uncias olei libra vinique sextario. inlinitur cum oleo coctis foliis partibus, quas frigus adusserit. si urinam movet, ut Hippocrati videtur, mirum est, quosdam dare vel*ut* inhibentem potui contra incontinentiam urinae. pso- 141 ras et lepras cum melle et alumine inlita emendat, item
10 vitiligines, verrucas, strumas et similia cum tryc*h*no et adipe suillo ac taurino sebo, ignem sacrum ex aceto et oleo vel psimithio, carbunculum ex aceto; nonnulli laserpicium una inlini iubent, sine quo epinyctidas pusulas curant. inponunt et mammis turgentibus decoctam et
15 pituitae eruptionibus cum cera, testium vero epiphoris cum ramis lauri teneris, adeo peculiari in visceribus his 142 effectu, ut silvestri ruta cum axungia vetere inlitos ramices sanari prodant, fracta quoque membra semine trito cum cera inposito. radix rutae sanguinem oculis suffusum
20 et toto corpore cicatrices aut maculas inlita emendat. ex reliquis, quae traduntur, mirum est, cum ferventem rutae naturam esse conveniat, fasciculum eius in rosaceo decoctum addita aloes uncia perunctis sudorem reprimere, itemque generationem inpediri hoc cibo. ideo in profluvio 143
25 genitali datur et venerem crebro per somnia imaginantibus. praecavendum est gravidis abstineant hoc cibo, necari

---

§ 140: Pl. iun. p. 51, 17. 87, 10. Diosc. III 45. — § 141: Diosc. III 45. Gargil. p. 137, 13. Pl. iun. 98, 2. 82, 22. — §§ 142. 143: Diosc. III 45. Pl. iun. p. 63, 15. 22, 17. 92, 16. Gargil. p. 137, 18. 19. Geop. XII 25, 6.

---

5. 6 *dist. ego. cfr. Plin. iun.* 6 quas **E***v*. quae **d**. que **F**. 7 ut **E***v*. et *r*. 8 uelut *v*. uel *ll*. 10 trychno *S*. trycno **FE**. tricno **d**. strychno *G*. hircino *v*. 11. 12 et oleo — 12 aceto *om*. **E**. 15 uero *om*. **dT**. 16 ramis lauri **d** *J*. lauri ramis **T** *Plin. iun.* laureae *rv*. *cfr. XV 138*. 17 uetere **d**. -ri *rv*. 22 *an* rosaceo et aceto? *cfr. Plin. iun. et not. ad § 121*. 22. 23 decocto **F**[2]. decoto **F**[1]. 23 uncia aloes **E** *v. a. D*. 24 inpedire **Fd**. 26 ut abstineant **T**.

enim partus invenio. eadem ex omnibus satis quadripedum quoque morbis in maximo usu est, sive difficile spirantibus sive contra maleficorum animalium ictus, infusa per nares ex vino aut, si sanguisugam hauserint, ex aceto et quocumque in simili morborum genere, ut in 5 homine, temperat*a*.

144 **14.** (52) Mentastrum silvestris menta est, differens specie foliorum, quae sunt figura ocimi, pulei o*d*ore, propter quod quidam silvestre puleium vocant. his commanducatis et inpositis sanari elephantiasin Magni Pompei 10 aetate fortuito cuiusdam experimento, propter pudorem 145 facie inlita, conpertum est. eadem inlinuntur bibunturque adversus serpentium ictus drachmis duabus in vini cyathis duobus, adversus scorpionum cum sale, oleo, aceto, item adversus scolopendras ius decocti. adversus omnia venena 15 servantur folia arida ad farinae modum. substratum vel 146 accensum fugat etiam scorpiones. potum feminas purgat, sed partus necat. ruptis, convulsis, orthopnoicis, torminibus, choleris efficacissimum, item lumbis, podagris inpositum. sucus auribus verminosis instillatur. in regio morbo 20 bibitur, strumis inlinitur, somnia veneris inhibet, t*ae*n*i*as pellit ex aceto potum, contra porriginem ex aceto infunditur capiti in sole.

§ 144: Diosc. III 37. Pl. iun. p. 34, 13. Marc. Emp. 19, 21. — §§ 145. 146: Diosc. III 37.

4 hauserint *D e marg. Dal.* exhauserint *ll. H.* (sanguisuga) exhauserit *v.* 6 temperata *vet. Dal.* -rato *ll. v. a. H.* 8 quae sunt T*H.* qua sunt Fd. quasi E*v.* | odore *Cornarius e Diosc.* colore *ll. v.* 10 *an* uel inpositis*?* *cfr. Marc. Emp.* 11 putorem *S e marg. Dal.* 13 aduersus serpentium *D.* aduersus scorpionum (-nem d²*S*) cum sale oleo (oleo et E*S*) aceto item aduersus scolopendras (scolopen F. -pendras et E*S*) serpentium *ll. S.* aduersus scolopendras et serpentium *v.* | dragmis F. | in *om.* d. | quiatis F. 14 scorpionum — 15 aduersus F*v.D. om.* dE*S. totum igitur versum, alieno loco antea positum, suo loco iteravit* F, *omiserunt* dE. 15 scolopendras ius *om.* d. 18 sed partus FdT*D.* a partu sed partus E*v.* | ruptis conuulsis T*D.* ruptis conuulsis sed partus (parcius dE*H*) *ll. H. om. v.* 20 uermiosis Fd *v. a. C.* 21 omnia Fd *v. a Verc.* | taenias *S.* tineas *ll. v.*

(53) Mentae ipsius odor animum excitat et sapor avi- 147
ditatem in cibis, ideo embammatum mixturae familiaris.
ipsa acescere aut coire dens*a*rique lac non patitur; quare
lactis potionibus additur, et his, *qui* coagulati potu stran-
5 gulentur, data in aqua aut mulso. eadem vi resistere et
generationi creditur cohibendo genitalia densari. aeque 148
maribus ac feminis sistit sanguinem et purgationes femi-
narum inhibet, cum amylo ex aqua pota coeliacorum im-
petus. *exulc*erationem et vomicas vulvae cura*n*t ill*it*a, ioci-
10 nerum vitia ternis obolis ex mulso datis, item sanguinem
excreantibus in sorbitione. ulcera in capite infantium mire
sanat, arterias umidas siccat, siccas adstringit, pituitas 149
corruptas purgat in mulso et aqua. voci suco utilis, sub
certamine dumtaxat, qui et gargarizatur uva tumente ad-
15 iecta ruta et coriandro ex lacte; utilis et contra tonsillas
cum alumine, linguae asperae cum melle et convulsis in-
tus per se vitiisque pulmonis. singultus et vomitiones
sistit cum suco granati, ut Democritus monstrat. re- 150
centis sucus narium vitia spiritu subductus emendat; ipsa

§ 147: Gargil. p. 158, 6. Diosc. III 36. Geop. XII 24, 2. Scribon. 197. Hippocr. de diaeta II 26. — § 148: Diosc. III 36. Gargil. p. 158, 8. Pl. iun. p. 13, 18. — §§ 149. 150: Diosc. III 36. Gargil. p. 158, 9. Scribon. 2.

2 embammatum *G.* inbamma- E. inbamba- d. inbaba- F. 3 ipsae F. ipse d. | acescere *G.* aciesc- dE. accessere F*v.* | densarique *coni. Dal.* denserique E *Ven.* -reque *B.* deserique F[2]dT*v.* deseri qua F[1]. 4 et his qui *ego. cfr. XXII 105.* et his *ll.* ne huius *v.* | *dist. ego.* 5 datur *G.* data et *S.* | mulsa d. | uires sistere Fd. 6 densari Fd*v.* denseri E*H.* 8. 9 impetum dT. 9 exulcerationem *ego cum J. cfr. XXIII 75.* e ratione F[1]. iratione F[2]E. si rationem d. siriationem T. Syriation *v.* Serapion *coni. H.* Dalion *coni. S.* Erasistratus *U 439.* | curant illita *ego.* curauit illa (illae E. ille F*v*) *ll. H.* 10 multo Fd. 11 sorbitione *ego.* -onem *ll. v.*, *cfr. XXII 89. 105. 116. (128. 136. XXVI 36. XXVII 111).* 13 sucus *v. a. S.* | utilis FdT*J.* *om.* E*v.* *an* suco utili (*ad praecedentia pertinens*)? 14 certamine utilis E *v. a. J.* 16 et conuulsis *D cum U 439.* et conuulsa eius *ll.* et (ad *C*) conuulsa *v.* et conuolsae ius *J.* *conici potuerit etiam* et conuulsionibus; *cfr. § 168. XXIX 55.* 17 et E*v.* ut F[2]d. in F[1]. 19 spiritus Fd *v. a. G.*

trita choleras, in aceto quidem pota, sanguinis fluctiones intus, ileum etiam inposita cum polenta et si mammae tendantur. inlinitur et temporibus in capitis dolore, sumitur et contra scolopendras et scorpiones marinos et ad serpentes. epiphoris inlinitur et omnibus in capite erup- 5
151 tionibus, item sedis vitiis. intertrigines quoque, vel si teneatur tantum, prohibet. auribus instillatur cum mulso. aiunt et lieni mederi eam *in* horto gustatam ita, ne vellatur, si is, qui mordeat, dicat se lieni mederi, per dies VIIII; aridae quoque farinam tribus digitis adprehensam 10 et stomachi dolorem sedare in aqua et similiter aspersa potione ventris animalia expellere.

152 (54) Magna societas cum hac ad recreandos defectos animo puleio, cum surculis suis in ampullas vitreas aceti utrisque deiectis. qua de causa dignior e puleio corona 15 Varroni quam e rosa cubiculis nostris pronuntiata est; nam et capitis dolores inposita dicitur levare, quin et olfactu capita tueri contra frigorum aestusque iniuriam et ab siti traditur, neque aestuare eos, qui duos e puleio
153 surculos inpositos auribus in sole habeant. inlinitur etiam 20 in doloribus cum polenta et aceto, femina efficacius. est autem haec flore purpureo, mas candidum habet. i*tem* nausias cum sale et polenta in frigida aqua pota inhibet; sic et pectoris dolorem, stomachi autem ex aqua. item rosiones

---

§ 151: Diosc. III 36. Gargil. p. 158, 10. 12. 13. — § 152: Diosc. III 33. Pl. iun. p. 10, 11. (Scribon. 3). — § 153: Diosc. III 33. Marc. Emp. 20, 20.

---

2 ileum quoque d. 3 *post* dolore *exciderunt fortasse* trita cum melle ad canis morsum: *cfr. Plin. iun. p. 86, 6.* 8 lien d. | in *v. om. ll.* 8. 9 euellatur d. 10 farinam d *Bas.* -ina F. -inae E*v.* 11 sedari d. | in qua Fd. | aspersa T*v. J.* -sam *Dal.* aspera *ll.* 12 potioni *S.* in potionem *v.* 13 defectus animo (-imi d) Fd. 15 corona uarroni FdT*H.* contra uartini E. corona uertigini *v.* 18 acytusque Fd. 19 tradantur E. 20 etiam in *ll. v. an* et earum *vel* et aurium?
21 femina E*v.* -nae d. -ne F. | efficacius d. -atius F[2]. -aus F[1]. -acior E*v. dist. ego.* 22 haec *om.* T. | item *ego.* in *ll. S. del. v.* 24 pectoris d[2]T. pectomaris Fd[1]. pecto acris E. pectoris ac uentris *v.* | *dist. D.* | item rosiones Fd*Bas.* item torsio-

sistit et vomitiones cum aceto et polenta, alvum solvit ex sale et aceto et polenta. intestinorum vitia melle decocta et nitro sanat, urinam pellit ex vino et, si Ammineum sit, et calculos et interiores omnes dolores. ex 154
5 melle et aceto sedat menstrua et secundas, vulvas conversas corrigit, defunctos partus eicit. semen obmutescentibus olfactu admovetur. comitialibus in aceto cyathi mensura datur. si aquae insalubres bibendae sint, tritum aspergitur. lassitudines corporis, si omnino tractetur, mi-
10 nuit, nervorum causa et in contractione cum sale et aceto, e melle infricatur in opisthotono. bibitur ad serpentium 155 ictus decoctum, ad scorpionum in vino tritum, maxime quod in siccis nascitur. ad oris exulcerationes, ad tussim efficax habetur. flos recentis incensus pulices necat odore.
15 Xenocrates pulei ramum lana involutum in tertianis ante accessionem olfactandum dari aut stragulis subici et ita collocari aegrum inter remedia tradit.

(55) Silvestri ad eadem vis efficacior. simile est ori- 156 gano, minoribus foliis quam sativum, et a quibusdam dic-
20 tamnos vocatur. gustatum a pecore caprisque balatum concitat, unde quidam Graeci littera mutata blechonem vocaverunt. natura tam fervens est, ut inlitas partes ex-

---

§ 154: Diosc. III 33. — § 155: Diosc. III 33. Pl. iun. p. 90, 2. — §§ 156. 157: Diosc. III 33.

---

nes **T**. intercisiones **E***v*. 1. 2 aluum soluit ex (et **F**) sale et aceto et polenta (pul- **F**) **FT***S*. *om.* **d**(?)**E***v*. 3 decocta **dT***v*. -cto *rS*. -ctum *Brot.* 3. 4 amineum **F**(?) *v. a. H. sed cfr. cod.* **M** *XIV 47.* 5. 6 uuluam conuersat (-sat ac **d**)**Fd**. 6 defunctis **F**[2]*S*. -ti **F**. 6. 7 obmutescentes **E**. 7 olfactum **FE**.
9 laſſitudines *coni. H.* ſalſit- *ll. v.* | omnino **FdT**. cum uino **E***v*. *de dictione cfr. CFWMüller p. 14.* | tractetur **F**[2]**dT**. troctetur **F**[1]. tradetur **E***S*. -datur *v*. 11 e melle *ego.* et melle *ll. v.* 11 infricatur **dT***S*. -igatur. **F**[2]. infiguratur **F**[1]. confringatur **E**. confricatur *v*. | in *del. v. a. H.* item in *coni. S.*
12 ictus uetus **T**. | scorpionem **d**. 13 exhulcerationem **d**.
14 habetur **E***v*. habentis *r***T**. habenti *P. an* in ore habentibus*?* 15 inuolutum **d***v*. lutum *r*. 19. 20 dictannus **d**. -amnus *v. a. S.* 21 blechonem **T***S*. -onen **f**. bleconem **Fd**. albeconem **E**. blechona *H*. -on *v*.

ulceret. tuso in perfrictione fricari ante balinea convenit
157 et ante accessionum horrorem. convolsis et torminibus, podagris mire prodest, *s*pasticis cum melle et sale bibendum datur, pulmonum vitia excreabilia facit. ad lienem cum sale utile est et vesicae et suspiriis et inflationibus; 5 decoctum suco aequaliter et vulvas corrigit et contra scolopendram terrestrem vel marinam, item scorpiones valet privatim*q*ue contra hominis morsum. radix contra increscentia ulcera recens potentissima, arida vero cicatricibus decorem adfert. 10

158 (56) Item puleio est nepetaeque societas. decocta in aqua ad tertias discutiunt frigora [mulierumque menstruis prodest] et aestate sedant calores. nepeta quoque vires contra serpentes habet; fumum ex ea nidoremque fugiunt, qui*n* et substernere in metu eo dormituris utile est. tusa 15 aegilopis inponitur et capitis doloribus recens cum tertia parte panis temperata aceto inlinitur. sucus eius instillatus naribus supinis profluvium sanguinis sistit; item radix, quae cum myrti semine in passo tepido gargarizata anginis medetur. 20

159 (57) Cuminum est et silvestre, praetenue, quaternis aut quinis foliis veluti serratis, sed ut sativo magnus usus, in stomachi praecipue remediis. discutit pituitas, inflationes tritum et cum pane sumptum vel potum ex aqua

§ 158: Gargil. p. 158, 2. (Diosc. III 37). — §§ 159. 160: Diosc. III 62. 61.

1 tuso **dT**. tusci **F**. tussi **E***v*. in tussi *B*. | in perfrictiones **dT**. inter (infer **F**) frictiones **Ff** *v. a. B*. 2 accessionem **FE**. | horrorem **d***v*. horrore *r*. | *dist. ego*. 3 spasticis *P*. past- **FdT**. hepaticis **E** *v. a. S*. | aloe (*pro* sale) *P e Diosc.* 5 utile est **E***v*. utilē **F**. -le **d**. 7. 8 ualet priuatimque *coni. Dal.* priuatimue (-que *Verc.*) ualet *ll. v*. 8. 9 increscentis **Fd**. 9 recens *om.* **FdT**. 11 iterum **T**. 13 prosunt *v*. *uncos ego posui; verba ad nepetam solam pertinentia* (*cfr. Gargil.*) *alieno loco inserta sunt.* 15 quin *ego*. qualia *ll. D*. quam *v*. quare folia *coni. S*. | et *om.* **d**. | subtenere **E**. | et dormituris **T**. obdorm- **E** *v. a. S*. 16 aegilopiis **E** *H*. 21 est siluestris **E**. siluestre est *v. a. D*. 22 sed ut **FE***S*. sedat **d**. sed et *G*. et in *v*. | *an* ut satiuom magni usus?

vinoque, tormina quoque et intestinorum dolores. verumtamen omne pallorem gignit bibentibus. ita certe ferunt 160 Porci Latronis, clari inter magistros dicendi, adsectatores similitudinem coloris studiis contracti imitatos, et paulo
5 ante Iulium Vindicem, adsertorem illum a Nerone libertatis, captation*i* testamenti sic lenocinatum. narium sanguinem pastillis inditum vel ex aceto recens sistit, et oculorum epiphoris per se inpositum, tumentibus cum melle prodest. infantibus inponi in ventre satis est. morbo re- 161
10 gio in vino albo a balineis datur; **15.** . . . is Aethiopicum maxime in posca et in *ec*ligmate cum melle. Africano privatim urinae incontinentiam cohiberi putant. sativum datur ad iocineris vitia tostum tritum in aceto, item ad vertiginem, iis vero, quos acrior urina mordeat, in dulci
15 tritum, ad vulvarum vitia in vino praeterque inpositis vellere foliis, testium tumoribus tostum tritumque cum melle aut cum rosaceo et cera. silvestre ad omnia eadem 162 efficacius, praeterea ad serpentes cum oleo, ad scorpiones, scolopendras. sistit et vomitionem nausiasque ex vino quan-
20 tum adprehenderint tres digiti. propter colum qu*o*que bibitur inliniturque *in* penicillo fervens, adprimitur fa*s*ciis. strangulationes vulvae potum in vino aperit tribus drachmis in tribus cyathis vini. auribus instillatur ad sonitus atque tinnitus cum sebo vitulino vel melle. suggillatis inlinitur
25 cum melle et uva passa et aceto, lentigini nigrae ex aceto.

§ 161: Pl. iun. p. 97, 20. 63, 16. Diosc. III 61. — § 162: Diosc. III 62. Scribon. 119. (233.) Marc. Emp. 9, 80. (12).

4 contra aucti **Fd**. 6 captationi *coni. S.* -one *ll. v. a. J.* | testamentis **Fd** *v. a. C.* 7 ex *om.* **d**. | sis **E**. tit et oculorum — 8 tumentibus *om.* **E**. 10 *lacunam ego indicavi.* his **T**. *om. ll. v. an* orthopnoicis? *cfr. Diosc.* 11 ecligmate *S cum P vet. Dal.* ligmate *ll. G.* 12 cohiberi **d***v*. -bere *r*. 13 et ad **dT** *v. a. C.* 14 acriorum **f**. acriore ui *v. a. H.* 15 tritum uino *v. a. S.* 17 cera **d***v*. cetera *r*. 20 colum **d***v*. celum **E**. caelum **GF**. | quoque *v*. quemque *ll.* 21 in *ego.* uel *ll. v. cfr. XXXI 125.* (in spongea *XXII 104. XXIII 44. 54. XXVIII 67*). | penicillo *ego.* -llos **GF**. -llus **d**. -llis **E***v*. | fasciis *v*. faciis **dE**. faceis **F**. fateii **G**. 23 ad **E***v*. ut *r*.

163 (58) Est cumino simillimum quod Graeci vocant ami. quidam vero Aethiopicum cuminum id esse existimant. Hippocrates regium appellavit, videlicet quia efficacius Aegyptio iudicavit. plerique alterius naturae in totum putant, quoniam sit exilius et candidius. similis autem et 5 huic usus. namque et panibus Alexandrinis subditur et 164 condimentis interponitur. inflationes et tormina discutit, urinas et menstrua ciet, suggillata oculorum, epiphoras mitigat, cum lini semine scorpionum ictus in vino potum drachmis duabus privatimque cerastarum cum pari por- 10 tione myrrae. colorem quoque bibentium similiter mutat in pallorem. suffitum cum uva passa aut resina vulvam purgat. tradunt facilius concipere eas, quae odorentur id per coitum.

165 13, 127 (59) De cappari satis diximus inter peregrinos fru- 15 tices. non utendum transmarino, innocentius est Italicum. ferunt eos, qui cotidie id ed*i*nt, paralysi non periclitari nec lienis doloribus. radix eius vitiligines albas tollit, si 166 trita in sole fricentur. splenicis prodes*t* in vino potus radicis cortex duabus drachmis, dempto balinearum usu, 20 feruntque XXXV diebus per urinam et alvum totum lienem emitti. bibitur in lumborum doloribus ac paralysi. dentium dolores sedat tritum ex a*c*eto vel semen decoctum

---

§ 163: Diosc. III 63. 61. — § 164: Diosc. III 63. — § 165: cfr. XIX 163. Diosc. II 204. — §§ 166. 167: Diosc. II 204. (Marc. Emp. 23, 71).

---

1 ammi *B.* 2 quidam — 3 Hippo *om.* **E.** | esse **F²d***v.* est **GF¹.** 3 appellauit **G***D.* -llant **F.** -llat **dE***v.* | qua **GF.** 4 aegypto **dT.** in Aeg- *v. a. H.* | iudicauit **E***v.* -abit **F.** -abat *r***T** (*an recte?*). 6 subditur *G. cfr. § 185. 256.* subdicitur **GF.** subiicitur **dTE***H.* subigitur *v.* 8 ciet **dE***v.* ceset *r.* | *dist. ego coll. Diosc.* et oculorum *v. a. S.* 9 in uino **GF²d***v.* mino **F¹.** uino **E.** 13 odorantur **E***S.* 17 edint *CFWMüller p. 19.* edunt *ll. v.* 19 trita **E***G.* tritae **dTf***v.* tritritae **G²F.** tritricae **G¹.** | sale **dT.** | prodest *v.* prodesse *ll.* | potus **d***Hack.* potis **F.** poticis **G¹.** poitis **G².** potu **E***G.* pota *v.* 20 usus **d.** 21 ferunt quod **d.** | *an* xxxx*? cfr. Diosc.* 22 emitti *v.* emittit **GF.** mitti *r**S.* 23 uel semen *ego.* semen uel **GF²dT***D.* semen **F¹E***v.*

vel manducata radix. infunditur et aurium dolori decoc- 167
tum oleo. ulcera, quae phagedaenas vocant, folia et radix
recens cum melle sanant. sic et strumas discutit radix,
parotidas vermiculosque cocta in aqua. iocineris doloribus
5 tusa cum farina hordeacia inponitur. vesicae quoque malis
medetur. dant et ad taenias in aceto et melle. oris ex-
ulcerationes in aceto decocta tollit. stomacho inutile esse
inter auctores convenit.

(60) Ligusticum — aliqui panaces vocant — stomacho 168
10 utile est, item convolsionibus, inflationibus. sunt qui et
cunilam bubulam appellaverint, uti diximus, falso. 19, 165

16. (61) Cunilae praeter sativam plura sunt in medi- 169
cina genera. quae bubula appellatur, semen pulei habet,
utile ad vulnera commanducatum inpositum, ut quinto
15 post die solvatur. et contra serpentes in vino bibitur ac
tritum plagae inponitur. vulnera ab his facta perfricant,
item testudines cum serpentibus pugnaturae; quidamque
in hoc usu panaceam vocant. sedat et tumores et viri-
lium mala sicca vel foliis tritis, in omni usu mire con-
20 gruens vino.

(62) Est alia cunila, gallinacea appellata nostris, Grae- 170
cis origanum Heracleoticum. prodest oculis trita addito
sale; tussim quoque emendat et iocinerum vitia, laterum

---

§ 168: Diosc. III 51. (cfr. Plin. XIX 165). — § 169: Diosc. III 31. cfr. Th. H. IX 11, 1. Plin. VIII 98. — § 170: Diosc. III 29. (49). 31. cfr. schol. Nicand. ther. 628. Scribon. 124. Plin. XXV 32.

---

4 doloribus — 5 uesicae *om.* E *v. a. S.* | doloribus T*S.* -ris GF. -res d. 6 tineas *v. a. H.* 7 inutile *ll. Brot.* -lem *vet. Dal. S.* -les *v.* 9 panacem *v. a. S. cfr. Diosc.* 10 inutile *G.* | sunt qui et GFT*D.* sunt et qui *r G.* 14 impositumque E *v. a. D.* 16 perfricant T*S.* -icent d. -igent *r.* -icantur *v.*
17 item GFd*v.* tem E. cutem *Salm. ante* item *lacunam indicavit S. scribendum fortasse* testudines u e s c u n t u r cum (*cfr. VIII 98*) *aut* testudines, q u o t i e n s cum serpentibus p u g n a u e r e (*cfr. VIII 97*) *et simul* uulnera — perfricant *cum P transponendum ante* quidamque. | pugnaturae hac se muniunt *v. a. S.* | quidam d. 18 panacem *v. a. H. an* panaces eam? *cfr. Theophr.* 20 ex uino *v. a. J.*

dolores cum farina, oleo et aceto sorbitione temperata, praecipue vero serpentium morsus.

171 (63) Tertium genus est eius, quae a Graecis mascula, a nostris cunilago vocatur, odoris foedi, radicis lignosae, folio aspero. vires eius vehementissimas in omnibus ge- 5 neribus earum tradunt; manipulo quoque eius abiecto omnes e tota domo blattas convenire ad eam, privatim adversus scorpiones ex posca pollere, foliis tribus ex oleo peruncto homine fugari serpentes.

172 (64) E contrario quae mollis vocatur, pilosioribus ra- 10 mis et aculeatis, trita mellis odorem habet, digitis tactu 19, 187 eius cohaerescentibus, altera turis, quam libanotida appellavimus. medetur utraque contra serpentes ex vino vel aceto, pulices etiam contritae cum aqua sparsae necant.

173 (65) Sativa quoque suos usus habet. sucus eius cum 15 rosaceo auriculas iuvat, ipsa ad ictus bibitur. fit ex ea montana, serpyllo similis, efficax contra serpentes. urinam movet, purgat a partu mulieres. concoctionem mire adiuvat et aviditatem ad cibos utraque vel in cruditate ieiunis in potione aspersa; luxatis quoque utilis, contra vespa- 20 rum et similes ictus ex farina hordeacia et posca utilissima. libanotidis alia genera suis locis dicentur.

174 19, 189 **17.** (66) Piperitis, quam et siliquastrum appellavimus,

§ 171: Diosc. III 126. cfr. Th. C. VI 5, 4. — § 172: Diosc. III 126. — § 173: cfr. XIX 165. (Gargil. p. 153, 5. 7—10 (?). Celsus II 31).

1 farina **E***v*. farre *rD*. | sorbitione **dT***D*. -onem *r*. in sorbitionem *v*. 3 est *om*. **dT**. 4 cuniculago **dT**. | linosae **dT**. -ose e **F**[1]. -ose **GF**[2]. 5 folia aspera **GF**. 5. 6 generibus **E***C*. his (iis *v*) generibus *r***T***v Salm.* 6 ad earum **GFd**. ad eam rem *Salm. an* his generibus remediorum? | obiecto **dT**. 7 e (ex **d**) tota **d***G*. e tuta **GF**[2]. et ut **F**[1]. et a **E**. etiam a tota *v*.
8 tollere **GF** *v. a. B.* 10. 11 ramis *ll. D.* foliis ac ramis *B.* 11 habet a **GF**. *an* trita — habet *transponendum est ante* altera turis? 12 cohaerentibus **dE** *v. a. G.* | libanotida *S.* -dem **d***v*. -dam *r*. 12. 13 appellauimus *v*. -amus **d**(?)*B*. -auerimus *r*. 14 et sparsae **dT**. 15 habent **GF**.
19 utramque **GF**. 20 utiles **GF**. 22 libanotides **GF**.
23 piperitis *v*. piperiatis **GF**[2]**E**. -ratis **d**. peperiatis **F**[1].

contra morbos comitiales bibitur. Castor et aliter demonstrabat: caule rubro et longo, densis geniculis, foliis lauri, semine albo, tenui, gustu piperis, utilem gingivis, dentibus, oris suavitati et ructibus.

5 (67) Origanum, quod *v*i sapore*m* cunilae aemulatur, 175 ut diximus, plura genera in medicina habet. onitin 19, 165 ali*i* prasion appellant, non dissimile hysopo. privatim eius usus contra rosiones stomachi in tepida aqua et contra cruditates, arane*o*s scorpionesque in vino albo, luxata et 10 incussa in aceto et oleo et lana.

(68) Tragoriganum similius est serpyllo silvestri. uri- 176 nam ciet, tumores discutit, contra viscum potum viperaeque ictum efficacissimum, stomacho acida ru*c*tanti et praecordiis. tussientibus quoque cum melle datur et pleuriticis 15 et perip*n*eumonicis.

(69) Heraclium quoque tria genera habet: nigrius la- 177 tioribus foliis, glutinosum, alterum exilioribus, mollius, sampsucho non dissimile, quod aliqui prasion vocare malunt. tertium est inter haec medium, set minus quam 20 cetera efficax. optimum autem Creticum, nam et iucunde olet, proximum Zmyrnaeum d*u*rius, Heracleoticum ad potum utilius, quod onitin vocant. communis autem usus ser- 178

§ 175: Diosc. III 30. 29. Gargil. p. 174, 13. 175, 2. 174, 17 sqq. 175, 4. (Marc. Emp. 20, 24). — § 176: Diosc. III 32. Gargil. p. 174, 11. — § 177: Gargil. ibid.

1 castor et aliter *ll.* *G.* Castore taliter *v.* Castor taliter *S.* 1. 2 demonstrabant GF. -trante *v. a. G.* 5 ui saporem *ego.* in sapore *ll. v.* | cunilae dT*G.* cunelae F. cunaele G. cunilam E*v.* 6 onitin ali *J.* conitin (-tim d) phalis Gd. conipalis F¹. -phalis *r.* et onitin uel *B.* (et *del. G*). 7 phrasion d. pharasion E. | priuatim E*v.* -atis GF¹. -atus *r* (*an recte?*). 8. 9 cruditates, contra *v. a. S. sed cfr. Gargil.* | araneos *v.* -neas dT*G.* -nea *r.* | laxata E. 13 *an* item stomacho? | ructanti *v.* ruptanti (-ati F¹) *ll.* 14 datur et dE*v.* datur *r.* 15 peripneumonicis *v e Diosc.* peripleu- T*J.* peripleumeticis *r.* 18 sambuco d. | praesion GF. presion d. 19 tertium est FdE*v.* tertium G*D.* | inter d*v.* in *r.* | set *ego* (*Plinian. p. 35*). est GF*D.* *om. rv.* 20 autem *om.* E*S.* 21 durius *ego* (*l. l. 34*). dorius GF. odorius *r*T*H.* deinde *v.* inodorius *U 440.* 22 eo quod *vel* quam quod *coni. H.* | onitin *B.* otinin *ll.*

pentes fugare, percussis esui dar*i* e*t* decoctum potui, urinam ciere, ruptis, convolsis mederi cum panacis radice, hydropicis cum fico aut cum hysopo acetabuli mensuris decoctum ad sextam; item *ad* scabiem, pruriginem, psoras in d*e*scensione balinearum. sucus auribus infunditur 5 cum lacte mulieris. tonsillis quoque *et* uvis medetur, capitis ulceribus. venena opii et gypsi extinguit decoctum, 179 si cum cinere e vino bibatur. alvum mollit acetabuli mensura, suggillatis inlinitur, item dentium dolori, quibus et candorem facit, cum melle et nitro. sanguinem narium 10 sistit. ad parotidas decoquitur cum hordeacia farina, ad arterias asperas cum galla et melle teritur, ad lienem folia 180 cum melle et sale. crassiores pituitas et nigras extenuat coctum cum aceto et sale sumptum paulatim. regio morbo tritum cum oleo in nares infunditur. lassi perunguuntur 15 ex eo ita, *n*e venter attingatur. epinyctidas cum pice sanat, furunculos aperit cum fico tosta, strumas cum oleo et aceto et farina hordeacia, lateris dolores cum fico inlitum, fluctiones sanguinis in genitalibus tusum ex aceto inlitum, reliquias purgationum a partu. 20

181 (70) Lepidium inter urentia intellegitur. sic et in facie cutem emendat exulcerando, ut tamen cera et rosaceo facile sanetur. sic et lepras et psoras tollit semper facile et cicatricum ulcera. tradunt in dolore dentium adalligatum bracchio, qua doleat, convertere dolorem. 25

§§ 178—180: Diosc. III 29. cfr. Col. VI 13, 1. Scribon. 182. Marc. Emp. 19, 54. — § 181: Diosc. II 205.

1 estu d. aesuis GF. | dari *ego.* dare *ll. v.* | et *ego. cfr. Diosc.* eo GF. *om. rv.* | potui GF. eo potu *rS.* potu *v. dist. ego.* 2 ciere d*v.* uere GF. uel e E. | medere GF. 4 ad *G. om. ll. v. an* lenit (*pro* item)? 5 descensione *anonymi ap. B.* disc- GF[2]. -nes F[1]. discessi- (desc- *v*) E*v.* discenti- d. diste- T. 6 mulieris F[2]dT*v.* -eres GF[1]. *om.* E*G.* | tonsillis T*v.* toxillis *r.* | et uuis *B.* fluuis GFd. fluuiis E*v.* 8 si cum dE*v.* sucum *r.* | e *ego.* et GFd*v.* in E*G.* 9. 10 quibus etiam et E *v. a. S.* 10 sanguinis E. 14 paulatium GF. 15 funditur E *v. a. Verc.* 16 ita *om.* E. | ne *ego.* ut GFd. et E. ut ne *v.* | uenter *v.* neuter *ll.* 17 tosta dT*S.* totas *r.* trita *v.* 19 tusus GF. 21 lepidum dE *v. a. B.* 24 ad cicatricem GF. 25 compescere *v. a. H.*

(71) Git ex Graecis alii melanthium, alii melaspermon 182
vocant. optimum quam excitatissimi odoris et quam nigerrimum. medetur serpentium plagis et scorpionum; inlini
ex aceto ac melle reperio incensoque serpentes fugari.
5 bibitur drachma una et contra araneos. destillationem 183
narium discutit tusum in linteolo olefactum, capitis dolores inlitum ex aceto, et infusum naribus cum irino oculorum epiphoras et tumores, dentium dolores coctum cum
aceto, ulcera oris tritum aut commanducatum; item lepras
10 et lentigines ex aceto, difficultates spirandi addito nitro
potum, duritias tumoresque veteres et suppurationes inlitum. lacte mulierum auget *aliquot* continuis diebus sumptum. colligitur sucus eius ut hyoscyami similiterque lar- 184
gior venenum est, quod miremur, cum semen gratissime
15 panes etiam condiat. oculos quoque purgat, urinam et
menses ciet. quin immo linteolo deligatis tantum granis
XXX secundas trahi reperio. aiunt et clavis in pedibus mederi tritum in urina, culices suffitu necare, item
muscas.

20 (72) Et anesum adversus scorpiones ex vino habetur, 185
Pythagorae inter pauca laudatum sive crudum sive decoctum; item viride aridumve omnibus, quae condiuntur
quaeque intinguntur, desideratum, panis etiam crustis inferioribus subditum. saccis quoque additum cum amaris
25 nucibus vina commendat. quin ipsum oris halitum iucun- 186
diorem facit faetoremque tollit manducatum matutinis cum
zmyrnio et melle exiguo, mox vino collutum. vultum

§§ 182—184: Diosc. III 83. — §§ 185. 186: Diosc. III 58. (cfr. 60).

1 gyth d. gith *v. a. S.* 2 olumum E. 6 olofactum GF. 7 *dist. ego coll. Diosc.* | infusus GFd. | cum mirino d. 11 duritia GF. 12 lacte dTfE*H.* lactum F[1]. lactem *r.* lac *v.* | aliquot *ego* (*Plinian. p. 36*). *om. ll. v.* 15 condat d. 16 deligatis TE*H.* dilig- *r.* illig- *v.* allig- *C.* 20 aduersum E*S.* | habetur *ll. S.* bibitur *v. fortasse* inter remedia habetur, *ut XXII 56.* (*an potius* eximium, *ut XXVII 127, vel* efficacissimum, *ut XXI 116?*). 22. 23 coctum dT. 23 tinguntur dT. | panes d. | crusti GF. rustici d. 24 sagis GFd *v. a. B.* | additum T*S.* -tur *rv.* | maris GF.

iuniorem praestat. insomnia levat suspensum in pulvino, ut dormientes olefaciant. adpetentiam ciborum praestat, quando id quoque inter artificia deliciae fecere, ex quo labor desiit cibos poscere. ob has causas quidam anicetum id vocavere. 5

187 (73) Laudatissimum est Creticum, proximum Aegyptium. hoc ligustici vicem praestat in condimentis. dolores capitis levat suffitum naribus. epiphoris oculorum Euenor radicem eius tusam inponit, Iollas ipsum cum croco pari modo et vino, et per se cum polenta ad magnas fluctio- 10 nes extrahendisque si qua in oculos inciderint. narium 188 quoque carcinodes consumit inlitum ex aqua. sedat anginas cum hysopo ac melle ex aceto gargarizatum, auribus infunditur cum rosaceo, thoracis pituitas purgat tostum cum melle sumptum. melius cum acetabulo an*e*si nuces 15 amaras L purgatas terere in melle ad tussim; facillime vero anesi drachmae tres, papaveris duae miscentur melle 189 ad fabae magnitudinem et ternae diebus sumuntur. praecipuum autem est ad ructus; ideo stomachi inflationibus et intestinorum torminibus et coeliacis medetur. singultus 20 et olfactum potumque decoctum inhibet. foliis decoctis digerit cruditates. sucus decocti cum apio olfactus sternumenta inhibet. potum somnos conci*li*at, calculos pellit, vomitiones cohibet et praecordiorum tumores, et pectorum

§§ 187—189: Diosc. III 58.

1 iuueniorem dT*S*. | leua eius pensum F. laeuatur pensum V. | ut puluino dE. 2 olfaciant E *v. a. S.* 4 desit VF. 7. 8. capitis *om.* VF. 8 Euenor *H cum P.* euenenor V[1]Tf. eueneror FdE. et uenena V[2]. e uino *G. om. v.* 9 lollas d. 10 et per *v.* et cum per *ll.* | se tritum cum *v. a. D.* 12 cardines VF *v. a. C.* carnes T. 12 illitum dE*v.* in litem F. inlia V[1]. illia V[2]. 13 melle et hyssopo E *v. a. S.* 15 *dist. ego.* | anesi *Brot.* annisi *ll.* anisi *v.* 16 tere E*v.* 17 anisi dE *v. a. Brot.* | drachmas E. 18 ternis E *v. a. S.* | *an* die *vel* diebus singulis*?* 19 inflationibus stomachi V *v. a. D.* 22 decocti ipsum cum V *v. a. Verc.* 23 somnos dT*S*. -nus *r.* -num *v.* | conciliat *vet. Dal.* concitat *ll. v. cfr. XIV 117. XXI 142. XXIII 38. XXXII 28.* (*alias leguntur* adlicere, *ut IX 42. XXVI 14. 48, vel* facere, *rarius* gignere, parere, *nusquam* concitare). 24 et (*post* cohibet) *om.* E.

vitiis, nervis quoque, quibus succinctum est corpus, utilissimum. prodest et capitis doloribus instillari sucum cum 190
oleo decocti. non aliud utilius ventri et intestinis putant;
ideo dysintericis et in tenesmo datur tostum. aliqui ad-
5 dunt et opium, pilulis in die ternis lupini magnitudine in
vini cyatho dilutis. Dieuches et ad lumborum dolores 191
suco usus est, semen hydropicis et coeliacis dedit tritum
cum menta, Euenor radicem et ad renes. Dalion herbarius parturientibus ex eo cataplasma inposuit cum apio,
10 item vulvarum dolori deditque bibendum cum aneto parturientibus. phreneticis quoque inlinunt vel recens cum
polenta; sic et infantibus comitiale vitium aut contractiones sentientibus. Pythagoras quidem negat corripi vitio 192
comitiali in manu habentes, ideo quam plurimum domi
15 serendum; parere quoque facilius olfactantes, et statim a
partu dandum potui polenta aspersa. Sosimenes contra
omnes duritias ex aceto usus est eo et contra lassitudines
in oleo decoquens addito nitro. semine eius poto lassitudinis auxilium viatoribus spopondit. Heraclides ad in- 193
20 flationes stomachi semen tribus digitis cum castorei obolis
duobus ex mulso dedit, similiter ad ventris aut intestinorum inflationes et orthopnoicis quod ternis digitis prenderet seminis, tantundem hyoscyami cum lacte asinino.
multi vomituris acetabula eius et folia lauri decem trita
25 in aqua bibenda inter cenam suadent. strangulatus vul- 194
vae, si manducetur et linatur calidum vel si bibatur cum
castoreo in aceto et melle, sedat; vertigines a partu cum
semine cucumeris et lini pari mensura ternum digitorum,
vini albi tribus cyathis discutit. Tlepolemus ad quarta-
30 nas ternis digitis seminis anesi et feniculi usus est in

§ 190: Pl. iun. p. 10, 15. — § 191: Diosc. III 58. — § 192:
Pl. iun. p. 93, 16. — § 194: Pl. iun. p. 89, 9.

4 tenesmo T*G* (*ut* § *122*). -mos VFd*S*. -mus E. -mis *v*.
8 euenor VFE*H*. et uenor dT. e uino *G*. uerum et *v*. |
et *om*. E *v. a. S.* | dallon dE. 10 *an* deditque et? 11 inliniuit T*H*. 12. 13 confractiones VF. 13 negat V*G*. *om. r.*
non *v*. | corrigi V. 22. 23 prenderet *U 440*. prenderit Fd*S*.
praenderit V. prehenderit E*v*. 27. 28 semine cum dE.
30 funiculi E.

195 aceto et mellis cyatho uno. lenit articularios morbos cum amaris nucibus inlitum. sunt qui et aspidum venenis adversari naturam eius putent. urinam ciet, sitim cohibet, venerem stimulat, cum vino sudorem leniter praestat, vestes quoque a tineis defendit. efficacius semper 5 recens et quo nigrius, stomacho tamen inutile est praeterquam inflato.

196 **18.** (74) Anetum quoque ructus movet et tormina sedat, alvum sistit. epiphoris radices inlinuntur ex aqua vel vino. singultus cohibet semen fervens olfactu; sump- 10 tum ex aqua sedat cruditates. cinis eius uvam in faucibus levat, oculos et genituram hebetat.

197 (75) Sacopenium, quod apud nos gignitur, in totum transmarino alienatur. illud enim hammoniaci lacrimae simile sagapenon vocatur. prodest laterum et pectoris do- 15 loribus, convolsis, tussibus vetustis excreationibusque, praecordiorum tumoribus. sanat et vertigines, tremulos, opisthotonicos, lienes, lumbos, perfrictiones. datur olfactandum ex aceto in strangulatu vulvae; ceteris et potui datur et cum oleo infricatur. prodest et contra mala medicamenta. 20

198 19, 168 (76) Papaveris sativi tria diximus genera, et sponte nascentis alia promisimus. e sativis albi calix ipse teritur et e vino bibitur somni causa. semen elephantiasi medetur. e nigro papavere sopor gignitur scapo inciso, ut Diagoras suadet, cum turgescit, ut Iollas, cum deflore- 25 scit, hora sereni diei tertia, hoc est cum ros in eo ex-

---

§ 195: Diosc. III 58. — § 196: Diosc. III 60. Pl. iun. p. 21, 12. 29, 4. Gargil. p. 163, 9—11. 14. 15. 19. Geop. XII 34. — § 197: Diosc. III 85. — § 198: Diosc. IV 65. Th. H. IX 8, 2.

---

1 articularios *ego*. -aris *ll. S.* -ares *v.* 6 inutile est **E** *v.* -ilem **VF**. -ile **dT** *S.* 8 uomet **V**. 10 cohibet **E** *v.* -bet et *r.* | olfactus **V**. -tum **E** *v. a. S.* 13 toto **VF**. 14 aliud **E**.
15 sagapenon *C.* -emon *ll. D.* -enion *v. cfr. index.* 18 lienis **VF** *D.* 21 tria **VT** *H.* ita **Fd**. *om.* **E** *v.* 22 proximus **E**. | calix **VF** (*ut plerumque*) *v.* calyx *r* (?) *C.* 24 sapor *v. a. H.* | capite *coni. Dal.* 25 ut iollas **E** *v.* uti olla **d**. uitiollas **F**. urtiollas **V**. 25. 26 defloruerit **T**. 26 serena **T**. | tertia **V**[2] *S. om. rv.*

aruerit. incidi iubent sub capite et calice, nec in alio genere ipsum inciditur caput. sucus et hic et herbae 199 cuiuscumque lana excipitur aut, si exiguus *si*t, ungue pollicis, ut lactucis, et postero die magis, quod inaruit, [papa-
5 veris vero largus] densatus et in pastillos tritus in umbra siccatur, non vi soporifera modo, verum, si copiosior hauriatur, etiam mortifera per somnos. opium vocant. sic scimus interemptum P. Licini Caecinae praetorii viri patrem in Hispania Bavili, cum valetudo inpetibilis odium
10 vitae fecisset; item plerosque alios. qua de causa magna 200 concertatio extitit. Diagoras, Erasistratus in totum damnavere ut mortiferum, infundi vetantes praeterea, quoniam visui noceret. addidit Andreas, ideo non protinus excaecari eo, quoniam adulteraretur Alexandriae.
15 sed postea usus eius non inprobatus est medicamento nobili, quod διὰ κωδυῶν vocant. semine quoque eius trito 201 in pastillo*s* e lacte utuntur ad somnum, item ad capitis dolores cum rosaceo; cum h*oc* e*t* aurium dolori instillatur. podagris inlinitur cum lacte mulierum — sic et foliis
20 ipsis utuntur —, item ad ignes sacros et vulnera ex aceto. ego tamen damnaverim collyriis addi, multoque magis quas vocant ληξιπυρέτους quasque pe*p*ticas et coeliacas. nigrum 202 tamen coeliacis in vino datur. sativum omne maius. ro-

§§ 199. 200: Diosc. IV 65. — § 201: Diosc. IV 65. Pl. iun. p. 92, 8. Gargil. p. 152, 3. (Marc. Emp. 9, 52). — § 202: Diosc. IV 65. Gargil. p. 152, 6. 1.

3 sit *ego.* est *ll. v.* 4. 5 *uncos ego posui; glossema pertinet ad verba* ut lactucis. 5 densatus **dT**. -tur *rv.* 6 siccatur *om.* **VF**. | ui **V***v. om. r.* 7 somnum **E** *v. a. H.* | sopium **E**. 8 P. **F***H.* post *r***T**. *del. v.* postumii *ed. princ.* 9 bauili *ll. G.* baiuli *v.* Bilbili *coni. Dal. nomina adhuc corrupta videntur.* | inputibilis **V**[2]. impat- *v. a. S.* 11 concertatio **E***v.* con (cum **d**) centauro *r.* | diagoras **d**. -orae **VE***S.* -ore **F**. -oras et *v.* | rasistratus **F**. -tos **VE**. et Erasistrato *S.* 13 andidit **F**. ra//didit **V**. 15 ut probatus **VF**. 16 diacodion *B.* dacydion **F**. ac- *rv.* 17 pastillos *v.* -llo *ll.* | e lacte **dE***v.* electe **V**. electo **F**. | utantur **VF**. | somnium **f**. 18 hoc et *G.* haec *ll.* his *v.* | instillatur **E***G.* -tum *rv.* 22 uocant **E**(?)*v. om. r.* | pepticas *v.* peticas *ll. cfr. index.* | caeliacas **V**. 23 caeliacis **V**. | *an* detur?

tunda *ei* capita, at silvestri longa ac pusilla, sed ad omnes effectus valentiora. decoquitur et bibitur contra vigilias, eademque aqua fovent ora. optimum in siccis et ubi raro pluat. cum capita ipsa et folia decocuntur, sucus meco-
203 nium vocatur, multum opio ignavior. experimentum opii 5
est primum in odore — sincerum enim perpeti non est —, mox in lucernis, ut pura luceat flamma et ut extinct*um* demum oleat, quae in fucato non eveniunt. accenditur quoque difficilius et crebro extinguitur. est sinceri experimentum et in aqua, quoniam ut nubecula innatat, 10
fictum in pusulas coit. sed maxime mirum est aestivo sole deprehendi; sincerum enim sudat et se diluit, donec suco recenti simile fiat. Mnesides optime servari putat hyoscyami semine adiecto, alii in faba.

204 **19.** (77) Inter sativa et silvestria medium genus, 15
quoniam in arvis, sed sponte nasceretur, rh*oe*am vocavi-
19, 169 mus et e*r*raticum. quidam id decerptum protinus cum toto calice mandunt. alvum exinanit. capita quinque decocta in vini tribus heminis pota et somnum faciunt.

205 (78) Silvestrium unum genus ceratitim vocant, nigrum, 20
cubitali altitudine, radice crassa et corticosa, calyculo inflexo ut cornicul*o*. folia minora et tenuiora quam ceteris silvestribus. semen exile tempestivum est messibus; alvum
206 purgat dimidio acetabulo in mulso. folia trita cum oleo

---

§ 203: Diosc. IV 65. — § 204: Diosc. IV 64. Th. H. IX 12, 4. — §§ 205. 206: Diosc. IV 66. Th. H. IX 12, 3.

---

1 ei *Gronov.* et *ll.* (magis rotundat *v. a. H*). | at E*v.* ac VF. et dT. | ac VFdT*v.* at E. | sed dT*S.* set VF. et E*v.* 4. 5 meconium *v.* menotium E. De meconio V. De mochonio (moco- F[2]) F. *in* d *ras.* 5 opinio VF. opinione dT. | grauior dT. 7 mox est E. | extinctū *v.* -cto *ll. S.* extincta *coni. J.* 9 sincere VF. -rum d. 10 ut nubecula (nubic- F) VF*S.* *cfr. XXVIII 68.* in nubila r*H.* nebula *v.* 11 pulsas E. 13 recentis VF. 15 et E*G.* est *r.* est et *v.* 16 in aruis VFE*B.* rarius d. | spondia E. | rhoeam *C.* rhiam *ll. v.* 17 erraticum *B.* emrat- d. emprat- *r.* empract- *v.* | id dE*v.* ad *r.* 19 et *om.* d *v. a. G.* 20 ceratitin V*B.* ceraticum E*v.* 22 corniculo *S.* -la *ll. v.* | *an* et densiora? *cfr. Diosc.* 24 in dE*v.* bi F. bi. V.

argema iumentorum sanant. radix acetabuli mensura cocta in duobus sextariis ad dimidias datur ad lumborum vitia et iocineris. carbunculis medentur ex melle folia. quidam hoc genus glaucion vocant, alii paralium. nascitur enim 5 in adflatu maris aut nitroso loco.

(79) Alterum e silvestribus genus heraclium vocatur, 207 ab aliis aphro*des*, foliis, si procul intuearis, speciem passerum praebentibus, radice in summa terrae cute, semine spumeo. ex hoc lina splendorem trahunt. aestate tunditur 10 in pila. comitialibus morbis acetabul*o* semin*is* in vino albo — vomitionem enim facit —, *item* medicamento, quod διὰ κωδυῶν et arteriace vocatur, utilissimum. fit autem 208 huius papaveris aut cuiuscumque silvestris capitibus CXX in aquae caelestis sextariis tribus biduo maceratis in 15 eademque discoctis, deinde *suco* siccato iterumque cum melle decocto ad dimidias partes vapore tenui. addidere postea drac*h*m*a*s senas croci, hypocisthidis, turis, acaciae et passi Cretici sextarium. haec ostentatione, simplex quidem et antiqua illa salubritas papavere et melle constat.

---

§ 207: Diosc. IV 67. Th. H. IX 12, 4. (cfr. Plin. XXVII 119. XIX 21). Gargil. p. 152, 15. — § 208: cfr. Marc. Emp. 14, 5.

---

4 paralium *S* (-lion *v*). pharalium **Vd**. -alii **F**. far alium **E**. 5 aut nitroso solo **dT**. *an* ac petroso loco? *cfr. Theophr. et Diosc.* 6 e *G*. est *ll*. est in *v*. | siluestrium **d**. | uocantur **F**. uocant **V**. 7 aphrodes *coni. H coll. XXVII 119. U 441 e Diosc.* aphro **VFd**. aphron **E***v*. | intueare *v. a. B*. 8 praebentibus **E***H*. praesentibus **F**. prae senibus **V** (*erasis septem fere litteris*). praesentantibus **d***v*. 9 *dist. U 441, seqq. ego.* | *fortasse* aestate conditur et siccatum tunditur. *cfr. Diosc.* 10 acetabulo seminis *ego*. -buli semine *ll*. -buli mensura *G*. -buli mensura seminis (semen *C*) *v*. 11 item *ego*. *om. ll. v. an* et *vel* medicamentoque? | medicamentum **d**. 12 diacodion *B*. dacodyon **V**. dagodion **F**. dam godion **E**. decadion **dT**. | asteriace **FE** *v. a. Verc.* 14 aqua **Fd**. | caelesti **Vd**. 15 decotis **T**. -octis *v. a. G*. | suco siccato *ego. cfr. § 199.* siccato *ll. S*. -tis *v*. saccatis *G*. | iterumque **E***v*. iterum *r***T**. 16 decocto *ll*. **T***J*. -ctis *v*. decoquito *S*. 17 postea drachmas *v*. postea dracmis **V**. dragmis postea **F**[1]**dE**. dragmis postea dragmis **F**[2]. 18 sextarium **E***v*. -ario **Vd**. -erio **F**. | hac **d** *v. a. G*. 19 quiddam **d**.

209 (80) Tertium genus est tithymalon — mecona vocant, alii *p*aralion — folio lini, flo*re* albo, capite magnitudinis fabae. colligitur uva florente, siccatur in umbra. semen potum purgat alvum dimidio acetabulo in mulso. cuiuscumque autem papaveris caput viride vel siccum inlitum 5 epiphoras oculorum lenit. opium ex vino meraculo si protinus detur, scorpionum ictibus resistit. aliqui hoc tantum nigro tribuunt, si capita eius vel folia terantur.

210 **20.** (81) Est et porcillaca, quam peplin vocant, non multum sativa efficacior, cuius memorabiles usus tradun- 10 tur: sagittarum venena et serpentium haemorrhoidum et pres*te*rum restingui pro cibo sumpta et plagis inposita extrahi, item hyoscyami pota e passo expresso suco. cum ipsa non est, sem*e*n eius simili effectu prodest. resistit et aquarum vitiis, capitis dolori ulceribusque in vino tusa 15 et inposita, reliqua ulcera commanducata cum melle sanat.

211 sic et infantium cerebro inponitur umbilicoque prociduo, in epiphoris vero omnium fronti temporibusque cum polenta, sed ipsis oculis e lacte et melle; eadem, si proc*i*dant oculi, foliis tritis cum corticibus fabae, pusulis cum 20 polenta et sale et aceto. ulcera oris tumoremque gingivarum commanducata cruda sedat, item dentium dolores,

§ 209: Diosc. IV 162 (sect. 3). Th. H. IX 11, 7. (cfr. Plin. XXVI 68). Pl. iun. p. 21, 13. — § 210: Diosc. IV 166. (cfr. Plin. XXVII 119). Diosc. II 150. — § 211: Diosc. II 150. cfr. [Gargil.] p. 177, 8. Celsus VI 6, 8 extr. IV 11.

1 est V*v*. *om. r.* | tithymalon *C.* tiethym- V. tiethim- Fd. et him- E. | meconia d. 2 paralion *C.* arthalion FdE. arch- T*v*. asth- V. | leni dT. leui *v. a. H.* | flore *U 442.* folio VFdT. *om.* E *v. a. D. an* fuco? *cfr. Diosc.* (*XXVI 28* femine albo *e Theophr.*). 6 oculum VFd. 7 restit V. 9 procillaca V. portulaca *B.* | peplin T*H.* peplilin VF. pephlin *r.* peplion *v. sed cfr. index.* 12 presterum *B.* presigrum VdT*v*. praesi- F. presigarum E. | restringi T *v. a. C.* 13 pota e dE*G.* potae e T. pote e V. pote F. poto e *v.* 14 semen *v.* semine *ll.* 17 prociduo VFd*v*. procul dubio cibo duo E. 19. 20 procidant *H e Celso.* -cedant VFdT. -cedens E. -cident *v.* 20 oculi T*H.* -lis *r.* prodest oculis *v.* prodest *Verc.* | pusulis *S.* pusullis V. pusillis *r.* pustulis *v.* 21 ulcera d*G.* ut cera VF. ut ulcera E.

tonsillarum ulcera sucus decoctae; quidam adiecere paulum 212
murrae. nam mobiles dentes stabilit conmanducata [cruda
sedat] vocemque firmat et sitim arcet. cervicis dolores
cum galla et lini semine et melle pari mensura sedat,
5 mammarum vitia cum melle aut Cimolia creta, salutaris
et suspiriosis semine cum melle hausto. stomachum in 213
acetariis sumpta corroborat. ardenti febribus inponitur
cum polenta, et alias manducata refrigerat etiam intestina.
vomitiones sistit. dysinteriae et vomicis estur ex aceto
10 vel bibitur cum cumino, tenesmis autem cocta. comitiali-
bus cibo vel potu prodest, purgationibus mulierum ace-
tabuli mensura in sapa, podagris calidis cum sale inlita
et sacro igni. sucus eius potus renes iuvat ac vesicas, 214
ventris animalia pellit. ad vulnerum dolores ex oleo cum
15 polenta inponitur. nervorum duritias emollit. Metro-
dorus, qui ἐπιτομὴν ῥιζοτομουμένων scripsit, purgationi-
bus a partu dandam censuit. venerem inhibet venerisque
somnia. praetorii viri pater est, Hispaniae princeps, quem 215
scio propter inpetibiles uvae morbos radicem eius filo
20 suspensam e collo gerere praeterquam in balineis, ita
liberatum incommodo omni. quin etiam inveni apud aucto-
res caput inlitum ea destillationem anno toto non sentire.
oculos tamen hebetare putatur.

(82) Coriandrum inter silvestria non invenitur. prae- 216
25 cipuum esse constat Aegyptium. valet contra serpentium
genus unum, quod am*ph*is*ba*enas vocant, potum inpositum-

§ 212: Marc. Emp. 12, 44. Geop. XII 40. Marc. Emp. 20, 39. — §§ 213. 214: Diosc. II 150. Celsus IV 22. [Gargil.] p. 177, 9. Geop. XII 40. — § 216: Diosc. III 64. Gargil. p. 138, 12.

2 nam *ll. v. an* etiam? | manducata **dTf.** 2. 3 *uncos posuit Müller emend. IV 8.* cruditates sedat *v. a. S.* 6 et **VFd***v.* est **E***H.* 9 estur **VFd***G.* detur **E.** datur *v.* 15 mollit **d.** 16 rhegotomumenon **V.** 18 praestori **VF.** | Hispaniae princeps *om.* **T.** (*cfr. XXII 120*). 19 impatibiles **VE** *v. a. S.* | filo **F**(?)**E***v.* filio **Vd**[1]. folio **d**[2]. 20 ita — 21 omni *om.* **T.** 21 omni **E***v.* omnia **VF.** *om.* **d.** | *an* inuenio? 22 sentiri **VF.** 23 putant **V.** 24. 25 praecipuum tamen *v. a. S.* 25 constat *G.* constat statim *ll. v. an* constat iam? 26 amphisbaenas *v.* amfis (amfis **E**) uenas *ll.*

que. sanat et alia vulnera, epinyctidas pusulas tritum; sic et omnes tumores collectionesque cum melle aut uva passa, panos vero ex aceto tritum. seminis grana tria in tertianis devorari iubent aliqui ante accessionem vel plura
217 inlini fronti. sunt qui et ante solis ortum cervicalibus 5 subici efficaciter putent. vis magna *ad* refrigerandos ardores viridi. ulcera quoque, quae serpunt, sanat cum melle vel uva passa, item testes, ambusta, carbunculos, aures, cum lacte mulieris epiphoras oculorum, ventris et intestinorum fluctiones semen ex aqua potum. bibitur et 10
218 in choleris cum ruta. pellit animalia interaneorum cum mali punici suco et oleo semen potum. Xenocrates tradit rem miram, si vera est, menstrua contineri uno die, si unum granum biberint feminae, biduo, si duo, et totidem diebus quot grana sumpserint, M. Varro coriandro 15 subtrito et cumino acetoque carnem omnem incorruptam aestate servari putat.

219 (83) Atriplex et silvestre est, accusatum Pythagora*e*, tamquam faceret hydropicos morbosque regios et pallorem, con*co*queretur difficillime; ac ne in hortis quidem iu*xta* 20 id nasci quicquam nisi languidum culpavit. addidere Dionysius et Diocles plurimos gigni ex eo morbos, nec nisi mutata saepe aqua coquendum, stomacho contrarium

---

§ 217: Gargil. p. 138, 14. 1. 8. Diosc. III 64. — § 218: Gargil. p. 138, 9. Diosc. III 64. Gargil. p. 138, 16—18. — § 219—221: Diosc. II 145. Gargil. p. 142, 5. 8. 7. 8.

---

1 trita **d**. 4 antea **VF**. 6 ad *v*. *om*. *ll*. | refrigerando/// **d**. 9 et **E***v*. *om*. *r*. 10 bibitur potum **d**. | et **E***G*. at **Fd**. at et **V**. *del*. *v*. 14 si duo **EQ***v*. *om*. *r*. 15 toditam **Q**. *an* totidem iam, *ut ap*. *Gargil.?* | quod **VQ***D*. | sumpserunt **Q**. | Marcus autem **Q***S*. | uuarro **VQ**. 16 et cumino (com- **Q**) acetoque **dTQ***S*. et cum (cum in **V**) aceto quae *r*. cum aceto *v*. | omnem **TQ***S*. *om*. *rv*. 18 est *G*. et **VFE**. et satiuum **dT**. est et satiuum *v e codd. dett.* et satiuum est *H*. | acusatom **F**[1]. | Pythagorae *U 442*. -ora *S* (*add*. a *v*). -oras *H*. phytagora **d**. ypit- **E**. ipytagina **F**. pytagma **V**. 19 regio sed **V**. regios sed **d**. 20 concoqueretur *H*. conqueretur **VFTE**. -ritur **d**. coqueretur *G*. coquitur *v*. | iuxta *v*. iuste *ll*. 22 nec **dE***v*. nunc *r*. 23 mutate **VF**.

esse, lentigines et papulas gignere. miror quare difficulter 220
in Italia nasci tradiderit id Solo Smyrn*ae*us. Hippocrates vulvarum vitiis infundit id cum beta. Lycus
Neapolitanus contra cantharidas bibendum dedit, panos,
5 furunculos incipientes, duritias omnes vel cocto vel crudo
utiliter inlini putavit, item ignem sacrum cum melle, aceto,
nitro, similiter podagras. ungues scabros detrahere dicitur sine ulcere. sunt qui et morbo regio dent semen 221
eius cum melle, arterias et tonsillas nitro addito perfri-
10 cent, alvum moveant cocto vel per se vel cum malva aut
lenticula. concitant e*t* vomitiones. silvestri capillos tingunt
et ad supra scripta utuntur.

21. (84) E contrario in magnis laudibus malva est 222
utraque et sativa et silvestris. duo genera earum ampli-
15 tudine folii discernuntur. maiorem Graeci *ma*lopen vocant
in sativis, alteram ab emolliendo ventre dictam putant
malac*h*en. at e silvestribus, cui grande folium et radices
albae, althaea vocatur, ab excellentia effectus a quibusdam
plistoloc*h*ia. omne solum, in quo seruntur, pinguius 223
20 faciunt. contra omnes aculeatos ictus efficaces, praecipue
scorpionum, vesparum similiumque et muris aranei. quin
et trita cum oleo qualibet earum peruncti ante vel ha-

---

§ 222: Gargil. p. 139, 3. Diosc. II 144. III 153. (cfr. Athenaeus II 52 p. 58[d]). — § 223: Diosc. II 144. Geop. XII 12, 4. Scribon. 184. 186. Pl. iun. p. 108, 15.

---

2 solo V*S*. solon FE*v*. solu d. *cfr*. *§ 235*. | Smyrnaeus *C*. smyrneus dE*v*. myr- *r*. 3 id infundit E*G*. -di *v*. 7 nitro Q*S*. -roque *v*. nigro *ll*. | podagris VF *v. a. G*. 10 aut cum T. 11 *dist. ego*. | concitant et *ego*. -tantes *ll. v*. 12 ad dE*v*. *om. r*. | dicta Q *v. a. H*. 15 discernentur VF. | malopen *v*. ωΠΕΝ Q. lopen Vdf. lopem *r*. molochen *coni. Dal. ex Athen. II 52*. 16 emoliendo F. ... liendum Q. | uentre dE*v*. -trem *r*. -trē Q. *an recte? cfr. Cic. Tusc. III 9, 20*. 17 malachen *v*. malacen Vd. -lecen *r*. (alace dicta Q). | at e *S*. a te Q. ae VF. e *rv*. | cui dE*v*. qui VF. quo Q. 18 a Q*v*. *om. ll. S*. 19 plistochia *S cum P*. -locia dT *Brot*. plisthol- Q. plitolicia *r*. plistolycia *H*. aristalthaea *v*. | omnis olum V. | seruntur dTQ*v*. serantur *rH*. | pinguius E*v*. -guis VQ. -quis F. -guissimum dT. 20 contra dTQ*S*. in contra *r*. huic contra *v*. *an* item contra? | efficacior uis E*v*. -cax uis f*H*.

bentes eas non feriuntur. folium inpositum scorpionibus torporem adfert. valent et contra psimithi venena. aculeos omnes extrahunt inlitae crudae cum a*ph*ronitro, potae vero decoctae cum radice sua leporis marini venenum
224 restingunt, u*t* quidam dicunt, si vomatur. de iisdem mira 5
et alia traduntur, sed maxime, si quis cotidie suci ex qualibet earum sorbeat cyathum dimidium, omnibus morbis cariturum. ulcera manantia in capite sanant in urina putrefactae, lichenas et ulcera oris cum melle; radix decocta furfures capitis et dentium mobilitates. eius, quae 10
unum caulem habet, radice circa dentem, qui doleat,
225 pungunt, donec desinat dolor; eadem strumas et parotidas, panos addita hominis saliva purgat citra vulnus. semen in vino nigro potum pituita et nauseis liberat. radix mammarum vitiis occurrit adalligata in lana nigra, tussim 15
in lacte cocta et sorbitionis modo sumpta quinis diebus
226 emendat. stomacho inutiles Sextius Niger dicit, Olympias Thebana abortivas esse cum adipe anseris, aliqui purgari feminas foliis earum manus plenae mensura in oleo et vino sumptis. utique constat parturientes foliis 20
substratis celerius solvi; protinus a partu revocanda, ne
227 vulva sequatur. dant et sucum bibendum parturientibus ieiunis in vino decoctae hemina. quin et semen adalligant

§ 224: Pl. iun. p. 14, 2. Diosc. II 144. Gargil. p. 139, 9. — §§ 225. 226: Gargil. p. 139, 11. 12. Diosc. II 144. — § 227: Geop. XII 12, 7. Gargil. p. 139, 10.

2 psimithi *P.* -miti **Q.** psitim **dT.** phsitim **V.** phystim *r. del. v. a. S.* 3 aphronitro *S.* a fronitro **Q.** a nitro **VFd.** nitro **E***G.* aut cum aneto *v.* 4 sua **dE***v.* suco *r***T.** | uenena **V** *v. a. S.* 5 restingunt ut *S.* (-guunt et ut *H cum vet. Dal.*). -guntur **E.** -guitur **dTf.** restringuntur **V.** -guitur **F.** -gunt et ut *v.* 6 quis cottidie **Q.** cotidie quis **T** *v. a. S.* 10 in capite **Q.** | mobilitatē **Q***D.* | eius qui **d.** eiusque uero **Q.**
12 pungunt **Q***H.* -git *ll.* pungito *coni. Dal.* punge *C.* perunge *v.* | dolor **E***v.* dolore **VFQ.** a dolore **dT.** dolere *S.* 13 purgat **dE***v.* pungit **V.** pungunt **FT.** 14 et **V***v.* ex *r.* 16 sorbitiones **V.** 20 uotique **d.** | parturientem **Q.** 21 solui sed *vet. Dal.* | ad **Q.** | reuocanda *Verc.* -dam **VTQ***S.* -dum *r**G.*
23 decocta *v. a. H. an recte? cfr. XXI 26. XXVI 88.*

bracchio genitale non continentium, adeoque veneri nascuntur, ut semen unicaulis adspersum curationi feminarum aviditates augere *ad* infinitum Xenocrates tradat itemque tres radices iuxta adalligatas. tenesmo, dysintericis 5 utilissime infundi, item sedis vitiis, vel si foveantur. melancholicis quoque sucus datur cyathis ternis tepidus et insanientibus quaternis, decoctae comitialibus heminae suci. hic et calculosis et inflatione et torminibus aut 228 opisthotonico laborantibus tepidus inlinitur. et sacris igni- 10 bus et ambustis decocta in oleo folia inponuntur, et ad vulnerum impetus cruda cum pane. sucus decoctae nervis prodest et vesicae et intestinorum rosionibus, vulvas et cibo et infusione emollit. *alvo* sucus decoctae permeatus suaves facit.

15 Althaeae in omnibus supra dictis efficacior radix, prae- 229 cipue convulsis ruptisque. cocta in aqua alvum sistit, ex vino albo strumas et parotidas et mammarum inflammationes; et panos in vino folia decocta et inlita tollunt; eadem arida in lacte decocta quamlibet perniciosae tussi 20 citissime medentur. Hippocrates vulneratis sitientibus- 230 que defectu sanguinis radicis decoctae sucum bibendum

§ 228: Geop. XII 12, 6. Diosc. II 144. Gargil. p. 139, 3. 4. — § 229: (cfr. XX 29). Gargil. p. 139, 19. Th. H. IX 18, 1. Diosc. III 153. — § 230: Th. H. IX 18, 1. Geop. XII 12, 2. Diosc. III 153. (cfr. Marc. Emp. 27, 109).

1 adeo quae V. | ueneri *v.* uenere *ll.* 2 ut d*v.* et *rS.* | curationi *J.* curationis (car- F[1]) *ll.* cubili *ed. princ.* cubitali *v. a. C.* genitali *anonymi ap. B.* cubationi *vel* subationi *coni. S.* *locus nondum restitutus videtur.* 3 augere ad *v.* augeri et *ll.* | tradit VF*S.* 4 ut tres d. | iuxta aligata Q. (femori alligata *Gargil.*). | tenesmo *D.* -mo et *v.* -mos VFd. -mos sint E. *an* tenesmo sucum et? 6 cyathis VFd*v.* quartis E. 7 quaternis *om.* E. | *an* hemina? 8 his E*G.* 9 opistonico V. opisthotono *S cum vet. Dal.* 10 ambustis *v.* -sta *ll.* | oleo *vet. Dal.* oleum *ll. v.* 11 uulneram V. -era d. 13 infusium dT. | aluo *ego* (*an* ilium?) oleum *ll. J.* in oleum *S.* in oleo *v.* *cfr. Gargil. et Diosc.* | *dist. ego.* | permixtus dT. pori meatus *v. a. Brot.* 14 suaues E*v.* suauius (suuius F[1]) *r.* 17. 18 *dist. ego.* | inflationes Tf *v. a. B.* 18 *an* set panos? 19. 20 tussi citissime *v.* tusa cit- d. tutissime *r.* 20 dentur VF.

dedit et ipsam vulneribus cum melle et resina, item contusis, luxatis, tumentibus; et musculis, nervis, articulis inposuit ut supra; spasticis, dysintericis in vino bibendam dedit. mirum aquam radice ea addita addensari sub diu atque glaciescere. efficacior autem quo recentior. 5

231 (85) Nec lapathum dissimiles effectus habet. est autem et silvestre. quod alii oxalida appellant, *nostri vero rumicem, alii lapathum canterinum*, sapore sativ*o* proximum, foliis acutis, colore betae candidae, radice minima, * ad strumas cum axungia efficacissimum est; et alterum genus 10 fere oxylapathum vocant, sativo [item] similius et acutior*e* foli*o* ac rubriore, non nisi in palustribus nascens. sunt qui et hydrolapathum tradant, in aqua natum, et aliud hippolapathum, maius sativo candidiusque ac spissius. 232 silvestria scorpionum ictibus medentur et feriri prohibent 15 habentes. radix aceto decocta, si colluatur sucus, dentibus auxiliatur, si vero bibatur, morbo regio. semen

---

§ 231: Diosc. II 140. 141. — §§ 232. 233: Diosc. II 140. Gargil. p. 142, 17. 13. 143, 4. 2. Geop. XII 38, 2. 1.

---

3 ut supra spasticis *ll. J.* et asmaticis (asthm- *Dal.*) *v.* | bibendam Q*S.* -dum *ll. v.* 4 *an* densari*?* | diu Q*J.* diuo *ll. v.* dio *Bas.* 5 atque *ll. v.* it Q. | glaciescere TQ*S.* clacte- F. lacte- *rG.* elacte- *v.* 7 et *om. v. a. G.* | *dist. ego.* | *an* aliqui*?* | oxalida *S.* -dem *v.* oxallida Q. oxalli id d. osea alli id E. cxvii. id *r.* 7 nostri — 8 canterinum *cum* Q *huc transposui; in ll. v leguntur post* radice minima. *transposita quoque deleri voluit U 443. sed cfr. index.* 8 sapore satiuo *D.* saporem autem satiuū Q. sapore *ll. H.* satiuo *v.* (*J conferri iussit XXII 148. 154. adde XX 259*). 10 est *om.* Q. | *dist. ego.* | aliud Q. 11 oxilapatum Vd. . . . lapatū Q. | sitiuum Q. | *uncos ego posui.* item VFdT*G. om.* Q. idem E*v.* id quidem *S e marg. Dal.* id est *J cum vet. Dal.* id *D.* | dissimilius *U 443 e Diosc.* | sed *S cum vet. Dal.* | acutiore *D e coni. S.* -ora *ll. v.* acutio Q. 12 folio *D e coni. S.* folia *ll. S.* habet folia *v. deest in* Q. | rubriore VF*D.* -ora *rv.* rudiore Q. *malim* duriore (σκληρά *Diosc.*). 12. 13 sunt qui dT*v.* qui sunt *r. om.* Q. 13 et Q*S. om. ll. v.* | thyrdolapadum Q. | tradunt E *v. a. S. om.* Q. | et *ll. J.* ex Q. Est et *v.* | aliud E(?)*v.* alium *r. om.* G. *an delendum?* 14 ac spissius *om.* Q. 15 sed omnia si . . . . a Q. *fortasse recte.* | feriri Q*S.* -ire *ll. v.* 16 colluatur *Brot.* coluatur dT*D.* colatur FE. coletur V*C.* colletur *v.* | sucus *om.* T.

stomachi inextricabilia vitia sanat. hippolapathi radi*x* e*t* privatim ungues scabros detrahit; dysintericos semen duabus drachmis in vino potum liberat. oxylapathi semen lotum in aqua caelesti sanguinem reicientibus adiecta 5 acacia lentis magnitudine prodest. praestantissimos pastillos faciunt ex foliis et radice addito nitro et *t*ure exiguo. in usu aceto diluunt. 233

(86) Sed sativum in epiphoris oculorum inlinunt frontibus. radice lichenas et lepras curant, in vino vero 10 decocta strumas et parotidas, *s*et calculos pota *e* vino et lienes inlita, coeliacos aeque et dysintericos et tenesmos; ex eademque *ad* omnia efficacius ius lapathi et ructus facit et urinam ciet et caliginem oculorum discutit, item pruritum corporis in solia balinearum additum aut prius 15 ipsum inlitum sine oleo. firmat et commanducata radix dentes; eadem decocta cum vino sistit alvum, folia solvunt. adiecit Solo, ne quid omittamus, bulapathum, radicis tantum altitudine differens et egr*egio* a*d* dysintericos effectu pota*e* ex vino. 234 235

20 22. (87) Sinapi, cuius in sativis tria genera diximus, Pythagoras principatum habere ex his, quorum *in* sublime vis feratur, iudicavit, quoniam non aliud magis in nares 236 19, 171

§ 234: Diosc. II 140. Geop. XII 38, 2. Gargil. p. 143, 3. 142, 14. — § 236: Gargil. p. 164, 1. 15. 16. 10. Diosc. II 183. — § 237: Gargil. p. 164, 12. (p. 165, 3). 13. 8. 10. 9. 165, 7. Diosc. II 183. Pl. iun. p. 95, 15.

1 radix et *ego.* radix *D.* -ices *ll. v.* 2 scabrose **VF.** | detrahunt *v. a. D.* 3 potum **EQ***v.* optimum *r***T.** 4 adiecta **d***v.* aiecta **VF.** iecta **E.** 5 acacia **dE***v.* acia *r.* | prodest **dE***v. om. r.* 6 ture *H cum Cornario.* iure **dE***B.* iurc **F.** iur **V.** | exiguo **d***B.* enguo *r.* 9 radici **VF.** radice eius **Q.** | lichenas **T***H.* licenas **Q.** licherias *r.* melicerias *B. an* ſic lichenas? | lepnas **V.** libras **Q.** 10 set *ego.* et *ll. v.* | pota e *ego et dist. e Diosc. et Garg.* pota **E***H.* poto *rv.* 11 inlita *ll. H. om. v. an* inlita ex aceto, coeliacos semine et? 12 ex **VdE***v.* et **F.** ad *C.* | ad omnia *ego.* omnia *ll. v. cfr. § 258.* 13 ciet et **dE***v. om. r.* 17 ne quid *Bas. e codd. dett.* neque ut *ll. v.* 18 egregio ad *ego. cfr. XXIV 138.* erga *ll. v.* 19 effectu *ll. J.* efficaci (-cis *v*) effectu (-tus *v*) *G.* | potae *Gronov.* pota *ll.* potu *G.* -tum *v.* 21 in *CFWMüller p. 21. om. ll. v.*

et cerebrum penetret. ad serpentium ictus et scorpionum tritum cum aceto inlinitur; fungorum venena discutit. contra pituitam tenetur in ore, donec liquescat, aut gar-
237 garizatur cum aqua mulsa. ad dentium dolores manditur, ad uvam gargarizatur cum aceto et melle, stomacho 5 utilissimum contra omnia vitia, pulmonibus excreationes faciles facit in cibo sumptum; et suspiriosis datur, item comitialibus te*r* di*e* cum suco cucumerum. sensus atque sternutamentis caput purgat, alvum mollit, menstrua et urinam ciet. et hydropicis inponitur cum fico et cumino 10
238 tusum ternis partibus. comitiali morbo aut vulvarum conversione suffocatas excitat odore aceto mixto; item lethargicos: adicitur tordylon — est autem hoc semen ex seseli — et, si vehementior lethargus premat, cruribus aut etiam capiti inlinitur cum fico ex aceto. veteres dolores thoracis, 15 lumborum, coxendicum, umerorum et in quacumque parte ex alto corporis vitia extrahenda s*i*nt inlitum caustica vi emendat pusulas faciendo, at in magna duritia sine fico inpositum aut, si vehementior ustio timeatur, per duplices
239 pannos. utuntur eo ad alopecias cum rubrica, psoras, 20 lepras, phthiriases, *te*lanicos, opisthotonicos. inungunt

§ 238: Diosc. II 183. (III 56). Gargil. p. 165, 8. 4. 164, 17. 19. — § 239: Diosc. II 183. Gargil. p. 165, 2. 13. 14.

7 datur et suspiriosis **E** *v. a. S.* 8 ter die *ego.* tedis *ll.* taediis *Gronov.* tepidum *v. a. H.* | acuit *Val. Rose Hermae VIII 27 n. e Gargil.* 9 mollit **E***v.* purgat mollit *r.* 10 hydropicis (ytro- **Q**) **dTQ***v.* -pici *r.* -pisi *S.* 12 suffocatas *G.* -tos *ll.* exanimes **Q**. | odore *v.* o dolore **Q**. odores (-ris **F**[1]) *ll.* 13 tordilon **F**. topaion **Q**. tordylion *B.* | hoc *om.* **E**. id *v. a. S.* | ex seseli *C e Diosc. III 56.* esseli **Q**. ex esse **F**[1]. ex sese *rv.* ex sili *B.* 14 et si **E***v.* et siue *r.* si **Q**. | lethargus *S.* i et largus **Q**. lethargicos *ll.* (*add.* somnus) *v.* 15 ficu **Q**. | et aceto **dTQ** *v. a. G.* 16 ume... m **Q**. humerum *v. a. B. deleri voluit B et substitui* lienum *e Diosc. an* iocinerum *e Gargil.?* 17 sint *ego.* sunt *ll. v. cfr. Frobeen p. 40* 18 at in **dE***v.* ad in **Q**. ad *r.* 19 aut **Q***S.* ut **VF**. uel *rv.* | timetur **Q**. 20 eo **TQ***S. om. rv.* | lubrica **d**. luprica **V**. | psoriis **V**. 21 tetanicos *G* (*cum Cornar. ad Diosc. II 140*). litanicos **VdE***v.* latinioos **F**. lichenas *H.*

quoque scabras genas aut caliga*nte*s oculos *suco* cum melle, sucusque tribus modis exprimitur in fictili calescitque in eo sole modice. exit et e cauliculo sucus lacteus; eiu*s g*ut*t*a, cum induruit, dentium dolori medetur. semen 240
5 ac radix, cum inmaduere musto, conteruntur manusque plenae mensura sorbentur ad confirmandas fauces, stomachum, oculos, caput sensusque omnes, mulierum etiam lassitudines, saluberrimo genere medicinae. calculos quoque discutit potum in aceto. inlinitu*r* et livoribus sug-
10 gillatisque cum melle et adipe anserino aut cera Cypria. fit et oleum ex eo semine madefacto in oleo expressoque, quo utuntur ad nervorum rigores lumborumque et coxendicum et perfrictiones.

(88) Sinapis naturae *esse* effectusque eosdem habere 241
15 traditur adarca inter silvestria dicta, in cortice calamo- 16, 167
rum sub ipsa coma nascens.

(89) Marrubium plerique inter primas herbas commendavere, quod Graeci prasion vocant, alii linostrophon, nonnulli philopaeda aut philochares, notius quam ut indi-

§ 240: Gargil. p. 165, 16. 17. 18. 164, 9. Pl. iun. p. 102, 1. Diosc. II 183. I 47. Gargil. p. 166, 1. 2. — § 241: Diosc. III 109. Pl. iun. p. 38, 19. 80, 13. Marc. Emp. 15, 78.

1 caligantes *B e Diosc.* cum gallicam ter **VF**. -ca inter *r.* | suco *Müller emend. IV 9. om. ll. v.* 2 sucusque **E***v.* sucoque *r***T**. 3 exit et e **E***v.* exit et **VF**. excitet **d**. | lactens **VFd***S.*
4 eius gutta *ego e Gargil.* eiuce ui ita **VF**. ei uetui ita **d**. qui ita **E**(?)*v.* lactucae uice. ita *Müller l. l. 10.* | duruit **F**. inaruerit *Gargil.* 5 inmaduere **E***v.* -eri **F**. -erit *r.* -erint *S.* | cum teruntur munusque **V**. 6 firmandas **E** *v. a. S.* 8 saluberrimo **d***v.* -mae *r**H.* 9 inlinitur *C.* -nitum **VFE**. illitum **d**. | liboribus **V**. laboribus **d**. 9. 10 singillatisque **Vd**.
11 eo *om. v. a. H.* ipso **T**. | oleo **dE***v.* ulco *r***T**. 11. 12 expressoque quo **FE***v.* -esso quoque **V**. -essoque **d**. 14 naturae **VdE**. -re **F**. -ra *J.* -am *v.* | eſſe *coni. J. om. ll. v.* 15 traditur *v ex* **d** (traditur habere). auditur *r.* | adarca *v.* at- **Q**. adarcam *ll.* | siluestria dicta **Q***S.* silnas tacta (intacta *v*) **VFE***B.* siluas tecta (-tam **d**) **dT**. |. in *om.* **dT** *v. a. B.* 18 prasion *v.* parsion **FdE**. pa.sion **V**. iippacconium **Q**. prasion, alii eupatorium *coni. S e Diosc.* 19 philopheda **VF**. .... padam **Q**. | philophares *B e Diosc.*

candum sit. huius folia semenque contrita prosunt contra serpentes, pectorum et lateris dolores, tussim veterem. et iis, qui sanguinem reiecerint, eximie utile, scopis eius cum panico aqua decoctis, ut asperitas suci mitigetur.
242 inponitur strumis cum adipe. sunt qui viride semen, 5 quantum duobus digitis capiant, cum farris pugillo decoctum addito exiguo olëi et salis sorberi ieiunis ad tussim iubeant. alii nihil conparant in eadem causa marrubii et feniculi sucis ad sextarios ternos expressis decoctisque ad sextarios duos, tum addito mellis sextario, 10 rursus decocto ad sextarios duos, si coclearii mensura in
243 die sorbeatur in aquae cyatho. virilium vitiis tusum cum melle mire prodest. lichenas purgat ex aceto, ruptis, convulsis, spasticis, nervis salutare. potum alvum solvit cum sale et aceto, item menstrua et secundas mulierum. arida 15 farina cum melle ad tussim siccam efficacissima est, item ad *g*an*g*ra*e*nas et pterygia. sucus vero auriculis, e*x* naribus et morbo regio minuendaeque bili cum melle prodest,
244 item contra venena inter pauca potens. ipsa herba stomachum et excreationes pectoris purgat cum iride et 20 melle, urinam ciet, cavenda tamen exulceratae vesicae et renium vitiis. dicitur sucus et claritatem oculorum adiuvare. Castor marrubii duo genera tradit, nigrum et, quod magis probat, candidum. in ovum inane sucum addit is ipsumque ovum infundit *cum* melle aequis portionibus, 25 tepefactum vomicas rumpere, purgare, persanare promittens. inli*n*it etiam vulneribus a cane factis tusum cum axungia vetere.

§ 242: Marc. Emp. 16, 20. 21. — §§ 243. 244: Diosc. III 109. Marc. Emp. 17, 33. Pl. iun. 86, 6.

5 uiride *U 445*. -dem Q. -dis *ll. v. a. D.* 6 capiat VF. 7 sorbere *v. a. Brot.* | ia iunus Q. ieiunos *v. a. Brot.* 11 codiarii V. 12 in aqua d. | quieto V. | et uirilium dE *v. a. S.* 14 sparsicis V. 15 menstruas d. 17 gangraenas *C.* cancrianas (camc- F) *ll.* cancrenas *v.* | pterugia d. -gias V. | ex *ego coll. Diosc.* et *ll. v.* et e (*deleto altero* et) *B.* 18 bile V. 21 cauendo VF. 24 inanem VF. 25 cum *ego. om. ll. v.* | melle E*v.* mell F. mel r*J.* 27 inlinit *vet. Dal.* inlitis *ll. v.* | tusum f. tusam VFd. tuso E*G.* tusa *v.* 28 ueteri dE(?) *v. a. D.*

(90) Serpyllum a serpendo putant dictum, quod in 245
silvestri evenit, in petris maxime; nam sativum non serpit,
sed ad palmum altitudine increscit. pinguius voluntarium
et candidioribus foliis ramisque. adversus serpentes effi-
5 cax, maxime cenchrim et scolopendras terrestres ac ma-
rinas et scorpiones, decoctis ex vino ramis foliisque. fugat
et odore omn*es*, si uratur, et contra marinorum venena
praecipue valet. capitis doloribus decoctum in aceto in- 246
linitur temporibus ac fronti cum rosaceo, item phreneticis,
10 lethargicis. contra tormina et urinae difficultates, anginas,
vomitiones drachmis quattuor ex aqua bibitur; ad iocine-
rum desideria folia obolis quattuor dantur, ad lienem ex
aceto. ad cruentas excreationes teritur in cyathis duobus
aceti et mellis.

15 (91) Sisymbrium silvestre, quibusdam thymbraeum 247
appellatum, pedali non amplius altitudine. quod in riguis
nascitur, simile nasturtio est, tr*it*umque efficax adversus
aculeata animalia, ut crabrones et similia; quod in sicco,
odoratum est et inseritur coronis, angustiore folio. sedant
20 utraque capitis dolorem, item epiphoras, ut P*h*ilinus tra-
dit. alii panem addunt, alii per se decocunt in vino. sanat 248
et epinyctidas cutisque vitia in facie mulierum intra quar-
tum diem noctibus inpositum diebusque detractum. vomi-
tiones, singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet,

---

§§ 245. 246: Diosc. III 40. Th. H. VI 7, 5. (cfr. Plin. XIX 172). Gargil. p. 176, 1. 175, 14. Pl. iun. p. 11, 2. Gargil. p. 176, 6. 7. 8. — § 247: Diosc. II 155. 154. [Gargil.] p. 177, 5. 4. — § 248: Diosc. II 155. 154. [Gargil.] p. 177, 6. 2. Pl. iun. p. 91, 10.

---

1 serpillum VQ *v. a. C.* 2 nam Q*D. om. ll. v.* 3 palmae E*H.* palmi *v.* | altitudinine Q. -dinem VE *v. a. S.* 5 cenchrim *v.* cencharim *ll.* 7 odorem VFQ. | omnis *ll. G.* oc.... Q. cominus *v. an recte?* | uratur Q*v.* uretur *ll.* 11. 12 *dist. ego. coll. Gargil.* 12 desideria d*G.* -rium *r*T*S.* dolores *v. cfr. XXII 108. XXIII 61. XXVII 136.* 16 plus VF. 17 nasturcio Q (νασтούρκιουμ *Diosc. II 184*). | tritumque *ego coll. Diosc.* utrumque *ll. v.* 19. 20 sedantur aquae V. 20 Philinus *H cum vet. Dal. cfr. index.* plinius *ll.* ut — tradit *del. Verc.* pilinus *v.* 23 dractum VF.

sive in cibo sumptum sive suco pot*o*. non edendum gravidis nisi mortuo conceptu, quippe etiam inpositum eicit. movet urinas cum vino potum, silvestre vero et calculos. quos vigilare opus sit, excitat infusum capiti cum aceto. 249 (92) Lini semen cum aliis quidem in usu est, sed et 5 per se mulierum cutis vitia emendat in facie, oculorum aciem suco adiuvat. epiphoras cum ture et aqua aut cum murra ac vino sedat, parotidas cum melle aut adipe aut cera, stomachi solutiones inspersum polentae modo, angi- 250 na*s* in aqua et oleo decoctum et cum aneso inlitum. tor- 10 retur, ut alvum sistat. coeliacis et dysintericis inponitur ex aceto. ad iocineris dolores estur cum uva passa; ad phthisim utilissime e semine fiunt ecligmata. musculorum, nervorum, articulorum, cervicium duritias, cerebri membranas mitigat farina seminis nitro aut sale aut cinere addi- 15 tis. eadem cum fico ... etidem concoquit ac maturat; cum radice vero cucumeris silvestris extrahit quaecumque 251 corpori inhaereant; sic et fracta ossa. serpere ulcus in vino decocta prohibet, eruptiones pituitae cum melle.

§ 249: Diosc. II 125. Pl. iun. p. 21, 15. 20, 9. 31, 7—9. Marc. Emp. 15, 31. (Pl. iun. p. 30, 14. 15). — § 250: Marc. Emp. 18, 12. Pl. iun. p. 34, 20. 88, 2. — § 251: Diosc. II 125. Pl. iun. p. 76, 9—11. 63, 18. 44, 2.

1 in suco *v. a. G.* | poto *ego.* potum *ll. v.* 1. 2 ignauidis V. 3 urinas Q. *cfr. § 253 extr.* urinam *ll. v.* | uero *S.* . . ro Q. *om. ll. v.* | calculos Q*v.* calchos *ll.* 5 sed Q*S. om. ll. v.* 6 muliebris Q. 8 murra *S.* myrrha V*v.* myrta Fd. mu . . ta Q. misto E. | parotidas d*v.* paroidas *r.* 8. 9 et cera dT. 9 dissolutiones *coni. Dal. sed cfr. XXIII 112. XXVII 88.* | polenta VFd. 9. 10 anginas *v.* anguinae *ll.* 10 aneto *coni. Brot. e Marc. Emp. et Plin. iun.* | inlinitum E. | *post* inlitum *excidisse videntur* sic et tonsillas ex aceto gargarizatum: *cfr. Plin. iun. p. 30, 14.* 10. 11 torpetur E. torreretur. aut cum murt . . . Q. *an* torretur ac cum murra, ut aluum sistat, coeliacis — aceto*?* 13 utilissime e *G.* -mae V. -me *rv.* | seminae V. | et ligmata V. 14 ceruitium E. ceruicum d*v. a. D.* -icis V. 16 *lacunam ego indicavi.* et idem *ll.* idem *G.* item *v.* parotidem *J.* ephelidem *S* (*dubitanter*) *e Diosc.* 18 et fracta E*v.* effracta *r*T. 19 eruptiones d*v.* eruitiones VE. ueruitiones F.

emendat ungues scabros cum pari modo nasturtii, testium vitia et ramices cum resina et murra et gangraenas ex aqua, stomachi dolores cum feno Graeco sextariis utriusque decoctis in aqua mulsa, intestinorum, thoracis perni-
5 ciosa vitia clystere in oleo aut melle.

(93) Blitum iners videtur ac sine sapore aut acrimo- 252
nia ulla, unde convicium feminis apud Menandrum faciunt mariti. stomacho inutile *est*. ventrem adeo turbat, ut choleram faciat aliquis. dicitur tamen adversus scor-
10 piones potum e vino prodesse, clavis pedum inlini, item lienibus et temporum dolori ex oleo. Hippocrates menstrua sisti eo cibo putat.

23. (94) Meum in Italia non nisi a medicis seritur 253
et his admodum paucis. duo genera eius: nobilius A*th*a-
15 manticum vel A*th*amanicum vocant, illi tamquam ab Athamante inventum, hi quoniam laudatissimum in Athaman*i*a reperiatur, foliis aneto simile et caule, aliquando bipedale, radicibus multis obliquis nigris, quibusdam et altis, minus rufum quam illud alterum. urinam *ci*et in aqua pota
20 radice trita vel decocta, inflationes stomachi mire discutit, item tormina et vesicae vitia vulvarumque. articulis cum melle ..... infantibus cum apio inlitum imo ventri urinas movet.

---

§ 252: (Diosc. II 143). Gargil. p. 143, 8. 9. 13. 11. 10. — § 253: Diosc. I 3.

---

1 emendat E*v*. -dant *r*. | paro modi V. | nasturci V. 2 cancraenas V (*v. a. C*). 3 faeno V. 3. 4 utrisque E *v. a. G*. 6 ac V*v*. hac Q. aut *r*. 8 inutile est *v*. -ilem *ll*. 9 cholera V. ulcera Q. | dicitur E*v*. -cetur *r*. 11 temporibus doloribus d. 13 meu *v. a. H*. milium Q. 14 iis E *v. a. S*. 14. 15 Athamanticum *v*. adam- *ll*. adamant. hic cum Q. 15 uel Athamanicum *U 444*. uelata manichum Q. *om. ll. v. a. D*. 16 Athamania *U l. l.* -manta FQ. -mante *r v. a. D*. 17 aneto *S cum B e Diosc.* aneso *ll*. Q. aniso *v*. | *dist. ego.* | bipedale *ego coll. Diosc.* uipedale Q. bipedali *ll. v*. bicubitali *B*. 18 obliquis VT *Brot.* oliuis Q. oblis Fd. obolis E. obnigris *v*. | nigris *om. v. a. Brot.* | et Q*S*. *om. ll. v*. | altis VFdT*J*. albis Q*S*. altissimis E (?) *v*. *an* rectis? *cfr. Diosc.* 19 illud Q*v*. illum *ll*. | urinam ciet *J*. murinam et *ll*. ciet urinam *v*. | qua VF. | potum dE(?)*v*. *om*. F[1]. 21 *dist. U 444.* 22 *la-*

254 (95) Feniculum nobilitavere serpentes gustatu, ut 8, 98 diximus, senectam exuend*o* oculorumque aciem suco eius reficiendo, unde intellectum, hominum quoque caliginem praecipue eo levari. colligitur hic caule turgescente et in sole siccatur inunguiturque ex melle. [ubique hoc est] 5 laudatissimus in Hiberia lacrimis fit. et e semine recenti fit et e radicibus prima germinatione incisis.

255 (96) Est in hoc genere et silvestre, quod hippomarathum, alii myrsineum vocant, foliis maioribus, gustu acriore, procerius, baculi crassitudine, radice candida. nascitur in 10 calidis et saxosis. Diocles et aliud hippomarathi genus tradidit, longo et angusto folio, semine coriandri.

256 Medicinae in sativo ad scorpionum ictus et serpentium semine in vino poto. sucus et auribus instillatur vermiculosque in his necat. ipsum condimentis prope omnibus 15 inseritur, oxyporis etiam aptissime. quin et panis crustis subditur. semen stomachum dissolutum adstringit vel in febribus sumptum, nausiam ex aqua tritum sedat, pulmonibus et iocineribus laudatissimum. ventrem sistit, cum modice sumitur, urinam ciet et ad tormina *p*otu. decoc- 20

§ 254: Diosc. III 74. Gargil. p. 159, 5. 6. 10. — § 255: Diosc. III 75. — §§ 256. 257: Diosc. III 74. Gargil. p. 160, 1. 159, 11. 12. 160, 5. 3. 4. Pl. iun. p. 58, 18. Gargil. p. 159, 13. 14. 16. 160, 2. 159, 14. 16. 160, 7.

cunam ego indicavi. exciderunt fortasse itemque thoracis fluctionibus utile *cfr. Diosc.* 2 exuendo *v.* -dum Q. -dam VE. execuendam *r.* | oculorumque Q*v.* oc.lo.umque V[2]. c.lo.umque V[1]. colonumque F. colonorumque *r.* | sucu eius acuend... Q. 3 intellectum est *v. a. S.* | hominem V[1]f*v. a. Verc.* 5 *uncos posuit D cum U 445.* 6 e lacrimis FE*v.* 6. 7 *dist. ego coll. Diosc.* 6 et e dTEQ *Brot.* et ex V*v.* et F. | recente E. *om.* dT. 7 fit *ll.* T*v. om.* Q*D.* 8. 9 hippomarathum (ippo- Q) *S.* -thron *v.* hippomatum E. hyppo- d. ippho- *r.* 9 myrsineum dQ*C.* -seneum *rv.* smyrneum *coni. H.* 10 baculi *S.* uacculi Q. bracili F[1]. bracioli V[1]F[2]. brachioli V[2]. bracchioli *r.* -iali *v.* 11 et Vd*TD.* set F. sed E*v.* 13 in satiuo dE*v.* insitiuo *r.* 15 necat dQ*v.* -atis *r.* 18 febris VF. | ex dE*v.* ea VF[2]. in ea F[1]. 20 ciet et dT *Brot.* et ciet *r.* ciet *J.* exciet et *G.* excitat et *v.* | ad *om. v. a. S.* | potu *U 445.* totu Q. totum *ll.* potum *S.* mitigat *v.* | *dist. ego.*

tum in lactis defectu potum mammas replet. radix cum 257
tisana sumpta renes purgat sive decoct*ae* suco ex vino
sumpto. prodest et hydropicis radix ex vino pota, item
convulsis. inlinuntur folia tumoribus ardent*ibus* ex aceto,
5 calculos vesicae pellunt, venerem stimulant. geniturae abundantiam quoquo modo haustum facit, verendis amicissimum sive ad fovendum radice cum vino decocta
sive contrit*a* in oleo inlit*a*. multi et suggillatis cum cera
inlinunt [et] radicem. *semini*s suco vel radice cum
10 melle contra canis morsum utuntur et contra multipedam
ex vino.

Hippomarathum ad omnia vehementius calculos prae- 258
cipue pellit, prodest vesicae cum vino leni et feminarum
menstruis haerentibus. efficacius in eo semen quam radix.
15 modus in utroque quod duobus digitis trit*um* addatur in
potionem. Petrichus, qui ophiaca scripsit, et Mic*i*on,
qui rhizotomumena, adversus serpentes nihil efficacius

§ 258: Diosc. III 75. Nicand. ther. 596.

1 in *S.* et in Q*D.* *om. ll. v.* | lactisque *v. a. S.* | inplet Q.
1. 2 cuncti sanat sumpta eadem (*om.* renes — suco) Q.
2 decoctae (= -cte) *ego coll. Plin. iun.* -cti VFdT*J.* -cto E*v.*
2. 3 ex uino sumto Q. siue semine sumpto *ll. v. de* siue *semel posito cfr. XVI 1. XVII 159. XXVI 95. XXXII 53. XXXVII 149.*
3 e uino d. cum uino T. | pota Q*D.* cocta *ll. v.* 4 ardentibus *Verc.* -tes *ll. v* (*ad* calculos *relatum*). -te *J. sed cfr. Gargil. fortasse exciderunt aliqua*: tumoribus et quae ictu uel repentinis suggillationibus (*vel* caloribus) ardent. 5 uenerem stimulant Q*S. om. ll. v. cfr. Gargil.* 6 quo EQ. 7 radice *v.* -cem *ll.* | cum F[1]E*v.* cum in *r.* | decocta *S.* cocta *v.* decoctam Vd. -tum *r.* 8 contrita *v. cfr. Gargil.* -itum *ll. S.* | inlita *ego.* -itum *ll. v.* | multum E. | tumoribus et sugillatis *v. a. J.*
9 *uncos ego posui.* | radicem VFd. -ice E*v.* | *dist. ego.* | seminis suco *ego coll. Diosc. et Gargil.* in suco *ll. v.* | radice *ego.* -icem VFd. *om.* E*v.* 10 multipedem VFd *v. a. G.* 12 hippomarathum V[2]*S* (-thron *v*). -tum *r.* ippo- Q. 13 tollit dT.
14 haerentibus (her- Q)EQ*G.* haerentes (her- F)*r. om. v.* | sed efficatius Q. 15 modus Q*v.* modis VFE. *om.* d. | in *om.* E. | utraque EQ. | tritum *C.* trito *ll. v. om.* Q. | addatur Q*S.* additur *ll. v.* 16 potione Q. *an recte?* | Micion *Brunn p. 36.* miccon *ll.* Miccion *G.* Miction *Dal.* Micton *H.* micon *v.*

hippomaratho putavere; sane et Nicander non in novissimis posuit.

259 (97) Cannabis in silvis primum nata est, nigrior foliis et asperior. semen eius extinguere genituram virorum dicitur. sucus ex eo vermiculos aurium et quodcumque 5 animal intraverit eicit, sed cum dolore capitis, tantaque vis ei est, ut aquae infusus coagulare eam dicatur; et ideo iumentorum alvo succurrit potus in aqua. radix articulos contractos emollit in aqua cocta, item podagras et similes impetus. ambustis cruda inlinitur, sed saepius mu- 10 tatur, priusquam arescat.

260 (98) Ferula semen aneto simile habet. quae ab uno caule dividitur in cacumine, femina putatur. caules eduntur decocti commendanturque muria ac melle, stomacho util*es*. sin plures sumpti, capitis dolorem faciunt. radix 15 denarii pondere in vini cyathis duobus bibitur adversus serpentes, et ipsa radix inponitur. sic et torminibus medetur, ex oleo autem et aceto contra sudores inmodicos

261 vel in febribus proficit. sucus ferulae alvum solvit fabae magnitudine devoratus. e viridi medulla vulvis utilis et 20 ad omnia ea vitia. ad sanguinem sistendum decem grana seminis bibuntur in vino trita vel medulla. sunt qui comi-

§ 259: Diosc. III 155. 156. — § 260: Diosc. III 81. Pl. iun. p. 110, 11. 92, 18. — § 261: Diosc. III 81.

1 hippomaratho *S.* -thon *ll.* -thro *v.* (yppomaradrum **Q**). 3 cannauisiluestris **Q.** | nigriore **VF** *v. a. H* (folio et asperiore). 7 infusus **Q***S.* -sum **FdE.** -sa **V***v.* 8 lamentorum **V.** | poti' **d.** pota *v. a. S.* 10 sed **dE**(?)*v.* et *r. an recte?* 13 *an* cacumina? *cfr. XVI 158. XII 42.* 14 muria *Verc. cfr. Diosc.* murta **F**[1]**dT.** musta **VF**[2]. musto *v.a.S.* amurca **E.** 15 utilis *ll.* | sin **E***v.* in **VF.** hi **dT.** *facile conicias* utilissimi. plures; *sed vide ne scribendum sit* utiles, ni plures ... facerent; *cfr. XXIV 17. XXVII 29, alii loci multi.* 19 alvum sistit *v. a. G.* 20 et **f** *Dal.* | uiride **dTf.** | medulla **VFE** (*Verc.*) *H.* merulla **f.** ferula **dT***v.* | uuluis *H cum Gronovio.* uultuis **VFf.** uultui *r***T.** ramusculus *v.* musculus *B. del. Verc. fortasse recte; an* uel illitu . . est? | utilis **V***v.* utile *r.* | et *H.* est *ll. v.* est et **f** *Verc.* 22 cum medulla **V**[2]*S.* 22. p. 378, 1 comitialibus *ego.* -alibus bis **VF.** -alibus morbis **dE**(?)*v. cfr. XXI 156. XXVII 29, al.* (*an* bis die dandum? *cfr. § 237*).

tialibus dandum putent luna IIII usque VII lingulae mensura. natura ferularum murenis infestissima est, tactae siquidem ea moriuntur. Castor radicis sucum et oculorum claritati conferre multum putavit.

5 (99) Et de carduorum satu inter hortensia diximus, 19, 152 quapropter et medicinam ex his non differamus. silvestrium genera sunt duo, unum fruticosius a terra statim, alterum unicaule crassius. utrique folia pauca, spinosa, muricatis cacuminibus, sed alter florem purpureum emittit inter me-10 dios aculeos celeriter canescentem et abeuntem cum aura; σκόλυμον Graeci vocant. hic, antequam floreat, contusus 263 atque expressus inlito suco alopecias replet. radix cuiuscumque ex aqua decocta potoribus sitim facere narratur. stomachum corroborat et vulvis .... si credimus, etiam 15 conferre aliquid traditur, ut mares gignantur. ita cer*te* Glaucias scripsit, qui circa carduos diligentissimus videtur. mastiche *e* carduis odorem commendat oris.

24. (100) Et discessur*i* ab hortensiis unam conposi- 264 tionem ex his clarissimam subteximus adversus venenata 20 animalia incisam in lapide versibus Coi in aede Aesculapi: serpylli duum denariorum pondus, opopanacis et m*e*i tan-

§ 262: Th. H. VI 4, 3. cfr. Plin. XXII 86. XXI 94. — § 263: Gargil. p. 149, 11. 13. 11. 12. 14. 150, 1. 2. Th. H. VI 4, 9. — § 264: Gargil. p. 176, 10 sqq. Pl. iun. p. 111, 13—24. 112, 1—4.

1 IIII us VII F¹. quarta sexta septima dE(?) *v. a. S.* 9 emittit d. mittit *r*Q*v.* 13 potioribus Vf. potatoribus T *Gargil. v. a. G.* 14 corroborat ad uenerem confert Q. | *lacunam ego indicavi. excidisse videntur* in cibo utilis est. *cfr. Gargil.* 15 certe *D cum U 446.* et cereae FdT. et cerea E. enim cereae V(?). enim *S.* cherias (Chaereas *G*) atheniensis scripsit et *v. an* ita et serio*? cfr. XVII 267. XXX 137. XXXVII 41.* 16 glatias E. | scripsit *S.* adscripsit *ll. J.* scribit *Gargil. del. v.* | qui dT*v.* quid *r.* 17 mastiche e *S.* -tice Q *Gargil.* -teche V. -tethe FE. -tet haec dT. mastiche *H.* manducatus *v.* | carduorum *Gargil.* cardui *H.* -duus *Verc.* -duus hic *v.* | commendoris VE. (oris odorem commendat Q). 18 sed *v. a. D.* | discessuri *G.* -ssum *ll.* ante discessum *v. om.* f. 20 incisa dQ. | in dQ*S. om. rv.* | Coi in aede *S cum* Q (coinę de). (*cfr.* coii *Plin. iun.*) et linede *ll.* in limine aedis *v.* 21 serpullidium V. | opoponaces VE. -panicis d. | mei *coni. Cagnatus*

tundem singulorum, trifolii seminis pondus denarii, anesi et feniculi seminis et ammi et apii denarium senum e singulis generibus, ervi farinae denarium XII. haec tusa cribrataque vino quam possit excellenti digeruntur in pastillos victoriati ponderum. ex his singuli dantur ex vini 5 mixti cyathis ternis. hac theriace Magnus Antiochus rex adversus omnia venenata usus traditur aspide excepta.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XXI 10

---

1 **1.** (1) In hortis seri et coronamenta iussit Cato, inenarrabili florum maxime subtilitate, quando nulli potest facilius esse loqui quam rerum naturae pingere, lascivienti praesertim et in magno gaudio fertilitatis tam varie ludenti. 2 quippe reliqua usus alimentique gratia genuit, ideoque sae- 15 cula annosque tribuit iis, flores vero odoresque in diem gignit, magna, ut palam est, admonitione hominum, quae spectatissime floreant, celerrime marcescere. sed ne pic-

§ 1: Cato 8, 2.

et Dal. e Galeni antidot. II 14. mii Q. mili *ll.* milii *v. a. H.* 1 seminis dTQ. *om.* E *v. a. S.* seminis — 2 feniculi *om.* VF. | denari unius *S ex Plin. iun.* | anesi dE*H.* a.si Q. aneti *v. a. H ex Plin. iun.* 2 fenum V. | e Q*S.* et *ll. del. C.* ex *v.* 3 denarium Q*Plin. iun. S. om. ll. v.* | hae tusa Q. extusa dT. 4 possunt dQ*S.* potest *Gargil.* 5 pondere E *v. a. S.* | singuli Q *Plin. iun. Gargil. v.* -lis *ll.* | uino *Plin. iun. Gargil. cfr. § 204 extr. 260.* 6 hac Q *Gargil. Verc.* haec *ll. v.* | theriache Q. -reace V. -riaca *Gargil. v. a. S.* | magus d. 7 aspide excepta Q*S. om. ll. v.* praeter aspidem *Plin. iun.* 11 in hortis — Cato *om.* R. 14 uarie *v.* uariae *ll. G. cfr. IX 102. XI 123.* | ludenti *v.* -tis d. iubenti V. uiuenti R. inuenti E. 16 his VGET*D.* 17 magna ut Gd*v.* -na aut RE. -nam ut V. | et monitione V. 18 celerius VdTf*S.*

tura quidem sufficiet imagini colorum reddendae mixturarumque varietati, sive alterni atque multiplices inter se nectantur, sive privatis generum funiculis in orbem, in oblicum, in ambitum quaedam coronae per coronas curr*a*nt.
5 2. (2) Tenuioribus utebantur antiqui, stroppos appel- 3 lantes, unde nata strophiola. quin et vocabulum ipsum tarde communicatum est, inter sacra tantum et bellicos honores coronis suum nomen vindicantibus. cum vero e floribus fierent, serta a serendo seri*e*ve appellabantur, quod
10 apud Graecos quoque non adeo antiquitus placuit.

(3) Arborum enim ramis coronari in sacris certami- 4 nibus erat primum. postea variari coeptum mixtura versicolori florum, quae invicem odores coloresque accenderet, Sicyone ingenio Pausiae pictoris atque Glycerae corona-
15 riae dilectae admodum illi, cum opera eius pictura imitaretur, illa provocans variaret, essetque certamen artis ac naturae, quales etiam nunc extant artificis illius tabellae atque in primis appellata stephaneplocos, qua pinxit ipsam. idque factum est post Olympiada C. sic coronis 5
20 e floribus receptis paulo mox subiere, quae vocantur Aegyptiae, ac deinde hibernae, cum terra flores negat, ramento e cornibus tincto. paulatimque et Romae subrepsit appellatio corollis inter initia propter gracilitatem nomi-

---

§ 3: Festus s. v. stroppus. Varro de l. l. VI 64.

---

1 sufficiet *ego*. sufficienti **VGd***C*. -nte *rv*. -ns *Gronov*. sufficit *vet*. *Dal*. | reddenda et **Vd**. -dae est *Gronov*. 1. 2 mixturarum quaque **dT**. -rarum *C*. 3 nectuntur *D e coni*. *J*. | priuati **VG**. | generis **G**. 4 ambitum. Quaedam *v. a. J*. | currant *ego*. currunt *ll. v*. 5 stropos **R**. struppos **dT** *Brot*. strophia *v. a. H*. 7 tarde **d***G*. tarde de **E**. tarde inde *v*. tande de **R**. tandem *rS*. 8 uero e **d***C*. uero se **E**[1]. uero **RE**[2]. uere *r*. 9 serieue *Salm*. seriue **RE**. seriua **G**. seruiae *r v. a. Brot*. seriuae **f**. sertiue *Lipsius*. 11 enim *om*. **VGd**. 12 postea **R***v*. *om*. *r*. | uariari **d***v*. -iare *rS*. 12. 13 uersicolori **Gdf***Bas*. -ris **V**. -res *rv*. 14 sicyon ex **R** *v. a. B*. -onii ex *B*. | ingeniis **T**. | Pausiae *B*. pausiae in **RE**. Pausiani *v*. paustae **dT**. paste **G**. parte **V**. | glycerae **RE***v*. lycerae **d**. licerae *r*. 15 *an* eius hic? | picturae **RE**. 16 et illa *v. a. S*. 19 olympiadem **Rd***v. a. S*. 20 subire **VG**. 21. 22 nec atramento **VG**. 22 e *om*. **VGd**. | cincto **RE**. | surrexit **dT**.

natis, mox et corollariis, postquam e lamina tenui aerea inaurata aut inargentata dabantur.

6 3. (4) Crassus Dives primus argento auroque folia imitatus ludis suis coronas dedit, accesseruntque et lemnisci, quos adici ipsarum coronarum honor erat, propter 5 Etruscas, quibus iungi nisi aurei non debebant. puri diu fuere hi; caelare eos primus instituit P. Claudius Pulcher bratteasque etiam philyrae dedit.

7 (5) Semper tamen auctoritas vel ludicro quaesitarum fuit. namque ad certamina in circum per ludos et ipsi 10 descendebant et servos suos *e*quosque mittebant. inde illa XII tabularum lex: qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtuti*s* suae ergo duit*o*r ei. quam servi equive meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitavit. quis ergo honos? ut ipsi mortuo parentibusque eius, 15 dum intus positus esset forisve ferretur, sine fraude esset inposita. alias in usu promiscuo ne ludicrae quidem erant, 8 (6) ingensque et hinc severitas. L. Fulvius argentarius bello Punico secundo cum corona rosacea interdiu *e* pergula sua in forum prospexisse dictus ex auctoritate se- 20 natus in carcerem abductus non ante finem belli emissus est. P. Munatius cum demptam Marsuae coronam e floribus capiti suo inposuisset, atque ob id duci eum in vin- 9 cula triumviri iussissent, appellavit tribunos pleb*e*i, nec

§ 7: Cic. de leg. II 24, 60. — § 10: cfr. Plin. VII 50. Val.

1 lamna **VfS.** | tenui aerea tenui **R.** aerea tenui *v. a. S.* 4 honos **V** *v. a. D.* 6 etruscos **VG.** 7 hic **d.** ii **R** *v. a. D.* 8 bratteasque *v et S.* bracteasque **V** *C.* brattiasque **GE** *D.* brati- *r.* 11 equosque *S cum Salm.* quosque *ll. v.* quisque *G.* quique *Hack.* 13 uirtutis suae *Turnebus et P.* -uti suae **T.** -utisue *ll. J.* -utis *v. a. S.* honoris uirtutisue *RSchöll.* | ergo *om.* **E.** | duitor *H cum Gronovio.* duitur **V**[1]**Gd**[2]*J.* duuitur **T.** diuiditur **d**[1]**f.** arguitur *rv.* arduuitur *RSchöll.* 14 pecuniam **RE** *v. a. G.* | partem **Gd.** | lege *v.* legem *ll.* 16 intus **RE***v.* in *r***Tf.** 17 inpositas (-tus **G**) alia **VGd.** | errant **RE.** 18 huic **T.** his (iis) *v. a. G.* hic *H.* 19 e *v. om. ll.* 20 adductus *v. a. H.* missus **dT.** 22 marsiae **V**[2] *v. a. Dal.* 23 eum in **dRE***v.* cum *r.* 24 tribunos **VdR***v.* tr. *rD.* | plebei *ego. cfr. VII 101. XVIII 15. XXVIII 148. XXXIII 17. 18.* plebi **VdS.** -bis **R***v.* pl. *rD.*

intercessere illi, aliter quam Athenis, ubi comissabundi iuvenes ante meridiem conventus sapientium quoque doctrinae frequentabant. apud nos exemplum licentiae huius non est aliud quam filia divi Augusti, cuius luxuria noc-
5 tibus coronatum Marsuam litterae illius dei gemunt.

(7) Florum quidem populus Romanus honorem Sci- 10 pioni tantum habuit. Serapio cognominabatur propter similitudinem suarii cuiusdam negotiatoris. obierat in tribunatu plebei admodum gratus dignusque Africanorum
10 familia, nec erat in bonis funeris inpensa. asses ergo contulit populus ac funus elocavit, quaque praeferebatur, flores e prospectu omni sparsit.

(8) Et iam tunc coronae deorum honos erant et larum 11 publicorum privatorumque ac sepulchrorum et manium,
15 summaque auctoritas pactili coronae, ut *in* Saliorum sacris invenimus sollemnes cena*e*. transiere deinde ad rosa*r*ia, eoque luxuria processit, ut non esset gratia nisi mero folio sutili*bus*, mox petitis ab India aut ultra Indos. lautissimum quippe habetur e nardi folio eas dari aut veste

---

Max. IX 14, 3. — § 11: Ovid. Fast. V 360. Apicius I 4. Lucan. Phars. X 162. Martial. XIII 51. IX 94. (91). V 65.

---

1 comissabundi **Rf***S*. commiss- *rD*. comess- *v*. 2 *an* conuentus *post* doctrinae *ponendum?* 3 frequentabantur **Rd**. 4 luxoria **V**^{1}**R**. 5 marsua **R**. | diei gemunt *U chrest. 211.* degemunt *D*. describunt *v. a. G. cfr. VII 150.* 7 quod serapio **d**. quando serapio **T**. Suario *v. a. G. an* qui quidem Serapio*?* 8 suarii **d***v*. suari **GE***D*. suam **V**. sua **R**. | obierat *Freinshem. ad Flor. II 7, 14.* ob id erat *ll. v. a. S.* 8. 9 tribunatu *ll. v.* consulatu *D cum U chrest. 212.* 9 plebes **Rd**. plebi **V***H*. 10 inpensas **V**. inmensas **Gd**. 11 praeterferebatur *J*. parte ferebatur *v. a. G.* 15 factili **VG**. fict- **f**. | ut in Saliorum *coni. Turnebus.* utilis aliorum **RE**. ut his al- **V**^{2}**d**^{1}**T**. ut is al- **V**^{1}. uti sal- *rJ*. uti iis Sal- *S*. sutiles Sal- (al- *G*)*v*. 16 cenae *ego*. cenas *ll. v.* coenis *B*. eas *J*. *fortasse distinguendum est ita:* cenae transiere deinde. 16. 17 rosaria *v*. · rosalia **VGdE**. nos alia **R**. 17 eoque **Rd***v*. eo *r*. | luxoria **V**. | grata *D cum U l. l.* 18 foliis **V**. filiu **G**. filius **d**^{1}. | sutilibus *v*. -ilis **Gd**^{2}**RE***D*. utilis *r*. sutili *S*. *de mendi genere haud infrequenti cfr. p. 376, 18. 377, 14. 154, 21.* | peritis **VGd**^{1}. | indio **VGd**^{1}.

Serica versicolori, unguentis madida. hunc habet novissime exitum luxuria feminarum.

12 (9) Et apud Graecos quidem de coronis privatim scripser*unt* Mnesitheus atque Callimachus medici, quae nocerent capiti, quoniam et in hoc est aliqua vali- 5 tudinis portio, in potu atque hilaritate praecipue odorum vi subrepente fallaciter. scelerata Cleopatrae sollertia. namque in apparatu belli Actiaci gratificationem ipsius reginae Antonio timente nec nisi praegustatos cibos sumente fertur pavore eius lusisse extremis coronae floribus veneno 10 inlitis ipsaque capiti inposita; mox procedente hilaritate invitavit Antonium, ut coronas biberent. quis ita timeret insidias? ergo concerpta*m* in scyphum incipienti haurire opposita manu: en ego sum, inquit illa, Marce Antoni, quam tu nova praegustantium diligentia caves; 15 adeo mihi, si possim sine te vivere, occasio aut ratio deest! inductam custodiam bibere iussit ilico expirantem.

13 De floribus ..... supra dictis scripsit Theophrastus apud Graecos; ex nostris autem inscripsere aliqui libros 20 anthologicon, flores vero persecutus est nemo, quod equi-

§ 13: Th. H. VI 6, 7.

1 uersicoloris RE*J*. -ores *v. a. S.* | unguenti VGd. | madidas d*v. a. S.* 2 luxuriaque RE. *an exciderunt* uoluptas diuitum? 4 scripserunt *ego luc. 110 not. 64* (*U 447*). scripserem et R. -sere et r*S*. -sere *v. an potius* apud Graecos quidam.. scripsere et? 5 et R*v. om. r.* 6 in hilaritate d. 7 scelerata RE*G*. -ratae VdTf. -rate G. -rata e *S*. (*an* -erata erat?). | *dist. ego.* | cleopathraE. cleosathra R. | sollertiae (sol-E) RE. 10 pauorem *S. sed cfr. IX 139. XI 123.* ab ore RE *v. a. G.* | coronae Rd*v*. -na et G. -nis E. -nis et V. 11 inlictis R. | praecedente V. 12 quis RE*v. om. r.* 13 concerptam *ego.* -ta *ll. v.* 15 diligentias R. 17 adest *v. a. G.* (*saltem* nō deest). | inductum V²*v* (*praemisso* inde). eductam d (*S*). | custodia *G*. e cust- *v.* | uiuere R. 17. 18 expirante RE*G*. 19 de coronis *v. a. G.* | *lacunam ego indicavi; exciderunt fortasse* generatim et diligentius (*vel* uberius): *cfr. § 61. 64.* | supra dictis VGTfRE. supra dictos d(?)*H cum Gronovio.* extra supra dictos *v. conieceram* super praedictos *coll. XXIII 59. XXI 44. XIV 44. XVII 165. VII 98. VI 66, sed cfr. CFWMüller p. 19.*

dem inveniam. nec nos nunc scilicet coronas nectemus — id enim frivolum est —, sed de floribus quae videbuntur digna memorabimus.

4. (10) Paucissima nostri genera coronamentorum in- 14
5 ter hortensia novere, ac paene violas rosasque tantum. rosa nascitur spina verius quam frutice, in rubo quoque proveniens, illic etiam iucundi odoris, quamvis angusti. germinat omnis primo inclusa granoso cortice, quo mox intumescente et in virides alabastros fastigato paulatim
10 rubescens dehiscit ac sese pandit, in calice medio sta*mi*-*n*is conplexa luteos apices. usus eius in coronis prope minimus est. oleo maceratur, idque *i*am a Troianis tem- 15 poribus Homero teste. praeterea in unguenta transit, ut diximus. medicas per se artes praebet. emplastris atque 13, 9
15 collyriis inseritur mordaci subtilitate, mensarum etiam deliciis perunguendis, minime noxia car*ie*.

Genera eius nostri fecere celeberrima Praenestinam et 16 Campanam; addidere alii Milesiam, cui*u*s ardentissimus colos, non excedentis duodena folia, proximam ei Trachi-
20 niam minus rubentem, mox Al*a*bandicam viliorem, albicantibus foliis, vilissimam vero plurimis, sed minutissimis, spiniolam. differunt enim multitudine foliorum, asperitate, levore, colore, odore. paucissima quina folia, ac deinde 17

§ 15: Homerus Ψ 186. — §§ 16 extr. 17: Th. H. VI 6, 4.

2 nec floribus **R**. 3 memorauimus **R**. 9 fastigiato **V** *C. cfr. ad XIX 70.* 10 calice *ego.* calices **VGRE**(*S*). -icis **d**(?)*v*. -icem *D*. 10. 11 staminis *ego.* sui stanti *ll.* sui stantis *v*. 11 conplexum *D*. | uisus **R**. 12 nimius *B coll. § 11.* | maceratur **d***v*. -ceretu*r* **VRE**. -cetur **G**. | id **d**. | iam *v*. tam *ll.*
14 modicas per se **d**. per se ut diximus medicas per se **R**.
15 inseritur **Vd** *Bas.* insertitur **G**. inpellitur **RE**. *an* interponitur*? cfr. XX 163.* imponitur *v*. | etiam *om.* **dT**. 16 carie *ego coll. Pausan. IX 41, 7. Blümneri technol. II 331.* contra **VdRE***v*. *om.* **G***G*. 17 celeberrimam **VGT**. | praenesticam **d**.
18 cuius *ego.* cui sit (*ortum ex* cuisu) *ll. H.* cuius sit *v*. | excedenti *H*. 19 folia proxima **G**. proxima folia **RE**.
20 Alabandicam *v*. alb- *ll.* 21 filiis **R**. | sed **VGd***H*. uel *rv*.
22 spiniolam *S*. -neolam *G*. -nioiam **GRE** *v. a. B*. spinis iam **V**. spinosam **d** *Ven.* 23 leuiore **VGE**.

numerosiora, cum sit genus eius, quam centifoliam vocant, quae est in Campania Italiae, Graeciae vero circa Philippos, sed ibi non suae terrae proventu: Pangaeus mons in vicino fert numerosis foliis ac parvis; accolae transferentes conserunt, ipsaque plantatione proficiunt. non autem talis 5 odoratissima nec cui latissimum maximumve folium, bre-
18 viterque indicium est odoris scabritia corticis. Caepio Tiberii Caesaris principatu negavit centifoliam in coronas addi, praeterquam extremas velut ad cardines, nec odore nec specie probabilem. est et quae Graeca appellatur a 10 nostris, a Graecis lychnis, non nisi in umidis locis proveniens nec umquam excedens quin*a* folia violaeque magnitudine, odore nullo. est et alia Graecula appellata, convolutis foliorum paniculis nec dehiscens nisi manu coacta
19 semperque nascenti similis, latissimis foliis; alia funditur 15 e caule malvaceo folia oleae habente — mucetum vocant —, atque inter has media magnitudine autumnalis, quam coroniolam appellant, omnes sine odore praeter coroniolam et in rubo natam. tot modis adulteratur.

Et alias vera quoque plurimum solo praevalet. Cyre- 20 nis odoratissima est, ideoque ibi unguentum pulcherrimum, Carthagine Hispaniae hieme tota praecox. refert et caeli temperies, quibusdam enim annis minus odorata provenit,
20 praeterea omnis siccis quam umidis odoratior. seri neque pinguibus vult neque argillosis locis nec riguis, contenta 25

§ 18: Diosc. III 104. — § 19: Th. H. VI 6, 5. C. VI 18, 3. Geop. XI 18, 3.

3 sine terrae **d**. 4 fert **d***G*. fere *r*. fere est *v*. | *an* at paruis? *cfr. Theophr.* | unde accolae **d**(?) *v. a. S.* 5 consenserunt **R**. 6 odoratissima est **R**(?)*v*. 7 scabritiae **RE**.
11 lycinis **VG**. 12 quina *ego. cfr. § 16.* quinque *ll. v.*
15 alii **RE**. 16 e *om.* **VG**. | maluaceo **dRE***v*. -atio *r*. -acio *S*. | oleae **VdT***v*. olea **RE**. oleo **G**. | habens *v. a. G.* | mucetum **Gd***D* (*non apte coll. Theophr. H. IV 14, 3, qui locus a Plinio exscriptus est XVII 223*). ucetum **V**. macetum **RE***S*. aceton *codd. B*. mosceuton *vel* moscheuton *B*. musceton *v. nomen restitui vix poterit.* 17. 18 coroneolam **V** *v. a. S.* (*item v. 18*). 21 id aeque **d**. 24 seri naeq: **V**. seri nec **R** *v. a. S.*
25 uult nec **R** *v. a. S.*

r*o*ribus, proprieque ruderatum agrum amat. praecox Campana est, sera Milesia, novissima tamen desinit Praenestina. fodiuntur altius quam fruges, levius quam vites. tardissime proveniunt semine, quod in ipso cortice est, sub ipso
5 flore, opertum lanugine. ob id potius caule conciso inseruntur. et ocellis radicis, ut harundo, unum genus inseritur pallidae, spinosae, longissimis virgis, quinquefoliae, quae Graecis altera est. omnis autem recisione atque 21 ustione proficit; tralatione quoque, ut vites, optime ocissi-
10 meque provenit surculis quaternum digitorum longitudine aut ampliore post vergiliarum occasum sata, dein per favonium translata pedalibus intervallis crebroque circ*um*fossa. qui praecocem faciunt, pedali circa radicem scrobe aquam calidam infundunt germinare incipiente calice.

15 5. (11) Lilium rosae nobilitate proximum est et qua- 22 dam cognatione unguenti oleique, quod lili*n*um appellatur. inte*r*positum etiam maxime rosas decet, medio proventu earum incipiens. nec ulli florum excelsitas maior, inter- 23 dum cubitorum trium, languido semper collo et non suf-
20 ficiente capitis oneri. candor eius eximius foris striati et ab angustiis in latitudinem paulatim sese laxantis effigie calathi, resupinis per ambitum labris tenuique pilo et

§§ 20. 21: Th. C. VI 18, 3. 5 extr. 6. Col. arb. 30, 2. (Varro I 35, 1). Pallad. III 21, 1. 3. (XII 11). Geop. XI 18, 5. — § 22: Diosc. III 106. (Th. de od. 27). — § 23: Col. X 99. (Th. H. I 13, 2).

1 roribus *ego. cfr. Pliniana p. 33.* ruribus **V***B*. locis ruribus **G**. raribus **RE**. ribus **dT**. raris *v*. ruderibus *D cum P.* | ruderaceum **VGdT**. 2 serra **R**. | nouissima **VGdT**. *cfr. XI 92. XVI 83. 102. XVIII 135.* -sime *rv*. | tamen *om.* **VGd**. 4 cortice — ipso *om.* **VG**. 5 obit **R**. | inciso **d**. 5. 6 inferuntur **d***v*. ut feruntur (ferunt **R**)*r*. 6 radicis *om.* **RE**. 9 optime **d***v*. optima (-tuma **E**)*r*. 10 singulis **R**. 12 crebro **GRE***D*.
12. 13 circumfossa *v*. circafossa **d**. circa fossam *r*. 13 qui *om.* **dT**. 16 lilinum *J*. lilium *ll*. lirinon *C*. lilion *v*. 17 interpositum *coni. H.* et inpositum (et *om.* **d**) *ll. v*. 19 longido **R**. longitudo **V**[2]. | non *om.* **R**. 20 foliis foris *v. a. H.* | stricti **dT**. striatis **V**[2]**RE** *v. a. H.* 21 latitudine **R**. | laxantibus *v. a. H.* | effigie **d***v*. efficiae **VG**. efficaciae *r*. 22 filo **d**(?) *v. a. S.*

s*ta*min*is* stantibus in medio crocis. ita odor colorque duplex, et alius calicis, alius staminis, differentia angusta. in unguenti vero oleique usu et folia non spernuntur. est flos non dissimilis illi in herba, quam convolvolum vocant, nascens per frutecta, nullo odore nec crocis intus, can- 5 dorem tantum referens ac veluti naturae rudimentum lilia 24 facere condiscentis. alba lilia iisdem omnibus modis seruntur, quibus rosa, et hoc amplius lacrima sua, ut hipposelinum, nihilque est fecundius una radice quinquagenos saepe emittente bulbos. est et rubens lilium, quod Graeci 10 crinon vocant, alii florem eius cynorrhodon. laudatissimum in Antiochia ac Laudicea Syriae, mox in Phaselide. quartum locum optinet in Italia nascens.

25 (12) Sunt et purpurea lilia, aliquando gemino caule, carnosiore tantum radice maiorisque bulbi, sed unius; 15 narcissum vocant. huius alterum genus flore candido, calice purpureo. differentia a liliis et haec, quod narcissis in radice folia sunt, probatissimis in Lyciae montibus. tertio generi cetera eadem, calix herbaceus. omnes serotini, post arcturum enim florent ac per aequinoctium 20 autumnum.

26 (13) Inventa est in his et ratio inserendi monstrificis hominum ingeniis. collig*a*ntur namque mense Iulio scapi arescentis lilii a*t*que suspenduntur in fumo; dein nudan-

§ 24: Th. H. II 2, 1. VI 6, 8. — § 25: Diosc. III 106. Th. H. VI 6, 3. 8. 9. Diosc. IV 158. — § 26: Geop. XI 20, 1 sqq.

1 staminis *vet. Dal.* semine *ll. v.* staminum *S e marg. Dal.* stamine *J cum P.* 2 et **dREG**. ut *rv.* | calicis alius *om.* **RE**. | stamines **RE**. | differentias **E**. | angusta *ll. v.* etiam gustu *D* (*saltem* et in gustu). *an* manifesta? 4 conuoluulum **d***v.* conuoluorum *r.* 8 sua et (*pro* ut) **V**. 11 crimon **E**. crim **R**. | appellant **dT**. | cinorodon **V**[2]. quin- **V**[1]. 14 quando **VG d**. | gemine **Gd**. gemne **V**. 17 a *om.* **RE** *v. a. B.* | est et **R E***v.* 22 in his et *v.* et in his *ll. G.* | inferendi *ll. v.* inficiendi *S cum P. malim* serendi monstrifica; *cfr. § 24. XXXIII 129. XV 97.* 23 colligantur *Schneider* (*ad Theophr. H. VI 6, 7*) *e Geop.* colliguntur *ll. v. a. S.* 24 arescentis **T**. -tes **VGdE***v.* anascentes **R**. | lili atque *D.* liliaque (quae **V**)**VGRE** *v.* liliique (qui *J*)**dT***J*.

tibus se nodulis in faece nigri vini vel Graeci mense Martio macerantur, ut colorem percipiant, atque ita in scrobiculis seruntur heminis faecis circumfusis. sic fiunt purpurea lilia, mirumque tingui aliquid, ut nascatur in-
5 fectum.

6. (14) Violis honos proximus, earumque plura genera, 27 purpureae, luteae, albae, plantis omnes, ut olus, satae. ex his vero, quae sponte apricis et macris locis proveniunt, purpureae latiore folio, statim ab radice exeunti, carnoso
10 solaeque Graeco nomine a ceteris discernuntur, appellatae ia et ab his ianthina vestis. e sativis maxima auctoritas luteis; genera autem Tusculana et quae marina appellatur, folio aliquanto latiore, sed minus odorat*a*; in totum vero sine odore minutoque folio Calatina, munus autumni, cete-
15 rae veris.

(15) Proxima ei caltha est et concolori .... amplitu- 28 dine. vincit numero foliorum marinam quin*a* non excedentem; eadem odore superatur. est enim gravi caltha, non leviore quam scopam regiam appellant, quamquam folia
20 eius olent, non flores.

(16) Baccar quoque radicis tantum odoratae est, a 29

§ 27: Col. arb. 30, 1. X 101. Th. H. VI 6, 7. Col. IX 4, 4. — § 28: Col. X 97. 307. Diosc. IV 58. — § 29: Athenaeus XV 41 p. 690d. Diosc. III 44.

3 circumseruntur fusis **R**. 7 satis **d**. 8 opacis *B e Diosc.* | marinis locis **G**. 9 statis **R**. | exeunti, carnoso *ego coll. Theophr.* carnosa (-ora **R**) exeunti **RE**. carnoso exeunt **V** *B*. carnosa exeunt *rv*. 10 graeco *om.* **d**f*S*. 11 ia *B*. ita *ll. v.* | ianthina **d***B*. iantina **RE**. iacinthina (hyac- *v*)*rfv*. | e **VGdT***H*. se *r*. sed *v*. 12 autem **VdTfR***S*. *om.* **G** *Salm.* is **E** *D*. iis *v*. 13 odorata *ego. cfr. § 28 extr.* -rato *ll. v.* (flore *pro* folio *coni. Dal.*) 14 calatina **VGdT**. -tiana *r Brot.* -thiana *v*. | munus **VG***v*. minus **dE** *Ven.* mus **R**. 16 caltha **d***C*. calth **V**. cultha **G**. calta **E***v*. calta calta **R**. | et *om.* **R***v*. | concolori **RE***v*. conculari **d**. conculcari **VG**. conchulari *J*. colore (et *add. D*) *U 448*. concolor *Salm.* | *lac. ego indicavi. exciderunt fortasse* flore nec maiore. 16. 17 amplitudini **RE**. 17 et numero *Salm.* | quina *ego.* quinque *ll. v.* 18 graui *ego.* grauis *ll. v.* | caltha *C*. calta **VdRE** *v*. culta **G**. calthae *H e marg. Dal.*
19 leuiore **VG**. leuior ei **d**(?)**RE***v*. | ſcopum regium **d**. *an* florem regium? *cfr. index.* | quamque **VG**. 21 bacchar **d**(?)*Dal.*

quibusdam nardum rusticum appellatum. unguenta ex ea radice fieri solita apud antiquos Aristophanes, priscae comoediae poeta, testis est; unde quidam errore falso barbaricam eam appellabant. odor est cinnamomo proximus.
30 gracili solo nec umido provenit. simillimum *ei* combretum 5
appellatur, foliorum exilitate usque in fila adtenuata et procerius quam baccar. haec sut*ilia* tantum. eorum quoque error corrigendus est, qui baccar rusticum nardum appellavere. est enim alia herba sic cognominata, quam
12, 47 Graeci asaron vocant, cuius speciem figuramque diximus 10
in nardi generibus. quin immo asaron invenio vocitari, quoniam in coronas non addatur.

31 (17) Crocum silvestre optimum. serere in Italia minime expedit, ad scripula usque singula areis decoquentibus. seritur radicis bulbo. sativum latius maiusque et 15
nitidius, sed multo lenius, degenerans ubique nec fecundum etiam Cyrenis, ubi semper flores laudatissimi. prima nobilitas Cilicio et ibi in Coryco monte, dein Lyci*o* e monte Olympo, mox Centuripino Siciliae. aliqui *Ther*a*eo*
32 secundum locum dedere. adulteratur nihil aeque. proba- 20
tio sinceri, si inposita manu crepit*e*t veluti fragile; umi-

§ 30: Diosc. I 9. — § 31: (cfr. § 19). Th. H. VI 6, 5. C. VI 18, 3. Diosc. I 25. Col. IX 4, 4. Solin. 5, 13. 38, 6. — §§ 32. 33: Diosc. I 25. Th. H. VI 6, 10. Seneca ep. 90, 15. Lucret. II 416.

1 nandum **R**. 3 quidam **dR***v*. quidem *r*. 3. 4 barbaricam *ll. v.* baccarida *Salm. D.* bacchariсam *U 449.* 4 ea *Salm.* illam **T**. 5 ei *v.* et *ll.* | cobretum **R**. brentum *U 450 coll. Athenaeo; sed cfr. § 133 et index.* 7 baccara **E**. bacchar **VGd** *Dal.* | haec sutilia *ego.* haec sunt *ll. S.* nec haec sunt *v. lacunam ante* haec *indic. J, tantum ad seqq. referens.* nexui *Salm.* haec sunt unguenta *D cum U 451; sed cfr. infra v. 12.* | sed eorum **RE** *v. a. S.* 8 regendus **VGdTf** *codd. Salm.* | baccara **R**. 11 nardis **R**. | assaron **V**. 13 crocum — 14 ad *om.* **RE**. 15 laetius *coni. H.* 16 sed ubique nec **RE**. sed nec ubique *v. a. H.* 17 quirenis **R**. 18 Lycio e *S. cfr. Diosc.* lyciae **VdTRE** *Brot.* liciae **G**. Lycio *v.* 19 monte **RE***v*. *om. rJ.* (*an* Lyciae Olympio?). | centumpinos **R**. centauripinos **d**. | Theraeo *Salm.* dhereo **RE**. hereo *r***Tf**. Phlegraeo *B.* Aegaeo *Turneb. et P e Diosc.* Heraeo *Külb coll. IV 20. an* et Aegaeo?
21 sinceri si **d** *Bas.* -ceris *r*. -ceri *v*. | inpositu **R**. -tum *S.* |

dum enim, quod evenit adulteratione, se*nt*it. altera probatio, si manu relata ad ora leniter faciem oculosque mordeat. est per se genus sativi blandissimum volgo, cum **33** sit mediocre, dialeucon vocant. contra Cyrenaico vitium,
5 quod omni croco nigrius est et celerrime marcescit. optimum ubicumque quod pinguissimum et brevis capilli, pessimum vero quod situm redolet. Mucianus auctor est, in Lycia anno septimo aut octavo transferri in locum subactum atque ita degenerans renovari. usus eius in coro-
10 nis nusquam; herba enim est folio angusto paene in capillamenti modum. sed vino mire congruit, praecipue dulci, tritum ad theatra replenda. floret vergiliarum occasu pau- **34** cis diebus folioque florem expellit. viret bruma et colligitur; siccatur umbra, melius etiam hiberna. carnosa et
15 illi radix vivaciorque quam ceteris. gaudet calcari et atteri pereundoque melius provenit; ideo iuxta semitas ac fontes laetissimum. **7.** Troianis temporibus iam erat honos e*i*; hos certe flores Homerus tris laudat loton, crocum, hyacinthum.
20 (18) Omnium autem odoramentorum atque adeo her- **35**

---

§ 34: Th. H. VI 6, 10. (Varro I 35, 1. Pallad. III 21, 3). Geop. XI 26, 3. Homerus Ξ 348. — § 35: Th. de od. 5. C. VI 16, 6. 7. 9, 4. 14, 5. 16, 5. 1. (18, 9). 17, 1. de od. 12.

---

crepitet *Salm.* crepiti **VG.** crepit *rf.* crepat *v. a. S. an* crepet? | ceu umidum (. . cedit) *Müller emend. IV 11.* 1 sentit *ego. cfr. § 42. 134. XII 28. 129. XXII 63. XXXIV 143. XXXVII 176.* sedit *ll.* cedit *C.* sedet *v.* silet *S cum Turnebo.* sidit *Salm.* sed est et *coni. J.* 2 *post* si *in* **V** *errore iterata sunt* imposita manueripui eluti fragile — sedit | manu *om.* **VGdT.** | praelata **RE.** prolata *v. a. S.* | odore *Scaliger.* 3 quod uulgo **dT.** 4 medio candidum *B.* | dileacon **RE**[2]. (deli- *v. a. B.*) dilea **E**[1]. 10. 11 capillamentis **RE.** 11 dulce **R.** dulcae **E.** 12 *an* odore replenda? | foret **R.** | uergiliarum — 13 florem *om.* **R.** 13 folio qui **V.** | floret **Vd.** | et **dR***v. om. r.* 14. 15 est illi *S e marg. Dal. sed respicitur fortasse ad § 25. conici possit* et numerosa illi; *cfr. Theophr.* (πολλή) *et § 43.* 15 adteri **G***D.* alterri **RE.** 16 paedoque **E**[1]. paeudoque **E**[2]. pede quo *Brot. e marg. Dal.* pede pereundoque *v. a. G.* 16. 17 fontesque (*om.* ac) **dT.** 17 troiani **VGd.** 18 ei *v.* et *ll.* | laudatur **VG.** | crocon **dRE** *v. a. D.*

barum differentia est in colore et odore et suco. odorato sapor raro ulli non amarus, e contrario dulcia raro odorata; itaque et vina mustis odoratiora et silvestria magis omnia sativis. quorundam odor suavior e longinquo, pro-
36 pius admotus hebetatur, ut violae. rosa recens a longin- 5
quo olet, sicca propius. omnis autem verno tempore acrior et matutinis; quidquid ad meridianas horas dies vergit, hebetatur. novella quoque vetustis minus odorata; acerrimus tamen odor omnium aetate media. rosa et crocum odoratiora, cum serenis diebus leguntur, et omnia in cali- 10
dis quam in frigidis; in Aegypto tamen minime odorati flores, quia nebulosus et roscidus aer est a multo flumine.
37 quorundam suavitati gravitas inest. quaedam, dum virent, non olent propter umorem nimium, ut buce*ra*s, quod est fenum Graecum. aquat*i*s odor non omni*no* sine suco est, 15
ut violae, rosae, croco; quae vero ex aquatis carent suco, eorum omnium odor gravis, ut in lilio utriusque generis. habrotonum et amaracum acres habent odores. quorundam flos tantum iucundus, reliquae partes ignavae, ut
38 violae ac rosae. hortensium odoratissima quae sicca, ut 20
ruta, menta, apium, et quae in siccis nascantur. quaedam

---

§ 36: C. VI 14, 11. 17, 2. 3. 4. 5. 14, 8. 18, 1. 3. (H. VI 8, 5). — § 37: Th. C. VI 14, 2. 10. (18, 7). 14, 1. 2. 9. 11, 4. — § 38: Th. C. VI 14, 7. (17, 6). 14, 9. 10. de od. 12. 13. C. VI 9, 1. 17, 8.

---

1 odoratus **VGd**. -atis **T**. 2 ulli — raro *om.* **VGd**. 3 itaque — odoratiora *om.* **VGd**. 4. 5 proprius **VG** *Ven.* 5 rosae **d**. 6 proprius **VG** *Ven.* | tepore **r**. 7 meridias **d**. | dies *ll. G. S.* diei *v.* 8 hebebatur **VG**. | minus **d***v.* nimis *r.* 9 aetate *U 452 e Theophr.* aestate **d** *v. a. D.* aete **VG**. et e *r.* 11 quam frigidis **d**. 12 mamulto **R**. Nilo *v. a. S.* | flamine **V**²**RE**. (est tam multo flamine *coni. S. sed fortasse* a multo flumine *delendum est; cfr. Theophr. et Plin. V 58*). 13 cum **RE** *v. a. H.* | uenirent **RE**. 14 buceras *U 453 coll. XXIV 184 et Theophr.* buceros *ll. v. a. D.* 15 foenum **V** *v. a. H.* | aquatis *coni. J.* -tus *ll. J.* acutus *v.* | omnino *ego.* omnium *ll. v.* omni modo *coni. J.* (omnium non *U l. l.*). 16 ut *om.* **RE**. | aquatis **VGdE***J.* -ticis **T**. acutis **R***v.* | suco carent **V** *v. a. S.* 20 hortensiorum *H.* 21 nascuntur **d** *v. a. G.*

vetustate odoratiora, ut cotonea, eademque decerpta quam in suis radicibus. quaedam non nisi defracta aut ex adtritu olent, alia non nisi detracto cortice, quaedam vero non nisi usta, sicut tura murraeque. flores triti omnes
5 amariores quam intacti. aliqua arida diutius odorem con- 39 tinent, ut melilotos. quaedam locum ipsum odoratiorem faciunt, ut iris, quin et arborem totam, cuiuscumque radices adtingat. hesperis noctu magis olet, inde nomine invento. animalium nullum odoratum, nisi si de pantheris
10 quod dictum est credimus. 8, 62

(19) Illa quoque non omittenda differentia est, et odo- 40 ratorum multa nihil adtinere ad coronamenta, ut irim atque saliuncam, quamquam nobilissimi odoris utramque. sed iris radice tantum commendatur, unguentis nascens et medi-
15 cinae. laudatissima in Illyrico, et ibi quoque non in maritimis, sed in silvestribus Drinonis et Naronae, proxima in Macedonia, longissima haec et candicans et exilis. tertium 41 locum habet Africana, amplissima inter omnes gustuque amarissima. Illyrica quoque duorum generum est: rapha-
20 nitis a similitudine, quae et melior, rhizotomos. subrufa optima, quae sternumenta tractatu movet. caulem habet cubitalem, erectum; floret versicolori specie, sicut arcus

§ 39: Th. C. VI 14, 11. 17, 7. 3. 9. (cfr. Plin. XII 110). — § 40: Geop. XI 21. Th. H. IV 5, 2. C. VI 18, 12. H. IX 7, 4. Diosc. I 1. Nicand. ther. 43. — § 41: Diosc. I 1.

4 ut tura **d**. | omnes triti **dT**. 5 intacti **V**[2]**dE***v*. intanti *r*. 6 melilotus **Vd**. 8 attingat **d**. -get *rS*. -git *G*. -gunt *v*. 9 si *om*. **R** *v. a. G*. 10 quod *G*. quam quod *ll*. quicquam *v*. | est **d** *Bas*. est si **VGR***v*. est sic **E**. 11. 12 odoramentorum **dRE**[1] *v. a. D*. *cfr. U 453*. | nihil **RE**[2]*v*. nihi **E**[1]. in his *r***T**. | pertinere **Vd** *v. a. S*. 13 salluricam **R**. | nobilissimis **R**. -simi sit *v. a. G*. | utraque **d** *v. a. G*. 14 tantum radice tantum **R**. | et **VGd** *Bas*. ut *r*. aut *v*. 16 sed **VGd***v*. et *r*. | arinonis **V**. Drilonis *B e Nicandri ther. 43. cfr. III 144.* 17 exilis **dG**. ex illis *rv*. 19 quoque *ll. v. an* Illyricaque*?*
20 et quae *H*. | mollior **VG**. | rhizotomos **R***v*. rhyzothomos **E**. rhizotomo *rS*. | *dist. ego coll. Diosc.* 21 sternutamenta **dR** *v. a. H*. | tractatu **dT***S*. -tum **VG**. tractu *r*. tactu *v*. 22 erectum **T***G*. -tis *r*. et rectum *v*. | uersicolori *Gronov*. -ris **VdT**. -culoris **G**. diuersi coloris *r v. a. S*.

caelestis, unde et nomen. non inprobatur et Pisidica.
42 effossuri tribus ante mensibus mulsa aqua circumfusa hoc veluti placamento terrae blandiuntur, circumscriptam mucrone gladi*i* orbe triplici cum legerunt, protinus in caelum adtollunt. natura est fervens, tractataque pusulas ambusti 5 modo facit. praecipitur ante omnia, ut casti legant. teredines non sicca modo, verum et in terra celerrime sentit. — Optimum antea irinum Leucade et Elide ferebatur — iam pridem enim et seritur —, nunc e Pamphylia, sed Cilic*i*um maxime laudatur atque e septentrionalibus. — 10
43 (20) Saliunca folio quidem subbrevi et quod necti non possit, radici numerosae cohaeret, herba verius quam flos, densa veluti manu pressa breviterque caespes sui generis. Pannonia hanc gignit et Norici Alpiumque aprica, urbium Epor*e*dia, tantae suavitatis, ut metallum esse coepe- 15
44 rit. vestibus interponi eam gratissimum, (21) sicut apud Graecos polium herbam, inclutam Musaei et Hesiodi laudibus ad omnia utilem praedicantium superque cetera ad famam etiam ac dignitates, prorsusque miram, si modo, ut tradunt, folia eius mane candida, meridie purpurea, 20 sole occidente caerulea aspiciuntur. duo genera eius: cam-

§ 42: Th. H. IX 8, 7. de od. 32. Diosc. I 1. 66. Th. H. IX 7, 4. — § 43: Diosc. I 7. — § 44: Th. H. I 10, 2. IX 19, 2. Diosc. IV 123. III 114.

2 effossuri GdT*S. cfr. XXV 145.* et fossuri (fosuri E) *rv.* 2. 3 hac uelut in RE. 3 circumscripta *Bas.* 4 gladi orbe G *Bas.* -dio orbe V. -dio re d. -diorue R. -dioue E*v.* | cum *S.* et cum *ll. v. desunt fortasse aliqua.* | legerunt R*S.* -rint *rv. addunt* cum RE. eam *v. a. S. an* tum? 5 natura est E*v.* -rae VGR. -ra d. | tracta quae VG. 6 modi VG. 7 uerum etiam in dT. | sensit RE. 8 rinum VG. | ferebatur *v. a. C.* afferebatur *vet. Dal.* 9 e RE*v.* et *r.* 10 Cilicium *G.* cilicum VdRE *Verc.* filicum G. elicum *v.* | e T*v. om. r Verc.* 11 folio T*H.* folia *r.* foliosa *v.* | subbreui VGdT*H.* sed breui *r.* sed breuis *v.* | quae *v. a. H. excidit fortasse post* folio *adiectivum aliquod, ut* lato (quidem, sed breui). 15 Eporediā *H.* (eporre- *v*). eporidia *ll.* | *an* feracitatis? | mel Atticum *Cornarius.* 16 sic d. sic et *v. a. S.* 17 herba V. | inclyta d. 21 aspiciuntur V*v.* -icitur GE. adspicitur *r.* 21. p. 395, 1 campestre maius *om.* VGd.

pestre maius; silvestre, quod minus est, quidam teuthrion vocant. folia canis hominis similia, a radice protinus, numquam palmo altiora.

8. (22) Et de odoratis floribus satis dictum. in qui- 45
5 bus unguento vicisse naturam gaudens luxuria vestibus quoque provocavit eos flores, qui colore commendantur. hos animadverto tris esse principales: rubentem in cocco, qui a ros*ae* nigrantis gratia ni*tido* trahitur suspectu et in purpuras Tyrias dibaphasque ac Laconicas; amethyst*i*-
10 *n*um, qui a viola et ipse in purpureum, quemque ianthinum appellavimus. genera enim tractamus in species mul- 27 tas sese spargentia. tertius est, qui proprie conchylii 46 intellegitur, multis modis: unus in heliotropio et in aliquo ex*il*is, plerumque saturatior; alius in malva ad pur-
15 puram inclinans; alius in viola serotina conchyliorum vegetissimus. paria nunc componuntur, et natura atque luxuria depugnant. lutei video honorem antiquissimum, in nuptialibus flammeis totum feminis concessum, et fortassis ideo non numerari inter principales, hoc est communes mari-
20 bus ac feminis, quoniam societas principatum dedit.

(23) Amaranto non dubie vincimur. est autem spica 47 purpurea verius quam flos aliquis, et ipse sine odore.

§ 45: cfr. Plin. IX 126. 134. 135. (XXXVII 123). Seneca nat. quaest. I 5, 12.

1 siluestre d*v*. -tri *r*. | *dist. ego coll. Diosc.* | teuthrion **V** d*B*. theutrion **R**. teutrion *r Ven. D*. 2 hominum **R***S*.
7 rubentem *H*. ut rubentem **VGdT***J*. rub- ut *S*. *om. r*. unum *codd. dett. v*. *an* unum rubentem? 8 rosae nigrantis *ego Plinian. p. 38*. rosis migrante *ll. H*. in rosis micat *v*. | gratius *v. a. H*. | nitido *ego ibid*. nihil *ll. v*. idem *H. del. S*. nonnihil *J*. | traditur **R** *v. a. H*. 9 in *om*. **R**. | dibatasque d. | ad **RE**. | laconias d. 9. 10 amethystinum *S*. -thystum **VdR**. -thistum *r*. alium amethyston (in amethysto *C*)*v*. 10 qui a d**TR***H*. quae **VG**. que **E**. qui *v*. qui in *C*. 10. 11 ianthinum d*B*. ianti- **E**. Ianti- **R**. yacinthinum (iac- f. hyac- *v*) *rv*.
11 tractamus in *om*. **R**. 13 intellegitis **E**. -gis **R**. | heliotropio d*v*. -po *r*. 14 exilis *ego*. ex his *ll. v*. (et aliquando exilior *vet. Dal.*). 15. 16 uegetissimus f*H*. -ma *ll. v*.
18 *an* tantum feminis? 21 amaranthon **VGd**. -tho- *v. a. C*.
22 flos **VGd***v*. plus *r*. | sine mirum odorem in **RE**.

mirum in eo gaudere decerpi et laetius renasci. provenit Augusto mense, durat in autumnum. Alexandrino palma, qui decerptus adservatur; mireque, postquam defecere cuncti flores, madefactus aqua revivescit et hibernas coronas facit. summa natura eius in nomine est, appellati, 5 quoniam non marcescat. (24) in nomine et cyani colos, item holochrysi.

48 Omnes autem hi flores non fuere in usu Alexandri Magni aetate, quoniam proximi a morte eius auctores siluere de illis; quo manifestum est postea placuisse. a Grae- 10 cis tamen repertos quis dubitet, non aliter Italia usurpante 49 nomina illorum? (25) at, Hercules, petellio ipsa nomen inposuit, autumnali circaque vepres nascenti. ei tantum color es*t* commendatus, qui est rosae silvestris, folia parva, quina; mirumque in eo flore inflecti cacumen et e nodis 15 intort*a* folia nasci parvolo calice ac versicolori luteum semen includentia. luteo et bellio, pastillicantibus quinquagenis quinis barbulis. coronant pratenses hi flore; at sine usu plerique et ideo sine nominibus, quin et his ipsis 50 alia alii vocabula inponunt. (26) chrysocome sive chry- 20 sitis non habet Latinam appellationem. palmi altitudine

§ 50: Diosc. IV 55.

1 decerpti **VG**. 2 palma **dE***v*. -mam *r*. 3 adsignatur (assi- **R**)**RE**. | mirumque *v. a. H.* 4 et *om.* **VGd**. 5 naturae *D cum Salm.* | nomine **dE***v*. -ina *r*. | appellati *coni. S. de structura cfr. § 23 init.* appellatio *ll. S.* -ato *v*. 6 est et **d** *v. a. G.* 7 holochrysi **d***v*. -crisi **VG**. olochrosi *r*. 8 fuere **Vd***v*. ficere **G**. fluere *r*. 9 maximi **R**. 12 petillio **f**. petilio *v. a. D. cfr. index.* 13 posuit **VGf**. | *dist. ego.* | ei **VG**. et *rv*. 14 color est *ego.* -ores **VG**. -orem **RE***v*. -ore **dT***B*. | commendatus **VGd**. -atur **T***B*. -at **RE***v*. -ato *G*. | est **VGd***v*. et *r*. 15 cacumen et e *ego.* -mine et **RE***v*. -men *rB*. | nodis **VdTf***J*. modis **G**. nonnisi *rv*. 16 intorta *ego.* intorto **V GdTf***B. J.* retorto *rv*. *an* in dorso? | uersicolore **Vd**. 17 includente *v. a. J.* | luteus *v. a. J.* alii *B*. 18 *dist. ego.* | coronant *ego.* -antur **VGRB**. -atur *rv*. | pratenses **d***v*. -sis *rD*. | hi **d***v*. hic *rD*. | flore at *ego.* flore et **V**. flos ac **RE***D*. flore **G**. flores **d**. flores ac *v*. 19 et his **RE***v*. et in et his **VG**. et metis **dT**. 20 chrysocone siue chrystus **VG**. 21 altitudine est **V***v*. -inem **GRE**. -ine **dT**.

est, comantibus fulgore auri corymbis, radice nigra, ex austero dulci, in petrosis opacisque nascens.

9. (27) Et fere peractis colorum quoque celeberrimis, 51 transit ratio ad eas coronas, quae varietate sola placent. 5 duo earum genera, quando aliae flore constant, aliae folio. florem esse dixerim genistas, namque et his decerpitur luteus; item rhododendron, item zizipha, qua*e* Cappadocia vocantur; his odoratus similisque olearum floribus. in vepribus nascitur cyclaminum, de quo plura alias. 25, 114 sqq. 10 flos eius Colossinus in coronas admittitur.

(28) Folio coronantium milac*e*s et hederae corymbique 52 earum optinent principatum, de quibus in fruticum loco abunde diximus. sunt et alia genera nominibus Grae- 16, 144 sqq. cis indicanda, quia nostris maiore ex parte huius nomen- 15 claturae defuit cura; et pleraque eorum in exteris terris nascuntur, nobis tamen consectanda, quoniam de natura sermo, non de Italia est.

(29) Ergo in coronamenta folio venere melotrum, spi- 53 raea, *o*riganum, cneorum, quod casiam Hyginus vocat, 20 et, quod cunilaginem, conyza, melissophyllum, quod apiastrum, melilotum, quod sertulam Campanam vocamus. est enim in Campania Italiae laudatissima, Graecis in Sunio,

§ 53: Th. H. VI 1, 4. Diosc. III 41.

4 rasit **RE**. transeat *v. a. S.* | oratio *D cum U 455. sed cfr. Müller de stilo p. 154 n. 96.* 5 flores constante alio **VG**. 6 *an* florum? | enim esse **dT**. | genitas **V**. 7 rhododendron item *om.* **RE**. | quae *D.* quia *ll.* quae et *v.* 8 uocatur **RE**. | similis qui **V***D.* -ilis *Dal.* 11 folio **VGd***J.* folia *rv.* | coronantium *J coll. § 54. 59.* coronamentium (-tum **d**) *ll.* in coronamentis *G.* in coronamentum (*vel* -ta) se dedere *v.* | milaces *J.* -cis **R***D.* miliacis **G**. -aci **d**. ///iliacis **V**. malacis **E**. smilacis *v.* | coronbusque **R**. coronaeque *v. a. G.* 14 quia **d E***v.* qui **R**. que **G**. quae **V**. 18 coronamento **Vd**. 18. 19 spirea **VT**. spira **f**. spireon *v. a. H.* 19 origanum *coni. Dal. e Theophr.* thriganum **E**. -granum **R**. trigamum **dT**. thryganum *rf.* trygnon *B coll. § 177.* triganon *vel* trigonon *v. a. H.* | casiam — 20 et quod *om.* **R**. 22 enim *om.* **d**. | italiae campania **GdE***D. sed cfr. § 17.* | laudatissima **R***v.* -ma a **E**. -mum a **VG**. -mum **d**.

mox Chalcidica et Cretica, ubicumque vero asperis et silvestribus nata. coronas ex ea antiquitus factitatas indicio est nomen sertulae, quod occupavit. odor est croco vicinus et flos, ipsa cana; placet maxime foliis brevissimis atque pinguissimis. 5

54 (30) Folio coronat et trifolium. tria eius genera: min*y*ant*h*es vocant Graeci, alii *a*sphaltion, maiore folio, quo utuntur coronarii; alterum acuto oxytriphyllon; tertium ex omnibus minutissimum. inter haec nervosi cauliculi qui-
55 busdam, ut maratho, hippomaratho, myophono; utuntur et 10 ferulis, corymbis hederae et flore purpureo et in alio genere earum silvestribus rosis simili. sed in his quoque colos tantum delectat, odor autem abest. et cneori duo genera, nigri atque candidi; hoc et odoratum, ramosa ambo. florent post aequinoctium autumnum. **10.** totidem et ori- 15 gani in coronamentis species, alterius enim nullum semen; id, cui odor est, Creticum vocatur.

56 (31) Totidem et thymi, candidum ac nigricans. floret autem circa solstitia; *t*um et apes decerpunt, ut augurium mellis s*i*t; proventum enim sperant apiarii large florescente 20 eo. laeditur imbribus amittitque florem. semen thymi non potest deprehendi, cum origani, perquam minutum, non tamen fallat. sed quid interest occultasse id naturam?

§ 54: Diosc. III 113. Th. H. VI 1, 4. — § 55: Th. H. VI 2, 2. — §§ 56. 57: Th. H. VI 2, 3. 4.

1 chaldaica **d**. Chalcedonica *coni. H e Diosc.* 2 ea **R** *H. om. r.* hac *v.* 3 odor est **RE***S.* odores **VG**. odor eius **d**(?)*v.* 3. 4 uicinus est et **V** *v. a. S. fortasse* odore suaui et colore croco uicinus est flos. 4 ipse. Campana *D.* 6 folia **RE**. | coronat et **d***v.* -na et **RE**. -ne et **G**. -na te **V**. 6. 7 minyanthes *B.* miniantes **VG**. nimiantes **d**. insantes *r.* 7 asphaltion *v.* sphaltion (-lcion **d**) *ll.* 10 miophono **E**. myophonio **d**. myphio **VG**. | *dist. D.* | ei **VG**. e *B.* 11 ferculis **R**. | et corymbis **d***v.* | hederae et *ego.* et hederae *ll.* hederae *J.* | in *om.* **RE***S.* 12 similis **d** *v. a. S.* | his **dT***S.* is *r D.* iis *v.* 13 ineori **VG**. neori **d**. 17 ereticum **VG**. 19 tum *ego coll. Theophr.* cum *ll. v.* | ut **VGRE***S.* aut **dT**. et *v.* 20 sit *J.* est *ll. v.* 21 amittique **VGR**. | thymi **dRE***v.* tiui **V**. tui **G**. 22 minuam **VG**. minimum **d**. 23 id **VGd***v.* in *r.*

in flore ipso intellegitur satoque eo nascitur. quid non 57
temptavere homines? mellis Attici in toto orbe summa
laus existimatur; ergo translatum est ex Attica thymum
et vix flore, uti docemur, satum. sed alia ratio naturae
5 obstitit, non durante Attico thymo nisi in adflatu maris.
erat quidem haec opinio antiqua in omni thymo, ideoque
non nasci in Arcadia, cu*m* oleam non putarent gigni nisi
intra CCC stadia a mari. thymo quidem nunc etiam lapi-
deos campos in provincia Narbonensi refertos scimus, hoc
10 paene solo reditu, e longinquis regionibus pecudum mili-
bus convenientibus, ut thymo vescantur.

(32) Et conyzae duo genera in coronamentis, mas ac 58
femina. differentia in folio: tenuius feminae et constric-
tius angustiusque, imbricatum. mas et ramosior. flos quo-
15 que magis splendet eius, serotinus utrique post arctu-
rum. mas odore gravior, femina acutior et ideo contra
bestiarum morsus aptior. folia feminae mellis odorem
habent, masculae radix a quibusdam libanotis appellatur,
de qua diximus. 20, 172

20 (33) Et*iam*num folio coronant Iovis flos, amaracum, 59
hemerocalles, habrotonum, Helenium, sisymbrium, serpul-
lum, omnia surculosa rosae modo. colore tantum placet
Iovis flos, odor abest, sicut et illi, qui Graece phlox voca-
tur. et ramis autem et folio odorata sunt excepto ser-
25 pullo. Helenium e lacrimis Helenae dicitur natum, et ideo

§ 58: Th. H. VI 2, 6. cfr. Diosc. III 126 (2). — § 59: Th. H. VI 1, 1. 6, 2. C. VI 11, 3. Diosc. III 127. I 28.

1 sed quid **VGdT**. 4 uix *ll. v. an* in? | docemur **GdT***J*. -mus *rv*. 5 obsistit **VGdT**. 7 cum *D cum U 455*. tunc *ll. v.* tum cum *S.* | putabant *v. a. S.* 8 thymos **RE**. thimos **G**. thymis *v. a. S.* 9 repertos **RE**. 10 reditu e *v.* redit-que *ll.* | necdum **R**. 13 feminas **RE**. 14 imbricatus *S* (*puncto sublato*). | mas **dRE***S*. maris **V***v*. maris mes (mas *J*) **G***J*. | ramosius *v. a. S.* 16 acucior **G**. auctor **RE**. acrior *v. a. H.* 20 etiamnum *ego.* et tantum *ll. v. cfr. XVI 146. 149.* 21 hemerocalles **d***v*. hom- **VGR**. om- **E**. 22 omnia *om.* **R**. 23 habet **R**. | flox **E**. flos **VGd**. 24 excepto serpullo *ll. v. fortasse* excepto flore serpullum, helenium, sisymbrium. *cfr. Theophr.* 25 helene **dR***H*. -nae *r*. -na *v*.

in Helene insula laudatissimum; est autem frutex humi se spargens dodrantalibus ramulis, serpullo simili folio.

60 (34) Habrotonum odore iucunde gravi floret aestate; flos est aurei coloris. vacuum sponte provenit, cacumine suo se propagat. seritur autem semine melius quam ra- 5 dice aut surculo, semine quoque non sine negotio; plantaria transferuntur — sic et Adonium —, utrumque aestate. alsiosa enim admodum sunt, *ut* sole tamen nimio laedantur. sed ubi convaluere, rutae vice fruticant. habrotono simile odore leucanthemum est, flore albo, foliosum. 10

61 **11.** (35) Amaracum Diocles medicus et Sicula gens appellavere, quod Aegyptus et Syria sampsucum. seritur utroque genere, et semine et ramo, vivacius supra dictis et odore mollius. copiosum amaraco aeque quam habrotono semen, sed habrotono radix una et alte descendens, 15 ceteris in summa terra leviter haerens. reliquorum satio autumno fere incipiente, nec non et vere quibusdam locis, umbraque gaudent et aqua ac fimo.

62 (36) Nyctegreton inter pauca miratus est Democritus, coloris hysgini, folio spinae, nec a terra se adtollen- 20

§ 60: Diosc. III 26. Th. C. I 4, 2. H. VI 7, 3. C. IV 3, 2. — § 61: Th. H. VI 7, 4. (Diosc. III 41). Athenaeus XV 27 p. 681b. Th. H, VI 7, 6.

1 insulae **RE**. 3. 4 floret aestate flos est *ego*. floret **VG**. floret aestate **RE***S*. aestate flos est **d**. floret aestate flos *v*. floret est autem flos *H*. *fortasse* odore . . graui, flore aurei coloris; *an vero* floret aestate aurei coloris corymbis? *cfr*. *Diosc*. 4 uacuum *ll. v*. *an* uagum? *cfr*. *XVII 185*. 5 se *om*. **VGT**. | propagatur **T**. 6. 7 plantari **VGd**. 8 ut *D*. et *ll. v*. 9 laeduntur **d** *v. a. D*. | rutae uitae **RE**. ritu uitis *v. a. H*. | frutificant **T**. fructif- **dR**. 12 samsucum **E**. -cum dici **R**. 14 mellius **E**. melius **R** *v. a. S*. | amaro cho **VG**. | eae quae **V**. eae **G**. 15 una est alte *D*. 16 tellure **dT**. | haerens **VdR***v*. herens *r*. *malim* haerent (*sc*. radices, *nam plures ceteris sunt; cfr. Theophr*.). haerentibus *D; contradixit CFWMüller p. 10, sed non toto Theophr. loco respecto*. 17 locis **RE***v*. in locis *r***T***S*. 18 umbraque *ego*. *coll. Theophr*. quae umbra *ll. v*. omnia umbra *coni. Dal*.

20 hysgini **V***P*. hisgini **G**. hygini **RE**. hysgigni **T**. hisgigni **d**. ignei *v. a. H*. | folio hispinae **V**. folio his spinae **G**. foliis spinae *v. a. H*. | ad **VGd**. | terras **d**.

tem, praecipuam in Gedrosia. narrat erui post aequinoctium vernum radicitus siccarique ad lunam XXX diebus, ita lucere noctibus; Magos Parthorumque reges hac herba uti ad vota suscipienda. eandem vocari chenamychen, quo-
5 niam anseres a primo conspectu eius expavescant, ab aliis nyctalopa, quoniam e longinquo noctibus fulgeat.

(37) Melilotos ubique nascitur, laudatissima tamen in 63 Attica; ubicumque vero recens, nec candicans et croco quam simillima, quamquam in Italia odoratior candida.

10 (38) Florum prima ver nuntiat viola alba, tepidiori- 64 bus vero locis etiam hieme emicat; post ea, quae ion appellatur et purpurea, proxime flamme*um*, quod phlox vocatur, silvestre dumtaxat. cyclaminum bis anno, vere et autumno; aestates hiemesque fugit. seriores supra dictis
15 aliquanto narcissus et lilium trans maria, in Italia quidem, ut diximus, post rosam. ver*um* in Graecia tardius etiam- 22 num anemone; est autem haec silvestrium bulborum flos, alia quam quae dicetur in medicis. sequitur oenanthe 164 65 ac melanium et ex silvestribus heliochrysos, deinde alterum
20 genus anemones, quae limonia vocatur, post hanc gladiolus comitatus hyacintho. novissima rosa, eademque prima deficit excepta sativa; e ceteris hyacinthus maxime durat et

§§ 64. 65: Th. H. VI 8, 1. 2.

1 *dist. ego.* | herbi (*pro* erui) **VGd**. 4 uti *om.* **RE**. | eadem **VG**. | chenamychen *D.* -chon *v.* chenamichen **RE**. cheramhycen **G**. -mbycen **Vf**. -mycen **d**. chenomychon *C.* -chen *S.* 9 simillimam **RE**. | quamquam **d***v*. quam *r*. 10 prima *om.* **dT**. | nuntiat *ego.* -anti (-nci- **G**) **VGRE**. -ant hi **dT**. -antium *v.* 11 ion **R** *Salm.* lilia **VGdT**. *om.* **E** *v. a. H.* 12 et *del. v. a. H.* | flammeum *Salm.* -eam *ll.* -ea *v. a. S.* | phlox *v.* phloxsos **R**. floxos **E**. phlogion *B e Theophr.* 13 cyclaminum **d***H.* chycl- **V**. clycl- **T**. clicl- **f**. coclyaminum **R**. codiaminon *v.* (*de* **GE** *non constat*). | in anno **V**. 15 marina **dT**. 16 post **V***C.* per *rv*(*S*). | uerum *D.* uero *ll.* (in Graecia uero **dT**). nam *v. fortasse ante* uero *exciderunt aliqua.* 18 medicinis **d** *v. a. S.* 19 melanion *B.* meliancum **RE**. melianthum *rH.* melanthium *v* (*ex indice*). | et *om.* **RE** *v. a. S.* | heliochrysos *B.* helichrysos **d***v* (*S*). helychrisos **VG**. -issos *r. an* eliochrysos? *cfr. Theophr. et § 168* (**R**).
20 limonia **d***B.* tim- *rv.* 21 hyacinthi **RE**. -this *v. a. S.* | nouissime **VGTf**.

viola alba et oenanthe, sed haec ita, si devolsa crebro prohibeatur in semen ire. nascitur locis tepidis; odor idem
66 ei, qui germinantibus uvis, atque inde nomen. hyacinthum comitatur fabula duplex, luctum praeferen*ti*s eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore editi, ita discur- 5 rentibus venis, ut Graecarum litterarum figura AI legatur inscriptum. helioc*h*rysus florem habet auro similem, folium tenue, cauliculum quoque gracilem, sed durum. hoc coronare se Magi, si et unguenta sumantur ex auro, quod apyron vocant, ad gratiam quoque vitae gloriamque per- 10 tinere arbitrantur.

67 Et verni quidem flores hi sunt; (39) succedunt illis aestivi, lychnis et Iovis flos et alterum genus lilii, item tiphyon et amaracus, quem Phrygium cognominant. sed maxime spectabilis pothos. duo genera huius: unum, cui 15 flos hyacinthi est, alter candidus, qui fere nascitur tumulis, quoniam fortius durat. et iris aestate floret. abeunt et hi marcescuntque. alii rursus subeunt autumno: tertium genus lilii et crocum et orsini utraque genera, unum hebes, alterum odoratum, primis omnia imbribus emicantia. 20
68 coronarii quidem et spinae flore utuntur, quippe cum spinae albae cauliculi inter oblectamenta quoque gulae condiantur. hic est trans maria ordo florum. in Italia

§ 66: Th. H. IX 19, 3. — § 67: Th. H. VI 8, 3.

2 semen ire nascitur *ego coll. Theophr. et XIX 149.* semine renascitur **VGd***S.* seminibus renascitur (nascitur *v*) *rv.* semen abire nascitur *G.* seminibus renasci in *D cum U 458.*
4 praeferentis *Müller emend. IV 11.* -rens *ll. v.* | quam **GRE.**
6 AI *Bas.* ac **GdR.** ea **E***v. in* **V** *ras.* 7 heliochrysos *B.* heliocrysus **V.** -crisus **dE.** helyocrysus **R.** -crisus **G.** helichrysos *v*(*S*). 8. 9 coronari **R** *D cum U 458.* 9 magis **Vd.**
12 quidem et flores **RE.** 13 aestiui **GRE***v.* aestiui. Et uerni quidem flores hii sint **V.** estiui. Sunt etiam uerni flores **d.**
14 tiphyon **Vd***B.* tiphon **R***v.* thiphon **E.** ipson **G.** iphyon (*B*)*S. apud Theophr. variat scriptura.* | sed **VGd***v.* semel *r.* 15 post hos **V.** 16 hyacinthus **R.** iacintha **V.** | tumulis *J coll. Theophr. et § 40.* in tum- *ll. v.* ad tumulos *B.* 19 illi **R.** | orsini *S e coni. J.* (ὀρεινόc *Theophr.*). orsim **R.** orsin in **VGE.** orsini in **T.** orsinum **d.** orisin in *v.* in *C.* | utroque genere **T** *v. a. S.*

violis succedit rosa, huic intervenit lilium, rosam cyanus excipit, cyanum amarantus. nam vicapervica semper viret, in modum liniae foliis geniculatim circumdata, topiaria herba, inopiam tamen florum aliquando supplet. haec a
5 Graecis chamaedaphne vocatur.

(40) Vita longissima violae albae trimatu. ab eo tempore degenerat. rosa et quinquennium perfert non recisa nec adusta. illo enim modo iuvenescit. diximus et terram referre plurimum. nam in Aegypto sine odore haec omnia,
10 tantumque myrtis odor praecipuus; alioqui etiam binis mensibus antecedit germinatio omnium. rosaria a favonio fossa oportet esse iterumque solstitio, et id agendum, ut intra id tempus purgata ac pura sint. 69 19

12. (41) Verum hortis coronamentisque maxime al-
15 varia et apes conveniunt, res praecipui quaestus conpendiique, cum favet. harum ergo causa oportet serere thymum, apiastrum, rosam, violas, lilium, cytisum, fabam, erviliam, cunilam, papaver, conyzam, casiam, melilotum, melissophyllum, cerinth*en*. ea est autem folio candido,
20 incurvo, cubitalis, capite concavo mellis sucum habente. horum floris avidissimae sunt atque etiam sinapis, quod miremur, cum olivae florem ab his non attingi constet; ideo hanc arborem procul esse melius sit, cum aliquas quam proxime seri conveniat, quae et evolantium examina
25 invitent nec longius abire patiantur. 70 71

§ 69: Th. H. VI 8, 5 — § 70: cfr. Varro III 16, 13. Col. IX 4, 2. 5. 6. 8, 13. Pallad. I 37, 2. — § 71: cfr. Plin. XI 18.

1 rosam **V***v*. rosa *r*. 2 uincaperuinca *v. a. J.* | uiret **VGd***v*. et *r*. 3 liniae **E***v*. liliae **VGR**. lilii **dT**. laureae *U 460. an* milii*? cfr. XVIII 52.* 6 uita **d***v*. ita *r*. | alba et **RE**. albae est *v. a. Brot.* 7 rosam **RE**. 8 adufta *v*. adulta *ll.* 9 nam et in **R***G*. 10 alioqui *ego* (*cfr. XXII 76*). aliqui **RE**. aliquis *r*. atqui *D*. alicubi *v*. 11 a *om.* **Vd**. 12 opoeriet **R**. opponi et **E**. 15. 16 compendio **VdTf**. 16 fauet **VdTf**. fauit *rv*. 18 eruiliam **d***H*. -lium **R***v*. -illam **VTf**. -illium **E**. | cuniculam **V**. 19 cerinthen ea *S*. -then *v*. -thea **RE**. -tha **d**. cyrintha **V**. | autem cerinthe *v. a. S.* | candido *om.* **d**. 20 habente **d***v*. -tem *r*. 21 florum **dT** *v. a. G.* 22 oonstat **RE**. 23 ideoque **d** *v. a. S.* 24 et *om.* **Vd**.

72 (42) Cornum quoque arborem caveri oporteat. flore eius degustato alvo cita moriuntur. remedium sorba contusa e melle praebere his vel urinam hominis vel boum aut grana punici mali Ammineo vino conspersa. at genistas circumseri alvariis gratissimum. 5

73 (43) Mirum est dignumque memoratu de alimentis quod conperi. Hostilia vicus adluitur Pado. huius inquilini pabulo circa deficiente inponunt navibus alvos noctibusque *ad* quina milia passuum contrario amne subvehunt. egressae luce apes pastaeque ad naves cotidie remeant 10 mutantes locum, donec pondere ipso pressis navibus plenae 74 alvi intellegantur revectisque eximantur mella. **13.** et in Hispania mulis provehunt simili de causa. (44) tantumque pabulum refert, ut mella quoque venenata fiant. Heracliae in Ponto quibusdam annis perniciosissima existunt 15 ab iisdem apibus facta, nec dixere auctores, e quibus floribus ea fierent! nos trademus quae conperimus. herba est ab exitio et iumentorum quidem, sed praecipue caprarum appellata aegolethron. huius flore concipiunt noxium virus aquoso vere marcescentis. ita fit, ut non omnibus annis 20 75 sentiatur malum. venenati signa sunt, quod omnino non densatur, quod color magis rutilus est, odor alienus, sternumenta protinus movens, quod ponderosius innoxio. qui edere, abiciunt se humi refrigerationem quaerentes, nam 76 et sudore diffluunt. remedia sunt multa, quae suis locis 25 29, 97 32, 43 dicemus; sed quoniam statim repraesentari aliqua in tantis insidiis oportet, mulsum vetus e melle optimo et

§ 74: Diosc. II 103. de fac. par. II 138. — §§ 75. 76: Diosc. II 103.

1 oportet d(?)*v*. 3 praebere *om.* **Vd.** | urina **d.** | hominum **d** *v. a. S.* 4 amineo **V** *v. a. H. sed cfr. XX 153.* 5 conseri **VdTf.** 6 memorato **V**[1]**R.** 8. 9 noctibusque ad *v.* -bus quia **RE.** -busque *r G.* 9 amne *S e cod. Divion.* mane *Il.* amne naues *v.* 10 remanent **VR.** 12 existimantur **RE.** | in *om.* **VR.** 13 multis **V.** 13. 14 cantumque **R.** canumque **E.** 14 melle **R.** 14. 15 heracleae **d** *C.* 15 perniciosissimam **R.** 19 aegolethron **d***v.* egolaethron **V.** -lephron *r.* 21 sentiantur **VRE.** 22 densantur **RE.** 24 se **d***v.* quae se **VR.** que se **E.** 26 se statim **V.**

ruta, salsamenta etiam, si reiciantur, sumpta crebro. certumque est id malum per excrementa ad canes etiam pervenire similiterque torqueri eos. mulsum tamen ex eo inveteratum innocuum esse constat, et feminarum cutem
5 nullo melius emendari cum costo, suggillata cum aloe.

(45) Aliud genus in eodem Ponti situ, gente Sannorum, mellis, quod ab insania, quam gignit, maenomenon vocant. id existimatur contrahi flore rhododendri, quo scatent silvae. gensque ea, cum ceram in tributa Romanis
10 praestet, mel, quoniam exitiale est, non vendit. et in Perside et in Mauretaniae Caesariensis Gaetulia, contermina Massaesylis, venenati favi gignuntur, quidamque a parte, quo nihil esse fallacius potest, nisi quod livore deprehenduntur. quid sibi voluisse naturam his arbitremur
15 insidiis, ut ab iisdem apibus nec omnibus annis fierent aut non totis favis? parum enim erat genuisse rem, in qua venenum facillime daretur? etiamne hoc ipsa in melle tot animalibus dedit? quid sibi voluit, nisi ut cautiorem minusque avidum faceret hominem? non enim et ipsis
20 apibus iam cuspides dederat et quidem venenatas, remedio adversus has utique non differendo? ergo malvae suco aut foliorum hederae perungui salutare est vel percussos eas bibere. mirum tamen est venena portantes ore fingentesque ipsas non mori, nisi quod illa domina rerum

77 78

§ 78: *malvae*: Geop. XV 6, 1. 5, 6. Plin. XX 223.

2 excreamenta **Tf**. 4 ueteratum **RE**. 4. 5 cute nullo **V**. cutem ullo **R**. 5 casto **R**. | cum sale *B e Diosc.* (ἁλὸς). *sed cfr. XX 157, ubi item* ἅλὸς *et* ἀλόης *inter se confusa sunt.*
6 ponti **VdTf***v*. potu *r*. Ponto (*del.* situ) *G*. 6. 7 sannonum **RE**. (uiget ex) annona *v. a. G*. Suanorum *Gronov.* (*cfr.* XXXIII 52). 7 quam **Vd***v*. que **E**. quod **R**. 8 qua **RE**. 9 ceram **d***v*. cera *r*. 10 praestet *v*. -ent *ll.* | pendit *S cum Gronovio.*
12 Massaesulis *G*. massasyllis **RE**. masyllis *r***T***v*. | a **VRE***v*. ad (partem) **dT***J*. ex *coni. S. an* aliqua*?* 13 leuiore **V**.
13. 14 deprenduntur **R**. 15 nec — 20 apibus *om.* **d**.
16 parum erat enim **V**. parum erat *H*. *an* parumne ei erat*?*
20. 21 remedium ... differendum *v. a. G*. 21 malbae **R**.
22 hederis **d**. 23 ea **TE***D*. 24 moris **R**.

omnium hanc dedit repugnantiam apibus, sicut contra serpentes Psyllis Marsisque inter homines.

79 14. (46) Aliud in Creta miraculum mellis: mons est Carina VIIII passuum ambitu, intra quod spatium muscae non reperiuntur, natumque ibi mel nusquam attingunt. 5 hoc experimento singulare medicamentis eligitur.

80 (47) Alvaria orientem aequinoctialem spectare convenit. aquilonem evitent, nec favonium minus. alvus optim*a* e cortice, secunda ferula, tertia vimine; multi et e speculari lapide fecere, ut *o*perantes intus spectarent. 10 circumlini alvos fimo bubulo utilissimum, operculum a tergo esse ambulatorium, ut pro*f*eratur intus, si magna sit alvus aut sterilis operatio, ne desperatione curam abiciant; id paulatim reduci fallente operis incremento. alvos hieme stramento operiri, crebro suffiri, maxime fimo 15 81 bubulo. cognatum hoc iis innascentes bestiolas necat, araneos, papiliones, teredines, apesque ipsas excitat. et araneorum quidem exitium facilius est; papilio, pestis maior, lucernis tollitur vere, cum maturescat malva, noctu interlunio caelo sereno accensis ante alvos. in eam flam- 20 mam sese ingerunt.

82 (48) Si cibus sentiatur deesse apibus, uvas passas siccasve ficos tusas ad fores earum posuisse conveniat, item lanas tractas madentes passo aut defruto aut aqua

§ 80: Col. IX 7, 5. Geop. XV 2, 1. (Plin. XVIII 338). Varro III 16, 15. 16. Col. IX 6, 1. Pallad. I 38, 1. — § 81: Col. IX 14, 1. 2. 8. 9. Pallad. V 8, 7. — § 82: Varro III 16, 28. Col. IX 14, 15. Geop. XV 4, 4.

2 psyllis d*v*. phyllis V. hypsillis *r*. 3 mollis R. 4 carma RE *Brot.* Carnia *coni. H.* Camara *U 461.* 6 exigitur VdTf*S*. *sed cfr. XXIII 79.* 7 albaria R. aluearia *v. a. J.* 8 aluus T. aluos *rS*. aluearia *v*. 9 optima e *v*. -ime VdT. -ume *r*. -imas e *S cum Gronovio* (secundas . . . tertias). 9. 10 et e VdT*S*. estis et i R. estis et E. eas et *H*. ea et *v*. 10 facere RE. | operantes *v*. sperantis *ll*. 12 proferatur *G*. properatur VRE. prospiciatur dT. 16 necant V. 17 papilione redines R. 19 uere R*H*. uero *r*T*v*. | *dist. S.* | maturescit d *v. a. S.* 22 sentiatur VGE*v*(*S*). -iantur R. censeatur d*C*. 23 ficus V²dT. 24 item conueniat R. | laneas *D*. *an* lanae? | defruto V²d*v*. defrito *r*.

mulsa, gallinarum etiam *cr*udas carnes. quibusdam et aestatibus iidem cibi praestandi, cum siccitas continua florum alimentum abstulit. alvorum, cum mel eximatur, inlini oportet exitus melissophyllo aut genista tritis, aut
5 medias alba vite praecingi, ne apes diffugiant. vasa mellaria et favos lavari aqua praecipiunt, hac decocta fieri saluberrimum acetum.

(49) Cera fit expressis favis, sed ante purificatis aqua 83 ac triduo in te*n*ebris siccatis, quarto die liquatis igni in
10 novo fictili, aqua favos tegente, tunc sporta colatis. rursus in eadem olla coquitur cera cum eadem aqua excipiturque alia frigida, vasis melle circumlitis. optima quae Punica vocatur, proxima quam maxime fulva odorisque mellei, pura, natione autem Pontica, quod constare equi-
15 dem miror inter venenata mella, dein Cretica, plurimum enim ex propoli habet, de qua diximus in natura apium. 11, 16 post has Corsica, quoniam ex buxo fit, habere quan*d*am vim medicaminis putatur. Punica fit hoc modo: ventilatur 84 sub diu saepius cera fulva, dein fervet in aqua marina
20 ex alto petita addito nitro. inde lingulis hauriunt florem, id est candidissima quaeque, transfunduntque in vas, quod exiguum frigidae habeat, et rursus marina decocunt separatim, dein vas ipsum a*u*t *a*quam refrigerant. et cum hoc ter fecere, iuncea crate sub diu siccant sole lunaque.
25 haec enim candorem facit, sol siccat, et, ne liquefaciat,

§ 83: Col. IX 6, 1. Diosc. II 105. — §§ 84. 85: Diosc. II 105. Th. H. VII 9, 3.

1 crudas **d***v*. nudas *rS*. 1. 2 etiam aestatibus **V** *v. a. S.* 3 alimentum *om.* **d.** | arborum **VG**. | melle **d.** 5 cingi ne *om.* **R.** 6 et **Tf***S*. aut *rv*. *an* ac*?* | haec **VG**. 8 fit et **R.** fit ex *v. a. C.* | aqua — 9 siccatis *om.* **RE**. 9 tenebris *v.* terebris **VGd**. | a quarto **RE**. 14 quod *ll. S.* quam *v.* | constaret **RE**. 14. 15 et quidem **VG**. 15 uenena mel **G**. 16 tropoli **V**. 17 corsicam **VGd**. | quandam *G.* quantam *ll.* aliquantam *v.* 19 diuo **V** *v. a. J.* diual **R**. dio *Dal.* | deinde **R** *v. a. D.* | fruet **R**. feruent **VG**. -enti **d**. 23 uase **d**. | ipsum **RE***v*. ipsu **V**[2]. ipso *r.* | aut aquam *ego.* antequam *ll. S.* aqua *J.* *del. v. cfr. Diosc. an* lente aqua*?* 24 grate **G**. gratae **E**. gnatae **R**. 25 sol siccat et **VGdT***H*. sic siccat et *r.* siccantes *G.* si sic siccatur *v.* | liquefaciat **T***H*. -iant *ll. v.*

protegunt tenui linteo. candidissima vero fit post insolationem etiamnum recocta. Punica medicinis utilissima.
85 nigrescit cera addito chartarum cinere, sicut anchusa admixta rubet, variosque in colores pigmentis trahitur ad reddendas similitudines et innumeros mortalium usus 5 parietumque etiam et armorum tutelam. cetera de melle
11, 11 sqq. apibusque in natura earum dicta sunt.

Et hortorum quidem omnis fere peracta ratio est;
86 **15.** (50) secuntur herbae sponte nascentes, quibus pleraeque gentium utuntur in cibis maximeque Aegyptus, frugum 10 quidem fertilissima, sed ut prope sola iis carere possit. tanta est ciborum ex herbis abundantia. in Italia paucissimas novimus, fraga, tamnum, ruscum, batim marinam, batim hortensiam, quas aliqui asparagum Gallicum vocant, praeter has pastinacam pratensem, lupum salictarium, eaque 15 verius oblectamenta quam cibos.

87 (51) In Aegypto nobilissima est colocasia, quam cyamon aliqui vocant. hanc e Nilo metunt, caule, cum coctus est, araneoso in mandendo, thyrso autem, qui inter folia emicat, spectabili, foliis latissimis, etiam si arboreis con- 20 parentur, ad similitudinem eorum, quae personata in nostris amnibus vocamus, ade*o*que Nili sui dotibus gaudent, ut inplexis colocasiae foliis in variam speciem vasorum potare gratissimum habeant. seritur iam haec in Italia.

88 (52) In Aegypto proxima auctoritas cichorio est, quod 25

§ 87: cfr. Diosc. II 128. — § 88: Th. H. VII 11, 3. IV 8, 12. (I 1, 7. 6. 11).

1. 2 insalationem **Vd**. 2 etiam **V**. 3 geinere **E**. genere **R**. | ancusa **R**. 4 rumba et **RE**. | traditur **d** *Dal.* 5 reddendas **V**[2]*v*(*S*). -da **RE**. edendas *rH.* 8 ratio peracta **d** *v. a. S.* 9. 10 pleraeque **d***v*. -raque *rD.* 10 frugus **R**. 11 fertilissimas et **V**. -ma et **dT**. 13 fragant **RE**[1]. flagant **E**[2]. | tannum **d**. tamnus **R**. | battim **d**. batim marinam *om.* **VT**. 14 battim **Vd**. uatim **R**. | hortensianam **RE** *v. a. H.* | quam **V***v*. 15 has *om.* **VG**. | eamque **RE**. 16 obiectamenta **VGRE**. 19 madendo **VG**. 20 spectabilis **RE** *v. a. G.* 22 amnibus *B.* manibus *ll. v.* | adeoque *v.* adeque **VG**. adaeque **RE**. at aeque **d**. 25 cicori **R**. cicorio *v. a. C.* | quod **TRE***S.* quam *rv.*

diximus intubum erraticum. nascitur post vergilias, floret 19, 129
particulatim. radix ei lenta, quare etiam ad vincula utuntur illa. anthalium longius a flumine nascitur, mespili magnitudine et rotunditate, sine nucleo, sine cortice, folio
5 cyperi. mandunt igni comparatum. mandunt et oetum, cui pauca folia minimaque, verum radix magna. arachidne 89
quidem et aracos, cum habeant radices ramosas ac multiplices, nec folium nec herbam ullam aut quicquam aliud supra terram habent. reliqua volgarium in cibis apud eos
10 herbarum nomina: c*h*ondryl*l*a, hypoc*hoe*ris, cauca*l*is, enthr*y*scum, scandix, *come*, quae ab aliis tragopogon vocatur, foliis croco simillimis, parthenium, trychnum, corchorus et ab aequinoctio nascentes aphace, achynops. epipetron vocant quae numquam floret. at e contrario ap*h*ace sub-
15 inde marcescente flore emittit alium tota hieme totoque vere usque in aestatem.

(53) Multas praeterea ignobiles habent, sed maxime 90
celebrant cnecon Italiae ignotam, ipsis autem oleo, non cibo gratam. hoc faciunt e semine eius. differentia prima:

§ 89: Th. H. I 6, 12. VII 7, 1. 3. 4. — § 90: Th. H. VI 4, 5. 3. Diosc. III 197. (IV 187).

2 particula eius **RE***S*. | quare **Vd***v*. quar *G*. qua *r*. 3 *an* non (*vel* paulo) longius*?* (οὐ πόρρω *Theophr.*). | a **dT** *Ven.* et *r*. *om. v*. | lumine **RE**. 5 igne **VdT**. | comparatum (conp- **V**) *ll. cfr. XI 22.* paratum *v*. (mandunt in bryto paratum *coni. S e Theophr.*). | cetum **GR**. 6 arachidna *B*. -chnide **VRE**[2]. -ncde **E**[1]. anachnide **G**. -cnide **d**. 7 aracos **d***v*. -chos *r*. aracoides *B*. 9 habeant **VR**. 10 chondrylla *B*. candryala (-riala **E**) *ll. Brot.* (*cfr. index*). condriala *v*. | hypochoeris *B*. hypocaris *ll.* hippocratis *v*. | caucalis *B*. caucaris *ll. v*. 10. 11 enthryscum *D cum J coll. XXII 81 et Theophr.* entriscum **G**. anthriscum **dRE***B*. antr- **V**. 11 scandix **d***v*. -drix **V**. -dryx **R**. scamdryx **E**. sandix **G**. | come *S cum B e Theophr. et coll. XXVII 142. om. ll. v.* (*G. D*). | tragopagon **VGRE**. 13 ab *om.* **RE** *v. a. S.* | aphace *B*. apace **VGdT** (*an recte?*). -cae *v*. apache *r*. | achynops *Salm. prol. ad hylen p. 2 e Theophr. VII 11, 2 et coll. § 101.* achynopos **V**. acynopos **GdT** *index*. acyno *r*. acinos *v*. cynops *J cum B e Theophr. VII 7, 3. an* ac cynops*?* 14 at e **RE***v*. adeo *r*. | apace *ll.* 17 multa **RE**. 18 necun **VGd**. cnicon *v. a. S.* 19 gratum **VG**.

silvestris et mitior. silvestrium duae species. una mitiori similis, caule tamen rigido; itaque et colu antiquae utebantur exili, quare quidam atractylida vocant. semen eius candidum et grande, amarum. altera hirsutior, torosiore caule et qui paene humi serpat, minuto semine. aculea- 5 tarum generis haec est, quoniam distinguenda sunt et genera.

91 (54) Ergo quaedam herbarum spinosae sunt, quaedam sine spinis. spinosarum multae species. in totum spina est asparagus, scorpio, nullum enim folium habent. quae- 10 dam spinosa foliata sunt, ut carduus, er*y*nge, glycyrrhiza, urtica; his enim omnibus foliis inest aculeata mordacitas. aliqua et secundum spinam habent folium, ut tribulus et anonis. quaedam in folio non habent et in caule habent, ut pheos, quod aliqui stoeben appellavere. hippophaes 15 spinis geniculatum. tribu*l*o proprietas, quod et fructum spinosum habet.

92 (55) Ex omnibus his generibus urtica maxime noscitur acetabulis in flore purpuream lanuginem fundentibus, saepe altior binis cubitis. plures eius differentiae: sil- 20

§ 91: Th. H. VI 1, 2. 3. 4, 1. 1, 3. (I 10, 6). 4, 1. 5, 1. 1, 3. 5, 2. Diosc. IV 160. — § 92: Diosc. IV 92.

1 satiuae (*pro* mitior) *v. a. S.* | mitiori *codd. Salm. U 463.* mitior est **V***v.* -ore *r S.* 2 similis *U 463.* -li *ll. v. a. D.* | antiquae mulieres *B.* 3 exili *ego.* ex illis *ll. G.* exilis *v.* | quidem **RE** *v. a. B.* | atractylida *B.* (-ctillida *v*). atraylide **VGd.** atrailide *r.* 4 torsiore **Vd.** 6 et *om.* **VG.** 9. 10 spinae sunt *coni. S.* 10 folium **dRE***v.* florum *r.* -rem **T.** | habet **RE** *v. a. S.* (asparagus scorpio *pro una herba accipi voluit B*). 11 hispinosa **V.** | candus **R.** | erynge *S cum B.* -gion *v.* erunge *ll. D.* | glycyrrhiza f*H.* -zon *v.* glyciriza **R.** glic- **E.** gelyzicyrici **G**[1]. gelycy- **G**[2]. lycyricia **V.** licy- **d.** 12 inest **dRE***v.* id est *r.* 13 spinam *v.* -na **RE** *Ven.* -nia **d.** hispaniam **G.** -nia **V.** 14 non *om.* **dRE** *v. a. S.* | caule habent *ll. S.* caule *v.* 15 phleos *v. a. H.* | sthoen **VG.** stheon **d.** | hippophaes **GdRE** *G. cfr. index et Diosc.* hippohae **V.** hippophyes *B.* hippophes *v. an* hippopheos *e Theophr.? cfr. XXII 29.* 16 tribulo *Cagnat.* -uto **RE.** -utu **VG.** -uti **dT.** -uta *v. a. H.* 18. 19 nascitur **V** *Ven.* 19 purpureum **VGd.** | lanugine **RE.** 20 plures **d***v.* flores **V.** eius flores **G.** *om. r.*

vestris, quam et feminam vocant, mitiorque; et silvestri
quae dicitur canina acrior, caule quoque mordaci, fimbriatis
foliis; quae vero etiam odorem fundit Herculanea vocatur.
semen omnibus copiosum, nigrum. mirum sine ullis spi- 93
5 narum aculeis lanuginem ipsam esse noxiam et tactu
tantum levi pruritum pusulasque confestim adusto similes
existere. notum est [et] remedium olei. sed mordacitas
non protinus cum ipsa herba gignitur, nec nisi solibus
roborata. incipiens quidem ipsa nasci vere non ingrato,
10 multis etiam religioso in cibo est ad pellendos totius anni
morbos. silvestrium quoque radix omnem carnem tene-
riorem facit simul cocta. quae innoxia est, morsu carens,
lamium vocatur. de scorpione dicemus inter medicas. 22, 39

16. (56) Carduus et folia et caules spinosae lanuginis 94
15 habet, item acorna, leucacanthos, chal*ceos*, *c*necos, poly-
acanthos, onopyxos, hel*x*ine, scolymos. chamaeleon in foliis
non habet aculeos. est et illa differentia, quod quaedam
in his multicaulia ramosaque sunt, ut carduus, uno autem
caule ne*c* ramosum cnecos. quaedam cacumine tantum
20 spinosa sunt, ut erynge. quaedam aestate florent, ut
tetralix et helxine. scolymos quoque sero floret et diu. 95

§ 94: Th. H. VI 1, 3. 4, 3. 4. — § 95: Th. H. VI 4, 6.

1 et *om.* **RE** *v. a. H.* | in siluestri **VGd***v*. *an* in siluestri genere*?* 2 cania **RE** *v. a. Brot.* 3 funditur **VG**. 6 leni **R***G*. *sed cfr. XI 279. XXIII 110.* 7 *uncos ego posui.* ei **dT***S*. | oleo **VG**. *an* ei remedio oleum (*sc.* esse)*?* 8 herba *om.* **dT**. 9 ignato **G**. ignoto **d**. grato **E**. *fortasse* ingrata ... religiosa in cibo; *cfr. § 90. XI 106. XXX 45. XIX 73. X 168. an* in *delendum est?* 12 que **R**. | noxia **VG**. 13 lamium **VGd***B*. aonymium *r*. aononium *v. a. Bas.* 14 caules **dTfR***H*. caulae **E**. (-le *v*). cautelae **V**. cauteile *G*. 15 acorna *v*. acora **V**. accora **d**. macora **G**. machora **RE**[2]. -chyora **E**[1]. | chalceos *B*. chald **VGd**. *om. rv.* | cnecos *S cum P.* enecos **VG**. onecos **d**. *om. r v. a. B.* cnidos *B*. cnicos *Turneb. G.* 15. 16 polyacanthos *om.* **RE** *v. a. B.* 16 onopyxos *B*. -pygos **RE***v*. conopygos *r*. | helxine *v*. helsine **VGd**. elsine *r*. ixine *Theophr.*
17 haberet **VG**. 18 multiscaulia **VGd**. 19 nec *v. a. B.* ne **VGRE**. *om.* **dT***B*. 20 erynge *B*. -gel **d**. -geli **V**. cyyngeli **G**. eryncae *r*. | ut *om.* **RE**. 21 tetralix **R***B*. -lem **E**. -lism **G**. -lismi **V**. -lisim **d**. | helxine *B*. helsine **Gd**. -syne **V**. elixine *r*.

acorna *a cneco* colore tantum rufo distinguitur et pinguiore suco. idem erat atractylis quoque, nisi candidior esset et nisi sanguineum sucum funderet, qua de causa phonos vocatur a quibusdam, odore etiam gravis, sero maturescente semine nec ante autumnum, quamquam id de omni- 5 bus spinosis dici potest. verum omnia haec et semine et
96 radice nasci possunt. scolymus carduorum generis ab his distat, quod radix eius vescendo est decocta. mirum, quod sine intervallo tota aestate aliud floret in eo genere, aliud concipit, aliud parturit. aculei arescente folio de- 10 sinunt pungere. hel*x*ine rara visu est neque in omnibus terris, a radice foliosa, ex qua media veluti malum extuberat contectum sua fronde. huius vertex summus lacrimam continet iucundi saporis, acanthicen mastic*h*en appellatam. 15
97 (57) Et cactos quoque in Sicilia tantum nascitur, suae proprietatis et ipse. in terra serpunt caules a radice emissi, lato folio et spinoso. caules vocant cact*o*s, nec fastidiunt in cibis inveteratos *quo*que. unum autem caulem rectum habet, quem vocant *pter*nica, eiusdem suavitatis, 20 sed vetustatis inpatientem. semen ei lanuginis, quam pap-

§ 96: Th. H. VI 4, 7. 8. 9. (Plin. XII 72). — § 97: Th. H. VI 4, 10. 11.

(ixine *coni. B e Theophr.*). 1 acorna d*B*. acrona *rv*. | a cneco *ego e Theophr. om. ll. v.* 2 atractyllis **VRE**. -tillis **G**. | nisi *om.* **RE**. | esse **RE**. 5 nec — 6 semine *om.* **VG**. 5 quamquam d*v*. quam **RE**. 6 *an* ceterum (*pro* uerum)? 7 radici **VG**. 8 *an* decocta et cruda? *cfr. Theophr.* 10 aliud parturit *om.* **RE**. 11 helxine *v*. helsine (-lisi- **E**) *ll.* ixine *B e Theophr.* 12 a **VGdT***J*. e **E***S*. est e **R**. est a *H*. est *v*. | qua **E***v*. aqua **R**. satiua *r***T**. 13 contactum **RE**. -ta *v. a. B.* | sua fronde **VGd***B*. sua floret *r*. suaue olet *v*. 14 mastichen *C. cfr. XII 72.* -icen **VGRE***v*(*D*). -iten **d**. 16 et cactos *B*. ectatos (-tus **d**) *ll. v.* 18 missi **VGdT**. | cactos *v*. cactus **RE**. cattus **VG**. cattis **d**. 19 inueteratos quoque *v*. -ratosque *ll. excidisse* condiunt muria *coni. P e Theophr. an* recentes inueteratosque? | unum autem **VG***S*. autem unum **dT**. unum cautem *r*. unum *v*. 20 habet *Schneider*. habent *ll. v. a. S.* | pternica *B*. tunica **RE**. tinica *r*. tenica *v*. 21 *an* spinosae (densae) lanuginis (*cfr. § 94. 101.*) *vel* in lanugine (*cfr. XIX 119*)?

pum vocant, quo detracto et cortice teneritas similis cerebro palmae est. vocant ascalia*n*.

(58) Tribulus non nisi in palustribus nascitur. dura 98 res alibi, iuxta Nilum et Strymonem amnes *r*ecipitur in 5 cib*o*s, inclinatus in vadum, folio *lato* atque effigie ulmi, pediculo longo. at in reliquo orbe genera *II*, uni cicerculae folia, alteri aculeata. hic et serius floret magisque saepta obsidet villarum. semen ei rotundius, nigrum, in siliqua, alteri harenac*e*um. spinosorum etiamnum aliud 10 genus anonis. in ramis enim spinas habet adposito folio rutae simili, toto caule foliato in modum coronae. sequitur arata, frugibus inimica vivaxque praecipue.

(59) Aculeatarum caules aliquarum per terram serpunt, 99 ut eius, quam coronopum vocant. e diverso stat anchusa 15 inficiendo ligno cerisque radicis aptae, stant e mitioribus anthemis et phyllanth*e*s et anemone et ap*h*ace. caule foliato est crepis et lotos.

(60) Differentia foliorum et hic quae in arboribus, 100

---

§ 98: Diosc. IV 15. Th. H. IV 9, 1. VI 5, 3. 4. — § 99: Th. H. VII 8, 3. — § 100: Th. H. VII 9, 1. 2. 10, 3. (Plin. XIX 100). Th. H. VII 3, 1. 10, 3. 5.

---

2 ascaliari **VGRE**. (cκαλίαν *Theophr.*). 3 tribolus **V**[1]**R**. | dura **V**[2]. dira *rv*. (cκληρόc *Theophr. et Diosc.*). *an* durior est alibi? 4 recipitur *vet. Dal.* excip- *ll.v. cfr. XXII 20. 86 et XXI 128.* 5 cibos *vet. Dal. D.* cibus **VG**. cibis *rv*. | inclinatos **VG**. | lato *ego e Theophr. om. ll. v.* | atque effigie (-giem **G**) **VGdT**. ad effigiem (effug- **R**) *rv. cfr. § 23. 117 extr. XIX 67. XXII 60.* 6 II uni *ego*. uicini **V**. uni *r*. duo uni *B*. tria *v*. 7 folia **d***v*. folio *r*. 9 harenaceum *v*. (-cium *D*). -aculum **R**. -atulum **VGd**. heraenaculum **E**. 10 anoninus **R**. ononis *v. a. Brot.* | rarinis **R**. rariis **E**. | spinis **RE**. 11 foliato *ll.* **T***D*. -ata **t***H*. -atum *v*. *an delendum est?* 12 arata (rarata **Gd**. arra **V**[2]) frugibus **VGd***S*. a frugibus aratro *rv*. | uix quae **VGd**. 14 corononum **VR**. | e *G*. et *ll*. et ex *v*. | stat *S cum Gronovio.* stant *ll. G.* stans *v*. 15 radice *v. a. S.* | aptae stant e *S cum Gron.* apta est ante **VGRE**. apta et e **d***G*. apta est autem *v*. | mitior iis *v. a. G.* 16 phyllanthes *B*. -thos *ll. D.* -thus *v*. | aphace *v*. apace (-cae **E**) *ll*. 16. 17 foliato est et **dT** *v. a. S.* -atae est **E**. -atae **R**. *an* foliatae sunt? 17 apate (*pro* lotos) *B*. 18 *an* his? | quae et in **RE***S*.

brevitate pediculi ac longitudine, angustiis ipsius folii, amplitudine, iam vero angulis, incisuris, odore, flore. diuturnior hic quibusdam per partes florentibus, ut ocimo, heliotropio, aphacae, onochi*li*. **17.** multis inter haec aeterna folia, sicut quibusdam arborum, inprimisque helio- 5 tropio, adianto, poli*o*.

101 (61) Aliud rursus spicatarum genus, ex quo est a*ch*yn*o*ps, alopecuros, steleph*u*ros, — quam quidam or- 25, 80 tygem vocant, alii plantaginem, de qua plura dicemus inter medicas —, *t*hryallis. ex his alopecuros spicam 10 habet mollem et lanuginem densam, non dissimilem vulpium caudis, unde et nomen. proxima e*i* est et stelephuros, nisi quod illa particulatim floret. cichorion et similia circa terram folia habent; germinant ab radice post vergilias. 15

102 (62) Perdicium et aliae gentes quam Aegyptii edunt. nomen dedit avis id maxime eruens. crassas plurimasque habet radices. item ornithogale caule tenero, candido, semipeda*li*, molli, tribus aut quattuor agnatis, radice bulbosa; coquitur in pulte. 20

---

§ 101: Th. H. VII 11, 2. 3. (Plin. XXI 88). — § 102: (cfr. Plin. XIX 99). Th. H. I 6, 11. Diosc. II 173.

---

1 angustiis d*v*. -stis *rD*. | folii *G*. foliis *ll*. (ipsis) foliorum *v*. 2 *an* aut amplitudine? | iam uero *om*. **RE** *v. a. D*. 4 aphacae d*v*. apacae **V**. -ce **G**. -che *r*. | onochili *H*. -chite **VRE**. -chitae **G**. -cichle *B*. onechite d**T**. 6 polio *Gronov*. pholia **VdR**. folia *r*. *del. v. a. H*. 8 achynops *Salm. D. cfr. § 89*. stanypsa d. -nipsa **VG**. -nypi *r*. cynops *B*. stannios *v*. | stelephuros *B*. -phyros **VG**. -phiros d. -pyros *r*. 10 thryallis *B*. phryallis **VG**. phria- d. pria- *r*. 12 ei et **R** *v. a. D*. | proxime **V**. | ei est et *S*. et est et **RE**. est et *rf*. est ei *J*. est ei et *v*. 12. 13 stelephyrus (-elle- **G**) **VG**. -pyrus **RE**. 14 germinant *C*. -antibus *ll*. *G*. -antia *J*. -antes *v*. 16 aliae gentes **R***G*. aeliae (aeoliae *v*) gentes **E***v*. aeliaegenes **VG**. eligenes d. helig- **T**. 18 ornithogalae **E**. -gala *J e Diosc. sed cfr. index*. | tenero d*v*. temero **VG**. tenedo *r*. 19 semipedali *v*. -datu **VdE**. -data **R**. sempadatu **G**. sesquipedali *U 464 e Diosc*. 19. 20 radice bulbosa *in ll. v. legitur post* semipedali; *transposui cum U 464 coll. Diosc. an vero post* ornithogale *ponendum* (μετ' ἄρτου συνοπτώμενον)?

(63) Mirum loton herbam et aegilopa non nisi post 103
annum e semine suo nasci. mira et anthemidis natura,
quod a summo florere incipit, cum ceterae omnes, quae
particulatim florent, ab ima sui parte incipiant.
5 (64) Notabile et in lappa, quae adhaerescit, quod in 104
ipsa flos nascitur non evidens, sed intus occultus, et intra
se *ger*minat velut animalia, quae in se pariunt. circa
Opuntem *est* herba etiam homini dulcis, mirumque e folio
eius radicem fieri ac sic eam nasci.
10 (65) *I*asine unum folium habet, sed ita implicatum, 105
ut plura videantur. ch*o*ndrylla amara est et acris in ra-
dice suci. amara et aphace et quae picris nominatur, et
ipsa toto anno florens; nomen ei amaritudo inposuit.
(66) Notabilis et scillae crocique natura, quod, cum 106
15 omnes herbae folium primum emittant, mox in caulem
rotundentur, in his caulis prior intellegitur quam folium.
et in croco quidem flos inpellitur caule, in scilla vero
caulis exit, deinde ex eo flos emergit, eademque ter floret,
ut diximus, tria tempora arationum ostendens. 18, 244
20 (67) Bulborum generi quidam adnumerant et cypiri, 107
hoc est gladioli, radicem. dulcis ea est et quae decocta
panem etiam gratiorem faciat ponderosioremque simul

§ 103: Th. H. VII 13, 5. 14, 2. — § 104: Th. H. VII 14, 3.
I 7, 3. — § 105: Th. H. I 13, 2. VII 11, 4. (cfr. XXII 91). —
§ 106: Th. H. VII 13, 5. 6. — § 107: Th. H. VII 12, 3.

1 mirum — 2 nasci *om.* **Gd**. 1 lothon **VR**. | aegilopa *v.*
-lonpan **VR**. aegylonpan **E**. 3 flore **VGE** *v. a. G. et H. sed
cfr. index.* 5 quod **VGE***S.* quoniam *rv.* 6 nonne uidens **V**.
7 se germinat *v. cfr. XVI 94.* seminat **VGRE***H.* -ina **dT**.
se semen dat *Salm.* | circa *om.* **dT**. 8 opontem **Vd**. *om.* **T**. |
est *S.* si *Il.* Opuntia est *v* (*cfr. index*). | mirum **VGE**. 9 sic
eam **VGd** *Verc.* sim eam *r.* semina *Ven.* 10 iasine *Salm.*
Lasine **VGd***v.* L.asine *r.* iasione *B* (**T** *in indice*) *e Theophr.*
11 chondrylla *B.* achendrylla **RE**. -dylla **Vd**. achemd- **G**.
cindrilla *v.* 12 apace **GRE**. apate *coni. B.* | pigris **d**.
15 emittunt **R**. 16 proprior **VGRE**. 18 inde **d**. 20 cy-
peri **V**. cypri **RE**. 22 *an* spongiosioremque? (γλυκὺν καὶ
ἀσινῆ *Theophr., et cfr. XXII 56. XVIII 76. 105*).

subacta. non dissimilis est et quae thesium vocatur, gustu aspera.

108 (68) Ceterae eiusdem generis folio differunt: asphodelus oblongum et angustum habet, scilla latum et tractabile, gladiolus simile nomini. asphodelus manditur et 5 semine tosto et bulbo, set hoc in cinere tosto, dein sale et oleo addito, praeterea tuso cum ficis, praecipua voluptate, ut videtur Hesiodo. tradunt et ante portas villarum satum remedio esse contra veneficiorum noxiam. 109 asphodeli mentionem et Homerus fecit. radix eius napis 10 modicis similis est, neque alia numerosior LXXX simul acervatis saepe bulbis. Theophrastus et fere Graeci princepsque Pythagoras caulem eius cubitalem et saepe duum cubitorum, foliis porri silvestris, anthericum vocavere, radicem vero, id est bulbos, asphodelum. nostri 15 illud albucum vocant et asphodelum *h*as*t*ulam regiam, cau-110 lis acinosi, ac duo genera faciunt. albuco scapus cubitalis, amplus, purus levisque, de quo Mago praecipit exitu mensis Marti et initio Aprilis, cum floruerit, nondum semine eius intumescente, demetendum findendosque scapos 20 et quarto die in solem proferendos, ita siccati manipulos 111 faciendos. idem *o*ist*o*n adicit a Graecis vocari, quam inter ulvas sagittam appellamus. hanc ab idibus Maiis usque in finem Octobris mensis decorticari atque leni sole

§ 108: Th. H. VII 13, 1. 3. 4. Hesiod. ἔργα κ. ἡμ. 41. — § 109: Homerus λ 538. ω 13. Th. H. VII 13, 2. Diosc. II 199.

1 est et d*v*. et est *r*. ei est *D*. 3 cetera **Vd**. 3. 4 aspodelus **R**. 5 nomine **VGE**. | aspodelus **R**. 5. 6 et semine **GRE***v*. eo sem- *r*. 6 toto *Dal*. | toto **V**. 7 tosto (*pro* tuso) **d**. 8 tradunt ut et **RE**. -ditur et *v*. *a*. *S*. 9 ueneficorum noxam **dT** *v*. *a*. *G*. 10 natis **RE**. 15 nostri — 16 asphodelum *om*. **R**. 16 uocant *om*. **d**. | hastulam *v*. *cfr*. *index et Scribon. Larg. 254*. assulam **Vd***D*. -lum **G**. asylam **E**[1]. assy- *r*. 17. 18 cubitalis **T***v*. -ali *r*. 18 amplius **d** *v*. *a*. *C*. | leuisque **VGdT**. leuis *rv*. 19 cum **V***v*. *om*. *r*. 21 et *om*. **VG**. 22 oiston *Osc. Weise in Fleckeis. ann. 1881 p. 512*. pistana **V**[2]**RE***D*. -nam *v*. tustana *r*. | adicit *ego*. dicit *ll*. *v*. 23 maiis **d***S*. maii **V***v*. maius **G**. magis *r*. 24 usque **VGd***v*. que **R**. quae **E**.

siccari iubet; idem et gladiolum alterum, quem cypiron vocant, et ipsum palustrem, Iulio mense toto secari iubet ad radicem tertioque die in sole siccari, donec candidus fiat, cotidie autem ante solem occidentem in tectum re-
5 ferri, quoniam palustribus desectis nocturni rores noceant.

18. (69) Similia praecipit et de iunco, quem maris- 112 cum appellant, ad texendas tegetes et ipsum Iunio mense eximi ad Iulium medium praecipiens, cetera de siccando eadem, quae de ulva suo loco diximus. alterum genus 111
10 iuncorum facit, quod marinum et a Graecis oxyschoenon vocari invenio. tria genera eius: acuti, sterilis, quem marem et oxyn Graeci vocant; reliqua feminini, ferentis semen nigrum: quem mela*n*cran*i*m appellant, crassior hic 113 et fruticosior, magisque etiamnum tertius, qui vocatur holo-
15 schoenus. ex his melancranis sine aliis generibus nascitur, oxys autem et holoschoenus eodem caespite. utilissimus ad vitilia holoschoenus, quia mollis et carnosus est; fert fructum ovorum cohaerentium modo. nascitur autem et is, quem marem appellavimus, ex semetipso, cacumine
20 in terram defixo, melancranis autem suo semine. alioqui 114 omnium radices omnibus annis intermoriuntur. usus ad nassas marinas, vitilium elegantiam, lucernarum lumina, praecipua medulla, amplitudine iuxta maritimas Alpes tanta, ut inciso ventre inpleant paene unciarum latitudinem, in
25 Aegypto vero cub*it*orum longitudinem non aliis utiliorem.

§§ 112. 113: Th. H. IV 12, 1. 2. 3. Diosc. IV 52.

1 quam **d**. | cypiran **V**[1]**d**. 2 tosto **d**. *om. v. a. G.* 3 die in **RE***v*. dein *r*. | secari **V**. 4 fit **dT**. 7 appellat **d***H*. 11 acuti **d***v*. acute **VRE**. -tae **G**. 12 oxyn **d***v*. oxī **G**. oxim **V**. onxyn **RE**[2]. onxym **E**[1]. oxym *S*. 13 *dist. ego.* | melancranim *v e Theophr.* melacrantam **VG**. -cratam **d**. -crantan **E**. -cranran **R**. | appellant **GdfE***S*. uocant *rv*. 14 magis **R***S*. 14. 15 holischoenus **R**. holoscenus **d**. oloschoenus **V**[2]. olyscoenus **V**[1]. 15 melanchranis **G**. melacranis **RE**. | siue **VGE**. 16. 17 utilissimum **d**. 18. 19 et autem et **VG**. autem *v. a. S.* 19 hiis **R**. 22 uitilium nexus *v. a. G.* | elegantiam **d***G*. -ium *rv*. 25 cubitorum *ego.* cimbrorum **Vd**. umbro- **G**. cribrorum *rv*. cymbiorum *J.* | longitudine *J.* | alias *v. a. Brot.* | uiliorem **E**. utiliore *J.*

115 quidam etiamnum unum genus faciunt iunci trianguli — cyperon vocant —, multi vero non discernunt a cypiro vicinitate nominis. nos distinguemus utrumque.

107 Cypirus est gladiolus, ut diximus, radice bulbosa, laudatissimus in insulis Creta, dein Naxo et postea in Phoe- 5 nice. Cretico candor odorque vicinus nardo, Naxio acrior, Phoenicio exiguum spirans, nullus Aegyptio, nam et ibi 116 nascitur. discutit duritias corporum; iam remedia enim dicemus, quoniam et florum odorumque generi est magnus usus in medicina. quod ad cypiron attinet, Apollodo- 10 rum quidem sequar, qui negat bibendum, quamquam professus efficacissimum esse adversus calculos. os eo fovet. feminis quidem abortus facere non dubitat; mirumque, tradit barbaros suffitum huius herbae excipientes ore lienes consumere et non egredi domibus nisi ab hoc suffitu, 15 vegetiores enim firmioresque sic etiam in die fieri; intertriginum et alarum vitiis perfrictionibusque cum oleo inlitum non dubie mederi.

117 115 (70) Cyperos iuncus est, qualiter diximus, angulosus, iuxta terram candidus, cacumine niger pinguisque. folia 20 ima porraceis exiliora, in cacumine minuta, inter quae semen est. radix olivae nigrae similis, quam, cum oblonga est, cyperida vocant, magni in medicina usus. laus cypero prima Hammoniaco, secunda Rhodio, tertia Theraeo, novis-

§§ 115. 116: Diosc. IV 20. Scribon. 82. — §§ 117. 118: Diosc. I 4.

3 uicinitatem **VGR**. *an* ob uicinitatem? 4 cyperus **Vd**. 5 cretae **d**. | in **R** *G. om. rv.* 6 nardio **d**. 8 enim remedia **d** *v. a. S.* 9 dicimus **VG**. | quoniam et **V***v.* et quoniam *r.* | magnus *om.* **dT**. 10 cyperon **R** *C.* 11 *an* equidem? | sequimur *v. a. G.* | negat *ego.* negabat (*ortum ex* negatat) *ll. v.* 12 calculos (cauc- **R**) os *ll. H.* -ulosos *v.* -ulos *G.* -ulos hos *D.* | eos fouet **RE**. eo mouet *D. an* calculos et potu? *possunt etiam alia conici, ut* uuluas eo fovet; *sed dubia omnia.* 15 domibus *ll. v.* die omni *H.* | ab **dR***v.* ad *r.* | suffito **VG**. 16 in die **VGf**. in dies **dT***H. om. rv.* in diem *S.* 21 queraceis **d**. 21. 22 inter est quae **RE**. 24 rhodia **R**. | tertio **R**. | theraeo **VT** *Salm.* thereon **Gd**. thechreon **E**. thaechreon **R**. Thracio *v. a. H.*

sima Aegyptio. qu*i* et confudit intellectum, quoniam et cypiros ibi nascitur. sed cypiros *radice* durissima vixque spirans, c*yp*eris odor et ipsis nardum imitans. est et per se Indica herba, quae cypira vocatur, zingiberis effigie;
5 commanducata croci vim reddit. cypero vis in medicina 118 psilotri. inlinitur pterygiis ulceribusque genitalium et quae in umore sunt omnibus, sicut oris ulceribus. radix adversus serpentium ictus et scorpionum praesentis remedii est. vulvas aperit pota; largiori tanta vis, ut et expellat
10 eas. urinam ciet et calculos, ob id utilissima hydropicis. inlinitur et ulceribus, quae serpunt, sed his praecipua, quae in stomacho sunt, e vino vel aceto inlita.

(71) Iunci radix in tribus heminis aquae decocta ad 119 tertias tussi medetur. semen tostum et in aqua potum
15 sistit alvum et feminarum menses. capitis dolores facit. qui vocatur holoschoenus .... quae proxima sunt radici, commanducantur adversus araneorum morsus. invenio etiamnum unum iunci genus quod *Eu*ripicen vocant; huius semine somnum allici, set modum servandum, ne
20 sopor fiat.

(72) Obit*er* et odorati iunci medicinae dicentur, quo- 120

§ 119: Diosc. IV 52.

1 qui *ego.* que **VGRE**. quod **d**(?)*G.* quae *v.* | confundit **RE***v.* 2 cyperos **R**. | cyperos **VdR***B.* | radice *ego. om. ll. v.* 3 cyperis *ego.* ceteris *ll. v.* 4 ginziberis **V**. ingiberis **R**. ging- *v. a. Dal.* 5 cypirae **dT**. 6 illinitur **Vd** *v. a. S.* inuenitur **RE**. | ſterygis **R**. 7 in numero **VG**. 8 serpentes **dT**. | ictus **VGf***v.* cuius **RE**. *om.* **dT**. | scorpionum ictus **dT**. | praesentis **GdT***S.* -enti *rH.* -ertim *v.* | remedii **TE**. -di **GR***S.* -dio *rv.* 9 tota **d**. | ut et **dT**. ut **VG***G. om. rv.* | expellit *v. a. G.* 10 cauculos **R**. 11 praecipue *G.* 15 sistit **d***v.* sistitit **VG**. sistit et in *r.* sistit et *S.* | *an* menses, sed? *cfr. Diosc.* 16 qui **dT***H. om. rS.* at qui *v.* at eius qui *coni. Dal. sed* qui uocatur holoschoenus *videtur ad initium § 119 post* iunci *pertinere; cfr. index et Diosc. an vero glossema est ex § 113?* | *lac. ego indicavi coll. Diosc.; exciderunt* folia eius (eius quae *v. a. S*). 16. 17 radici **dT**. -icis *rv.* 18 Euripicen *B e Diosc.* tripicen **d**. trepicen **VGE**. -cem **R**. tropicen *v.* 19 allici et **d**. alios et **R**. dlio set **E**. | in odum **R**. | serunt dum **RE**. 21 obiter *P.* obit **G**. ob id *r v. a. S.*

12, 104 niam et in ..... Syria Coele, ut suo loco rettulimus, nascitur. laudatissimus ex Nabataea cognomine teuchitis, proximus Babylonius, pessimus ex Africa ac sine odore. est autem rotundus, vinosae mordacitatis ad linguam; sincerus in confricando odorem rosae emittit rubentibus frag- 5 mentis. discutit inflationes, ob id stomacho utilis bilemque reicientibus. singultus sedat, ructus movet, urinam ciet, vesicae medetur. ad muliebres usus decoquitur. opisthotonicis cum resina arida inponitur excalfactoria *vi*.

121 (73) Rosa adstringit, refrigerat. usus eius dividitur in 10 folia et flores, capita. foliorum partes, quae sunt candidae, ungues vocantur. in flore aliud est semen, aliud capillus, in capite aliud cortex, aliud calix. folium siccatur aut tribus modis exprimitur: per se, cum ungues non detrahuntur — ibi enim umoris plurimum —, aut cum 15 detractis unguibus reliqua pars aut oleo aut vino mace-
122 ratur in sole vasis vitreis. quidam et salem admiscent, nonnulli et anchusam aut aspalathum aut iuncum odoratum, quia talis maxime prodest vulvae ac dysintericis. exprimuntur eadem folia detractis unguibus trita per lin- 20 teum spissum in aereum vas, lenique igni sucus coquitur, donec fiat crassitudo mellis. ad haec eligi oportet odora-
123 tissima quaeque folia. **19.** vinum quomodo fieret e rosa,
14, 106 diximus inter genera vini. usus suci ad aures, oris

§ 120: Diosc. I 16. — §§ 121—124: Diosc. I 130.

1 *lac. ego indicavi; exciderunt* remediis locum obtinet. in (Syria); *cfr. XII 104.* dicentur, qui in India et in Syria *coni. S.* unguentis nascitur *coni. J. plura transponi voluit U 465.*
2 teuchitis *C.* -tes *G.* theucitis **VGd***v.* teucitis **E.** teuticis **R.**
4 uirosae *D cum U 465. sed cfr. nov. luc. p. 19 n. 6. XIII 113. XXIII 106. XXVII 28.* 6. 7 ibidemque **RE.** 7 sedat **d***v.* sed et *r.* 8 mulieres **GRE.** -rum **d.** 9. 10 ui rosa *S.* ut rosa **VGf.** ute rosa **E.** utros **R.** rosa **dT** *Brot.* uteros *v.* et rosa uteros *B.* et rosa *H.* 10 abstringit **R.**
11 capitata **G.** et capita *H. sed cfr. Müller de stilo p. 69.* | *dist. H.* | partesque *v. a. H.* | sunt *om.* **RE** *v. a. H.* 17 salem **VT***v.* sale **GRE.** sal **d.** 18 et anchusam nonnulli **R** *v. a. S.* 22 mullis **RE.** 24 suci *om.* **dT.**

ulcera, gingivas, tonsillas gargarizati, stomachum, vulvas, sedis vitia, capitis dolores — in febri per se vel cum aceto —, somnos, nausias. folia uruntur in calliblepharum, et siccis femina adsperguntur. epiphoras quoque arida
5 leniunt. flos somnum facit, inhibet fluctiones mulierum, maxime albas, in posca potus et sanguinis excreationes, stomachi quoque dolores, quantum .... in vini cyathis tribus. seminis optimum crocinum nec anniculo vetustius 124 et in umbra siccatum; nigrum inutile. dentium dolori in-
10 linitur, urinam ciet, stomacho inponitur, item igni sacro non veteri. naribus subductum caput purgat. capita pota ventrem et sanguinem sistunt. ungues rosae epiphoris salubres sunt; ulcera enim oculorum rosa sordescunt, praeterquam initiis epiphorae ita, ut arida cum pane inponatur.
15 folia quidem intus stomachi rosionibus et [intus] ventris 125 aut intestinorum utilissima et praecordiis, vel inlita. cibo quoque lapathi modo condiuntur. cavendus in his situs celeriter insidens. et aridis aut expressis aliquis usus. diapasmata inde fiunt ad sudores coercendos ita, ut a bali-
20 neis inarescant corpori, dein frigida abluantur. silvestris pilulae cum adipe ursino alopecias emendant.

(74) Lilii radices multis modis florem suum nobilitant, 126

---

§ 125: Diosc. I 131. — §§ 126. 127: Diosc. III 106. (Celsus VI 18, 6).

---

1 gargarizati *P.* -tis *ll.* -tus *v. a. S.* 2 et 3 *dist. J.* 2 febre **V** *v. a. S.* | per se *om. S.* 3 somnus **V.** | utuntur **RE** *v. a. B.* 4 femina *v.* -nę **d.** phemina (phaem- **R**)*r.* 5 leniunt **Vd***v.* liniunt **GT.** ueniunt **RE.** 5 mulierum — 6 excreationes *om.* **R.** 7 quantum **dRE***v.* tantum *r* **f.** cyathus *D* (*saltem* cyatho). | *lac. indicavit S supplens* duobus digitis capiant (*cfr. XX 242*). *possit etiam cogitari* quattuor drachmis (*§ 175*) *vel* quattuor obolorum pondere (*§ 157. 160. 169*). *an* leuantur *vel* haustus (*cfr. XXII 51*)? 8 semen his **d** (?) *v. a. D.* 9 siccatur **RE** *v. a. S.* 10 ciet *v.* cient **V²RE.** ciunt *r.*
11 subditum *B.* 13 sunt *om.* **Vd***H.* | rosa se rosa **R.**
14 auida **R.** 15 intus *ll. S.* uitiis *v. an* infusa *vel* infusione? | *uncos ego posui.* uitiis *v.* | uentri **VG.** 21 pilulae *om.* **d** *v. a. H.* | alopetas **R.** | emendant **Vf***H.* -dat *rv.* 22 nobilitate **R.** -auere *v. a. S.*

contra serpentium ictus ex vino potae et contra fungorum venena. propter clavos pedum in vino decoquuntur triduoque non solvuntur. cum adipe aut oleo decoctae pilos quoque adustis reddunt. e mulso potae inutilem sanguinem cum alvo trahunt, lienique et ruptis, vulsis 5 prosunt et mensibus feminarum, in vino vero decoctae 127 inpositaeque cum melle nervis praecisis. medentur contra lichenas et lepras, et furfures in facie emendant, erugant corpora, cu*te*m. folia in aceto cocta vulneribus inponuntur, si testium, melius cum hyoscyamo et farina tritici. semen 10 inlinitur igni sacro, flos et folia ulcerum vetustati, sucus qui flore expressus est — ab aliis mel vocatur, ab aliis syrium — ad emolliendas vulvas sudoresque faciendos et suppurationes concoquendas.

128 (75) Narcissi duo genera in usum medici recipiunt, 15 purpureo flore et alterum herbaceum, hunc stomacho inutilem et ideo vomitorium alvosque solventem, nervis inimicum, caput gravantem et a narce narcissum dictum, non a fabuloso puero. utriusque radix mulsei saporis est. 129 ambustis prodest exiguo e melle, sic et vulneribus et 20 luxatis; panis vero cum melle et ae*ri*na farina, sic et in-

§§ 128. 129: Diosc. IV 158. (cfr. Th. H. VI 6, 9). Diosc. I 63 extr.

2 decoquuntur **VR***v*. decoc- **GE**. coqu- **T**. coquitur **d**. 3 triduo quoque **d**. | adipe anserino **d**^{1}**T**. 4 adustus **V**^{1}. -stos **dT**. 5 ruptis uulsis **R***v*. rupsis uulsis **E**. uulsis (ulsis **V**^{1}**G**. uuluis **V**^{2}) ruptis *r*. 8 *dist. J.* | furfures (*om.* et) **dT**. 9 cutem *ego*. cum *ll. S. del. v. an* in corpore cutem? | folio **G**. polio (coctae) *Gronov*. polio folia *S. at cfr. Diosc.* | *an* condita? *cfr. Diosc.* 10 si testium *ll.* **f***v*(*S*). epiphoris testium *B*. (*sed* φλεγμονάς *Diosc.*). caestuum *Gronov.* | melius **VGdTf***H*. mellis *r*. in melle *v*. *fortasse* (set testium) tumoribus. 12 qui **d***v*. que *r*. | *dist. J.* 13 molliendas **d**. 14 coquendas **R** *v. a. H.* 15 usum **Gf***S*. usu **VdTE***v*. uisu **R**. 16 herbaceo *vet. Dal.* croceo *Schneider e Diosc. fortasse plura exciderunt, ut* herbaceum *de odore dictum sit.* 17. 18 inamicum **VGE**. 19 utriusque **VGdE***v*. uerius **R**. | radice diximus ei **R**. radix ut diximus mulsei *v. a. B.* 20 exiguo e *S*. -gue **R**. -guo *r*. cum exiguo *v*. 21 aerina *ego cum B* (-inea) *e Diosc. cfr. XXII 125.* auenae *ll. v.*

fixa corpori extrahit. in polenta tritus oleoque contusis medetur et lapide percussis. purgat vulnera permixtus farinae, nigras vitiligines emaculat. ex hoc flore fit narcissinum oleum ad emolliendas duritias, calfacienda quae
5 alserint, auribus utilissimum, sed et capitis dolores facit.

(76) Violae silvestres et sativae. purpureae refrigerant. 130 contra inflammationes inlinuntur stomacho, ardenti inponuntur et capiti in fronte, oculorum privatim epiphoris et sede procidente volvave et contra suppurationes. crapulam
10 et gravedines capitis inpositis coronis olfactuque discutiunt, anginas ex aqua potae. id, quod purpureum est ex his, comitialibus medetur, maxime pueris, in aqua potum. semen violae scorpionibus adversatur. contra flos albae 131 suppurata aperit, ipsa discutit. et alba autem et lutea
15 extenuat menses, urinam ciet. minor vis est recentibus, ideoque aridis post annum utendum. lutea dimidio cyatho in aqua*e* tribus menses trahit. radices eius cum aceto inlitae sedant lienem, item podagram, oculorum autem inflammationes cum murra et croco. folia cum melle pur-
20 gant capitis ulcera, cum cerato rimas sedis et quae in umidis sunt, ex aceto vero collectiones sanant.

(77) Baccar in medicinae usu aliqui ex nostris per- 132 pressam vocant. auxiliatur contra serpentes, capitis dolores fervoresque, item epiphoras. inponitur mammis tumen-
25 tibus a partu et aegilopiis incipientibus ignibusque sacris. odor somnum gignit. radicem decoctam bibere spasticis,

---

§ 130: Diosc. IV 120. — § 131: Diosc. III 128. Pl. iun. p. 57, 2. — §§ 132. 133: (cfr. § 30 et Diosc. I 9). Diosc. III 44.

---

4 ad **RE***v*. eadam **V**. eadem **G**. ad easdem **dT**. | molliendas **Gd**. | et calefacienda **dT**. 5 utilissima **RE**. | et *om*. **R** *v. a. H.* 7 stomacho ardenti inponuntur *om*. **V**[1]**d**. | *dist. ego. cfr. § 132. XX 17.* 8 priuatim *om*. **V**[1]**dT**. 11 est *om*. **Vd** *H.* 15 extenuat **Gd***S*. -ant *rv*. | urinam *om*. **RE**. | ciet **RE***S*. et *r*. cient *v*. | uisa **RE**. | est *om*. **dT**. 17 aquae *v*. aqua *ll*. 18 sedeant **R**. 21 mero **VGd**. 22 bacchar **d** *Dal.* 22. 23 perpensam **RE** *v. a. H.* 24 mammis **T***v*. in mammis *rD*. 25 incipientibusque *v. a. B.* | ignibus **d** *v. a. B.* et ignibus *B.*

133 eversis, convulsis, suspiriosis salutare est *et* in tussi vetere. rami eius tres quattuorve decocuntur ad tertias partes; haec potio mulieres ex abortu purgat. laterum punctiones tollit et vesicae calculos. tunditur *et* u*t*ili*ter i*n diapasmata. vestibus odoris gratia inseritur. combretum, quod simile 5
30 ei diximus, tritum cum axungia vulnera mire sanat.

134 (78) Asarum iocinerum vitiis salutare esse traditur uncia sumpta in hemina mulsi mixti. alvum purgat ellebori modo, hydropicis prodest et praecordiis vulvisque ac morbo regio. in mustum si addatur, facit vinum urinis 10 ciendis. effoditur cum folia mittit, siccatur et conditur. in umbra situm celerrime sentit.

135 / 23 **20.** (79) Et quoniam quidam, ut diximus, nardum rusticum nominavere radicem baccaris, contexemus et Gallici nardi remedia, in hunc locum dilata in peregrinis arbo- 15
12, 45 ribus. ergo adversus serpentes duabus drachmis in vino succurrit, inflationibus coli vel ex aqua vel ex vino, item iocineris et renium suffusisque felle et hydropicis, per se vel cum absinthio. sistit purgationum mulierum impetus.

136 (80) Eius vero, quod phun eodem loco appellavimus, 20 radix datur potui trita vel decocta ad strangulatus vel pectoris dolores vel laterum quoque. menses ciet. bibitur cum vino.

---

§ 134: Diosc. I 9. — § 135: Diosc. I 7 extr. — § 136: Diosc. I 10.

---

1 est et *ego e Diosc.* est *ll. v. dist. ego.* 2 rami **VGdTfJ**. radicem **R**. -ices **E***v*. 4 et *om.* **RE**. | calculos **d***v*. calculos tollit *r*. | tunditur **VGRE**. tond- **d***v*. cond- *C*. | et utiliter in diapasmata *ego.* (χρησιμεύει *Diosc.; utiliter ad Salm.*) cum diligentia paemata (pem- **d**)**VGd**. cum diaprasmata *r*. cum diapasmate *v*. et in diapasmata *H*. cum lilio in diap- *J*. 7 anserum **VGd**. 8 uncia **d***v*. ungia **V**[1]. ungias **G**. axungia *r*. 11 emittit **R***v*. *an* amittit? | et conditur **E***J*. et foditur **RV**[2]. effod- **V**[1]**Gd**[2]. effund- **d**[1]. *del. v.* 12 umbris **R**. | *dist. ego coll. XII 47.* 15 dilata **d***v*. delata **RE**. deluta *r*. 17 inflammationibus **R***C*. | colli **d**. 18 renum **VR** *v. a. S.* | felle *om.* **RE**. | *dist. ego coll. Diosc.* 19 muliebrum **V**[1]. -brium **f**. 20 phym **d**. phu *C*. 21 strangulatus **d**(?) *Gronov.* strangularis (string- **G**. strag- **E**)*r*. -lationes *v. a. H. an* strangurias? 22 menses quoque *v. a. S.* | *an* contra uenena bibitur? *cfr. Diosc.*

(81) Crocum melle non solvitur nulloque dulci, facil- 137
lime autem vino aut aqua. utilissimum in medicina, ad-
servatur cornea pyxide. discutit inflammationes omnes
quidem, sed oculorum maxime ex ovo; i*tem* vulvarum quo-
5 que strangulatus, stomachi exulcerationes, pectoris et re-
nium, iocinerum, pulmonum vesicarumque, peculiariter
inflammationi earum vehementer utile, item tussi et pleu-
riticis. tollit et pruritus, urinas ciet. qui crocum prius 138
biberint, crapulam non sentient, ebrietati resistent. coro-
10 nae quoque ex eo mulcent ebrietatem. somnum facit,
caput leniter movet, venerem stimulat. flos eius igni sacro
inlinitur cum creta Cimolia. ipsum plurumis medicamini-
bus miscetur, collyrio uni etiam nomen dedit. (82) faex 139
quoque expressi unguento crocino, quod crocomagma appel-
15 lant, habet suas utilitates contra suffusiones oculorum, uri-
nas. magis excalfacit quam crocum ipsum. optimum quod
gustatu salivam dentesque maxime inficit.

(83) Iris rufa melior quam candida. infantibus eam 140
circumligari salutare est, dentientibus praecipue et tussien-
20 tibus taeniarumve vitio laborantibus instillari. ceteri effec-
tus eius non multum a melle differunt. ulcera purgat
capitis, praecipue suppurationes veteres. alvum solvit dua-
bus drachmis cum melle, tussim, tormina, inflationes pota,
lienes ex aceto. contra serpentium et araneorum morsus 141
25 ex posca valet; contra scorpiones duarum drachmarum
pondere in pane vel aqua sumitur; contra canum morsus
ex oleo inponitur et contra perfrictiones. sic et nervorum

---

§§ 137. 138: Diosc. I 25. — § 139: Celsus VI 6, 36. Diosc. I 26. — §§ 140. 141: (cfr. § 41). Diosc. I 1.

---

1 nos d. 4 item *ego.* in *ll. S.* illitum *C.* -tus *v.* intus *J.* (*an* ex ouo, potu?) 7. 8 pleureticis Vd *v. a. G.* 9 biberunt **R***S.* | sentiunt **R***S.* 13 uini **RE.** | faex VdT*H.* fex Gf. ex *r.* ex eo *v.* 14 expressit d. -sso *v. a. H.* | crocomagma V^2*B.* -gna V^1d. -gno *r.* -migma *v.* 15. 16 *an* urinae tormina *vel* angustias? *cfr. § 160.* 17 maxime **RE***D.* magis *r*T*J.* *del. v.* 19 dentibus VTf. | praecipua **RE** *v. a. G.* (est *pro* et *v*). 20 taeniarumue uitio laborantibus *om.* VdT. 26 canis d. *cfr. § 150.*

doloribus, lumbis vero et coxendicibus cum resina inlinitur. vis ei concalfactoria. naribus subducta sternumenta
142 movet caputque purgat. dolori capitis cum cotoneis malis aut strutheis inlinitur. crapulas quoque et orthopnoeas discutit. vomitiones ciet duobus obolis sumpta. ossa fracta 5 extrahit inposita cum melle. ad paronychia farina eius utuntur, in vino ad clavos et verrucas, triduoque non solvit*ur*. halitus oris commanducata abolet alarumque vitia. suco duritias omnes emollit, somnum conciliat, sed genituram consumit. sedis rimas et condylomata omnia- 10 que in corpore excrescentia sanat. sunt qui silvestrem
143 xyrim vocent. strumas haec vel panos vel inguina discutit. praecipitur, ut sinistra manu ad hos usus eruatur colligentesque dicant, cuius hominis vitiique causa eximant.
144 scelus herbariorum aperietur et in hac mentione: partem 15 eius servant et quarundam aliarum herbarum, sicuti plantaginis, et si parum mercedis tulisse se arbitrantur rursusque opus quaerunt, partem eam, quam servavere, eodem loco infodiunt, credo, ut vitia, quae sanaverint, faciant rebellare. saliuncae radix in vino decocta sistit vomitiones, 20 conroborat stomachum.

145 (84) Polio Musaeus et Hesiodus perungui iubent dignationis gloriaeque avidos, polium tractari....coli, polium contra venena haberi, contra serpentes substerni, uri, in

§§ 142. 143: Diosc. I 1. IV 22. Th. H. IX 8, 7. — § 145: Th. H. IX 19, 2. (cfr. § 44). Diosc. III 114.

2 sternutamenta **Vd** *v. a. S.* 5 facta **VG**. 7 utuntur **RE***v*. utuntur teruntur *r***Tf**. *an* utuntur, terunt? | et **GdTRE***S*. uel **V***v*. 8 soluitur *v*. soluit *ll*. *an* soluunt? (*cfr. XXII 61*). 8. 9 *an* uitia inlita? 12 syrin **RE**. sirim *v. a. B.* irin *C.* | uel panos **dRE***v*. panos *r*. 13 manu *om.* **T**. | usus ut **G**. | eruatur **TG**. seruatur (seruetur **V**²*v*)*r*. 14 uitiique *S e Murbac.* utique *ll. v.* 15 aperietur **GdTf***H*. -itur *r*. | et *om.* **dRE** *v. a. D.* | partes **VGdf**. 17 arbitrabantur **R**. *an* arbitrentur *et* quaerant? 18 eidem **VGd**. 22 polio *v*. pollio *ll*. 23 polium **dTf***v*. pollum *r*. | *lac. ego indicavi; exciderunt fortasse* contra uitia (*vel* tormenta). tractare colere *v. a. H.* 24 contra uenena haberi *om.* **R** *v. a. S.* | substerni uri **dT***H*. -nituri **RE**. -ni et uri **V**. -nit turi **G**. -nitur *v*. | *post* uri *habent* potari **dT**. portari **VG***S*. portari (portam **R**) medici **RE***D*.

vino decoqui recens vel aridum inlinique vel potari. medici splenicis propinant ex aceto, morbo regio in vino, et hydropicis incipientibus in vino decoctum; vulneribus quoque sic inlinunt. secundas mulierum partusque emortuos 146
5 pellit, item dolores corporis. vesicas inanit, epiphoris inlinitur. nec magis alia herba convenit medicamento, quod alexipharmacon vocant. stomacho tamen inutile esse caputque eo inpleri et abortum fieri puto. aliqui negant et 147 religionem addunt, ubi inventum sit, protinus adalligan-
10 dum contra oculorum suffusiones cavendumque, ne terram attingat. hi et folia eius thymo similia tradunt, nisi quod molliora sunt et lanatiore canitie. cum ruta silvestri et si teratur ex aqua caelesti, aspidas mitigare dicitur, *e*t non secus atque cy*ti*nus adstringit et cohibet vulnera pro-
15 hibetque serpere.

(85) Holochrysos medetur stranguriae in vino, et ocu- 148 lorum epiphoris inlitu, cum faece vero vini cremata et polenta lichenas emendat. chrysocomes radix calfacit et adstringit. datur potui ad iocinerum vitia, item pulmo-
20 num, vulvae dolores in aqua mulsa decocta. ciet menstrua et, si cruda detur, hydropicorum aquam.

(86) Melissophyllo sive melittaena si perunguantur alvi, 149 non fugient apes; nullo enim magis flore gaudent. scopis

§ 146: Diosc. III 114. — § 148: Diosc. IV 55. — §§ 149. 150: Diosc. III 108.

potari medici *Brot.* uel portatur (portari *H*) medici *v.* 1 de quo qui **V**. decoquunt *v. a. H.* | inlinuntque *v. a. H.* | uel *del. H.* 1. 2 potari medici *huc transposui. om. ll. v.* medici *S.* 2 spleneticis **Vd** *v. a. H.* 4 emortuos *v.* et mort- **VE**. mort- *r.* 5 repellit **E** *v. a. H.* sep- **R**. | inanit **d***v.* inani et **RE**. inant **G**. aniant et **V**[1]. an et **V**[2]. 8 puto **VG***D.* poto *rv.* | *dist. D.* | et **VGdTf***S.* ad *rv.* 9. 10 alligandum **VTf**. 11 attingat *v.* -gant *ll. D.* | simili **RE**. 12 lanatiora **d**. 12. 13 et si **VGR***v.* ad si **E**. si **dT**. 13. 14 et non *G.* ut non *ll.* at non *v.* 14 atque **d***v.* aque **R**. aquae **GE**. aqua **V**. | cytinus *B. cfr. XXIII 111.* cyanus *ll. S.* cyamus *v.* 16 in uino pota *v. a. S.* 17 inlitu *ego.* -tū **d**. -tum **VG**. -tus *rD.* -ta *v.* 18 emendant **VG**. 20 ciet **VGd***v.* e *r.* 22 melittaena **df***H.* -itena **VG***v.* -itiae **R**. -itide *G.* malitiaena **E**. 23 effugient **d**. fugiunt **E**[1]. fugiant **R**. |

eius examina facillime continentur. idem praesentissimum est contra ictus earum vesparumque et similium, sicut araneorum, item scorpionum, item contra volvarum stran-150 gulationes addito nitro, contra tormina e vino. folia eius strumis inlinuntur et sedis vitiis cum sale. decoctae su- 5 cus feminas purgat et inflammationes discutit et ulcera sanat. articularios morbos sedat canisque morsus. prodest dysintericis veteribus et coeliacis, orthopnoicis, lienibus, ulceribus thoracis. caligines oculorum suco cum melle inungui eximium habetur. 10

151 (87) Melilotos quoque oculis medetur cum luteo ovi aut lini semine. maxillarum quoque dolores lenit et capitis cum rosaceo, item aurium e passo quaeque in manibus intumescant vel erumpant, stomachi dolores in vino decocta vel cruda tritaque. idem effectus et ad vulvas, 15 ad testes vero et sedem prociduam quaeque et alia ibi sint vitia .... recentem ex aqua decoctam vel ex passo. adiecto rosaceo inlinitur ad carcinomata. defervescit in vino dulci. peculiariter et contra meliceridas efficax.

152 **21.** (88) Trifolium scio credi praevalere contra ser- 20 pentium et scorpionum ictus ex vino aut posca, seminis granis XX potis vel foliis et tota herba decocta, serpentesque numquam in trifolio aspici; praeterea a celebratis auctoribus contra omnia venena pro antidoto sufficere XXV 54 grana eius, quod minyanthes ex eo appellavimus, tradi, 25

§ 151: Diosc. III 41. — §§ 152. 153: Diosc. III 113. (cfr. Scribonius 163).

uagis **RE**. | topi **R**. cop **E**. copia *v. a. S.* 1 istius **VRE** *v. a. S.* 4 tormina e *v.* -ine **V**[1]**GRE**. -ina *r.* 6 inflationes **d** *v. a. H.* insufflationes **R**. 11 contra melilotos **VGRE** *S. sed cfr. § 171. 176.* | lacte *v. a. H.* | oui **d**[2]**Tf***H.* cui **Gd**[1]. cum *r. del. v.* 12 aut **T***H.* autem *ll.* aut cum *v.* 14 rumpant **df**. 15 uel trita quae **V**. uel trita **dT**. | eidem **VG**. 16 ad **G***J. om. rv.* | et alia *om.* **RE** *v. a. S.* 16. 17 ibis instituit **d**. 17 *lac. ego indicavi; exciderunt* iubent inlini. | recente *J.* recens *v.* | aquam **G**. | decoctam **VG**. -ta *rv.* 19 dulci *om.* **VGd**. 22 grana **Vd**. | totam herbam decoctam **VGRE**. 23 a *om.* **RE** *v. a. S.* 24 xxxv **dTf**. 25 quod *om.* **RE** *v. a. B.* | tradi *v.* tradidi **dRE**. -idit *r.*

multa alia praeterea in remediis eius adscribi. sed me 153
contra sententias eorum gravissimi viri auctoritas movet,
Sophocles enim poeta venenatum id dicit, Simos quo-
que ex medicis, decocti aut contriti sucum infusum cor-
5 pori easdem uredines facere, quas si percussis a serpente
inponatur. ergo non aliter utendum eo quam contra ve-
nena censuerim. fortassis enim et his venenis inter se
contraria sit natura, sicut multis aliis. item animadverto
semen eius, cuius minima sint folia, utile esse ad custo-
10 diendam mulierum cutis gratiam in facie inlitum.

(89) Thymum colligi oportet in flore et in umbra sic- 154
cari. duo autem sunt genera eius: candidum, radice li-
gnosa, in collibus nascens, quod et praefertur; alterum
nigrius florisque nigri. utraque oculorum claritati mul-
15 tum conferre existimantur et in cibo et in medicamentis;
item diutinae tussi ecligmate faciles excreationes facere 155
cum aceto et sale, sanguinem concrescere non pati e melle,
longas faucium destillationes extra inlita cum sinapi ex-
tenuare, item stomachi et ventris vitia. modicis tamen
20 utendum est, quoniam excalfaciunt; qua vi sistunt alvum,
quae si exulcerata sit, denarii pondus in sextarium aceti
et mellis addi oporteat, item si lateris dolor sit, aut inter
scapulas aut in thorace. praecordiis medentur ex aceto
cum melle, quae potio datur et in alienatione mentis ac
25 melancholicis. datur et comitialibus, quos correptos olfactu 156

§ 154: Diosc. III 38. — §§ 156. 157: Diosc. III 38.

1 eius **dRE** *v.* et his *r.* 2 auctoritates **E.** -ate **R.** 3 postea **R.** | issimos **VG.** 4 e medicis **V***H.* medicus **d***v.* | decocti **dE***v.* -cta **VG.** -cū **R.** | ut **V.** 4. 5 corporis **RE.** 5 quas si *G.* quasi *ll. v.* 6 inponatur *del. B.* 7 censuenum **R.** -erunt *v. a. G.* 9 utilem **VGRE.** 10 mulierem **VGd.** | gratia **RE.** | in *om.* **VG.** 11 floresque **VGd.** 16 *dist. ego.* | ecligmate *C.* eligmate *ll. v.* 17 cum aceto — concrescere *om.* **d.** 18. 19 extenuari **VGd.** 19 modice his *G.* modice *v.* 20 quoniam **VGd** *Verc.* condilonam **R.** condylonam **E.** condylomata *v.* | quamuis sistunt **V** *v. a. S.* 21 sit *v.* sint (sunt **E**[1]) *ll.* | denario **V.** | sestarium **R.** | ace **R.** 22 oporteat **VGRE.** -tet **d***v.* 24 elationem **VGT.** 25 olfactu **V**[2]*D.* -cto **V**[1]*J.* alfacto **G.** olfactus *rv.* -ctum *S.*

excitat thymum. aiunt et dormire eos oportere in molli thymo. prodest et orthopnoicis et anhelatori*bus* mulierumque mensibus retardatis vel si emortui sint in utero partus, decoctum in aqua ad tertias, et viris vero contra inflationes cum melle et aceto et si venter turgueat te- 5
157 stesve aut si vesicae dolor exigat. e vino tumores et impetus inpositum tollit, item cum aceto callum et verrucas. coxendicibus inponitur cum vino, articulariis morbis et luxatis tritum ac lanae inspersum ex oleo, ambustis cum adipe suillo. dant et potion*i in* articulariis *mor*bis 10 trium obolorum pondere in tribus cyathis aceti et mellis, in fastidio tritum cum sale.

158 (90) Hemerocalles pallidum e viridi et molle folium habet, *grandi* radice odorataque, bulbosa. cum melle inposita ventri aquas pellit et sanguinem etiam inutilem. 15 folia epiphoris oculorum mammarumque post partum inlinuntur.

159 59 (91) Helenium ab Helena, ut diximus, natum favere creditur formae, cutem mulierum in facie reliquoque corpore nutrire incorruptam. praeterea putant usu eius quan- 20 dam *v*ita*e* gratiam his veneremque conciliari. adtribuunt

§ 158: Diosc. III 127. — § 159: Homerus δ 221. Diosc. I 27. 28.

1 excitant *J.* | thymo **Vd***J.* -mi *v. a. S.* | aiunt — 2 thymo *om.* **d.** 2 anhelatoribus *H cum P.* -toriis **VT.** -tionis **RE.** -tioni *v.* -tionibus *J.* alenatoris **G.** *de* **d** *non constat.* 4 attentias **R.** | uiri **RE.** 5 urgueat **df.** 5. 6 testesque **VdR***S.* 7 item — 8 uerrucas *om. v. a. B.* 8 uino *om. v. a. B.* cum uino *del. G.* | morbus **R.** 9 et luxatis — 10 morbis *om. v. a. G.* 9 ambustis cum adipe suillo **VGdTf***S. om.* **RE***v.* 10 potioni in *ego.* potionem *ll. G.* | morbis *G.* bonis *ll.* nouis *S cum Gronovio.* 11 quiatis **R.** *del. G.* 12 et in fastidio **RE***v.* 13 hemerocalles *Bas.* (hemoro- *v*). Phemerocalles *ll.* ephemero- *coni. J.* 14 grandi radice *ego. cfr. Diosc.* nec (ne **E.** ex **T**) radice **VGdTE.** radice **R***G.* radicem *v.* | odorataque *ego.* -ata quae *ll. J.* -ata atque *G.* -atam atque *v.* -ata *S.* | bulbosam *v. a. G.* -osa quae *S.* 15 aqua **R.** aquam *v. a. H.* | inugilem **RE.** 16 partum **GdRE.** *cfr. Diosc.* partum doloribus **V**(?)*v.* 18 hebenium **R.** | eleria **R.** 19 reliquo quoque **Vd.** 21 uitae *S cum Gronovio. cfr. § 66.* ita **VGd**

et hilaritatis effectum eidem potae in vino eumque, quem habuerit nepenthes illud praedicatum ab Homero, quod tristitia omnis aboleretur. est autem suci praedulcis. prodest et orthopnoicis radix eius in aqua ieiunis pota. 5 est autem candida intus et dulcis. bibitur et contra serpentium ictus ex vino. mures quoque contrita dicitur necare.

(92) Habrotonum duorum traditur generum, campestre 160 ac montanum. hoc feminam, illud marem intellegi volunt. 10 amaritudo absinthii in utroque. Siculum laudatissimum, dein Galaticum. usus et foliis, sed maior semini ad excalfaciendum, ideo nervis utile, tussi, orthopnoeae, ruptis, co*n*vulsis, lumbis, urinae angustiis. datur bibendum manualibus fasciculis decoctis ad tertias partes; ex his 15 quaternis cyathis bibitur. datur et semen tusum in aqua 161 drachmae pondere. prodest et vulvae. concoquit panos cum farina hordeacia et oculorum inflammationi inlinitur cotoneo malo cocto. serpentes fugat; contra ictus earum 162 bibitur cum vino inliniturque, efficacissimum contra ea, 20 quorum veneno tremores et frigus accidunt, ut scorpionum et phalangiorum; et contra venena alia pota prodest et quoquo modo algentibus. *vis ei* et extrahendi ea, quae inhaereant corporibus. pellit et interaneorum mala. ramo eius, si subiciatur pulvino, venerem stimulari aiunt,

§§ 160—162: Diosc. III 26. (cfr. Scribonius 188).

T*tJ.* tam *r. del. G.* datam *v.* (usu eius cotidiano *coni. CFWMüller p. 21*). 2 nepenthes d*v.* nephentes *r.* | praecidatum VG. | quod VGd*v.* quo *rH.* 3 aboleretur dT*S.* -letur VG. -letus RE. -leatur *v.* 4 radix VGd *Verc.* tradicio E. -itio R. (-itio radicis *Ven.*). 4. 5 pota est VGd*v.* potest *r.* 5 candida d*C.* -idus *rv.* 9 intellegentibus GdT. | uolumus E*v. a. S.* nolumus R. 11. 12 adest calfaciendum R. ad calf- *v. a. G.* 12. 13 ruptis conuulsis *ego. cfr. § 126. XX 75. 146. 178. 243. XXII 40. 76.* uulfis (uulfis R. uuluis V[2]) corruptis (ruptis d) *ll.* conuulsis ruptis *v.* 15 bibitur R(?)*v.* bibuntur *r. an* quaterni cyathi bibuntur? 16 uulsae RE. | pani RE. (coquitur) panis *v. a. Verc.* 20 ut dRx*v.* et VG. 22 uis ei et *ego.* est et Vx. est G. et R. et ad d(?)*v.* | extrahenda *v.* | eas dx. 23 inhaerent d(?)*v. a. S.* | inter araneorum VG.

efficacissimamque esse herbam contra omnia veneficia, quibus coitus inhibeatur.

163 **22.** (93) Leucanthemum suspiriosis medetur duabus partibus aceti permixtum. sampsuchum sive amaracum in Cypro laudatissimum et odoratissimum scorpionibus adversatur ex aceto ac sale inlitum. menstruis quoque multum confert inpositum. minor eidem poto vis. cohibet et oculorum epiphoras cum polenta. sucus decocti tormina discutit. et urinis et hydropicis utile. movet aridum sternumenta. fit ex eo et oleum, quod sam*p*suc*h*inum vocatur aut amaracinum, ad excalfaciendos molliendosque nervos; et vulvas calfacit. folia suggillatis cum melle et luxatis cum cera prosunt.

164 (64 sq.) **23.** (94) Anemonas coronarias tantum diximus, nunc reddemus et medicas. sunt qui *ph*re*n*ion vocent. duo eius genera: prima silvestris, altera cultis nascens, utraque sabulosis. huius plures species: aut enim phoenicium florem habet, quae et copiosissima est, aut purpureum aut lacteum. harum trium folia apio similia sunt nec temere semipedem altitudine excedunt, cacumine asparagi. 165 flos numquam se aperit nisi vento spirante, unde et nomen accepere. silvestri amplitudo maior, latioribus *duriori-bus*que foliis, flore phoenicio. hanc errore ducti argemonen putant multi (19, 168), alii rursus papaver, quod rh*oe*an

§ 163: Diosc. III 41[a] (I 58). — §§ 164—166: Diosc. II 207. (208).

2 cohitus **x**. cohibitus **R**. | inhibetur **x**. 3 suspirioso **R**. 4 samsucum **Rx** *v. a. C.* | in *om.* **R**. 6 et sale **x** *v. a. G.* 7 minor eidem **GdTx***S.* minore item **R**. in ore idem **V**. minor est eidem *v.* | cohebetet et **R**. 9 mouet et **R***v.* 9. 10 sternutamenta **dx** *v. a. S.* 10 sampsuchinum *C.* samsucinum (-usinum **V**) *ll. v.* 12 et folia **R** *v. a. Brot.* 15 phrenion *H.* fremion (-meon **G**) *ll.* phenion *C.* phemion *v.* phaenion *vet. Dal. cfr. schol. Theocr. 5, 92.* 19 tria **VG**. | sunt *om.* **x** *v. a. G.* 20 semipedem **d***G.* -pede **Rx**. -pide *r.* 22. 23 latioribus durioribusque *ego e Diosc.* latioribusque *ll. v.* latioribus *G.* 24 alia **VG**. | rhoean *C.* rhyan **VG***v.* ryan **dx**. rhyn **R**.

vocavimus. sed distinctio magna, quod utraque haec postea florent, nec aut sucum illarum anemonae reddunt aut calyces habent nec nisi asparagi cacumen. prosunt anemonae capitis doloribus et inflammationibus, vulvis mulierum. 5 lact*e* quoque et menstrua cient cum tisana sumptae aut vellere adpositae. radix commanducata pituitam trahit, 166 dentes sanat, decocta oculorum epiphoras et cicatrices. Magi *occ*ultum quiddam iis tribuere, qua*e* primum aspiciatur eo anno tolli iubentes dicique colligi eam tertianis 10 et quartanis remedio, postea adligari florem panno russeo et in umbra adservari, ita, cum opus sit, adalligari. quae ex his phoenicium florem habet, radice contrita cuicumque animalium inposita ulcus facit styptica vi; et ideo expurgandis ulceribus adhibetur.

15 **24.** (95) Oenanthe herba nascitur in petris, folio pasti- 167 nacae, radice magna, numerosa. caulis eius et folia cum melle ac vino nigro pota facilitatem pariendi praestant secundasque purgant, tussim e melle tollunt, urinam cient. radix et vesicae vitiis medetur.

20 **25.** (96) Heliochrysum alii chrysanth*em*on vocant, ra- 168 mulos habet candidos, folia subalbida, habrotono similia, ad solis repercussum aureae lucis in orbem veluti corymbis dependentibus, qui numquam marcescunt; qua de causa deos coronant illo, quod diligentissime servavit Ptolemaeus

---

§ 167: Diosc. III 125. — §§ 168. 169: Diosc. IV 57. (Th. H.

---

1 uocauimus **GTfxR***S*. appellauimus *rv*. | haec **VGR***v*. est **dfx**. 2 florens **f**. floret *v. a. J.* 5 lacte *ego e Diosc.* lacti *ll. v.* | *dist. ego.* | tisina **V**. ptisana **d***v. a. S.* typsana **x**. | sumpta ut **R**. 8 magi *v.* magni (-nū **R**) *ll.* | occultum *ego.* multum *ll. v.* | quiddam **VGdR**. quidam **xT**. quidem *v.* | quae *CFWMüller p. 20.* quam *ll. v.* 9 eo *ll. v.* in *D cum U 469.* | eas *v. a. G.* 10 *an* ligari? 11 alligari *v. a. G.* 13 ulcus **V***G*. ulcerum *rv.* *an* ulcerosum? *cfr. XVII 106.* | stipica **dTx**. septica *G.* (stipticam uim *v*). | *an* ideo et? 17 potu **dx**. 18 e *om.* **R**. 20 heliochrysum **T***B. cfr. § 66.* helichr- **df***v* (*S*). helychryssum (elychr- **R**) **VR**. helycrisum **Gx**. | chrysanthemon *v e Diosc.* chrysanthon **VdTf**. chryssaton **R**. crysanton **Gx**. 22 aulae **R**. 24 ptolomaeus **VG***D*. tholomeus **x**. *sed cfr. XII 76. XIII 70. 93.*

Aegypti rex. nascitur in frutectis. ciet urinas e vino
169 pota et menses. duritias et inflammationes discutit, ambustis cum melle inponitur. contra serpentium ictus et lumborum vitia bibitur. sanguinem concretum ventris aut vesicae absumit cum mulso. folia eius trita trium obolo- 5 rum pondere sistunt profluvia mulierum in vino albo. vestes tuetur odore non ineleganti.

170 **26.** (97) Hyacinthus in Gallia maxime provenit. hoc ibi *fu*co hysginum tingunt. radix est bulbacea, mangonicis venaliciis pulchre nota, quae e vino dulci inlita puber- 10 tatem coercet et non patitur erumpere. torminibus et araneorum morsibus resistit. urinam impellit. contra serpentes et scorpiones morbumque regium semen eius cum habrotono datur.

171 (98) Lychnis quoque flammea illa adversus serpentes 15 et scorpiones et crabrones similiaque bibitur *e* vin*o* semine trito. silvestris eadem stomacho inutilis. alvum solvit, ad detrahendam bilem efficacissima duabus drachmis, scorpionibus tam contraria, ut omnino visa ea torpescant. radicem eius Asiani boliten vocant, qua adalligata oculo 20 albugines tolli dicuntur.

172 **27.** (99) Et vicapervica sive chamaedaphne arida tusa hydropicis datur in aqua cocleari*i* mensura, celerrimeque

IX 19, 3). — § 170: (cfr. IX 140). Diosc. IV 63. — § 171: Diosc. III 104. 105. — § 172: Pl. iun. p. 96, 9.

1 e *om.* R. 2 meses x. messes R. 4 ac (*pro* aut) x *v. a. G.* 5 folio Gdfx. | trita T*H.* trito dx. *om. rv*(*D*). 8 galliam exime R. Gallia eximie *v. a. H.* 9 fuco *H cum Gronovio.* loco *ll. v.* pro cocco *B. an* loci (*cfr. VI 30*) *vel* cocci loco *vel* colore*?* | tingunt VGdTx*H.* tinguit R*v.* tingitur *C.* | eius (*pro* est) G. 9. 10 mangoni (mag- x) suis GdTx. 10 ualde nota x. 12 et urinam dx. | *an* pellit*?* 13 morborumque GfR. 15 lychnis *B.* (lignys *v*). contra lychnis (lychinis G. lycinis x) *ll. cfr. ad § 151.* 16 scabrones R. | e uino *v e Diosc.* uini R. lini VGf. *om. r.* 18 a duabus dx. 19 uiso G. uisi R[1]. | ea *om.* RdTx. 20 radicem — uocant *om.* Gf. | boliten d*v.* -ter R. uoliten *r.* | alligata V[2] *v. a. S.* | oculo *om.* dTx. 23 cocleari GR*v.* -ari//V. *cfr. XX 242.* -aris x. cochlearis df*H. cfr. XXIII 76. XXVI 104. XXX 62. 68.*

reddunt aquam. eadem decocta in cinere sparsa vino tumores siccat. auribus suco medetur. alvi *vitiis* inposita plurimum prodesse dicitur.

(100) Rusci radix decocta bibitur alternis diebus in 173
5 calculorum valitudine et tortuosiore urina vel cruenta. radicem pridie erui oportet, postero mane decoqui, ex eo sextario vini cyathis duobus misceri. sunt qui et crudam radicem tritam ex aqua bibant, et in totum ad virilia cauliculis eius ex aceto tritis nihil utilius putant.

10 (101) Batis quoque alvum mollit. inlinitur podagricis 174 cruda et contunsa. acinon et coronarum causa et ciborum Aegyptii serunt, eademque erat quae ocimum, nisi hirsutior ramis ac foliis esset et admodum odorata. ciet et menses et urinas.

15 **28.** (102) Colocasia Glaucias acria corporis leniri putavit et stomachum iuvari.

29. (103) Anthalii, quod Aegyptii edunt, nullum alium 175 reperi usum. sed est herba anthyllium, quam alii anthyllum vocant, duorum generum: foliis et ramis lenticulae
20 similis, palmi altitudine, sabulosis, apricis nascens, subsalsa gustanti; altera chamaepityi similis, brevior et hirsutior, purpurei floris, odore gravis, in saxosis nascens. prior vulvis aptissima, ex rosaceo ac lacte inposita, et vulneribus. bibitur in stranguria reniumque *h*arenis tri-

§ 173: Diosc. IV 144. — § 174: Diosc. III 43. — II 128. — § 175: Diosc. III 143. (cfr. XXVI 84).

1. 2 *an* umores? *cfr. XXIII 3. XX 33.* 2 alui uitiis *ego.* aluminis x. aluinis *rv.* aluis *codd. B.* 3 multum prodesse dx*v. a. S.* | creditur x. 4 rusticis R. 5 toruosiore V *v. a. C.* toruoslute x. 6 posterior R. 6 ea *C.* 7 sextarium *C.* 8 tritas R. | et uirilia R. 9 eius ex VdTfx*H.* uino ex R. eius in uino et *v.* 10 bactis dx*v. a. B.* beatis R. 11 cruda VdTfx*H.* tura R. tosta *v.* 12 eademue dx. 13 odorato R. 14 et *om.* R*v. a. S.* | meses R. 17 anthali V*S.* antali x. | aliud R. 18 sed est Vdfx*H.* et est R. est et *v.* | quam d*v.* quem *r.* | anthyllum df*H.* -llium R. anthillum V. antillum xT. anticellion *C ex indice.* -llum *v.* 20 palmi V*B.* palme *rv.* 23 et ex R*v. a. H.* | uel lacte dTx. 24 arenis *Gronov.* anseris *ll.* doloribus *v. a. H.*

bus drachmis. altera bibitur in duritia vulvarum et in torminibus et in comitiali morbo cum melle et aceto quattuor drachmis.

176 **30.** (104) Parthenium alii leucanthes, alii am*ar*acum vocant, Celsus apud nos perdicium et muralem. nascitur 5 in hortorum saepibus, flore albo, odore mali, sapore amaro. ad insidendum decoctae in duritia vulvarum et inflammationibus . . . ., sicca cum melle et aceto inposita detrahit bilem atram; ob hoc contra vertigines utilis et calculosis. inlinitur et sacro igni, item strumis cum axungia invete- 10 rata. Magi contra tertianas sinistra manu evelli eam iubent dicique, cuius causa vellatur, nec respicere, dein eius folium aegri linguae subicere, ut mox in cyatho aquae devoretur.

177 **31.** (105) Trychno, quam quidam strychnon scripsere, 15 utinam nec coronarii in Aegypto uterentur, quos invitat hederae foliorum similitudo in duobus eius generibus, quorum alterum, cui acini coccini, granosi in folliculis, halicacabon vocant, alii callion, nostri autem vesicariam, quoniam vesicae et calculis prosit. frutex est surculosus verius 20

---

§ **176**: Diosc. III 145. (Celsus II 33). — § **177**: Diosc. IV 72. (Th. H. IX 11, 5). 73.

---

4 contra (cocta **T**) parthenium (carthemium **x**) **VdTx** *v. a. G. cfr. § 151.* | leuchantes **VTx**. | amaracum *S cum B e Diosc.* amnacum *ll. H.* tamn- *v.* 5 uocant *om.* **dx**. | pellecium **R** *v. a. B.* | muralem **f***H. cfr. index.* -leum *ll.* -lium *v.* 6 odore *om.* **x**. | malo *margo Dal. sed cfr. Diosc. IV 144.* | amaro *om.* **dx**. 7 insedendum **VR** *v. a. C.* | decoctae *ll. G.* -cta *D.* -cta et *S.* -ctum *v.* 8 *lac. ego indicavi; excidit* usus est. | *an* uel aceto pota*?* *cfr. Diosc.* 8. 9 detrahit bilem **dTxR***S.* bilem detrahit **V***v.* 9 *an* ad hoc (= praeterea)*?* *cfr. Diosc.* | cauculosis **R**. 11 magi **R***v.* agi **Vd**. agit **x**. 12 euellatur **x**. | dein eius **d***v.* dein **Vx**. cuius **R**. 13 lingua **dxR**. 15 trychno **f***B*(*H*). -ne **VR** *Verc.* tricnum **dT**. Arycnū **x**. strychne *v. a. B.* -no *C.* | strychnon **f***v*(*H*). strycnum **dTx**. sthrynum **V**. strhyinum **R**. trychnon *C.* 16 ne *J e coni. S.* | coronariis **Vdx**. 17 foliorum *ll. v* (*Brot.*). florum *C e coni. B.* 18 coccinei **V** *v. a. S.* | granos **R**. | in **dTx** *Brot. om. rv.* | folliculi **R** *v. a. Brot.* 18. 19 halicacabon **d***S.* -bum *v.* alii caccabon (caca- **x**. -bum **R**)*r.*

quam herba, folliculis magnis la*t*isque et turbinatis grandi intus acino, qui maturescit Novembri mense. tertio folia 178 sunt ocimi, minime diligenter demonstrando remedia, non venena, tractantibus, quippe insaniam facit parvo quoque 5 suco. quamquam et Graeci auctores in iocum vertere. drachmae enim pondere lusum *fur*oris gigni dixerunt, species vanas imaginesque conspicuas obversari demonstrantes; duplicatum hunc modum legitimam insaniam facere; quidquid vero adiciatur ponderi, repraesentari mor-10 tem. hoc est venenum, quod innocentissimi auctores 179 simpliciter dorycnion appellavere ab eo, quod cuspides in proeliis tinguerentur illo passim nascente. qu*i* parcius insectabantur, manicon nominavere; qui nequiter occultabant, erythron aut neurada *aut*, ut nonnulli, perisson, ne 15 cavendi quidem causa curiosius dicendum. quin et alte- 180 rum genus, quod *h*alicacabon vocant, soporiferum est atque etiam opio velocius ad mortem, ab aliis morion, ab aliis mo*ly* appellatum, laudatum vero a Diocle et Euenore, a Timaristo quidem etiam carmine. mira oblivione in-20 nocentia*e* — quippe praesentaneum remedium ad dentium

§ 178: Diosc. IV 71. (Th. H. VII 15, 4. IX 11, 5). 74. — § 179: Diosc. IV 75. 74. Th. H. IX 11, 6. — §§ 180. 181: Diosc. IV 73. Th. H. VII 7, 2.

1 latisque *v.* laciaque **R.** laxisque *r.* | turbitatis **R.** | grandi *v.* -dis **R.** drachmis (-gmis **x**) *r.* 5 *an* suci? 6 furoris *ego.* pudoris **df**[1]**R***v.* *om.* *r***Tf**[2]. 7 uarias **x.** *an recte?* | obseruari **Vx.** 8 duplicari **R.** 9 repraesentare **dTx.** 10 innocentissimum **x.** 12 qui *B.* quo *ll. v.* | partius **x.** opertius *J.* 13 insectabantur *Gronov.* (*H*). inspect- **VdTx.** spect- **R***v.* spectauerant *B.* | magni (magi *v*) cognominauere **R** *v. a. B.* 14 neurada **Vf***H.* neruada **dx.** nexuada **T.** neurata **R.** -rita *v.* -rida *G.* | aut ut *J e coni. S.* ut *ll. v.* | perisson ne *B e Theophr.* -sone **VTxR***v.* -son in **f.** -son **d***H.* 15 quidem **V***v.* quid est **R.** *om.* **dTfx***H.* 16 halicacabon *v.* alii cacabon (cacc- **Vd**) *ll.* 17 copio **R.** 18 moly *v.* moti **VxR.** mothi **d.** | a diocle **d** *Bas.* adnocle **x.** ad loclem **V.** ad locre **R.** a locro *v.* | euenore a **dx***Bas.* -nore **V***H.* fruenda **R.** ad fruendum et *v.* 19 quidam **R.** quod ē **x.** | minora (-rem *v*) obliuionem **R** *v. a. Bas.* 19. 20 innocentiae *Bas.* -tia **dxR.** minus nocentia **V.** inducentes *v.* 19— p. 438, 1 *dist. ego.*

mobiles firmandos, si colluerentur halicacabo *i*n vino —
exceptionem addidere, ne diutius id fieret; delirationem
enim gigni. *non* demonstranda remedia, quorum medicina
181 maioris mali periculum adferat: commendetur ergo in cibis
tertium genus licet a*c* praeferatur hortensi*i*s saporibus et 5
nil sit corporis malorum, cui non salutares trychnos Xenocrates praedicet; non tamen auxilia e*a*rum tanti sunt,
ut id*eo* plura nos de iis commemorare fas putem, prae-
182 sertim tanta copia innoxiorum medicaminum. halicacabi
radicem bibunt qui vaticinari gallantesqu*e* vere ad con- 10
firmandas superstitiones aspici se volunt. remedio est —
id enim libentius rettulerim — aqua copiosa mulsa calida
potu. nec illud praeteribo, aspidum naturae halicacabum
in tantum adversam, ut radice eius propius admota sopo-
retur illa sopore enecans vis earum. ergo trita ex oleo 15
percussis auxiliatur.

183 **32.** (106) Corchorum Alexandrini cibi herba est con-
volutis foliis ad similitudinem m*o*ri, praecordiis, ut ferunt,
utilis alopeciisque et lentigini. boum quoque scabiem ce-

---

§ 182: Diosc. IV 73. 74. — § 183: Th. H. VII 7, 2. Nicand. ther. 626. Diosc. II 209.

---

1 siccoluerunt **R**. | halicacabo in *P*. -bo *v. a. H.* hauec-cabon **V**. alii (ali- **T**) cacabon *r*. | uino *ll. P.* uni *v. a H.*
2 id **Vdx***v*.· sit **R**. | delirationi **R**. 3 *dist. ego.* | non *ego.* eo *ll. J.* en *H cum Gron.* eo nec *v.* (eodem *S*). | dem monstranda **dTx**. monstr- *S.* demonstrando *D cum U 471.* 4 commen-detur **dTx** *U 472.* -datur *r v. a. D.* | ergo *ll. H.* et *Bas.* enim *v.*
5 *an* primum genus? *cfr. Diosc.* | *dist. U l. l.* | ac *U l. l.* a **R**. autem *S. om. rv.* | hortensiis *S cum Gronovio.* -sis **VT** **R***v*(*D*). -sium **dx***H.* 6 nihil **dT**. 7 earum *ego.* eorum *ll. v.* 8 ideo plura *coni. Dal.* id pletura **VdTfx**. id pitura **R**. uel profutura *v. a. S.* laesura *J cum P.* | nos **VdTfx***J.* non **R***v. del. Bas.* | nefas *v. a. Bas.* 10 uaticinari **V***S* (*cum Salm.*). -nare **dTx**. -nandi **R***v.* | gallantesque *Salm.* (*U 472*). -tes quo *ll.* callentes quod (que *S*) *v. a. D.* | uere *ll. S.* furere *v.*
11 aspicere (*om.* se) **R**. 13 potui **R**. potui data *v. a. S.*
14 aduersa **VR**. 14. 15 saporetur **d**. uap- **x**. | sapore **dx**.
17 herba *om.* **dTx**. 18 mori *v.* muri **d**. -ris *r*. | ut **R***v. om. r.*
19 utilem **xT**. | alopeciisque *v.* -pacisque **R**. -peciis **x**. -piciis *r*.

lerrime sanari ea inven*io*, apud Nicandrum quidem et serpentium morsus, antequam flore*at*.

(107) Nec de cneco sive atractylide verbosius dici par 184 esset, Aegyptia herba, ni magnum contra venenata anima- 5 lia praeberet auxilium, item adversus fungos. constat a scorpione percussos, quamdiu teneant eam herbam, non sentire cruciatum.

33. (108) Et pesoluta*m* Aegyptus in hortis serit, coronarum gratia. duo genera eius: femina ac mas; utraque 10 subdita venerem inhiberi, virorum maxime, tradunt.

34. (109) Et quoniam in mensuris quoque ac pon- 185 deribus crebro Graecis nominibus utendum est, interpretationem eorum semel hoc in loco ponemus: drachma Attica — fere enim Attica observatione medici utuntur — 15 denarii argentei habet pondus, eademque VI obolos pondere efficit, obolus X chalcos. cyathus pendet per se drachmas X; cum acetabuli mensura dicitur, significat heminae quartam, id est drachmas XV. mna, quam nostri minam vocant, pendet drachmas Atticas C.

---

§ 184: Diosc. III 97. — § 185: Pl. iun. p. 9, 13—16.

---

1 inuenio *v.* -ento *ll.*　2 floreat *v.* -ret *ll. S.*　3 cneco **d***S.* cnico **V***v.* eneco **x**. gneco **R**.　4 aegyptiam herbam **d** **Tx**. | ni *om.* **xT**. est et *v. a. G.*　5 praebere **xT**. -bet *v. a. G.*　6 eam herbam **R***v.*　8 pesolutam *S* (*coll. ind.*) -ta **Vdx**. persoluta **R**. -tam *v.*　14 uere **R**.　16 pende **R**. | per se *om.* **V**[1]**dTx***H.*　17 acetabulis **R**. | emine **x**. minae **R**. 18 omnia quam **R**.　19 uocant pendet **d***v.* uocant pendent **Vx**. pendent uocant **R**.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XXII

1 (1) Implesse poterant miraculum sui natura atque tellus reputantium vel prioris tantum voluminis dotes totque 5 genera herbarum utilitatibus hominum aut voluptatibus genita. sed quanto plura restant quantoque mirabiliora inventu! illa enim maiore in parte cibi aut odoris decorisve commendatio ad numerosa experimenta duxit; reliquarum potentia adprobat, nihil ab rerum natura sine 10 aliqua occultiore causa gigni.

2 **1.** (2) Equidem et formae gratia ritusque perpetui in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam adverto animo. inlinunt certe aliis aliae faciem in populis barbarorum feminae; maresque etiam apud Da- 15 cos et Sarmatas corpora sua inscribunt. simili plantagini — glastum in Gallia vocatur — Britannorum coniuges nurusque toto corpore oblitae quibusdam in sacris nudae 3 incedunt, Aethiopum colorem imitantes. **2.** (3) iam vero infici vestes scimus admirabili fuco, atque, ut sileamus 20 Galatiae, Africae, Lusitaniae grani coccum imperatoriis dicatum paludamentis, transalpina Gallia herbis Tyria atque

§ 2: Caesar b. Gall. V 14, 2. Pompon. Mela III 6, 5.

5 reputanti *J e coni. S.* | uel prioris tantum *om.* VTx. 7 genitas et Vx. 8 illarum *D e coni. Strackii.* | maiore in V*G*. -orem R. -ore *rv.* | cibi parte R. 8. 9 ucterisue R. 9 expedimenta Vx. 10 adprobant (app- x) dx. 12 equidem Rx*v*. et quidem *r.* 13 ut in R. 14 animum R*G*. | illiniunt x. | se//tae R. | aliis d*v*. alias *r.* 16 scribunt dx. | simili (*sc.* herba) *ego.* -lis *ll. S.* -le *v.* | *dist. ego.* 17 uocatur *ll. v.* (*J*). -tur quo *B.* 18 et nudae R*G*. 19 colore R. 20 taceamus dTx. 21 grani *vet. Dal.* -nis VdR*v*. *om.* x. e granis *D e coni. S.* granum (cocci) *Salm.* | imperatoris Vx*Dal.* 22 tyria dTfx *Brot.* -io *r.* -ium *v.*

conchylia tinguit et omnes alios colores. nec quaerit in profundis murices seque obiciendo escam, dum praeripit, beluis marinis intacta etiam ancoris scrutatur vada, ut inveniat per quod facilius matrona adultero placeat, cor-
5 ruptor insidietur nuptae: stans et in sicco carpit, quo 4 frugem modo. sed culpant ablui usu; alioqui fulgentius instrui poterat luxuria, certe innocentius.

Non est nunc propositum ista consectari, nec committemus, ut subiciendo viliora luxuriam utilitate circum-
10 scribamus, dicturi et alias herbis tingui parietes nec pingi lapide. nec tinguendi tamen rationem omisissemus, si umquam ea liberalium artium fuisset. interim fortius agetur, 5 auctoritasque, quanta debet, etiam surdis, hoc est ignobilibus, herbis perhibebitur, siquidem auctores imperii Ro-
15 mani conditoresque immensum quiddam et hinc sumpsere, quoniam non aliunde sagmina in remediis publicis fuere et in sacris legationibusque verbenae. certe utroque nomine idem significatur, hoc est gramen ex arce cum sua terra evolsum, ac semper e legatis, cum ad hostes clarigatum-
20 que mitterentur, id est res raptas clare repetitum, unus utique verbenarius vocabatur.

§ 5: cfr. Plin. XXV 105. Festus p. 321. Isidor. 17, 9.

1 concilia **Vx**. conchylium *v. a. Brot.* | et *om.* **R** *v. a. S.* 2 obiiciendos **R**. obiciendam **x**. | praerupit **R**. 3 marinis **R***v.* maris *rS.* 4. 5 corrupto **Vdx**. | subte (*pro* nuptae) **R**. | capit **R**. 6 frugem *S.* -ge *ll.* -ges *H.* -gi *v.* | mundos *B.* | sed culpant **R***S.* sed culpa non *rH.* exculpat *v.* | abluit usum **x**. his *G.* usu *v.* | alioquin **dTx**. 8 non est *om.* **R** *v. a. Bas.* 8. 9 committemus *Bas.* omitt- *ll. v.* (*Brot.*) *de mendo cfr. p. 196, 9.* 9 uiliora **T**. utiliora (-ria **V**) *ll. v.* tutiora *H cum Gronovio.* olitoria *J.* | utilitate *G.* uilitate *ll. v.* (*H*). 10 alia **x**. | parietes nec pingi lapide *ego coll. XXXV 117. 118 et 3.* lapides parietes (et *add.* **x**. -ete **R**) nec pingi (pingendi **dx**) *ll.* lapides parietesque (-etes *S*) pingi *Bas.* pingi *del. v.* 11 nec tingendi nec pingendi *v. a. Bas.* | omisimus **R**. 12 ea **VR***v.* et **d**. *om.* **x**. 13 etiam **R***v.* nam *r.* 13. 14 ignobilius **V**. hoc est ignobilibus *glossema esse dixit Gronov.* (*J*). *cfr. § 14.* 15 hinc *v.* hic *ll.* 17 legationibus quae **Vx**. | uerbene **x**. herb- **V**. uerbere **R**. | utraque **Vdx**. 18 area *vet. Dal.* 19 et legati **R** *v. a. H.* 20 eſt res *v.* ei fores **Vdx**. res **R**.

6 **3.** (4) Corona quidem nulla fuit graminea nobilior in maiestate populi terrarum principis praemiisque gloriae. gemmatae et aureae, vallares, murales, rostratae, civicae, triumphales post hanc fuere suntque cunctae magno in-
7 tervallo magnaque differentia. ceteras omnes singuli, et 5 duces ipsi imperatoresque, militibus aut aliquando collegis dedere, decrevit in triumphis senatus cura belli solutus et populus otiosus, **4.** graminea numquam nisi in desperatione suprema contigit, nulli nisi ab universo exercitu servato decreta. ceteras imperatores dedere, hanc solam 10 miles imperatori. eadem vocatur obsidionalis liberatis ob-
8 sidione abominandoque exitu totis castris. quod si civicae honos uno aliquo ac vel humillimo cive servato praeclarus sacerque habetur, quid tandem existimari debet unius virtute servatus universus exercitus? dabatur haec viridi 15 e gramine decerpto inde, ubi obsessos servasset aliquis. namque summum apud antiquos signum victoriae erat herbam porrigere victos, hoc est terra et altrice ipsa humo et humatione etiam cedere, quem morem etiam nunc durare apud Germanos scio. 20
9 **5.** (5) Donatus est ea L. Siccius Dentatus semel, cum civicas quattuordecim meruisset depugnassetque centiens

---

§§ 6—8: cfr. Plin. XVI 9. 7. Festus p. 190 (Paulus p. 191). — § 9: cfr. Plin. VII 101. XVI 14. Festus p. 190. Livius VII 37, 1—3. Valer. Max. I 7, 3.

---

1 *an* in *delendum?* 2 terrarumque principiis **VxR**. | praemiisque **R***v*. praemissa (prem- **x**) ut *r*. *an* praemiis quoque (*ut iungantur* populi praemiis quoque gloriae terrarum principis)? *cfr. XVI 10 extr.* 3 geminatae **x**. | aurae **R**. | murales *om.* **R**. 4 magno *om.* **xT**. 5 magna **x**. 6 ipsi duces **dx**. | collegis **Vx***S*. -giis *rv*. 8 graminea *G*. -neam *ll. v*. 10 seruata (seua- **x**) **Vdx**. 11 eademque **x**. | uocatus obsidione malis **dx**. | liberatus **R**. liberatis obsidione *om.* **x**. 12 exitu totis **VdTfx***S*. exitiitos **R**. exitio totis *v*. 13 ac *om.* **dx**. 13. 14 praecerus **R**. 15 uirtute **Vdx***v*. sunt ute **R**. | uiridi **V***v*. -dis *rf*. 16 e **dTx***v*. *om. r*. | gramina **R**. | decrepto **R**. decerto **x**. | obsessus **dx**. 19 humanitione **Vdx**. 22 meruisse **V**. 22. p. 443, 1 centiens uiciens *ego coll. VII 101 et Festo*. cxx **xR**. ǂǂǂ **V**. cxx proeliis **d**(?)*v*.

viciens semper victor. tanto rarius est servatorem unum a servatis donari. quidam imperatores et saepius donati sunt, veluti P. Decius Mus tribunus militum ab exercitu, altera ab his, qui in praesidio obsessi fuerant, quanta esset
5 eius honoris auctoritas, confessus religione, siquidem donatus bovem album Marti inmolavit et centum fulvos, qui ei virtutis causa dati fuerant simul ab obsessis. hic Decius postea se consul Imperi*oso* conlega pro victoria devovit. data est et a senatu populoque Romano, qua claritate 10
10 nihil equidem in rebus humanis sublimius duco, Fabio illi, qui rem omnem Romanam restituit non pugnando; nec data, cum magistrum equitum exercitumque eius servasset, — tunc satius fuit nomine novo coronari appellatum patrem ab his, quos servaverat, — sed quo dictum
15 est consensu honoratus est Hannibale Italia pulso, quae corona adhuc sola ipsius imperii manibus inposita est et, quod peculiare ei est, sola a tota Italia data.

6. (6) Praeter hos contigit eius coronae honos M. Cal- 11 purnio Flammae tribuno militum in Sicilia, centurioni vero
20 uni ad hoc tempus Cn. Petreio Atinati Cimbrico bello. primum pilum is capessens sub Catulo exclusam ab hoste legionem suam hortatus tribunum suum dubitantem per castra hostium erumpere interfecit legionemque eduxit. invenio apud auctores eundem praeter hunc honorem ad-
25 stantibus Mario et Catulo cos. praetextatum immolasse ad tibicinem foculo posito. scripsit et Sulla dictator ab ex- 12 ercitu se quoque donatum apud Nolam legatum bello Marsico, idque etiam in villa sua Tusculana, quae fuit postea Ciceronis, pinxit. quod si verum est, hoc exsecrabiliorem

§ 10: Livius XXII 30, 2. — § 11: Livius XXII 60, 11.

3 P. *om.* **Vdx**. | decius unus **dx**. decumus **V**. Decius primus *v. a. B.* | una ab *vet. Dal.* | ercitu **R**. 4 alter **R**. 6 bobem albus **V**. 7 eis **x**. et **R**. | simul obressis **R**. | decimus **Vdx**. 8 imperioso *G.* -rio *ll. v.* 11 humanam **x**. 12 et exercitum **R***v*. 13 noua **R**. 14 sed quod **dx**. 16 manibus **V***v*. manus **R**. manu **dTx**. | et *om.* **Vdx**. 20 petreio **f***v*. treio **VR**. creio *r.* Perreio *Dal.* 21 hoc (*pro* hoste) **R** *v. a. H.* 22 suum *om.* **x**. 29 pincxit **R**. finxit **xT**.

eum dixerim, quandoquidem eam capiti suo proscriptione sua ipse detraxit, tanto paucioribus civium servatis quam postea occisis. addat etiamnum huic gloriae superbum cognomen Felicem, ipse tamen obsessis in toto orbe pro-
13 scriptis hac corona Sertorio cessit. Aemilianum quoque 5 Scipionem Varro auctor est donatum obsidionali in Africa Manilio consule, III cohortibus servatis totidemque ad servandas eas eductis, quod et statuae eius in foro suo divus Augustus *in*scripsit. ipsum Augustum M. Cicerone filio consule idibus Septembribus senatus obsidionali donavit; 10 adeo civica non satis videbatur. nec praeterea quemquam invenimus donatum.

14 (7) Nullae ergo herbae fuere certae in hoc honore, sed quaecumque fuerant in periculi sede, quamvis ignobiles ignotaeque, honorem nobilem faciebant, quod latere 15 apud nos minus quidem miror cernens neglegi ea quoque, quae ad valitudinem conservandam cruciatusque corporis propulsandos et mortem arcendam pertinent. sed quis non mores iure castiget? addidere vivendi pretia deliciae luxusque; numquam fuit vitae cupido maior nec 20
15 minor cura. aliorum hanc operae esse credimus ac ne mandato quidem nostro alios id agere, medicisque provisum esse pro *mor*bis. ipsi fruimur voluptatibus et, quo nihil equidem probrosius duco, vivimus aliena fiducia.

---

§ 13: cfr. Livius per. XLIX. Aurelius Victor 58.

---

3 gloria **R**. 5 hac *G*. haec (hec **x**) *ll*. *v*. | aemiliario **R**. 6 scipione **R**. | obsidioni alii **dx**. 7 III **R**. tribus *G*. *om*. **r f** *v*. 8 suo *om*. **dTx** 9 inscripsit *ego*. *cfr*. *XXXIV 17*. *XXXV 154*. *XXXVI 64*. *83*. scripsit **VdTfx***v*. *om*. **R**. adscripsit *G*. subscr- *Gronovius*. | ipsum augustum *om*. **R**. | M. *om*. **x**. cum M. *v*. *a*. *H*. 10 consulem *v*. *a*. *H*. 11 ciuitas **VdTfx**. | quemquam hac **d**(?)*v*. 15 letare **V**. 16 *an* equidem? 17 quae *om*. **x**. 18. 19 si quis **x**. 19 castigat **R**. | pretio **R***G*. 20 lux quae **V**. 21 opere **T**. -ri **dx**. -ram *v*. *a*. *G*. | esse *om*. **R***G*. | ac **R***v*. *om*. **r***H*. | ne **R***v*. de **r***J*. nec *Dal*. 22 mandato **V**[2]**Tx***v*. -ta **V**[1]**d**. manducata **R**. 23 morbis *ego*. *cfr*. *XXI 157*. bonis *ll*. **f**. (proh bonis *v*). nobis *H cum Gronovio*. | uoluptatis **R** *v*. *a*. *H*. 24 et quidem **V**. | duci **d**. dici **x**.

immo vero pleri*s*que ultro etiam inrisui *su*mus ista commentantes atque frivoli operis arguimur, magno quamquam inmensi laboris solatio, sperni cum rerum natura, quam certe non defuisse nobis docebimus et invisis quoque her-
5 bis inseruisse remedia, quippe cum medicinas dederit etiam aculeatis. haec enim proxime restant ex iis, quas priore 16 libro nominavimus, in quibus ipsis providentiam naturae satis mirari amplectique non est. dederat quas diximus molles cibisque gratas, pinxerat remedia in floribus visu-
10 que ipso animos invitaverat etiam deliciis auxilia permiscens: *e*n, excogitavit aliquas aspectu hispidas, tactu tru- 17 ces, ut tantum non vocem ipsius fingentis illas rationemque reddentis exaudire videamur, ne s*cilicet* depascat avida quadripes, ne procaces manus rapiant, ne neglecta vesti-
15 gia obterant, ne insidens ales infringat, iis muniendo aculeis telisque armando, remediis ut tuta ac salva sint. ita hoc quoque, quod in iis odimus, hominum causa excogitatum est.

7. (8) Clara in primis aculeatarum eryn*g*e est sive 18
20 eryngion contra serpentes et venena omnia nascens. ad-

§§ 18. 19: Diosc. III 21.

1 plerisque *v.* plerique (pleni- **R**) *ll. an recte?* | ultra **xf.** | inrisui (in risu *v*) sumus *C.* in re suibus (sumus **R²**) **R.** in risum in usu **V.** in risum iu.uſiſ **f.** in risum minus **dx.** *an* inrisui uenimus? *cfr. XXVII 106. XXXI 16.* 1. 2 commentantes **d***v.* -tantis **R***S.* -tatis *r***f.** 2 atque **d**(?)*v.* quae *r.* | arguuntur **x.** *an* quae friuoli operis (*sc.* esse) arguuntur? *cfr. XXV 22.* | magna **R** *v. a. H.* 3 solatia **V¹** *v. a. H.* 4 inuisi **R.** 6 his **Vdx***C̄.* | priori **x***C.* 8 mirari **VdTx***H.* admir- **R***v.* | dedere et **R.** -rat et *v. a. G.* 9 et media in **V.** et mediam **d.** et inediam **x.** et remedia in *v. a. G.* 9. 10 uisique **R.** 11 en *ego. cfr. XXXVI 118.* in **R.** *om. rH.* inde *v.* | aspectus **V.** | tractatu **dTx.** 11. 12 dulces **x.** 12 uoce **R.** uocemus **dx.** 12. 13 illam rationesque reddentes **R.** 13 exaudire **R***v.* audire *r.* | uideamus **R.** | scilicet *ego.* se *ll. v. de errore cfr. XXXIV 24, de dictione IX 105. 112. XXI 13. XXIII 112. XXXV 162.* 14 neglecta (*om.* ne) **Vdx.** 15 obterant **dx***v.* obtenerant **V.** obtegant **R.** | his *G.* has *v.* 16 tutae ac saluae *vet. Dal.* 17 his **xf***S.* 17. 18 excogitati unus est **R.** 20 uenenata *v. a. H. cfr. XXIX 105. V 16.*

versus ictus morsusque radix eius bibitur drachmae pondere in vino aut, si plerumque tales iniurias comitetur et febris, ex aqua. inlinitur plagis, peculiariter efficax contra ch*e*rsyd*r*os ac ranas. omnibus vero contra toxica et aconita efficaciorem Heraclides medicus in iure an- 5
19 seris decoctam arbitratur. Apollodorus adversus toxica cum rana decoquit, ceteri in aqua. ipsa dura, fruticosa, spinosis foliis, caule geniculato, cubitali et maiore aliquando, alia albicans, alia nigra, radice odorata. et sativa quidem est et sponte nascitur in asperis, saxosis, *s*et in litoribus 10 maris durior nigriorque, folio apii.

20 8. (9) Ex his candidam nostri centum capita vocant. omnes eiusdem effectus, caule et radice in cibos Graecorum receptis utroque modo, sive coquere libeat sive cruda vesci. portentosum est, quod de ea traditur, radicem eius 15 alterutrius sexus similitudinem referre, raro invento, set si viris contigerit mas, amabiles fieri; ob hoc et Phaonem Lesbium dilectum a Sappho, multa circa hoc non Mago-
21 rum solum vanitate, sed etiam Pythagoricorum. sed in medico usu praeter supra dicta auxiliatur inflationibus, 20 torminibus, cordis vitiis, stomacho, iocineri, praecordiis in aqua mulsa, lieni in posca, item ex mulsa renibus, stranguriae, opisthotonis, spasmis, lumbis, hydropicis, comitia-

§ 21: Diosc. III 21.

1 bibetur R. 2 si ut *vet. Dal.* | iniurias R*v*. miserias *r*f. | comitatur R *v. a. J.* 4 chersydros *B e Nicandro.* chrysodos R *v. a. G.* -sutidas V. -supidas d. erysupidas x. (chrysaspidas *coni. B*). | omnibus uero *v.* uero omnibus *ll. J.* uero *om.* T. 6 decocta arbitrantur R. 7 *videtur aut* cum rana *corruptum esse aut post* rana *intercidisse* in aceto *vel tale quid.* 8 aliquando Vx*v*. -anto *r Dal.* 9 *et* 10 *dist. ego.* 10 et Vdx. sed R*J.* sed et *v.* | saxosis R. et sax- *rv.* | set in *ego.* et in R*v.* et *r.* 11 folia R. 14 modo R*v.* in otio (ocio x)*r.* 15 de ea dx*v.* dea V. deta R. | radiutur R. dr̄ x. 16 raram *v. a. J.* | inuento R. -tu *rv.* *an* inueniri (*scriptum* inuenin, *dein* -niu)? 17 phaonem *v.* phaeonem (pheo- Vdx) et *ll.* 18 dilectum V*v.* -tos *r.* | multaė R*G.* -taeque *v.* 19 sola x. | uanitates R *v. a. S.* 20 medicinae (-ne x) dTx. | inflammationibus f. 21 iocinori R. 22 in posca *om.* x. 23 opisthotonis Tf*S.* -tonos RV. -tonicis d(?)*v.*

libus, mulierum mensibus, sive subsidant sive abundent, vulvarumque omnibus vitiis. extrahit infixa corpori cum 22 melle. strumas, parotidas, panos, recedentes ab ossibus carnes sanat cum axungia salsa et cerato, item fracturas. 5 crapulam praesumpta arcet, alvum sistit. aliqui e nostris sub solstitio colligi eam iussere, ex aqua caelesti inponi omnibus cervicis vitiis. oculorum quoque albugines sanare adalligatam *ali*qu*i* tradiderunt.

9. (10) Sunt qui et acanum ery*n*gio adscribant, spi- 23 10 nosam brevemque et latam herbam spinisque latioribus. hanc inpositam sanguinem mire sistere.

(11) Alii eryngen falso eandem putavere esse et gly- 24 cyrr*h*izam, quare subiungi eam protinus refert. et ipsa sine dubio inter aculeatas est, foliis echinatis, pinguibus 15 tactuque cum*m*inosis, fruticosa, binum cubitorum altitudine, flore hyacinthi, fructu pilularum platani magnitudinis. praestantissima in Cilicia, secunda Ponto, radice dulci et hac tantum in usu. capitur ea vergiliarum occasu, longa, 25 *sucosa* ceu *lyc*ium, coloris buxei, melior qu*a*e nigra, quae- 20 que lenta quam quae fragilis. usus in subditis decoctae ad tertias, cetero ad mellis crassitudinem, aliquando et

§ 23: cfr. Th. H. I 10, 6. VI 1, 3. — §§ 24—26: Diosc. III 5.

1 subdidant V. 4 exsungia V. | idem Vx. 5 crapulas R*S*. | praesumptam Vdx. 6 solistitio Vf. 7 *dist. ego.* 8 adalligatam aliqui *ego.* -tamque VR. -tam *rv.* 9 quae R. | acanum *S.* (-non *v*). arcanum R. canum *r.* | eryngio *v.* erygio (-ion R) *ll.* | adscribat R. 10 herbam et latam x. 12 eryngen d*v.* erygen *r.* | eadem VR. | putauerunt d *v. a. S. om.* x. | et *om.* Vdx. 12. 13 glycyrrhizam *v.* glyzyrrizam VdR. Elicirizam x. 14 et inter x. | est *om.* dx. | ecinatis V. recidx. | pinnatis R. 15 tactuque *om.* R. | cumminosis *S. cfr. XII 36. XIII 114.* cumin- Vx. gummosis d*v.* gumminosis *Brot. om.* R. 16 floret R. | plantani V. -taginis dTx. | magnitudine T. 17 Scylicia x. Scythia *P.* 18 hac R*G.* haec *r*Tf*v.* | longe Vdx. 19 sucosa ceu lycium *ego e Diosc.* (*cfr. XXV 117. XXVII 133*). ceu uitium VR*v.* ceu uitui dx. ceu uiti *G.* ceu lycium *D cum U 474* (*ad* longa *relatum, at cfr. Diosc.*). | quae *ego.* que *ll. v. a. H.* quam *Gronov.* | nigri dx*S.* 20 leta V. | quamque Vx. | decocta R *v. a. H.* 21 uel ad x.

tusae, quo genere et vulneribus inponitur et faucium vitiis omnibus, item voci utilissim*a* suco sic, ut spissatus
11, 284 est, linguae subdito, item thoraci, iocineri. hac diximus
26 sitim famemque sedari; ob id quidam adipson appellavere eam et hydropicis dedere, ne sitirent. ideo et conmandu- 5 cata stomatice est ulceribus oris; inspersa saepe et pterygiis. sanat et vesicae scabiem, renium dolores, condylomata, ulcera genitalium. dedere eam quidam potui in quartanis drachmarum duarum pondere et piper e*x* hemina aquae. conmanducata sanguinem ex vulnere sistit. sunt 10 qui et calculos ea pelli tradiderunt.

27 **10.** (12) Tribuli unum genus in hortis nascitur, alterum in fluminibus tantum. sucus ex iis colligitur ad oculorum medicinas; est enim refrigerantis naturae et ideo utilis contra inflammationes collectionesque. ulcera per se 15 erumpentia et praecipue in ore cum melle sanat, item tonsillas. potus calculos frangit. Thraces, qui ad Strymona habitant, foliis tribuli equos saginant, ipsi nucleo vivunt panem facientes praedulcem et qui contrahat ventrem. radix caste pureque collecta discutit strumas, semen 20 adalligatum varicum dolores sedat, tritum vero in aqua sparsum pulices necat.

28 **11.** (13) Stoebe, quam aliqui pheon vocant, decocta in vino praecipue auribus purulentis medetur, item oculis ictu cruentatis, haemorrhagiae quoque et dysinteriae infusa. 25

(§ 25 extr.: Th. H. IX 13, 2). — § 27: Diosc. IV 15. cfr. XXI 98.

1 tusae (tunsae d*S*) quo d*G*. tusa et (e *v*) quo R*v*. tonsa equo x. tunsa aequo V. 2 utilissima *ego*. -simo *ll. v.* 3 linguae *v*. in linguae R. in lingua *r*. 4 sedatur V. | quidam *om.* R. | adipsom x. ipro R. 5 sisterent Vd. | *an* item (*pro* ideo)? 6 est *ego*. est et *ll. v.* | *dist. ego.* 6. 7 pterycis R (*v. a. B*). ptericiis x. -icos V. 7 renum V *v. a. S.* 9 et VxR*v*. ex d*S*. | piper ex *ego*. pipere *ll. v.* 11 qui et R*v*. et qui V*Hack.* qui *r*. 12 triboli VR (*ut semper*). 13 ex iis R*v*. ex his *rG*. eius T. 14 medicina V. remedia dTx. 16 in ore Vdx*v*. odore R. 17 toraces x. thores d. 18 e foliis VdTfx. *an* et foliis? 19 bibunt R. 21 tritumque x. | uero *om.* x. | aqua Vdx. *cfr. Diosc.* aquam R*v*. 23 pheon dx*Brot. cfr. XXI 91.* phaeon V. peon R*v*. phleon *B*.

12. (14) Hippoph*ae*s in sabulosis maritimis, spinis 29
albis, hederae modo racemosa est, candidis, ex parte rubentibus acinis. radix suco madet, qui aut per se conditur aut pastillis farinae ervi. bilem detrahit oboli pon-
5 der*e*, saluberrime cum mulso. est altera hippophaes sine caule, sine flore, foliis tantum minutis. huius quoque sucus hydropicis mire prodest. debent adcommodatae esse 30
et equorum naturae neque ex alia causa nomen accepisse. quippe quaedam animalium remediis nascuntur locupleti
10 divinitate ad generanda praesidia, ut non sit mirari satis ingenium eius disponentis auxilia in genera, in causas, in tempora, ut aliis prosit a*liud* horis diesque nullus prope sine praesidiis reperiatur.

13. (15) Urtica quid esse invisius potest? at illa 31
15 praeter oleum, quod in Aegypto ex ea fieri diximus, vel 15, 30
plurimis scatet remediis. semen eius cicutae contrarium esse Nicander adfirmat, item fungis *vel* argento vivo, Apollodorus et salamandris cum iure coctae testudinis, item adversari hyoscyamo et serpenti*bus* et scorpionibus.
20 quin ipsa illa amaritudo mordax uvas in ore procidentes-

§ 29: Diosc. IV 159. 160. — §§ 31—35: Diosc. IV 92. Nicand. alex. 201. Diosc. de fac. par. II 142. 151. Pl. iun. p. 91, 11. (§ 32: Pl. iun. p. 86, 7. 23, 9. 38, 26. — § 33: Pl. iun. p. 46, 13. — § 34: Hippocr. de morb. mul. I 47. 88. II 67).

1 hippophaes *S e coni. Dal.* -ophes **R.** -opes **Vdf.** Iyppopes **x.** hippophyes *B e Diosc. an* hippopheos? *cfr. XXI 91.* | maritimis **Vdx.** simaritudinis **R.** maritimisque nascitur *v.* -timisque *D. an* -timis nascens? *ut § 43. XXI 175. sed cfr. Müller de stilo p. 79.* | spinis *om.* **x.** 2 ſedere **R.** 4 erui bilem *S e Murbac. cfr. Diosc.* eruibilem **R.** haec bilem *rv.* 4. 5 oboli pondere *ego.* obolo ponderis *ll. v.* 5 altera *om.* **R.** | hippophaes *S.* -phyes *H.* hippopes **d.** -ope **V***v.* hyppopes **x.** hae **R.** 8 alias causas **R.** | accepisset **V.** -ent **x.** 11 causa **R.** 12 prosit aliis **dT.** | aliud *Gronov.* ab **VdTfx.** *om.* **R.** atque aliis ab *v. a. G.* (ab *del. G*). *an* (prosint) alia? 14 inuisis **Vdx.** | ad **Vdx.** 16 sicutae **V.** sicut et **R.** 17 uel *ego.* in *ll. v.* et *Verc.* 18 salamandra **R.** 19 aduersarii **V.** | serpentibus *v.* -tium *ll.* | et **R***v.* *om. r.* (serpentium scorpionumque morsibus *coni. J. malim* -onum ictibus). 20 que in **V.** | ipsa illa **Vdx***J.* illa ipsa **R***v.* ipsa **T.**

que vulvas et infantium sedes tactu resilire cogit, lethar-
32 gicos expergisci tactis cruribus magisque fronte. eadem
canis morsibus addito sale medetur, sanguinem trita naribus
indita sistit et magis radice. carcinomata et sordida ulcera
sale admixto, item luxata sanat et panos, parotidas carnes- 5
que ab ossibus recedentes. semen potum cum sapa vul-
vam strangulatis aperit. profluvia narium sistit inpositum.
vomitiones in aqua mulsa sumptum a cena faciles praestat
duobus obolis, uno autem in vino poto lassitudines recreat.
33 vulvae vitiis tostum acetabuli mensura, potum in sapa 10
resistit stomachi inflationibus. orthopnoicis prodest cum
melle et thoracem purgat eodem *e*cligmate et lateri me-
detur cum semine lini. addunt hysopum et piperis ali-
quid. inlinitur lieni, difficilem ventrem tostum cibo emollit.
34 Hippocrates vulvam purgari poto eo pronuntiat, dolore 15
levari tosto acetabuli mensura, dulci poto et inposito cum
suco malvae, intestinorum animalia pelli cum hydromelite
et sale, defluvia capitis semine inlito cohonestari. arti-
culariis morbis et podagricis plurimi cum oleo vetere aut
folia cum ursino adipe trita inponunt. ad eadem radix 20
tusa cum aceto non minus utilis, item lieni, et cocta in
vino discutit panos cum axungia vetere salsa. eadem
35 psilotrum est sicca. condidit laudes eius Phanias physicus,
utilissimam cibis coctam conditamve professus arteriae,
tussi, ventris destillationi, stomacho, panis, parotidibus, 25

---

2 expergiscit tactis **dT** *v. a. Bas.* experiscit actis **x.** -sci actis **R.** 5 paratidas **R.** 6 sapu **R.** 6. 7 uuluas *v.* uuluae *S cum Gron.* 7 strangulatis **dT***J. cfr. XXVIII 70.* -uilatis **x.** -ulantis *r.* -tes *v.* -ulatus *S cum Gron.* | et profluuia **V** *v. a. S.* 9 poto **V***v.* pota *r.* *an* potū*?* | creat **dx.** 12 ecligmate *C.* elig- **x.** et lecmate **R.** eclegm- *v.* elegm- **d.** -matae **V.** | alteri **Vdx.** 13 addunt et **dTx.** | hyssopum **VdT***C.* 15 potu **x.** puto **R.** 16 tusto **V.** 17 reppellit **R.** repelli *Verc. an* mire pelli*? cfr. § 64.* | hydromelitae **V** *Ven.* hydropicę **R.** 18 cohonestari **d***v.* cohenestari **R.** cohosiestari **V.** dehonestari **x.** coercitari *Gronov. an* consistere*?* 18. 19 articularis **V.** -aribus *v. a. H.* 19 ueteri **dx.** -era **R.** 20 tritum **dx.** | at **dR** *Dal.* 21 lini **Vdx.** | et *om.* **dx.** 22 ueteri **dx.** 23 exsiccat **dx** *v. a. G.* 24 conditam coctamue **dTfx.** | anariae **R.** 25 uentris **d***v.* uentri **VTx.** uentr **R.**

pernionibus, cum oleo sudorem, coctam cum conchyliis ciere alvum, cum tisana pectus purgare mulierumque menses, cum sale ulcera, quae serpant, cohibere. suco 36 quoque in usu est. expressus inlitus fronti sanguinem 5 narium sistit, potus urinam ciet, calculos rumpit, uvam gargarizatus reprimit. semen colligi messibus oportet. Alexandrinum maxime laudatur. ad omnia haec et mitiores quidem teneraeque efficaces, sed praecipue silvestris illa, et hoc amplius lepras e facie tollit in vino pota. si 10 quadripes fetum non admittat, urtica naturam fricandam monstrant.

14. (16) Ea quoque, quam lamium inter genera earum 37 appellavimus, mitissima et foliis non mordentibus, mede- 21, 93 tur cum mica salis contusis incussisque, ustis et strumis, 15 tumoribus, podagris, vulneribus. album habet in medio folio, quod ignibus sacris medetur.

Quidam e nostris tempore discrevere genera, et autum- 38 nalis urticae radicem adalligatam in tertianis ita, ut aegri nuncupentur, cum eruatur ea radix, dicaturque cui et 20 quorum filio eximatur, liberare morbo tradiderunt; hoc idem et contra quartanas pollere. iidem urticae radice

---

§ 35: cfr. Celsus IV 4, 4. — § 36: Pl. iun. p. 23, 10. 29, 5. Marc. Emp. 14, 22. — § 38: Pl. iun. p. 90, 4. 88, 4.

---

1 sudore cocta **Vdx.** | conquiliis **Vx.** conchulis *B.* 2 cinere **R.** 3 meses **x.** messes **RV.** | serpunt **x.** | succo **VdTfx***H.* sucos **R.** succus *v.* 5 cauculos **R.** | uua **d.** 6 gargarizatus *v.* -tur **d.** -tu **Vf.** -tū **x.** -issatur **R.** | mesibus **V.** mens- **x.** 8 siluestri **R.** 9 hoc *om.* **d** *v. a. S.* | in **VR***v.* e *r***T.** 10 fraetum **R.** | admittit **x.** | frigandam **R.** 12 quam **VdTfx***v.* numquam **R.** num quam *G.* (nunc quoque quam *v*). *an* urticarum quam? | limium **R.** 13 imitissima **V**[1]. inmit- **V**[2]. 14 inclusisque **R** *v. a. B.* | ustis *ego. cfr. § 76.* iustis **V**[2]**R.** iuctis **V**[1]. iuxtis **d.** mixtis **x.** inustis *v. fortasse delendum; cfr. index.* 15 aluum **VR.** 16 quo **R.** cum **x.** 17 *tota § 38 fortasse sedem mutavit cum § 37.* | discribere **R.** 18 radice *Bas.* | adalligatam **x** *Gronov.* -ta **VdT** *Bas.* alligatam *v.* adalligatam — 21 radice *om.* **R.** | tertianas (tc̄ia- **x**) **dTx.** 19 non cupentur **V.** | dicaturque **dx***H.* -quae **V.** et dicatur quae et *v.* 20 folio **Vx** *v. a. Bas.* | liberari **d** *v. a. H.* -ali **x.** 21 radice *v.* -cem **Vd.** *om.* **x.**

addito sale infixa corpori extrahi, foliis cum axungia strumas discuti vel, si suppuraverint, erodi, compleri.

39 **15.** (17) Ex argumento nomen accepit scorpio herba. semen enim habet ad similitudinem caudae scorpionis, folia pauca. valet adversus animal nominis sui. est et 5 alia eiusdem nominis effectusque, sine foliis, asparagi caule, in cacumine aculeum habens et inde nomen.

40 **16.** (18) Leucacantham alii phy*ll*on, alii ischada, alii polygonaton appellant, radice cypiri, quae commanducata dentium dolores sedat, item laterum et lumborum, ut 10 Hicesius tradit, semine poto drachmis octo aut suco. eadem ruptis, convulsis medetur.

41 **17.** (19) Helxinen aliqui perdicium vocant, quoniam perdices ea praecipue vescantur, alii sideritem, nonnulli parthenium. folia habet mixtae similitudinis plantagini et 15 marruvio, cauliculos densos, leviter rubentes, semina in capitibus lappaceis adhaerescentia vestibus, unde et hel- 21, 96 xinen dictam volunt. sed nos qualis vera esset helxine 42 diximus prior*e* libro. haec autem inficit lanas, sanat ignes sacros et tumores collectionesque omnes et adusta, panos. 20 sucus eius cum psi*m*ithio ignes sacros et guttura inci-

§ 39: (Th. H. VI 4, 2). Diosc. IV 192. 51. — § 40: Diosc. III 19. — §§ 41. 42: Diosc. IV 86.

2 discuti d*v*. -utit *r*. | suppurauerit R. 3 scorpios R. -ius *v. a. H.* 4 ad *v*. et ad Vdx. et R. 5 ualet *ego. cfr. Diosc.* ualet et *ll. v.* | animal nominis x(?)*v*. nomen animalis *ll.* 6 effectusque Vdx*B*. -tus eius R*v*. | asperge R. 8 leucacantham *G*. -tam R. leuchantham d. leucantam x. lecachantem V. | phyllon *B*. pymon R phimon x. phinion d*v*. phimum Vf. | ischada *v*. iscada R. schada Vd. scada x. ischiada *B e Diosc.* 9 cypri dx. cypirit R. cyperi *v. a. S. an recte? cfr. Diosc.* 11 semine poto *ll. v. an* e uino pota*? cfr. Diosc.* 13 helixinen R. 14 sidentem x. -erite R. -tin *G*. 16 densos *ll. v. an* teneros (tenues)*? cfr. Diosc.* 17 adnerescentia R. 17. 18 elxinen x. helexineti R. 18 elxine x. helexine R. 19 priore *v*. -ori VR*C*. proximo *r*T. | inficit lanas *ll. v. an* inlitis foliis*? cfr. Diosc.* 20 omnes — 21 sacros et *om.* R. | *dist. ego.* 21 eius Vx*v*. *om.* d*H*. | psimithio *v*. psinithio V. psinthio d. psintio x. psimmythio *C*. | ignes sacros dx*v*. *cfr. Diosc. om.* VT(?)R*H*. *praeterea errore iteraverunt* humores col-

pientia turgescere, item veterem tussim cyat*h*o hausto et omnia v*iti*a umid*a*, sicut tonsillas et aures cum rosaceo. inponitur et podagris cum caprino sebo ceraque Cypria.

(20) Perdicium sive parthenium sive *eti*am sideritis 43
5 alia est; ab nostris herba urceolaris vocatur, ab aliis astercum; folio similis ocimo, nigrior tantum, nascens in tegulis parietinisque. medetur cum mica salis trita iisdem omnibus, quibus lamium, et eodem modo, item vomicae calfacto suco pota, sed contra vulsa, rupta lapsusque et
10 praecipitia, ut vehiculorum eversiones, singularis. verna 44 carus Pericli Atheniensium principi, cum is in arce templum aedificaret repsis*se*tque super altitudinem fastigii et inde cecidisset, hac herba dicitur sanatus, monstrata Pericli somnio a Minerva, quare parthenium vocari coepta est
15 adsignaturque ei deae. hic est vernula, cuius effigies ex aere fusa est et nobilis ille splanchnoptes.

18. (21) Chamaeleonem aliqui ixi*a*n vocant. duo ge- 45 nera eius: candidior asperiora habet folia, serpit in terra echini modo spinas erigens, radice dulci, odore gravi.

§ 44: Plutarch. Pericl. 13. — § 45: Th. H. IX 12, 1. Diosc. III 8. 9 extr.

lectiones **dx** (*quod apparet fuisse etiam in archetypo cod.* **R**). tumores collectionesque *v. om.* **VT**(?)**R***H.* | guttura *del. H.*
1 cyatho *v.* cyato **R**. ciato **V**. quiata *r.* 2 uitia umida *ego. cfr. XXIV 110. XXXII 85.* ut in umido (hum- **x**) **VdTfx**. in humido **R***v.* | aures *ego coll. Diosc.* arietes **Vdx** *Murbac.* uarices **R***v.* 3 sepo **x**. seuo **d** *v. a. S.* 4 siue etiam *ego.* siue nam **R**. nam *rv.* | *dist. ego. cfr. index.* 5 a nostris **R** *v. a. S.*
6 aſtercum **xT***S.* altercum **VfR**. aſtericum **d***v.* | ocimo **R***v.* -mis **VfTx**. -mus **d**. *an* ocimi? 7 mica *v.* medica **Vdx**. -cas **R**. | aliis **R**. | tritam **V**. 10 praecipitia ut *J.* -ti aut **VR**. -tatus *r.* -tia aut *v.* | euersionis **Vx**. 11 periculi **Vx**. | his **Vx**.
12 repsissetque *v.* repsitque **V**. repsisque **dx**. reptisque **R**.
12. 13 et ante **R**. 13 haec **V**. | periculi **V**. -ulis **dx**.
14 omnino **dx**. 15 cui **x**. 16 fusa **d***v.* effusa **Vx**. fussas **R**. | et *D del. cum U 477.* | spanchinoptes (-octes **x**) **dx**. spacch- **Vf**. 17 chamaeleon **d**. cameleon **x**. *an* chamaeleontem? *cfr. § 85. XXX 30. XXIII 75; contra § 157. XXVII 64. XXVIII 162.* | ixian *C.* ixion (yx- **x**) *ll. v.* 18 terra *om.* **x**. terr **R**.
19 ecinis **R**. | graui **VdTfx**. grauissimo **R***v. cfr. Theophr. et Diosc.*

quibusdam in locis viscum gignit album sub alis foliorum, maxime circa canis ortum, quo modo tura nasci dicuntur, unde et *i*xia appellatur. hac mastiche utuntur mulieres. quare et chamaeleon vocetur, varietate foliorum evenit; mutat enim cum terra colores, hic niger, illic viridis, 5
46 aliubi cyaneus, aliubi croceus atque aliis coloribus. ex his candidus hydropicos sanat suco radicis decoctae; bibitur drachma in passo. pellit et interaneorum animalia acetabuli mensura suci eiusdem in vino austero cum origani scopis. facit *ad* difficultatem urinae. hic sucus oc- 10 cidit et canes suesque in polenta addita aqua et oleo, contrahit in se mures ac necat, nisi protinus aquam sorbeant. radicem eius aliqui concisam servari iubent funiculis pendentem decoque*re*que in cibo contra fluctiones,
47 quas Graeci rheumatismos vocant. ex nigris aliqui marem 15 dixere, cui flos purpureus esset, et feminam, cui violaceus; *s*et una nascuntur caule cubitali, crassitudine digitali. radicibus *eo*rum lichenes curantur cum sulpure et bitumine una coctis, conmanducatis vero dentes mobiles aut in aceto decoctis. suco scabiem et quadripedum sanant. 20 et ricinos canum necat, iuvencos quoque anginae modo, quare a quibusdam ulophyton vocatur, set et cynozolon

§ 46: Diosc. III 8. Th. H. IX 12, 1. — § 47: Diosc. III 9. 8.

1 in *om.* **R**. | suis cum **Vx**. 3 ixia *v*. exia (hexia **x**) *ll*. | hac **f***S*. *cfr. XX 263. XXI 96.* haec **R**. has **V**. hac et **T***v*. has et **d**. hoc ut *B e Diosc.* 4 *an* et *delendum?* | uocatur **dx**. 5 illic **VR***v*. hic *r*. 6 alibi **dx**. | craneus **x**. | aliubi croceus **R***v*. *om. r*. 9 mensura **dx***v*. *om. r*. 10 scopiis **V**. | facti **R**. | ad *B*. *om. ll. v*. 10. 11 occidit et panos **xT**. 11 suesque in polenta **VR***v*. suesque **d**. in polenta et canes suesque **xT**. | *dist. ego*. 12 aquam **dR***v*. quam *r*. 14 decoquereque *ego*. *cfr. § 121. XXI 176.* -quentque **VR**. -quique *r***T***D*. -quuntque *v*. | fluxiones **d** *v. a. S*. fluctuationes **x**. 16 esset et **dx***v*. esset **V**. est ef **R**. *an* est et? | cuinam **R**. 17 set *ego*. et **VdTfx**. *om.* **R***v*. | uno *v. a. S*. 18 eorum *ego*. earum *ll. v*. 21 negat **R**. necant **d** *v. a. S*. | iuuencas **R** *v. a. H*. 22 ulophyton *ego coll. ind.* -phiton **VTx***v*. -philon **d**. olopylon **R**. ulophonon *B*. | set *ego*. est *ll. v. del. B*. | cynozialon (cin- **x**) **dx**. cynosialon **Vf**.

propter gravitatem odoris. ferunt et haec viscum ulceribus utilissimum. omnium autem generum eorum radices scorpionibus adversantur.

19. (22) Coronopus oblonga herba est cum fissuris. 48
5 seritur interim, quoniam radix coeliacis praeclare facit in cinere tosta.

20. (23) Et anchusae radix in usu est, digitali crassitudine. finditur papyri modo manusque inficit sanguineo colore, praeparat lanas pretiosis coloribus. sanat ulcera
10 in cerato, praecipue senum, item adusta. liquari non potest in aqua, oleo dissolvitur; idque sincerae experimentum est. datur et ad renium dolores drachma eius 49
potui in vino aut, si febris sit, in decocto balani; item iocinerum vitiis et lienis et bile subfusis. lepris et len-
15 tigini inlinitur ex aceto. folia trita cum melle et farina luxatis inponuntur, et pota drachmis duabus in mulso alvum sistunt. pulices necare radix in aqua decocta traditur.

(24) Est et alia similis pseudoanchusa ob id appellata, 50
20 a quibusdam vero echis aut doris et multis aliis nominibus, lanuginosior et minus pinguis, tenuioribus foliis, languidioribus. radix in ole*o* non fundit rubentem sucum, et hoc ab anchusa discernitur. contra serpentes efficacissima potu foliorum vel seminis. folia ictibus inponuntur.
25 virus serpentes fugat. bibitur et propter spina*m*. folium eius sinistra decerpi iubent Magi et, cuius causa sumatur, dici tertianisque febribus adalligari.

§§ 48. 49: Diosc. II 157. — ib. IV 23. — § 50: Diosc. IV 27.

5 celiacis x*Ven.* cocleacis V. coquiliacis R. 13 potum R. *om. v. a. Bas.* | item in R. 14 lienis R*C.* lieni *r*T*v. cfr. § 65.* | bilem dx. 14. 15 lentigini *v.* -ginis R. -gines *r.* 16 potatur V²R. | drachmas R. | mulso Vdx*v.* fulgo R. 19 Et est R. | seudo anchusa x. pseudoancus R. 20 a Vdx*v.* et R. *om. Ven.* | ethisa ut x. et his aut R. | odoris VxR. 22 et languidioribus x (?) *v. a. S. cfr. § 75.* | in *om.* R *v. a. H.* | oleo *vet. Dal.* oleum *ll.* f *v. a. H.* | sed rubentem *v. a. H.* 24 potu dx*v.* potum *r.* | *an* et ictibus? 25 serpentium dx *v. a. S.* (*ante* uirus *excidit fortasse* radicis; *cfr. Diosc.*). | spinam *v.* spinae *ll. an* spinae dolorem? 26 magi et Vdx*v.* magici R.

51 **21.** (25) Est et alia herba proprio nomine onochilon, quam aliqui anchusam vocant, alii archebion, alii onochelim, aliqui rhexiam, multi enchrysam, parvo frutice, flore purpureo, asperis foliis et ramis, radice messibus sanguinea, cetero nigra, in sabulosis nascens, efficax contra serpentes maximeque viperas et radice et foliis, aeque cibo ac potu. vires habet messibus. folia trita odorem cucumeris reddunt. datur in cyathis tribus vulva procidente. 52 pellit et taenias cum hysopo, et in dolore renium aut iocineris ex aqua mulsa, si febris sit, sin aliter, e vino bibitur. lentigini ac lepris radix inlinitur. habentes eam a serpentibus feriri negantur. est et alia huic similis flore rubro, minor, et ipsa ad eosdem usus, traduntque, conmanducata ea si inspuat*ur*, mori serpentem.

53 (26) Anthemis magnis laudibus celebratur ab Asclepiade. aliqui leucanthemida vocant, alii leucanthemum, alii era*n*themida, quoniam vere floreat; alii chamaemelon, quoniam odorem mali habeat. nonnulli melanthion vocant. genera eius tria fronde tantum distant, palmum non excedentia, parvis foliis ..... rutae candidis aut malinis aut purpureis. in macro solo aut iuxta semitas colligitur vere et in coronamenta reponitur. eodem tempore et medici

§ 51: Diosc. IV 24. — § 52: Diosc. IV 25. — §§ 53. 54: Diosc. III 144.

1 et *om.* **Vdx** *v. a. G.* | onochelos *B.* -chiles *G.* 2. 3 onocholin **V.** nochelim **x.** 3 rexiam **Vx.** raxian **R.** | enchrysam *H* (-son *v*). *cfr. index.* enichrysam (-chrisam **f**) **Vf.** encrisam **T.** enecrisam **dx.** enchysam **R.** enchusam *B.* 4 foliis **Vdx***v.* floris **R.** 7 odore **V.** 8 procedente **R.** 9 teneas **V.** tineas *v. a. S.* | penium **dTx.** 10 si **dxR***v.* in **V.** 11 aut lepris **dTx.** 14 inspuatur *v.* inspuat **Vdx.** instra.at **R.** *an* inspuatur ori? *cfr. Diosc.* 16 leuchantemum **V.** leucantemium **x.**
17 eranthemida *B.* erathe- **dR.** erate- **x.** arathe- **V.** arethe- *v.* | floreant **R.** | camemelon **x.** cheme- **V.** cume- **R.** 19 fronde **VxfR***v*(*D*). flore **d**(?) *B coni. e Diosc.* 20 foliis **VTfxR***D.* foliis ut *v. a. B.* floribus ut **d**(?) *B coni. e Diosc.* | *lac. ego indicavi; exciderunt* floribus non maioribus quam foliis. *cfr. Diosc. et XXVII 97. 98.* (foliis, floribus rutae *Müller emend. IV 14.* foliis rutae similibus, floribus *U 478*). | candidi **R.** | melinis *v. a. S. cfr. XXXV 30.* (*XIII. 5. 11. XXIII 103*). 21 colligi **R.** 22 coronamentis **dx.**

folia tusa in pastillos digerunt, item florem et radicem.
dantur omnia mixta drachmae unius pondere contra ser- 54
pentium omnium ictus. pellunt mortuos partus, item
menstrua in potu et urinam calculosque, *inlita* inflationes,
5 iocinerum vitia, bilem subfusam, aegilopia, conmanducata
ulcerum eruptiones manantes sana*n*t. ex omnibus his
generibus ad calculos efficacissima est quae florem pur-
pureum habet, cuius et foliorum et fruticis amplitudo
maiuscula est. hanc proprie quidam eranthemim vocant.
10 (27) Loton qui arborem putant tantum esse, vel 55
Homero auctore coargui possunt. is enim inter herbas
subnascentes deorum voluptati loton primam nominavit.
folia eius cum melle oculorum cicatrices, argema, nube-
culas discutiunt.
15 (28) Est et lotometra, quae fit ex loto sata, ex cuius 56
semine simili mil*i*o p*ut*ri fiunt panes in Aegypto a pastori-
bus, maxime aqua vel lacte subacti. negatur quicquam
illo pane salubrius esse aut levius, dum caleat. refrige-
ratus difficilius concoquitur fitque ponderosus. constat
20 eos, qui illo vivant, nec dysinteria nec tenesmo neque
aliis morbis ventris infestari. itaque inter remedia eorum
habetur.
(29) Heliotropii miraculum saepius diximus cum 2, 109 18, 252 57
sole se*s*e circumagentis etiam nubilo die; tantus sideris

§ 55: Homerus Ξ 348. δ 602. Diosc. IV 109. — § 56: Diosc. IV 112. Herodot. II 92. Th. H. IV 8, 11. — §§ 57—59: Diosc. IV 190. — Th. H. VII 8, 1. — Nicand. ther. 678.

2 omnia tusa mixta **x**. 3 omniuın *om.* **Vx** *v. a. G.* | pellit **d**(?) *v. a. S.* | *an* emortuos? 4 inlita *ego. om. ll. v.* | inflammationes **dx**. 5 *dist. U 479.* | infusam **x**. 6 sanant *U 479.* sanat *ll. v.* 9 et maiuscula **R**. | eranthemum **dx**. -mon *B.*
11 possint **R**. 12 dearum **R**. 13 cicatrices **Vdx***v.* cicer **R**. 13. 14 nu//culas **V**. niculas **R**. 15 lothometra **x**. -tras **R**. 16 simili milio *B.* simillimi// **V**. -illimo **d***v*(*Brot.*). simillo **x**. -illime **R**. simili mili *S.* | putri *J coll. XIII 108.* porri *ll. v. a. B* (*Brot.*). *del. B.* cibarii *S. an* puri (*vel* parui)?
17 subacti *ego. cfr. XVIII 105. 106.* -tio **VR**. -to *rv. an* subacti et? | quiquam **VR**. 18 cum **R**. 21 uentri **V**.
22 habetur *v.* habentur **xR**. bütur **d**. habent **V***S.* 24 sese *v.* saepe **VR**. *om. r.* se *Verc.* | tantum **dxR** *v. a. C.*

amor est. noctu velut desiderio contrahit caeruleum florem.
58 genera eius duo, tricoccum et helioscopium. hoc altius,
quamquam utrumque semipedalem altitudinem non excedit,
ab *ima* radice ramosum. semen in folliculo messibus col-
ligitur. nascitur nonnisi in pingui solo cultoque maxime, 5
tricoccum ubique. si decoquatur, invenio cibis placere et
in lacte iucundius alvum molliri et, si decocti sucus
bibatur, efficacissime exinaniri. maioris sucus excipitur
59 aestate hora sexta, miscetur cum vino, sic firmior. capitis
dolores sedat rosaceo admixto. verrucas cum sale tollit 10
sucus e folio, unde nostri verrucariam herbam appellavere,
aliis cognominari effectibus digniorem. namque et ser-
pentibus et scorpionibus resistit ex vino aut aqua mulsa,
ut Apollophanes et Apollodorus tradunt. folia infan-
tium destillationibus, quod siriasim vocant, inlita meden- 15
tur, item contractionibus, etiam si id comitialiter accidat.
decocto quoque foveri os saluberrimum est. potum id
pellit taenias et renium harenas. si cuminum adiciatur,
calculos frangit. decoqui cum radice oportet, quae cum
60 foliis et hircino sebo podagris inlinitur. alterum genus, 20
57 quod tricoccum appellavimus et alio nomine scorpiuron
vocatur, foliis non solum minoribus, sed etiam in terram
vergentibus. semen ei est effigie scorpionis caudae, quare
nomen. vis ad omnia venenata et phalangia, sed contra
scorpiones praecipue inlita. non feriuntur habentes, et si 25
terram surculo heliotropii circumscribat aliquis, negant
scorpionem egredi, inposita vero herba aut uda omnino

§§ 59—61: Diosc. IV 191. 190. 191.

1 amor est **VTR***v*. -orem *r*. (et *add*. **dTx**). | uelut *om*. **x**. | contrahi *G*. 4 ima *v e Theophr*. una *ll. J*. | mensibus **V**. 5 mulsoque **R**. 6 decoquantur **VR** *Ven*. 9 cumino **dx**. 14 apollophanes et *om*. **V**. 15 et destillationibus **R**. dist- **dx** *v. a. Dal. fortasse corruptum; cfr. XXX 135* (adustio). | quod *ll. v*. quam *D cum U 479. an* quod uitium (*vel* malum)? | syriasin **x**. sisiasim **R**. 16 accidant **Vx**. (*an* id uitium ... accidat? *cfr. XXX 135*). 17 eos **Vx** *v. a. H*. 20 seuo **dR** *v. a. S*. 21 scorpion **dx**. 24 uisa **R**. | uenena **x**. *cfr. § 18*. 25 *an* praecipua inlitae? 26 circumscribant **R**. | negat **V**. 27 uda **R** *G*. *om*. *r*. inde *v*.

respersum protinus mori. seminis grana quattuor pota quartanis prodesse dicuntur, tria vero tertianis, vel si herba ipsa ter circumlata subiciatur capiti. semen et 61 venerem stimulat, cum melle panos discutit. verrucas hoc
5 utique heliotropium radicitus extrahit et excrescentia in sedibus. spinae quoque ac lumborum sanguinem corruptum trahit inlitum semen et potum in iure gallinacei decoctum aut cum beta et lente. cortex seminis liventibus colorem reddit. Magi heliotropium *in* quartanis quater,
10 in tertianis ter adligari iubent ab ipso aegro precarique eum, soluturum se nodos liberatum, et *i*acere non exempta herba.

(30) Aliud adianto miraculum: aestate viret, bruma 62 non marcescit, aquas respuit, perfusum mersumve sicco
15 simile est — tanta dissociatio deprehenditur —, unde et nomen a Graecis alioqui frutici topiario. quidam callitrichon vocant, alii polytric*hon*, utrumque ab effectu. tinguit enim capillum et ad hoc decoquitur in vino cum semine apii adiecto oleo copios*o*, ut crispum densumque faciat;
20 et defluere autem prohibet. duo genera eius: candidius 63 et nigrum breviusque. id, quod maius est, polytrichon, aliqui trichomanes vocant. utrique ramuli nigro colore nitent, foliis felicis, ex quibus inferiora aspera ac fusca sunt, omnia autem contrariis pediculis, densa ex adverso
25 inter se, radix nulla. umbrosas petras parietumque asper-

§§ 62. 63: Th. H. VII 10, 5. 14, 1. Diosc. 134. 135.

1 *an* respersa? *cfr. XXIX 75.* | semini **R.** semen **x.** 1 grana — 2 tertianis *om.* **Vdx.** 3 ipsa **d**(?)**R***G. om. rv.* | capi **R.** | semen et *om.* **x.** 4 uerricas **R.** 6 hispane quoquae **V.** 7 et *ll. v. an* uel? | potum **dR***v.* potum inlitum (ill- **x**) **Vx.** 9 in *CFWMüller p. 22. om. ll. v. cfr. § 38; contra § 50.* 11 cum **R.** | se cum nodos **V.** | iacere *ego.* facere *ll. S.* ita facere *v.* 17 polytrichon *v.* -icum **VdR.** poliotricum **x.** | ab **dR***G.* est ab *r***Tf***v.* 19 copioso *ego. cfr. XIX 94. XX 66.* -sum **VxR.** -se **d***v.* 20 eius genera **R**(?)*G.* genera **d.** *cfr. § 45.* 21 ueriusque **R.** | politricon **x.** polycyon **R.** 23 nitent **V**[1] **dx.** item **V**[2]**R.** | filicis **d** *v. a. S.* ylicis **x.** | ac *om.* **R.** 24. 25 inter se ex aduerso **Vdx** *v. a. S. an* densa et aduersa inter se contrariis pediculis? *cfr. Theophr. et XXVII 138. XIII 55.*

gines ac fontium maxime specus sequitur et saxa manan-
64 tia, quod miremur, cum aquas non sentiat. calculos e
corpore mire pellit frangitque, utique nigrum, qua de
causa potius quam quod in saxis nasceretur a nostris
saxifragum appellatum crediderim. bibitur e vino qua*nt*um 5
terni decerpsere digiti. urinam cient, serpentium et ara-
neorum venenis resistunt, in vino decocti alvum sistunt.
capitis dolores corona ex his sedat. contra scolopendrae
morsus inlinuntur, crebro auferendi, ne peru*ra*nt; hoc et
in alopeciis. strumas discutiunt furfuresque in facie et 10
65 capitis manantia ulcera. decoctum ex his prodest suspi-
riosis et iocineri et lieni et felle subfusis et hydropicis.
stranguriae inlinuntur et renibus cum absinthio. secundas
cient et menstrua. sanguinem sistunt ex aceto aut rubi
suco poti. infantes quoque exulcerati perunguntur ex iis 15
cum rosaceo et vino. — (*V*irus folii *in* urina pueri in-
pubis tritum quidem cum aphronitro et inlitum ventri mu-
lierum, ne rugosus fiat, praestare dicitur.) — perdices et
gallinaceos pugnaciores fieri putant in cibum eorum ad-
ditis, pecorique esse utilissimos. 20
66 22. (31) Picris ab insigni amaritudine cognominatur,
21, 105 ut diximus, folio rotundo. tollit eximie verrucas. thesium
quoque non dissimili amaritudine est, sed purgat alvum,
in quem usum teritur ex aqua.
67 (32) Asphodelum de clarissimis herbarum, ut quod 25

§§ 64. 65: Diosc. IV 134. — § 66: Th. H. VII 12, 3. — § 67: Nicand. ther. 534. — §§ 67—70: Diosc. II 199.

2 miramur **dx**. | sentiant **R**. 3 mire pellit **dxR**. //repellit **V**. | frangique **R**. 5 quantum *v*. quam cum *ll*. 6 *an* decerpserint? | digiti **VR***v*. dicit **d**. dicitur **x**. | *an exciderunt* utriusque ramuli *ante* urinam? | ciere **x**. 9 perurant *Gronov*. perunt **VR**. pereant *r v. a. H*. 12 iocineris **R**. | et lieni **d***v*. lienis *r*. | et *ante* hydropicis *om*. **Vx**. *an recte?* 13 absintho **R**.
14 rubis **dx**. 16 uirus *ego. cfr. XXV 157. XIX 88.* prius *ll. v.* | *dist. ego.* | folium *v.* | in *v. om. ll.* (*deest fortasse post* inpubis *vitii alicuius significatio*). 17 aphronitro *v*. -trio **d**. aphonitro **R**. afonitrio (affo- **x**) *r*. 18 ne **Vdx***v*. e **R**. 21 amaritudinis **E** *v. a. G*. 23 sed *om*. **VT***S*. 25 ut *om*. **d** *v. a. S*. | quam **E**[2] *v. a. S*.

hero*i*on aliqui appellaverint, Hesiodus et in silvis nasci dixit, Dionysius marem ac feminam esse. defectis corporibus et phthisicis constat bulbos eius cum tisana decoctos aptissime dari, panemque ex his cum farina subactis
5 saluberrimum esse. Nicander et contra serpentes ac scorpiones vel caulem, quem anthericum vocavimus, 21, 109 vel semen vel bulbos dedit in vino tribus drachmis substravitque somno contra hos metus. datur et contra vene- 68 nata marina et contra scolopendras terrestres. cocleae
10 mire in Campania caulem eum persequuntur et sugendo arefaciunt. folia quoque inlinuntur venenatorum vulneribus ex vino. bulbi nervis articulisque cum polenta tunsi inlinuntur. prodest et concisis ex aceto lichenas fricare, item ulceribus putrescentibus ex aqua inponere, mamma-
15 rum quoque et testium inflammationibus. decocti in faece 69 vini oculorum epiphoris supposito linteolo medentur. fere in quocumque morbo magis decoctis utuntur, item ad tibiarum taetra ulcera rimasque corporum quacumque in parte farina arefactorum. autumno autem colliguntur, cum
20 plurimum valent. sucus quoque ex tusis expressus aut decoctis utilis fit corporis dolori cum melle, idem odorem corporis iucundum affectantibus cum iri arida et salis exiguo. folia et supra dictis medentur et strumis, panis, 70 ulceribus in facie decocta in vino. cinis e radice alopecias
25 emendat et rimas pe*dum se*disque, decoctae radicis in oleo sucus perniones et ambusta et gravitatem aurium;

1 heroion *v.* -oneon **dRE** *Brot.* hereneon **V.** heroum **T***S.* | appellauerunt **dT** *v. a. S.* | filuis **VE**^{2}*v.* fuluis **E**^{1}. fluuiis *r***T***S.* 2 dionysium **V.** 4 dari *ll. G.* mederi **E**^{2}*v.* 10 campaniam **V.** | caule **V.** calem **R.** 11 uenenatarum **VdR.** 12 articulosque **V**^{2}. | tussi **V.** 13 fricari **d.** 14 ponere **R.**
17 magis decoctis medici **d** *Brot.* magis medici nodis **T.** decoctis magis medici *v. a. H.* (Magi *U 480*). 19 arefacturum **R.** 20 ualenti **V.** | ex **TE***v.* et *r.* | tusis **dT***v.* tussis **VRE**^{1}. tirsis **E**^{2}. 21 decoctus **V**^{2} *v. a. Dal.* | aurium dolori *U 481. sed cfr. XXI 146. XXVI 107.* | odorem **dE***v.* dolorem *r.* 22 defectantibus **V.** 25 pedum sedisque *J.* pedisque *ll.* pedis *S.* pedum *v. an* manus pedisque? | decocta **RE.**
26 sucu **E.** suco **R.** | ambustae **V.** | et *om.* **V.** et ad *v. a. S.* | *dist. ego.* | grauitatem **Vd***v.* -ate *r.* -ati *S.*

infunditur a contraria aure in dolore dentium. prodest et urinae pota modice radix et menstruis et lateris doloribus, item ruptis, convulsis, tussibus, drachmae pondere in vino pota. eadem et vomitiones adiuvat commanducata. semine sumpto turbatur venter. Chrysermus et parotidas in vino decocta radice curavit, item strumas admixta cachry ex vino. quidam aiunt, si inposita radice pars eius in fumo suspendatur quartoque die solvatur, una cum radice arescere strumam. *Di*ocles ad podagras utroque modo, cocta crudaque, usus est, ad perniones decocta ex oleo; dedit et suffusis felle in vino et hydropicis. venerem quoque concitari cum vino et melle perunctis aut bibentibus tradidere. Xenocrates et lichenas, psoras, lepras radice in aceto decocta tolli dicit, item s*u*co cum hyoscyamo et pice liquida alarum quoque et feminum vitia; et capillum crispiorem fieri, raso prius capite, si radice ea fricetur, *S*imo*s* lapides renium in vino decocta potaque eximi. Hippocrates semine ad impetus lienis dari censet. iumentorum quoque ulcera ac scabiem radix inlita aut decocta*e* sucus ad pilum reducit. mures eadem fugantur, caverna praeclusa moriuntur.

(33) Asphodelum ab Hesiodo quidam halimon appellari existimavere, quod falsum arbitror; est enim suo nomine halimon, non parvi et ipsum erroris inter auctores. alii enim fruticem esse dicunt densum, candidum, sine spina, foliis oleae, sed mollioribus; coqui haec ciborum gratia, radice tormina discuti drachmae pondere in aqua

§ 73: Diosc. I 120.

5 chrysermus **V**[1]*v*. -rinus **RE**. -rimus **V**[2]. cysermus **d**. 8 eius si in fumo **RE**. 9 Diocles *Gronov*. socles **Vf**. socres **RE**. sophocles **d**(?) *v. a. S.* 10 pernitiones **VGE**. 11 decoctam **d**(?)**R***v*. | *dist. ego.* 12 concitare **RE**. 13 tradiderunt **d** *v. a. H.* 14 et lepras **dT**. *om. v. a. H.* 15 suco cum *ego*. si coccum *ll*. sicca cum *D*. si cocta sit cum *v*. 16 //capillus (*del.* et) **V**. 17 Simos *D*. -mus *v*. timon *ll*. **f**. 18 potaque decoctaque **R**. | eximit **d** *v. a. S.* 20 decoctae *v*. -ta *ll*.
22 halimon **f***v*. -mum **VG**. alimon *r Dal.* 25 alii enim **dR***v*. alieni **E**[1]. elienem **VG**. alii **E**[2]. 26 in mollioribus **R**.
27 radix **dE**[2] *v. a. S.* | discutit **V**[2]**RE** *v. a. S.* | drachmae **E**[2]*v*. -mas *r*.

mulsa pota, item rupta, convulsa. alii olus maritimum esse 74
dixere salsum et inde nomen, foliis in rotunditatem longis,
laudatum in cibis. duorum praeterea generum, silvestre
et mitius, utrumque prodesse dysintericis etiam exulceratis
5 cum pane, stomacho vero ex aceto. ulceribus vetustis
inlini crudum et vulnerum recentium impetus lenire et
luxatorum pedum ac vesicae dolores. silvestri tenuiora
folia, sed in iisdem remediis effectus maiores et in sananda
hominum ac pecorum scabie. praeterea nitorem corpori 75
10 fieri dentibusque candorem, si fricentur radice ea, semine
linguae subdito sitim non sentiri. hoc quoque mandi et
utraque etiam condiri. Crateuas tertium quoque genus
tradidit longioribus foliis et hirsutioribus, odore cupressi,
nasci sub hedera maxime, prodesse opisthotonis, con-
15 tractionibus nervorum tribus obolis in sextarium aquae.

(34) Acanthi, topiariae et urbanae herbae lato longo- 76
que folio crepidines marginum adsurgentiumque pulvino-
rum toros vestientis, duo genera sunt: aculeatum et
crispum, quod brevius, alterum leve, quod aliqui paede-
20 rota vocant, alii melamphyllum. huius radices ustis luxa-
tisque mire prosunt, item ruptis, convulsis, et phthisin
metuentibus, id coctae cibo, maxime tisana. podagris quo-
que inlinuntur tritae et calefactae, *e sale* calidis.

(35) Bupleuron in sponte nascentium olerum numero 77
25 Graeci habent, caule cubitali, foliis multis longisque, capite

§ 74 init.: Th. C. VI 10, 8. — § 76: Diosc. III 17. — § 77:
Nicand. ther. 586.

1 rupta conuulsa **VGdE***S*. conrupta **R**. conuulsa (et *C*) rupta *v*. *cfr*. *XXI 160*. 2 falsum **V**. 4 *an* etiam aluo exulceratis? *cfr*. *XXI 155*. 6 crudum **V**[1]**Gd***v*. crurum *r*. 7 laxatorum **V**[1]**df**. 8 maiores et **RE***v*. maior sed *r*. 9 corpore **RE**. 12 genus *om*. **VGd**. 13 foliis et hirsutioribus *om*. **RE**. 14 opisthotonis **f***H*. (-onicis *v*). epistotonis (epistonis **d**) *ll*. 15 sextario *margo Dal*. 16 topariae **Vd**. | urbana herba **R** *v*. *a*. *Brot*. 16. 17 longinquo **d**. 18 uestientes **RE**. -ens *v*. *a*. *Brot*. 19 alioqui **VG**. 19. 20 paederota **d***G*. paederotae (ped- **GE**) *r*. -ton *v*. 22 id cocte **G**. ideo coctae (-te **E**) **E***D*. incoctae *v*. | *an* e tisana? 23 e sale calidis *Müller emend*. *IV 15*. calidis *ll*. *v*. *del*. *D cum U 482*. 25 cubitale **Vf**.

aneti, laudatum in cibis ab Hip*p*ocrate, in medicina Glaucone et Nicandro. semen contra serpentes valet. folia ad secundas feminarum vel sucum ex vino inlinunt, et strumis folia cum sale et vino. radix contra serpentes datur in vino et urinae ciendae. 5

78 (36) Buprestim magna inconstantia Graeci in laudibus ciborum etiam habuere, iidemque remedia tamquam contra venenum prodiderunt. et ipsum nomen indicio est boum certe venenum esse, quos dissilire degustata fatentur. quapropter nec de hac plura dicemus. est vero causa, 10 quare venena monstremus inter gramineas coronas! nisi libidinis causa expetenda alicui videtur, quam non aliter magis accendi putant quam pota ea.

79 (37) Elaphoboscon ferulaceum est, geniculatum digiti crassitudine, semine corymbis dependentibus silis effigie, 15 set non amaris, foliis olusatri. et hoc laudatum in cibis — quippe etiam conditum prorogatur —, ad urinam ciendam, lateris dolores sedandos, rupta, convulsa sananda, inflationes discutiendas colique tormenta, contra serpentium omniumque aculeatorum ictus, quippe fama est, hoc 20 pabulo cervos resistere serpentibus. fistulas quoque radix nitro addito inlita sanat, siccanda autem in eo usu prius est, ne suco suo madeat, qui contra serpentium ictus non facit deteriorem eam.

§ 78: cfr. Diosc. II 66. — § 79: Diosc. III 73. (cfr. XXV 92).

1 incipitis **d.** | ab Hippocrate *C* (*om.* ab *v*). ab ipocrate **V.** apo- **G.** apa- **d.** xipo- **R.** xipho- **E.** 2 a Glaucone *G.* Glaucia *coni. H. cfr. § 98. an* Glauciae? 5 urina eiciendae **Vf.** 6 magnam **V.** 8 prodierunt **R.** 9 quod **G.** | disseri **RE.** | gustata **GdTf.** 10 dicimus **RE.** 11 *dist. CFWMüller p. 15.* | ne si **E²**. 13 pota ea **R***H.* potae a **E.** postea *r.* potu *Verc.* postea potu *v.* 14 *an* radice (*vel* dulci radice) digiti? *cfr. Diosc. et § 48.* 15 semine aneti *S e Diosc.* | filis **VGREf***v.* filio **d.** fimili *C.* 16 amari **V.** 17 quippe etiam — 20 ictus *iteravit deinceps* **V.** 17 *dist. ego.* 19 tormentorum **R.** | contra — 20 aculeatorum *om.* **R.** 20. 21 ceruos hoc pabulo **dT.** 21 fistilas **R.** 22 eos **RE***v. a. S.* | usus *v. a. S.* 23 mandeat **V²R.** | non *del. H cum P et Gronovio.* 24 eam deteriorem *v. a. S.*

(38) Scandix quoque in olere silvestri a Graecis ponitur, ut O p *h* i o n et E r a s i s t r a t u s tradunt. item decocta alvum sistit, semine singultus confestim ex aceto sedat. inlinitur ambustis, urinas ciet. decoctae sucus prodest 5 stomacho, iocineri, renibus, vesicae. haec est quam A r i s t o p h a n e s Euripidi poetae obicit ilocalariter: matrem eius ne olus quidem legitimum venditasse, sed scandicem. eadem erat enthr*y*scum, si teneriora folia et odoratiora haberet. peculiaris laus eius, quod fatigato venere corpori 10 succurrit marcentesque iam senio coitus excitat. sistit profluvia alba feminarum. 80 81

(39) Et *i*asine olus silvestre habetur, in terra repens, cum lacte multo, florem fert candidum; conc*h*ylium vocant. et huius eadem commendatio ad stimulandos coitus. cruda 15 ex aceto in cibis et mulieribus lactis ubertatem praestat. salutar*is est* phthisin sentientibus. infantium capiti inlita nutrit capillum tenacioremque eius cutem efficit. 82

(40) Estur et caucalis feniculo similis, brevi caule, flore candido, cordi utilis. sucus quoque eius bibitur, sto-20 macho perquam commendatus et urinae calculisque et harenis pellendis et vesicae pruritibus. extenuat et lienis, iocineris *r*eniumque pituitas. semen menses feminarum 83

§ 80: Diosc. II 167. Aristoph. Acharn. 455. (Valer. Max. III 4 ext. 2). — § 81: cfr. XXI 89. Th. H. VII 7, 1. — § 83: Diosc. II 168.

1 a *om.* **R** *S.* 2 Ophion *Brunn. p. 36. cfr. index et XX 34.* opion **d** *v. a. D.* opinion *r.* 7 holus **E**. bolus **VG**. 8 enthryscum *coni. J coll. Theophr.* enthriscum (-tri- **d**) **VGd**. hentris ne cum (cu **R**) *r.* anthriscum *S.* -cus *B.* | teniora **E**. tenuiora **R** *v. a. S.* 9 peculiari **R**. | eius **RE***v.* ei *r***Tf**. | corpore **Vf**. 10 senio iam **R** *v. a. J.* 11 alui **E**. *om.* **d**. 12 iasine *D cum Salm.* lasine (-nae **G**) *ll. v.* iasione *B. cfr. XXI 105.* 13 multa **VG**. | conchylium *U 484.* concy- **VGR**. concilium *r v. a. D.* 14 cruda *v.* crudae (-de **E**) *ll.* 15 exacto **VG**. 16 salutaris est *v.* -tare *ll. an* lac salutare? | capiti ita **R**. 17 tenerioremque **VT**. 18 estur *Bas.* eostur (co-**d**) **VGd**. -ture *r.* est *v.* | caucalidis **RE**. | breui **d***v.* breue *r.* 20 commendatus **dT** *man. Dal. H.* commodatus *rv. an* accommodatus? 21 uesicae (*om.* et) **Vd**. | cruritibus **R**. 22 reniumque *Brot.* -numque *v.* lieniumque (-num- **RE**) *ll.*

adiuvat bilemque a partu siccat. datur et contra proflu-
via geniturae viris. Chrysippus et conceptionibus eam
putat conferre multum. bibitur in vino ieiunis. inlinitur
et contra venena marinorum, sicut Petrichus in carmine
suo significat. 5

84 (41) His adnumerant et sium latius apio, in aqua
nascens, pinguius nigriusque, copiosum semine, sapore
nasturtii. prodest urinis, renibus, lienibus mulierumque
mensibus, sive ipsum in cibo sumptum sive ius decocti
sive semine in vino drachmis duabus. calculos rumpit 10
aquisque, quae gignunt eos, resistit. dysintericis prodest
infusum, item inlitum lentigini et mulierum vitiis in facie
noctu inlitum, *l*omentoque cutem emendat et ramices lenit,
equorum etiam scabiem.

85 (42) Sillybum chamaeleonti albo similem, aeque spi- 15
nosam, ne in Cilicia quidem aut Syria aut Phoenice, ubi
nascitur, coquere tanti est. ita operosa eius culina tradi-
tur. in medicina nullum usum habet.

86 (43) Scolymum quoque in cibos recipit oriens et alio
nomine limoniam appellat. frutex est numquam cubitali 20
altior tristisque foliorum acu*leis*, radice nigra, sed dulci,

§ 84: Diosc. II 153. — § 85: Diosc. IV 156. — §§ 86. 87:
Th. H. VI 4, 3. Diosc. III 14. Hesiod. ἔργα κ. ἡμ. 582—587.

1 iuuat f. | bilemque *v.* hiis f. bilem (uilem **RE**) adiuuat-
que *ll.* 4 marinorum uenena **VdT(G?)**. | sicut **VGd***v.* nisi
r. | petrichus **dT***H.* -icus *rv.* 6 et sium *Brot.* esium *ll.* f.
et sion *H.* sion *v.* 9 ipso **VGdTf**. | ius **VGd***v.* eius *r. an*
iure eius? 10 semen e uino *v. a. S.* 11 aquisque quae **d***v.*
aquis quaeque **VG**. aliquis quaeque (quae **R**) *r.* 12 lentigi-
nis **Vd**. 13 illitum **dR** *v. a. S. om.* **VG**. | lomentoque *D cum*
U 485. momentoque **d**(?)**RE***G.* que *r.* momento *v. sed ex-*
spectes cum lomentoque *vel* lomentoque adiecto (mixto), *cfr.*
XVIII 117. XX 127. XXIV 15. XXX 127. XXXIII 85.
162. XXXVI 133. an fouendoque? *cfr. § 153.* 15 silly-
bum **R***B. cfr. Diosc.* syllibum *rv*(*D*). | chamaeleoni **R***S.*
17 cocere **VGE***D.* | *an* tam *pro* ita? 19 recepit *J e coni. S.*
sed cfr. XXI 128. 20 appellat **d***v.* -ant **VG**. -auit *rS.* |
nunc quam **R**. 21 tristisque **V**. -is quam **E**. tristis **G**. cri-
stisque **d***v.* -is quam **R**. cristis *D.* | aculeis *ego coll. XXI 96.*
acu **dR**. ac *rv. an* acie?

Eratostheni quoque laudata in pauperis cena. urinam ciere praecipue traditur, sanare lichenas et lepras ex aceto, venerem stimulare in vino Hesiodo et Alcaeo testibus, qui florente ea cicadas acerrimi cantus esse et mulieres
5 libidinis avidissimas virosque in coitum pigerrimos scripsere, velut providentia naturae hoc adiumento tunc valentissimo. item graveolentiam alarum emendat radicis eme- 87 dullatae uncia, in vini Falerni heminis tribus decocta ad tertias et a balineo ieiuno itemque post cibum cyathis
10 singulis pota. mirum est, quod Xenocrates promittit experimento, vitium id ex alis per urinam effluere.

(44) Estur et soncos — ut quem Theseo apud Cal- 88 limachum adponat Hecale — uterque, albus et niger. lactucae similes ambo, nisi spinosi essent, caule cubitali,
15 anguloso, intus cavo, sed qui fractus copioso lacte manet. albus, *c*ui e lacte nitor, utilis orthopnoicis lactucarum modo ex embammate. Erasistratus calculos per urinam pelli eo monstrat et oris graveolentiam commanducato corrigi. sucus trium cyathorum mensura in vino albo et oleo 89
20 calefactus adiuvat partus ita, ut a potu ambulent gravidae. datur et in sorbitione. ipse caulis decoctus facit lactis abundantiam nutricibus coloremque meliorem infantium, utilissimus his, quae lac sibi coire sentiant. instillatur auribus sucus, calidusque in stranguria bibitur cyathi men-

§§ 88—90: Diosc. II 158.

1 pauperis **V***v*. -eri *r***T***S*. 4 florentes **d**. | ea **V***v*. ex ea *r*. 7 item **TR***v*. idem **E**. id est *r*. | grauiolentiam **VGRE**. 8 uinis **V**. 9 a *om*. **VGd**. | post **VGd***v*. poscit *r*. | quiatis **R**. 10 postea **d**. 11 alis **V***v*. aliis *r*. 12 sonchos **d** *v. a. D*. yoncos **R**. 13 opponat **Vd**. | Hecale *B*. -atae *v*. hecalet **Gd**. hae.calet **V**. hecaule **R**. haecaule **E**. 14 similis **R**. 15 cano **d**. 16 cui *J e coni. S*. qui *ll. v*. | nitro **RE**. 17 ex embammate **df***H*. embambate *r*. *om. v*. | erasistratus **df** *v. om. r*. | cauculos **VGRE**. 18 pelli *Murbac. v*. pellit *ll*. | commanducato **T***v*. -ta **VGd**. -tam *r*. 18. 19 corrigit **dT**. 19 triumque torum **V**. 20 a potu *coni. Dal*. a portu **G**. a partu **Vd***v. a. S*. aput *r*. 21 detur **R**. | caulis *om*. **VGd**. | coctus **VGdT**. *an recte? nam* decoctus *fere poni solet addito* in (ex) aqua *vel liquore alio*. 23 isque **V**. his qui **d**.

sura et in stomachi rosionibus cum semine cucumeris
90 nucleisque pineis. inlinitur et sedis collectionibus. bibitur contra serpentes scorpionesque, radix vero inlinitur. eadem decocta in oleo *et* punici mali calyce, aurium morbis praesidium est. haec omnia ex albo. Cleemporus 5
nigro prohibet vesci ut morbos faciente, de albo consentiens. Agathocles etiam contra sanguinem tauri demonstrat sucum eius, refrigeratoriam tamen vim esse convenit nigro et hac causa inponendum cum polenta. Zenon radicem albi *in* stranguria suadet. 10

91 (45) Condrion sive condril*l*e folia habet intubi, circumrosis similia, caulem minus pedalem, suco madentem amaro, radice fabae simili, aliquando numerosa. habet proximam terrae mastichen tuberculo fabae, quae adposita feminarum menses trahere dicitur. tusa cum radicibus 15
tota dividitur in pastillos contra serpentes, argumento probabili, siquidem mures agrestes laesi ab his hanc esse dicuntur. sucus ex vino coctae alvum sistit. eadem palpebrarum pilos inordinatissimos pro cummi efficacissime regit. Dorotheus stomacho et concoctionibus utilem car- 20
minibus suis pronuntiavit. alioqui feminis et oculis generationique virorum contrariam putavere.

92 (46) Inter ea, quae temere manduntur, et boletos merito posuerim, opimi quidem hos cibi, sed inmenso exemplo

§ 91: Diosc. II 160.

4 et *ego. om. ll. v. cfr. XXIII 85. an* cum? *cfr. § § 103. 143.* | calyce **VGRE***v.* et **dT**. 4. 5 praesidium morbis **Vd**. 8 sucum **R***G*. sucu **E**. suco *r*. suco eius uti *v*. 9 zeno **R**. 9. 10 radice **Vd** *v. a. S.* 10 in *S. om. ll. v.* (*an* stranguriae?) | stranguriam docet sanari *v. a. S.* (*an* -urias iuuari suadet? *cfr. XXX 123*). 11 condrille *C. cfr. index et Diosc.* -ile *v*. -ryle **RE**. chrondile *r*. chondrile *D*. -rylla *S coll. XXI 105.* 12 pedale **VG**. -li *v. a. G.* 13 numerosam **VG**. 14 mastichen **d***v*. -cen *rD*. 15 meses **GRE**. messes **V**. 16. 17 probabilis **Vd**. 17 iis **R** *v. a. C.* | hanc esse **VGRE***v*. necari **dT**. 19 gummi **dR** *v. a. S.* 21 alioqui **VGfRE***D*. aliqui **d***v. cfr. § 76. XXI 69.* 21. 22 generatioque **RE**. 23 et *om.* **RE** *v. a. H.* 24 opimi **RE***S*. -mis **VGT**. optimi **d***G*. -mus *v*. | hos **R***G*. os **E**. his *r*. est is *v*. | cibi sed **RE***G*. cibus

in crimen adductos, veneno Tiberio Claudio principi per hanc occasionem ab coniuge Agrippina dato, quo facto illa terris venenum alterum sibique ante omnes Neronem suum dedit. quorundam ex iis facile noscuntur venena
5 diluto rubore, rancido aspectu, livido intus colore, rimosa stria, pallido per ambitum labro. non sunt haec in qui- 93 busdam, siccique et veris similes, veluti guttas in vertice albas ex tunica sua gerunt. vulvam enim terra ob hoc prius gignit, ipsum postea in vulva, ceu in ovo est luteum.
10 nec tunicae minor gratia in cibo infantis boleti. rumpitur haec primo nascente, mox increscente in pediculi corpus absumitur, rarumque ut geminus ex uno pede. origo 94 prima causaque e limo et acescente suco madentis terrae aut radicis fere glandiferae, initioque spuma lentior, dein
15 corpus membranae simile, mox partus, ut diximus. illa 93 pernicialia quot probandi alia aliis *signa*! si caligaris clavus ferrive aliqua robigo aut panni marcor adfuerit nascenti, omnem ilico sucum alienum saporemque in venenum concoqui deprehendisse qui nisi agrestes possunt

§ 94: Th. H. III 6, 7. Diosc. IV 83.

et (sed *v*)*rv*. 1 adductos *G*. -tus *ll. v.* | per G(?)RE*v*. posuerim per *r*. 2 a dR *v. a. D.* | coniugi R. 3. 4 neroni suo dT. 4 iis R*v*. his *rC.* | facile d(?)*v*. facere *r*. 5 libido V. 7 siccique *ll. v. an* suntque? | ueris *Salm. cfr. nov. luc. 26.* ueri *ll. D.* nitri *v. a. S.* | simile VGd. 9 prius *om.* RE. | ce R. 10 miror VG. | infantes RE. 11 increscente *om.* RE*G*. crescente *v.* | peduculi R. -lo E. 12 rarumque ut *ego. cfr. XXXVII 120.* rarum umquam (numq- E[1]T) *ll. D.* raroque (raro *S*) umquam *v.* rarumque *Gronov.* (*an* rarum utique ut?). | geminus *ego.* -nis *ll. v.* 13 e *om.* GE *v. a. C.* 14 radices VG. | glandiferae *v. cfr. XVI 31. 33.* grandiferae (-re E)RE. grandis *rD.* 16 pernicialia R*v*. -ali *J.* permitti (-ittit dT) alia *r*. | quot *ego.* quod VGdTE. *om.* R. quae *D cum Gronovio.* iamque *J.* prorsus *v.* | prouandi G. improbanda *v. a. J.* | alia aliis signa *ego.* alia (ali G) alias GdT. alia *r*. alea *J cum Gronovio. del. v.* | si caligaris *S.* (si enim cal- *v*). -gari RE. sic aliguri V. sic alligari *r*T. 17 ferriue *G.* ferri uel *ll.* ferri uel chalybis *v.* | adfuit GE*D*. affuit T. 19 concoqui *ego.* -quit *ll. G.* decoquit *v. an* concoqui id? | *dist. ego.* | qui RE*H cum Gron.* q; d*v*. quae *r*. | nisi — p. 470, 1 qui *om.* RE.

95 atque qui colligunt ipsi? alia vitia ne *hi* quidem, si serpentis caverna iuxta fuerit, si patescentem primo adhalaverit, capaci venenorum cognatione ad virus accipiendum. itaque caveri conveniat prius, quam se condant serpentes. signa erunt tot herbae, tot arbores fruticesque ab emersu 5 earum ad latebram usque vernantes et vel fraxini tantum folia nec postea nascentia nec ante decidentia. et boletis quidem ortus occasusque omnis intra dies septem est.

96 **23.** (47) Fungorum lentior natura et numerosa genera, sed origo non nisi ex pituita arborum. tutissimi qui 10 rubent callo, minus diluto rubore quam boleti; mox candidi, velut apice flaminis insignibus pediculis; tertium genus suilli, venenis accommodatissimi. familias nuper interemere et tota convivi*a*, Annaeum Serenum, praefectum 97 Neronis vigilum, et tribunos centurionesque. quae voluptas 15 ta*m* ancipitis cibi? quidam discrevere arborum generibus, fico ferula*v*e et cummim ferentibus, non item taxo aut robore, 16, 31 cupresso, ut diximus. sed ista quis spondet in venalibus? omnium colos lividus; hic habebit veneni argumentum, quo similior fuerit arborum *cor*t*ici*. adversus haec 20

§ 95: Nicand alex. 523 sqq. Diosc. IV 83.

1 quae *J.* | colligunt **VGd***J.* nigunt **R.** ni dicunt **E.** colligunt. Ducunt *v.* | *dist. Müller emend. IV 16.* | ne hi quidem *Müller l. l.* ne quidem *ll. f.* equidem *D.* ne quidam *J.* et quidem *H.* nunc quidem *v.* *an* ne ipsi quidem? (*antea* ipsi *deleto*). 2 patescentes **RE** *v. a. J.* 4 conueniet **V** *v. a. D.* 5 signauerunt **VGd.** | emerso **VG.** 8 infra **VGT.** 10 sed **VGd***v.* et *r.* | ex **R***v.* et **E.** e **Vd.** *om.* **G.** | tutissime **RE.** 13 suillis **GRE***v. a. C.* | ueneni **VGT.** | accommodatissimis (-sumis **E**[2])**RE.** -simum *v. a. H.* 13. 14 intemere **VGRE.** 14 conuiuia *v.* -io *ll.* | annanum **RE.** 15 neronis **VGd***v.* uenenis (-num **E**[1]) *r.* | centurionesque quae **GE**(?)*H.* (et) -nes quae *G.* -nes quaeque **V.** -nes quoque **d** *Ven.* (et) -nes quosque *v. a. G.* -nesque quaeque **R.** | uoluntas **VG.** 16 tam *ego.* tanta *ll. v.* tanta tam *J.* | cibo **RE.** | arbori **VGd.** 17 ferulaue *ego.* -lae *ll.* -la *v.* | cummi **dR.** gummim *H.* -mi *v.* | nos item *v. a. S.* *an* noxios autem? | taxo aut **RE.** faxo *r.* taxo *D.* fago *v.* 18 aut cupresso *v. a. S.* 19 haberit **RE.** (his) aberit *v. a. H.* 20 arborum cortici *ego.* -orum umor fici *Murbac. S.* -orum fici (ficis **RE**) *ll. v.* -orum ut fici *J.* -orum. Piri *D.*

diximus remedia dicemusque; interim sunt aliqua et 23, 115 98
in iis. Glaucias stomacho utiles putat boletos. siccantur pendentes suilli, iunco transfixi, quales e Bithynia veniunt. hi fluctionibus alvi, quas rheumatismos vocant, me-
5 dentur excrescentibusque in sede carnibus; minuunt enim eas et tempore absumunt, item lentiginem et mulierum in facie vitia. lavantur etiam, ut plumbum, in oculorum medicamenta. sordidis ulceribus et capitis eruptionibus, canum morsibus ex aqua inlinuntur. libet et coquendi 99
10 dare aliquas communes in omni eo genere observationes, quando ipsae suis manibus deliciae praeparant hunc cibum solum et cogitatione ante pascuntur sucinis novaculis aut argenteo apparatu comitante. noxii erunt fungi, qui in coquendo duriores fient; innocentiores, qui nitro addito
15 coquentur, utique si percoquantur. tutiores fiunt cum carne cocti aut cum pediculo piri; prosunt et pira confestim sumpta. debellat eos et aceti natura contraria iis.

(48) Imbribus proveniunt omnia haec, imbre et sil- 100
phium venit primo, ut dictum est. ex Syria nunc hoc 19, 41
20 maxime inportatur, deterius Parthico, sed Medico melius, extincto omni Cyrenaico, ut diximus. usus silphii in 19, 39
medicina foliorum ad purgandas vulvas pellendosque emortuos partus; decocuntur in vino albo et odorato, ut bibatur mensura acetabuli a balineis. radix prodest arteriis

§ 99: Athenaeus II 59 p. 61[de]. Celsus V 27, 17. — § 100: Diosc. III 84.

2 iis **R**v. his rC. | Glaucias G. -citas **VGd**. -ciatas r. Claudius v. 3 e **VGd** *Bas.* a rv. 4 alui **R**v. albi **GE**. albis r. | rheumatismos **d**v. *cfr. § 46. 138.* -tisthon **VR**. reumatisthon (-ston **G**) r. 7 uitia in facie **V**v. *a. S.* | in *om.* **VGd** *H.* 8 medicamento *H.* | sordis **V**. 10 ego **R**. eorum v. *a. G.* 11. 12 solum cibum **Vd**. 13 argento **VGd**. | apparatus (adp- **R**) **RE**. | noxi **V**. noxia **R**. noxiae **E**. 15 utique si **dT**. utique r*D.* si utique v. 16 periculo **R**. | pira **dRE**v. piri r. 17 ageti **R**. agente **E**. | contra his **VG**. 18. 19 silphion **d**(?) v. *a. S.* 19 *dist. U 489.* | primo e Cyrenis v. *a. D.* | hoc *om.* **RE**. quo **d**. quoque **T**. 20 deterior **RE**. | medicos **R**. 21 quireumatico **Vd**(**G**?). 22 ad **VGd**v. de r. 22. 23 mortuos **d**. *cfr. ad § 54.*

exasperatis, collectionibus sanguinis inlinitur. sed in cibis concoquitur aegre, inflationes facit et ructus. urinae quoque noxia *est*, suggillatis cum vino et oleo amicissima et cum cera strumis. verrucae sedis crebriore eius suffitu cadunt. 5

101 19, 43 (49) Laser e silphio profluens quo diximus modo inter eximia naturae dona numeratum plurimis compositionibus inseritur, per se autem algores excalfacit, potum nervorum vitia extenuat. feminis datur in vino et lanis mollibus admovetur vulvae ad menses ciendos. pedum 10 clavos circumscariphatos ferro mixtum cerae extrahit. uri-

102 nam ciet ciceris magnitudine dilutum. Andr*e*as spondet copiosius sumptum nec inflationes facere et concoctioni plurimum conferre senibus et feminis, item hieme quam aestate utilius, et tum aquam bibentibus. cavendum, ne 15 qua sit exulceratio intus. ab aegritudine recreationi efficax in cibo; tempestive enim datum cauteri*i* v*i*m optinet,

103 adsuetis etiam utilius quam expertibus. extera corporum indubitatas confessiones habent: venena telorum et serpentium extinguit potum; ex aqua vulneribus his circum- 20 linitur, scorpionum tantum plagis ex oleo, ulceribus vero non maturescentibus cum farina hordeacia vel fico sicca, carbunculis cum ruta vel cum melle vel per se visco superlitum, ut haereat; sic *e*t ad canis morsus; excrescentibus circa se*d*em cum *t*egmine punici mali ex aceto de- 25 coctum, clavis, qui volgo morticini appellantur, nitro mixto.

---

§ 101: Diosc. III 84. — §§ 103—106 init.: Diosc. III 84.

---

1 et collectionibus **V** *v. a. S.* 2 inflationibus **RE**. | facit et **VGd***v*. faciet *r*. | ructus *v*. ruptus **VGd**. truncos *r*. 3 noxia est *ego*. noxiae **RE**. -ia *rv*. 5 cadent **E**. candent **R**. 6 modia **V**. 8 inferitur **R**. infertur **E**. 11 extrahit urinam **VGd***v*. -hitur *r*. 11 inam — 12 dilutum *om.* **RE**. 12 Andreas *C*. andrias (-ia **E**) *ll. v*. 15 et tum **RE***G*. et cum *r*. uerumtamen *v*. 17 cauterii uim *G*. -erium (cauthe- **G**) *ll. v*. 18 ad extera *C*. 19 habet *v. a. S*. 20 ex **dRE***v*. et *r*. | iis **R** *v. a. C*. 22 hordeacea **d** *v. a. S*. 24 sic et *v*. sicut *ll*. *an* sicut et? *cfr. § 117*. 25 sedem *v*. semen *ll*. | tegmine *B e Diosc. cfr. § 143*. germine *ll. v*(*D*).

alopecias nitro ante subactas replet cum vino et croco 104
aut pipere ac murium fimo et aceto. perniones ex vino
fovet et ex oleo coctum; inponitur sic et callo, clavis pe-
dum superrasis; praecipuae utilitatis contra aquas malas,
5 pestilentes tractus vel dies; in tussi, uva; fellis veteri suf-
fusion*i*, hydropicis, raucitatibus; confestim enim purgat
fauces vocemque reddit. podagras in spongea dilutum 105
posca lenit. pleuriticis in sorbitione vinum poturis datur,
contractionibus, opisthotonicis ciceris magnitudine cera
10 circumlitum. in angina gargarizatur. anhelatoribus et in
tussi vetusta cum porro ex aceto datur; a*t* ex aceto his,
qui coagulum lactis sorbuerint, praecordiorum vitiis syn-
tecticis, comitialibus cum vino, in aqua mulsa linguae
paralysi. coxendicibus et lumborum doloribus cum de-
15 cocto melle inlinitur. non censuerim, quod auctores sua- 106
dent, cavernis dentium in dolore inditum cera includi,
magno experimento hominis, qui se ea de causa praecipi-
tavit ex alto. quippe tauros inflammat naribus inlitis, ser-
pentes avidissimas vini admixtum rumpit; ideo nec inungui
20 suaserim, cum Attico licet melle praecipiant. quas habeat
utilitates admixtum aliis, inmensum est referre, et nos
simplicia tractamus, quoniam in his naturam esse apparet,
in illis coniecturam saepius fallacem, nulli satis custodita
in mixturis concordia naturae ac repugnantia. qua de re
25 mox plura. 117

(§ 104: Pl. iun. p. 29, 12. — § 105: Celsus V 27, 16).

1 alopecias nitro *om.* **RE** *v. a. H.* | subactum *B.* | carnes re-
plet *v. a. H.* 2 aut murium **RE** *v. a. J.* 3 *dist. ego. an
vero* et *delendum* (ex uino fouet, ex oleo coctum inponitur;
sic)*?* 4 *dist. D.* | contra — 6 raucitatibus *om.* **RE**. 5 et in
G *D.* | ueteris **Gd** *v. a. Bas.* 5. 6 suffusioni *ego.* -one *ll. v.*
6 hydropisi *G.* (*vocabulum omnino inusitatum*). 7 podagris **d.** |
in *om.* **RE**. 8 postea **RE** *v. a. Bas.* | pleureticis **d** *v. a. Bas.*
-ritis **VG**. 11 ex **VR***v.* et *r.* | at *ego.* ad **RE**. *om. r.* aeque
G. atque *v.* | *dist. ego.* 12. 13 syntheticis **R**. sinte//ticis **V**.
13 uino **RE***v.* cibo *r.* 14 coxendicum *D.* | et *om.* **RE**
v. a. Bas. 17 ea de *G.* eadem *ll. v.* 18 naribus **d***v.* ma-
ribus (ina- **RE**) *r.* | illitos **R**. 20 *dist. D.* | melle licet *v. a. D.*
22 iis **R**. 24 quae **R**.

107 **24.** (50) Non esset mellis auctoritas in pretio minor
quam laseris, ni ubique nasceretur. illud ipsa fabricata
11, 11 *e*st natura, sed huic gignendo animal, ut diximus, in-
numeros ad usus, si quotiens misceatur aestimemus. prima
11, 16 propolis alvorum, de qua diximus, aculeos et omnia in- 5
fixa corpori extrahit, tubera discutit, dura concoquit, do-
lores nervorum mulcet ulceraque iam desperantia cicatri-
108 cem cludit. mellis quidem ipsius natura talis est, ut pu-
trescere corpora non sinat. iucundo sapore atque non
aspero, alia quam salis natura, faucibus, tonsillis, anginae 10
omnibusque oris desideriis utilissimum arescentique in
febribus linguae, iam vero peripneumonicis, pleuriticis de-
coctum, item vulneribus, a serpente percussis et contra
venena, fungos, paralytic*i*s in mulso, quamquam suae mulso
dotes constant. mel auribus instillatur cum rosaceo, len- 15
109 des et foeda capitis animalia necat. usus despumati sem-
per aptior, stomachum tamen inflat, bilem auget, fastidium
creat. et oculis per se inutile aliqui arbitrantur; rursus
quidam angulos exulceratos melle tangi suadent. mellis
causas atque differentias nationesque et i*n*dicationem in 20
11, 32. 21, 74 apium ac deinde florum natura diximus, cum ra-
tio operis dividi cogeret miscenda rursus naturam rerum
pernoscere volentibus.
110 (51) In mellis operibus et aqua mulsa debet tractari.
duo genera eius, subitae ac recentis, alterum inveteratae. 25
repentina despumato melle praeclaram utilitatem habet in

---

§ 107: Diosc. II 106. — §§ 108. 109: Diosc. II 101. (§ 108 extr.: Pl. iun. p. 17, 18). — § 110: cfr. Col. XII 11. 12. Diosc. V 17.

---

2 nisi **dT**. 3 est *coni. S.* sit *ll. v.* 5 aluorum **GdH.** (-eorum *v*). arborum *r.* 7 neruorum dolores **Vd**. 7. 8 in cicatricem **dTR** *Brot* cicatrice *v.* 8 claudit **dT**. includit *v. a. Brot.* 9 iucunda **G**. -ioc- **V**. 11 omnibus **G**. | oris **Vd***v*. horis **G**. *om. r.* | desiderii **RE**. 12 pleureticis **d** *v. a. Bas.* 12. 13 decoctum **dE***v*. decoctūtū **R**. -ctura *r.* 13 *dist. v. a. C.* 14 paralyticis *v.* -icos *ll.* | quamquam suae mulso *om.* **R**. 17 inflat **d***v*. infla **VGE**. inflant **R**. 18 russus **V**. 20 indicationem *B.* iud- *ll. v* (*S*). 23 nolentibus **R**. 24 et aqua **dR***v*. aqua **E**[2]*D.* et qua *r.* 26 despumatum **VGd**.

cibo aegrotantium levi, hoc est alica eluta, viribus recreandis, ore stomachoque mulcendo, ardores refrigerando. frigidam enim dari utilius ventri molliendo. invenio apud auctores, *de*coc*t*um bibendum alsiosis, item animi humilis
5 et praeparci, quos illi dixere micropsyc*h*os. ut est ratio 111 subtilitatis inmensae a Platone descendens, corpusculis rerum levibus scabris, angulosis rotundis, magis aut minus ad aliorum naturam accedentibus, ideo non eadem omnibus amara aut dulcia esse; sic et in lassitudine pronio-
10 res esse ad iracundiam et in siti. ergo et haec animi asperitas, seu potius animae, dulciore suco mitigatur lenito transitu spiritus et molliore facto meatu, ne scindat euntem redeuntemque. experimenta in se cuique: nullius non ira luctusque, tristitia et omnis animi impetus cibo mol-
15 litur, ideoque observanda sunt quae non solum corporum medicinam, sed et morum habent.

(52) Aqua mulsa et tussientibus utilis traditur, cale- 112 facta invitat vomitiones, contra venenum psimithii salutaris addito oleo, item contra hyoscyam*i* cum lacte maxime
20 asinino, et contra halicacabi, ut diximus. infunditur 21, 182 et auribus et genitalium fistulae. vulvis inponitur cum pane molli, subitis tumoribus, luxatis leniendisque omni-

§ 111: Seneca de ira III 9, 4. — § 112: Diosc. V 17.

1 alica eluta *U 490.* alicae elutae *ll. v.* 2 ori *S e coni. Dal.* | ardore **RE** *v. a. J.* -ori *S e coni. Dal.* 3 uentri **d***v.* -trē *r D.* | *dist. v. a. G.* 4 decoctum *ego coll. Diosc.* hoc potum **d.** hoc potu *r D.* hunc potum *v.* 5 praeparet **RE.** | micropsychos *v.* -psycos **VGE** *Ven.* -psicos **R.** eropsycos **d.** | ut est *ego.* ut st **VGd.** et est *r H.* est et *v.* 7 aut minus *om.* **d.**
8 ad **RE***v.* aut **Vd.** *om.* **Gf.** | naturas **GTf.** | accipientibus **VGTf.** 10 et institit **RE.** | animis **VRE.** 11 lenito **T***S.* lenit **Vd***v.* leni **G.** uenit *r.* | *dist. S.* 12 transitum *v. a. S.*
13 redeuntemque *om.* **RE.** | sperimenta **VR.** spiram- **d.**
14 luctusque **RE***v.* luctus *r J.* *an* luctusque et? *cfr. Müller de stilo p. 68.* | tristitae omnis **R** *v. a. Bas.* 16 habet **R.**
17. 18 calefaciat **RE.** 18 inuita **R.** | psimithi **d**(?)*S.* -this **VE.** -thiis **R.** primithis **G.** psimythii (psimm- *C*)*v.* 19 hyoscyami *S.* -mum *ll. v.* 20 halicacabi *S* (-bum *v*). ballic- **d.** hallicaccabi **VG.** alic- **R.** aliac- **E.** 21 fistulae **VGdf.** -lis *r v.*
22 luxa **VG.** | liniendisque **E.** lendisque **VG.** que **d.**

bus. inveteratae usum damnavere posteri, minus innocentem aqua minusque vino firmum; longa tamen vetustate transit in vinum, ut constat inter omnes, stomacho inutilissimum nervisque contrarium.

113 (53) Semper mulsum ex vetere vino utilissimum, facillimeque cum melle concorporatur, quod in dulci numquam evenit. ex austero factum non inflat stomachum, neque ex decocto melle, minusque implet, quod fere evenit; adpetendi quoque revocat aviditatem cibi. alvum mollit 114 frigido potu, pluribus calido sistit, corpora auget. multi senectam longam mulsi tantum intrita toleravere, neque alio ullo cibo, celebri Pollionis Romili exemplo. centensimum annum excedentem eum divus Augustus hospes interrogavit, *qua*nam maxime ratione vigorem illum animi corporisque custodisset. at ille respondit: intus mulso, foris oleo. Varro regium cognominatum arquatorum morbum tradit, quoniam mulso curetur.

115 (54) Melitites quo fieret modo ex musto et melle, do- 14, 85 cuimus in ratione vini. saeculis iam fieri non arbitror hoc genus, inflationibus obnoxium. solebat tamen inveteratum alvi causa dari in febre, item articulario morbo et nervorum infirmitate laborantibus et mulieribus vini abstem*i*is.

§ 113: Diosc. V 16. — § 114: Geop. XV 7, 4. 5. 6. Athenaeus II 26 p. 46[f]. Celsus III 24 init. — § 115: Diosc. V 15.

1 inueteratae **d** *v.* inuenerate **G**. inuenta// **V**. inuenta et *r.* | ad usum **Vd**. ut usum **G**. autem usum *v. a. G.* 1. 2 innocentem **d***B.* -te *rv.* 2 aquam (aqua **d**) in usuque **VGd**. 5 semper *ll. v. an* temperare? *cfr. XXVII 52.* | *an* uetere et austero? *cfr. Diosc.* 6 concorporatur **d***v.* -porat **VGR***S.* corporat **E**. 7 inflat *ll.* **TfD**. implet *v.* 8 implet **VGTfRE***D.* inflet *Murbac.* inflat **d**(?)*v. cfr. Diosc.* 9 appetendi *B. cfr. XII 29.* -dum **d**. adpetentum *r.* -tium *v. an* adpetentiam (*deleto* auiditatem)? *cfr. XX 186. XXIII 38. XXIV 106.* 11 mulsis **VGd**. 12 cerebri **V**. | romuli **V²d** *v. a. H.* 14 quanam *v.* unam *ll. an* qua? | uigoremque **d**. 15 ad **V**. *del. v. a. G. an* et? 16 arquatorum **TfE***S.* marq- **R**. ad quartorum (quort- **d**) *r.* arquatum *B.* 18 melle et musto **Vd**. 21 febri **T**. 22 et *om.* **VGd**. | infirmitati **VGRE**. 23 absteneis **R**.

(55) Mellis naturae adnexa cera est, de cuius origine, 116
bonitate, nationibus suis locis diximus. omnis autem 11, 18 21, 83
mollit, calefacit, explet corpora. recens melior. datur
in sorbitione dysintericis, favique ipsi in pulte alicae prius
5 tostae. adversatur lactis naturae, ac milii magnitudine
decem grana cerae hausta non patiuntur coagulari lact in
stomacho. si inguen tumeat, albam ceram in pube fixisse
remedio est.

(56) Nec huius usus, quos mixta aliis praestat, enu- 117
10 merare possit medicina, sicuti nec ceterorum, quae cum
aliis prosunt. ista, ut diximus, ingeniis constant. non fe- 106
cit ceratum, malagmata, emplastra, collyria, antidota parens
illa ac divina rerum artifex; officinarum haec, immo verius
avaritiae commenta sunt. naturae quidem opera absoluta
15 atque perfecta gignuntur, paucis ex causa, non ex con-
iectura rebus adsumptis, ut suco aliquo sicca temperen-
tur ad meatus aut corpore alio umentia ad nexus. scri- 118
pulatim quidem colligere ac miscere vires non coniecturae
humanae opus, sed inpudentiae est. nos nec Indicarum
20 Arabicarumque mercium aut externi orbis adtingimus me-
dicinas. non placent remediis tam longe nascentia, non
nobis gignuntur, immo ne illis quidem; alioqui non ven-
derent. odorum causa unguentorumque et deliciarum, si
placet, etiam superstitionis gratia emantur, quoniam ture
25 supplicamus et costo. salutem quidem sine istis posse
constare, vel ob id probabimus, ut tanto magis sui deli-
cias pudeat.

§ 116: Diosc. II 105. Pl. iun. p. 51, 18. Celsus IV 19.

1 melli **R**. | originis **Vd**. 3 calefacit **d** *C*. calf- *rv*(*D*). 5 lactis **dE**[2]*v*. lacti **RE**[1]. latis *r*. | *an* ac *delendum?* 6 nusta **R**. inusta **E**. | lac **Vd** *v. a. D*. 7 isstomacho **R**. stomachum **d**. -am **V**. | inguen **d***v*. ingen **V**[1]**G**. unguen **E**. ungen *r*. | tumeat **Gd***v*. tume//t **V**. tumet *rS*. 9 quod **RE**. 11 ita **VG**. | constat **VG**. 12 ceratum *ll*. **Tf***S*. -ta *v*. cerotum *H*. 16 ut *om*. **R**. 16. 17 temperatur **R**. 17 alio menti **V**. alimento **d**. | nixus **R** *v. a. B*(*S*). nixsus **E**. 20 externis **R**. 22 nascuntur **dTf**. | alioquin **dR** *v. a. H*. 24 erimantur **VG**. rimantur **d**. 26 contrare **V**. -arem **G**. | ut **VGd***v*. et *r*. | sui **d***v*. suis *r*.

119 (57) Sed medicinas e floribus coronamentisque et hortensiis quaeque mandantur herbae persecuti quonam modo frugum omittimus? nimirum et has indicare conveniat. **25.** in primis sapientissima animalium esse constat, quae fruge vescantur. siliginis grana combusta et trita in vino 5 Am*m*ineo, oculis inlita epiphoras sedant, tritici vero ferro combusta iis, quae frigus usserit, praesentaneo sunt re-
120 medio. farina tritici ex aceto cocta nervorum contractionibus, cum rosaceo vero et fico sicca myxisque decoctis furfures tonsillis faucibusque gargarizatione prosunt. Sex. 10 Pomponius, praetorii viri pater, Hispaniae citerioris princeps, cum horreis suis ventilandis praesideret, correptus dolore podagrae mersit in triticum super genua sese, levatusque siccatis pedibus mirabilem in modum hoc postea
121 remedio usus est. vis tanta est, ut cados plenos siccet. 15 paleam quoque tritici vel hordei calidam inponi ramicum incommodis experti iubent, quaque decoctae sint aqua fovere. est in farre vermiculus teredini similis, quo cavis dentium cera incluso cadere vitiati dicuntur, etiam si fri-
18, 92 centur. olyram arincam diximus vocari. hac decocta 20 fit medicamentum, quod Aegyptii atheram vocant, infantibus utilissimum, sed et adultos inlinunt eo.

122 (58) Farina ex hordeo et cruda et decocta collectiones impetusque discutit, lenit concoquitque. decoquitur alias in mulsa aqua aut fico sicca; *a*t iocineris doloribus, 25

§ 119 extr.: Pl. iun. p. 21, 16. 87, 8. — § 121 extr.: Diosc. II 114. — § 122: Diosc. II 108.

2 mandantur **f***S*. -danter **VG**. -duntur *rv*. | prosecuti **V** *v. a. S*. 3 omittemus *v. a. G*. | conueniet *v. a. G*. 5 fruges **RE**. *cfr. X 199*. 6 camineo **RE**[1]. amineo *r v. a. Dal. cfr. XX 153*. 7 isque **V**. | iusserit **R**. 9 mysisque **d**. missisque **G**. misisque **V**. mixtisque **E**[1]. mixti **E**[2]. | decoctique **E**[2]. 12 correptum **RE**. 13 in *om*. **VG**. 17 sunt **d** *v. a. S*. 18 fouere **VGf***D*. foueret **R**. -rit **E**. -ri **d***v*. *cfr. § 46. XXI 176*. | est et **VdT***H*. | teredinis **R**. | cauis **d***v*. causis *r*. 19. 20 refricentur **dT**. -igerentur **VGf**. 20 caricam **E**. cor- **R**. | haec **VG**. 21 ateram **RE** *v. a. B*. atharam *B*. 22 eo *v*. eos *ll*. 24 impetusque **VGd***v*. que **RE**[1]. *del*. **E**[2]. | concoquitque **VGd***H*. -quit *rS*. et concoquit *v*. 25 sicca at *D*.

cum pus concoqui opus est, in vino; cum inter coquendum discutiendumque cura est, tunc in aceto melius aut in faece aceti aut cotoneis pirisve decoctis; ad multipedae morsus cum melle, ad serpentium in aceto et contra sup-
5 purantia, ad extrahendas suppurationes ex posca addita resina Gallica; ad concoctiones vero et ulcera vetera cum 123 resina, ad duritias cum fimo columbarum aut fico sicca aut cinere, ad nervorum inflammationes aut intestinorum vel *lat*e*r*um dolores cum papavere aut meliloto, et quo-
10 tiens ab ossibus caro recedit, ad strumas cum pice et inpubis pueri urina, cum oleo. cum Graeco feno contra praecordiorum tumores vel in febribus cum melle vel adipe vetusto. suppuratis triticea farina multo lenior. nervis 124 cum hyoscyami suco inlinitur, ex aceto et melle lentigini.
15 zeae, ex qua alicam fieri diximus, efficacior etiam hor- 18, 112 deacea videtur, trimenstris mollior, ex vino rubro ad scorpionum ictus tepida et sanguinem excreantibus, item arteriae, tussi cum caprino sebo aut butyro. ex feno Graeco, 125 mollissima omnium, ulcera manantia sanat et furfures cor-
20 poris, stomachi dolores, pedes et mammas cum vino et nitro cocta. aerina magis ceteris purgat ulcera vetera et gangraenas cum raphano et sale, e*x* aceto lichenas, lepras cum sulpure vivo, et capitis dolores cum adipe anserino inposita fronti. strumas et panos concoquit cum fimo
25 columbino et lini semine decocta in vino.

---

§ 123: Pl. iun. p. 35, 2. Diosc. II 108. — Marc. Emp. 15, 50. — § 124: Diosc. II 107. — § 125: Diosc. II 122.

---

siccat **VG**. sicca ut **E**. sicca *rH*. sicca ad (dolores) *v*. 1 cum pus **R***J*. compus **VG**. cum pos **f**. cum bis **d**. cum pusca **E**. cum posca *H*. eam cum posca *G*. eam in posca positam *v*. | coqui *S*. | in **Gd***S*. eum **E**. cum *rJ*. aut cum *v*. | cum ter **d**. 1. 2 concoquendum *v*(*S*). coqu- *ll*. *C*. 2 tunc et in **VG**. 3 cotoneis *ll*. *v*. in cot- *G*. | multitudine **RE**. 4 ac **Vd**. 6 resine **V**. | galla **R**. gala **E**. et galla *v*. *a*. *S*. 9 laterum *B e Diosc*. aurium *ll*. *v*. 11 *an* ac cum oleo *vel* cera, oleo*? cfr. Diosc. et Marc. Emp*. 15 ex aqua **VG**. 18 buturo **R**. 21 haerina **E**. herina **VG** *v*. *a*. *C*. 22 ex *ego*. et *ll*. *v*. | *dist. ego coll. Diosc*. 23 uino **GR**. | dolore **V**. 24 palnos **R**. 25 decocta cum uino **R**.

126 (59) De polentae generibus in frugum loco satis
18, 72 diximus. medicorum ratione a farina hordei distat eo, quod torretur, ob id stomacho utilis. alvum sistit impetusque rubicundi tumoris; et oculis inlinitur et capitis dolori cum menta aut alia refrigerante herba, item per- 5 nionibus et serpentium plagis, item ambustis ex vino, inhibetque pusulas.

127 (60) Farina in pollinem subacta vim extrahendi umoris habet *a*deo, ut cruore suffusis in fascias usque sanguinem perducat, efficacius in sapa. inponitur et pedum 10 callo clavisque. nam cum oleo vetere ac pice decocto polline condylomata et alia omnia sedis vitia quam maxime calido mirabilem in modum curantur. pulte corpus augetur. farina, qua chartae glutinantur, sanguinem excreantibus datur tepida sorbenda efficaciter. 15

128 (61) Alica res Romana est et non pridem excogitata; alioqui non tisanae potius laudes scripsissent Graeci. nondum arbitror Pompei Magni aetate in usu fuisse, et ideo vix quicquam de ea scriptum ab Asclepiadis schola. esse quidem eximie utilem nemo dubitat, sive eluta detur 20 ex aqua mulsa sive in sorbitione decocta sive in pulte.
129 eadem in alvo sistenda torretur, dein favorum cera co-
116 quitur, ut supra diximus. peculiariter tamen longo morbo ad tabitudinem redactis subvenit ternis eius cyathis in sextarium aquae sensim decoctis, donec omnis aqua con- 25 sumatur, postea sextario lactis ovilli aut caprini addito

§ 126: Diosc. II 108 extr. — § 127: Diosc. II 107. Pl. iun. p. 104, 15. 68, 2. 59, 4. 38, 15. — § 129: Diosc. II 118. Pl. iun. p. 42, 14.

2 *dist. J.* | medicorum VGdTfJ. locorum REv. 3 ob *om.* R. 3. 4 impetus R. 6. 7 inhibet quoque R *v. a. S.* 8 *totam § 127* farina — efficaciter *om.* VGd. 9 adeo *D.* ideo *ll. v.* | ut ED. et Rv. 9. 10 sanguinem Ev. sanem R. saniem *S.* 10 perducit *v. a. D.* 17 alioquin d *v. a. H.* 18 in usu — 19 uix *om.* R. 19 eo E. eos R. 21 in sorbitione — siue *om.* R. | sorbitione *ego. cfr. § 89. 105. 116. XX 148.* -nem Vd. -nes *rv.* | pulte V²dv. polte V¹Gf. puhe E. pube R. pultem *C.* 22 torretur — cera *om.* R. 24 ad dREv. aut *r.* 25 sextario *margo Dal. cfr. § 75.*

per continuos dies ..., mox adiecto melle. tali genere sorbitionis emendantur syntexis.

(62) Milio sistitur alvus, discutiuntur tormina, in quem 130 usum torretur ante. nervorum doloribus et aliis fervens 5 in sacco inponitur, neque aliud utilius, quoniam levissimum mollissimumque est et caloris capacissimum. itaque talis usus eius est ad omnia, quibus calor profuturus est. farina eius cum pice liquida serpentium et multipedae plagis inponitur.

10 (63) Panicum Diocles medicus mel frugum appellavit. 131 effectus habet quos milium. in vino potum prodest dysintericis. similiter his, quae vaporanda sunt, excalfactum inponitur. sistit alvum in lacte caprino decoctum et bis die haustum. sic prodest et ad tormina.

15 (64) Sesima trita in vino sumpta inhibet vomitiones. 132 aurium inflammationi inlinitur et ambustis. eadem efficit et dum in herba est. hoc amplius oculis inponitur decocta in vino. stomacho inutilis in cibis et animae gravitatem facit. stellionum morsibus resistit, item ulceribus, 20 quae cacoëthe vocant, et auribus oleum, quod ex ea fit, 133 prodesse diximus. sesamoides a similitudine nomen ac- 23, 95 cepit, grano amaro, folio minore. nascitur in glar*e*osis. detrahit bilem in aqua potum semen, inlinitur igni sacro, discutit panos. est etiamnum aliud sesamoides, Anticyrae 25 nascens, quod ideo aliqui Anticyricon vocant, cetera simile erigeronti herbae, de qua dicemus suo loco, grano 25, 167

---

§ 130: Diosc. II 119. Pl. iun. p. 110, 12. — § 131: Diosc. II 120. Pl. iun. p. 47, 15. — § 132: Diosc. II 121. Celsus V 28, 2. — § 133: Diosc. IV 151. 150. (Th. H. IX 9, 2).

---

1 *lac. indicavit S. excidit fortasse* III. *cfr. Pliniana p. 36 et Plin. iun.* 6 mollissimumque **RE***v*. que **VG**. *om.* **dT**. | caloris **Gd***v*. -ores **V**. doloris *r*. 10 melian frugem *coni. Dal. e Theophr.* melinen *Diosc.* 15 sessama **R**. sesama *v. a. S.* | in uino **d***v*. in ouo **VG**. *om. r.* | sumpta *om.* **RE**. 18 in cibis **R***S*. cibis **VGE**. cibus **d***v*. 21 sesamoidest **R**. -odides **Vd**. 22 folia minora (-nara **E**[1])**RE**. | glareosis *v*. glariosis **RE**. glor- *r*. 23 *dist. ego coll. Diosc.* 24 sesamoydes **d**. -oidest **R**. | antiquire **Vd**. 25 antiquiricon **Vd**. | similia **d**.

sesamae. datur in vino dulci ad detractiones quantum tribus digitis capitur. miscent ibi et ellebori albi unum et dimidium obolum, purgationem eam adhibentes maxime insaniae melancholicae, comitialibus, podagris. et per se drachmae pondere exinanit. 5

134 (65) Hordeum optimum quod candidissimum. sucus decocti in aqua caelesti digeritur in pastillos, ut infundantur exulceratis interaneis et vulvis. cinis eius ambustis inlinitur et carnibus, quae recedunt ab ossibus, et eruptionibus pituitae, muris aranei morsibus. idem adsperso 10 sale ac melle candorem dentibus, suavitatem oris facit.
135 eos, qui pane hordeacio utuntur, morbo pedum temptari negant. novem granis furunculum si quis circumducat, singulis ter manu sinistra, et omnia in ignem abiciat, confestim sanari aiunt. est et herba ph*oe*nice appellata a 15 Graecis, nostris vero hordeum murinum; haec trita e vino pota praeclare ciet menses.

136 (66) Tisanae, quae ex hordeo fit, laudes uno volumine condidit Hippocrates, quae nunc omnes in alicam transeunt. quanto innocentior alica! Hippocra- 20 tes tamen sorbitionis gratia laudavit, quoniam lubrica ex facili hauriretur, quoniam sitim arce*re*t, quoniam in alvo non intumesceret, quoniam facile redderetur et adsuetis

---

§ 134: Diosc. II 108. Pl. iun. p. 83, 18. — § 135: Pl. iun. p. 82, 12. Diosc. IV 43. — § 136: Hippocr. de victu in morb. ac. II p. 30. Diosc. II 108.

---

2 *an* capiatur? | et *om.* **V.** ibi et *om. v. a. S.* 4 insanae **RE** *v. a. G.* | melancholiae *v. a. G.* 5 exinanit **RE** *Dal.* -niuit *r Ven. G.* -niunt *Verc.* 8 uuluis **RE***v.* biblis **VG.** bilis **d.**
11 dentibus et **d** *v. a. S. om.* **RE.** 13 furunculis **R.**
15 phoenice *S e Diosc.* phynice (phin- **R**) **VdTfR.** -cea **E.** phoenicea *v.* | appellatur **Vdf.** | a **dfE***v.* ad **V.** *om.* **R***G.*
16 nostris **VdfR***G.* a nostris **E***v.* 18 tipsanae **d.** 18. 19 uolumine — quae *om.* **V.** 20 quanto **VdTf***S.* contra quanto *rv.* | innocentior **VRE***H.* -tiore **dT** (*an recte?*). -tior est *v.*
21 tamen *ll. H.* tantum *v.* | laudabit **V.** -abat **dT.** 22 arceret *v.* arcet *ll.* 23 intumescere **V.**

hic cibus solus in febri bis die posset dari, tantum remotus ab istis, qui medicinam fame exercent. sorbitionem tamen dari totam vetuit aliudve quam sucum tisanae; item vetuit, quamdiu pedes frigidi essent, tunc quidem nec po-
5 tionem dandam. fit et ex tritico glutinosior arteriaeque exulceratae utilior.

(67) Am*y*lon hebetat oculos, et gulae inutile, contra 137 quam creditur. item alvum sistit, epiphoras oculorum inhibet et ulcera sanat, item pusulas et fluctiones sanguinis.
10 genas duras emollit. datur cum ovo iis, qui sanguinem reiecerint, in vesicae vero dolore semuncia amyli cum ovo et passi tribus ovis subfervefacta a balineo. quin et avena*c*ea farina decocta in aceto naevos tollit.

(68) Panis hic ipse, quo vivitur, innumeras paene con- 138
15 tinet medicinas. ex aqua et oleo aut rosaceo mollit collectiones; ex aqua mulsa *ad* duritias valde mitigandas, ex vino ad discutienda aut quae praestringi opus sit et, si magis etiamnum, ex aceto, adversus acutas pituitae fluctiones, quas Graeci rheumatismos vocant, item ad percussa,
20 luxata, ad omnia autem fermentatus, qui vocatur autopyrus, utilior. inlinitur et paronychiis et callo pedum in aceto. vetus aut nauticus panis tusus atque iterum coctus sistit alvum. vocis studiosis et contra destillationes 139 siccum esse primo cibo utilissimum est. sitanius, hoc est

§ 137: Diosc. II 123. Pl. iun. p. 60, 10. 101, 4. — § 138: Diosc. II 107. Pl. iun. p. 47, 17. Celsus II 30. — § 139: Pl. iun. p. 102, 6. (Celsus VI 6, 31). 72, 18.

1 solus cibus **Vd** *v. a. S.* | febri bis **d***G*. -ribus *rv*. | possit **Vd***G*. 7 amylon *v*. amoelon (amae- **E**)**RE**. hamoelon (-melon **d**)*r*. 10 ouo his **d***C* (iis *v*). opto his **V**. opidiis **R**. opidis **E**. 12. 13 auenacea *G*. auenaeta **E**. auenetiaeta **R**. auenae **f***v*. auinae **V**. anenae **d**. 14 qui **RE**. 16 ad *ego. om. ll. v.* | *dist. ego.* | mitigat. datur *v*. -gans. dant *S*. 17 discutienda **f***G*. (-enda ualens *v*). -endam *ll*. 18 ex **d***v*. *om. r.* | acutas **R***v*. occultas *r*. 20 luxataque **dT**. 21 inlinuntur (illi- **R**)**RE**. | pedum in **Vd***v*. dentum in **E**. dentium **R**. 22 uetus aut **RE***G*. uetus **V**. ueteri **dT***v*. | uticus **RE**. | atque **Vd***v*. accedit *r*. 24 utilissimus **RE**.

e trimestri, incussa in facie aut desquamata cum melle aptissime curat. candidus aegris aqua calida frigidave madefactus levissimum cibum praebet. oculorum tumori ex vino inponitur; sic et pusulis capitis aut adiecta arida myrto. tremulis panem ex aqua esse ieiunis statim a bali- 5 neis demonstrant. quin et gravitatem odorum in cubiculis ustus emendat et vini in saccos additus.

140 (69) Et faba auxiliatur. namque solida fricta fervensque in acre acetum coniecta torminibus medetur. in cibo fresa et cum alio cocta contra deploratas tusses suppura- 10 tionesque pectorum cotidiano cibo sumitur, et commanducata ieiuno ore et ad furunculos maturandos discutiendosve inponitur, et in vino decocta ad testium tumores, 141 ad genitalia. lomento quoque ex aceto decocto tumores maturat atque aperit, item livoribus, combustis medetur. 15 voci eam prodesse auctor est M. Varro. fabalium etiam siliquarumque cinis ad coxendices, ad nervorum veteres dolores cum adipis suilli vetustate prodest. et per se cortices decocti ad tertias sistunt alvum.

142 (70) Lens optima quae facillime coquitur et ea, quae 20 maxime aquam absorbet. aciem quidem oculorum obtundit et stomachum inflat, sed alvum sistit in cibo magisque caelesti aqua discocta; eadem solvit minus percocta. pusulas ulcerum rumpit; ea, quae intra os sunt, purgat et adstringit. collectiones omnes inposita sedat maximeque 25 exulceratas et rimosas, oculorum autem epiphoras cum

§§ 140. 141: Pl. iun. p. 36, 18. 63, 19. Diosc. II 127. Pl. iun. p. 47, 18. — §§ 142. 143: Diosc. II 129. Pl. iun. p. 47, 19. 46, 14. 76, 12—17. 21, 17. 80, 14. 79, 2.

1 e d*G.* et *r.* ex *D. om. v.* | trimestris *v. a. G.* 4 aut *om.* **Vf.** 5. 6 ab alienis **V.** 6 in cubiculis — 7 et *om.* **R.** 7 saccas additos **RE.** (saccis *vet. Dal. cfr. XX 185*). 8 et *om.* **RE.** 9 acre *G.* hacre **V.** acro *r.* acri (aceto) *v.* 10 fressa d *v. a. S.* | &lio **R.** | tussi **R.** 12. 13 et discutiendosue **RE.** 13 decocta et testium **RE.** 14 decocta **V.** 17 coxendicis **RE***D.* 18. 19 corticis **RE***D.* 21 sorbet d. obsolbet **R.** 24 et ea f. eaque d**E** *v. a. S.* | hos **V.** ossa d. 25 abstergit f*S.*

meli*lo*to aut cotoneo. contra suppurantia cum polenta in-
ponitur. decoctae sucus ad oris exulcerationes et geni- 143
talium adhibetur, ad sedem cum rosaceo aut cotoneo, in
iis, quae acrius remedium exigant, cum putamine punici
5 melle modico adiecto. ad id demum, ne celeriter inare-
scat, adiciunt et betae folia. inponitur et strumis, panis
vel maturis vel maturescentibus ex aceto discocta, rimis
ex aqua mulsa et gangraenis cum punici tegmine; item
podagris cum polenta et vulvis et renibus, pernionibus,
10 ulceribus difficile cicatricem trahentibus. propter dissolu- 144
tionem stomachi XXX grana lentis devorantur. in chol*e*ris
quoque et dysinteria efficacior est in tribus aquis cocta,
in quo usu melius semper eam torrere ante et tundere,
ut quam tenuissima detur vel per se vel cum cotoneo
15 malo aut piris aut myrto aut intubo erratico aut beta
nigra aut plantagine. pulmoni *est* inutilis et capitis dolori
nervosisque omnibus et felli, nec somno facilis, a*t* pusulis
utilis ignique sacro et mammis in aqua marina decocta,
in aceto autem duritias et strumas discutit. stomachi qui- 145
20 dem causa polentae modo potionibus inspergitur. quae
sint ambusta, aqua semicocta cura*n*t, postea trita et per
cribrum effuso furfure, mox procedente curatione addito
melle. ex posca coquitur ad guttura. est et palustris lens,

---

§§ 144. 145: Diosc. II 129. Pl. iun. p. 98, 3. 35, 3. 83, 18. 68, 14.

---

1 meliloto *v e Diosc.* melito **RE**. milito *r*. 2 odoris **V**. 4 petamine **VdR**. 5 modico **V***v*. -icae **E**. -ce **dR**. *cfr. XX 131. XXVIII 195. 258. XXIX 42. XXXII 39, contra XXI 155. XXIII 92. XXV 164. XXVII 22. XXVIII 223.* | demum *ll. v.* *an* remedium? 5. 6 inarescant **VdE**. 7 uel — rimis *om.* **RE**. 8 punici — 9 cum *om.* **d**. 8 germine **RE** *v. a. C.* 11 choleris *v*. cholcris **R**. choloris **E**. choris *r*. 12 aquis *ll. v.* aquae cyathis *D. at cfr. Diosc.* 13 usum (*om.* quo) **Vf**. | eam *om.* **V**. | ante et **dT***H*. et ante **V**. ante *r*. aut *v*. | tendere **RE**. 14 quam *om.* **RE**. 15 pyris **V** *v. a. H.* phyris **R**. 16 pulmoni est *v*. -onis **VE**. -oni **d**. | doloris **VE**. 17 conno **E**. | at *D.* ad *ll. v.* | pusulis **E***D*. -las **Vd***v*. 21 sint **V**. sunt **dE***v*. | curant *ego.* curat *ll. v.* 22 cribum **V**. | aditum **V**.

per se nascens in aqua non profluenti, refrigeratoriae naturae, propter quod collectionibus inlinitur et maxime podagris et per se et cum polenta. glutinat et interanea procidentia.

146 (71) Est silvestris *el*elisphacos dicta a Graecis, aliis 5 *sph*acos dicta, sativa lente leviore et folio minore atque sicciore et odoratiore. est et alterum genus eius silvestrius, odore gravi; haec mitior folia habet cotonei mali effigie, set minora et candida, quae cum ramis decocuntur. menses ciet et urinas, et pastinacae marinae ictus sanat, tor- 10 porem autem obducit percusso loco. bibitur cum absinthio

147 et dysinteriae. cum vino eadem commorantes menses trahit, abundantes sistit decocto eius poto. per se inposita herba vulnerum sanguinem cohibet. purgat et serpentium morsus et, si in vino decoquatur, pruritus testium 15 sedat. nostri, qui nunc sunt, herbarii *e*lelisphacum Graece, salviam Latine vocant, mentae similem, canam, odoratam. partus emortuos ea adposita extrahunt, item vermes ulcerum auriumque.

148 (72) Cicer et silvestre est, foliis simile, odore gravi. 20 si largius sumatur, alvus solvitur et inflatio contrahitur et tormina. tostum salubrius habetur. cicercula etiamnum magis in alvo proficit. farina utriusque ulcera manantia capitis sanat, efficacius silvestris, item comitiales

§ 146: Th. H. VI 2, 5. Diosc. III 35. — § 147: Diosc. III 35. — §§ 148. 149: Diosc. II 126.

1 fluenti E. fluente *v*. profl- *H*. 5 est et T *Verc.* | elelisphacos *Verc.* (et eleli- *v*). etelispacus V. elisphacos dT. ethelisph- E. | a *del. S cum Salm.* 6 sphacos *H. cfr. index et Theophr.* facos d. faces V. faenacos E. phacos *v*. | dicta *ll. J. del. S.* est ea *G.* ea est *v*. aliis — dicta *uncis inclusit D.* | satim ualente E. | leuiore *ll.* -ior *v. cfr. Theophr.* 7 sicciore d*v*. -or *r*. | odoratiore *v*. -ior Vd. -ionē E. | siluestrius *ll. H.* -ris *v* (*an recte?*). 8 *dist. Salm.* | haec minor *coni. Dal.* 9. 10 menses d*v*. meses *r*. 10 marinae *om.* E*H*. 12 meses VE. 14 purgat Vdf*S*. pugna E. sanat *v*. 16 elelisphacum *S* (-con *v*). lelisphacum (-spacum E) *ll.* 18. 19 ulcera V. 20 satiuo simile *v. a. J. cfr. § 154. XX 231.* 24 sanant E.

et iocinerum tumores et serpentium ictus. ciet menses 149
et urinas, grano maxime. emendat et lichenas et testium
inflammationes, regium morbum, hydropicos. laedunt omnia
haec genera exulceratam vesicam et renes. gangraenis
5 utiliora cum melle et his, quae cacoëthe vocantur. ver-
rucarum in omni genere prima luna singulis granis sin-
gulas tangunt, eaque grana in linteolo deligata post se
abiciunt, ita fugari vitium arbitrantes. nostri praecipiunt 150
arietinum in aqua cum sale discoquere, ex eo bibere
10 cyathos binos in difficultatibus urinae; sic et calculos
pelli morbumque regium. eiusdem foliis sarmentisque de-
coctis aqua quam maxime calida morbos pedum lenit, et
ipsum calidum tritumque inlitum. columbini decocti aqua
horrorem tertianae et quartanae minuere creditur. nigrum
15 autem cum gallae dimidi*o* tritum oculorum ulceribus ex
passo medetur.

(73) De ervo quaedam in mentione eius diximus, 18, 139 151
nec potentiam *ei* minorem veteres quam brassicae tribuere
contra serpentium ictus ex aceto, ad crocodilorum homi-
20 numque morsum. si quis ervum cotidie ieiunus edit, lie-
nem eius absumi certissimi auctores adfirmant. farina eius
varos, sed et maculas cutis toto corpore emendat. serpere
ul*c*era non patitur, in mammis efficacissimum. carbun- 152
culos rumpit ex vino. urinae difficultates, inflationem,

---

§ 150: Pl. iun. p. 60, 13. 97, 5. — §§ 151—153: Diosc. II 131. Pl. iun. p. 110, 13. 55, 18. 100, 22. 76, 17. 82, 22. 79, 3. 66, 5. 16, 11.

---

2 emendant **E**. | licenas **E**. silicenas **V**. 7 easque **V**. eas quae **E**. | delicata posse obiciunt **E**. 9 aqua **dE***v*. a **V**. | cum sale *om*. **E**. | discoquere *om*. **Vd**. | ex **Vd***v*. ex aqua ex **E**. 11 pelli *v*. *cfr*. *Plin*. *iun*. pellit *ll*. *G*. | *an* eiusdem e foliis? 12 aquam **V**. | calidam **V**. | lenit **VdTf***S*. mollit **E***G*. tolli *v*. 15 dimidio *v*. -dium *ll*. 16 miscetur **Vf**. 18 ei *v*. *om*. *ll*. | minores **VE**. | brasicae **VE**. 19 ex aceto *om*. **d**. | ad **VE***v*. ac **d**. 20 morsus **d**. | edit **VfE***J*. edat (?) **d***v*. 21 farinam **VE**. 22 uarro **E**. ut ait Varro *v*. *a*. *H*. | sed et **TE***H*. sede **V**. sedem **d**. *om*. *v*. | maculas cutis **VdTf***S*. -la eius **E**. -las *v*. 23 ulcera *Verc*. *cfr*. *Plin*. *iun*. uulnera *ll*. *v* (*J*). 24 inflationis **d**.

vitia iocineris, tenesmon et quae cibum non sentiant, atropha appellata, tostum et in nucis abellanae magnitudinem melle collectum devoratumque corrigit; item impetigines ex aceto coctum et quarto die solutum. panos
153 in melle inpositum suppurare prohibet. aqua decocti perniones et pruritus sanat fovendo. quin et universo corpori, si quis cotidie ieiunus biberit, meliorem fieri colorem existumant. cibis idem hominis alienum. vomitiones movet, alvum turbat, capiti et stomacho onerosum; genua quoque degravat. sed madefactum pluribus diebus mitescit, bubus iumentisque utilissimum. siliquae eius virides prius, quam indurescant, cum suo caule foliisque contri*tae* capillos nigro colore inficiunt.

154 (74) Lupini quoque silvestres sunt, omni modo minores praeterquam amaritudine. ex omnibus, quae eduntur, sicco nulli minus ponderis est nec plus utilitatis. mitescunt cinere aut aqua calidis. colorem hominis frequentiores in cibo exhilarant, amari contra aspidas valent. ulcera atra aridi decorticatique triti supposito linteolo ad vivum corpus redigunt. strumas, parotidas in aceto cocti discutiunt.
155 sucus decoctorum cum ruta et pipere vel in febri datur ad ventris animalia pellenda minoribus XXX annorum, pueris vero etiam inpositi in ventrem ieiunis prosunt, et alio genere tosti vel in defruto poti vel ex melle sumpti. iidem aviditatem cibi faciunt, fastidium detrahunt. farina eorum aceto subacta papulas pruritusque in balneis inlita cohibet et per se siccat ulcera. livores emendat, inflammationes cum

§ 154: Diosc. II 133. 132. — § 155: Pl. iun. p. 80, 14. 20, 3. 55, 5. Diosc. II 132. Pl. iun. p. 100, 8. 76, 19.

1 tenesmos d. | sentiunt E*G*. 2. 3 magnitudine V. -inae E. 3 melle *om.* E. *an* e melle? | colligit Vd. 4 *an* coctum et inlitum? *cfr. XXVIII 222.* | quarta E. 7 si qui V*S*. 8 existimat V. -tumat E. | alienus d. 12 succo caule Vf. 12. 13 contritae *v.* -itum *ll.* 14. 15 minores satiuis *v. a. J. cfr. § 148.* 17 calida *v. a. Bas.* | frequentatiores d. 18 armari Vd. 21 ex pipere dT. | uel E*v*. ue Vd. | febritu VfE. *an* febribus? *cfr. XXVII 97.* 24 uel in VT*S*. et in E*v*. iidem d.

polenta sedat. silvestrium efficacior vis contra coxendi- 156
cum et lumborum debilitatem. ex iisdem decocta lentigines et cutem foventium corrigunt, si vero ad mellis crassitudinem decoquantur, vel [sativi] vitiligines nigras et
5 lepras emendan*t*. sativi quoque rumpunt carbunculos inpositi, panos, strumas minuunt aut maturant cocti ex aceto, cicatricibus candidum colorem reddunt; si vero caelesti aqua discoquantur, sucus ille zmegma fit, quo fovere gangraenas, eruptiones pituitae, ulcerum manantia
10 expediat, ad lienem bibere et cum melle haerentibus menstruis. lieni crudi cum fico sicca triti ex aceto inponun- 157
tur. radix quoque in aqua decocta urinas pellit. medentur pecori cum chamaeleone herba decocti, aqua in potum col*a*ta. sanant et scabiem quadripedum omnium in amurca
15 decocti vel utroque liquore postea mixto. fumus crematorum culices necat.

(75) Irionem inter fruges sesamae similem esse dixi- 158 18, 96
mus et a Graecis erysimon vocari, Galli velam appellant. est autem fruticosum, foliis erucae, angustioribus paulo,
20 semine nasturtii, utilissimum tussientibus cum melle et in thoracis purulentis excreationibus. datur et regio morbo et lumborum vitiis, pleuriticis, torminibus, coeliacis. inlinitur vero parotidum et carcinomatum malis, testium ardoribus ex aqua, alias cum melle, infantibus quoque
25 utilissimum, item sedis vitiis et articulariis morbis cum

---

§ 156: Diosc. II 132. Pl. iun. p. 83, 2. 79, 5. 87, 2. — § 157: Diosc. II 132. — § 158: Diosc. II 187.

---

1. 2. coxendicum d*v*. -cium *rD*. 2 *an* decocto? 4 *uncos ego posui*. 5 emendant *v*. -dat V *om*. *r*. 7 *dist*. *H*. *cfr*. *Plin*. *iun*. 8 zmegma *S*. (smegma *v*). zmegam Vd. -gan E. 9 ulcerum VfS. -era *rv*. *cfr*. *XXIII 18*. 9. 10 *dist*. *J*. 10 expellat E. utilissimum. Expedit *v*. *a*. *J*. *an* expedit et? 11 ficu VdTf. | sicca triti d*v*. sicca trici E. cicatrici Vf. 13 chamaeleonte *v*. *a*. *H*. *cfr*. *ad § 45*. | decocta VdT. 14 colata *S cum man*. *Dal*. collecta *ll*. *f*. collata *v*. 15 utroque E*B*. nitro quo d. uitro V. nitro eo *v*. *an* nitroque (*del*. uel)? *cfr*. *XXXI 109*. | potestea E. 21 coracis Vd. 22 pleureticis Vd *v*. *a*. *Bas*.

melle et fico, contra venena etiam efficax potu. medetur et suspiriosis, item fistulis cum axungia vetere ita, ne intus addatur.

159 18, 96 (76) Horminum semine, ut diximus, cumino simile est, cetero porro, dodrantali altitudine, duorum generum: 5 alteri semen nigrius et oblongum — hoc ad venerem stimulandam et ad oculorum argema, albugines —, alteri candidius semen et rotundius. utroque tuso extrahuntur aculei ex corpore per se inlit*o vel* ex aqua, folia ex aceto inposita panos per se vel cum melle discutiunt, item fu- 10 runculos, priusquam capita faciant, omnesque acrimonias.

160 (77) Quin et ipsae frugum pestes in aliquo sunt usu. infelix dictum est a Vergilio lolium, hoc tamen molitum, ex aceto coctum inpositumque sanat inpetigines celerius, quo saepius mutatum est. medetur et podagrae aliisque 15 doloribus cum oxymelite. ratio haec: aceti sextario uno diluuntur mellis unciae duae. iustum est ita temperatis sextariis tribus decoctae farinae lolii sextarios .... usque ad crassitudinem, calidumque inponi dolentibus membris. eadem farina extrahit ossa fracta. 20

161 (78) Miliaria appellatur herba, quae necat milium. haec trita et cornu cum vino infusa podagras iumentorum dicitur sanare.

(79) Bromos semen est spicam ferentis herbae. nasci-

---

§ 159: Diosc. III 135. — § 160: Verg. Geo. I 153. [Diosc. II 122 = XXII 125]. — § 161: Diosc. II 116.

---

1 ficu d. | contra Vd*v*. con E. | etiam — 3 addatur *om.* E. 2 ueteri ita d*G*. ueteri *v*. 4 orminum VE *v. a. C*. 5 *an* cetera? 7 altera E. 8 candidus V. -idum dT. 9 ex d*v*. et *r*. | inlito uel *ego. cfr. Diosc.* inlitum (illi- Vd) *ll. v.* -ito *H*. 11 faciunt E. 12. 13 sumptus uim felix V. 13 est *om.* dT. | lollium E. 15 mutata V. 16 oxymeu E. | curatio *v. a. S.* | aceti VdTf*S*. a ceteris E. a ceteris differt. Aceti *v*. 17 dilui *v. a. J.* | uncias duas *v. a. J.* | *dist. J.* | temperatis Vd*v*. -ati E*D*. 18 decoctae *ll.* -ta *v*. decoqui *D cum P.* | farina *v. a. J.* | lolliis E. | sextariis *v. a. J.* | *lacunam indicavit J.* duobus *v*. II *D*. *an* temperari (*cfr.* § *117*) .. decoctae farinae lolii sextarium .. calidumque? 21 quae *om.* E. 22 cum in uino E[2]. | podagris E.

tur inter vitia segetis avenae genere, folio et stipula triticum imitatur; in cacuminibus dependentes parvolas veluti locustas habet. semen utile ad cataplasmata, a*d* qu*ae* hordeum et similia. prodest tussientibus sucus.

5 (80) Orobanchen appellavimus necantem ervum et 18, 155 legumina; alii cynomorion eam appellant a similitudine canini genitalis. cauliculus est sine foliis, pinguis, rubens. estur et per se et in patinis, cum tenera est, decocta. 162

(81) Et leguminibus *in*nascuntur bestiolae venenatae, 163
10 quae manus pungunt et periculum vitae adferunt, solipugarum generis. adversus has omnia eadem medentur, quae contra araneos et phalangia demonstrantur. et frugum quidem haec sunt in usu medico.

(82) Ex iisdem fiunt et potus, zyt*h*um in Aegypto, 164
15 caelia et cerea in Hispania, cervesia et plura genera in Gallia aliisque provinciis, quorum omnium spuma cutem feminarum in facie nutrit. nam quod ad potum ipsum attinet, praestat ad vini transire mentionem atque a vite ordiri medicinas arborum.

§ 162: Diosc. II 171. — § 164: Diosc. II 109. Col. X 116. Herodot. II 77. Diodor. I 34, 4. 2. Florus I 34, 12. Isidor. XX 3.

1 genere *om.* **V**. graecae genere *v. a. G.* | folia **VTf***S.* 2 imitantur **VTf***S.* 3 semen *om.* **Vd**. | ad quae *vet. Dal. 1* (*J*). atque *ll. v.* aeque ut *vet. Dal. 2* (*S*). aeque atque *coni. H* (*D*). *an* ceu*?* (aeque ut *semel, sed coniectura non certa, legitur XXXIV 165,* aeque ac *XXX 9, plerumque* aeque quam, *ut II 180. 196. VIII 102. XXI 61. XXVII 144*). 5 orobachen **VE**. 6 cynomorion **V**. 7 sine **Vd***v.* sine sanguine **E***H.* | pinguis *om.* **E***H.* 8 estur et **dT***v.* est urens **V**. aestu et **E**. | et **T***v*(*H*). *om. r G.* | pastinis **d**. | tener **VT***S.* | decoctus **T***S.* 9 innascuntur *v.* nascuntur *ll.* 10 punguntur **E**.
10. 11 solifugarum **V**[2] *v. a. H.* 14 zythum *v.* zytum **E**. gytum *r.* 15 celia **dE***C.* | cerea **dTE***S.* ceria *C.* cereae **V**. -ea *v.* | ceruisia *v. a. S.* 18 praestet **Vf***S.* | a uite *v.* auide **V**. uite *r.*

APPENDIX

Vacuarum aliquot pagellarum opportunitate ita placet uti, ut ad locos paucos observationes quasdam proferam, quibus in commentario locus non erat.

LIBRI XVI § **51** ad *repertum*, quod ante *D* vulgo edebatur, cfr. XVII 53. XV 81. 132. XII 8, ad *reperio*, quod ego conieci, cfr. XXI 183, ubi similiter peccatum est (*inuento* pro *inuenio*). — § **119** *tota praecocia fiunt* CFWMüller p. 17 pro glossemate habet. — § **181** auctore *S* edi solet (*umor*) *ficis lactens*. sed *lactentes* dicuntur *catuli* XXIX 58. XXX 42. 88, *sues* XXXVII 46, *capri* VIII 200 aut *fructus* vel *herbae* lactis plenae, ut *palmae* suco pingui lactentes XIII 44 et *lactuca meconis* XX 67; *sucus* vero umorve natura vel colore lacti similis semper dicitur *lacteus*: II 91. V 16. XV 80. 109. XX 239. XXI 164. XXIII 117. XXV 108. XXVI 40. XXVII 141. XXX 42. 88. XXXV 184. 194. XXXVII 91. — § **216** pro *non ae* (**DGE**) scripsi *non et*, spreto quod in **d** esse putatur *nonne*. mihi consultius visum est non interpolando vindicare hanc formam stilo Pliniano, a quo omnino aliena est. nam indubitatum legitur nudum *non* VII 137. 138. XXVI 19; *quid? non* XXXV 169; *quid ergo? non* XVII 217. XXXVII 41; *non enim* II 157. XXI 78. XXXVI 102; *quid? non et* X 207. XIV 97. XVIII 4. XXVIII 17. XXXII 7; sed *nonne* nusquam. — § **226** *ac in* cum prioribus edidit *D*, etsi **D**[2] correxit *aut in*, idem II 174 contra **R** recepit *ac ardua* et XXIX 50 vel coniectura incerta scripsit *ac una*. nullum igitur habemus locum, de quo non sit controversia, ut mihi quidem in tanta contrariorum exemplorum multitudine incredibile videatur, a Plinio usquam *ac* positum esse ante vocalem, nam alieni generis sunt *ac iam* V 33. 61. XXXIII 26. 154. XXXVI 203, *ac iucundum* XIV 142, *ac iocineris* XXVIII 42, *ac iuuanda* XXV 2, *ac Iudaeis* XXX 11, *ac iugorum* XXXIV 162, ubi *i* consonantis vice fungitur (cfr. *a ieiuno* XXXIII 149). — § **246** *folia amittant* cum edit. Colon. scripsi pro *mittant*, quia consentaneum est in vocabulis ad rem proprie accommodatis sive technicis Plinium constantem quendam usum secutum esse et evitasse ambiguitatem simplicis verbi *mittendi*, quod librariorum culpa (post *a* vel *e* et *em*) haud raro ita scriptum est, ut nesciamus sitne *amittere* an *emittere* intellegendum. ut *plumae* et *pinnae* X 72, *dentes* XI 167. 168. 169, *flos* XVI 109 (bis). 110. XVII 247. XXI 56, *cortices* XVI 248, *fetus* XVII 11, *fructus* XIII 121, sic *folia* quo-

que *amitti* dilucide dicuntur XVII 233. 241. XIX 43. XXVI 46, interdum etiam *dimitti,* ut XII 11. XIII 64 (ubi *demittere D* contra **M**). XVI 64 (cfr. XVII 165), praeterea *decidere* XVIII 224 (ut *dentes* XI 169). *semen demittere* legitur XXVI 76. itaque veri simile est etiam XII 47 et XXI 134 (ubi solus **R** *emittit* praebere fertur) *folia amittit* scribendum esse et XVII 234 *corticem amittunt.* contrarium significatur *emittendi* verbo, quod multa et varia nomina asciscit, velut *germen* XIII 58, *gramen* XVII 46, *segetem* XVIII 199 (ubi *omittunt ll.*), *bulbos* XXI 24, *caulem* XVIII 57. XXI 97. XXIV 151, *florem* XXI 89, *folia* XII 72. XVI 152. XVII 12. XVIII 182. XXI 106. 134, *folliculos* XIII 54, *pampinos* XVI 153, *palmitem* XVII 161. 182, *virgam* XVII 129, *materias* XVII 183 (bis), *semen* XVII 73. XIX 106, *uvam* XVI 101, *arbores* XVI 242 (cfr. XVI 70. 174), praeterea *sucum* XII 56. XVII 253, *lac* XIII 58, *sudorem* XVI 23, *sanguinem* XXV 56, *odorem* XXI 120, *halitum* XVII 39, *lienem* XX 166. XXVI 76, *scintillam* XVIII 358, *pulverem* XXV 53. itaque mihi probatur scribendum esse XVIII 58 *folium ab radice emittunt,* XII 24 *fructum cortice emittit,* XXIV 59 *florem emittit,* XXV 108 *sucum lacteum emittit,* XIX 103 *caulem emittunt et semen.* dubitari possit de XXV 81 *thyrsos seminis mittat* (*inmittat* **E**), quamquam hic quoque *emittat* probabilius duco.

LIBRI XVII § 58 quod scripsi *recenti* pro *rettuli,* primo aspectu offensioni esse puto; sed cum litteris medii aevi scriptorum non ita magna est dissimilitudo, tum mihi certum est, in *rettuli,* non in *non invenio* (quod ut glossema *U 313* eici voluit) latere illud vitium, quo locum hunc varie temptatum apparet inquinatum esse. *non invenio* enim vel maxime Plinianum esse, *rettuli* vero alienissimum, elucet ex prudenti singularis et pluralis numerorum distinctione, quam de se ipso loquens Plinius per totum opus constanter observavit. ubicumque enim legentes reicit ad ea, quae iam antea dixit aut postea dicturus est, plurali numero ita utitur, ut illos quasi secum coniungat et una complectatur; ubi vero se suasque sive opiniones sive observationes cum gravitate quadam effert alienisque opponit, singularem praefert numerum, ita tamen ut ne hic quidem a plurali omnino abstineat, velut non solum *vidi* et *invenio,* sed etiam *vidimus* et *invenimus,* non solum *cum haec proderem* (X 120) vel *haec prodente me* (X 124), sed etiam *cum commentaremur haec* (XVIII 209) et *condentibus haec nobis* (XXVI 5) promiscue dicit nec dubitat dicere *nos liquido adfirmare possumus* (XXXVII 27) et similia. hoc non iniucundum est cognitu, sed ab hoc loco alienum ingentem omnium exemplorum copiam numeris exhaurire, quippe cum in 14 libris (II—XV) singularis 194, pluralis 294 exempla inveniantur. sufficiat praeter locos aliquot, qui aperta distinctione utrumque numerum coniungunt (VI 141. VIII 44. 193. XII 57. XXI

181. XXXV 163) hoc unum commemorasse: semper dicta esse *diximus* et *dicemus, docuimus* et *docebimus* exceptis II 216. XXIV 149 *dixi,* XVIII 332 *doceo,* causa non occulta, et, quae admiratione non carent, XXXIII 117 *dicam,* XVII 73 *docui* (cfr. XXX 12 *exposui,* ubi *exposuit* E), semper etiam *rettulimus,* quod non plus tredecies inveni, excepto II 19 *retuli,* quo offendimur, nam *rettulerim* (XXI 182) alius est generis. itaque etiam XVII 53 *rettuli* vitiatum arbitratus corrigere non dubitavi; cetera quae correxi ipsius rei probabilitate interim defendantur. — § **81** recepi *oporteat,* quamquam CFWMüller p. 26 prorsus incredibile esse affirmavit; est enim pluribus locis, ut XXI 72. 155. XXIX 103. XXX 58 et, ut suspicor (cfr. XXXI 48), etiam aliis ita traditum, ut causa mendi ullius non sit perspicua, et amat Plinius huius modi coniunctivos potentiales.

LIBRI XVIII § **78** *nigriusque* ex *ll.* fortasse servari potuit; *opimo* autem, quod scripsi, planissime convenit cum Theophrasteo πολυάλφιτοι. — § **194** scripsi *si stercoretur* pro *si stercoratur* similemque correctionem aliis locis adhibui observatione nixus, quam nondum feceram, cum conieci XI 20 *si se continent tectis,* nam in Pliniana elocutione falsum est *si* cum indicativo praesentis temporis coniunctum velle in enuntiato condicionali notionis iterativae. indicativum enim praesentis Plinius non aliter ponit ac Graeci εἰ sequente indicativo, velut in enuntiatis huiusmodi: *si credimus* XVI 162, *res mira, si vera est* XIX 135. XX 218, *quod si admonendi sumus* XVII 39, *si urinam movet, ut Hippocrati placet* XX 140, *nisi si quis credit* XIV 115, *si modo minime mirum est* III 1 (131). sed ubi Graece ἐὰν ponendum est, apud Plinium coniunctivo praesentis aut indicativo futuri (qui multo rarius invenitur) legitimus ac suus locus est. alia est ratio perfecti, cuius indicativus saepissime positus et interdum leni correctura restituendus est, ut X 47 *si contigit* et XXIX 65 *si attigit* (pro *contingit* et *attingit*). qua in ratione evidenti et certissima Plinius adeo sibi constat, ut contrarios locos necesse sit confidenter corrigamus vel contra codicum memoriam et ratione illa indicio veri falsive utamur locis alioquin dubiis aut coniectura attrectatis. quod ut me ipsum aliquamdiu, sic semper fugit editores omnes, qui qua patientia etiam intolerabilia toleraverint, insigni documento est XVII 261 *vitium radicibus aquam salsam iubent adfundi, si sint lacrimosae, si vero fructus decidant, cinerem aceto conspergi .. si putrescat uva; si vero fertiles non sunt, aceto .. rigari,* ubi vel in oratione obliqua, comitantibus insuper tot coniunctivis, nemo ridiculum illud *sunt* mutare ausus est, donec monente Urlichsio *D* coniunctivum reposuit. plura de hac re dici ut non opus sit, factum est pergrata Frobeenii opera, qui eundem usum observavit illustravitque p. 40 sqq. larga exemplorum copia; nec attinet

hic indicare, quot loci quaque ratione emendandi sint. — § **231** pro cardinali numero aperte vitioso distributivi vocabulum (*bis septeni*), quoniam unius litterulae mutatione fieri poterat, correxi, aliis locis restitui notas numerorum, sed non omnibus, ne commentarium onerarem; ingens enim est multitudo locorum, quibus librarii has notas falso interpretati sunt, haud raro ita, ut in uno enuntiato eademque condicione cardinales et distributivi numeri promiscue varientur. quisquis posthac Plinii opus denuo editurus est, accurata numerorum inquisitione tollere debebit hanc perturbationem.

LIBRI XIX § **38** pro *medicamentisque* CFWMüller p. 23 coniecit *medicamentis quoque;* sed medicum laserpicii usum principalem, non secundum locum obtinuisse apparet. fortasse nihil mutandum: cfr. XXI 2 *usus alimentique gratia.* — § **108** offensioni est *aequinoctio autumno,* quod apud nullum scriptorem inveniri videtur, apud Plinium praeter hunc non plus tribus locis traditum est: § 163. XXI 25. 55. differt constans 14 locorum usus: *autumnale* II 108. 151. 215. X 88. XVIII 224 (itemque apud Colum. XI 2, 66); *autumni* II 151. XI 41. XV 59. XVIII 175. 202. XIX 105. 137. 156 (ubi ante *H* vulgo edebatur *autumno*). 170 (ubi in **Q** est *autumnali*), ut iure dubites an illis quattuor locis a librariis peccatum sit. — § **110** servari fortasse potuit *in* praepositio (*laudatissimum in Aegypto*); de dativo cfr. XIX 65. — § **112** *antiscordon* (ANTICKOΔPON **Q**) haud scio an recte se habeat, cum haec forma apud Theophr. quoque legatur H. I 10, 7. C. VI 4, 7. 10, 7. 11, 14. 12, 2. 19, 1. — § **115** conieci *in palea servari*; cfr. etiam X 167. XXIV 148. XXV 149. — § **118** structura non est Pliniana; debet esse aut *mirum in betae semine evenit: non enim .. gignit* aut, quod magis probatur, *mirum .. semine non statim totum .. gigni* (οὐ πᾶν εὐθύς Theophr.). — § **147** ad *repentem* cfr. XV 25 *et in Hispania repente* (= non pridem) *provenit.* — § **153** ad *si dis placet* cfr. XIV 140. — § **154** e librorum scriptura *semenque* (*quae*) elici fortasse possit *semen aquave.* — § **159** *hoc genus* habent libri omnes. an *vocamus genus?* — § **161** an *stomachi usus magni,* ut XI 16. XXI 117. 116. XIV 125? — § **183** inter *omnia autem* et *tralata* excidit fortasse *genera.*

LIBRI XX § **21** pro *urinae utile H* e Diosc. coniecit *reni utile*; sed dicendum erat *renibus.* fortasse *lieni* (σπληνί). — § **43** rectius erat non retinere vulgatae lectionis commentum *hydropises,* quod nomen nusquam invenitur, sed ut hic a primis editoribus, ita XXII 104 a *G*, XX 237 a *S* in textum temere illatum est. hoc loco *hydropes* praebet *man. Dal.*; fortasse post *contra* aliqua exciderunt et erat scriptum olim *incipientibus hydropicis*: cfr. XXIV 131. — ibid. de ellipsi *cum rutae* (suco) cfr. Müller de stilo Pl. p. 84 et XXXIV 29 (*cum*), XXVIII 60 (*in*). — § **125** an *bestiolas .. necat* (pro *arcet*)? — § **129** non

necesse erat plurali numero scribere *capitis dolores*; nam singularis quoque in usu est, ut § 150. XXIII 13. 30. 147. XXV 134, probabilius autem est *dolore* et *dolori* errore facta esse ex *dolorē*. — § **136** malim *inlita e melle in toto ventre.* — ibid. fortasse omitti potest *aut* ante *condita,* ut asyndeton bimembre exsistat *decocta, condita*; syllaba *de* errore videtur iterata esse. — § **139** an *sumi utilissume censent*? cfr. § 109. 227. XXIII 93. XXVIII 220. XXIX 121. — § **141** pro *sine quo* malim *sic ex ouo,* cfr. XXI 137 et Scribon. 24. 26. — § **156** extr. an *ante accessionem horrorum*? cfr. XXIV 76. XXVI 116. 117. XXVIII 100. 107 extr. XXV 56. — § **178** conicio *utrumque* pro *utraque* (*utramque* **GF**), ut appositionis instar pertineat ad *adiuvat*; cfr. VII 195. XXI 60. XXII 62. XXVI 143. — § **180** cum codd. sustuli *ut ne,* itemque XVIII 191, ut huius usus nunc restent certa exempla duo XVII 136. XXX 108, in quibus separatas esse particulas interpositis aliquot verbis videmus. nulla necessitate XVI 12 *ut ne* pro *utque* coniecit *J*, sed veri simile est scribendum esse XVIII 294 *ut . . ne noceat.* — § **189** extr. an *nervisque, quibus*? — § **190** revocavi *in tenesmo* (*G*), quia *in* cum accusativo iunctum de morbis nusquam legitur, sed ubique *contra* aut *adversus*; item correxi *erga* XX 235, rarissimi alioquin apud Plinium usus (II 43). — § **201** *tamen* potest e dittographia natum esse. — § **235** reieci Gronovii *taediis,* quamvis speciosum, quia non videtur sic dici posse; cfr. XXIII 22. XXVI 3. 138. XXIV 76. XXVIII 163. XXXIV 167. *comitiales* autem sexcentis locis aptissime nominantur, cfr. etiam § 261, ubi nudum *bis* (**VF**) propter verba *luna IIII usque VII* sufficere videtur.

LIBRI XXI § **7** an *forasve ferretur*? cfr. XI 54. — § **64** fortasse *cetero in Graecia.* — § **75** an *abiciunt volvuntque se humi*? — § **105** an *imbricatum,* ut § 58? — § **142** an *geniturae affluentiam consumit*? — § **149** extr. malim *contra boletorum strangulationes* coll. Diosc. — § **179** *aut* fortasse non opus erat inserere cum *S*: cfr. V 140. VI 130. VII 191. 197. 198. 199. 203. 204. 205. — § **181** magis mihi probatur asyndeton *licet, praeferatur* coll. XXXII 2. IX 118. XI 12 extr., ut *licet a* (**R**) ortum sit ex *licet et* (cfr. p. 455, 20).

LIBRI XXII § **3** *grani* scripsi propter singularem numerum tali significatu semper fere positum: IX 141. XIII 114. XV 28. XXIII 89. XXVII 70. XXV 79 (cfr. XI 278. XII 29. 115. XIII 97. XV 116. XVIII 86. XXIV 109. XXVII 83. 84. 142). — § **17** de *scilicet* cfr. etiam II 46. 110. 163. 192. VIII 102. 210. IX 117. X 14. 66. 171. XII 12. XXIII 112. XXIX 15. — § **30** *debet* de logica necessitate dictum semel inveni XIII 3.

Sed iam perventum est ad chartae finem.
